STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07024

DRITER OYSTRALISH-YIDISHER ALMANAKH

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דריטער
אויסטראַליש-ייִדישער
אַלמאַנאַך

„קדימה"

מעלבורן 1967

THIRD AUSTRALIAN-JEWISH ALMANAC

Published by:
Jewish Cultural Centre & National Library "KADIMAH"
to mark its 55th Anniversary
DECEMBER 1911 — DECEMBER 1966.

MELBOURNE **1967**

Printed by "Autoprint" in Melbourne.

★

אַרויסגעגעבן פון דעם יידישן קולטור־צענטער און נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק „קדימה" אין מעלבורן

צום 55־יאָריקן יובל פון דער אינסטיטוציע

דעצעמבער 1911 — דעצעמבער 1966

רעדאַקציע־קאָלעגיע: קולטור־קאָמיסיע פון דער „קדימה"
רעדאַקציאָנעל־טעכנישע לייטונג: ל. פרידמאַן
הילע: ש. טיגעל
געזעצט און מאָנטירט פון ב. האַניגמאַן.

דרוקעריי „יידישע פּאָסט" אין מעלבורן

אינהאַלט:

זייט

הקדמה — — — — — — — — — — — — — 5

„קדימה"

ל. פרידמאַן: 55 יאָר „קדימה" — — — — — — — — 9
ל. פ.: כבוד דעם אָנדענק פון פיאָנערן און טוער
פון דער „קדימה" — — — — — — — — — — 36
חיים ראָזענשטיין: דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז
ביי דער „קדימה" אין מעלבורן — — — — — — 38

יידיש לעבן אין אויסטראַליע

סענדער בורשטין: יידיש לעבן אין מעלבורן — — — — 59
א. צימערמאַן: יידן, יידישקייט און יידן אין סידנעי — — 91
א. טראַי: יידיש לעבן אין פערט — — — — — — — 100
שמואל בענעט: אונטערגעגאַנגענע יידישע ישובים
אין אויסטראַליע — — — — — — — — — — 105
הערץ בערגנער: דאָס יידישע געדרוקטע וואָרט
אין אויסטראַליע — — — — — — — — — — 113

ווי אַנדערע זעען אונדז

ד"ר חיים שאַשקעס: מיט יידן אין אויסטראַליע — — 131
יעקב פאַט: ווי יידן לעבן אין אויסטראַליע — — — — — 137
מלך ראַוויטש: „קאָנטינענטן און אָקעאַנען" — — — — 157
מענדל מאַן: אַ פאַטאַמאָרגאַנאַביים ראַנד פון אַ מדבר — 163
ד"ר בערל פרימער: אַ בליק אויף יידיש מעלבורן — — — 173

דערציילונג, ליד און דראַמע

הערץ בערגנער: דער בטלן (דערציילונג) — — — — — 179
אברהם ציקערט: בלויער שפיגל; שטערן...; שליחות
(לידער) — — — — — — — — — — — — — 200
מ. אייזענבוד: די מצה־מאַשין (אַ קאַפּיטל פון בוך
„ניעסוויזשער יידן") — — — — — — — — — 203
י. מ. לעווין: די עקידה; עלנטע גאַסן (לידער) — — — 216

זייט

י. האַניג: די דריי עסערס (פעליעטאָן) — — — — — — — 222
יצחק ווינער: וועלט און מענטש; לופט־אַנגריף;
גערזעגענונג (לידער) — — — — — — — — — — — 227
שבע גלאַס־ווינער: כל נדרי אין אוישוויץ — — — — — — 229
ל. פרידמאַן: מאַדאַם אדלער (דראַמע) — — — — — — 233

עסייען

י. קערש: די ראָל פון וועלטלעכקייט אין יידישן לעבן — 277
חיים ראָזענשטיין: אַפגענאַרט געוויסן
און קיום יידישקייט — — — — — — — — — — 293
יוסף סאָלוויי: פּראָבלעמען פון יידישן לעבן — — — — 314
יצחק קאַהאַן: יעקב ווייסליץ — דער וועטעראַן
פון דער יידישער בינע (צו זיינע פופציק יאָר
טעאַטראַלער טעטיקייט) — — — — — — — — — 321
הערש מינץ: יידן־פּיאָנערן איןווירטשאַפטלעכן לעבן
פון אויסטראַליע — — — — — — — — — — — 342
גדליה שאַיאַק (טשאַרנעזאָן): שוואַרץ און ווייס
אין אויסטראַליע — — — — — — — — — — — 349
שמעון מירעלס: מיניאַטורן — — — — — — — — — 372
מ. באַלבערישסקי: די יידישע קאַטעדרע ביים
ווילנער אוניווערזיטעט (געווידמעט דעם אָנדענק
פון די פאַרפייניקטע נח און פאולאַ פרילוצקי) — — 376
י. אָרבאַך: די שטורמישע טראַנספאָרמאַציע
פון די שטעט און שטעטלעך אין מדינת ישראל
(רייזע־איינדרוקן) — — — — — — — — — — — 384
בן־ציון פטקין: דפים מיומן — — — — — — — — — 389

צום אָנדענק פון אונדזערע זעקס מיליאָן קדושים — — — — 401

באַגריסונגען צום 55־יאָריקן יובל פון „קדימה" — — — — 403

פאַרצייכעניש פון בילדער, וואָס גייען אריין אין דעם אַלמאַנאַך — 454

הקדמה

דרייסיק יאָר טיילן אָפּ דאָס דערשיינען פון דעם דריטן אויסטראַליש-יידישן אַלמאַנאַך פון דעם ערשטן אַלמאַנאַך, וואָס איז דערשינען אין יאָר 1937 און איז געווען דאָס ערשטע געדרוקטע יידישע בוך אין אויסטראַליע. זינט דאַן זענען דאָ אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ ריי יידישע ביכער פון באַזונדערע מחברים און אַ צאָל יידישע פּובליציסטיש-ליטעראַרישע זשורנאַלן.

עס זענען נאָך דערשינען צוויי יידישע זאַמלביכער: דער צווייטער אויסטראַליש-יידישער אַלמאַנאַך און דער „צושטייער". דער „צושטייער" איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין יאָר 1944. זינט דאַן זענען מער קיין יידישע זאַמלביכער נישט דערשינען.

פאַר די לעצטע 20 יאָר האָט זיך די צאָל יידן אין אויסטראַליע פאַרטאָפּלט. עס זענען צוגעקומען אַ היפּש ביסל אינטעלעקטועלע כוחות און די גרופּע פון יידישע פעדער-מענטשן איז באַדייטנד אויסגעוואַקסן. אָט די פעדער-מענטשן פאַרעפנטלעכן טיילמאָל זייערע שאַפונגען אין די היגע יידישע וואָכן-צייטונגען און אין די היגע פעריאָדישע זשורנאַלן. פון צייט-צו-צייט דרוקן זיי זייערע שאַפונגען אין די אויסלענדישע אויסגאַבעס. עס האָט אָבער געפעלט די גאַנצע צייט אַ גרעסערע ליטעראַרישע אויסגאַבע, ווו די היגע יידישע שרייבער וואָלטן געקאָנט פאַרעפנטלעכן זייערע ווערק.

דער דריטער אויסטראַליש-יידישער אַלמאַנאַך פילט אויס אָט דעם בלויז. ער האָט געגעבן יעדן איינעם אין אונדזער ישוב, וואָס האָט עפּעס ממשותדיקס צו זאָגן אין וועלכער עס איז פאָרם — ליד, דערציילונג, דראַמע אָדער עסיי — צו זיין פאַרטראַטן אין דעם בוך. אַזוי אַרום רעפּרעזענטירט דער אַלמאַנאַך כמעט אַלע יידישע שעפערישע כוחות אין אונדזער ישוב, וועלכע באַנוצן זיך מיט מאַמע-לשון — יידיש — ביים שרייבן.

אויב געוויסע היגע יידישע שרייבער זענען נישט פאַרטראַטן אין דעם אַלמאַנאַך (און אַזעלכע זענען פאַראַן), איז עס נישט אונדזער שולד. דער אַלמאַנאַך איז געווען אָפן פאַר יעדן יידישן פעדער-מענטש אין אויסטראַליע.

צוויי אַנטיילנעמער אין דעם אַלמאַנאַך — חיים ראָזענשטיין און מענדל באַלבערישסקי — זענען נפטר געוואָרן אַ קורצע צייט פאַרן דערשיינען פון דעם בוך. יעדער פון זיי האָט אויף זיין אופן געגעבן אַ גרויסן צושטייער פאַר דעם יידישן קולטור־לעבן פון אונדזער ישוב. כבוד זייער אָנדענק!

דער אַלמאַנאַך ווערט אַרויסגעגעבן דורך דעם יידישן קולטור־צענטער און נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק „קדימה". ער דערשיינט צו דעם 55־יאָריקן יובל פון דער אינסטיטוציע. דעריבער ווערט אַ טייל פון דעם בוך געווידמעט דער „קדימה", וועלכע האָט געשפּילט און שפּילט נאָך עד היום אַ גרויסע ראָל ביים פורעמען דעם גייסטיקן פּנים פון אונדזער ישוב.

עס זענען אויך געמאַכט געוואָרן באַמיאונגען צו געבן אין דעם בוך אַן אַלגעמיין בילד פון אונדזער ישוב, פון זיין געשיכטלעכער אַנטוויקלונג, זיין איצטיקן צושטאַנד און זיינע פּערספּעקטיוון אין דער צוקונפט. אין דער אָפּטיילונג גייען אויך אַריין איינדרוקן, וואָס אונדזער ישוב האָט געלאָזן אויף די געסט, וועלכע האָבן באַזוכט אויסטראַליע און אַ קאַפּיטל זכרונות פון מלך ראַוויטש, וועלכער האָט אין די 30קער יאָרן פיל מיטגעווירקט צו דער גייסטיקער אַנט־וויקלונג פון היגן ישוב. אָט די איינדרוקן און זכרונות דערגענצן, אין אַ געוויסן זין, אונדזערע אייגענע שילדערונגען און אָפּשאַצונגען.

אַזוי אַרום וועט דער אַלמאַנאַך געבן די יידן אין דער וועלט אַ געוויסע פאָרשטעלונג וועגן אונדזער ישוב און וועגן אונדזערע שעפערישע כוחות. גלייכצייטיק האָפן מיר, אַז דער אַלמאַנאַך וועט זיין אַ באַשיידענער צושטייער צו דער יידישער ליטעראַטור אין דער וועלט.

מיר גיבן איבער דאָס בוך אין רשות פון דעם יידישן לייענער אין אויסטראַליע און אין דער וועלט מיטן גלויבן, אַז ער וועט דאָ געפינען אַ היפּש ביסל מאַטעריאַל צו באַרייכערן זיין וויסן וועגן אונדזער ישוב און טיילווייז וועגן איצטיקן יידישן לעבן בכלל.

רעדאַקציע־קאָמיסיע

„קדימה"

ל. פרידמאַן

55 יאָר „קדימה"

יידישער ישוב אין מעלבורן פאַר דער אַנטשטייאונג פון „קדימה"

די געשיכטע פון דער „קדימה" איז ענג געבונדן מיט דער געשיכטע פון דעם יידישן ישוב אין מעלבורן.

דאָס אָרגאַניזירטע יידישע לעבן האָט זיך דאָ אָנגעהויבן אין די ערשטע יאָרן פון דער אַנטשטייאונג פון דער קאָלאָניע וויקטאָריע. די קאָלאָניע איז געשאַפן געוואָרן אין די 30־קער יאָרן פון 19־טן יאָרהונדערט און שוין אין יאָר 1840 האָט אין מעלבורן עקזיסטירט אַ מנין. די יידישע באַפעלקערונג האָט דאַן געציילט בלויז אַרום 60 פּערזאָן. זיבן יאָר שפּעטער טרעטן שוין צו די יידן אין מעלבורן צו בויען אַ שול, וועלכע איז טיילווייז אויסגעפּאַרטיקט געוואָרן אין יאָר 1853. צו יענער צייט האָט די יידישע באַפעלקערונג אין מעלבורן דערגרייכט אַדאַנק דעם „גאָלד־ראַש" אַנדערהאַלבן טויזנט נפשות. די שול, וועלכע האָט זיך געפונען אין סיטי, אין בערק סט. אויף אַ פּלאַץ, געשאַנקען דורך דער רעגירונג, איז פאַרגרעסערט געוואָרן אין 1858, ווען די יידישע באַפעלקערונג איז געשטיגן צו קנאַפּע 2500 נפשות און איז ווידער איבערגעבויט געוואָרן אין יאָר 1877.

אין די 70־קער יאָרן ווערן אויסגעבויט נאָך צוויי שולן: די „איסט־מעלבורן שול" אין אַלבערט סט. און די שול אין סט. קילדאַ, וועלכע איז געוואָרן איבערגעבויט עטלעכע מאָל און באַקומען דעם נאָמען די „סט. קילדאַ שול".

די בערק סט. שול האָט אין די 70־קער יאָרן אָרגאַניזירט אַ טעגלעכע יידישע שולע, וווּ רעליגיע און העברעאיש זענען געווען אַ טייל פון דער אַלגעמיינער בילדונג. נאָך אַן עקזיסטענץ פון 20 יאָר איז די שול געשלאָסן געוואָרן צוליב מאַנגל אין פינאַנסן. נאָכמיטאָג־ און זונטיק־קלאַסן זענען די גאַנצע צייט געווען טעטיק ביי די עקזיסטירנדיקע שולן, וווּ מ'האָט די קינדער געלערנט לשון קודש און דאַווענען.

עס האָט אויך עקזיסטירט אַ יידישע פילאַנטראָפּישע געזעלשאַפט, וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן אין 1840 און איז שפּעטער איינינקע מאָל רעאָרגאַניזירט געוואָרן. די געזעלשאַפט האָט געהאָלפן נויט־באַדערפטיקע

און קראַנקע יידן, ווי אויך געגרינדעט דעם מושב זקנים א.נ. פון משה מאָנטעפיאָרע אין 1870.*)

די אַנטשטייאונג פון דער „קדימה"

אין 1911, ווען די „קדימה" איז געגרינדעט געוואָרן, האָט די יידישע באַפעלקערונג אין מעלבורן געציילט אַרום פינף מיט א האַלבן טויזנט נפשות. דאָס געזעלשאַפטלעכע יידישע לעבן האָט זיך הויפּטזעכלעך קאָנצענטרירט אַרום די עקזיסטירנדיקע שולן. קיין וועלטלעכע יידישע אָרגאַניזאַציעס, חוץ דער פילאַנטראָפּישער געזעלשאַפט און דער „יידישער פרויען וווילטעטיקער געזעלשאַפט", האָבן נישט עקזיסטירט. דער דאָמינירנדיקער עלעמענט אין דעם יידישן ישוב זענען געווען די יידן פון ענגלאַנד, וועלכע האָבן זיך אויסגעלעבט אין ענגליש און אין דער ענגלישער קולטור. זייער יידישקייט האָט זיך באַגרענעצט צו אָפּהיטן (און דאָס אויך טיילווייז) דעם יידישן רעליגיעזן לעבנס־שטייגער. קיין נאַציאָנאַל יידיש באַוווסטזיין אין דעם נייעם זין פון וואָרט האָט דאָ כמעט נישט עקזיסטירט.**)

אין אָנהויב פון איצטיקן יאָרהונדערט, באַזונדערס נאָך 1905, האָט די יידישע עמיגראַציע פון פּוילן און רוסלאַנד אָנגעהויבן אַהער צו ברענגען אַן עלעמענט מיט אַן אַנדערער וועלט־ און ייד־אַנשויאונג, וועלכע איז געווען פרעמד און אומבאַקאַנט די איינגעזעסענע היגע יידן.

עס איז געווען די צייט פון דעם גרויסן יידישן קולטור־רענעסאַנס אין מזרח־אייראָפּע. עס האָבן זיך שוין בולט אויסקריסטאַליזירט די נייע יידישע נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע אידייען. די יידישע און העברעאישע ליטעראַטורן האָבן אָנגעהויבן זייער רומפולן באַרג־אַרויף און פּאַנאַנדערבלי. גרויסע יידישע מאַסן זענען אַריינגעצויגן געוואָרן אין א קאַמף פאַר א פריי, פּאָלבלוטיק און נאַציאָנאַל יידיש לעבן. דער קאַמף איז געפירט געוואָרן מיט גרויס עקשנות און מיט פיל קרבנות. דער רעאַקציאָנערער רעזשים אין צאַרישן רוסלאַנד האָט פאַרשטאַרקט די רדיפות קעגן די יידן. פּאָגראָמען און שחיטות האָבן זיך געמערט. עס האָט זיך אָנגעהויבן א גרויסע יידישע עמיגראַציע קיין מערב־אייראָפּע און אַמעריקע און א קליינער שטראָם פון אָט דער עמיגראַציע איז געגאַנגען קיין אויסטראַליע.

---

*) גענויער וועגן דער תקופה זע ניומאַן ה. ראָזענטהאַלס אַרטיקל „יידישע קהילות אין אויסטראַליע" אין ערשטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך.

**) זע שלמה ווינס אַרטיקל „די מעלבאָרנער „קדימה" אין ערשטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך.

אַז די אימיגראַנטן פון מזרח־אייראָפּע מיט די נייע, פּראָגרעסיווע אידייען, האָבן דאָ געטראָפן אַן אידייאישן מדבר. זיי האָבן זיך נישט געקאָנט אויסלעבן אין די עקזיסטירנדיקע יידישע אינסטיטוציעס און האָבן אָנגעהויבן מאַכן באַמיאונגען זיך אויסצולעבן אויף אַ פּאָלקסטימלעכן, וועלטלעכן אופן.

דער ערשטער פּרווו אויף דעם געביט איז געווען דאָס שפּילן יידיש טעאַטער. שוין אין יאָר 1909 זענען געשטעלט געוואָרן אייניקע פאָרשטע־לונגען, ווי „כינקע פּינקע" („גבריאל"), „זשידאָווקאַ" און אַנדערע. עס איז איבעריק צוגעבן, אַז דער קינסטלערישער און קולטורעלער ניוואָ פון די פאָרשטעלונגען איז געווען אַ גאַנץ נידעריקער, אָבער אַ געוויסע ראָל אין צוגרייטן דעם באָדן פאַר אַ יידישער פּאָלקסטימלעכער קולטור־טע־טיקייט, האָבן זיי געשפּילט.*)

דער דראַנג צו שאַפן אַ וועלטלעכע יידישע קולטור־אינסטיטוציע, וווּ די ניי־געקומענע אימיגראַנטן זאָלן זיך קענען צונויפקומען און דורכ־דיסקוטירן זייערע פּראָבלעמען, איז געוואָרן אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער. אָבער היות זיי זענען געווען נאָך „גרין" אין דעם לאַנד און נישט פאַר־מאָגט די נויטיקע פינאַנסיעלע מיטלען, האָבן זיי געמוזט אָנקומען צו אייניקע היגע תושבים און אין רעזולטאַט פון אַזאַ געזעלשאַפטלעכער קאָמבינאַציע פון יידישע פאָלקסטימלעכע אימיגראַנטן מיט ענגלישע אָדער אַנגליזירטע יידן איז דעם 26טן דעצעמבער 1911 געגרינדעט געוואָרן די יידישע נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק „קדימה", וועלכע איז געוואָרן דער ערשטער יידישער קולטור־צענטער אין אויסטראַליע. לויט די זכרונות פון איינעם פון די גרינדער פון דער אינסטיטוציע, אייזיק הורוויץ, וועלכער געפינט זיך איצט אין ישראל, אין קבוץ כפר גלעדי, איז די באַגייסטערונג פון די אָנטיילנעמער אין דער ערשטער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג געווען זייער גרויס. „אַלע האָבן געהאַט דאָס געפיל, אַז עס ווערט אויפגעטאָן עפּעס גרויסעס, אַז עס ווערט געשאַפן זייער וויכטיקעס, אַז עס ווערט געלייגט דער פונדאַמענט פאַר וויכטיקע קולטור־אויפטוען אין דער צו־קונפט".**)

אין דעם ערשטן פּעריאָד פון דער אַנטשטייאונג פון דער אינסטי־טוציע האָבן אַ באַדייטנדע ראָל געשפּילט: י. ראַבלין ע"ה — איר ערשטער

---

*) זע שמואל ווייסבערגס אַרטיקל „יידיש טעאַטער זוכט נייע וועלט טיילן" אין ערשטן אויסטראַליש יידישן אַלמאַנאַך און חיים ראָזנ שטיינס אַרטיקל „יידיש טעאַטער אין אויסטראַליע" אין דעם צווייטן אַלמאַנאַך

**) זע א. הורוויצעס אַרטיקל „די אַנטשטייאונג פון דער „קדימה" אין צווייטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך.

פּרעזידענט: מ. זעלטנער ע"ה — איר צווייטער פּרעזידענט; נ. מאַשין ע"ה; די ברידער טעפּט ע"ה; א. ניומאַרק ע"ה; אהרן בר־כהן ע"ה; ד"ר מ. א. שאַליט ע"ה; ה. הויזי ע"ה; ר. ראַטבערג ע"ה; א. הורוויץ און אַנדערע.

אַז די „קדימה" איז שוין דאַן געווען אַ נויטווענדיקייט ווייזט דער פאַקט, אַז ביי דער ערשטער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג זענען געווען אַנ־וועזנד אַרום 80 מיטגלידער, ביי דער צווייטער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג אין אַפּריל 1912 — 100 מיטגלידער און אין דעצעמבער 1912 ציילט די אינסטיטוציע 200 מיטגלידער. נעמענדיק אין אַכט, אַז די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג האָט באַטראָפן אין יענער צייט אַרום 5.500 נפשות, איז די צאָל מיטגלידער גאָר אַ גרויסע.

די „קדימה" ווערט גלייך פון איר אנטשטייאונג אַ לעבעדיקער צענטער פון יידישער קולטור־געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט. און ווייל צו דער אינסטיטוציע ווערט אַרויסגעוויזן אַזאַ שטאַרקער אינטערעס, קומען אין איר פאַר אין די ערשטע יאָרן פון איר עקזיסטענץ גאָר שטאַרקע קאַמפן וועגן באַשטימען איר כאַראַקטער און פּנים. דער קאַמף קומט פאָר הויפּטזעכלעך צווישן די פאָלקסטימלעכע עלעמענטן און די איינגעזעסענע, פאַרענגלישטע יידן. די לעצטע ווילן, אַז די אינסטיטוציע זאָל זיין אונטערן איינפלוס פון די ראַביים און דער הויפּט־ציל זאָל זיין „אויסמענטשלען" די ניי־געקומענע, באַקענען זיי מיטן אויסטראַלישן לעבנס־שטייגער, ענגלישער ליטעראַטור א.א.וו. די יידישע אימיגראַנטן דאַקעגן ווילן פירן די „קדימה" אין אַ מאָדערנעם יידישן גייסט, אויף אַ פאָלקסטימלעכן וועג. אויך צווישן זיי קומט פאָר אַ גאַנץ שאַרפער קאַמף. אַ טייל איז פאַר יידיש אַלס נאַציאָנאַלע שפּראַך און וויל פירן די טעטיקייט פון דער „קדימה" אויסשליסלעך אין יידיש, דאַקעגן אַנדערע אַנערקענען העברע־איש אַלס די נאַציאָנאַלע שפּראַך און ווילן, אַז די רעפעראַטן אין „קדימה" זאָלן געהאַלטן ווערן דווקא אין דער שפּראַך. ד"ר מ. שאַליט, איינער פון די ערשטע טוער פון „קדימה", אַליין אַ הייסער משכיל, שרייבט וועגן דעם באַריכות אין זיינע זכרונות (ליידער נישט פאַרעפנטלעכט). אַפילו דער נאָמען פון דער „קדימה" איז געווען אין אָנהויב אַ העברע־אישער „בית ספרים עברי לאומי". שפּעטער האָט מען אָנגעהויבן צו באַנוצן דעם יידישן נאָמען „יידישע נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק".

דער קאַמף איז געווען אַ גאַנץ אָנגעשטרענגטער און האָט געפירט צו פיל קריזיסן אין די ערשטע יאָרן פון דער „קדימה"־עקזיסטענץ, דאָך מערקט זיך אַ כסדרדיקע אַנטוויקלונג פון דער אינסטיטוציע. דער פאָלקס־טימלעכער עלעמענט באַקומט די אויבערהאַנט, יידישע רעפעראַטן ווערן געהאַלטן וואָס אַמאָל אָפטער. דער לאָקאַל פון דער אינסטיטוציע אויף

59 בערק סט., פארגרעסערט זיך אויף 5 צימערן, די לייענערשאַפט אין דער ביבליאָטעק וואַקסט. עס באַזוכן דעם לייען־זאַל דורכשניטלעך העכער 100 פּערזאָן אַ וואָך. דער לאָקאַל ווערט צו קליין און אין אָקטאָבער 1915 ווערט די „קדימה" אריבערגעפירט אין קאַרלטאָן.*)

די „קדימה" אין דראַמאָנד סטריט, קאַרלטאָן

מיטן אריבערגיין פון דער „קדימה" אין דער יידישער געגנט פון קאַרלטאָן, אויף דראַמאָנד סטריט 313, ווערט איר טעטיקייט נאָך מער אינטענסיוו. עס הויבן זיך אָן סיסטעמאַטישע רעפעראַטן אין יידיש וועגן מענדעלע, שלום עליכם, פּרץ, אחד העם, ביאַליק, פרוג, קאָנצערטן פון יידישער פאָלקס־מוזיק א.א.וו. אונטער דער אָנפירונג פון דער „קדימה" ווערט אויך געזאַמלט אין 1916 אַ סומע פון 950 פונט לטובת די יידן אין די מלחמה־לענדער.

עס זעט אויס ווי די „קדימה" האָט שוין געפונען איר אייגנאַרטיקן וועג פאַר דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג. אָבער גראָד אין דער צייט שוואַכט זיך אָפּ איר טעטיקייט און זי ווערט כמעט ווי פארשוווּנדן.

די ערשטע וועלט־מלחמה און דאָס אָפּשטעלן זיך פון דער יידישער אימיגראַציע האָט אַ דעצידירנדיקן איינפלוס אויף דער אַנטוויקלונג פון דער אינסטיטוציע. איר טעטיקייט ווערט געוואַלדיק אָפּגעשוואַכט. אין די יאָרן 1917—1918 פירט זי זייער אַ שוואַכע טעטיקייט און אין אָנהויב 1919 ווערט זי אָנגעשלאָסן צו דער ציוניסטישער געזעלשאַפט „התחיה" און הערט אויף צו עקזיסטירן ווי אַ זעלבסטשטענדיקע אינסטיטוציע. ווי שלמה ווינ גיט איבער אין זיינע זכרונות**) איז עס געשען צוליב דעם, וואָס אַ געווּיסער עלעמענט פון די „קדימה"־מיטגלידער, האָט געוואָלט אין רעזולטאַט פון דער זיגרייכער רוסישער רעוואָלוציע אריינוואַרפן די אומפּאַרטייאישע אינסטיטוציע אין די אָרעמס פון די „לינקע". די ציוניסטן האָבן דערצו נישט געוואָלט דערלאָזן און אויף דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג אין יאַנואַר 1919 ווערט אָנגענומען אַ פאָרשלאָג, אַז די „קדימה" ווערט פאַראייניקט מיט דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע „התחיה".

ביז 1926 איז די „קדימה" פאַראייניקט מיט דער „התחיה" און פירט נישט קיין זעלבסטשטענדיקע טעטיקייט. דאָך ווערט געפירט אַ

---

*) גענויער וועגן דער תקופה זע שלמה ווינס אַרטיקל „די מעלבאָרנער „קדימה" אין ערשטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך און ב. וואַרשאַווסקיס „די „קדימה", אין צווייטן אַלמאַנאַך.

**) ערשטער אויסטראַליש־יידישער אַלמאַנאַך, זייט 313.

געוויסע סעפּאַראַטע טעטיקייט פון דער „קדימה" אינערהאַלב דער „התחיה". אַזוי דערמאַנט ישראל שער אין זיינע זכרונות וועגן פּרץ הירשביינס באַזוך אין 1921 (אין ערשטן אַלמאַנאַך), אַז דער קבלת־פּנים פאַר הירשביינ'ען איז פאַרגעקומען אין דער „קדימה", הגם אין יענער צייט האָט אַפּיציעל אַזאַ אינסטיטוציע נישט עקזיסטירט. עס קומען פאָר סיסטעמאַטישע לעבעדיקע ציטונגען, אָנגעפירט פון א. נ. בר־כהנ'ען און ל. זשאַבינסקי'ען. עס האָט עקזיסטירט אַ „קדימה"־כאָר, וועלכער האָט געזונגען יידישע לידער אונטער דער אָנפירונג פון ש. בריליאַנט.

אין 1922 ווערט געגרינדעט מיט דער איניציאַטיוו פון די „קדימה"־מיטגלידער די „יידישע אויפנאַם־געזעלשאַפט" (דזשואיש וועלקאַם־סאָסייטי), וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט אויפנעמען און איינאָרדענען די ניי־געקומענע אימיגראַנטן, וועלכע האָבן אָנגעהויבן צו קומען קיין אויסטראַליע אין גרעסערע צאָלן נאָך דעם ווי די מלחמה האָט זיך פאַרענדיקט. דער ערשטער פאָרזיצער פון דער געזעלשאַפט איז געווען א. ש. ראָוז און סעקרעטאַר א. נ. בר־כהן.

די פאָלקסטימלעכע עלעמענטן אין און אַרום דער „קדימה"־„התחיה" זענען נישט געווען צופרידן פון דעם „שידוך" און אין 1926 איז געקומען צו אַן אָפענעם ברוך. די „קדימה" האָט זיך אָפּגעטיילט פון דער „התחיה" און איז געוואָרן צוריק אַ זעלבסטשטענדיקע אינסטיטוציע.

די „קדימה" בויט אַן אייגענע געביידע

פון דעם מאָמענט, ווען די „קדימה" טיילט זיך אָפּ פון דער „התחיה", הויבט זיך אָן אַ ווידעראויפלעבונג פון דער אינסטיטוציע. עס הויבט זיך אָן אַ נייער צושטראָם פון יידישער אימיגראַציע, וועלכער פאַרגרעסערט די „קדימה"־מיטגלידערשאַפט. מיט דער אינסטיטוציע פירט אָן אַן איבערגעגעבענער קאָמיטעט מיט ש. בריליאַנט'ן אַלס פּרעזידענט. שפּעטער ווערט פּרעזידענט זיין פרוי, רייזל בריליאַנט.

די גרויסע צאָל אונטערנעמונגען אין „קדימה" ווערן געפירט הויפּטזעכלעך אין יידיש. עס ווערן איינגעאָרדנט רעפעראַטן וועגן יידישער און וועלט־ליטעראַטור, געשיכטע, קונסט א.א.וו. באַזונדערס טעטיק אויף דעם געביט זענען: א. נ. בר־כהן ע"ה, ל. זשאַבינסקי ע"ה, ה. מינץ, ס. בורשטין און א. הורוויץ.

עס ווערט אויך זייער אַקטיוו דער דראַמאַטישער קרייז ביי דער „קדימה" אַדאַנק די באַמיאונגען פון מ. שעכטער און שפּעטער יעקב גינטער ע"ה. עס ווערט אויפגעלעבט דער „קדימה"־כאָר אונטער דער

די „קדימה" - געביידע

אנפירונג פון ש. בריליאַנט און עס ווערן איינגעאָרדנט מוזיקאַליש־וואָקאַלישע אוונטן, וועלכע ציען צו אַ גרויסן עולם.

דער לאָקאַל אויף 313 דראַמאָנד סט. ווערט צו קליין און עס אַנטשטייט אַ געדאַנק צו בויען אַן אייגענע גרויסע געביידע. אונטער דער ענערגישער אַנפירונג פון די פּרעזידענטן שלמה וויז און שפּעטער אהרן פּאַטקין, פירט דער „קדימה"־קאָמיטעט אַ גרויסע אַקציע פאַרן בוי־פאָנד.

צו פאַראייביקן דעם אָנדענק פון זיין פאַרשטאָרבענער פרוי צילע גראָסבי גיט מ. גראָסבי פאַר דעם בוי־פאָנד אַ סומע פון 1000 פונט, וועלכע ער פאַרגרעסערט שפּעטער אויף 1.250 פונט. אדאנק דער נדבה און פיל גרעסערע און קלענערע באַשטייערונגען ווערט געקויפט אַ פּלאַץ אין לייגאַן סט., קאַרלטאָן און מ'טרעט צו צו בויען אַ גרויסע געביידע.

אין סעפּטעמבער 1932 ווערט געלייגט מיט גרויס פייערלעכקייט דער גרונטשטיין פאַר דער נייער געביידע. אָט ווי עס באַשרייבט ש. וויז (אין ערשטן אויסט.־יידישן אלמאַנאַך) די שטימונג אויף דער פייערונג:

„אויף דעם פּלאַץ — א גרויסע מאסע יידן. די זון קארגט נישט מיט איר בייטראַג צו אונדזער שמחה. די געמיטער זענען הייטער. מען לייגט דאָר צום ערשטן מאָל א גרונטשטיין פאַר א היים פון יידישער קולטור אין דעם ווייטן לאַנד. אַלעמענס הערצער פלאַטערן ממש מיט יום־טובדיקן געפיל".

די געביידע האָט געקאָסט ארום 5000 פונט און אין מערץ 1933 איז פאָרגעקומען די פייערלעכע דערעפענונג פון דער געביידע ביי א פול־געפאַקטן זאַל.*) דער לאַנגיאריקער טרוים פון א שיינער געביידע פאַר דער יידישער קולטור־אינסטיטוציע אין מעלבורן ווערט פארווירקלעכט.

די פאַרברייטערטע טעטיקייט אין דער נייער „קדימה"־געביידע

מיטן אריבערציען זיך אין דער נייער געביידע ווערט די טעטיקייט פון דער „קדימה" פארשטאַרקט און פארברייטערט. פאַר איר טעטיקייט זארגט אַן איבערגעגעבענער קאמיטעט אונטער דער אָנפירונג פון ישראל שער. עס ווערט באַשטימט דער ערשטער געצאָלטער סעקרעטאַר אייזיק הורוויץ. עס וואַקסט די ביבליאָטעק. דער לייען־זאַל ווערט גוט באַזוכט. כמעט יעדן זונטיק קומען פאָר אונטערנעמונגען, מערסטנטייל אין יידיש. עס ווערן געהאַלטן רעפעראטן אויף פארשידענע טעמעס. די „קדימה" רעאַגירט אויף אַלע וויכטיקע געשעענישן אין יידישן און אַלגעמיינעם לעבן. עס קומען אויך פאָר קאָנצערטן פון א הויכן קינסטלערישן ניוואָ. אייניקע פון די קאָנצערטן ווערן איבערגעגעבן דורכן ראַדיאָ. עס אַנט־שטייט א יוגנט־סעקציע, וועלכע פירט אַן ענערגישע און ברייטע טע־טיקייט.

באַזונדערס ווערט טעטיק און באַקומט א גרויס פעלד פאַר ארבעט דער טעאַטער־קרייז ביי דער „קדימה". דער גרויסער טעאַטער־זאַל מיט העכער 400 זיץ־פּלעצער, די מאָדערנע בינע מיט פּאַסיקע ליכט־עפעקטן און דעקאָראַציעס גיבן דעם קרייז א מעגלעכקייט צו הויבן קינסטלעריש די טעאַטער־אויפפירונגען. עס ווערן געשטעלט אויף דער בינע פון דער „קדימה" צענדליקער פּיעסעס פון גאָר א הויכער קינסטלערישער מדרגה אונטער דער רעזשי פון יעקב גינטער, י. ראַטמאַן, א. ברייזבלאַט און נתן גינטער. דער קרייז דערהויבט זיך צו א גאָר הויכער מדרגה ווען עס

*) א גענויע באַשרייבונג פון דער פייערונג פון לייגן דעם גרונט־שטיין און פון דער דערעפענונג פון דער געביידע געפינט זיך אין צווייטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך אין דעם אַרטיקל „די „קדימה"", פון ב. וואַרשאַווסקי.

קומען קיין מעלבורן די צוויי וועלט־באַקאַנטע אַרטיסטן: **יעקב ווייסליץ** און שפּעטער **רחל האָלצער**.*)

מיטן אָנקומען פון דעם דיכטער און שרייבער **מלך ראַוויטש** קיין מעלבורן אין 1933 אויף אַ קורצן באַזוך און דערנאָך אין **1935 אויף** אַ לענגערער צייט, ווערט די טעטיקייט פון דער „קדימה" **נאָך מער פאַר־**שטאַרקט. ער האַלט אַ גאַנצע ריי רעפעראַטן אין „קדימה" און **אָרגאַניזירט** סיסטעמאַטישע וועכנטלעכע לעקציעס וועגן יידישער ליטעראַטור, **וועלכע** ווערן שפּעטער פאַרוואַנדלט אין אַ פאָלקס־אוניווערזיטעט, **אָנגעפירט דורך** די „פריינד פון יידיש־וועלטלעכן שול־וועזן".

מלך ראַוויטש גיט די אָנרעגונג צו שאַפן די **ערשטע יידישע שול** אין מעלבורן א. נ. פון י. ל. פּרץ און איז איר ערשטער **פאַרוואַלטער. די** שול האָט אַ לאַנגע צייט געפירט איר טעטיקייט אין דער „קדימה". **כמעט** אַלע צימערן פון דער „קדימה" האָבן אין משך פון **לאַנגע יאָרן געדינט** אַלס „קלאַסן" צו פירן די לימודים. נאָכן אויסבויען **אַן אייגענע געביידע** פאַרלאָזט די שול די „קדימה".

מלך ראַוויטש האָט אויך געגעבן די אָנרעגונג **צום אַרויסגעבן דאָס** ערשטע יידישע בוך אין אויסטראַליע אין **1937, דעם אויסטראַליש־יידישן** אַלמאַנאַך, וועלכן ער האָט רעדאַגירט. **דאָס בוך איז דערשינען אַדאַנק** דער הילף פון א. ש. ראָוז, ישראל שער, שמחה בריליאַנט און **שלמה וויז,** וועלכע זענען דאַן געשטאַנען ביי דער אָנפירונג פון „קדימה".

די „קדימה" ווערט דער צענטער פון יידישן קולטור־לעבן **אין מעל־**בורן און די נייע געביידע ווייזט זיך אַרויס צו קליין. **אין 1938, בעת** ר. ראָטבערג איז געווען פּרעזידענט, ווערן אַדאַנק זיין **ענערגישער טע־**טיקייט איינגעקויפט צוויי שכנותדיקע געביידעס. **אין איינער פון זיי ווערט** שפּעטער איבערגעפירט די ביבליאָטעק און דער **לייען־זאַל. עס ווערט** אויסגעאַרבעט אַ פּלאַן און טיילווייז געשאַפן אַ **בוי־פאָנד אויף איבער־**צובויען און פאַרגרעסערן די עקזיסטירנדיקע געביידע. **לײדער ווערט דער** פּלאַן נישט רעאַליזירט.

„קדימה" בעת דער צווייטער וועלט־מלחמה

אַ באַזונדער קאַפּיטל אין דער געשיכטע פון דער „קדימה" **איז די** צייט פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. די „קדימה", אונטער **דער אָנ־**

---

*) געוויער וועגן יידישן טעאַטער אין מעלבורן זע צווייטן אויסט.־יידישן אַלמאַנאַך „יידיש טעאַטער אין אויסטראַליע", פון חיים ראָזנשטיין.

פירונג פון די פּרעזידענטן י. אקנא*) און שפּעטער אַלעק מאַשין ע"ה, גיט זיך אָפּ אַ דין וחשבון פון דער ראָל, וועלכע זי דאַרף שפּילן אין דעם קאַמף מיט דעם בלוטיקן שונא פון יידישן פאָלק — היטלער־דייטשלאַנד.

אַלס סעקרעטאַר אַרבעט דאָן מיט גרויס איבערגעגעבנקייט און פּאַכמענישקייט בונם וואַרשאַווסקי ע"ה.

נאָך פריער, בעת היטלער איז געקומען צו דער מאַכט, רופט די „קדימה" אַ פּראָטעסט־פאַרזאַמלונג קעגן די נירנבערגער יידישע געזעצן און שטיצט די אַקציע צו באָיקאָטירן דייטשע סחורות.

מיטן אויסברוך פון דער מלחמה שטיצט די „קדימה" דעם רויטן קרייץ און מגן דוד אדום דורך איינאָרדנען ספּעציעלע אונטערנעמונגען פאַר דעם צוועק. זי שטיצט מיט אַ גרויסן פאַרנעם די „פרייהייטס"־הלוואות און שפּעטער די „נצחון"־הלוואות, וועלכע ווערן פאַרווענדעט אויף מלחמה־נויטן. זי שיקט די אויסטראַלישע זעלנער מעבר לים ספּעציעלע פּעקלעך („העמפּערס") און באַזאָרגט די יידישע זעלנער אין דער אויסטראַלישער אַרמיי מיט יידישע און ענגלישע ביכער.

אין אַפּריל 1942 ווערט איינגעאָרדנט דורך דער „קדימה" אַ גרויסע פאַרזאַמלונג אין שייכות מיטן פאַרזונקען פון דער שיף „סטרומאַ". אַ שאַרפע פּראָטעסט־רעזאָלוציע ווערט געשיקט צו דער ענגלישער רעגירונג.

ענדע 1942 קומט פאָר אין „קדימה" אַ ריזיקע פּראָטעסט־פאַרזאַמלונג קעגן נאַצישע שחיטות איבער יידן אין אייראָפּע. דער זאַל פון „קדימה" קען נישט אַריינעמען דעם גאַנצן עולם, וועלכער פילט אויך אויס דעם קאָרידאָר און דעם אויבערשטן זאַל. די פאַרזאַמלונג האָט אַן אָפּקלאַנג אויך אין דער אַלגעמיינער ענגלישער פּרעסע.

אין 1942, צום 30־טן יובל פון דער „קדימה" דערשיינט דער צווייטער אויסטראַליש־יידישער אַלמאַנאַך, אונטער דער רעדאַקציע פון הערש בערגנער, פּנחס גאָלדהאַר, בונם וואַרשאַווסקי און הערש מינץ.

אין מיטן יאָר 1944, בעת ל. פינק איז געווען פּרעזידענט, קומט פאָר אַן ענדערונג אין דעם צוזאַמענשטעל פון „קדימה"־קאָמיטעט. די ראַדיקאַלע ענדערונג ווערט פאַראורזאַכט צוליב דער שטעלונג פון „קדימה"־קאָמיטעט צו די פּראָיעקטירטע רעזאָלוציעס אויף דער סידנעיער קאָנפערענץ פון יידישן וועלט־קאָנגרעס (אויסטראַלישע אָפּטיילונג). אין די ראַדיקאַלע רעזאָלוציעס ווערט, צווישן אַנדערע, אויסגעדריקט אונטערשטיצונג

---

*) י. אַקנאַ איז דער ערן־אַדוואָקאַט פון „קדימה" פאַר די לעצטע טוצנדליק יאָר.

פאַר דער פּאָליטיק פון דער יידישער אַגענץ צו זיכערן אַ יידישע „קאַמאַנ־וועלט" אין פּאַלעסטינע. דער „קדימה"־קאָמיטעט האָט געהאַלטן, אַז דער פּאַראַגראַף האָט אַ ריין פּאָליטישן אַספּעקט און רופט אַרויס שאַרפע חילוקי־דעות, דעריבער האָט ער נישט גענומען קיין שטעלונג אין דער פראַגע. דאָס האָט אַרויסגערופן אומצופרידנקייט ביי איייניקע עקזעקוטיוו־מיטגלידער, וועלכע האָבן רעזיגנירט פון קאָמיטעט. עס איז גערופן גע־וואָרן אַן אויסערארדנטלעכע פאַרזאַמלונג וועגן דעם ענין. די פאַרזאַמלונג האָט געהאַט אַ זייער שטורמישן פאַרלויף און האָט געמוזט אָפּגעלייגט ווערן. אויף דער פאַרזעצונג פון דער פאַרזאַמלונג איז אומדירעקט אויס־געדריקט געוואָרן אומצוטרוי צו דעם קאָמיטעט, וועלכער האָט זיך אָנגע־געבן אין דעמיסיע און אויף זיין אָרט איז אויסגעוויילט געוואָרן אַ נייער קאָמיטעט מיט י. גינזבורג אַלס פּרעזידענט.

וווּקס פון דער אינסטיטוציע נאָך די מלחמה־יאָרן

דער צושטראָם פון דער נייער יידישער אימיגראַציע נאָך דער צוויי־טער וועלט־מלחמה, צווישן אַנדערע אויך פון אַ צאָל יידישע אינטעלעק־טועלע כוחות, איז גורם געווען צו אַ שטאַרקן וווּקס פון דער אינסטיטוציע. די צאָל מיטגלידער וואַקסט כסדר און אין 1950 קומט פאָר אַ גרויסע פייערונג לכבוד דעם 1000טן מיטגליד. די מיטגלידערשאַפט האַלט אין שטייגן און אין 1954 ציילט די אינסטיטוציע העכער 1300 מיטגלידער.

עס שטייגט אויך די צאָל לייענער אין דער ביבליאָטעק און די צאָל געלייענטע ביכער אין 1950 איז איבער 5000 און אין 1954 — העכער 6000. נאָך אין 1949 ווערט די ביבליאָטעק איבערגעטראָגן פון דער הויפּט־געביידע אין אַ באַזונדערער געביידע, ווו עס געפינט זיך אויך דער לייען־זאַל.

פריער איז דער אַמט פון ביבליאָטעקאַר נישט געווען קיין געצאָלטער און איז געווען פרייוויליק אויסגעפירט דורך אַ ריי איבערגעגעבענע טוער, ווי די פריינד ס. בורשטין, מ. שעכטער און אַנדערע. מיט דער פאַרגרע־סערונג פון דער צאָל ביכער און לייענער איז דער פּאָסטן געוואָרן אַ געצאָלטער.

די ביבליאָטעקאַרן האָבן אַרויסגעוויזן אַ גרויסע איבערגעגעבנקייט צו זייער אַרבעט, ווי די פריינד מ. וויינשטיין, י. באַגאַטין, ד. ניסענבוים און ש. פּאָדעס, וועלכער האָט אויך אויסגעפירט אַ גאַנצע ריי אַנדערע פונקציעס פאַר דער אינסטיטוציע, באַזונדערס אין שייכות מיטן טעאַטער און איז פאַרבונדן מיט דער „קדימה" אַ 40 יאָר.

ל. פרידמאַן

אין 1953 האָט איבערגענומען די פאַרוואַלטונג פון דער ביבליאָטעק דער ביבליאָגראַף ב. עזראַוויטש, וועלכער האָט געווידמעט דער דאָזיקער אַרבעט פיל צייט און ענערגיע און האָט די ביליאָטעק מוסטערהאַפט אָר־גאַניזירט.*)

עס קומען פאַר כמעט יעדן זונטיק גוט באַזוכטע אונטערנעמונגען. די צאָל באַזוכער אַ יאָר אויף „קדימה״־אונטערנעמונגען גרייכט צו 12.000 און צוזאַמען מיט די אונטערנעמונגען פון אַנדערע אָרגאַניזאַציעס, וועלכע קומען פאַר אין „קדימה״, אַריינרעכענענדיק אויך דעם באַזוך אין לייען־זאַל, גרייכט די צאָל ביז 42.000 פּערזאָנען.

דער „קדימה״־קאָמיטעט, אונטער דער אָנפירונג פון י. האָניג, א. פּערל און שפּעטער י. ריימער אַלס פּרעזידענטן, מאַכט גרויסע אָנשטרענ־גונגען צו פירן אַ לעבעדיקע קולטור־געזעלשאַפטלעכע אַרבעט. אַלס סעק־רעטאַר אַרבעט דאָ מיט גרויס איבערגעבנקייט דער יונגער דיכטער יאָסל בירשטיין. נאָך זיין פאַרלאָזן אויסטראַליע צו באַזעצן זיך אין ישראל, נעמט איבער דעם אַמט ל. פרידמאַן, געוועזענער רעדאַקטאָר פון דער „יידישע פּאָסט״, וועלכער איז ביי דער דאָזיקער אַרבעט ביזן היינטיקן טאָג.

די „קדימה״ רעאַגירט אויף די געשעענישן אין דער וועלט און, דער עיקר, אין יידישן לעבן. אין 1945 אָרדנט זי איין צום ערשטן מאָל אַ פייערונג צום יאָרטאָג פון וואַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד. אין די שפּעטער־דיקע יאָרן אָרדנט זי איין די געטאָ־פייערונגען צוזאַמען מיט דעם „באָאַרד אָף דעפּיוטיס״ אין צוויי זאַלן גלייכצייטיק: אין דעם זאַל פון „קדימה״ און אין דעם סעמיועל מייערס האָל. היות ביידע זאַלן זענען נישט אימשטאַנד אַריינצונעמען דעם גרויסן עולם, ווערט זינט 1957 איינ־געאָרדנט דורך דעם „באָאַרד״ און דער „קדימה״ איין גרויסע געטאָ־פייערונג אין דעם מעלבורנער טאַון־האָל.

דאָס אַנטשטיין פון מדינת ישראל און איר קאַמף פאַר עקזיסטענץ באַקומט אַ בולטע אָפּשפּיגלונג אין דער „קדימה״־טעטיקייט. עס קומען פאַר פיל אוונטן, געווידמעט ישראל. עס ווערט איינגעאָרדנט אַ פייערונג לכבוד דער אַנטשטייאונג פון דער מדינה, אַ פייערונג צום ערשטן יאָר פון מדינת ישראל, צום צווייטן יאָר און אַ באַזונדערע פייערונג צום דערגרייכן דעם ערשטן מיליאָן יידן אין ישראל. עס ווערן געהאַלטן פיל רעפעראַטן און סימפּאָזיומס אויף ישראל־טעמעס.

אין דער צייט ווערט אויך אויפגעלעבט די אַרבעט פון טעאַטער־

---

*) זינט 1958 איז דער ביבליאָטעקאַר י. דאַרעמבלאַט.

קרייז ביי דער „קדימה". מיטן שטראָם פון דער נייער אימיגראַציע קומען צו פרישע אַרטיסטישע כוחות, צווישן אַנדערע קומען די אַרטיסטן מילא וויסליץ, משה פּאָטאַשינסקי און אויך יהודה גרינהויז ע"ה, וועלכע טרעטן אַרום מיט אייגענע קאָנצערטן און שפּילן צוזאַמען מיטן קרייז.

אין 1948 איז אויף דער איניציאַטיוו פון „קדימה" גערופן געוואָרן אַ יידישע קולטור־קאָנפערענץ, אין וועלכער עס האָבן זיך אויך באַטייליקט אַ ריי פאַרשטייער פון סידני. די קאָנפערענץ האָט געדויערט צוויי טעג. עס זענען אויסגעהערט געוואָרן אַ ריי רעפעראַטן און אויסגעאַרבעט גע־וואָרן אַ גאַנצע ריי רעזאָלוציעס. די ווירקונג פון דער קאָנפערענץ איז ליידער נישט געווען קיין לאַנג־דויערנדיקע. הגם עס איז אויסגעוויילט געוואָרן אַ קערפּערשאַפט, וועלכע האָט געזאָלט ווייטער פאָרזעצן די אַרבעט, איז קיין קאָנקרעטע אַרבעט נישט געטאָן געוואָרן צוליב איינער־לעבער צעריסנקייט. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט די קערפּערשאַפט אויפגעהערט צו עקזיסטירן.

איבערברוך אין דער „קדימה"־טעטיקייט

אין 1951 קומט פאָר אַן איבערברוך אין דער „קדימה"־טעטיקייט. עס ווערן באַזייטיקט פון דער „קדימה"־פאַרוואַלטונג די „לינקע" פאַר־שטייער, הויפּטזעכלעך צוליב זייער שטעלונג צו דער טראַגישער לאַגע פון די יידן אין סאָוועטן־רוסלאַנד. אין דעם יאָר ווערט אויך אויפגעלייזט די „קדימה"־יוגנט־סעקציע, וועלכע ווערט אין יענער צייט אָנגעפירט פון „לינקע" עלעמענטן. דער „קדימה"־קאָמיטעט באַמיט זיך אויפצו־קלערן דער יוגנט־סעקציע, אַז זי דאַרף פירן אַן אַלגעמיינע יידישע אַר־בעט און נישט קיין לינק־פּאַרטייאישע. היות די יוגנט זאָגט זיך אָפּ צו קאָאָפּערירן מיט דעם קאָמיטעט, ווערט גערופן אַן אויסעראָרדנטלעכע אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג, וועלכע נעמט אָן אַ באַשלוס אויפצולייזן די יוגנט־סעקציע און גלייכצייטיק צו שאַפן אַ נייע יוגנט־אָרגאַניזאַציע.

עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, אַז די אַקטיווע יידישע יוגנט גרופּירט זיך אין פּאָליטישע אָרגאַניזאַציעס און עס איז אוממעגלעך צו שאַפן אַן אַפּאָליטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציע, ווי די „קדימה" וואָלט זיך געוווּנטשן. ווילנדיק, אַז די יוגנט זאָל געניסן פון דער „קדימה"־געביידע, איז דערלויבט געוואָרן צוויי יוגנט־אָרגאַניזאַציעס — די „הבונים" און דעם „סקיף" — צו פירן אַ טייל פון זייער טעטיקייט אין לאָקאַל פון דער „קדימה".

זינט 1952 ווידמעט די „קדימה", אונטער דער פּרעזידענטשאַפט

פון י. האניג, ס. בורשטין און שפּעטער ב. פּאַטקין, פיל אויפמערקזאַמקייט דער טראַגישער לאַגע פון יידן אין ראַטנפאַרבאַנד.

אין 1953 ווערט איינגעאָרדנט אַ פּראָטעסט־פאַרזאַמלונג אין שייכות מיט דעם דאָקטוירים־פּראָצעס אין מאָסקווע און סלאַנסקי־פּראָצעס אין פּראָג. אין 1954 און אין די שפּעטערדיקע יאָרן ווערן איינגעאָרדנט אַ ריי אָוונטן, געווידמעט דער פאַרניכטונג פון יידישער קולטור אין רוסלאַנד.

די „קדימה" באַמיט זיך צו האַלטן וואַך די עפנטלעכע מיינונג וועגן דער געפאַר פון יידישן קולטור־„גענאָסיד" אין סאָוויעט־רוסלאַנד. די דאָזיקע אַקציע ווערט געפירט נאָך מער אינטענסיוו זינט 1956, ווען עס ווערט אָפיציעל באַקאַנט די ידיעה וועגן אומברענגען די סאָוויעטישע יידישע שרייבער און קינסטלער. די „קדימה" נעמט די איניציאַטיוו צו רופן אַ קאָנפערענץ פון אַלע וויכטיקע יידישע אָרגאַניזאַציעס. עס ווערט איינגעאָרדנט אַ גרויסע טרויער־פאַרזאַמלונג, אויף וועלכער עס קומט צום אויסדרוק דער צער און טרויער צוליב דער דערמאָרדונג פון די בעסטע יידישע שרייבער און קינסטלער אין סאָוויעט־רוסלאַנד און עס ווערט אָנגענומען אַ שאַרפער פּראָטעסט קעגן אָט דער רוצחישער האַנדלונג און אַ פאָדערונג צו באַנייען דאָרט דאָס יידישע קולטורעלע און רעליגיעזע לעבן. די דאָזיקע אַקציע ווערט אויך פאָרגעזעצט אין די ווייטערדיקע יאָרן.

אין די יאָרן הויבט אָן די „קדימה" אַן אַקציע פאַר דעמאָקראַטיזירן דעם „באָאַרד אָף דעפּיוטיס". אין 1952 ווערט געוואָרפן וועגן דער פראַגע אַ פאָלקס־פאַרזאַמלונג. די „קדימה" קומט אַרויס מיט דער לאָזונג, אַז דער „באָאַרד" דאַרף געוויילט ווערן דורך אַלגעמיינע, דירעקטע, גלייכע, געהיימע און פּראָפּאָרציאָנעלע וואַלן. די אַקציע ווערט אויך געפירט אין די ווייטערדיקע יאָרן און הגם קיין פולע דעמאָקראַטיזאַציע פון „באָאַרד" ווערט נישט דערגרייכט, ווערט דאָך געמאַכט אַ היפּשער פאָרשריט אין דער ריכטונג.

אין 1954 ווערט איינגעאָרדנט אַ גרויסער „משפט" איבער דער אַסימילירטער יידישער יוגנט. דער „משפט" איז איינגעאָרדנט געוואָרן לויט אַלע כללים פון געריכטוועזן מיט פּראָקוראָרן, פאַרטיידיקער, עקספּערטן און עדות און האָט געדויערט צוויי אָוונטן. די אונטערנעמונג איז באַזוכט געוואָרן דורך 500 פּערזאָנען דעם ערשטן אָוונט און 400 דעם צווייטן אָוונט, צווישן זיי פיל יוגנטלעכע. דער „משפט" האָט געהאַט אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג נישט נאָר אין מעלבורן, נאָר אויך אין אויסלאַנד. די פּרעסע אין ישראל („דבר" און „זמנים"), אין אַרגענטינע („די

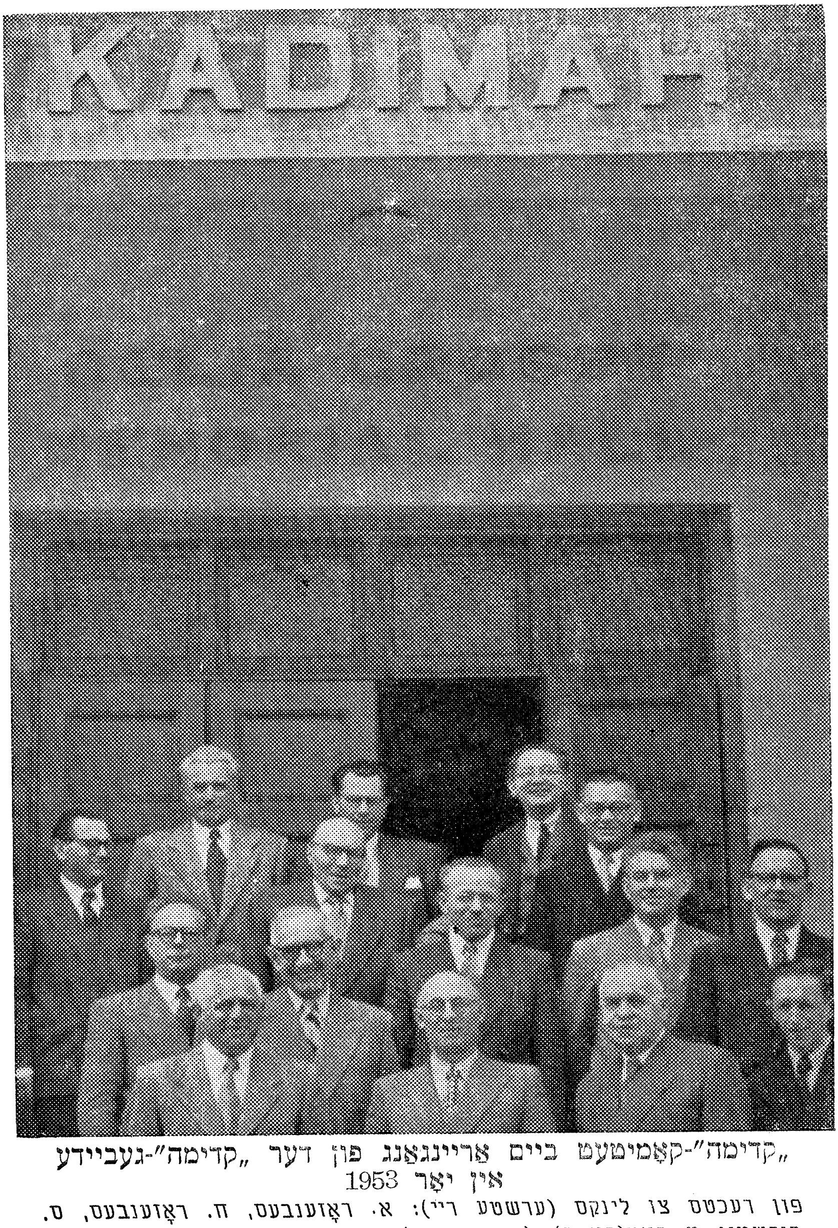

„קדימה״-קאָמיטעט ביים אַריינגאַנג פון דער „קדימה״-געביידע
אין יאָר 1953

פון רעכטס צו לינקס (ערשטע ריי): א. ראָזענבעס, ח. ראָזענבעס, ס. בורשטין, מ. ראָט(פּאַרב); (צווייטע ריי): י. זאַקס, י. שער, ה. מיאָדאָווניק, י. פושעט, ב. עזראָוויטש; (דריטע ריי): י. האָניג, ב וואַרשאַווסקי, נ. גריפּענבערג; (פערטע ריי): ש. פּאָדעס (אַדמיניסטראַטאָר), ל. פרידמאַן (סעקרעטאַר), ב.י. ראָזען.

פּרעסע״) און אין אַנדערע לענדער האָבן געבראַכט געגויע באַריכטן פון דער דאָזיקער אונטערנעמונג.

די קולטור־טעטיקייט פון דער אינסטיטוציע ווערט כסדר אויסגע־ברייטערט און נעמט אַרום רעפעראַטן, סימפּאָזיומס „לעבעדיקע צייטונ־גען״, אַקאַדעמיעס צו פאַרשידענע געלעגנהייטן, פייערלעכע אוונטן, קאָנ־צערטן און אַנדערע אונטערנעמונגען. אַ צייט איז אויך געפירט געוואָרן אַ שטודיר־קרייז פון יידישער קולטור־געשיכטע.

די צאָל פּערזאָנען, וועלכע טרעטן אַרויס אויף די אונטערנעמונגען איז גאַנץ באַדייטנד. עס נעמען אַנטייל אין זיי די פריינד: ה. באַכראַך, ס. בורשטין, ה. בערגנער, ש. גאָלדשטיין, ח. גורט, י. גיליגיטש, י. האָניג, י. וויסליץ, ה. מינץ, י. סאַלוועי, ב עזראַוויטש, ב. פּאַטקין, ד״ר מ. פערשטענדיג, ל. פרידמאַן, י. קאַהאַן, י. קערש, י. ראַפּאַפּאָרט, הרב ד״ר י. ראַפּאַפּאָרט, י. ריימער, י. שפּערלינג און אַנדערע.

די טעטיקייט פון טעאַטער־קרייז ביי דער „קדימה״ דערגרייכט איר הויך־פּונקט אין 1952/3, ווען עס זענען געשטעלט געוואָרן פינף פּיעסעס (צוזאַמען 22 פאָרשטעלונגען) אונטער דער רעזשי פון יעקב וויסליץ און רחל האַלצער. די פאָרשטעלונגען זענען באַזוכט געוואָרן דורך העכער 7000 מענטשן.

אַ זייער גרעסטן יאָר פאַרן יידישן טעאַטער איז אויך געווען דאָס יאָר 1955, ווען עס זענען אַראָפּגעבראַכט געוואָרן אַהער דורך דעם טעאַטער־קרייז זיגמונט און ראָזאַ טורקאָוו. עס זענען געגעבן געוואָרן אין דעם יאָר אין דער „קדימה״ עטלעכע און דרייסיק פאָרשטעלונגען און וואָרט־קאָנצערטן, וועלכע זענען באַזוכט געוואָרן פון קנאַפּע 9000 מענטשן.

עס דאַרף אויך פאַרצייכנט ווערן דער באַזוך פון חיה׳לע גראָבער אין 1956/57, וועלכער האָט אַריינגעבראַכט אַן אויפלעבונג אין היגן טעאַטער־לעבן.

עס איז ווערט אויך דערמאָנט צו ווערן דער באַזוך פון אידאַ קאַ־מינסקאַ, רות טורקאָוו־קאַמינסקאַ, מאיר מעלמאַן און קאַראַל לאַטאָוויטש פון פּוילן אין 1960. דער קורצער באַזוך האָט אַריינגעבראַכט אַ יום־טוב־דיקייט אין היגן ישוב און האָט אויפגעלעבט די אַרבעט פון דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז, וועלכער האָט מיטגעשפּילט מיט די געסט.

אין 1964 האָט אַן אויפלעבונג אין דער טעטיקייט פון דעם קרייז אַריינגעפירט דער גאַסט־רעזשיסער יוסף שיין, וועלכער האָט געשטעלט דאָ דריי פּיעסעס.

„קדימה"־קאָמיטעט מיטן גאַסט־רעדנער דוד בער מאַלקין אין יאָר 1963.

ערשטע ריי זיצן (פון רעכטס צו לינקס): ל. טשערני, ב. עזראָוויטש, י. שפּערלינג, י. ריימער, ד. ב. מאַלקין, ס. בורשטין, ח. ראָזענבעס, פרוי ע. טאַבאַטשניק, פּ. אַלטמאַן.

מיטלסטע ריי: מ. גרינבערג, ב. פּאַטקין, ל. פרידמאַן מ. שוואַרצבערג, ז. באָרנשטיין, נ. גריפּענבערג, נ. סמוזשיק,

אויבערשטע ריי: מ. ווילענסקי, י. טשיזשיק, ש. שוואַרץ, פּ. קרישטאַל, ש. ריכטער, ח. באָרענשטיין.

אין 1965 זענען געקומען אויף דער איינלאַדונג פון דער „קדימה" שמעון דזשיגאַן און כוכבה הררי. זייערע פאָרשטעלונגען זענען באַזוכט געוואָרן פון קנאַפּע 8000 מענטשן.

געסט־רעדנער און אַרטיסטן מעבר לים

זינט אַנהויב 50־קער יאָרן פּילט די „קדימה" א נויטווענדיקייט צו ברענגען פון אויסלאַנד אַלס געסט־רעדנער באַקאַנטע פּערזענלעכקייטן אין דער יידישער ליטעראַרישער וועלט. דער ציל איז אריינצוברענגען אַן אויפלעבונג אין היגן יידישן לעבן. פיל פּרוון ווערן געמאַכט אין דער ריכטונג. אין 1952 ווערט געפירט א לענגערע קאָרעספּאָנדענץ מיט ה. לייוויק'ן. דער דיכטער האָט אָנגענומען די איינלאַדונג, אָבער רעזיגנירט פון דעם באַזוך צוליב געזונט־טעמים.

אין 1955 באַזוכן אונדזער ישוב אויף דער איינלאַדונג פון דעם טעאַטער־קרייז ביי דער „קדימה", ווי עס איז שוין פריער דערמאָנט געוואָרן, די אַרטיסטן זיגמונט און ראַזאַ טורקאָוו.

אין 1956 קומט דער ערשטער גאַסט־רעדנער אין דער פּערזאָן פון יעקב פאַט ע"ה; אין 1957 — ד.ב. מאַלקין ע"ה; אין 1958 ווײַלט דאָ דער שרייבער לייב ראַכמאַן, וועלכער האָלט אייניקע רעפעראַטן אין „קדימה". אין 1960 קומט דער זינגער סידאָר בעלאַרסקי און דער פּרעלעגענט יעקב מאַלקין, אין 1961 גיט אייניקע רעפעראַטן אין „קדימה" ד"ר חיים שאָשקעס ע"ה, שפּעטער קומט אַלס גאַסט־רעדנער דער דיכטער אברהם סוצקעווער, אין 1962 קומט מענדל מאַן, אין 1963 — ווידער ד. ב. מאַלקין. אין 1964 — פּראָפ. עזריאל נאַקס און דער רעזשיסער יוסף שיין, אין 1965 — ד"ר בערל פרימער, און אין 1966 — לוי שאַליט.

די באַזוכן פון די געסט־רעדנער און אַרטיסטן האָבן אריינגעבראַכט א גרויסע אויפלעבונג אין אונדזער ישוב. די רעפעראַטן פון די געסט־רעדנער ווערן מאַסנווייז באַזוכט. יעדער רעדנער ווערט געהערט פון 3000—6000 מענטשן. זייערע באַזוכן ווערן פאַרוואַנדלט אין גרויסע מאַניפעסטאַציעס פאַרן יידישן לשון און פאַר יידישער קולטור — א מין התעוררות־קאַמפּיין פאַר יידיש און פאַר יידישן קיום.

„קדימה" אין שלום־עליכם־יאָר

אין יאָר 1959 איז די „קדימה"־טעטיקייט געשטאַנען אונטערן צייכן פון שלום־עליכם־יאָר אין שייכות מיטן הונדערטסטן געבוירנטאָג פון דעם גרויסן שרייבער.

געסט־רעדנער

יעקב מאַלקין ביים אָנקומען קיין מעלבורן אין 1960
פון ר. צו ל.: ל. פרידמאַן, י. ריימער, י. מאַלקין, ס. בורשטין

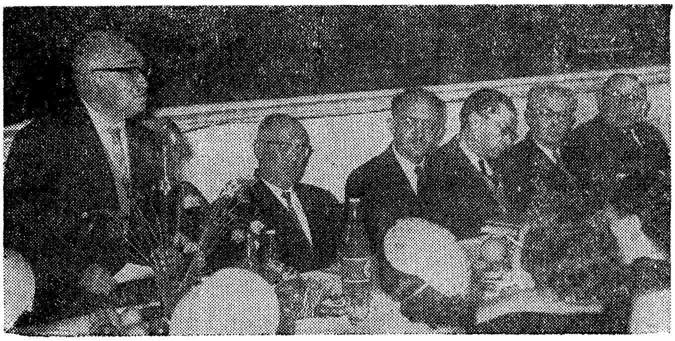

קבלת־פנים פאַרן דיכטער אברהם סוצקעווער אין 1961
פון ר. צו ל.: י. פייגלין, ב. עזראָוויטש, ל. פרידמאַן,
א. סוצקעווער, ס. בורשטין, פ. בלאָק (פאַרשטעלט),
י. ראַפּאָפּאָרט (באַגריסט).

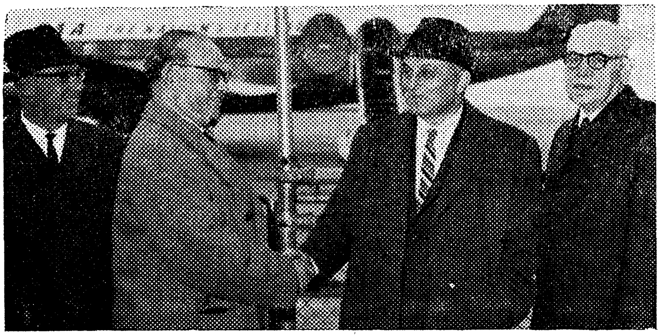

פּראָפ. עזריאל נאַקס ביים אָנקומען קיין מעלבורן אין 1964
פון ר. צו ל.: ח. ראָזענבעס, פּראָפ. ע. נאַקס, י. ריימער, ס. בורשטין

א גאַנצע ריי אונטערנעמונגען זענען איינגעאָרדנט געוואָרן אין שייכות מיט דעם שלום־עליכם־יאָר. דער „קדימה"־טעאַטער־קרייז האָט געגעבן 5 פאָרשטעלונגען פון „טביה דעם מילכיקן". עס איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַן אָוונט, געווידמעט שלום־עליכמ׳ס יאָרצייט. עס איז געהאַלטן געוואָרן א רעפעראַט וועגן שלום־עליכמען און עס איז איינגעאָרדנט גע־וואָרן א שלום־עליכם־אויסשטעלונג, וועלכע איז באַזוכט געוואָרן פון קרוב צו 500 פּערזאָנען, צווישן זיי 150 יוגנטלעכע. אויף דער אויסשטע־לונג איז געוויזן געוואָרן שלום־עליכמ׳ס לעבן אין ליכט־בילדער און עס איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַן אויספּאַרקויף פון יידישע ביכער.

צו באַצייכענען די דאַטע פון 100 יאָר שלום־עליכם האָט די ,קדימה" אַרויסגעגעבן א ספּעציעלן זשעטאָן, ווי אויך א מאַרקע, וואָס איז געקלעפּט געוואָרן אויף די בריוו, וואָס די „קדימה" האָט אַרויסגעשיקט אין משך פון יאָר.

די „קדימה" איז אויך געווען באַטייליקט אין א קאָמיטעט, וואָס איז געשאַפן געוואָרן ביים „באַארד אָף דעפּיוטיס" דורכצופירן די שלום־עליכם־פייערונגען. דער וויכטיקסטער אויפטו פון דעם קאָמיטעט איז געווען דאָס אַרויסגעבן א שיינע שלום־עליכם־בראשור פאַר עלטערע קינדער אין די יידישע שולן. די דאָזיקע בראשור איז דערשינען אַדאַנק דער אַקטיווער מיטהילף פון דער „קדימה" דורך רעדאַגירן די בראשור און פינאַנסירן איר אַרויסגעבן.

די פינאַנסן פון דער „קדימה"

די „קדימה" איז אין איר כאַראַקטער א פאָלקס־אינסטיטוציע. זי האָט זיך די גאַנצע יאָרן געשטיצט אין איר טעטיקייט קודם־כל אויף די פאָלקסטימלעכע עלעמענטן אין אונדזער ישוב. קיינמאָל נישט געהאַט קיין מעצענאַטן, וואָס זאָלן איר שטיצן מיט א ברייטער האַנט. אַן אויסנאַם איז געווען מ.גראַסבי, וועלכער האָט געגעבן אויף צו בויען די געביידע פון דער „קדימה" א גרעסערע סומע געלט און ש. וויין. עס זענען אויך נישט אָפּגעשריבן געוואָרן פאַר דער „קדימה" קיין גרעסערע געלטער אין די ירושות. דער איינציקער אויסנאַם איז די ירושה נאָך נתן גינטער ע"ה, וועלכער האָט געלאָזן דער „קדימה" און נאָך אייניקע יידישע אינסטיטוציעס אין מעלבורן א גרעסערע סומע געלט און די ירושה נאָך ראובן ראָטבערג ע"ה.

די הויפּט־הכנסה פון דער „קדימה" איז שטענדיק געווען דער מיטגלידס־אָפּצאָל און די באַשטייערונגען פון די פריינד פון דער אינס־

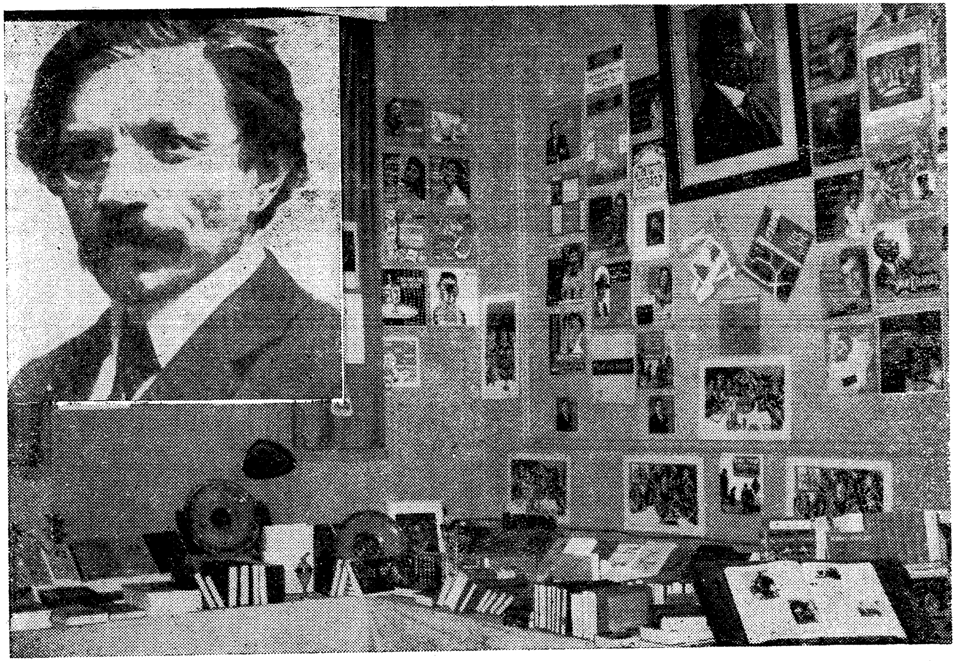

א ווינקל פון דער שלום-עליכם-אויסשטעלונג אין „קדימה" אין 1959

טיטוציע. דאָס שאַפֿן פינאַנסיעלע מיטלען צו דעקן דעם בודזשעט פון דער אינסטיטוציע איז געווען א פּראָבלעם, מיט וועלכן אַלע „קדימה"־קאָמיטעטן האָבן זיך פאַרנומען. אויב די „קדימה" איז אָנגעגאַנגען מיט איר טעטיקייט אין משך פון די פינף צענדליק יאָר, האָט זי עס צו פאַרדאַנקען אין דער ערשטער ריי די ברייטע יידישע פאָלקס־קרייזן, וועמען די אינסטיטוציע איז ליב און טייער און וועלכע האָבן צוגעטראָגן יאָר־איין, יאָר־אויס זייערע באַשיידענע, אָבער פאַר דער „קדימה" זייער וויכטיקע, באַשטייערונגען.

די קאָמיטעטן פון דער „קדימה" פלעגן איינאָרדענען פאַרשידענע פינאַנסיעלע אונטערנעמונגען ווי באַזאַרן, „רעפֿלס", אָדער אונטערנע־מונגען פון קולטור־פינאַנסיעלן כאַראַקטער ווי קאָנצערטן, טאַנץ־אָוונטן, בעלער א.א.וו. צו שאַפֿן די נויטיקע פינאַנסן. שפּעטער זענען איינגעפירט געוואָרן די א"ג „קדימה"־חדשים, בעת עס איז געפירט געוואָרן א ספּע־ציעלע באַשטייערונגס־אַקציע פאַר דער אינסטיטוציע. אין די לעצטע יאָרן זענען איינגעאָרדנט געוואָרן יערלעכע „קדימה"־אָוונטן, וועלכע זענען דורכגעגאַנגען מיט גרויס דערפאָלג. די „קדימה"־אָוונטן זענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין מאַניפעסטאַציעס פאַר יידיש און יידישער קולטור און האָבן אַריינגעבראַכט גלייכצייטיק די נויטיקע פאָנדן פאַר דעם בודזשעט פון דער אינסטיטוציע. עס דאַרפֿן דאָ דערמאָנט ווערן די ערן־קאַסירער, וועלכע האָבן פיל מי אָפּגעגעבן דער „קדימה" צו זיכערן איר פינאַנסיעלן קיום, אָנהויבנדיק פון ד"ר מ. שאַליט ע. וויז, פ. לאַסיקאַ ע"ה, מ. סילמאַן, י. פושעט, פ. בלאָק, א. ניירענס ע"ה, טש. דיקי ע"ה, מ. ראַט(פאַרב), ש. ראַט(קאַפּ), ה. מיאַדאָווניק און ענדיקנדיק מיט ל. טשערני, וועלכער האָט פאַרנומען דעם פּאָסטן א ריי יאָרן און נישט געקוקט אויף זיין הויכן עלטער, אויסגעפירט די אַרבעט מיט פיל איבערגעגעבנקייט.

אין פאַרשידענע צייטן האָבן עקזיסטירט ביי דער „קדימה" פרויען־גרופּעס, וועלכע האָבן געהאָלפן צוגרייטן און פאַרשענערן די „קדימה"־אונטערנעמונגען און געזאָרגט פאַר דער ווירטשאַפט פון דער אינסטיטוציע. באַזונדערס טעטיק זענען געווען אויף דעם געביט און אָנגעפירט מיט די גרופּעס האָבן די פרויען ר. בריליאַנט און ר. שער.

אויך לעצטנס האָט עקזיסטירט אַזאַ פרויען־גרופּע אונטער דער אָנ־פירונג פון פרוי ע. טאַבאַטשניק.

עס איז ווערט נאָך צוצוגעבן, אַז די „קדימה" האָט זיך אָפּגעזאָגט פון די דייטשע שילומים־געלטער, נישט ווילנדיק צו באַנוצן זיך מיט די מיטלען, וואָס קומען פון דייטשלאַנד, פאַר איר טעטיקייט.

אויף דער פייערונג פון 50 יאָר „קדימה" אין דעצעמבער 1961

פון רעכטס צו לינקס: פרוי בעלער, נ. בעלער, פרוי צ. פרידמאַן, ל. פרידמאַן, י. ריימער, ס. בורשטין (רעדט), פרוי פּ. בורשטין ע"ה, מ. נוסבוים, פרוי נוסבוים.

ל. פרידמאַן

דער 50־יאָריקער יובל

ביים סוף פון 1961 איז די „קדימה" אריין אין דעם 50־טן יאר פון איר עקזיסטענץ. אין שייכות מיט דעם האט די „קדימה" פּראָקלאַמירט א יובל־יאַר און עס איז געשאַפן געוואָרן א יובל־קאָמיטעט, אין וועלכן עס זענען אריין פאַרשטייער פון די וויכטיקסטע היגע יידישע אינסטיטוציעס. דער יובל־קאָמיטעט האט איינגעאָרדנט א יובל־באַנקעט אַלס אריינפיר צום יובל־יאַר. דער באַנקעט, וועלכער האט געטראָגן א פּייערלעך־יום־טובדיקן כאַראַקטער, האט צוגעצויגן א גרויסן עולם פון פריינד און פאַרערער פון דער „קדימה".

אין 1962 איז איינגעאָרדנט געוואָרן א יובל־קאָנצערט, אין וועלכן עס האבן אָנטיילגענומען כמעט אַלע יידישע אַרטיסטישע כוחות אין מעלבורן. דער קאָנצערט האט געהאַט א גרויסן דערפאָלג.

דער פּראָיעקט פון איבערטראָגן די „קדימה"

זייענדיק אין קאַרלטאָן איז די „קדימה" יאָרן לאַנג געווען אין צענטער פון היגן יידישן ישוב. אָבער אין די לעצטע יאָרן האט זיך דער ישוב אין מעלבורן צעשפּרייט איבער די מזרחדיקע און דרומדיקע פאַרשטעט און די „קדימה" איז, אין א געוויסן זין, געבליבן אין דער זייט. אויך די געביידע פון דער „קדימה" איז געוואָרן פאַרעלטערט.

דער קאָמיטעט פון „קדימה" אונטערן פאָרזיץ פון ס. בורשטין האט פיל צייט געווידמעט דער לאַגע פון דער אינסטיטוציע און אין 1958 געקומען מיט א פאָרשלאַג צו דער יערלעכער פאַרזאַמלונג וועגן איבערטראָגן די „קדימה" אין אַן אָרט, וואָס זאָל זיין מער צוגעפּאַסט פאַרן גאַנצן ישוב. דער פאָרשלאַג האט פאָראויסגעזען אויפצובויען א נייע, פּאַסיקע געביידע מיט א מאָדערנעם טעאַטער־זאַל, ביבליאָטעק און לייענזאַל. הגם דער פאָרשלאַג האט געהאַט פיל אָנהענגער, האט ער אָבער נישט באַקומען די צושטימונג פון דער מערהייט מיטגלידער.

אין 1961 איז גערופן געוואָרן אַן אויסערגעוויינלעכע פאַרזאַמלונג פון די מיטגלידער וועגן דער זעלבער פראַגע. א טייל מיטגלידער איז געווען פאַר בויען א נייע „קדימה"־געביידע, א טייל פאַר אַנשאַפן זיך אין דעם „קאָמיוניטי־צענטער", וואָס דער ציוניסטישער ראַט האט בדעה צו בויען. דאָס מאָל האבן געשטימט פאַרן פאָרשלאַג פון איבערטראָגן די „קדימה" זייער א גרויסע צאָל אָנוועזנדע מיטגלידער, אָבער די נויטיקע קוואַליפיצירטע מערהייט פון 75% שטימען האט ער נישט באַקומען.

דער געדאַנק פון איבערטראָגן די אינסטיטוציע אין א מער פּאַסיקן פּלאַץ איז נישט אויפגעגעבן געוואָרן. א באַזונדערן אינטערעס האט

אַקאַדעמיע צום יאָרטאָג פון וואַרשעווער געטאָ-אויפשטאַנד
אין שטאָט-ראַט פון מעלבורן אין יאָר 1965

אויבן רעכטס: זעקס קינדער פון פאַרשידענע יידישע שולן צינדן אָן זעקס ליכט צום אָנדענק פון די זעקס מיליאָן קדושים.

דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז פירט אויס אַ מאָנטאַזש פון געטאָ־לידער און רעציטאַציעס.

אויבן לינקס: דער פרעזידיום־טיש. אין הינטערגרונט דאָס בילד פון ראַפּאַפּאָרט'ס מאָנומענט צום אָנדענק פון וואַרשעווער געטאָ מיט די געהעריקע אויפשריפטן.

אונטן: אַ טייל פון דעם גרויסן עולם אין זאַל.

אַרויסגעוויזן צו דעם דער „קדימה"־קאָמיטעט אין די לעצטע יאָרן אונטער דער אָנפירונג פון י. ריימער.

די יערלעכע און גלייכצייטיק אויסעראָרדנטלעכע פאַרזאַמלונג אין פעברואַר 1964 האָט ענדלעך אַנגענומען כמעט אַן איינשטימיקן באַשלוס צו פאַרקויפן די עקזיסטירנדיקע געביידעס פון דער „קדימה" און צו בויען אַ נייע געביידע אויף דער דרומדיקער זייט פון דער יאַרא.

די „קדימה" איז געקומען צו אַ פאַרשטענדיקונג מיט דער פעדע־ראַציע פון די לאַנדסמאַנשאַפטן צו בויען געמיינזאַם אַ נייעם יידישן קולטור־צענטער א.ג. פון די זעקס מיליאָן קדושים און אין אַנהויב 1965 איז דורכגעפירט געוואָרן אַ פאַרהעלטנישמעסיק דערפאָלגרייכע עפנטלעכע אַפּיל־אַקציע.

עס האָט אויסגעזען, אַז די נייע געביידע וועט ענדלעך אויסגעבויט ווערן, אָבער אומדערוואַרט איז אויסגעבראָכן אַ נייער קריזיס אין דער פראַגע.

עס איז אָנגעקומען אַ ווענדונג פון ציוניסטישן ראַט צו בויען אַ געמיינזאַמען צענטער אויפן פּלאַץ, וווּ עס געפינט זיך דער זיץ־אָרט פון ראַט און טראָגט דעם נאָמען „בית ווייצמאַן". דער קאָמיטעט האָט די ווענדונג דעבאַטירט אַ לענגערע צייט און צום סוף איבערגעגעבן די פראַגע צו באַשטימען אַן אויסעראָרדנטלעכער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג. די מערהייט מיטגלידער אויף דער פאַרזאַמלונג, וואָס איז פאָרגעקומען דעם 23.11.66, האָט זיך אַרויסגעזאָגט קעגן בויען די „קדימה" אויפן פּלאַץ פון „בית ווייצמאַן". די פאַרזאַמלונג האָט אָבער אויך בטל געמאַכט דעם אָפּמאַך מיט די לאַנדסמאַנשאַפטן. אַזוי אַרום איז די פראַגע פון איבערטראָגן די „קדימה" ווידער געבליבן הענגען אין דער לופטן.

נישט געקוקט אָבער אויף די אַלע שוועריקייטן, איז צו האָפן, אַז אין דער נישט־ווייטער צוקונפט וועט אויפגעשטעלט ווערן אַ נייע „קדי־מה"־געביידע און דער אינסטיטוציע וועט געגעבן ווערן אַ מעגלעכקייט פון ווייטערדיקער אַנטוויקלונג.

די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג אין פעברואַר 1965 האָט געביטן דעם נאָמען פון דער „קדימה" פון „יידישע נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק „קדימה" אויף „יידישער קולטור־צענטער און נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק ,קדימה".

די „קדימה" היינט־צו־טאָג

היינט־צו־טאָג ציילט די „קדימה" אַרום 1500 מיטגלידער. זי פאַר־מאָגט אַ ביבליאָטעק פון העכער 8000 ביכער, פון דעם מער ווי 5000 אין יידיש מיט אַ היפּשער צאָל לייענער. זי אָרדנט איין אָפטע קולטור־אונטערנעמונגען פון פאַרשידנאַרטיקן כאַראַקטער. ביי דער „קדימה" גע־

פינט זיך אַ טעטיקער טעאַטער־קרייז, וועלכער האַלט לעבעדיק דאָס ייִדישע געדערטע וואָרט דורך פאַרשידענע טעאַטער־אויפפירונגען.

די „קדימה" איז היינט נישט די איינציקע אינסטיטוציע אין מעלבורן, וואָס פאַרנעמט זיך מיט ייִדישער קולטור־אַרבעט, ווי זי איז געווען אין די פריערדיקע יאָרן. עס פירן אַ קולטור־אַרבעט, הגם אין אַ באַגרענעצטן פאַרנעם, די לאַנדסמאַנשאַפטן, די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע, דאָס י. וואַקס־קולטור־הויז, די שולן א.אַ.וו.. דאָך בלייבט די „קדימה" די צענטראַלע ייִדישע קולטור־אינסטיטוציע אין מעלבורן און אפילו אויסער מעלבורן, ווייל גאַנץ אָפט העלפט זי אַרום די ייִדישע ישובים אין אַנדערע אויסטראַלישע שטעט הן מיט מאַטעריאַלן, הן מיט לעקטאָרן, באַזונדערס מיט די געסט־רעדנער פון אויסלאַנד, וועלכע זי „לייט אויס" סידנעי און פּערט.

ליידער לעבן מיר איצט אין אַ צייט פון אַ קולטור־קריזיס אין דער גאַנצער וועלט און באַזונדערס ביי ייִדן. דאָס באַשווערט געוואַלדיק די אַרבעט פון דער אינסטיטוציע. עס איז אומגעהויער שווער צו פירן אַ קולטור־טעטיקייט, ווען דער אַרום ווייזט נישט אַרויס פאַר דער דאָזיקער אַרבעט דעם געהעריקן אינטערעס.

די צייט איז אויך נישט מיט אונדז. די צאָל טוער ווערט כסדר קלענער און די טוער, וועלכע זענען אַקטיוו, ווערן מידער און שוואַכער. די שפּראַכלעכע אַסימילאַציע פאַרשטאַרקט זיך, באַזונדערס ביי דער יוגנט. דאָך שטייט נישט אָפּ די „קדימה" אין איר אַרבעט און זוכט כסדר נייע פאָרמען פאַר איר קולטור־טעטיקייט.

די באַדייטונג פון דער „קדימה" איז פיל גרעסער ווי פון אַ קולטור־געזעלשאַפט. זי איז געבליבן ביז היינטיקן טאָג די אינסטיטוציע, וועלכע גרופּירט אַרום זיך דעם פאָלקסטימלעכן עלעמענט אין אונדזער ישוב און איר וואָרט ווערט באַטראַכט ווי די שטים פון די פאָלקסטימלעכע ייִדן אין מעלבורן.

די „קדימה" העלפט פורעמען דאָס גייסטיקע פּנים פון אונדזער ישוב, הן דורך איר וואָר־איין, וואָר־אויס'יקע קולטור־אַרבעט, הן דורך די פאַרשידענע אַקציעס, וועלכע זי נעמט אונטער אין וויכטיקע פראַגן, וואָס זענען נוגע דעם היגן ישוב, ווי אויך דעם אַלגעמיינעם ייִדישן לעבן אין דער וועלט, ווי צ.ב. די אַקציע צו דעמאָקראַטיזירן דעם היגן „באַאַרד אָף דעפּיוטיס", דאָס קעמפן פאַר חשיבות פון ייִדיש, די כסדרדיקע וואַכזאַמקייט לגבי דעם גורל פון די סאָוויעטישע ייִדן א.אַ.וו.

אין דעם געפלעכט פון די פאַרשידענע כוחות, וואָס ווירקן ביים געשטאַלטיקן דעם צוקונפטיקן אויסזען פון אונדזער ישוב, שפּילט די „קדימה" אַ דעצידירנדיקע ראָל מיט איר אויסגעשפּראָכענעם ייִדיש־נאַציאָנאַלן און פאָלקסטימלעכן כאַראַקטער.

כבוד דעם אָנדענק פון די פּיאָנערן און טוער פון דער „קדימה״

אין משך פון דער לאַנגיאָריקער עקזיסטענץ פון דער „קדימה״ זענען געווען פיל טוער, וועלכע האָבן געווידמעט זייערע כוחות און אָפּגעגעבן צייט און ענערגיע אויף צו שטאַרקן און אַנטוויקלען די אינסטיטוציע. פיל פון די דאָזיקע טוער זענען שוין נישטאָ. זיי זענען אַוועק אין דער אייביקייט, אָבער זייער אָנדענק איז געבליבן טייער ביי די, וועמען די „קדימה״ און דאָס יידישע קולטור־לעבן בכלל איז נאָענט, ווייל אָן זייער אומדערמידלעכער אַרבעט און איבערגעגעבנקייט וואָלט אונדזער היגע גייסטיקע לעבן אויסגעזען פיל, פיל אָרעמער.

צו די דאָזיקע פאַרשטאָרבענע טוער געהערן: **יהושע ראָכלין** — איינער פון די גרינדער פון דער „קדימה״ און איר ערשטער פּרעזידענט: **אברהם סטאָן** — ערשטער וויצע־פּרעזידענט פון „קדימה״: **נ. מאָשין** — איינער פון די „קדימה״־גרינדער: **ז. פּרעס** — איינער פון די גרינדער פון „קדימה״ און אַ מיטגליד פון קאָמיטעט זינט 1912: **מ. און ה. טעפּט** — גרינדער פון „קדימה״ און קאָמיטעט־מיטגלידער זינט איר אַנטשטייאונג: **אהרן ניסן בר־כהן** — איבערגעגעבענער טוער פון „קדימה״ זינט איר אַנטשטייאונג, אָן אָפּטער לעקטאָר אין „קדימה״ ביז זיין טויט אין 1934. אַ לערער פון באַרוף, האָט ער פיל אויפגעטאָן אויפן געביט פון פאַרשפּרייטן דאָס יידישע און העברעאישע וואָרט אין מעלבורן: **א. ניומאַרק** — אַ מאָלער און סקולפּטאָר, איבערגעגעבענער „קדימה״־טוער זינט איר אַנטשטייאונג: **משה גראָסבי** — אַ נדבן, וועמען אין אַ גרויסער מאָס האָט מען צו פאַרדאַנקען די איצטיקע „קדימה״־געביידע: **פּנחס גאָלדהאַר** — ערשטער יידישער שרייבער אין אויסטראַליע, פּיאָנער פון יידישן געשריבענעם וואָרט אין אונדזער ישוב, אָפּטער לעקטאָר אין „קדימה״ און מיטגליד פון „קדימה״־קאָמיטעט אין משך פון אַ ריי יאָרן: **יאַנקל גינטער** — פּיאָנער פון יידישן טעאַטער אין מעלבורן, מיטגליד פון „קדימה״־קאָמיטעט אין משך פון אַ ריי יאָרן: **שלמה ווערטהיים** — איבערגעגעבענער געזעלשאַפטלעכער און ציוניסטישער עסקן, פּרעזידענט פון „התחיה״ און „קדימה״ אין 1923: **אַרטור ראָוז** — געזעלשאַפטלעכער עסקן, לאַנגיאָריקער אַקטיווער טוער פון „קדימה״־קאָמיטעט: **מאיר זעלטנער** — פּרעזידענט פון „קדימה״ אין די יאָרן 1912 — 1916: **ד״ר אהרן פּאַטקין** — אַ באַקאַנטע פּערזענלעכקייט, וואָס האָט געהאַט גרויסע פאַרדינסטן ביים אַנטוויקלען דעם נאַציאָנאַלן באַוווסטזיין פון היגן ישוב, פּרעזידענט פון „קדימה״ אין די יאָרן 1927 און 1929: **משה יעדוואָבינסקי** — איבערגעגעבענער

„קדימה"־טוער, לאַנגיאָריקער קאָמיטעט־מיטגליד: **נחמן סובאָוואָלסקי** — קולטור־טוער, מיטגליד פון „קדימה"־קאָמיטעט און ערן־סעקרעטאַר אין משך פון אייניקע יאָר: **מ. האָניג** — לעקטאָר אין „קדימה", אַ געוויסע צייט איר ערן־סעקרעטאַר: **בער י. ראָזען** — שרייבער, לעקטאָר און קולטור־טוער, מיטגליד פון „קדימה"־קאָמיטעט אין משך פון אַ ריי יאָרן: **אברהם פּערל** — קולטור־טוער און לעקטאָר, לאַנגיאָריקער „קדימה"־טוער, מיטגליד פון קאָמיטעט, פּרעזידענט פון „קדימה" אין יאָר 1947; **הערש הויזדאָרף־הויזי** — אַקטיווער טוער פון „קדימה", לאַנגיאָריקער מיטגליד פון קאָמיטעט זינט דער אַנטשטייאונג פון דער „קדימה": **ד"ר מ. שאַליט** — איינער פון די „קדימה"־גרינדער, קולטור־טוער און לעקטאָר פון די ערשטע יאָרן פון דער „קדימה"־עקזיסטענץ: **בונם וואַרשאַווסקי** — שרייבער, לעקטאָר און קולטור־טוער, איבערגעגעבענער טוער פון „קדימה" און איר לאַנגיאָריקער סעקרעטאַר: **ישראל שער** — איינער פון די טעטיקסטע און איבערגעגעבנסטע עסקנים און בויער פון דער „קדימה", איר פּרעזידענט אין די יאָרן 1934 און 1936: **נתן** און **שרה גינטער** — יידישע אַרטיסטן, וועלכע האָבן פיל געהאָלפן צו אַנטוויקלען דאָס היגע יידישע טעאַטער, נתן גינטער האָט געלאָזן דער „קדימה" אַ גרעסערע סומע געלט אין זיין צוואה: **יצחק זעמעל** — קולטור־טוער און אַן איבערגעגעבענער „קדימה"־טוער, מיטגליד פון קאָמיטעט אין משך פון אַ ריי יאָרן: **לייב זשאַבינסקי** — לערער און לעקטאָר, איבערגעגעבענער „קדימה"־טוער, באַזונדערס אין די 20־קער יאָרן: **אַלעק מאַשין** — קולטור־טוער און איבערגעגעבענער טוער פון „קדימה" אין משך פון גאָר לאַנגע יאָרן, איר פּרעזידענט אין די יאָרן 1941 און 1942: **מאַניע זאַכאַרין** — אַ לאַנגיאָריקע ערן־סעקרעטאַרין פון דער „קדימה", אַן איבערגעגעבענע טוערין פון דער אינסטיטוציע אין די 20־קער און 30־קער יאָרן: **ראובן ראָטבערג** — איינער פון די גרינדער פון דער „קדימה", אַן איבערגעגעבענער טוער פון דער אינסטיטוציע אין משך פון לאַנגע יאָרן און איר פּרעזידענט אין 1938 און 1948. **טשאַרל דיקי, אהרן ניירענס, פּנחס לאַסיקאַ** — ערן־קאַסירער פון „קדימה" אין משך פון אַ ריי יאָרן.

די אויבן־אויסגערעכנטע טוער און פיל אַנדערע האָבן אויף פאַרשידענע אופנים מיטגעווירקט און געהאָלפן צו דער אַנטוויקלונג פון דער „קדימה". זיי האָבן דערמעגלעכט איר עקזיסטענץ אין משך פון העכער אַ האַלבן יאָרהונדערט. אָן זיי וואָלט די אינסטיטוציע, מיט וועלכער יידיש מעלבורן איז שטאָלץ, אינגאַנצן נישט עקזיסטירט אָדער נישט געקאָנט דערגרייכן דאָס, וואָס זי האָט דערגרייכט.

כבוד זייער אָנדענק!

ל. פ.

חיים ראָזנשטיין

דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז ביי דער „קדימה" אין מעלבורן

סוף 1942 איז דערשינען דער „צווייטער אויסטראַליש־יידישער אַל־מאַנאַך", אין וועלכן ס'איז געדרוקט מיין אַרבעט „יידיש טעאַטער אין אויסטראַליע", וואָס האָט געהאַט פאַר אַן אויפגאַבע צו דערציילן די געשיכטע פון יידישן טעאַטער אויפן ווייטסטן קאָנטינענט.

צו יענער צייט, 1942, האָט דאָס יידישע אויסטראַליע געציילט אַרום דרייסיק טויזנט נפשות, אַ העלפט פון וועלכע זענען געווען אַסימילירטע יידן פון ענגליש־דייטשן שניט: יידן, וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין שייכות מיט דער יידישער שפּראַך, און אוודאי נישט מיט דער יידישער קולטור.

דאָס, וואָס קאָן און דאַרף אָנגערופן ווערן יידיש לעבן, אַזוי ווי מיר פאַרשטייען עס, איז ביז דעמאָלט אויסגעטראָגן געוואָרן נישט מער ווי דורך עטלעכע טויזנט יידישע יידן, צעשפּרייטע איבער די פיר גרעסטע אויסטראַלישע שטעט: מעלבורן, סידנעי, פּערט און בריזבעין. כדי צו זיין גענויער, קומען אייגנטלעך אין באַטראַכט נאָר די ערשטע דריי שטעט, ווייל בריזבעין האָט בלויז עטלעכע יאָר אַרויסגעוויזן אַ סימן פון יידיש לעבן, און דווקא אויפן געביט פון יידישן טעאַטער. מיט דער צייט, ווען דער יידישער עמיגראַציע־שטראָם, נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָט זיך פאַרשטאַרקט און איז, קודם־כל, געגאַנגען אין די צוויי גרעסטע שטעט, איז אויך פּערט אַרויסגעפאַלן פון צעטל פון יידיש־יידישער טע־טיקייט, און עס זענען געבליבן בלויז מעלבורן און סידנעי. פון די צוויי שטעט פאַרנעמט מעלבורן דעם אויבנאָן אויף אַלע געביטן פון יידישן לעבן, ספּעציעל אין דעם יידיש־יידישן סעקטאָר. עס וועט נישט זיין איבערגעטריבן צו זאָגן, אַז ווען נישט דאָס יידישע מעלבורן מיט אירע, היינט־צו־טאָג, קנאַפּע צוואַנציק טויזנט יידישע יידן, וואָלט בכלל שווער געווען צו רעדן וועגן אַ יידישער קולטור־טעטיקייט אין אויסטראַליע.

דאָס אויבן־געזאָגטע איז נישט קיין אויסדרוק פון לאָקאַלן פּאַטריאָ־טיזם, נאָר אַ פעסטשטעלונג וווּ און דורך וועמען אונדזער יידיש־אַרבעט

טעאַטער-קרייז א.נ. „יידישע בינע" אין יאָר 1930

פון רעכטס צו לינקס (אין פראָנט): רחל זאַקס, ש. פאָדעס, שושנה זאַקס. (ערשטע ריי): יהודית סילמאַן, חיה סעגאַל, יעקב גינטער בערל ראָזענבערג, לייב זשאַבינסקי, יוסף ווייט, חסיה זאַקס. (צווייטע ריי): פייוול יעדזאַב, נחמה בערענסאָן שלמה מענדעלסאָן, שפרינצע סילמאַן (נייהויז), ראָזנער, שמואל אַלאָני, צייפּריס, מאַניע ראָזענבלאַט, חיה באַרג.

ווערט דאָ היינט אויסגעטראָגן. ווייל דאָרט, וווּ ס'איז פאַראַן גוטער ווילן און איניציאַטיוו, איז דאָ פּלאַץ פאַר אַ ברייט־פאַרצווייגטער יידישער קולטור־אַרבעט, אַפילו אין אַזאַ ווייט־פאַרוואָרפענעם וועלט־טייל, ווי אויסטראַליע.

מיין אַרבעט אין צווייטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך האָט געהייסן: „יידיש טעאַטער אין אויסטראַליע", אָבער זייט סוף 1941 איז וויניק וואָס פאַראַן צו שרייבן וועגן יידיש טעאַטער אין אַנדערע שטעט אויסער מעלבורן, און דערפאַר דער נאָמען אינעם קעפּל: „דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז ביי דער „קדימה" אין מעלבורן", וועמענס טעטיקייט מיר ווילן דאָ אַרומרעדן.

די גרינדער פונעם קרייז, וועמענס ערשטער פאָרזיצער איז פאַר לאַנגע יאָרן געווען יעקב גינטער, און, צו יענער צייט, דער זייער אַקטיווער מרדכי שעכטער, האָבן זיך געשטעלט פאַר אַן אויפגאַבע צו שפּילן גוט יידיש טעאַטער. אין די ספּעציפישע עמיגראַציע־באַדינגונגען, ספּעציעל אין אַ קליינעם יידישן קיבוץ, איז לייכטער אָנצונעמען אַזאַ באַשלוס, ווי אים אויסצופירן. ווייל גוט יידיש טעאַטער דאַרף אַ ספּעציעלן עולם: אַן עולם וואָס פאַרשטייט און האָט אַ באַדערפעניש פאַר דעם מין אויפפירונגען.

אין אַ גרויסן יידישן קיבוץ איז פאַראַן אַן עולם פאַר אַלערליי מינים יידיש טעאַטער, אָבער אין אַ קליינער יידישער קהילה איז אַזאַ מין סעגרעגאַציע אַ גאָר שווערער ענין. אגב ווייסן מיר פון לאַנגער דערפאַרונג, אַז טעאַטער־גייער, ביי אַלע פעלקער, זוכן קודם־כל אין טעאַטער פאַרוויילונג, און גייען נישט גערן זען אַן ערנסטע פאָרשטעלונג. דאָס יידישע מעלבורן האָט, אין דעם פאַל, נישט געקאָנט זיין קיין אויסנאַם, און דאָך איז דעם דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז ביז איצט געלונגען צו פירן אַ טעטיקייט, וועלכע איז כמעט אַן אויסנאַם אין דער יידישער טעאַטער־וועלט.

סיי דער רעפּערטואַר, סיי דער ניוואָ פון די אויפפירונגען זענען מייסטנס געשטאַנען אויף אַ הויך, וועלכן אַ יידישער טעאַטער־קרייז האָט, נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה, זעלטן ווו ערגעץ דערגרייכט.

די אַ ווערטער פון אָנערקענונג זענען פאַר דעם קרייז אַלס אַזעלכן, פאַר אירע צוויי הויפּט־רעזשיסערן: די קינסטלער יעקב ווייסליץ און רחל האָלצער, ווי אויך פאַר די צוויי־דריי טוזנט געשווירענע יידישע טעאַטער־גייער, וועלכע האָבן דאָ געהאָלפן אויפהאַלטן גוט יידיש טעאַטער.

זאָל דאָ דערמאָנט ווערן נאָך אַ נאָמען, וועלכן מיר אַלע האָבן זייער אַ סך צו פאַרדאַנקען, אויב מיר רעדן וועגן יידישער קולטור־אַרבעט אין

דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז אין אָנהויב פערציקער יאָרן

ערשטע ריי (פון רעכטס צו לינקס): ראָזע אובאָר, רחל לעוויטאַ, דאָראַ ראָטמאַן פייגע מראָצקי, מילאַ ווייסליץ, יוכבד ווייסליץ, יעקב ווייסליץ, רחל האָלצער, יעקב גינטער, סאָניאַ ראָזענבערג־דאַווידאָוויטש, מאָטל ראָטפּאַרב.

צווייטע ריי: מאַריאַן דאָמבראָווסקי, זיגמונד ברוסטמאַן, יהודית סילמאַן, שמואל מיגדאַלעק, צבי גערשאָוו, ישראל ראָטמאַן, ישראל קראַוואַט, חוה מילעצקי, שמואל האָכגעלערנטער, חנה לייט, דוד ווייסליץ, חיים ראָזענשטיין, טויבע גינטער, לאה צוקער, לואי יעדוואַב, מרים ראָכלין.

דריטע ריי: בנימין גאָלדשטיין, חוה עסטרייך, אברהם וואַלד, סעם פּאָדעס, נתן פּאָגעל, רחל וואַלד, אייזיק לאַנגזאַם, שמואל קינג, יאַשאַ שער, בערל ראָזענבערג, ישראל בלוטאַל. (אויפן בילד שלמה ווין).

מעלבורן. דאָס איז די „קדימה“, די זייער פּאַרדינסטפולע יידישע קולטור־אינסטיטוציע, אַ דאַנק וועלכער ס'איז מעגלעך געווען פאַר די אַלע יאָרן אָנצוגיין מיט יידיש טעאַטער אין ווייטן אויסטראַליע. דער אָפיציעלער נאָמען פון דעם טעאַטער־קרייז וועגן וועלכן מיר רעדן איז: „טעאַטער־קרייז אויפן נאָמען דוד הערמאַן ביי דער „קדימה“. אָן דער „קדימה“־היים וואָלט, ווארשיינלעך, קיין גוט יידיש טעאַטער אין מעלבורן (לייען: אויסטראַליע), נישט געקאָנט עקזיסטירן.

מיר האָבן אויך געהאַט פאַר די יאָרן, וועלכע דער באַריכט נעמט אַרום, אַ רייע חשובע יידישע טעאַטער־געסט פון אַנדערע לענדער. זיגמונט טורקאָוו מיט זיין פרוי ראָזאַ האָבן דאָ געשפּילט אַ גאַנצן סעזאָן. אידאַ קאַמינסקאַ האָט דאָ געשטעלט צוויי פּיעסן, ווי אויך אַן אָוונט פון איין־אַקטערס. צוזאַמען מיט פרוי קאַמינסקאַ זענען געקומען פון יידישן מלוכה־טעאַטער אין פּוילן די אַרטיסטן: מאיר מעלמאַן, רות טורקאָוו־קאַמינסקאַ און קאַראָל לאַטאַוויטש. חיהלע גראַבער האָט דאָ געהאַט די פּרעמיערע פון איר פּיעסע: „אויף פרידלעכער ערד“. יוסף שיין האָט ביי אונדז געשטעלט דריי פּיעסעס. שמעון דזשיגאַן האָט אויפגעפירט דריי רעוויע־פּראָגראַמען. צוזאַמען מיט דזשיגאַנען איז אויפגעטרעטן די ישראל־זינגערין כוכבה הררי. יעדער פון די דערמאָנטע געסט־קינסטלער האָט, אויף זיין אופן, בייגעטראָגן עפּעס אייגנאַרטיקס צו דער היגער טעאַטער־אַרבעט, צוגעגעבן קאָליר און שוווּנג.

אין צווייטן אַלמאַנאַך האָב איך געשריבן: „מיר האָבן נישט גע־האַלטן פאַר נויטיק זיך אָפּצושטעלן אויף דער פראַגע: דערפאָלג פון דער אָדער יענער פּיעסע. און דאָס דערפאַר, ווייל אין די היגע באַדינגונגען, ווו אַ פּיעסע ווערט נישט מער געשפּילט ווי צוויי מאָל, איז אָביעקטיוו שווער פעסטצושטעלן, וועלכע פּיעסע האָט געהאַט דערפאָלג און די סיבות פון איר דערפאָלג“. היינט איז די לאַגע אַן אַנדערע. אַ פּיעסע ווערט איצט געשפּילט נישט ווייניקער ווי 4—5 מאָל, און אויב זי געפעלט, ווערט זי אַפילו געשפּילט צען מאָל. די צאָל באַזוכער פון יעדער אויפ־פירונג וואַקלט זיך צווישן טויזנט ביז איבער צוויי טויזנט. אַ טייל פּיעסעס ווערן באַנייט נאָך עטלעכע יאָר און ווערן ווידער געשפּילט מיט אַ באַדייטנדיקן דערפאָלג.

אין דורכשניט האָט דער טעאַטער־קרייז צוויי פּרעמיערעס אַ יאָר. אָבער אונדזער טעאַטער־עולם וואָלט גערן אויפגענומען אַפילו פיר אויפ־פירונגען אַ סעזאָן. צוויי גרונט־שוועריקייטן זענען גורם די באַגרע־נעצטע צאָל פּרעמיערעס:

א) — דער מאַנגל אין אַ פּאַסיקן רעפּערטואַר:

ב) — די באַגרענעצטע אַרבעטס־מעגלעכקייטן פון דעם טעאַטער־

געסט ־ אַרטיסטן

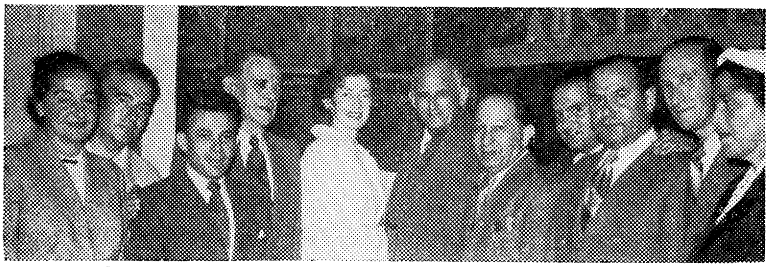

זיגמונט און ראָזאַ טורקאָוו ביים אָנקומען קיין מעלבורן אין 1955

פון רעכטס צו לינקס: לאה צוקער, ד. ניסענבוים, ש. האָכגעלערנטער, ש. טיגעל, צ. גערשאָוו, זיגמונט טורקאָוו, ראָזאַ טורקאָוו, י. ראָטמאַן, מ. צעפּראָוו, יאַשאַ שער, רחל בעקער.

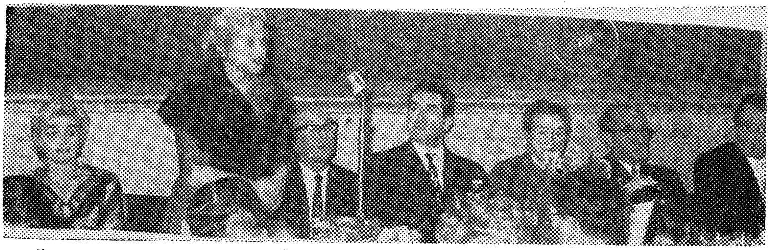

יידישע אַרטיסטן פון פוילן אויף אַ קבלת פנים אין „קדימה" אין 1960

פון רעכטס צו לינקס: קאַראָל לאַטאָוויטש, י. ווייסליץ, ר. האָלצער, מאיר מעלמאַן, ס. בורשטין, אידאַ קאַמינסקאַ, רות קאַמינסקאַ.

יוסף שיין ביים אָנקומען קיין מעלבורן אין יאָר 1964

פון רעכטס צו לינקס: רחל לעוויטאַ, ס. בורשטין, יוסף שיין, ב. ווינער, ש. טיגעל, טויבע גינטער, י. שער.

קרייז אַלס רעזולטאַט פון די ספּעציפישע היגע באַדינגונגען. דאָס צו־גרייטן אַ פּיעסע דויערט עטלעכע חדשים, שוין אָפּגערעדט פון אַנדערע, נישט פאַראויסגעזעענע שטערונגען.

מיט דעם געזאָגטן ביז איך נישט אויסן געווען צו מינערן דעם ווערט און באַדייט פון דער אַזוי וויכטיקער טעאַטער־אַרבעט פון דעם דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז. איך בין בלויז אויסן געווען אַנצוווייזן אויף דער אייגנאַרטיקייט פון די היגע באַדינגונגען, וועלכע קאָמפּליצירן, אין אַ גרויסער מאָס, די טעטיקייט פון יידיש טעאַטער אין מעלבורן. און ווייל די טעאַטער־טעטיקייט איז אַזוי קאָמפּליצירט, דאַרף נאָך מער אונטערגעשטראָכן ווערן דער פאַרדינסט פון דעם „קדימה״־טעאַטער־קרייז, וועלכער היט אַזוי טריי אָפּ דעם נאָמען — דוד הערמאַן — איינעם פון די שענסטע בוייער און שעפער פון גוטן יידישן טעאַטער.

* * *

אין צווייטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך האָב איך דעם באַריכט פון טעאַטער־רעפּערטואַר פאַרענדיקט מיט דער דאַטע פון סוף 1941. דאָס איז געווען די צייט, ווען יאַפּאַנס אַריינטרעטן אין קריג האָט איבער־געטראָגן די פראָנט־ליניעס פון דער מלחמה נאָענט צו די ברעגעס פון אויסטראַליע. דאָס לאַנד האָט זיך גענומען פיבערהאַפט גרייטן צום פאַר־טיידיקן. מענער, ביז עטלעכע פערציק יאָר אַלט, זענען אוועק אין דער אַרמיי, און די יידן, נישט־בירגער אין מיליטער־עלטער, זענען אַריינגע־צויגן געוואָרן אין ספּעציעלע הינטער־פראָנט־פאָרמאַציעס. עס האָבן אויך אָנגעהויבן אָהער דערגיין די גרויל־ידיעות פון דער ווייטער אייראָפּע וועגן די נאַצישע מערדערייען איבער דער יידישער באַפעלקערונג. אין די באַ־דינגונגען איז דעם טעאַטער־קרייז שווער געוואָרן אָנצוגיין מיט זיין אַרבעט. פאָרשטעלונגען זענען זעלטן פאָרגעקומען. אַ טייל פון דער טעאַ־טער־טעטיקייט איז געווען געווידמעט פאַרשידענע יידישע און נישט־יידישע מלחמה־הילפס־פאָנדן און אַפּילן. דער־אַ צושטאַנד האָט אָנגעהאַלטן ביז די שפּעטערע פערציקער יאָרן. דער נייער עמיגראַציע־שטראָם, פון די גע־ראַטעוועטע פון היטלער־גיהנום, האָט אויך אַהערגעבראַכט אַ גרופּע פּעאיקע אַמאַטאָרן, וועלכע האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין טעאַטער־קרייז. די דוד הערמאַן־גרופּע, אַ שטאַרק אויסגעוואַקסענע, האָט באַנייט איר טעטיקייט. אויך די פּעריפעריע פון יידישע טעאַטער־אָפּנעמער איז גע־וואָרן פיל גרעסער ווי פאַר דער מלחמה.

דער רעפּערטואַר־באַריכט, וועלכן מיר גיבן דאָ ווייטער, באַציט זיך בלויז צו דער טעטיקייט פון דעם דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז ביי דער „קדימה״ און נעמט אַרום די יאָרן 1942—1965.

רחל האָלצער

א פלאַקאַט פון „שמאַטעס" פון ה. לייוויק, אויפגעפירט צו ליי־וויקס ערשטן יאָרצייט דורך דעם דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז. רעזשי: רחל האָלצער.

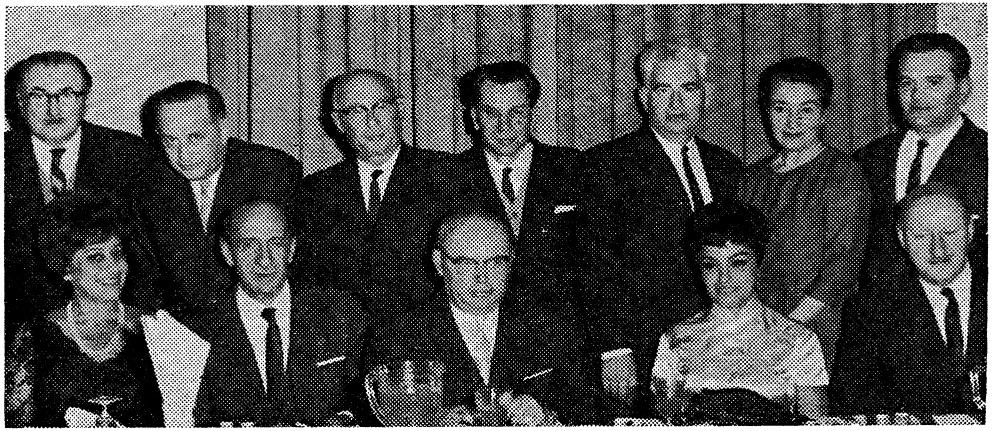

אויפן קבלת-פנים-אָוונט פאַר שמעון דזשיגאַן און פרוי און כוכבה הררי אין 1965.

עס זיצן (פון רעכטס צו לינקס): ל. לאַסקי, כוכבה הררי, י. ריימער, שמעון דזשיגאַן, פרוי דזשיגאַן.

עס שטייען (פון רעכטס צו לינקס): ש. טיגעל, רחל האָלצער, י. שער, ל. פרידמאַן, ס. בורשטין, י. לעוויטאַן, י. שפערלינג.

דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז ביי דער „קדימה"

יאָר	פּיעסע	מחבר	רעזשי	יידיש	געשפּילט פאַרשט.
1942	„דער שאָטן"	ד. ניקאָדעמי	רחל האַלצער	ה. ראָזנשטיין	2
1942	„אַ מיליאָן צרות"	וו. קאַטאַיעוו	יעקב ווייסליץ		1
1943	„שווער צו זיין אַ ייד"	שלום־עליכם	יעקב ווייסליץ		1
1944	„דער מבול"	ה. בערגער	יעקב ווייסליץ		1
1944	„200.000"	שלום־עליכם	יעקב ווייסליץ		1
1945	„אונדזער ערד"	א. אַשמאַן	יעקב ווייסליץ	ה. גורט	5
1947	„אונדזער ערד"	א. אַשמאַן	יעקב ווייסליץ	ה. גורט	2
1947	„שווער צו זיין אַ ייד"	שלום־עליכם	יעקב ווייסליץ		1
1947	„דער פאָטער"	א. סטרינדבערג	רחל האַלצער		2
1948	„מירעלע אפרת"	י. גאָרדין	רחל האַלצער		4
1948	„די כישופמאַכערין"	גאָלדפאַדן־מאַנגער	א. ברייזבלאַט		3
1948	„פרוי אַדוואָקאַט"	ל. ווערנעיל	רחל האַלצער	ה. ראָזנשטיין	2
1949	„גאָט, מענטש און טייוול"	י. גאָרדין	י. גרינהויז		4
1949	„די כישופמאַכערין"	גאָלדפאַדן־מאַנגער	א. ברייזבלאַט		1
1949	„גרינע פעלדער"	פּרץ הירשביין	מרדכי שעכטער		2
1950	„בערבות הנגב"	י. מאָסינזאָן	רחל האַלצער	ל. סוכאָוואָלסקי	7
1950	„גאָט, מענטש און טייוול"	י. גאָרדין	י. גרינהויז		1
1950	רעוויו־אָוונט		משה פּאָטאַשינסקי — מ. ווייסליץ		1
1951	„200.000"	שלום־עליכם	יעקב ווייסליץ		2
1951	„אונדזער ערד"	א. אַשמאַן	יעקב ווייסליץ	ה. גורט	2
1951	„מירעלע אפרת"	י. גאָרדין	רחל האַלצער		1
1952	„דריי פּרויען"	מאַראַז־שטשעפּקאָווסקא	רחל האַלצער	ה. ראָזנשטיין	3
1952	„קידוש השם"	שלום אַש	יעקב ווייסליץ		6
1952	פּרץ־פאַרשטעלונג	י. ל. פּרץ	יעקב ווייסליץ		2
1952	„פּרנסה"	ה. גאָטעספעלד	יעקב ווייסליץ		6
1953	„מאַדאַם דולסקאַ"	ג. זאַפּאָלסקאַ	רחל האַלצער	ה. ראָזנשטיין	7
1953	„בית הלל"	משה שמיר	יעקב ווייסליץ	ה. גורט	4
1953	„דער דאָרפס יינג"	ל. קאָברין	יעקב ווייסליץ		4
1953	„דער פּאָעט איז בלינד געוואָרן"	ה. לייוויק	יעקב ווייסליץ		2
1954	„הערשעלע אָסטראָפּאָלער"	י. גערשנזאָן	יעקב ווייסליץ		7
1954	„מיט אָפענע אויגן"	ל. מלאך	רחל האַלצער		8
1955	„אָנקל מאָזעס"	שלום אַש	זיגמונט טורקאָוו		6
1955	„זינג מיין פאָלק"	זיגמונט טורקאָוו	זיגמונט טורקאָוו		10
1955	„אויף די מויערן פון ירושלים"	י. בר יוסף	זיגמונט טורקאָוו		7
1955	שלום־עליכם אָקטן	שלום־עליכם	זיגמונט טורקאָוו		2
1956	„רויטע רויזן"	א. דע־בענעדעטי	רחל האַלצער	ה. ראָזנשטיין	9
1956	„שרגי פּיוויש גייט קיין נגב"	י. סלע	יעקב ווייסליץ	י. טאָוב	4
1956	„200.000"	שלום־עליכם	יעקב ווייסליץ		3
1957	„דער דיבוק"	ש. אַנסקי	יעקב ווייסליץ		6
1957	„אויף פרידלעכער ערד"	חייעלע גראָבער	חייעלע גראָבער		5
1957	„די גרעפין פון פּאַלאַץ"	ל. גאָלדבערג	יעקב ווייסליץ	י. טאָוב	7
1958	„דער אוצר"	דוד פּינסקי	משה פּאָטאַשינסקי		8
1958	„די הילצערנע שיסל"	ע. מאָריס	יעקב ווייסליץ	א. צימערמאַן	10
1959	„טביה דער מילכיקער"	שלום־עליכם	יעקב ווייסליץ		5
1960	„דער טויט פון סעילסמאַן"	אַרטור מילער	יעקב ווייסליץ	י. מעצקער	9
1960	„ביימער שטאַרבן שטייענדיק"	א. קאַסאָנאַ	אידאַ קאַמינסקאַ		2
1960	„מירעלע אפרת"	י. גאָרדין	אידאַ קאַמינסקאַ		3
1960	איינאַקט־אָוונט		אידאַ קאַמינסקאַ		2
1961	„אַ מזלדיקער שטרייק"	מייקל ברעט	רחל האַלצער	ה. ראָזנשטיין	7
1962	בעקליין־צענטער	א. גילנער	יעקב ווייסליץ		10
1963	„די כישופמאַכערין"	גאָלדפאַדן־מאַנגער	א. ברייזבלאַט		11
1963	„שמאַטעס"	ה. לייוויק	רחל האַלצער		8
1964	„זיין נאָמען רעדט שוין פאַר זיך"	אפרים קישון	יוסף שיין		8
1964	„די בלאָנדזשענדיקע שטערן"	שלום עליכם	יוסף שיין		12
1964	„צוויי קוני לעמל"	אברהם גאָלדפאַדן	יוסף שיין		7
1965	„פרוי אַדוואָקאַט"	ל. ווערנעיל	רחל האַלצער		9
1965	„גוט יום־טוב"	רעוויו	שמעון דזשיגאַן		3
1965	„פּריז, געזונט און משוגע"	רעוויו	שמעון דזשיגאַן		3
1965	„זאָל זיין צום גוטן"	רעוויו	שמעון דזשיגאַן		3

די כראָנאָלאָגישע רשימה פון די אויפפירונגען שטיצט זיך אויף די מאַטעריאַלן, וועלכע ס'איז מיר געלונגען צונויפצוזאַמלען.

אַ טייל פון די דערמאָנטע דאָ אויפפירונגען האָט דער דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז אויך געשפּילט אין סידנעי, מייסטנס בלויז צו איין פאָר־שטעלונג.

די טעטיקייט פון קרייז נעמט אויך אַרום איינאַקטער־ און רעוויו־אָוונטן, אויפטריטן אינעם היגן מושב־זקנים און קאָנצערטן לטובת פאַר־שידענע הילפס־אינסטיטוציעס. דער קרייז האָט אויך אָנטיילגענומען אין פאַרשידענע אַקאַדעמיעס, אַלערליי יובל־פייערונגען, פּורים־אָוונטן און אַנדערע אונטערנעמונגען. עס וואָלט פאַרנומען צו פיל פּלאַץ אויסצורע־כענען אַלע אימפּרעזעס, וועלכע ברענגען אַריין אַזוי פיל יום־טובדיקייט אינעם היגן יידישן לעבן.

מיר האַלטן פאַר נויטיק צו ברענגען אַ רשימה פון די אַקטיווע קרייז־מיטגלידער, וועמענס מי אויפצוהאַלטן די יידישע קולטור אין מעל־בורן איז ביז גאָר וויכטיק. פרויען לויטן א״ב: איינהאָרן פראַנקאַ, ברוסט־מאַן סטעלאַ, בעקער רחל, בלושטיין לאה, גינטער טאַבע, זילבערמאַן חוה, זיידנבערג גיטל, לייט חנה, לעוויטאַ רחל, לוסטיק אידאַ, מילעצקי חוה, מאַנדעלבוים ריטאַ, סילמאַן יהודית, פריימאַן מיראַ, צוקער לאה, קאָכען פנינה, קאַטלאַזש חנה, ראַטמאַן דאָראַ, ראַכלין מרים, שטאַרד חיה'לע, שוויאַטלאַ חוה.

מענער: בלושטיין יעקב, ברוסטמאַן זיגמונט, גערשאָוו צבי, דעסויער יעקב, האָכגעלערנטער שמואל, וויגושין אברהם, טיגעל שיע, לעווין יעקב, לוסטיק בערל, מיגדאַלעק שמואל, מילכמאַן יעקב, סיוואַק פּיוול, פּאַדעם ישעיה, צעפּראָוו מאיר, ציקערט אברהם, קינג שמעון, ראָזענבערג בערל, ראַטמאַן ישראל, רייכשטיין שמחה, שוואַרץ שלום, שוואַרץ שמואל, שמערלינג מענדל, שעכטער מרדכי און שער יאשאַ, דער פאָרזיצער פונעם טעאַטער־קרייז.

ביי דער געלעגנהייט דאַרף ספּעציעל דערמאָנט ווערן דער נאָמען פון אַרכיטעקט ראָבערט ראָש, דעם שעפער פון אָריגינעלע דעקאָראַציע־פּראָיעקטן, ווי אויך די נעמען אהרן גורוויטש און מרדכי שעכטער פאַר זייערע ביז גאָר אינטערעסאַנטע דעקאָראַציע־אַרבעטן פאַר אַ רייע אויפ־פירונגען פון דעם דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז.

די זייער באַגאַבטע טענצערין רות בערגנער האָט איינגעשטעלט אַ רייע כאָרעאָגראַפישע נומערן פאַר פאַרשידענע אויפפירונגען. זי איז אויך אויפגעטרעטן אין עטלעכע „קדימה"־אונטערנעמונגען און געגעבן אייגענע טאַנץ־קאָנצערטן.

דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז ביי דער „קדימה"

רות בערגנער פירט אויס אַ טאַנץ אויף אַ באַל פון טעאַטער-קרייז.

ש. טיגעל און ש. מיגדאַלעק אין „צוויי קוני לעמל"
אין יאָר 1964. רעזשי: יוסף שיין.

ווער עס וועט אויפמערקזאַם לייענען דעם צעטל פון די געשפּילטע מחברים, מוז קומען צום אויספיר, אַז דעם דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז קומט אַן אָרט ביי דער מזרח־וואַנט פון גוטן יידישן טעאַטער.

ס'איז נישט מיין אויפגאַבע און נישט דאָ איז דער פּלאַץ צו געבן אַפילו אַ קורצן איבערזיכט וועגן דעם קינסטלערישן ווערט פון די דער־מאַנטע דאָ אויפפירונגען. **די ווייט גרעסטע מערהייט פון זיי איז געווען רייף און גוט יידיש טעאַטער.**

מיין אַרבעט וואָלט נישט געווען פאַרענדיקט, ווען כ'זאָל נישט, כאָטש אין עטלעכע ווערטער, רעזומירן די טעטיקייט פון דעם דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז ביי דער „קדימה" פאַר די לעצטע 22 יאָר.

טעאַטער, אַפילו דאָס בעסטע, גייט קיינמאָל נישט אויף אַ גלייכער ליניע. צוליב פאַרשידענע סיבות מוז עס ערגעץ־ווו טיילמאָל געשטרויכלט ווערן. עס קאָן נישט זיין אַנדערש. די טעטיקייט פון אַ טעאַטער־קרייז גייט אוודאי נישט אויף אַ גלייכער ליניע. דאָ זענען פאַראַן אַ אַ שיעור מער סיבות פאַר אַלערליי שטרויכלונגען. אָבער ווען מען נעמט אין אַכט, אַז טראָץ אַלע שוועריקייטן און שטערונגען, און אַזעלכע זענען פאַראַן אויף טריט און שריט, געלינגט אַ טעאַטער־קרייז זיך צו האַלטן אויף אַ באַדייטנדיקער קינסטלערישער הויך, הייסט עס, אַז ער האָט אַ סך דערגרייכט: אַז ער דערפילט אַ זייער וויכטיקע קולטור־פונקציע.

דאָס יידישע קולטור־לעבן איז מעלבורן וואָלט געווען אַ סך אָרעמער און טרויעריקער, ווען נישט דער דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז — דער טרעגער פון לעבעדיקן יידישן וואָרט; ווען נישט די איבערגעגעבענע חברה שפּילער — די טרייע דאַוונער פון אונדזער שענסטן פאָלקס־ספר: — ספר יידיש.

* * *

מיר האָבן זיך אויבן ברייטער אָפּגעשטעלט אויף דער טעטיקייט פון דעם דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז, אָבער דאָס בילד פון יידישער טעאַטער־אַרבעט אין מעלבורן וואָלט נישט געווען פול, ווען מיר זאָלן נישט דערמאָנען אַ רייע אויפטריטן פון פאָלגנדע אַרטיסטן:

משה פּאָטאַשינסקי און מילאַ ווייסליץ, ביידע געראַטעוועטע פון קאָנצענטראַציע־לאַגערן, האָבן נאָכן אָנקומען קיין מעלבורן, געגעבן עט־לעכע קליינקונסט־אָוונטן. פּאָטאַשינסקי האָט אויך אויפגעפירט מיטן קרייזן אַ פּיעסע און אַ רעוויע. ביידע אַרטיסטן האָבן אָנטיילגענומען אין פאָרשטעלונגען מיטן דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז און אין אַ רייע „קדימה"־אונטערנעמונגען.

אַ טייל פון דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז און אייניקע פריינד פון קרייז צוזאַמען
מיט רחל האָלצער און יוסף שיין אין 1964.

ערשטע ריי: (פון רעכטס צו לינקס): מ. ראָכלין ח. קאָטלאַזש ט. גינטער, רחל האָלצער, יוסף שיין, ג. זיידמאַן, ר. צעפראָוו, ש. טיגעל.

צווייטע ריי: ל. פרידמאַן, ה. בערגנער, ח. ראָזענשטיין ס. מיגדאַלעק, ש. האָכגעלערנטער, י. מילכמאַן, ש שוואַרץ, ז. ברוסטמאַן מ. צעפראָוו.

דריטע ריי: י. שער, ש. שער ש. מיגדאַלעק, ח. לייט, ג. טיגעל, א. וויגושין ר. לעוויטאַ

אַנטיילנעמער אין „בית הלל"
פון משה שמיר.
(איבערזעצונג: ח. גורט)
געשפּילט אין 1953.
רעזשי: יעקב ווייסליץ.

פון ל. צו ר.: יעקב לעווין, מילא ווייסליץ, יעקב ווייסליץ, רחל בעקער און יאַשאַ שער.

אַ סצענע פון „אַ מזלדיקער שטרייק" פון מייקל ברעט אין 1961.
איבערזעצונג: ח. ראָזענשטיין. רעזשי: רחל האַלצער.
פון ר. צו ל.: פנינה קאָכען, שיע טיגעל, רחל האָלצער און יאַשאַ שער.

דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז ביי דער „קדימה"

דאָס בילד איז דערשינען אין דער טעגלעכער צייטונג „מעל-בורנער העראַלד" אין יאָר 1964, אין שייכות מיט דער 50־יאָריקער עקזיסטענץ פון דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז.

דאָס בילד ווייזט איינעם פון די לאַנג־יאָריקע שפּילער פון טעאַטער־קרייז יאַשאַ שער מיט איינער פון די יונגע מיט־גלידער פון קרייז חוה זילבערמאַן אין שלום־עליכמס „די בלאָנדזשענדיקע שטערן". רעזשי: יוסף שיין.

דוד הערמאַן טעאַטער־קרײַז בײַ דער „קדימה"

אויבן: אַ ריזיקער פּלאַקאַט פאַרן „פּאַלעי"־טעאַטער וועגן די פאָר־שטעלונגען פון שמעון דזשיגאַן און כוכבה הררי מיט די שפּילער פון טעאַטער־קרײַז.
בײַ דער זײַט: כוכבה הררי.

אין מיטן: אַ טייל פון די אָנטייל־נעמער אין די פאָרשטעלונגען: (פון ר. צו ל.): ש. טיגעל, ד. קליינמאַן, ר. לעוויטאַ, ש. דזשי־גאַן, ר. מאַנדעלבאַום, ש. מיג־דאַלעק.

אונטן: שמעון דזשיגאַן.

שרה און נתן גינטער און יהודה גרינהויז, פּראָפעסיאָנעלע אַקטיאָרן, זענען אויסער אין אַ רייע פּיעסעס, אויפגעטראָטן מיט אייגענע רעוויעס און געזאַנג־אַוונטן.

אברהם ברייזבלאַט און פייוול סיוואַק, דער לעצטער פון „יונג־טעאַטער" אין ווארשע, זענען אויפגעטראָטן מיט אַ רייע וואָרט־ און געזאַנג־קאָנצערטן. א. ברייזבלאַט האָט אויך געשטעלט מיטן קרייז אַ גאָלדפאַדן־פּיעסע.

ראַיאַ זאַמינאַ, ראובן שוויאַטלאַ און דעני קליינמאַן זענען אויפגעטרעטן אויף פאַרשידענע קאָנצערטן מיט יידישע און העברעאישע לידער. שוויאַטלאַ און זאַמינאַ האָבן אויך געגעבן גאַנצע לידער־אַוונטן.

דער גאַסט־קינסטלער פון אַמעריקע, דער באַקאַנטער זינגער סידאָר ביעלאַרסקי, איז אויפגעטראָטן מיט גרויס דערפאָלג אין אַ רייע לידער־קאָנצערטן.

די פּיאַניסטין מרים ראָבלין, אַ לאַנגיאָריקער געטרייער פריינד פון דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז, האָט מיטגעאַרבעט אין אַ גאַנצע רייע אויפפירונגען.

די אַקאָרדיאָן־ און פּיאַנאָ־באַגלייטערין פרידאַ ווילענסקי האָט אָנטיילגענומען אין פאַרשידענע קאָנצערטן און טעאַטער־אַוונטן.

אָפּהאַנדלונגען וועגן יידישע טעאַטער־אויפפירונגען האָבן געשריבן: מ. באַלבערישסקי, ה. בערגנער, א. זבאַר, ה. מוניץ, ל. פרידמאַן, י. קאַהאַן, י. קערש, י. ראַפּאַפּאָרט און ג. שאַיאַק.

און צום סוף אַ וואָרט וועגן „הבימה פּלעיערס", אַ טעאַטער־גרופּע, וועלכע האָט אויפגעפירט אַ רייע פּיעסעס אין ענגליש מיט יידישע פּראָבלעמען. צווישן אַנדערע אויך: „האָום אָף דע ברעיוו" פון אַרטור לאָרענץ און „מאָלי" פון גערטרוד בערג, רעזשיסירט דורך רחל האַלצער. דאָס איז געווען אַ גרופּע יונגע טאַלענטירטע שפּילער. נאָך עטלעכע יאָר טעאַטער־אַרבעט איז דער „הבימה פּלעיערס"־קרייז זיך פאַנאַנדער־געפאַלן. אַ שאָד. ס'איז כאַראַקטעריסטיש, וואָס קיינער פון דער גרופּע, כ'מיין די וועלכע האָבן גערעדט אַ גוטן יידיש, איז נישט אַריבער אין יידישן טעאַטער.

מעלבורן, יאַנואַר, 1966.

יידיש לעבן
אין אויסטראַליע

סענדער בורשטין

יידיש לעבן אין מעלבורן

דער יידישער ישוב אין מעלבורן ציילט היינט־צו־טאג איבער 30 טויזנט נפשות. אין פארגלייך מיט אנדערע יידישע ישובים אין דער וועלט איז ער פארהעלטענישמעסיק א קליינער, דאך קען ער זיך נישט פארשעמען מיט זיין פארצווייגטער נעץ פון אינסטיטוציעס פון נאציאנאלן, רעליגיעזן, דערציערישן און הילפס־כאראקטער לגבי פיל גרעסערע יידישע ישובים.

אויך סידנעי ציילט כמעט די זעלבע צאל יידן. אויך זי פארמאגט ענלעכע יידישע אינסטיטוציעס. דער דארטיקער ישוב איז עלטער ווי דער מעלבורנער, דאך וועלן די סידנעיער יידן, פארליבטע אין זייער היים־שטאט, מוזן צוגעבן, אז אין מעלבורן קלאפט דער דופק פון יידישן לעבן פיל שטארקער און אימפולסיווער און איז פילפארביקער און קאלירפולער ווי אין סידנעי.

פארשידן זענען געווען די סיבות, וואס האבן גורם געווען די אנדערש־קייט פון ביידע שטעט. אין דער צייט, ווען דער סידנעיער ישוב באשטייט אין זיין מערהייט פון בריטיש־דייטשישן „סטאק" און ווינציקער פון מזרח־אייראפע, איז דער צוזאמענשטעל פון מעלבורנער ישוב פונקט א פארקערטער. די גרויסע נאציאנאלע און סאציאלע אידייען, וואס האבן ארומגעכאפט דאס יידישע פאלק אין מזרח־אייראפע, אין רוסלאנד און פוילןביים סוף פון 19־טן יארהונדערט, האבן זיך מיטן שטראם פון דער יידישער עמיגראציע איבערגעטראגן אהער. נאך מער איז דאס גע־קומען צום אויסדרוק בעת דער לעצטער, נאכמלחמהדיקער עמיגראציע. אין דער צייט, ווען קיין סידנעי זענען געגאנגען יידן פון אונגארן און דייטשלאנד, זענען קיין מעלבורן געקומען פוילישע יידן. זיי האבן גע־האלפן פורעמען און געשטאלטיקן דעם כאראקטער פון דעם קיבוץ. נישט ווינציקער האט אויך געהאלפן דאס, וואס פערזענלעכקייטן פון א גרויסן קולטור־געזעלשאפטלעכן ווערט האבן זיך באזעצט צייטווייליק אדער אויף שטענדיק אין מעלבורן. זיי האבן מיט זייער נאציאנאל־דערציערישער ארבעט משפיע געווען אויף דער אנטוויקלונג פון ישוב.

* * *

אין די ווייטערדיקע קאַפּיטלען וועט געמאַכט ווערן אַ פּרווו צו געבן אין קורצע שטריכן דעם אַנטוויקלונגס־גאַנג פון יידישן ישוב אין מעלבורן.

די ערשטע שפּראָצונגען

די שפּראָצונגען פון יידיש לעבן אין מעלבורן, ווי אין אויסטראַליע בכלל, מערקן זיך אין דער ערשטער העלפט פון 19־טן יאָרהונדערט. פאַרשטענדלעך, אַז אין יענער צייט, דריקט זיך עס אויס כמעט אויס־שליסלעך אין אַ רעליגיעזער פאָרם. אָבער שוין אין די 50־קער יאָרן פון זעלבן יאָרהונדערט, ווייזט זיך די נויטווענדיקייט פאַר סאָציאַ־לער הילף און עס ווערט געשאַפן די יידישע פילאַנטראָפּישע אָרגאַני־זאַציע מיטן ציל „צו העלפן אָרימע און עלנטע מיטגלידער פון יידישן גלויבן". שפּעטער איז איר טעטיקייט אויסגעברייטערט געוואָרן. און עס ווערט געשאַפן די „מאָנטעפיאָרע היים". וועגן דער לעצטער וועט אונדז נאָך אויסקומען שפּעטער צו שרייבן. אין די 80־קער יאָרן ווערט אויך געשאַפן די יידישע גמילת־חסדים־קאַסע. בכלל דרייט זיך דאָס יידישע לעבן אין יענער צייט מערסטנטייל אַרום די שולן, כשר־פלייש ענינים און פאַרשידענע קהילהשע מחלוקתן. ס'איז ווערט ביי דער געלעגנהייט צו ציטירן שלמה ווינ'ען, אַ פּיאָנער פון אונדזער ישוב. ער שרייבט אין ערשטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך וועגן יענער צייט:

„די דעמאָלטדיקע היגע יידישע באַפעלקערונג איז לרוב באַ־שטאַנען פון צוויי סאָרטן: פון איין זייט אויסגעשפּראָכענע אַסימי־לאַטאָרן, אַזוי־גערופענע „יאַהודים", און גלאַט עם־הארצים. פּונקט ווי עס איז דער שטייגער אין אַלע ענגליש־יידישע ישובים, האָבן דאָ אויך עקזיסטירט יידישע פילאַנטראָפּישע אַנשטאַלטן און אַ נאָכ־מיטאָג־און זונטיק־שולע פאַר רעליגיעזע לימודים. און — פאַרשטייט זיך — אַלע אַנדערע כלי־קודשדיקע קלאַפּערגעציגן. און דאָס אַלץ איז געשטאַנען אונטער דעם שטאַרקסטן איינפלוס פון די קלעריקאַלן און יאַהודים און על־כולם האָט איבער אַלץ געבושעוועט דער גייסט פון אַסימילאַציע. דער הויפּט־ציל פון די דעמאָלטדיקע פירער איז געווען צו אַנגליזירן דעם היגן ישוב און אים האַלטן אונטער דער השפעה פון די רעליגיעזע אַנשטאַלטן".

אַזוי גייט דאָס יידישע לעבן ביזן אָנפאַנג פון היינטיקן יאָרהונדערט.

אייניקע יאָרן פאַרן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה באַ־ווייזט זיך אַ נייער עלעמענט צווישן יידישע אימיגראַנטן. געקומען זענען

די אַלטע געביידע פון מושב זקנים א. נ. פון משה מאָנטעפיאָרע

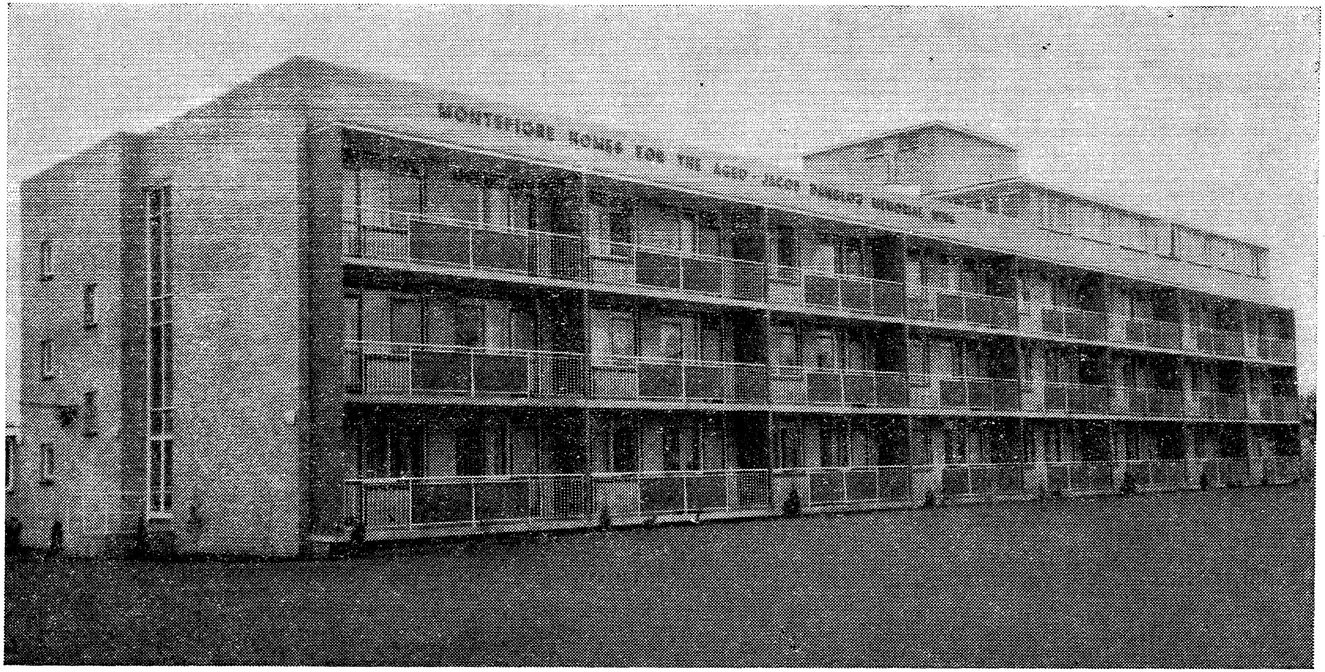

דער נייער פליגל פון מושב זקנים א.נ. פון משה מאָנטעפיאָרע, אויסגעבויט אין 1964

זיי פון פוילן, רוסלאנד, פאר זיי איז די ארטיקע ווירקלעכקייט געווען לחלוטין א פרעמדע. געווען זענען דאן צייטן פון דער פארשטארקטער אנטיסעמיטישער רעאקציע אין צארישן רוסלאנד נאך דער פארשפילטער רעוואלוציע פון 1905, פול מיט אנטוישונגען פון איין זייט און סימנים פון פאנאנדערוווקס פון מאדערנע סאציאלע און נאציאנאלע באוועגונגען ביי יידן פון דער צווייטער זייט.

אט די פרישע פויליש־רוסישע אימיגראנטן האבן מיט זייער אימפעט און ענערגיע אריינגעבראכט א נייעם גייסט אין יידישן לעבן, באהויכט מיט נאציאנאלע און סאציאלע אידייען פון מזרח־אייראפעאישן יידנטום. זיי זענען דאס געווען די פיאנערן פון א יידיש־וועלטלעך און נאציאנאל־פאלקסטימלעך לעבן אין מעלבורן. אין יענער צייט ווערט געגרינדעט די „קדימה". מיר קלייבן זיך נישט דא צו שרייבן די געשיכטע פון דער „קדימה", וועגן איר איינפלוס אויפן ארום. וועגן איר ראל ווערט געשריבן אויף אן אנדער ארט אין דער דאזיקער אויסגאבע. עס דארף אבער אונ־טערגעשטראכן ווערן, אז ארום דער „קדימה" האבן זיך געזאמלט די אלע, וועלכע האבן געהאלפן מאדערניזירן און פארוועלטלעכן דאס היגע יידישע לעבן.

דער באזוך פון פרץ הירשביין

אין די יארן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געקומען א קריזיס אין דער געזעלשאפטלעכער קולטור־ארבעט. פיל פון די דעמאלטדיקע פאלקס־יידן האט באהערשט אן אפאטיע און גלייכגילטיקייט. פונקט ווי די ערד מוז זיך יעדעס יאר באנייען דורך אקערן און זייען, אזוי מוז אויך א געזעלשאפטלעכער באדן זיך באנייען מיט פרישע שטראמען פון מענטשלעכער ענערגיע. אנדערש אנטשטייט א סטאגנאציע. און דא האט זיך די יידישע אימיגראציע איננאנצן אפגעשטעלט.

שרייבט וועגן יענער צייט ישראל שער, איינער פון די פיאנערן און טוער אין יענער עפאכע אין דעם שוין דערמאנטן ערשטן אויסטראליש־יידישן אלמאנאך:

„גראד דעמאלט איז דאס יידישע קולטורעלע לעבן ביי אונדז, צוליב עטלעכע סיבות, געווען זייער אפגעשטאנען. אונדזער קולטור־ארגאניזאציע, די „קדימה" האט עקזיסטירט, אבער מער אויף דעם פאפיר, ווי אין דער ווירקלעכקייט. די יידישע געזעלשאפטלעכע און קולטור־טוער זענען געווען צעריסן. מיינונגס־פארשידנהייטן זענען אויסגעבראכן. א טייל פון זיי האט לחלוטין געשטרייקט. דער אנדע־רער טייל האט געשוויגן מער ווי גערעדט, און גערוט מער ווי עפעס

געטאָן אין דער אָדער אין יענער פאָרם — פּאַסיוו זענען אַלע געווען".

ס'האָט געדאַרפט געשען אַ נס, וואָס זאָל אַרויסברענגען דעם ישוב פון דער גלייכגילטיקייט און אַפּאַטיע. און דער נס איז געשען.

דער שרייבער פּרץ הירשביין מיט זיין פרוי אסתר שומיאַטשער קומען סוף 1920 אַלס געסט צו די מעלבורנער פאָלקס־יידן. דאָס איז געווען אַ ווענד־פונקט אין דעם לעבן פון דעם היגן יידישן ישוב.

שרייבט ישראל שער אין דעם זעלבן אַלמאַנאַך וועגן הירשביינס וויזיט:

„די ידיעה פון הירשביינס באַזוך האָט אַלעמען עלעקטריזירט, אַלעמען פאַרבונדן, צווישן יאָ און ניין אַלעמען אויסגעגלייכט, אַלעמען אויפגעוועקט צו באַנייטער טעטיקייט. אַלע האָבן באַלד פאַרשטאַנען, אַז אַלע רייבונגען דאַרפן פאַרשווינדן, אַלע חילוקי־דעות דאַרפן געשטעלט ווערן אין אַ זייט — און דאָס קומען פון הירשביינען איז אַ יום־טוב, און אַ יום־טוב דאַרף עס ווערן. באַלד איז אויך פאַר אַלעמען קלאָר געוואָרן, אַז דער בעסטער פּלאַץ אויפצונעמען אַזאַ גאַסט איז די „קדימה". די, וואָס האָבן נאָר געהאַט, אָדער מיטגעבראַכט פון דער אַלטער היים מיט זיך אַ ביסל חוש פאַר קולטור־אַרבעט און געזעלשאַפטלעכקייט, זענען באַלד פול געוואָרן מיט אַמביציעס צו באַווייזן דעם גאַסט, אַז כאָטש עס דאַכט זיך אים זיכער, אַז ער קומט אויף אַן אינדזל און אַ מדבר דערצו, אין קולטורעלן זינען — איז דאָך עפּעס אויפגעטאָן געוואָרן. די נאָענטקייט פון הירשביינס באַזוך איז געוואָרן ממש אַ דינאַמישע קראַפט, וואָס האָט אַלעמען אונטערגעטריבן".

נאָך די לאַנגע מלחמה־יאָרן פון פולשטענדיקער איזאָלאַציע, איז הירשביין געווען די ערשטע שוואַלב פון דער גרויסער יידישער וועלט, וואָס איז געקומען אין דעם ווייטן, פאַרוואָרפענעם אינדזל פון יידישן לעבן. ער האָט געבראַכט אַ פריש־צאַפּלדיקן, לעבעדיקן גרוס פון דער שעפערישקייט פון יידיש־לאַנד. ער האָט אַריינגעגאָסן אַ נייעם שטראָם געזעלשאַפטלעכע ענערגיע אין דער פאָלקס־עדה פון מעלבורן, וואָס איז געווען דורשטיק נאָך אַ ניי יידיש וואָרט.

הירשביין איז סך־הכל געווען אין מעלבורן פינף וואָכן. ער האָט אָבער איבערגעלאָזן איינדרוקן, מיט וועלכע דער ישוב האָט זיך געשפּייזט אין משך פון יאָרן. עס דאַכט זיך, בלויז אַ קורצער באַזוך פון אַ שרייבער, אָבער וואָסערע טיפע וואָרצלען, וואָס פאַראַ השפעה ער האָט געלאָזט אינעם ישוב!

די „וועלקאַם סאָסייטי"

אין דער אַלטער היים, אין פּוילן, קומען אין די צוואַנציקער יאָרן שווערע צייטן פאַר יידן. די גראַבסקי־רעגירונג, ווילנדיק ראַטעווען די שווערע עקאָנאָמישע און פינאַנסיעלע לאַגע פון לאַנד, פירט אַ שטייערן־פּאָליטיק, וואָס לייגט זיך מיט דער גאַנצער לאַסט אויף די פּלייצעס פון דער שטאָטישער און ממילא יידישער באַפעלקערונג. וואָס זי איז אויסן געווען. דאָס האָט ממש רואינירט דעם יידישן מיטלשטאַנד און אויך אַנדערע שיכטן. עס האָט דערפירט צו פאַרגרעסערטער יידישער עמיגראַציע. אַ טייל פון די דאָזיקע עמיגראַנטן איז אויך געקומען קיין אויסטראַליע און די מערהייט פון זיי קיין מעלבורן.

כדי צו העלפן דעם נייעם שטראָם אימיגראַנטן, שאַפט זיך ביי דער שוועל פון פריער עקזיסטירנדיקער „קדימה", אַ נייע אינסטיטוציע, די אַ"ג „וועלקאַם־סאָסייטי", וואָס העלפט לינדערן די עלנטקייט פון די פריש־געקומענע, דורך אויפנעמען זיי ביי די שיפן און שאַפן פאַר זיי אַרבעטס־פּלעצער. ביי דער געלעגנהייט איז ווערט אונטערצושטרייכן די ראָל פון דער גמילת־חסדים־קאַסע, וואָס האָט מיט אָנפּראַצענטיקע הלוואות געהאָלפן די אימיגראַנטן זיך שטעלן אויף די אייגענע פיס.

פרישע אימיגראַנטן — נייע אידייען

מיטן שטראָם פון דער אַ"ג גראַבסקי־„עליה", קומט סוף פון די צוואַנציקער יאָרן, צווישן אַנדערע, אויך אַ נייער עלעמענט, וואָס איז דורכגעגאַנגען אין דער אַלטער היים אַ „שול" פון געזעלשאַפטלעכער אַרבעט פאַר מאָדערנער יידישקייט, באַפליגלט מיט דער אידייע פון וועלט־באַפרייאונג.

דער שרייבער פון די שורות איז אויך געווען איינער פון אָט דער אימיגראַציע. און ער שרייבט וועגן יענער צייט אין דעם בוך „10 יאָר יידישע שול", אין דעם אַרטיקל „רוי־ערד ווערט צעאַקערט":

„פון איין אָרט האָט מען יאָ געזען אַ ליכטיקן שטראַל, דאָס איז געווען די „קדימה". אין דעם גרויסן גייסטיקן מדבר איז די „קדימה" געווען ווי אַן אָאַזיס, וווּ מ'האָט געקאָנט דעם טרוקענעם, ברענענדיקן צונג מיט אַ גייסטיק יידיש וואָרט דערפרישן. די „קדימה" האָט געהאַט דעמאָלט אַ ביבליאָטעק פון אייניקע הונדערט יידישע, ווי אויך אין אַנדערע שפּראַכן, ביכער. עס פלעגן אויך זיין פון צייט צו צייט יידישע צייטונגען און זשורנאַלן פון דער גאַרער וועלט. יעדן זונטיק פלעגט מען זיך צונויפקומען אין דעם אַמאָליקן זאַל אויף 313 דראַמאַנד סטריט, קאַרלטאָן, לייענען אַ פּרק פּרץ, שלום עליכם, אַ פאַרלעזונג איבער אַ

יידישן שרייבער, א יארציים איבער א פארשטארבענעם יידיש-געזעל-שאפטלעכן טוער, אמאל אויך א קאנצערט. אלץ צוזאמען איז געווען ארומגעוועבט מיט קליינע ציוניסטיש-באפארבטע שטער. מיט דעם האט זיך פארענדיקט די גאנצע קולטור-געזעלשאפטלעכע ארבעט. אין אלגעמיין האט עס אויסגעזען ווי א מין „קאנגרעגיישן". אז ס'איז דא א סט. קילדא שול, א בערק-סט. שול, א קארלטאן שול, איז אויך דא א „קדימה"-שול. אויב א גרינער, א פרישער אימיגראנט האט געבעטן א דיסקוסיע איבער יידישע און סאציאלע פראבלעמען, מיט וועלכע ס'האט אזוי גע-פיבערט דאס יידיש-געזעלשאפטלעכע לעבן אין דער אלטער היים, האט געהייסן אנרירן דעם קדשי קדשים פון דער אבסאלוטער אומפארטייאיש-קייט פון דער „קדימה", אפטרעטן פון אויסגעטראטענעם וועג פון „קדימה" שולחן ערוך, ד.ה. זיך מישן רח'לן, אין פאליטיק. אז „קדימה" זאל מיט מער דרייסטקייט און געזעלשאפטלעכן מוט מאכן א פרווו זיך קעגנשטעלן די יאהודיש-אסימילאטארישע טענדענצן, האט אויסגעזען ווי מאכן שיער נישט א רעוואלוציע. אין קורצן, די „קדימה" אין יענער צייט איז זיך געזעסן אויפן אלימפ פון ריינער, בלוי-ווייס-באפארבטער אומפארטייאיש-קייט און ס'האט איר געפעלט די דינאמישקייט פון א מאדערנער יידיש-געזעלשאפטלעכער קולטור-טעטיקייט".

„די „קדימה" מיט אלע אירע חסרונות איז פארט געווען דעמאלט דאס איינציקע קולטור-ווינקעלע, וווּ פרישע אימיגראנטן מיט קולטור-געזעלשאפטלעכע נייגונגען האבן זיך געקאנט גייסטיק און געזעלשאפטלעך אין א געוויסער מאס אויסלעבן. זיי האבן אבער אויף קיין איין מאמענט נישט שלום געמאכט מיטן געדאנק, אז די לאגע דארף בלייבן אזוי פאר-גליווערט".

אויף דעם ארט דארף דערמאנט ווערן די ראל פון פארשטארבענעם ד"ר אהרן פאטקין. אליין א פרישער אימיגראנט, איז נאר-וואס געהאט געקומען קיין מעלבורן, ווו ער האט זיך באזעצט. אלס געזעלשאפטלעכער טוער אין אמאליקן רוסלאנד פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה און שפעטער אין בערלין, ווו ער איז געווען פארבונדן מיט דער קאלאניע פון דער יידישער עמיגראנטישער אינטעליגענץ, האט ער מיט זיין דערפארונג און וויסן געהאלפן אויסברייטערן די האריזאנטן פון דעם יידישן לעבן אין מעלבורן.

מיר, די יידיש-סאציאליסטישע עלעמענטן, זענען ווייטער געבליבן מיטגלידער פון דער „קדימה", אבער פאראלעל מיט איר אנטשטייט א נייער קלוב, וואס גרופירט ארום זיך עלעמענטן מיט א יידיש-וועלטלעכער און נאציאנאל-סאציאליסטישער באפארבונג. עס קומט פאר א פאראייני-

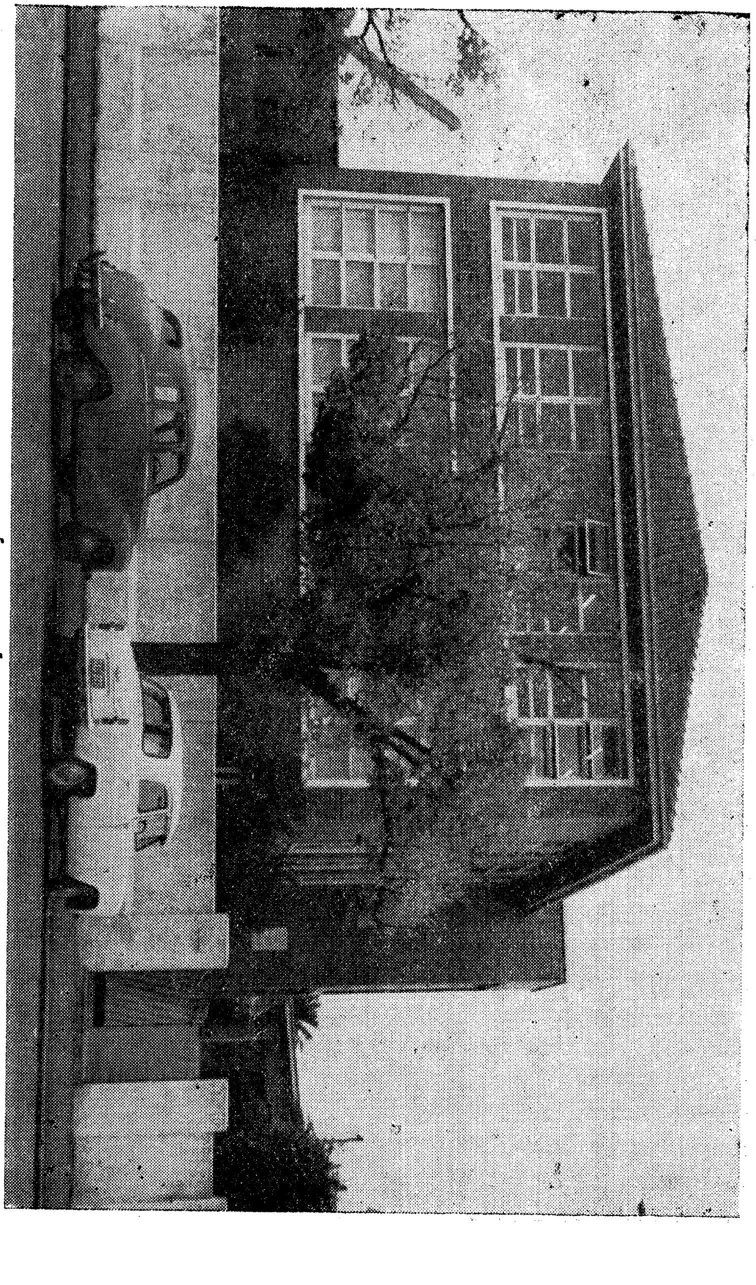

די י. ל. פרץ-שול

קונג פון פארשידענע ריכטונגען מיט בונדיסטיש־קאמוניסטישע טענדענצן און עס ווערט דעמאלט געגרינדעט דער א״ג „אויסטראלישער געזערד״. דאס געשעט אין יאר 1931. מען קען נישט זאגן, אז דער פראגראם פון דער נייער אינסטיטוציע האט אלעמען באפרידיקט. ס׳איז געווען א פרווו פון קעגנזייטיקע קאמפראמיסן.

דער ניי־געגרינדעטער קלוב, סיי מיט זיין ערנסטקייט, סיי מיט זיין ארבעט, האט צוגעצויגן זייער פיל פריינד און האט געהאט די בעסטע אויסזיכטן אויסצוואקסן אין א שיינער יידיש־וועלטלעכער, סאציאליס־טישער קולטור־אינסטיטוציע. ליידער האבן די קאמוניסטן אנגעהויבן צו פירן די אינסטיטוציע אויף די וועגן פון דער „גענעראל־ליניע״ און האבן טערארירירט די יעניקע, וועלכע האבן געוואגט צו האבן אן אנדערע מיינונג, ביז ס׳איז געקומען צו אן אפענער שפאלטונג, ווען זיי האבן דעם שרייבער פון די שורות אויסגעשלאסן. דאס האט דערפירט צו דעם בארג־אראפ פון דעם „געזערד״, און אין א קורצער צייט שפעטער האט ער זיך געמוזט אינגאנצן שליסן.

דער קאמיטעט „פריינד פון יידיש־וועלטלעכן שול־וועזן אין פוילן״

די בונדיש־געשטימטע, ווי אויך אנדערע נאציאנאל־וועלטלעכע יידן גיבן נישט אויף זייער דראנג צו געזעלשאפטלעכער ארבעט אויפן היגן באדן. זיי ארגאניזירן זיך אויף דאס ניי און שאפן א קאמיטעט, וואס איז אריין אין דער געשיכטע פון אונדזער ישוב א.נ. „פריינד פון יידיש־וועלטלעכן שול־וועזן אין פוילן״.

דער דאזיקער קאמיטעט האט איינגעשריבן א הערלעך קאפיטל פון קולטור־געזעלשאפטלעכער ארבעט. אן אינסטיטוציע, אן אן אדרעס, אבער יעדער האט געוווסט, ווו זי געפינט זיך. א געזעלשאפט, אן א געשריבענער קאנסטיטוציע, און אלע האבן געוווסט אירע צילן. כאטש אפיציעל האט זיך דער קאמיטעט פארנומען מיט זאמלען מאטעריעלע הילף פארן יידישן שול־וועזן אין פוילן, איז אבער נישט געווען קיין איין געזעלשאפטלעכע, אדער קולטור־וועלטלעכע אקציע, אין וועלכער דער קאמיטעט זאל זיך נישט באטייליקן, ווי — באיקאט אויף היטלער־דייטשלאנד, הילף פאר דער קעמפנדיקער שפאניע א.ד.ג. אדאנק דער דאזיקער ארבעט האט זיך זיין געזעלשאפטלעכער הארייזאנט אויסגעברייטערט און ער האט אויסגע־איבט א שטארקן איינפלוס אויפן ארום און געלאזט טיפע ווארצלען אינעם ישוב. ווען מיר קוקן היינט צוריק צו יענער צייט, קען מען פעסטשטעלן, אז דער קאמיטעט פון „די פריינד פון יידיש־וועלטלעכן שול־וועזן אין

פוילן" האָט אויך אַן אומדירעקטן אופן משפיע געווען דעם גאַנג פון דער „קדימה".

מיטן אויסברוך פון דער לעצטער וועלט־מלחמה האָט דער קאָמיטעט פאַקטיש אויפגעהערט צו עקזיסטירן, ווייל אַנדערע פּראָבלעמען זענען אַנטשטאַנען, אָבער זיינע איינפלוסן זענען געבליבן. אין דעם ווייטערדיקן גאַנג פון דער אַרבעט וועט אונדז נאָך אויסקומען צו שרייבן וועגן דער ווירקונג פון דעם קאָמיטעט.

אין יענער צייט האָט שוין עקזיסטירט אַ טעאַטער־קרייז א.נ. „יידישע בינע", אונטער דער אָנפירונג פון יאַנקל גינטער, וואָס פלעגט שפּילן מאָדערן יידיש טעאַטער. נישט דאָ איז דער פּלאַץ אויספירלעך וועגן דעם צו שרייבן, אָבער ס'איז אָן שום ספק, אַז דער דאָזיקער טעאַטער־קרייז האָט פיל בייגעטראָגן צו דערציען אונדזער ישוב אין נאַציאָנאַלן זין און צו באַקומען דורך אים פאַר אונדזער מאָדערנער יידישער קולטור.

היות דער מענטשן־מאַטעריאַל פון די ביידע גרופּן, סיי פון „די פריינד פון יידיש־וועלטלעכן שול־וועזן אין פוילן", סיי פון דעם טעאַטער־קרייז א.נ. „יידישע בינע" איז געווען כמעט דער זעלבער, פלעגן אָפט פאָרקומען געמיינזאַמע זיצונגען, שאַפנדיק אַזוי אַרום אַ צוויי־איינהייט. זיי האָט דאָס יידישע מעלבורן צו פאַרדאַנקען דעם באַזוך פון דעם דיכטער מלך ראַוויטש און דאָס באַזעצן זיך פון יוסף גיליגיטש, יעקב וויסליץ און שפּעטער רחל האָלצער. זיי האָבן, בלי שום ספק, אַ שטוים געטאָן אונדזער ישוב פאָראויס אין קולטורעלן און נאַציאָנאַל־וועלטלעכן זין.

מלך ראַוויטש, יוסף גיליגיטש, יעקב וויסליץ, רחל האָלצער

דער דיכטער מלך ראַוויטש האָט צוויי מאָל באַזוכט אויסטראַליע. דאָס ערשטע מאָל קומט ער אין 1933, בלויז אויף זעקס חדשים, ווען ער האָט אָדורכגעפירט אַ געלט־אַקציע פאַר די „ציש"א"־שולן אין פוילן. די באַדייטונג פון זיין שליחות איז געווען נישט בלויז דאָס שאַפן מאַטעריעלע הילף פאַר די יידישע שולן אין פוילן, נאָר פיל מער. דער ישוב האָט זיך צום ערשטן מאָל באַקענט מיט די פּראָבלעמען פון אַ יידישער שול אויף יידיש. אין 1935 קומט ראַוויטש צום צווייטן מאָל און באַזעצט זיך אויף צוויי יאָר. מיר האַלטן דעם פּעריאָד פאַר אַ ווענד־פּונקט אינעם יידישן לעבן פון מעלבורן. ראַוויטש איז דער שאַפער פון דער יידישער שול, וואָס איז באַקאַנט געוואָרן אין די שפּעטערדיקע יאָרן ווי די י. ל. פּרץ־שול. ער האָט אויך דערמוטיקט די קליינע גרופּע אָרטיקע שרייבער צו נעמען זיך צו דער פּען, ווי דעם פּריצייטיק פאַרשטאָרבענעם פּנחס גאָלדהאַר, א.א.

(אגב איז גאלדהאר אויך געווען א מיטגליד פון דער גרופע „פריינד פון יידיש־וועלטלעכן שול־וועזן אין פוילן").

אדאנק דער איניציאטיוו פון ראוויטשן און אונטער זיין רעדאקציע דערשיינט דער ערשטער אויסטראליש־יידישער אלמאנאך. דאס איז געווען דאס ערשטע יידישע בוך, וואס איז דערשינען אין אויסטראליע. אין מעלבורן האט ראוויטש פארענדיקט זיין בארימט בוך לידער „קאנטינענטן און אקעאנען". ער איז דער ערשטער „קאפיטאן קוק", וואס האט אנטדעקט אויסטראליע פאר דער יידישער וועלט. אדאנק זיינע בריוו, געדרוקט אין דער ווארשעווער „פאלקסצייטונג", האט מען געפונען א נייַ לאנד פאר יידישער עמיגראציע. אין 1935 זענען די טויערן פון אויסטראליע, צוליב דער ווירטשאפטלעכער לאגע פון לאנד, געווען געשלאסן. אבער ווען מיט צוויי, דריי יאר שפעטער ווערן די באדינגונגען לייכטער, מערקט זיך טאקע א פארגרעסערטע יידישע אימיגראציע קיין אויסטראליע.

אין 1938 באזעצט זיך יוסף גיליגיטש אין מעלבורן. פריער פירט ער דורך א געלט־אקציע פאר די „צישא"־שולן אין פוילן, שפעטער נעמט ער איבער די לייטונג פון דער יידישער שול. (ראוויטש האט שוין דעמאלט געהאט פארלאזט אויסטראליע). אונטער זיין אנפירערשאפט און אדאנק דער פארגרעסערטער יידישער אימיגראציע, איז די קליינע יידישע שול, וואס האט די ערשטע צייטן געהאט ס'ה 30 קינדער, אויסגעוואקסן צו צוויי שולן: די י. ל. פרץ־שול און די שלום עליכם־שול, מיט צוויי קינדער־גערטנער אין צוויי אייגענע גרויסע געביידעס, ווו עס לערנען זיך 500 קינדער. גיליגיטשעס נאמען איז געווארן אידענטיפיצירט מיט דער שול: די עלטערן פלעגן זי רופן די גיליגיטש־שול. ער איז געווארן דער אנער־קענטער לעקטאר וועגן פראבלעמען פון יידישער ליטעראטור, קולטור און פעדאגאגיק. הונדערטער און טויזנטער האבן זיך צוגעהערט צו זיינע לעקציעס.

זאל ביי דער געלעגנהייט דערמאנט ווערן איין עפיזאד וועגן דער ראל פון דער יידישער שול, וואס איז אפגעדרוקט אין דער יובל־אויסגאבע „25 יאר י. ל. פרץ־שול אין מעלבורן":

„געווען איז דאס אין דער מלחמה־צייט. דער קינדער־כאר, אונטער דער אנפירונג פון פריינד פנחס שארפ האט געהאט איינגע־זונגען פיל פאלקס־לידער, מיט וועלכע נישט איין כאר פון דער־וואקסענע האט געקאנט שטאלצירן. האט מען זיך געוואנדן צו דער לאקאלער מלוכהשער ראדיא־סטאציע, צי זיי זענען גרייט צו דער־לויבן דעם שול־כאר צו געבן א ראדיא־אודיציע. מען האט זיך גע־קווענקלט, אבער שפעטער האבן זיי איינגעשטימט. דער ארויסטרעט

האט געהאט א גרויסן דערפאלג. מיט א יאר שפעטער, מיט פרישע לידער האט מען זיך נאך אמאל געוואנדן וועגן אן אודיציע. זיי זענען גלייך מסכים געווען. אבער די אויספירונג איז געווען א ביסל אנדערש, — מען האט געזונגען פון דער „קדימה“־געביידע. דער זאל איז געווען אנגעפאקט מיט הונדערטער צוהערער, אבער בעתן זינגען — א טויט־שטילקייט. דאס יידישע ליד איז דאס מאל גע־ווארן טראנסמיטירט, נישט בלויז איבער גאנץ אויסטראליע, נאר אויך צו אלע פאציפישע אינדזלען, ווו ס׳האבן זיך דעמאלט געפונען די אויסטראלישע און אמעריקאנער ארמייען. דער דערפאלג — א קאלאסאלער. אין מיטן פון אונדזער גרויסן חורבן, ווען יידיש לעבן איז פארגאזעוועט געווארן, האט מען געקאנט הערן אויף די כוואליעס פון ראדיא איבער דער גארער וועלט דאס געזאנג פון יידישן ליד, אז מיר לעבן ווייטער...

„מיר האבן דערהאלטן פיל דאנק־בריוו נישט בלויז פון מעל־בורן, נאר אויך פון דער גרויסער וועלט פאר דער גרויסער הנאה, וואס מיר האבן פארשאפט“.

אין דעם זעלבן יאר קומט אויף א באזוך דער קינסטלער יעקב וויסליץ און מיט א יאר שפעטער די בינע־קינסטלערין רחל האלצער. די וועלט־מלחמה האט ביידע פארהאלטן אין אויסטראליע און שפעטער איז שוין נישט געווען צו וועמען צוריק צו פארן... עס דארף דא אונטער־געשטראכן ווערן זייער גרויסער צושטייער פארן היגן יידישן נאציאנאלן קולטור־לעבן. מיט זייערע ווארט־קאנצערטן און טעאטער־פארשטעלונגען, מיט זייערע ארויסטריטן אויף גרויסע יידישע אימפרעזעס האבן זיי גע־וועקט דרך ארץ צום יידישן ווארט.

הילף און אימיגראציע

עס רוקן זיך אונטער די יארן פון אונדזער גרויסן פאלקס־חורבן. פון דער אלטער היים, פון פוילן, קומען אן טרויעריקע גרוסן. דאס לאנד ווערט פאשיזירט, די יידישע פאלקס־מאסן פאופעריזירט. די פליכטן צו העלפן אונדזערע ברידער וואקסן. עס שאפט זיך א קאמיטעט א.נ. „פויליש־יידישער הילפס־פאנד“, אונטער דער אנפירונג פון פארשטארבענעם ארטור ראזן. עס ווערן געזאמלט הונדערטער פונטן.

אין דער זעלבער צייט אנטשטייט א ברענענדיק פראבלעם פון עמי־גראציע פאר יידישע פליטים פון דייטשלאנד, עסטרייך, טשעכאסלאוואקיע. צענער טויזנטער יידן, זענען געצוווּנגען צו אנטלויפן פון נאצי־רעזשים,

ווי פון א פייער. וווהין צו לויפן איז נישטא. די טויערן פון די אימי־גראציע־לענדער זענען כמעט געשלאסן. עס ווערט אן אינטערנאציאנאל פראבלעם, מיט וועלכן די דעמאקראטישע וועלט מוז זיך פאראינטערעסירן.

אויף דער עוויאנער קאנפערענץ אין 1938, וואס איז ספעציעל פאר דעם צוועק גערופן געווארן, פארפליכטעט זיך די אויסטראלישע רעגירונג ארויסצוגעבן 15 טויזנט אריינפאר־דערלויבענישן אין משך פון דריי יאר, צו פינף טויזנט יערלעך. די אויסטראלישע רעגירונג און די ארטיקע עפנטלעכע מיינונג בכלל, איז נישט געווען גענייגט צו א גרעסערער, נישט־בריטישער אימיגראציע. צוליב דעם מלחמה־אויסברוך אין 1939 באוויזן זיך צו ראטעווען ס"ה 7500 פליטים. צוויי דריטל פון זיי באַזעצן זיך אין סידנעי, די רעשט אין מעלבורן. אין דער זעלבער צייט מערקט זיך אן אימיגראציע פון פוילישע יידן, וועלכע באזעצן זיך אין מעלבורן, פונקט אין א פארקערטער פראפארץ.

אויב די יידיש־פוילישע אימיגראציע איז געווען א נארמאלע, „גע־ספאנסערט" פון די ארטיקע קרובים, האט די יידיש־דייטשע אימיגראציע געמוזט אנקומען צו געזעלשאפטלעכער הילף. פאר דעם צוועק שאפט זיך א קאמיטעט א.נ. „וועלפער־סאסייטי".

די מלחמה ברעכט אוים און די גאנצע אימיגראציע איז אפגעשטעלט געווארן. עס באווייזן זיך בלויז צו ראטעווען עטלעכע זיבעציק פליטים פון פוילן, וועלכע זענען אנגעקומען אהער דורך רוסלאנד און יאפאן.

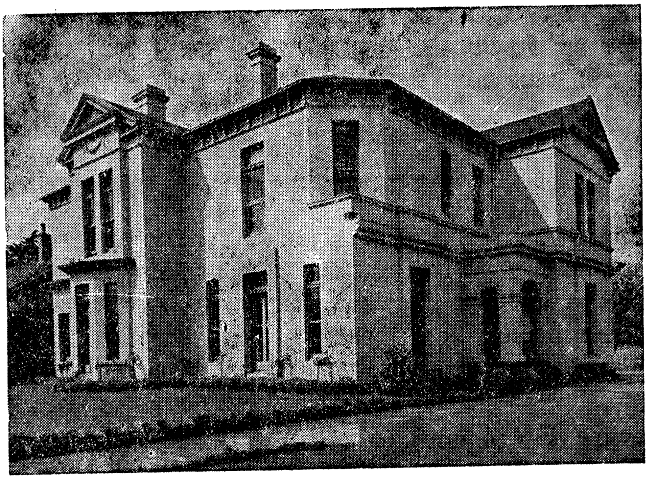

די געביידע פון יידישן הילפס־פאנד

עס וואָלטן זיכער נאָך פיל מער געקאָנט זיך ראַטעווען, אויב יאַפּאַן וואָלט נישט אַריין אין דער מלחמה. די אַלע, וועלכע זענען דאָרטן גע־בליבן שטעקן, זענען שפּעטער אינטערנירט געוואָרן אין אַ געטאָ אין שאַנכיי.

בעת דער מלחמה איז פאָרגעקומען נאָך אַן עמיגראַציע, מיר וועלן זי אָנרופן אַ „מאָדנע", אַ פיינלעכע אימיגראַציע, וואָס איז געווען כאַראַק־טעריסטיש פאַר יענער צייט. פיל דייטשע יידן, וועלכע האָבן זיך געראַ־טעוועט פון זייער „היים" קיין ענגלאַנד, זענען דאָרטן בעת דער מלחמה אינטערנירט געוואָרן אַלס בירגער פון שונאס לאַנד... אַזוי ווי ענגלאַנד, צוליב דער געשפּאַנטער לאַגע אין לאַנד, האָט מורא געהאַט צו האָבן ביי זיך אַ „פרעמדן" עלעמענט, האָט מען זיי צוזאַמען מיט געפאַנגענע סאָל־דאַטן איבערגעשיקט קיין אויסטראַליע און דאָ אויף דאָס ניי אינטערנירט אין ספּעציעל באַשטימטע לאַגערן. פאַרשטייט זיך, אַז דער אָרטיקער יידישער ישוב האָט אַלץ געטאָן, כדי צו באַפרייען די יידן און זיי ווערן אַלע מיט דער צייט באַפרייט. אַזוי האָבן זיך אויף אַ דראַמאַטישן אופן געראַטעוועט אין אויסטראַליע טויזנטער דייטשע יידן.

נאָכמלחמהדיקע פּראָבלעמען — הילף און אימיגראַציע

די בלוטיקע מלחמה ענדיקט זיך און אונדזער טראַגעדיע אַנטפּלעקט זיך אין איר גאַנצן גרויל. דער מעלבורנער ישוב דערפילט מיט אַלע

וואַרשטאַט פאַר עלטערע מענטשן ביים יידישן הילפס-פאָנד

זיינע חושים, אַז עס דאַרף אַלץ געטאָן ווערן, כדי צו ראַטעווען די שארית הפליטה, סיי דורך דירעקטע הילף מיט געלט, מעדיקאַמענטן און פּעקלעך, סיי דורך אימיגראַציע און רעהאַביליטאַציע. דער באַדן פאַר דער אַרבעט איז שוין צוגעגרייט געוואָרן פיל פריער, איידער דער בלוטיקער פאַרהאַנג האָט זיך אויפגעהויבן. אונטער דער אָנפירונג פון לעאָ פינק אַנטשטייט אַ הילפס־פאַנד־קאָמיטעט, וואָס שרייבט אַריין אַ הערלעך קאַפּיטל אין דער געשיכטע פון אונדזער ישוב. צענדליקער און צענדליקער יידן האָבן זיך געשטעלט צו דער דיספּאָזיציע פון דעם קאָמיטעט. מיר קענען נישט אויסרעכענען אַלעמען, וואָס האָבן צוגעלייגט אַ האַנט, אָבער פאַר איינעם ווילן מיר מאַכן אַן אויסנאַם: דער פאַרשטאָרבענער דוד אַבזאַץ. ער איז אין יענער צייט געווען די טרייב־קראַפט, דער דינאַמישער מאָטאָר פון דער אַרבעט. דאָס יידישע מעלבורן, פּראָפּאָרציאָנעל גענומען צו דער גרויס פון ישוב, איז געווען אויפן ערשטן אָרט אין דער יידישער וועלט אין געבן הילף. דאָס האָבן באַשטעטיקט די יידישע הילפס־אינסטיטוציעס, ווי דער „דזשאָינט" און „האיאס". דער הילפס־פאַנד איז אויסגעוואַקסן אין די שפּעטערדיקע יאָרן צו איינער פון די פונדאַמענטאַלסטע אינסטיטוציעס פון אונדזער ישוב. גענויער וועגן אים וועט נאָך שפּעטער אויסקומען צו דערציילן.

דערווייל זאַמלט זיך די גרעסטעוועסטע שארית הפליטה אין פּוילן און אין די פאַרשידענע לאַגערן אין דייטשלאַנד און אַנדערע לענדער. עס איז געקומען די צייט זיי איבערצוזידלען. אויך אויסטראַליע דאַרף אַריינגעמען אַ טייל פון זיי. דער פּרעזידענט, מר. מייזעל, פון דעם מעלבורנער „עדווייזאָרי־באָרד" (אַזוי האָט דעמאָלט געהייסן אונדזער קהילה) ווענדעט זיך מיט אַ מעמאָראַנדום צום דעמאָלטיקן אימיגראַציע־מיניסטער פון דער לייבאָר־רעגירונג, מר. אַרטור קאַלוועל, צו דערמעגלעכן אַ געוויסע יידישע אימיגראַציע, וואָס זאָל טיילווייז לינדערן די אָנגעווייטאַקטע פּראָבלעמען פון דער שארית הפליטה. די ווענדונג האָט געטראָפן אויף אַ גינסטיקן באָדן אין דער נאָכמלחמהדיקער אָריענטאַציע.

אין די אויסטראַלישע רעגירונגס־קרייזן איז אין יענער צייט פאָרגעקומען אַן ענדערונג אין דער אימיגראַציע־פּאָליטיק. ביז דער מלחמה איז די לייבאָר־פּאַרטיי, ווי די גאַנצע אויסטראַלישע עפנטלעכע מיינונג, געווען קעגן אַ פאַרגרעסערטער אימיגראַציע בכלל, און פון אַ נישט־בריטישער בפרט. מ'האָט געהאַלטן, אַז די פרעמדע עלעמענטן, די „פאָריינערס", נעמען צו דעם אַרבעטס־פּאָסטן און דאָס ביסן פון טויל פון די אויסטראַליער, נישט טראַכטנדיק, אַז דער אויסטראַלישער קאָנטינענט איז אַזוי גרויס ווי אייראָפּע מיט ס"ה זיבן מיליאָן מענטשן. אין צפון,

אין אזיע געפינט זיך א מיליארד מענטשן מיט א שנעלן נאטירלעכן צו־וווקס, וואס זוכן פרישע אויסוואנדערונגס־פלעצער. מען האט געלעבט אין א „פולס־פאראדייס” און מ'האט זיך דערביי געטראכט, אז דער ענגלישער פלאט וועט שוין פארהיטן אויסטראליע פון א פרעמדער אינ־וואזיע.

פינצטערע וואלקנס האבן זיך אבער אויסגעשפרייט איבערן אויסטראַ־לישן הימל, ווען דער יאפאנישער פלאט האט זיך אין דער לעצטער מלחמה דערנענטערט צו די אויסטראלישע ברעגעס. די מוטער־ענגלאנד, וואס איז אליין געווען איינגעטונקען איבערן קאפ אין אירע אייגענע דאגות סיי אין אייראפע, סיי אין אפריקע, האט כמעט גארנישט געקאנט העלפן אויסטראליע. איר פלאט, וואס איז געשטאנען אין מאלאיא און סינגאפור און האט געדארפט פארהיטן אויסטראליע פון אן עווענטועלן איבערפאל פון צפון, איז צעזעצט און דערטרונקען געווארן פון דעם יאפאנישן לופט־פלאט. די יאפאנישע עראפלאנען האבן באמבארדירט דעם אויסטראלישן צפון־פארט, דארווין. עלנט, איינזאם און פארלאזן איז גע־בליבן דער גרויסער אויסטראלישער קאנטינענט אין זיין גורלדיקער שעה. בלויז א נס האט נעראטעוועט דאס לאנד פון דער יאפאנישער אינוואזיע. אמעריקע האט אין געציילטע וואכן אריבערגעפירט א מיליאניקע ארמיי קיין אויסטראליע און פארהאלטן דעם פאראויסמארש פון די יאפאנער.

די דאזיקע טעג פון גרויסער סכנה האבן געגעבן א ביטערע און באלערנדיקע לעקציע. די רעגירונגס־קרייזן, ווי בכלל אלע פאליטישע פאר־טייען זענען געקומען צו דער איבערצייגונג, אז די לאגע מוז ראדיקאל געענדערט ווערן, און דער באגאנגענער פעלער מוז אויסגעבעסערט ווערן: אויסטראליע מוז אויף שנעל באפעלקערט ווערן, סיי דורך א נאטירלעכן צוווקס, סיי דורך אימיגראציע.

אין דער צייט איז אנגעקומען אונדזער מעמאראנדום צו עפענען די טויערן פון אויסטראליע פאר א יידישער איינוואנדערונג. די ווענדונג איז געווען אויף דער ליניע פון דער נייער פאליטיק, דערביי מוז אונטער־געשטראכן ווערן, אז דער אימיגראציע־מיניסטער, קאלוועל, האט זיך ארויסגעוויזן נישט בלויז פאר א גרויסן שטאטס־מאן, נאר אויך א גרויסער הומאניטאריער אין באצוג צו אונדזערע ספעציפישע יידישע פראבלעמען, פאר וועלכע מיר זענען אים דאנקבאר.

אדאנק דער נאכמלחמהדיקער אימיגראציע איז אונדזער ישוב שטארק געוואקסן. ער האט זיך פאר די לעצטע 15—16 יאר מער ווי פארטאפלט. פון קארגע דרייסיק טויזנט נפשות איז ער דערגאנגען צו איבער זעכציק טויזנט.

א גרויסע ראָל האָבן דערביי געשפּילט די ניי־אַנטשטאַנענע לאַנדס־מאַנשאַפטן, ווי די ביאַליסטאָקער, לאָדזשער, וואַרשעווער, זשעלעכאָווער, ראַדאָמער און פיל אַנדערע. דער סענטימענט און בענקשאַפט צו דער היים־שטאָט האָט דערמעגלעכט דאָס קומען פון הונדערטער און טויזנטער אימיגראַנטן. די איינגעזעסענע יידן האָבן אין זייער מערהייט פאַרלוירן אין דעם חורבן די אייגענע קרובים און די פּליטים האָבן קיינעם נישט געהאַט דאָ. עס איז אָבער געווען געוווּנג, וואָס מען האָט זיך געקאַנט פון אַמאָל, אָדער אפילו בלויז אַן אַנווייזונג, אַז מען שטאַמט פון דער זעלבער שטאָט, עס זאָל אַלץ געטאָן ווערן, כדי די וואַנדערונג פון א לאַנדסמאַן זאָל באַפרידיקט ווערן. אייניקע לאַנדסמאַנשאַפטן, ווי די ביאַליסטאָקער, און א געוויסע צייט שפּעטער אויך די וואַרשעווער און ראַדאָמער, האָבן געקויפט גרויסע הייזער, כדי צו דערמעגלעכן די נייע אימיגראַנטן צו זייער קומען צו האָבן א דאַך איבערן קאָפּ. ווען מען נעמט אין אַכט דעם דוחק אין וווינונגען אין יענער צייט, וועט מען פאַרשטיין וואָס פאַרא גרויסע הילף עס איז געווען פאַר די פריש־געקומענע. די לאַנדס־מאַנשאַפטן האָבן אויך געשאַפן אייגענע פאָנדן צו העלפן זייערע לאַנדס־לייט אין פאַל פון א נויט, אָדער שטעלן זיי אויף די פיס דורך איינאַר־דענען א געשעפט אָדער א וואַרשטאַט.

אויך די בונדישע אָרגאַניזאַציע אין מעלבורן האָט פאַרדינסטן ביים מאַכן פּערמיטן. זי איז געווען די ערשטע, וואָס האָט באַקומען פון מיניס־טער קאַלוועל פּערמיטן פאַר עטלעכע דרייסיק שאַנכייער פּליטים, וואָס האָבן זיך געפונען דאָרטן די גאַנצע צייט פון דער מלחמה. הונדערטער און הונדערטער יידן פון פאַרשידענע לאַגערן זענען דאַנקבאַר דער בונדיי־שער אָרגאַניזאַציע פאַר ברענגען זיי קיין אויסטראַליע. ספּעציעלע פאַר־דינסטן ביים באַקומען פּערמיטן פאַר די דאָזיקע פּליטים האָט געהאַט דער פאַרשטאָרבענער יעקב וואַקס.

די ראָל פון הילפס־פאָנד

איבער די אַלע הילפס־גרופּן שטייט דער מעלבורנער הילפס־פאָנד, וואָס קאָאָרדינירט און פירט פּאַקטיש אָן מיט דער גאַנצער הילפס־אַרבעט, וואָס איז אויסגעוואַקסן צו א ריזן־פאַרנעם אין דעם נאָכמלחמהדיקן פּעריאָד. דורך דעם הילפס־פאָנד זענען געקומען טויזנטער יידן פון פאַר־שידענע לאַגערן, פון דייטשלאַנד און פון וויטן רוסלאַנד און פּוילן. פאַר פיל פון זיי באַזאָרגט דער „דזשאָינט" און „האיאס" די רייזע־הוצאות. דער הילפס־פאָנד האָט געקויפט פינף גרויסע הייזער און איינגעאָרדנט

זיי אלס „האסטעלס״, ווו עס האבן געפונען א צייטווייליקע היים פיל פון די ניי־געקומענע. די „איינוווינער״ פון די הייזער האבן זיך כסדר געטוישט, ווייל די „אלטע״ האבן געדארפט פריי מאכן דעם פלאץ פאר די פריש־צוגערייזטע. איניקע פון זיי ווינען דארט ביזן היינטיקן טאג, ווייל זיי האבן נישט קיין מעגלעכקייטן צוצוקומען צו א זעלבסטשטענדיקער וווינונג.

דאס אימיגראציע־געזעץ האט פאראויסגעזען, אז א „פערמיט״ אריינצוקומען קיין אויסטראליע קען מען באקומען נאר פאר נאענטע קרובים, ביז א קוזין און נישט ווייטער. די סיבה איז געווען, דער אימיגראנט זאל נישט פאלן צו לאסט דער מלוכה ד.ה. דער קרוב איז פאר אים פאראנטווארטלעך. אבער ווו נעמט מען אזוי פיל נאענטע קרובים, און ראטעווען דאס, וואס איז געבליבן, האט מען געמוזט. זענען אנטשטאנען נאענטע קרובים, קוזינען... דער אימיגראציע־דעפארטאמענט האט פארשטאנען און געקוקט אויף דעם דורך די פינגער. אויסער דעם האט די רעגירונג ארויסגעגעבן „פערמיטן״ פאר פיל יידן, וואס זענען געווארן „געספאנסערט״ דורך דער צענטראלע פון אויסטראלישן יידנטום. דער „האיאס״ און „דזשאינט״, וועלכע האבן אנגעפירט מיט דער רעהאביליטאציע און איבערזידלונג פון די יידן אין די לאגערן, האבן פארטיילט א טייל פון זיי קיין סידנעי, און א טייל קיין מעלבורן. אויך סידנעי האט שוין אין דער צייט געהאט אירע „האסטעלס״. ווען אבער די שיפן מיט די פליטים האבן פאראנקערט אין מעלבורן אויף א טאג, כדי אראפצולאזן די „מעלבורנער״, האבן די „סידנעיער״ אין פיל פאלן געזאגט — „מיר פארן נישט ווייטער, מיר ווילן אויך פארבלייבן אין מעלבורן״. אלע אונדזערע ארגומענטן, אז אין סידנעיווארטן אויף זיי אויך גוטע יידן, אז דארטן זענען דא „האסטעלס״ מיט ארבעטס־פלעצער, אז די מעלבורנער „הייזער״ זענען איבערפולט און מיר קענען זיי נישט אויפנעמען, האבן נישט געהאלפן. מ׳האט געמוזט אויף שנעל לויפן צו דער שיף ארויסצונעמען פון די שיף־קעלערן זייער באגאזש.

ביים הילפס־פאנד עקזיסטירט א שטענדיקע סאציאלע הילפס־קאמיסיע, וואס גיט דירעקטע הילף וועכנטלעך יעדן איינעם פון די ניי־געקומענע און אפילו שוין לאנג־איינגעזעסענע אין פאל פון קראנקהייט, אדער ארבעטסלאזיקייט. כדי צו האבן א באגריף צו וואס פארא פארנעם עס דערגייט די סאציאלע הילף, קען דינען די פאלגנדיקע ציפער: אין דעם יאר 1962/63 איז פארטיילט געווארן א סומע פון קנאפע דרייסיק טויזנט פונט.

ביי דעם קאמיטעט איז אויך דא א פאנד פאר הלוואות. ווען מ׳זאל

צוזאַמענרעכענען אַלע עקזיסטירנדיקע פאָרמען פון הלוואות, וואָס געפינען זיך אונטער דער אַפּוטרופּסות פון הילפס־פאָנד, ווי די גמילת־חסידים־קאַסע, גאַראַנטיעס אין בענק פאַר אַ „אָווערדראַפט" א.א., באַרגט מען אויס אין איין יאָר איבער 200 טויזנט פונט.

מ'האָט אויפגעבויט אַ קינדער־אַנשטאַלט פאַר יתומים און פאַרלאָזענע קינדער פאַר 80 טויזנט פונט. איצט איז דער הילפס־פאָנד צוגעטראָטן בויען דירות פאַר עלטערע מענטשן (עס האָט נישט קיין שייכות מיטן מושב־זקנים־הויז) אין ווערט פון 100 טויזנט פונט. ס'איז אויך געשאַפן געוואָרן אַ וואַרשטאַט פאַר אַלטע לייט, וואָס זענען נישט אימשטאַנד צו אַרבעטן אין אַ נאָרמאַלער פאַבריק. ס'איז אָבער נויטיק, זיי זאָלן זיין באַשעפטיקט ביי אַן אַרבעט צו באַרואיקן זייערע נערוון. זייער איינקונפט דעקט בלויז אַ העלפט פון די פאַקטישע אויסגאַבן. די רעשט ווערט סובסידירט פון הילפס־פאָנד. ביים היינטיקן טאָג זענען באַשעפטיקט אין דעם וואַרשטאַט ביי 53 עלטערע מענטשן פון ביידע געשלעכטער.

זאָל ביי דער געלעגנהייט דערמאָנט ווערן אויך דאָס מושב־זקנים־הויז א.נ. די מאָנטעפיאָרע היים. זי עקזיסטירט שוין ביי אַ הונדערט יאָר, זי איז אויסגעוואַקסן אין פאַרלויף פון דער צייט צו אַ גרויסער און וויכטיקער אינסטיטוציע. לעצטנס איז צוגעבויט געוואָרן אַ פרישער פליגל פון 4 שטאָקן אין ווערט פון 200 טויזנט פונט. צו דער דערעפענונג פון דעם נייעם בנין איז געקומען דער פּרעמיער־מיניסטער, סער ראָבערט מענזיס צו באַגריסן אין נאָמען פון דער אויסטראַלישער פעדעראַלער רעגירונג. היינט־צו־טאָג זענען דאָרטן דאָ ביי הונדערט עלטערע מענטשן און ס'איז פאַראויסגעזען צו קענען אַריינגעמען אַרום 150.

אויך דער יידישער אַרבעטער־קאָמיטעט אין אַמעריקע האָט בייגעשטייערט אין געבן הילף דער נייער יידישער עמיגראַציע. אין דער שטיל. דורך דער פאַרמיטלונג פון פאַרשטאַרבענעם יעקב וואַקס, האָט מען געטיילט דירעקטע הילף נויט־באַדערפטיקע. דער אַרבעטער־קאָמיטעט האָט אויך אַסיגנירט פיר טויזנט פונט צו דער דיספּאָזיציע פון הילפס־פאָנד צו קויפן אַ הויז פאַר אַ „האָסטעל" צו באַזעצן פרישע אימיגראַנטן.

וווּקס פון ישוב

אין דעם נאָכמלחמהדיקן פעריאָד זענען קיין מעלבורן אַריינגעקומען אַרום 18 טויזנט יידישע אימיגראַנטן, וואָס האָבן מער ווי פאַרטאָפּלט אונדזער ישוב. זייענדיק אין זייער מערהייט פּוילישע אָדער מזרח־אייראָפּעאישע יידן בכלל, האָבן זיי משפיע געווען מיט זייער מענטאַליטעט

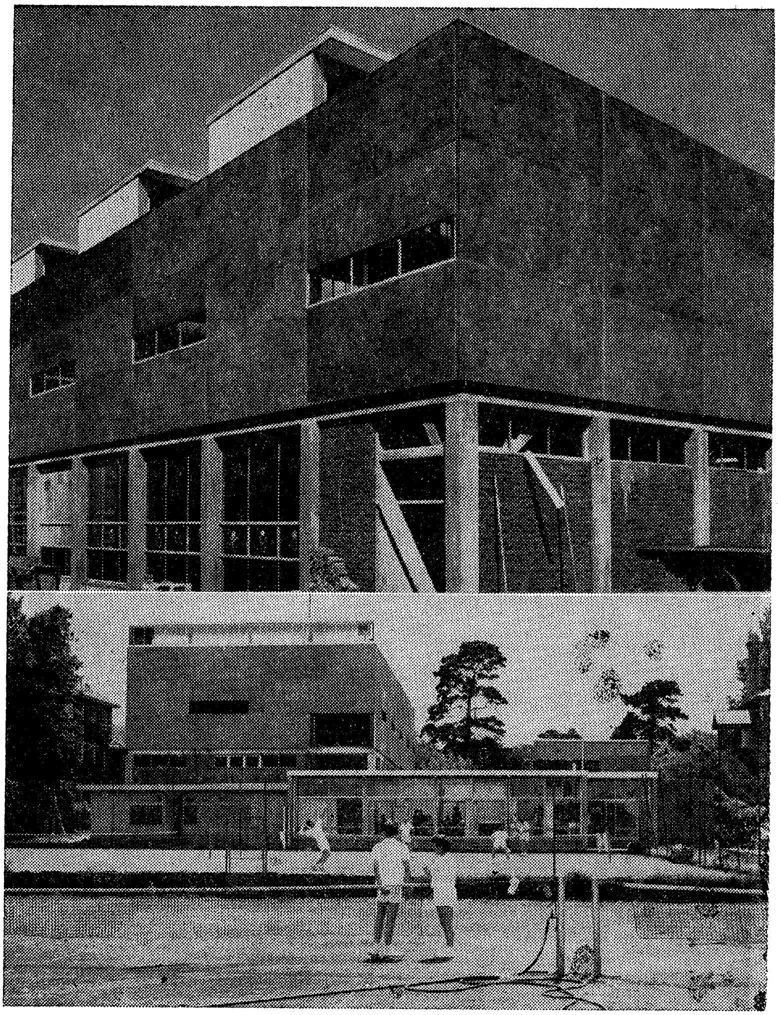

דער גרויסער יידישער ספּאָרט-קלוב „איידזשעקס״ אין מעלבורן

און פארנעם דאס היגע יידישע לעבן, געבנדיק עס א מער פאלקסטימלעכן און יידישלעכן כאראקטער. זיי האבן אין פיל הינזיכטן געענדערט דאס פנים פונעם ישוב. אויב ביז איצט פלעגן די גאנצע דעה אין היגן געזעל־שאפטלעכן לעבן האבן די אסימילאטאריש־יאהודישע עלעמענטן, האבן די לעצטע אנגעהויבן צו שפילן די צווייטע פידל.

מיט דעם פאנאנדערוווקס און פאנאנדערבוי פון דער שטאט קומט אויך פאר אן אנדערע עמיגראציע. מען פארלאזט די אלטע שטאט־ראיא־נען, ווי קארלטאן, בראנזוויק א.א. און מען באזעצט זיך אין נייע־אנט־שטאנענע פארשטעט, אין פריש־אויפגעבויטע הייזער. עס אנטשטייען דארט פרישע רעליגיעזע קאנגרעגאציעס מיט אייגענע שולן און רבנים, און ביי זיי א ריי דערציאונגס־אנשטאלטן. מיר האבן איצט שוין נישט בלויז די פריער־דערמאנטע צוגאב־שולן ווי די י.ל. פרץ און שלום עליכם־שולן, נאר פיל אנדערע, וואס שטייען אונטערן איינפלוס פון פארשידענע געזעלשאפטלעכע און רעליגיעזע ריכטונגען, ווי קאולפילד תלמוד תורה, עלוווד תלמוד תורה, טעמפל בית ישראל, ליובאוויטשער ישיבה, עדת־ישראל, מוריה־קאלעדזש, מאונט סקאפוס שול, ביאליק־שול און פיל אנ־דערע. מיר קענען זיך נישט אפשטעלן אויף יעדער שול באזונדער, דאס וואלט פארנומען צו פיל פלאץ. אבער וועגן איינער מוז מען מאכן אן אויסנאם. דאס איז די טעגלעכע שול א.נ. „מאונט סקאפוס".

עס קענען זיין פארשידענע מיינונגען וועגן כאראקטער פון דער שול, צי זי באפרידיקט מיט איר דערציאונגס־פראגראם דעם יידיש־וועלטלעכן און נאציאנאלן סעקטאר פון אונדזער ישוב. נישט דא איז דער פלאץ וועגן דעם צו רעדן. מען מוז אבער צוגעבן, אז די שול איז א גרויסער דערציאונגס־אנשטאלט, מיט אייגענע שול־געביידעס אין ווערט פון איבער א האלבן מיליאן פונט. איר יערלעכער בודזשעט באטרעפט ארום 200 טויזנט פונט. דארט לערנען זיך 15 הונדערט קינדער — פון קינדערגארטן ביזן ארויסלאז־קלאס. שוין געהאט איניקע מאטורע־ארויס־לאזן. דער פאקט, וואס יידישע קינדער באקומען זייערע אלגעמיינע און יידישע דערציאונג אין אן אייגענער יידישער סביבה האט א גרויסע בא־דייטונג פארן קאמף קעגן אסימילאציע.

מען מוז מיט צופרידנקייט פעסטשטעלן, אז כמעט פיר טויזנט קינדער באקומען אין דער אדער אנדערער פארם א יידישע דערציאונג. בלויז א קליינער טייל באקומט בכלל נישט קיין שום יידישע דערציאונג. די אלע שול־בנינים, וואס זענען אויפגעבויט געווארן ספעציעל פאר יידישער דערציאונג דערגייען אין ווערט ביז איין מיליאן פונט.

דער לאָקאַל פון דער יידישער קונסט־געזעלשאַפט א.ג. פון בן־אורי

סענדער בורשטין

די יידישע געזעלשאַפטלעכקייט

די יוגנט אין מעלבורן איז אָרגאַניזירט אויף אַ געהעריקן אופן. ס'איז כמעט נישטאָ קיין איין יוגנטלעכער, וואָס זאָל אין אַזאַ אָדער אַן אַנדער פאָרם נישט געהערן צו אַ געוויסער יידישער יוגנט־אָרגאַניזאַציע. דאָס האָט אַ גרויסע באַדייטונג אין צעמענטירן נאַציאָנאַל אונדזער ישוב און אפשר אויך די סיבה פון דעם, וואָס עס קומען פאָר אַזוי ווייניק געמישטע חתונות. ווי פאַרביק ס'איז אונדזער יידיש לעבן, אַזוי פאַרשידנאַרטיק זענען אויך די יוגנט־אָרגאַניזאַציעס: — די אומפּאַרטייאישע ספּאָרט־אָרגאַניזאַציע „איידזשעקס" מיט אַ גרויסער מיטגלידערשאַפט, די רעליגיעזע בני־עקיבאַ, די ציוניסטישע „הבונים", „השומר־הצעיר" און „בית"ר", „סקיף"־„צוקונפט" ביים „בונד" א.א. די אַלע יוגנט־גרופּן פירן אַן אינטענסיווע טעטיקייט. ווען עס קומען די זומער־פעריען אָרדנט יעדע יוגנט־אָרגאַניזאַציע איין איר אייגענעם זומער־לאַגער, וווּ די יוגנטלעכע פאַרברענגען אייניקע וואָכן צוזאַמען אונטער דער אויפזיכט פון זייערע פירער.

נאָך מער פילפאַרביק איז דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן פון די דערוואַקסענע מיט אַלע קאָנסעקווענצן פון רעליגיעזע און פּאַרטייאיש־פּאָליטישע שטרייטן. אין דער רעליגיעזער וועלט קומט פאָר אַ גרויסע „מלחמה" צווישן די אָרטאָדאָקסישע יידן, וועלכע באַשטייען הויפּטזעכלעך פון מזרח־אייראָפּע און די ליבעראַלן פון עסטרייך־טשעכאָסלאָוואַקיש־דייטשן אָפּשטאַם. נישט דאָ איז דער פּלאַץ צו באַהאַנדלען זייערע חילוקי־דעות. ס'איז נישט בלויז אַן אויסטראַלישער ענין. אויך אין אַמעריקע קומען פאָר די זעלבע מחלוקותן. ס'איז בלויז ווערט צו דערמאָנען אַ פאַקט, וואָס אילוסטרירט ווי ווייט עס דערגייט צווישן זיי די שנאה. אַן אָרטאָדאָקסישער רב האָט זיך אָפּגעזאָגט אַרויסצוטרעטן אויף אַ געטאָ־טרויער־אוונט, ווייל פון דער זעלבער טריבונע האָט אויך געדאַרפט רעדן דער רב פון דער ליבעראַלער שול... לעצטנס איז די באַציאונג פון די אָרטאָדאָקסן צו די ליבעראַלן געוואָרן עטוואָס מער טאָלעראַנט.

אין דעם וועלטלעכן סעקטאָר גייט אויפן ערשטן אָרט לויטן אייגפלוס די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע מיט אַלע אירע ריכטונגען, ווי די אַלגעמיינע ציוניסטן, מזרחי, רעוויזיאָניסטן, פועלי־ציון און וויצ"א. זיי אַלע זענען פאַרטראַטן אין דעם ציוניסטישן סטייט־ראָט. זייער געזעלשאַפטלעכע אַרבעט באַשטייט הויפּטזעכלעך אין זאַמלען געלט פאַר ישראל, וואָס ברענגט גרויסע סומען. דער ישראל־אַפּיל, קרן־קימת און וויצ"א זאַמלען העכער 300 טויזנט פונט יערלעך. אַ גרויסער טייל פון דער יוגנט איז אַנגעשלאָסן אין די ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס.

די בונדישע ארגאניזאציע איז אויסגעוואקסן אין דעם נאכמלחמה־דיקן פעריאָד צו אַ גרויסן געזעלשאַפטלעכן כוח. בונדיסטן זענען טעטיק אין היגן יידישן לעבן. מען זעט זיי אין אַ ריי יידישע אָרגאַניזאַציעס, ווי „קדימה", יידישע שולן, הילפס־פאַנד, לאַנדסמאַנשאַפטן א.א.

מיר האָבן נאָך אַ פּאָליטישע גרופּע, דער א"ג „פּראָגרעסיווער צענ־טער", אונטערן איינפלוס פון יידישע קאָמוניסטן און דעם „קאָנסול צו באַקעמפן אַנטיסעמיטיזם און פאַשיזם", — אַ לינקע פראָנט־אָרגאַניזאַציע. זיי זענען היינט איזאָלירט און מען לאָזט זיי נישט צו צו דער אָנפירונג פון די יידישע אינסטיטוציעס. געווען אָבער אַנדערע צייטן אין דער נישט־לאַנגער פאַרגאַנגענהייט, ווען זיי האָבן באַהערשט דאָס יידישע לעבן און באַלעבאַטעוועט אין דער „קדימה", „באָרד אָף דעפּיוטיס" א.א. דער שטראָם פון דער נייער אימיגראַציע פון די סאָוויעטישע פאַרשיקונגס־לאַגערן מיט זייערע ביטערע דערפאַרונגען פון רוסלאַנד, און די פאַרטי־ליקונג פון דעם נאַציאָנאַלן און רעליגיעזן לעבן פון דעם יידיש־סאָוויעטישן ישוב האָבן ענדלעך אַ סוף געמאַכט צו זייער ממשלה.

ביי דער געלעגנהייט דאַרף דערמאָנט ווערן די גרויסע ראָל, וואָס דער שרייבער י. ראַפּאַפּאָרט האָט געשפּילט אינעם קאַמף מיט דער „יעווּ־סעקציע". ער איז געקומען צו אונדז פון שאַנכיי, וווּ ער האָט פאַרבראַכט די מלחמה־יאָרן. זיין באַזעצן זיך אין מעלבורן איז געווען אַ גרויסער געווינס פאַרן ישוב. ער האָט דאָ אַרויסגעגעבן אייניקע ביכער עסייען וועגן ליטעראַטור. אַלס רעדאַקטאָר פון די „יידישע נייעס" און שפּעטער פון דער „יידישער פּאָסט" (דאָס זענען די צוויי יידישע צייטונגען, וואָס דערשיינען וועכנטלעך אין מעלבורן), האָט ער מיט זיין וועכנטלעכן קאָלום „אין פינטל אַריין" פיל מיטגעהאָלפן צו ווייזן דעם אמתן פּנים פון קאָ־מוניזם.

די לאַנדסמאַנשאַפטן האָבן אין די לעצטע יאָרן באַקומען אַן אַלגע־מיינע אָרגאַניזאַציאָנעלע ראָם מיט דער אַנטשטייאונג פון דער פעדעראַציע פון די לאַנדסמאַנשאַפטן. אַדאַנק דעם איז זייער צאָל אויסגעוואַקסן צו העכער 20. זיי גיבן זייער צושטייער צו פאַרשידענע טעטיקייטן פון דעם ישוב, און, דער עיקר, האַלטן אויף די קולטור־טראַדיציע פון מזרח־איי־ראָפּעאישן יידנטום.

פון די פיל נישט־אויסגערעכנטע אינסטיטוציעס דאַרף איינע אויס־געטיילט ווערן. דאָס איז די „בני ברית", וואָס ווירקט צווישן די ענגליש־רעדנדיקע יידן. פאָרמעל איז זי אַ „לאָדזש", אָבער פּאַקטיש איז זי אַן אינסטיטוציע מיט אַ פאַרצווייגטער קולטור־געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט אין ענגליש. זי פאַרמאָגט אַן אייגענע שיינע געביידע.

אין די לעצטע יאָרן איז געשאַפן געוואָרן די יידישע קונסט־געזעל־שאַפט, וועלכע ציילט עטלעכע הונדערט מיטגלידער, צווישן זיי אַ גרע־סערע צאָל יוגנטלעכע. די געזעלשאַפט פאַרנעמט זיך מיט פאַרשפּרייטן קונסט צווישן יידן פון אונדזער ישוב און פירט איר אַרבעט אין ענגליש, האָט צו פאַרצייכענען אַ ריי דערפאָלגרייכע אונטערנעמונגען, באַזונדערס אויפן געביט פון בילדער־אויסשטעלונג און טעאַטער־אויפפירונגען.

עס בלייבט צו זען, צי די געזעלשאַפט וועט זיך איינבירגערן אין לעבן פון אונדזער ישוב, אָדער זי וועט זיין בלויז אַ פאַרבייגייענדיקע דערשיינונג, ווי פיל אַנדערע יידישע גרופּעס, וועלכע האָבן עקזיסטירט אין מעלבורן און זענען פאַרשוווּנדן געוואָרן.

אויף דעם אָרט וואָלט מען געדאַרפט שרייבן וועגן דער ראָל פון דער „קדימה" אין יידישן לעבן, אָבער ווי עס איז שוין דערמאָנט גע־וואָרן, ווערט וועגן איר געשריבן אין דער אויסגאַבע באַזונדער.

„באָאַרד אָף דעפּיוטיס"

די יידישע קהילה אין אונדזער ישוב ווערט רעפּרעזענטירט דורך דעם א"ג „באָארד אָף דעפּיוטיס". דאָס איז די צענטראַלע אינסטאַנץ פון מעלבורנער קיבוץ. ווען מען זאָגט „קהילה", דאַרף מען דאָס נישט פאַר־שטיין אין דעם לעגאַל־רעכטלעכן זין, ווי זי איז געווען אַמאָל אין דער אַלטער היים. דאָרט איז זי געווען יורידיש גאַראַנטירט דורך דער מלוכה. אַלע יידן האָבן געמוזט צו איר געהערן. די „קהילה" האָט געקאָנט באַ־שטייערן אירע מיטגלידער און אויפמאַנען דורך אַ געריכט, אויב עמיצער האָט זיך אָפּגעזאָגט דעם עטאַט צו באַצאָלן. אַנדערש איז דאָ. זי באַשטייט פון אַ פרייוויליקן אַנשלוס פון די יידישע אינסטיטוציעס און קאָנגרע־גאַציעס, וואָס דעלעגירן זייערע פאַרשטייערס אין „באָארד". אַזעלכע „באָארד אָף דעפּיוטיס" געפינען זיך אין יעדער הויפּט־שטאָט פון די באַ־זונדערע אויסטראַלישע שטאַטן, חוץ אין מעלבורן, אויך אין סידני, בריזביין, אַדעלייד און פּערט. אַלע צוזאַמען בילדן די אַלגעמיינע אויסט־ראַליש־יידישע רעפּרעזענטאַנץ, דעם א"ג „עקזעקוטיוו־קאָנסול פון אויסט־ראַלישן יידנטום". די אויסטראַלישע רעגירונג און אַנדערע אָפיציעלע קערפּערשאַפטן רעכענען זיך מיט דער דאָזיקער רעפּרעזענטאַנץ. אין דער הינזיכט האָט דאָס אויסטראַלישע יידנטום פיל ווייטער אַוואַנסירט ווי דער יידישער ישוב אין די פאַראייניקטע שטאַטן פון צפון אַמעריקע. דאָרטן האָלט נאָך ווייט פון האָבן איין רעפּרעזענטאַנץ, וואָס זאָל קענען רעדן אין נאָמען פון גאַנצן אַמעריקאַנער יידנטום.

אין דער פאָרמירונג פון די „באָארד אָף דעפּיוטיס" אין די אַלע

שטעט, ווי אויך ביים שאַפן דעם „עקזעקוטיוו־קאָנסול” האָט גרויסע פאַרדינסטן מר. מאָריס אשכנזי פון מעלבורן. א באַוווסטער אַדוואָקאַט נישט בלויז ביי יידן, ווי אויך מר. סיד איינפעלד פון סידנעי, געוועזע־נער לייבאָר־דעפּוטאַט אין אויסטראַלישן פּאַרלאַמענט.

די אויפגאַבן פון דעם „באָארד” זענען — צו קאָאָרדינירן און רעגו־לירן די פאַרשידענע טעטיקייטן פון די עקזיסטירנדיקע יידישע אינסטי־טוציעס, וואָס ווירקן און באַדינען די אַלע נויטן און באַדערפענישן פון קיבוץ, ווי דערציאונג, סאָציאַלע הילף, קולטור־אַרבעט, רעליגיעזע באַ־דערפענישן, סטאַטיסטיק א.א.; פאַרטיילן אַפּיל־פּעריאָדן פאַר געלט־זאַמ־לונגען; קאַמף קעגן אַנטיסעמיטיזם; „פּאַבליק־רילייישנס”־אַרבעט און פיל אַנדערע אויפגאַבן.

דער „באָארד אָף דעפּיוטיס” איז נישט קיין דעמאָקראַטיש־געוויילטע אינסטיטוציע אין דעם מאָדערנעם זין פון וואָרט: איין פּערזאָן — איין שטים. די דעלעגאַטן ווערן געשיקט פון די אינסטיטוציעס, אַזוי ווי מען קען זיין און מ'איז א מיטגליד אין פאַרשידענע אינסטיטוציעס, ווערט די זעלבע פּערזאָן צווייפאַכיק אָדער דרייפאַכיק פאַרטראָטן. דאָס שאַפט א נישט־פּראָפּאָרציאָנעלע פאַרטרעטונג און דער רעזולטאַט איז, אַז די רעפּרעזענטאַנץ שפּיגלט נישט אָפּ די פאַקטישע געזעלשאַפטלעכע כוחות פון ישוב.

לאַנגע יאָרן איז אָנגעגאַנגען א גרויסער שטרייט אינעם „באָארד” און אויך אויסער אים, צו דעמאָקראַטיזירן די צענטראַלע אינסטיטוציע. דעם קאַמף האָבן אָנגעפירט די פאַרשטייער פון דער „קדימה”, יידישע שולן, ווי בכלל דער יידיש־רעדנדיקער סעקטאָר. דער דאָזיקער קאַמף איז טיילווייז געקרוינט געוואָרן מיט דערפאָלג. צו די עקזיסטירנדיקע פאַר־שטייער פון די אינסטיטוציעס ווערן געוויילט איצט דורך דירעקטע וואַלן דעלעגאַטן, וועלכע מוזן באַקומען א מינימום פון 150 שטימען. אַזעלכע וואַלן קומען פאָר יעדע צוויי יאָר.

דער קאַמף פאַר יידיש

דער פּלענום פון „באָארד” איז געוואָרן די טריבונע, וווּ עס קומען צום אויסדרוק אַלע פּראָבלעמען פון אונדזער ישוב. דער צוזאַמענשטעל פון „באָארד” איז שוין היינט נישט דער זעלבער ווי אַמאָל אין „אַדוויי־זערי־באָארד”, דער פאַרגייער פון „באָארד אָף דעפּיוטיס”, ווו די יאַהודים האָבן געהאַט די דעה. מיטן אָנקומען פון דער לעצטער אימיגראַציע האָט מען אָנגעהויבן צו זען דאָרט פרישע מענטשן מיט נייע אידייען. זיי האָבן אָנגעהויבן צו באַנוצן אויף די זיצונגען די יידישע שפּראַך. דאָס

איז נישט אנגעקומען אזוי לייכט. ס'איז אנגעגאנגען א גרויסער קאמף צו געבן בירגער־רעכט דעם יידישן לשון. היינט רעדט מען אין „באארד" יידיש און די יידישע רעדעס ווערן גלייך איבערגעזעצט אויף ענגליש, ווייל די ענגליש־רעדנדיקע יידן, וועלכע פארשטייען נישט קיין יידיש, ווילן אויך וויסן, וואס די יידיש־רעדנדיקע האבן צו זאגן...

דער קאמף פאר יידיש אין „באארד" און אויסער אים האט פיל געהאלפן צו הויבן די חשיבות פון דער שפראך אין דעם ישוב. ביז לעצטנס פלעגט מען זעלטן הערן א יידיש ווארט אויף עפנטלעכע פאר־זאמלונגען: מען האט געהאלטן פון דער לאזונג — „שטופט זיך נישט מיט יידיש אין דרויסן". היינט קומט נישט פאר כמעט קיין איין עפנט־לעכע אונטערנעמונג אן א יידישער רעדע. פארקערט, די יידישע רעדע איז די אטראקציע. ס'איז ווערט ביי דער געלעגנהייט צו דערציילן א כאראקטעריסטישן פאל: מיט אייניקע יאר צוריק האט מען עפנטלעך געזעגנט דעם ישראל־קאנסול, מרדכי נוראק, צו זיין פארלאזן אויס־טראליע. ער רעדט א זייער שוואכן יידיש, אבער ביים געזעגענען זיך, ווילנדיק אויסדרוקן זיינע געפילן, האט ער נאך א פראכטפולן ענגליש און גוטן העברעאיש, גערעדט אויך אייניקע מינוטן אין זיין שלעכטן יידיש. דער יידישער עולם האט אים דערפאר אפגעדאנקט מיט א גרויסער אוואציע.

סאציאלער צוזאמענשטעל פון ישוב

ווי עס איז שוין פריער אנגעוויזן געווארן, באשטייט די מערהייט פון דעם מעלבורנער קיבוץ פון ניי־געקומענע. יידן זענען א פעאיק פאלק און פארמאגן די אייגנשאפט פון קענען זיך אריינפאסן אין פארשידענע באדינגונגען. נוצן זיי טאקע אוים די גוטע ווירטשאפטלעכע קאניוקטור פון לאנד און באווייזן זיך עקאנאמיש נישט שלעכט איינצואָרדענען.

די צאל פון יידישע ארבעטער איז א קליינע. די מערהייט פון ישוב האט אייגענע אונטערנעמונגען און איז באשעפטיקט אין טעקסטיל, שנייד־דעריי און אנדערע צווייגן פון לייכטער אינדוסטריע, אין האנדל אדער זענען פראפעסיאנאלן. זיי זענען א ווערטפולער טייל פון אלגעמיינעם עקאנאמישן לעבן, הגם זיי בילדן ס"ה נישט מער ווי א האלבן פראצענט פון דער גאנצער אויסטראלישער באפעלקערונג. און ווייל די יידן זענען עקאנאמיש נישט שלעכט סיטואירט, האבן זיי באוויזן אויפצובויען אין א קורצער צייט א ריי דערציאונגס־אנשטאלטן און בתי־מדרשים. זיי רופן זיך פארהעלטנישמעסיק נישט שלעכט אפ אויף די אפילן און געלט־זאמלונגען: ס'איז געוואג אנצוווייזן, אז מעלבורן איז מנדר אויף פאר־

שידענע הילפס־צוועקן, פאַר ישראל אָדער אַרטיקע הצטרכותן, ביז א האַלבן מיליאָן פונט א יאָר.

אמת, דער וועלטלעכער סעקטאָר קען זיך נישט בארימען, אז ער האט פיל אויפגעטאָן ביים בויען זיינע אינסטיטוציעס. ער דאַרף עס נאָך באַווייזן ביים רעאַליזירן דעם פּראָיעקט פון איבערטראָגן די „קדימה" אין א נייער געגנט, ווו עס געפינט זיך איצט דער רוב מנין ובנין פון מעלבורנער ישוב. ס'איז נאָך נישטאָ ביי די מעלבורנער יידן די טראַדיציע פון מעצענאַטן, וועלכע זאָלן מנדר זיין מיט א ברייטער האַנט אויף קולטור־צוועקן, ווי אַרויסצוגעבן א יידיש בוך א.ד.ג. אמת, עס זענען דערשינען פיל יידישע ביכער אין מעלבורן (אין סידנעי קיין איין יידיש בוך), ווי צ.ב., פון שרייבער־עסייאיסט י. ראַפּאַפּאָרט איינציקע ביכער, פון נאָוועליסט הערץ בערגנער אייניקע ביכער. א בוך דערציילונגען פון

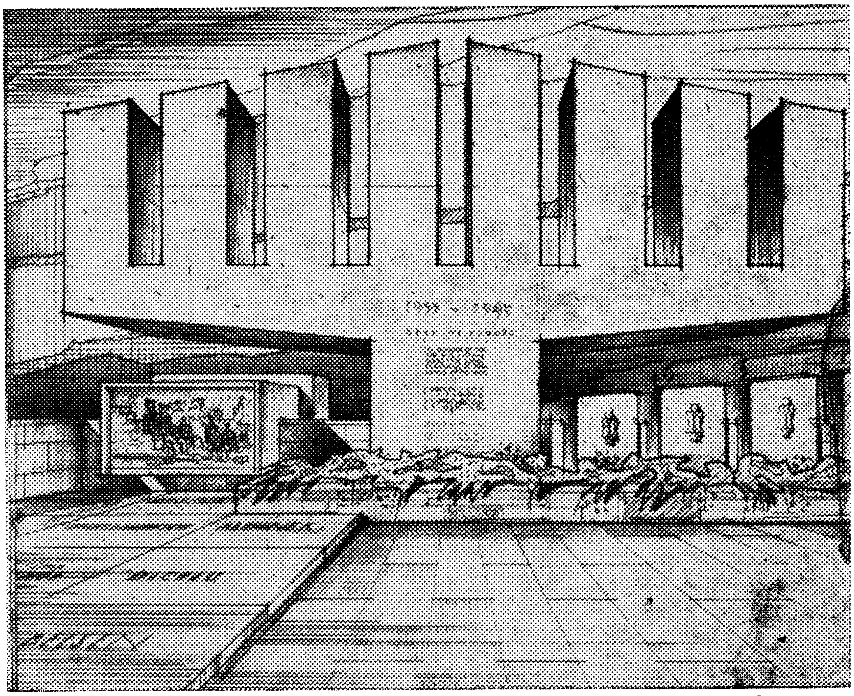

דער מצבה־מאָנומענט אויפן קאַרלטאָנער בית־עולם אין מעלבורן צום אָנדענק פון די זעקס מיליאָן קדושים, אויפגעבויט אין 1963

יונג־פארשטארבענעם פנחס גאָלדהאַר, א בוד עסייען פון יצחק קאהאן, א באנד לידער פון י.מ. לעווין, צוויי ביכער פון הרב ד"ר י. ראפאפארט, אבער כמעט אלע ביכער זענען דערשינען מיט דער הילף פון געזעל־שאפטלעכע קאמיטעטן.

יידן אלס בירגער פון לאַנד

אויסטראַליע איז א דעמאקראטיש לאַנד און אלע זיינע בירגער, סיי איינגעזעסענע, סיי פריש־געקומענע געניסן פון די זעלבע רעכט. דער דעמאקראטישער פרינציפ פון גלייכבארעכטיקונג ווערט דורכגעפירט אויף הונדערט פראצענט. אמת, עס זענען געווען אנדערע צייטן, פאר דער לעצטער וועלט־מלחמה, ווען מ'האט מיט חשד געקוקט אויף א נייַ־געקומענעם. היינט איז אנדערש. די רעגירונגס־קרייזן און די טעגלעכע פרעסע פירן א דערציאונגס־ארבעט צווישן די אויסטראַליער זיי זאלן העלפן די אימיגראנטן איינבירגערן זיך וואס שנעלער אין דעם לאַנד.

נאָך מער, אויב מיט יארן צוריק האט מען געפרעדיקט, אז די נייַ־געקומענע דארפן זיך וואס שנעלער אסימילירן, אפזאגן זיך פון זייער אלטער קולטור־ירושה, הערט מען לעצטנס אנדערע טענער. אפילו די פירער פון די צוויי גרויסע פאליטישע פארטייען, — פון דער ליבעראַלער און דער לייבאר־פארטיי, — האלטן, אז די פארשידענע עטנישע גרופן דארפן נישט אויפגעבן זייערע נאציאנאלע קולטורן. פארקערט, די פארבי־קייט פון אנדערע קולטורן וועט נאָך מער פארשטארקן און רייכער מאכן די אויסטראַלישע קולטור. דער פרינציפ פון קולטור־פלוראליזם ווערט אלץ מער און מער רייפער.

דאס אויבנגעזאגטע האט אויך, פארשטייט זיך, א שייכות צו דער יידישער מינדערהייט. ס'איז נישטא קיין שום דיסקרימינאציע לגבי די יידן. אלע פאליטישע פארטייען פון לאַנד, פון רעכטס ביז לינקס, זענען פריי פון יעדער אנטיסעמיטישער באפארבונג. אמת, עס זענען פאראן קרייזן, וועלכע נעמען נישט אריין יידן אין זייערע קלובן, אבער דער מין אנטיסעמיטיזם טראגט נישט קיין מאסן־כאראקטער און איז נישט כאראקטעריסטיש פארן לאַנד.

יידן האבן געשפילט א גרויסע ראָל אין דער געשטאלטיקונג פון אלגעמיינעם אויסטראַלישן לעבן. דער שעפער פון דער אויסטראַלישער קאנסטיטוציע איז געווען דער ייד סער אייזיק אייזיקס. ער איז אויך געווען דער ערשטער אויסטראַלישער „דזשענעראל־גאווערנאר", ד.ה. דער פארטרעטער פון דער בריטישער קרוין אין אויסטראַליע. דער ייד מאנאש איז געווען דער גענעראל פון דער אויסטראַלישער ארמיי אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, אגב זענען זיי ביידע געווען מעלבורנער תושבים.

מיר האבן היינט יידן פארלאמענטאריער, וועלכע פארטרעטןביידע גרויסע פאליטישע פארטייען, סיי אין פעדעראלן, סיי אין שטאט־פארלאמענטן. באראן שניידער איז א פארשטייער פון די ליבעראלן אין וויקטאריע־פארלאמענט. דער שוין פריער־דערמאנטער סיד איינפעלד איז געווען א לייבאר־דעפוטאט אין פעדעראלן פארלאמענט. סעם קאהען איז א לייבאר־סענאטאר. ליידער איז געווען א גרויסער קאנפליקט צווישן דעם לעצטן און דעם ,,באארד אף דעפיוטים" צוליב זיין ארויסטריט אין סענאט אין ענין פון רוסישן יידנטום. ווען דאס דאזיקע אנגעווייטאקטע פראבלעם איז דארטן באהאנדלט געווארן, האט ער דארטן געזאגט, אז אויסטראליע דארף זיך נישט אריינמישן אין די אינערלעכע ענינים פון ראטנפארבאנד, אז די רוסישע יידן, אלס בירגער פון זייער לאנד, דארפן זיך אליין אויסקעמפן זייערע נאציאנאלע און רעליגיעזע רעכט אן אונדזער הילף. נישט דא איז דער פלאץ צו שרייבן וועגן זיין ארויסטריט. דער פאקט אבער וואס סעם קאהען איז ארויסגעשטעלט געווארן אלס דעפוטאט אין סענאט פון דער לייבאר־פארטיי, באווייזט, אז זי איז פריי פון יעדן מין אנטי־סעמיטיזם.

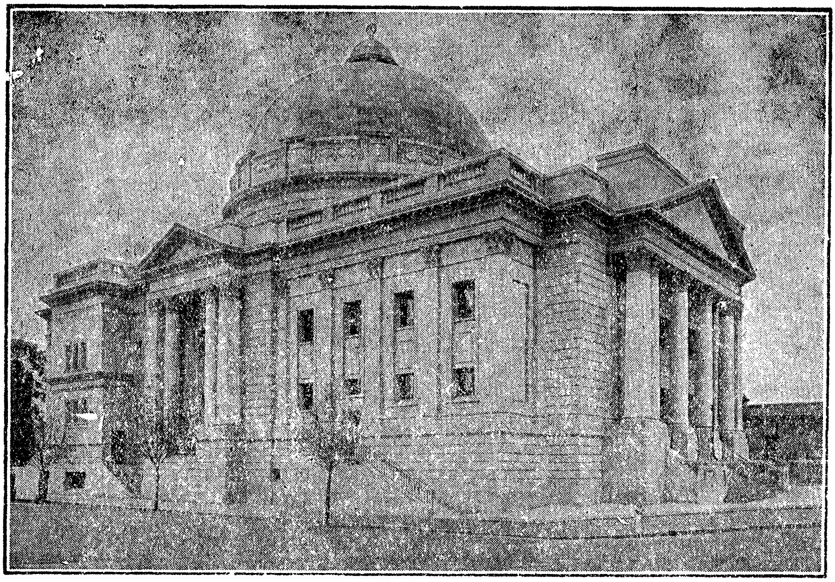

די טורעק שול.

סענדער בורשטין

אויספירן

ווי זעען אויס די פערספעקטיוון פון יידישן לעבן דא? מיר האבן זיך באמיט צו באווייזן דעם אנטוויקלונגס־וועג פון מעלבורנער ישוב, דעם פאנאנדערוווקס פון זיינע אינסטיטוציעס, זיין פארוואַרצלען זיך אין אלגעמיינעם עקאנאמישן לעבן. ס'איז א דעמאקראטיש לאנד, אן קיין שום דיסקרימינאציעס. אמת, די אויסטראַליש־ענגלישע קולטור, אלס די קולטור פון דער מערהייט, שלינגט אלץ מער איין די קולטורן פון די באזונדערע נאציאנאלע גרופן, צווישן זיי אויך די יידישע. ס'איז אבער נישטא קיין צוואנג־אסימילאציע; עס זענען נישטא קיין נאציאנאלע, רע־ליגיעזע אדער ראסן־פאראורטיילן. פולע דעמאקראטיע שליסט נישט אויס די עקזיסטענץ פון נאציאנאלע מינדערהייטן מיט זייער שפראך און קול־טור. דארפן מיר אויסנוצן די דאזיקע באדינגונגען. די פרייהייט פון לאנד גיט אונדז די מעגלעכקייט צו ווידמען זיך דעם יידישן געביט. קאמף קעגן אסימילאציע און פאר נאציאנאלער עקזיסטענץ און אייגענע שעפערישקייט דארפן ווערן די קאמף־פאזיציעס פון יעדן באוווסט־זיניקן ייד.

נאך מער: ביז דער לעצטער נאציאנאלער קאטאסטראפע האבן מיר, דער אויסטראלישער ישוב, ווי בכלל די יידן איבער דער גארער וועלט, געצויגן זייער יניקה פון מזרח־אייראפעאישן, הויפטזעכלעך פון פוילישן יידנטום. דאס דאזיקע יידנטום איז מערדערלעך פארשניטן און פאר־ניכטעט געווארן. אין דער צייט איז אנטשטאנען מדינת ישראל. ס'איז אויך אויסגעוואקסן א גרויסער פינה־מיליאניקער יידישער ישוב אין צפון־אמעריקע, ווי אויך קלענערע יידישע ישובים אין די לענדער פון דרום־אמעריקע. אויך דער אויסטראלישער יידישער ישוב איז אויסגעוואקסן ביז איבער זעכציק טויזנט נפשות, פון וועלכע מער ווי א העלפט געפינען זיך אין מעלבורן. פארשניטן איז ליידער געווארן דער בוים פון יידיש־לעבן מיט זיינע ווארצלען, מיט אלע זיינע ניואנסן און קאלירן. עס אנט־שטייען צווייגן פון יידישע ישובים איבער דער גארער וועלט. אויף אונדז ליגט איצט די גרויסע נאציאנאלע אויפגאבע ווייטער צו שפינען דעם גאלדענעם פאדעם פון אונדזער נאציאנאל יידיש לעבן.

* * *

דער מחבר פון דעם ארטיקל האט זיך נישט געשטעלט פאר אן אויפגאבע צו געבן אלע אספעקטן פון היגן יידישן לעבן. דער עיקר איז אים געגאנגען אין געבן דעם אנטוויקלונגס־גאנג פון היגן ישוב, וואס איז אים גוט באקאנט הויפטזעכלעך פון זיין אייגענער דערפארונג פאר די לעצטע 37 יאר.

א. צימערמאַן

יידן, יידישקייט און יידיש אין סידנעי

די יידישע באַפעלקערונג אין סידנעי באַטרעפט איצט — אין 1966 — 28 טויזנט יידן, מיט אַ 5 טויזנט יידן ווייניקער ווי די יידישע באַפעלקערונג אין מעלבורן.

די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג האָט זיך פאַרטאָפּלט נאָך דער מלחמה און דאָס איז, פאַרשטייט זיך, אויך גילטיק פאַר סידנעי.

דער סאָציאַלער צוזאַמענשטעל פון דער יידישער באַפעלקערונג אין סידנעי איז אָבער אַנדערש ווי אין מעלבורן. אין סידנעי באַטרעפן די מזרח־אייראָפּעאישע יידן אַ 40% פון דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג און 60% זענען מערב־אייראָפּעאישע און אין אויסטראַליע געבוירענע יידן. אין מעלבורן איז די סאָציאַלע קאָנפיגוראַציע אומגעקערט: די מזרח־אייראָפּעאישע יידן באַטרעפן 60%. דער דאָזיקער סאָציאַלער פענאָמען האָט, חוץ אַנדערע, אַ גרויסע השפעה אויף דער לאַגע און אויף דער אַנטוויקלונג פון פאָלקסטימלעכער יידישקייט אין סידנעי.

עקאָנאָמיש גענומען לעבן די יידן אין סידנעי, ווי אין גאַנץ אויסטראַליע, אין גוטע באַדינגונגען און זענען איינגעגלידערט אין האַנדל און אין דער לייכטער אינדוסטריע.

סידנעי איז די גרעסטע שטאָט אין אויסטראַליע מיט 2 מיליאָן 200 טויזנט איינוווינער און ליגט אויף דעם מזרחדיקן ברעג פון פּאַסיפיק. די שטאָט איז רחבותדיק, זוניק, האָט אַ דינאַמישן אַמעריקאַנער טעמפּאָ און אויך דאָס איז אַ נאַטירלעכע דאַמבע קעגן דער מעגלעכקייט פון געזעלשאַפטלעכן און קולטורעלן אויסלעבן זיך פון די סידנעיער יידן.

דאָס אויסטראַלישע פאָלק, וואָס איז פּאָליטיש און דעמאָגראַפיש געווען געבונדן מיט ענגלאַנד, האָט איבערגענומען, אין דעם קורצן אָפּשניט פון זיין געשיכטע, ענגלישע פּאָליטישע און געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, ווי אויך די קולטור, שפּראַך און לעבנס־שטייגער. היינט, אין די 60־קער יאָרן זוכט עס דעם וועג צו אַ זעלבסטשטענדיקער נאַציאָנאַל־קולטורעלער פיזיאָנאָמיע. און עס איז נישט קיין ספק, אַז עס וועט געפינען דעם וועג צו אַ זעלבשטענדיקער נאַציע אויך אין נאַציאָנאַל־היסטאָרישן און קולטורעלן זין.

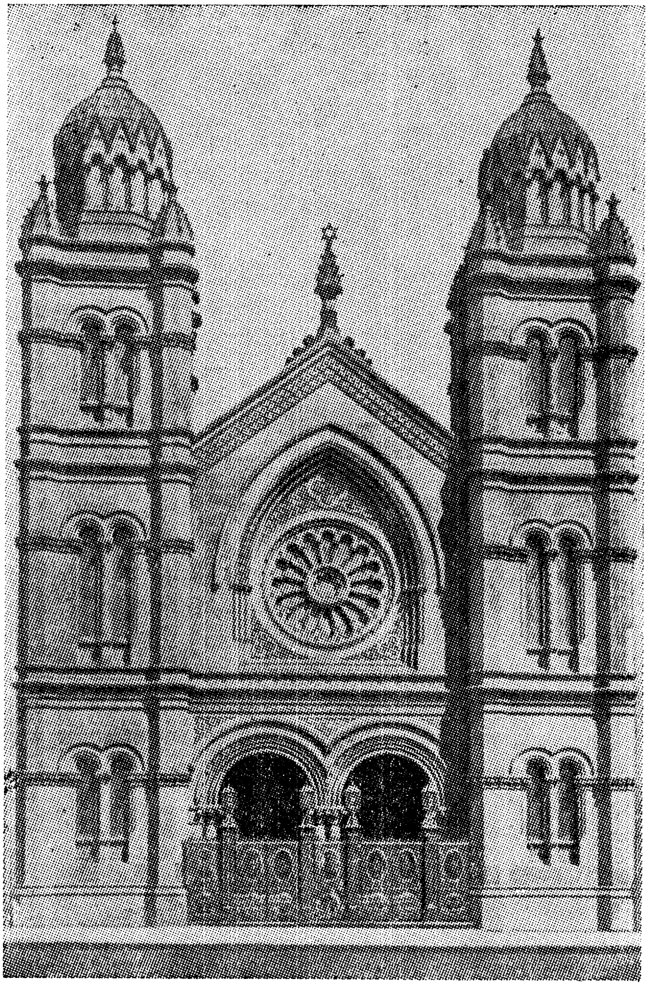

די גרויסע שול אין סידנעי

עס איז דעריבער נאַטירלעך, אַז אויך די יידישע באַפעלקערונג האָט געשאַפן קולטורעלע, געזעלשאַפטלעכע, רעליגיעזע און חינוך־אינסטיטוציעס ענלעכע צו די ענגלישע. סידנעי איז אין דעם זין נישט קיין אויסנאַם. די קהילה (באָארד אָף דעפּיוטיס), די סינאַגאָגעס, די אינסטיטוציע פון די ראַביים מיט דעם טשיף־ראַביי אין ענגלאַנד אַלס פּוסק אחרון אין פאַר־שידענע „עקלעזיאַסטישע" שטרייטן — אָט דאָס אַלץ איז געבויט לויט דעם באַקאַנטן ענגלישן נוסח.

אין אויסטראַליע זאָגט מען, אַז מעלבורן איז אַ יידישע שטאָט און סידנעי איז פאַרגויישט. און הגם אין אַ געוויסער מאָס איז וואָר, אַז סידנעי איז ווייניקער יידיש ווי מעלבורן, זענען דאָך פאַראַן אין סידנעי גאַנץ אָנזעעוודיקע מאַניפעסטאַציעס פון אַ גערانגל פאַר אַ בעסער, מער יידיש לעבן. די דאָזיקע מאַניפעסטאַציעס קומען צום אויסדרוק אין דעם צוזאַמענשטעל פון דער קהילה, ווו יידישע יידן פאַרנעמען אַ גרעסערן פּלאַץ, פאַרלויפיק בלויז אין צאָל און נישט אין איכות. דאָס זעלבע אויך אין דער ציוניסטישער באַוועגונג. די לעצטע ווערט אין סידנעי מער פאָלקסטימלעך און הויבט אָן צו ווערן אַ דערפרייענדיקער פאַקטאָר פאַר די, וועמען דער נאַציאָנאַלער, פאָלקסטימלעכער אויפבוי פון יידיש סידנעי ליגט אַזוי נאָענט צום האַרצן. אַ גוטע אילוסטראַציע פון דעם געזאָגטן קען זיין דער פאַקט, אַז היינט־צו־טאָג שטייען צוויי נאַציאָנאַלע, מזרח־אייראָפּעאישע יידן אין דער שפּיץ פון דער סידנעיער ציוניסטישער אָר־גאַניזאַציע און פון דער וויצ"אָ.

די צווייטע מאַניפעסטאַציע פון דעם געראַנגל פאַר אַ פאָלקסטימ־

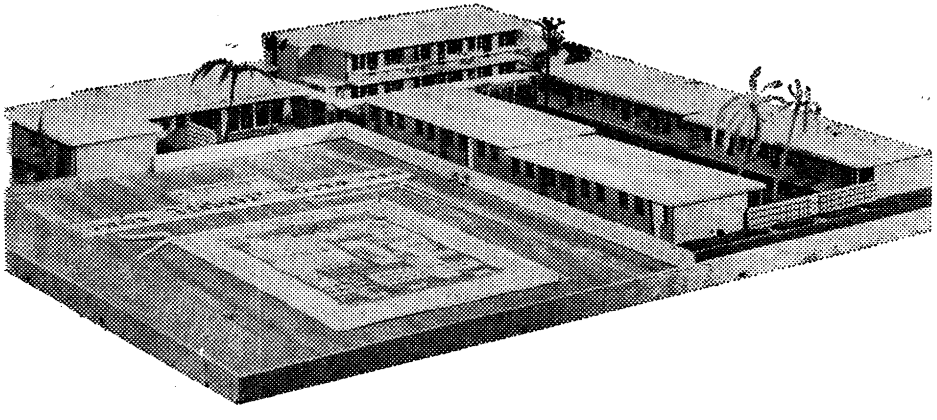

בני - ברית - הייזער אין סידנעי פאַר עלטערע מענטשן

לעך יידיש לעבן אין סידנעי איז דער חינוך. און כאָטש אין דעם זין איז סידנעי ווייט, ווייט צוריקגעשטאַנען לגבי מעלבורן, באַקומען דאָך היינט ביז 5 טויזנט קינדער (פון א 7 טויזנט משפחות, וואָס בילדן דאָס יידישע סידנעי) א מער אָדער ווייניקער יידישע דערציאונג. עס איז ליידער אמת, אז דער גרעסטער טייל עלטערן באַגנוגנט זיך מיט א שעה „סקריפּ־טשערס" א וואָך אין די אַלגעמיינע שולעס, טוט דאָך דער „עדיוקיישן באָארד" א וויכטיקע ארבעט אין דעם אויפבוי פון תלמוד־תורות, ווו

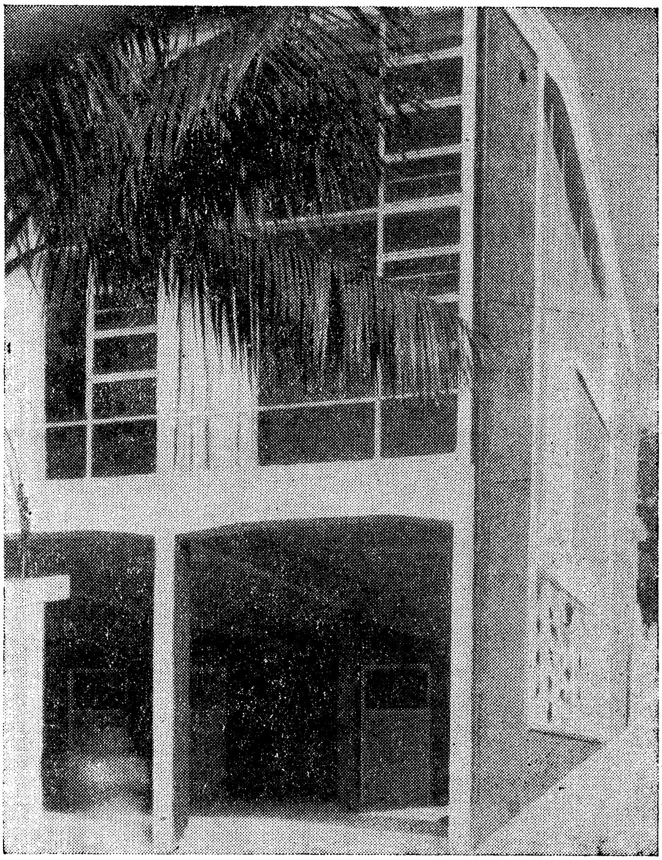

מוריה טאָג־שול אין סידנעי

יידישע קינדער לערנען 7-8 שעה א וואך יידישע לימודים, פון קינדער־גארטנס, העברעאישע קורסן פאר דערוואקסענע א.א.וו.

א גרויסע, נאציאנאלע דערציערישע ארבעט טוט די „מוריה"־טאג־שול, וועלכע האט שוין א 300 קינדער און איז דערפירט געווארן ביז צו דעם מאטורע־ארויסלאז. אויך די ישיבה מיט א 50 קינדער, ווו עס ווערט געלערנט תורה אויף יידיש, האט אריינגעבראכט א רוח החיים אין דעם אפגעשטאנענעם סידנעי. די צווייטע טאג־שול א.נ. פון מלך דוד האט גוטע אויסזיכטן אויף אנטוויקלונג און קען ווערן א גרויסער צענטער פון יידישן חינוך.

דאך איז די מערכה פון יידישקייט אין סידנעי נישט קיין גוטע און זי וועט זיין נישט קיין גוטע כל זמן די מזרח־אייראפעאישע יידן וועלן נישט אויפוואכן צו א נאציאנאל, פול יידיש לעבן און כל זמן, וואס איז פיל וויכטיקער, זיי וועלן אליין נישט מיטקעמפן מיט די ווייניקע, וועלכע שטייען אין דעם פאדערפראנט פון קאמף פאר דער פארשטארקונג פון יידשקייט אין סידנעי.

דאס אויבנגעזאגטע איז חל פארן גאנצן אויסטראלישן ישוב. דער אלטער פזמון, אז „מיר זענען אזוי וויים פון די וועלט־צענטערן פון יידישן לעבן" איז נישט מער חל היינט. מיט דער מאדערנער מאסן־קאמוניקאציע איז יעדער ישוב היינט „אין צענטער" פון יידישן לעבן און אלע „צענטערן" קענען און דארפן בילדן איין יידיש פאלק. מיט שלאף־פילן צו בארואיקן זיך אליין, אז מיר לעבן אין „א העק פון דער וועלט" וועט מען נישט אויפבויען יידיש לעבן.

נאך א גרעסערער שאטן פאלט אויף דעם סידנעיער ישוב וואס שייך דער מערכה פון יידיש. די מזרח־אייראפעאישע יידן האבן נישט אויסגע־נוצט זייער נאציאנאלן פאטענציאל אין סידנעי און, מיט אויסנאמען, איבערגעלאזן דעם רודער פון געזעלשאפטלעכן לעבן צו די אנטי־פאלקס־טימלעכע כוחות פון דער מינדערהייט, וואס עס בילדן די אויסטראלישע יידן. פאר זיי איז יידיש פרעמד און אומדערלאזבאר אין עפנטלעכן לעבן. יידיש פאלקסטימלעכער לעבן הייסט ביי זיי גייסטיקער געטא און. די מערב־אייראפעאישע יידן זענען די מיטלויפער פון די הערשנדיקע אויסטרא־לישע יידן.

אין דער יידישער קהילה טאר מען נאך אלץ נישט רעדן קיין יידיש אויף עפנטלעכע זיצונגען און אין ביורא פון דער קהילה זוכט מען אן איבערזעצער ווען עס קומט א בריוו, געשריבן אין יידיש און מען ענטפערט אויף ענגליש. דאס באנוצן יידיש אין עפנטלעכן לעבן איז נישט קיין זעלבסטפארשטענדלעכקייט, נאר עס מוז זיך לוינען ווי צ.ב. אין דער

צייט פון אַן אַפּיל. קיינער באַקעמפט נישט דעם דאָזיקן אוטיליטאַרן, ציניש־שענדלעכן צוגאַנג צו אונדזער נאַציאָנאַלן לשון. בלויז אויף די געטאָ־אוונטן איז געלונגען דעם צוגאַנג צו ענדערן.

יידישע קולטור, יידיש לשון און יידיש קאָלעקטיוו לעבן איז פאַראַן אין סידנעי אין זייער אַ באַגרענעצטער מאָס און די אַסימילאַציע אין אַלע אירע פאָרמען פאַרפלייצט דאָס יידישע לעבן. דער זכר פון אַ נאַציאָנאַל לעבן ווערט אַפּגעווישט און לאָזט איבער אויפן פעלד נאָר אַ פילאַנטראָפּישע טעטיקייט אָדער אַן אַפּיל־אַקטיוויטעט.

ווען מען וואָלט מיך געפרעגט צוויי פראַגן אין שייכות מיט דעם נישט־פריילעכן בילד, וואָס איך האָב אַקאָרשט געמאָלן: זענען די אויסט־ראַלישע יידן אין סידנעי אַזעלכע רשעים לגבי יידיש, אַז זיי ווילן יידיש זאָל אונטערגיין? און די צווייטע פראַגע: זענען די יידן אין סידנעי אַזוי אַנטי־יידיש, אַז זיי ווילן זיך באַוווסטזיניק אַסימילירן און אויסשליסן זיך פון כלל ישראל? — וואָלט איך אויף ביידע פראַגן געענטפערט מיט אַן אַנטשיידענעם „נ יי ן". די חשיבות פון יידיש איז געפאַלן נישט דער־פאַר, ווייל די אויסטראַלישע יידן זענען שונאים פון יידיש, נאָר דערפאַר, וואָס ביז גאָר נישט לאַנג צוריק האָבן די יידישע יידן אין סידנעי גאָר נישט געקעמפט פאַר דער חשיבות פון יידיש און פאַר דער פאַרשפּרייטונג פון דער פאָלקסטימלעכער יידישער קולטור. דער אויסטראַלישער ייִד האָט דעם איינדרוק, אַז דער גאַנצער טומל אַרום יידיש איז נישט מער ווי אַ קאַפּריז פון אַ פאָר אינטעלעקטואַלן. „וווּ זענען אייערע יידישע מאַסן?" — פרעגן מיך נאָך היינט גוטע אויסטראַלישע יידן, כלל־טוער מיט וואַרעמע יידישע הערצער.

אויף דער פראַגע, צי די יידן זענען אַסימילירט אין סידנעי, אָדער ווילן זיך אַסימילירן, מוז מען ענטפערן נעגאַטיוו. די היימישע יידישקייט ליגט טיף איינגעבאַקן אין הערצן פון יעדן, אַלנפאַלס, מזרח־אייראָפּעאישן יידן, עס איז נאָר פאַרגליווערט געוואָרן, אַטראָפירט, אומטעטיק צוליב פאַרשידענע טעמים.

עס איז נישט דאָ דער פּלאַץ צו באַלויכטן די פאַרשידענע סיבות, פאַרוואָס דער קאַמף פאַר דער חשיבות פון יידיש איז אַזוי שווער. דאָס איז כאַראַקטעריסטיש נישט בלויז פאַר דעם ישוב אין סידנעי. דאָס זעל־ביקע געשעעט אין אַלע ישובים אין אויסטראַליע מיט געוויסע אונטערשיידן און אפילו אין קלענערע און גרעסערע ישובים אין דער וועלט.

ווי איך האָב שוין פריער דערמאָנט, האָט זיך די לאַגע אין סידנעי פאַרבעסערט. עס פילט זיך שוין, וואָלט איך געזאָגט, אַז ערב־מאָבילי־זאַציע פון די פאָלקסטימלעכע כוחות אין דעם ישוב. די פאַרבעסערונג

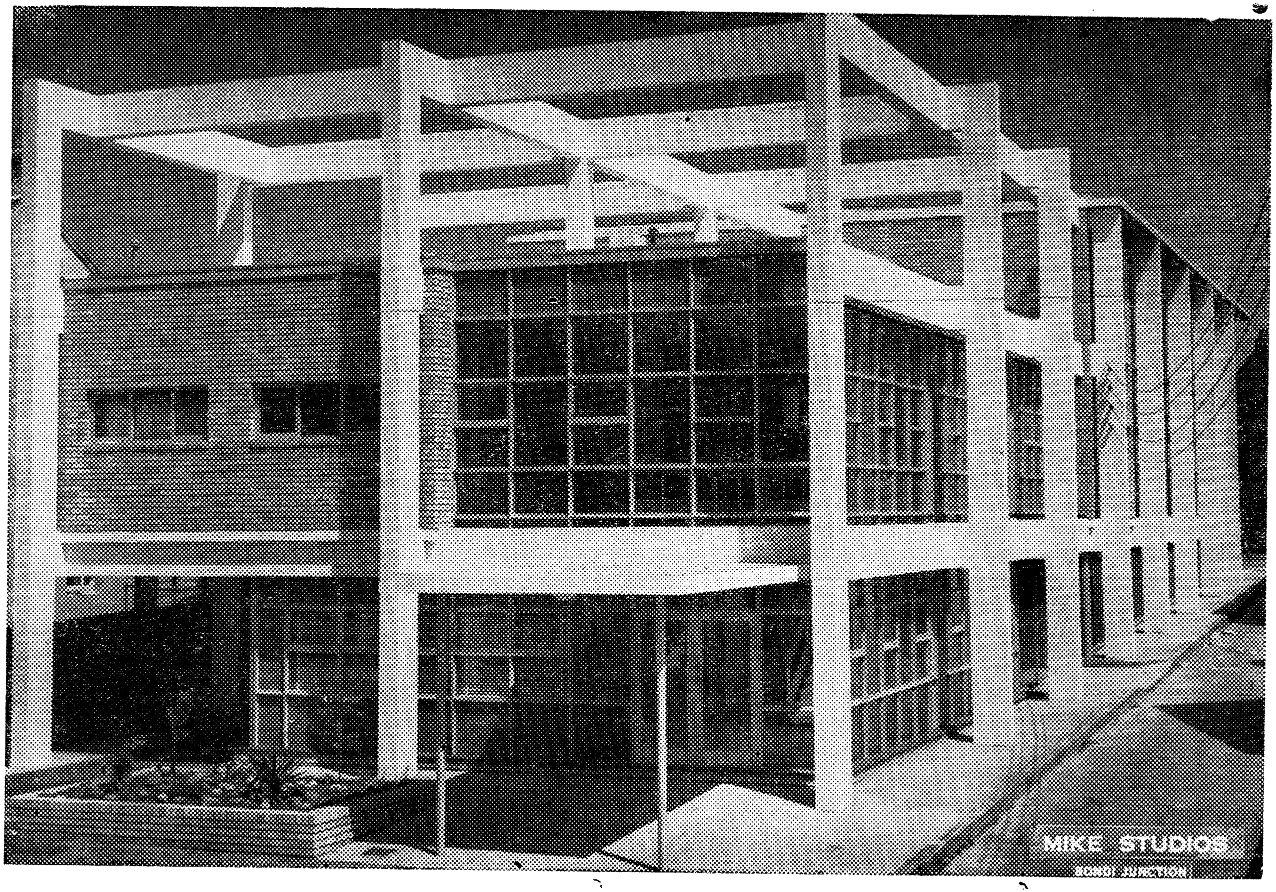

דער צענטער פון נאַציאָנאַלן ראַט פון יידישע פרויען אין סידנעי

מערקט זיך דערוויייל בלויז אויף דעם קולטור-געביט. וועט געלונגען די פּאַר טוער, וועלכע גרופּירן זיך אַרום די פאַרשידענע חינוך־אינסטיטוציעס, אין דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע און אין פאָלקס-צענטער אויפצובלאָזן די פונקען פון יידיש און יידישקייט, וועלכע זענען טיף באַהאַלטן אין דעם ישוב, באַזונדערס ביי די מזרח־אייראָפּעאישע יידן, דאַן וועט דער סידנייער ישוב האָבן דאָס רעכט צו קוקן מיט האָפענונג אין דער צוקונפט.

וויל איך ענדיקן די קורצע אָפּהאַנדלונג וועגן דעם ישוב אין סידניי מיט עטלעכע אַלגעמיינע געדאַנקען וועגן דער לאַגע פון וועלט-יידנטום, פון וועלכע סידניי איז, נאָך אַלעמען, בלויז אַ קליינטשיקער טייל.

איך מיין, אַז סידנעיער פּראָבלעמען זענען אייגנטלעך פּראָבלעמען פון דעם גאַנצן יידישן ישוב אין אויסטראַליע, וועמענס פּראָבלעמען ווידער זענען ענלעך צו די פּראָבלעמען פון כמעט אַלע ישובים פון אונדזער וועלט-פאָלק.

די יידישע וועלט באַוועגט זיך היינט אַדאַנק צוויי כוחות, וועלכע זענען טיילמאָל סטאַטישע, טיילמאָל דינאַמישע, אָפּט זיך באַקעמפנדיקע, אָבער שטענדיק רעאַלע. דאָס זענען די צענטריפוגאַלע, פון צענטער-לויפנדיקע און די צענטריפּעטאַלע, צו דעם צענטער שטרעבנדיקע כוחות. ישראל האָט באַוויזן צו דעם יידישן מקור שטרעבנדיקע כוחות, וועלכע רייסן מיט זיך מיט, צו אונדזער פרייד, גרויסע מאַסן פון היינטיקן יידנטום. דער דאָזיקער גורלדיקער כוח אינספּירירט דאָס יידישע פאָלק אין דער גאַנצער וועלט און חתמעט זיין גאַנג אין דער וועלט-געשיכטע. צו אונדזער פרייד שאַפט דאָס יידנטום איןביידע אַמעריקעס ווערטן אין יידיש, וועלכע גייען אַרויס פון די ראַמען פון קאַלקולאַציע און מוזן באַצייכנט ווערן ווי אַ נס: נס יידיש, נס יידישע ליטעראַטור, נס יידישקייט.

עס זענען אָבער אויך פאַראַן אין אונדזער צעשפּרייטקייט פון יידישן מקור אַנטלויפנדיקע כוחות, וועלכע אַטראַפירן די יידישע פּעריפעריע און שניידן זיך אַריין ווי אַ בייסנדיקער זשאַווער אין דעם נאַציאָנאַלן לעבן פון די קלענערע ישובים, באַזונדערס דאָרט, וווּ עס הערשן פרייע דעמאָקראַטיעס. דער דאָזיקער זשאַווער איז מסוגל צו וואַקסן, צו ווערן שטאַרקער און אָפּצושוואַכן אונדזער קאַמף פאַר נאַציאָנאַלן קיום און גייסטיקן המשך.

קעגן אָט די דעסטרוקטיווע כוחות מוז געווענדעט ווערן אונדזער ענערגיע, נישט אַזוי פיל צו באַקעמפן אַסימילאַציע, כאָטש דאָס איז אויך זייער וויכטיק, ווי צו שאַפן נייע קעמערלעך פון נאַציאָנאַלער ענערגיע, נייע מאַגנעטישע פעלדער פון נאַציאָנאַלן שטאָלץ, פון נאַציאָנאַלער אייניקייט און פון יידישע גייסטיקע ווערטן. נישט נאָר באַקעמפן דעם אונ-

טערגאַנג פון די שוואַכע, נאָר שאַפן אַ נייעם אויפבלי, אַ נייע יצירה פון יונגע און גלויביקע, פון די יורשים פון די נביאים, פון די מכביער, רמב"ם און יהודה הלוי, בעל שם־טוב און ביאַליק, הירש לעקערט און פּרץ, פון די קעמפער פון וואַרשעווער געטאָ און פון דער באַפרייאונגס־מלחמה אין ישראל.

ווען דאָס וועט געשען — און מיר גלויבן, אַז עס וועט געשען, — וועט דער יידישער גייסט לייכטן אויף אייביק.

א. טראַי

ייִדיש לעבן אין פּערט

דאָס ייִדישע לעבן אין פּערט מיט 38 יאָר צוריק, ווען דער שרייבער פון די שורות איז אַהין אַנגעקומען, האָט זיך קאָנצענטרירט הויפּטזעכלעך אַרום דער שול און דעם ציוניסטישן קלוב. ביי דער שול האָט עקזיסטירט א „סאַנדיי סקול", מיט וועלכער עס האָט אָנגעפירט ראַבביי פרידמאַן. אין קלוב פלעגט מען זיך טרעפן צוויי מאָל אין וואָך, ווו מ'פלעגט דיס־קוטירן וועלט־און היימישע פּראָבלעמען. איין מאָל אין וואָך איז די דיסקוסיע געפירט געוואָרן אין העברעאיש.

די ציוניסטן פון יענער צייט זענען נישט צופרידן געווען פון דעם ייִדישן חינוך, וואָס זייערע קינדער האָבן באַקומען אין דער „סאַנדיי סקול" און זיי האָבן געגרינדעט א צווייטע שולע, צו וועלכער זיי האָבן אַראָפּגע־בראַכט א לערער פון ארץ־ישראל, אָבער נאָך צוויי יאָר איז דער לערער צוריקגעפאָרן און עס איז געבליבן ביים אַלטן.

אין יענער צייט זענען געווען טעטיק צוויי ייִדישע אַמאַטאָרישע טעאַטער־קרייזן, איינער אָנגעפירט פון משה בערענזאָן און דער צווייטער פון אָסקאַר טוי. נאָך א געוויסער צייט האָבן זיך די קרייזן פאַראייניקט און אין משך פון לאַנגע יאָרן געשפּילט ייִדיש טעאַטער.

א גרויסן צושטייער פאַר ייִדישער קולטור־אַרבעט האָט געגעבן דער חזן ה. גראַבאַוווסקי, וועלכער איז אָנגעקומען קיין פּערט פון ביאַליסטאָק און האָט פאַרביטן דעם חזן קאַוואַדלאָ, וואָס האָט זיך באַזעצט אין מעל־בורן.

ייִדיש לעבן אין פּערט האָט געליטן פון דעם וואָס די ייִדישע אימי־גראַציע איז נישט געגאַנגען אַהין. בלויז געציילטע ייִדישע משפּחות האָבן זיך דאָרט באַזעצט אין די 30־קער יאָרן. האַרט פאַרן יאָר 1939 האָבן זיך אין פּערט באַזעצט אַרום 100 ייִדישע פאַמיליעס פון דייטשלאַנד, זיי האָבן אָבער נישט אָנטיילגענומען אין ייִדישן געזעלשאַפטלעכן לעבן. זייער איינפלוס אין ייִדישן לעבן פון דער שטאָט האָט זיך געלאָזט פילן פיל שפּעטער, אין די 50־קער יאָרן.

אין 1939 איז ראַבביי פרידמאַן נפטר געוואָרן און א געוויסע צייט איז די פּערטער קהילה געבליבן אָן א רב. חזן גראַבאַוווסקי און שוחט

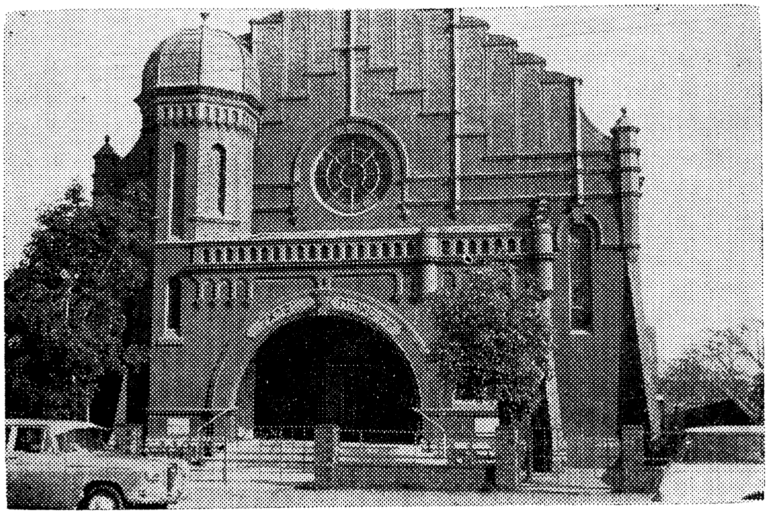

די ק"ק שארית ישראל שול אין פערט

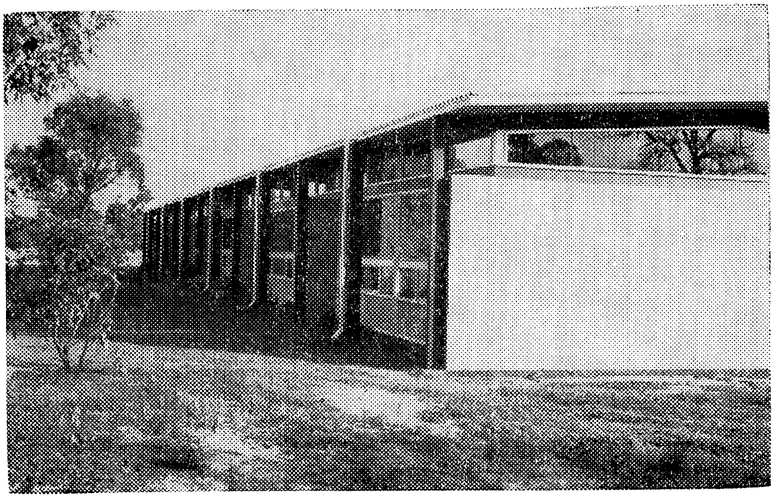

די „כרמל"-שול א.נ. פון גדל קארסונסקי אין פערט

זוף האָבן אַנגעפירט מיט דער שול ביז עס איז אָנגעקומען פון אַדעליידער רעווערענד רובין זאַקס. יונג און ענערגיש האָט ער זיך גלייך אַריינגעוואָרפן אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן, ווערנדיק דער פּרעזידענט פון ציוניסטישן קלוב. מיטן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז ער אַוועק אין דער אַרמיי אַלס יידישער טשעפּלען.

נאָך דער מלחמה האָט זיך די מאַטעריעלע לאַגע פון די יידן איז פּערט באַדייטנד פאַרבעסערט. יידן האָבן אָנגעהויבן צו לעבן באַקוועמער, זיך איינגעשאַפן שיינע הייזער און אויטאָס. צוגלייך מיטן וווילשטאַנד איז אָבער אויך געוואַקסן די אַסימילאַציע. די קינדער זענען גרויס געוואָרן און אין די יידישע הייזער האָט מען אָנגעהויבן צו רעדן ענגליש. יידישע קולטור־אַרבעט האָט פאַרנומען וואָס ווייטער אַלץ מער אַ קלענערן אָרט אין לעבן פון ישוב. די ציוניסטישע אַרבעט האָט זיך הויפּטזעכלעך אויסגעדריקט אין זאַמלען געלט פאַר ארץ ישראל. דער קרן קימת האָט אָנגעהויבן אַן אינטענסיווע אַרבעט און די פריערדיקע מנהיגים פון קלוב זענען געוואָרן די פירער פון קרן קימת. טוער ווי ראַזען, צייטלין און אַנדערע האָבן אָפּגעגעבן פיל מי און צייט דער דאָזיקער אַרבעט.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער פונדאַמענט, וואָס די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע האָט געשאַפן מיט יאָרן צוריק, איז געווען אַ געזונטער. דער ישוב האָט זיך זייער גוט אָפּגערופן אויף די זאַמלונגען. צענדליקער טויזנטער פונט זענען געשאַפן געוואָרן אין אונדזער קליינעם ישוב. די אַרבעט איז געטאָן געוואָרן מיט גרויס איבערגעגעבנקייט דורך דעם „פּאַטער" פון דער פּערטער „קהילה" מאיר ברעקלער ע"ה און זיינע צוויי פּלימיעניקעס אַלעק און סעסיל צוזאַמען מיט אַן אַרבעטזאַמען און איבערגעגעבענעם קאָמיטעט. נעמענדיק אין אַכט, אַז די יידישע באַפעלקערונג אין פּערט ציילט אַרום 3000 נפשות, באַשטייערט זיך אונדזער ישוב פּראָפּאָרציאָנעל פיל מער ווי די גרעסערע ישובים אין מעלבורן און סידני.

יאָרן לאַנג האָט מען געזאַמלט געלט בלויז פאַר איין ציל — ישראל. אין די 50־קער יאָרן איז אויפגעשוווּמען אַ ניי פּראָבלעם — די צוקונפט פון יונגן דור. די אַסימילאַציע ווערט שטאַרקער, די געמישטע חתונות האַלטן אין שטייגן. עפּעס האָט געמוזט געטאָן ווערן כדי אויפצוהאַלטן יידישקייט ביי די קינדער און יוגנט. און גראָד דער צווייטער דור, מערסטנטייל שוין דאָ געבוירענער, האָט אָנגעהויבן אַ קאַמפּיין צו זאַמלען געלט פאַר לאָקאַלע צוועקן. אונטער דער אָנפירונג פון דזשאַ ראַזען און דזשעק קראַסנאַשטיין ווערט געקויפט אַ באָדן פון 15 אַקער, וווּ עס ווערט אויסגעבויט דער „מכבי" ספּאָרט־פּלאַץ. גאָר גיך ווערט דער פּלאַץ אַ זאַמלפּונקט פאַר יידישע בחורים און מיידלעך.

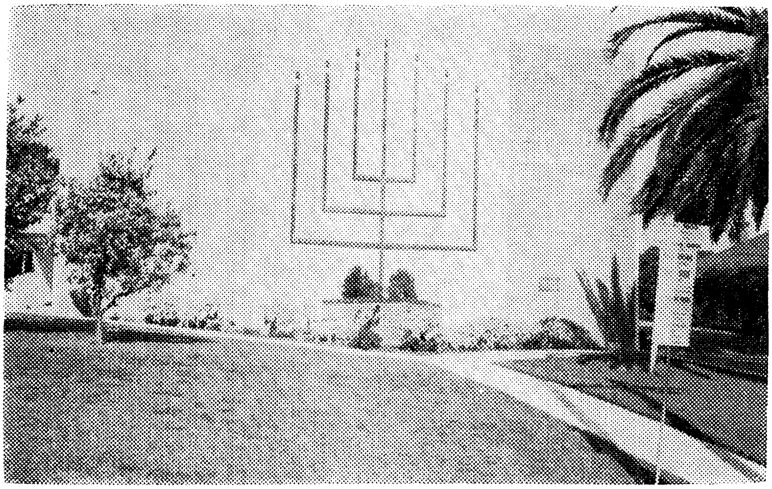

די לעבעראַלע שול א. נ. טעמפּל דוד אין פּערט

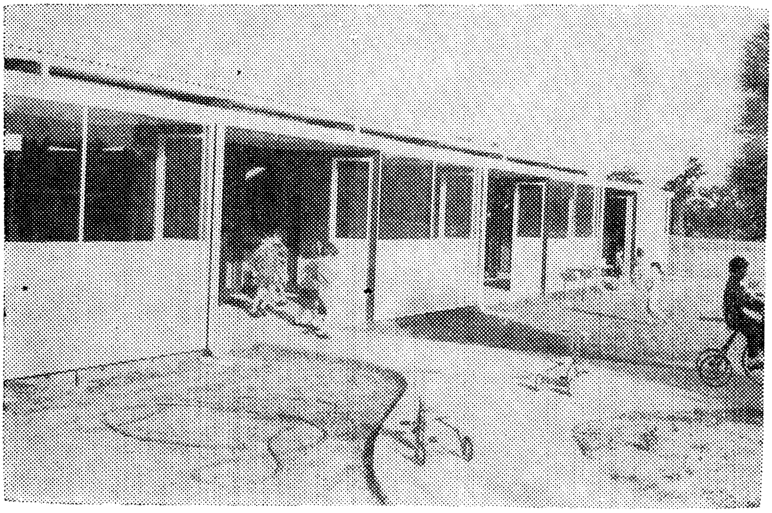

דער „זעליגסאָן קינדערגאָרטן" אין פּערט

אין די לעצטע יאָרן האָט זיך אָנגעהויבן אַ באַוועגונג צו שאַפן אַ יידישע טאָג־שול. עס איז געעפנט געוואָרן אַ יידישער קינדערגאָרטן א.נ. „זעליגסאָן קינדערגאָרטן" און שפּעטער די „כרמל"־שול, וועלכע האָט שוין 5 קלאַסן. אומגעפער 40% פון אַלע יידישע קינדער פון דעם באַטרעפנדן עלטער באַזוכן די „כרמל"־שול, וועלכע טראָגט איצט דעם נאָמען פון גדל קאַרסונסקי.

מען האָט אויך נישט פאַרגעסן אַן די אַלטע לייט. אויף דעם זעלבן ספּאָרט־פּלאַץ האָט מען מיט אַ 3 יאָר צוריק אויסגעבויט אַ מושב זקנים, וועלכער ווערט באַטראַכט אַלס דער בעסטער אין גאַנץ מערב־אויסטראַליע. עס געפינען זיך דאָרט 30 יידישע אַלטע לייט. אַ גרויסן חלק אין אויפשטעלן די אינסטיטוציע האָבן ד"ר מאַרלי און די פרוי לובער סמיט.

דער מושב זקנים טראָגט דעם נאָמען פון מאַרים זעפערט. די פרוי זעפערט האָט זיך באַשטייערט מיט 5000 פונט צו פאַראייביקן דעם נאָמען פון איר מאַן. אַ צווייטע גרעסערע באַשטייערונג איז געקומען פון דוד האָפמאַן צו פאַראייביקן דעם אָנדענק פון זיין פאַרשטאָרבענעם זון.

מיט אַ צען יאָר צוריק האָבן נייע ווינטן אָנגעהויבן צו בלאָזן אין יידישן לעבן פון פּערט. די יידן פון דייטשלאַנד, וועלכע האָבן זיך באַזעצט אין פּערט פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה, זענען געוואָרן טעטיק און אָנגעהויבן שפּילן אַ דעצידירנדיקע ראָל ביי דער גרינדונג פון דער ליבעראַלער שול א.נ. טעמפּל דוד. די טרייבנדע כוחות פון דער באַוועגונג זענען קורט גאָטשאַלק און ד"ר ראָן טאַפּט. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ ביטערער געראַנגל צווישן די אָנהענגער פון דעם טעמפּל און פון דער אָרטאָדאָקסישער שול. היינט־צו־טאָג האָט זיך שוין דער טעמפּל דערוואָרבן אַ שטאַרקע פּאָזיציע אין דעם ישוב און ער האָט שוין אַ נייע געביידע.

דאָס יידישע פּערט איז ליידער נישט געוואַקסן ווי אַנדערע יידישע ישובים אין אויסטראַליע. די יידישע אימיגראַציע נאָך דער מלחמה, אַזוי ווי אין די פריערדיקע יאָרן, האָט אויסגעמיטן אונדזער שטאָט און די צאָל יידן אין פּערט איז געבליבן די זעלבע ווי פאַרן קריג. יידישע קולטור־אַרבעט איז שטאַרק איינגעשרומפּן געוואָרן. עס עקזיסטירט נאָך דער „יידישער קולטור־קרייז", וווּ צוזאַמען מיט די אַלטע תושבים ווי ראָזען און חזן גראַבאָווסקי זענען טעטיק ייִנגערע תושבים ווי ד"ר איינהאָוויצי, פּטאַק, שטיין, סילווער, קוטשינסקי און אַנדערע. דער קרייז טרעפט זיך יעדע פּאָר חדשים און דיסקוטירט פאַרשידענע יידישע פראַגן.

עס זעט נישט אויס, אַז יידיש וועט אָנהאַלטן לאַנג אין פּערט. מיר האָפן אָבער, אַז דער יידישער באַוווסטזיין וועט פאַרשטאַרקט ווערן דורך דער „כרמל"־שול און דער טעטיקייט פון דעם יונגן דור. די קומענדיקע 10־12 יאָר וועלן דעצידירן די צוקונפט פון אונדזער ישוב.

שמואל בענעט

אונטערגעגאַנגענע יידישע ישובים אין אויסטראַליע

א באַזונדערן צויבער האָבן די אַמאָליקע יידישע ישובים אין אויסט־ראַליע, וועלכע האָבן געלעבט און געשפּרודלט אין דער ראָמאַנטישער עפּאָכע פונם 19־טן יאָרהונדערט. עס איז מיר נישט איין מאָל אויסגע־קומען צו באַזוכן די פאַרשוואונדענע יידישע קהילות אין טאַסמאַניע, אין האָבאַרט און לאָנצעסטאָן. זיי האָבן אויף מיר געמאַכט א טיפן איינדרוק מיט דער רייכער און פאַרביקער פאַרגאַנגענהייט. די שיינע, פּרעכטיקע שול־בנינים שטייען פאַר׳יתום׳טע און זאָגן עדות אויף די פאַרשוואונדענע אַמאָליקע יידישע ישובים, וועלכע די באַרנעטס, דזשאָזעפס און קאָהענס האָבן געשפּילט א ראָל אין דעם אַלגעמיינעם אויסטראַלישן לעבן.

באַלאַראַט

באַלאַראַט — די „גאָלדענע" שטאָט פונם 19־טן יאָרהונדערט — איז אַנטשטאַנען צוליב א גליקלעכן צופאַל. א „דיגער" (גאָלד־גרעבער) האָט דאָרט אַנטדעקט גאָלד. די „גאָלדענע" נייעס האָט זיך באַלד פאַר־שפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט.

פון אַלע עקן וועלט האָבן אָנגעהויבן שטראָמען עמיגראַנטן קיין אויסטראַליע. אין וויקטאָריא, וווּ באַלאַראַט געפינט זיך, זענען שטעטלעך געוואָרן אויסגעליידיקט פון מענטשן. טויזנטער מעלבורנער איינוווינער האָבן אַוועקגעוואָרפן זייערע באַשעפטיקונגען, געקויפט לאָפּאַטעס מיט שיסלען און זיך געלאָזט קיין באַלאַראַט, צו די גאָלד־גרובנס.

היינט, גייענדיק איבער די ברייטע באַלאַראַטער גאַסן, וועלכע זענען שטיל און רואיק, קאָן מען זיך קוים פאָרשטעלן, אַז מיט הונדערט יאָר צוריק האָט אויף די זעלבע גאַסן פּולסירט א רייך און קאָלירט לעבן פון מענער מיט בערד, מיט רויטע העמדער, מיט לעדערנע שטיוול און שווערע טוכענע קאַפּעליושן.

אין 1853 זענען שוין אין באַלאַראַט געווען 15 טויזנט איינוווינער, איין יאָר שפּעטער — 28 טויזנט. דאָס אַנטדעקטע גאָלד האָט אין יענער

זייט פילפאכיק איבערגעשטיגן די אוצרות פון אַלע אַנדערע גאָלד־גרובנס אין דער וועלט.

באַלאַראַט האָט זיך דעריבער שיין־נגיד׳יש צעבליט מיט פּרעכטיקע הייזער, קירכעס, טעאַטערס און דענקמעלער נאָך די ערשטע פּיאָנערן. אַ ספּעציעלער דענקמאָל איז אויפגעשטעלט געוואָרן פאַר דעם שטיק גאָלד, וואָס איז צום ערשטן מאָל אַנטדעקט געוואָרן. אויף דער באַלאַראַטער הויפּט־גאַס שטייט דער דענקמאָל אין דער פאָרם פון אַ מאַרמאָר־קאָלומנע, מיט אַן אויטענטישער קאָפּיע פון דעם גרויסן שטיק גאָלד.

דער כישוף פון גאָלד האָט צו זיך געצויגן. פאַרשידענע עלעמענטן זענען געקומען קיין באַלאַראַט, צווישן זיי אויך אחינו בני ישראל, וועלכע האָבן דאָ געשאַפן איינעם פון די עלטסטע יידישע קיבוצים אין אויסטראַליע.

ביים אַריינגאַנג צו דער באַלאַראַטער שול

עס זענען נישט פאַראַן קיין גענויע היסטאָרישע דאַטעס ווען די ערשטע יידן זענען אָנגעקומען קיין באַלאַראַט. פון די פאַרבליבענע דאָקו־מענטן, וואָס זענען געפונען געוואָרן אין דער אַלטער באַלאַראַטער שול, איז פעסטגעשטעלט געוואָרן, אַז יידן זענען שוין געווען תושבים אין באַלאַראַט אין 1853, ד.ה. מיט הונדערט און צוועלף יאָר צוריק. דער אימי־גראַנטן־עלעמענט איז באַשטאַנען מערסטנס פון יונגע מענטשן, אוואַנ־טורע־זוכער, און אַזעלכע וואָס האָבן געוואָלט ווייט אַוועקפאָרן פון די אַנטי־יידישע פאַרפאָלגונגען אין אייראָפּע.

די באַלאַראַטער יידן האָבן זיך פאַרנומען מיט מסחר און מיט מלאכה. זיי האָבן אויך אויסגעקויפט גאָלד וואָס איז געפונען געוואָרן אין די גרובנס.

יידן פון פאַרשידענע לענדער האָט פאַראייניקט די אמונה. אין א יום־כיפור זענען זיי זיך צוזאַמענגעקומען אין א האָטעל, וואָס האָט גע־הערט צו א יידישן אייגנטימער און זיי האָבן זיך געפילט ווי ברידער פון איין פאַמיליע.

אין 1855 איז אויפגעשטעלט געוואָרן א צייטווייליקע שול אין א הילצערנער געביידע. אין 1861 איז אויפגעבויט געוואָרן א געמויערטע שול. די פייערלעכקייטן פון דעם חנוכת־הבית איז גענוי באַשריבן געוואָרן אין דער דעמאָלטיקער ענגלישער פּרעסע אין באַלאַראַט און עס האָט זיך אין אים באַטייליקט א גרויסער עולם פון יידן און קריסטן.

די יידישע קהילה אין באַלאַראַט האָט אין יענער צייט באַקומען א יערלעכע סובסידיע פון דער רעגירונג צוגלייך מיט אַלע אַנדערע יידישע קהילות אין וויקטאָריאַ. זי האָט זיך דעריבער געקאָנט אַנטוויקלען און אַנגאַזשירן א רב פון ענגלאַנד. דער ערשטער רב (אין 1855) איז געווען רעוו. אייזיקס, אַן ענגלישער ייד. די אַנדערע רבנים זענען אויך אַראָפּ־געבראַכט געוואָרן פון ענגלאַנד. זיי זענען געווען אָרטאָדאָקסישע יידן און געפירט די קהילה אויפן אָרטאָדאָקסישן שטייגער.

די באַלאַראַטער יידן האָבן געשפּילט א וויכטיקע ראָל אינעם אַלגע־מיינעם פּאָליטישן און עקאָנאָמישן לעבן. זיי האָבן זיך אויסגעצייכנט אויף אַלע געביטן. טשאַרלעס דייט, דער גרינדער פון דער יידישער קהילה, האָט גענומען אַן אַקטיוון אַנטייל אין דעם „עאורעקאַ"־אויפשטאַנד און געווען שטאָט־פּרעזידענט און מיטגליד פון וויקטאָריער פּאַרלאַמענט. אויך אַנדערע פיר יידן האָבן פאַרנומען דעם אַמט פון שטאָט־פּרעזידענט אין באַלאַראַט.

מען קאָן נאָך אָנטרעפן שפּורן פון אַמאָליקן יידישן לעבן אין באַ־לאַראַט. געשעפטן טראָגן יידישע נעמען, ווי: קאָהען, לעווי און דזשייקאָב.

אויך נעמען פון באַלאַראַטער גאַסן זענען אַנגערופן געוואָרן אויף פּאַר־דינסטפולע יידישע תושבים. עס איז פאַראַן אין באַלאַראַט אַ לעווי באַן־סטאַציע, אַ שטיינפעלד־גאַס, דייט׳ס פּערעיד א.א.וו.

דער לאַנגזאַמער אונטערגאַנג פון דער יידישער קהילה האָט זיך אָנגעהויבן ביי דער ענדע פון 19־טן יאָרהונדערט אוןביים אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. אין 1914 איז די קהילה כמעט געווען ווי אויסגעליידיקט. דער לעצטער רב פון באַלאַראַט איז געווען רעוו. מאַנ־דעלבוים. נאָך זיין טויט, אין 1941, האָט דער שול־קאָמיטעט באַשלאָסן נישט מער צו אַנגאַזשירן אַ רב פאַר דער קליינער עדה יידן.

אַ טרויעריק געפיל נעמט־אַרום ווען מען שפּאַצירט אויף די באַלאַ־ראַטער גאַסן און באַזונדערס אין דער „יידישער" געגנט, נעבן דער פּראַכטפולער סינאַגאָגע, וווּ עס האָט אַמאָל עקזיסטירט אַ פולסירנד יידיש לעבן, מיט יידישע „אַלרייטניקעס", גבירים, גאָלד־גרעבערס און פּשוט׳ע יידן פון אַ גאַנץ יאָר.

דאָס גאָלד אין די באַלאַראַטער גאָלד־גרובנס האָט זיך אויסגעלאָזט, און צוזאַמען מיטן גאָלד אויך די גאָלדענע גליקן פון די באַלאַראַטער יידן, וועלכע האָבן פאַרלאָזט די פּראָווינציעלע שטאָט זוכן בעסערע גליקן אין די גרויסע שטעט. זיי האָבן אָבער איבערגעלאָזט הינטער זיך אַ מאָנומענט פון דער פאַרגאַנגענהייט — אַ זכר פון יידישע וואַנדערונגען — די איינזאַמע, פאַר׳יתומ׳טע שול, — אַ שטומער עדות פון אַ ישוב, וואָס האָט אַמאָל געלעבט און איז כמעט ווי אונטערגעגאַנגען.

האָבאַרט (טאַסמאַניע)

די געשיכטע פון יידן אין טאַסמאַניע איז אַזוי אַלט ווי די געשיכטע פון דער ענגלישער קאָלאָניזאַציע פון דעם אינדזל. אין 19־טן יאָרהונדערט איז דאָס אינדזל באַנוצט געוואָרן פון ענגלאַנד אַלס אַ שטראָף־קאָלאָניע פאַר פאַרשיקטע. שוין אין דעם ערשטן טראַנספּאָרט פון פאַרשיקטע האָבן זיך געפונען יידן. טייל פון זיי זענען שפּעטער באַפרייט געוואָרן און האָבן זיך פאַרנומען מיט האַנדל.

צוזאַמען מיט דעם ערשטן שטראָם פון אימיגראַנטן אין 1817, זענען אויך געקומען די יידן, די לייוויס, סאָלאָמאָנס און לאַזאַרוסעס, וועלכע האָבן אין די שפּעטערדיקע יאָרן געשפּילט אַ גרויסע ראָל אין דער עקאָ־נאָמישער אַנטוויקלונג פון לאַנד. דער ערשטער טעאַטער אין טאַסמאַניע איז געגרינדעט געוואָרן פון אַ ייד מיטן נאָמען בנימין לייווי.

דער ערשטער יידישער תושב, וועגן וועלכן עס זענען פאַראַן אָפּי־ציעלע ידיעות, איז געווען ברוך וואָלפּאַרד. ער האָט אַנגעגעבן אַ פּעטיציע

צו דער רעגירונג, אין וועלכער ער האָט געבעטן אַ פּלאַץ פאַר אַ יידישן בית החיים אין האָבאַרט אין 1828. די רעגירונג האָט געגעבן איר הסכמה דערויף.

אין 1832 איז אָנגעקומען קיין האָבאַרט אַן עמיגראַנטן־שיף, אויף וועלכער עס האָט זיך געפונען אַ גרופּע פון אַ הונדערט יידן. צוזאַמען מיט די פאַרשיקטע יידן האָט די צאָל יידן אויפן אינדזל באַטראָפן דאַן 132. אָנגעפירט פון יוסף בן יהודה סאָלאָמאָן האָבן זיי געשאַפן אַ מנין, אַ חברה קדישא און אַ געזעלשאַפט צו העלפן די פאַרשיקטע.

אין אָנהויב 1841 איז אָנגעקומען אַ גרופּע אָרטאָדאָקסישע יידן פון ענגלאַנד, וועלכע האָט זיך ענערגיש גענומען אויפצובויען אַ פּערמאַנענטע שול. דער פּלאַץ איז געשאָנקען געוואָרן פון דעם ייד סאָלאָמאָן. נדבות זענען געזאַמלט געוואָרן אויך צווישן קריסטן. די גרעסטע נדבה איז געקומען פון סער מאָזעס מאָנטעפיאָרע. די שול איז אויפגעבויט געוואָרן אין יאָר 1845. זי איז פון די ערשטע שולן, וואָס זענען אויסגעבויט געוואָרן אין אויסטראַליע. ווי אַ צירונג שיינט זי אַרויס פון דער גרויער אַרגייל סט. נאָך היינט קען מען זען די לוקסוסדיקע אויסשטאַטונג פון דער שול. דער בעלעמער, ארון קודש און די בענק זענען גוט פּרעזערווירט. אין 1845 איז אויך געעפנט געוואָרן ביי דער שול אַ ביבליאָטעק

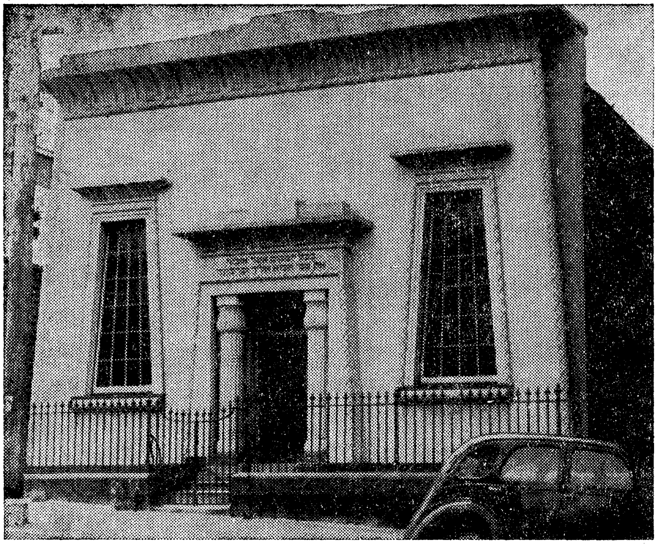

די שול אין האָבאַרט

און א העברעאישע שולע. די רעגירונג האט געגעבן א יערלעכע סובסידיע אויסצוהאלטן די שול. דער ערשטער רב איז געווען הערמאן העלצעל, וועלכער איז אנגעקומען אויף דעם פאסטן אין 1853.

אין 1854 איז די צאל יידן אין האבארט באטראפן שוין 435, פון זיי 186 פארשיקטע. די אלגעמיינע צאל פארשיקטע צו יענער צייט האט באטראפן 60 טויזנט. יידישע פארשיקטע פלעגן באזוכן די שול אין די שבתים און ימים טובים און פלעגן באקומען מאלצייטן פון דער קהילה אן אן אפצאל. עס איז אויך געלונגען דעם דעמאלדיקן ראש הקהל, מר. נאטאן צו באפרייען די יידישע פארשיקטע פון ארבעט אין די שבתים און ימים טובים.

דער ישוב ווערט אבער אלץ קלענער און קלענער. יידן וואנדערן ארויס פון האבארט קיין מעלבורן און סידנעי. פון 435 יידן אין 1854 פאלט זייער צאל צו 84 אין 1891. עס קומען אן פארשידענע רבנים, זיי האלטן זיך אבער נישט לאנג אויף דעם פאסטן, ווייל דער קליינער ישוב קען זיי נישט אויסהאלטן. גאנץ אפט איז שווער צונויפזאמלען א מנין און די שול ווערט געשלאסן א לענגערע צייט.

די לאגע האט זיך טיילווייז פארבעסערט ווען א גרעסערע צאל יידישע פליטים פון דייטשלאנד איז אנטלאפן פון די היטלער־רדיפות און איז אנגעקומען קיין האבארט אין די 30־קער יארן. זיי האבן ארייננגעבראכט א ביסל לעבן אין דער אונטערגייענדיקער קהילה.

היינט־צו־טאג באשטייט דער יידישער ישוב אין האבארט פון עט־לעכע צענדליק משפחות. זיי באמיען זיך אויפצוהאלטן דאס געזעלשאפט־לעכע און רעליגיעזע יידישע לעבן.

דער אלטער יידישער בית־עולם איז פארקויפט געווארן מיט א צייט צוריק צום שטאט־ראט. ער איז נישט באנוצט געווארן אין משך פון 50 יאר און די מצבות זענען פולשטענדיק איינגעזונקען געווארן אין דער ערד.

לאנצעסטאן

אויף די צווייטע גרעסטע שטאט אין טאסמאניע, לאנצעסטאן האט פארמאגט א יידישן ישוב מיט העכער 100 יאר צוריק. אין 1835 האבן די דארטיקע יידן געשאפן א חברה קדישא. צען יאר שפעטער האבן זיי אויפגעבויט א שול אויף איינער פון די הויפט־גאסן פון דער שטאט, א בכבודיקע געביידע, וועלכע געפינט זיך נאך היינט אין א גוטן צו־שטאנד. אויך אויף דער שול האט מען געזאמלט נדבות ביי יידן און קריסטן. דער טעקסט אויף דעם אנטהילונגס־טאוול איז פאלגנדער: „אין דעם דריטן טאג פון תשרי 5605 זינט דער אנטשטייאונג פון דער וועלט

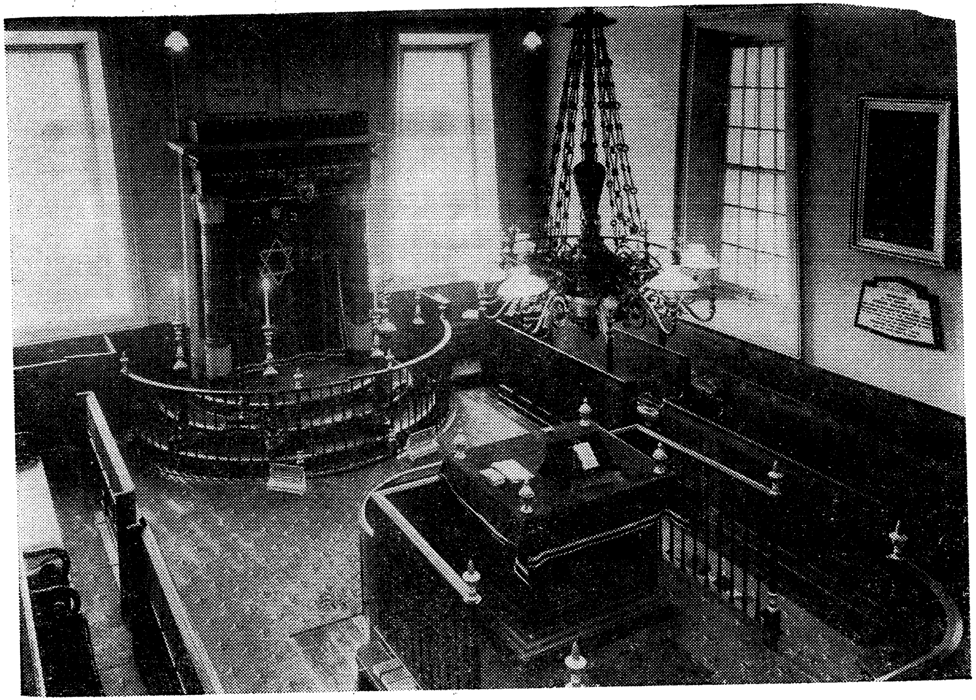

אינערלעכער אויסזען פון דער שול אין האָבאַרט

און אין דעם 8־טן יאר פון דער הערשאַפט פון דער קעניגין וויקטאָריא ווערט דאָס דאָזיקע הייליקע הויז געווידמעט דעם אַלמעכטיקן גאָט דורכן גובערנאַטאָר פון טאַסמאַניע און דער לאָיאַלער יידישער געמיינדע אין לאָנצעסטאָן".

די קהילה אין לאָנצעסטאָן האָט זיך נישט געקאָנט דערלויבן צו האָבן ביי זיך אַ רב, אָבער אַ שוחט און מוהל האָט זי יאָ געהאַט. ער האָט אויך פאַרנומען דעם אַמט פון חזן אין שול. דער רב פון האָבאַרט, רעוו. העלצעל פלעגט אָפט באַזוכן לאָנצעסטאָן.

די מאַקסימאַלע צאָל יידן, וואָס לאָנצעסטאָן האָט דערגרייכט איז געווען 150 אין יאָר 1857. אין די ימים טובים און באַזונדערס יום־כּיפּור פלעגט די צאָל זיך פאַרגרעסערן מיט די יידן פון דער אַרומיקער געגנט.

אין סאָוט סטריט געפינט זיך דער יידישער בית־עולם, וועלכער איז דורך דעם שטאָט־ראָט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קינדער־שפּיל־פּלאַץ. די מצבות זענען פולשטענדיק איינגעזונקען געוואָרן.

ביים היינטיקן טאָג געפינט זיך אין לאָנצעסטאָן אַ קליינע עדה יידן, וועלכע האַלט די שול אין אָרדענונג און באַמיט זיך אויפצוהאַלטן אַ יידיש לעבן.

הערץ בערגנער

דאָס יידישע געדרוקטע וואָרט אין אויסטראַליע

עס איז שווער צו שרייבן וועגן א יידישער ליטעראַטור אין אויסטראַליע. עס זענען געווען און ס'זענען דאַ נאָר איינצלנע שרייבער אויפן היגן קאָנטינענט, וואָס גיבן זיך אָפּ כמעט אויסשליסלעך מיט ליטעראַטור, כאָטש זיי קאָנען זיך פון דעם נישט מפרנס זיין. זיי זענען שרייבעריש אַקטיוו, האָבן אַרויסגעגעבן ביכער און זענען פאַרבונדן מיטן יידישן שעפערישן וואָרט בכל תפוצות ישראל. די איבעריקע פּען־מענטשן שרייבן בלויז פון צייט צו צייט אין די היגע צוויי וואָכן־צייטונגען וועגן געזעלשאַפטלעכע פראַגן, וועגן אַקטועלע ענינים, וועגן פּאָליטיק און זיי פאַרנעמען זיך אויך מיט פּראָבלעמען פון ליטעראַטור.

אבער צי קאָנען די עטלעכע שעפערישע שרייבער צוזאַמען מיט די אַנדערע פּען־מענטשן ברענגען דעם פּרילינג פון דער יידישער ליטעראַטור אין אויסטראַליע? צי זענען פאַראַן דאָ־הי די ליטעראַרישע שטרעמונגען, וואָס זאָלן זיין א סטימול צו פּראָדוקטיווקייט און נייע פאָרמעסטונגען? צי קומט צום אויסדרוק אויף א געניג ברייטן אופן די אויסטראַלישע אייגנאַרטיקייט און די נייע ווירקלעכקייט אין די ווערק פון דעם רוב היגע דיכטער און פּראָזאַאיקער?

פונדעסטוועגן האָט דאָס יידישע געדרוקטע וואָרט ביי אונדז א ווירקנדיקע קראַפט אויפן ישוב און מען דאַרף זיך אויף דעם אָפּשטעלן און דאָס אָפּשאַצן. א סך נעמען וועל איך מוזן אויסרעכענען, כדי אויף אַן אינפאָרמאַטיוון אופן צו געבן דאָס אַלגעמיינע בילד פון דעם יידישן שאַפן דאָ־הי. איך וועל דעם אַרטיקל איינטיילן אין פיר חלקים און אַרויסברענגען באַזונדערע פעריאָדן פון דער אַנטוויקלונג און אויפשטייג פון דער יידישער ליטעראַרישער ווירקונג. דער ערשטער פעריאָד איז די צייט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה; דער צווייטער — ערב און בשעת דער צווייטער וועלט־מלחמה; דער דריטער פעריאָד — נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה; פערטער פעריאָד — די היינטיקע צייט.

ערשטער פּעריאָד — די יאָרן נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה

דער ערשטער ערנסטער יידישער שרייבער, וואָס האָט געלייגט דעם פונדאַמענט פאַרן בנין פונעם יידישן וואָרט אין אויסטראַליע איז געווען פּנחס גאָלדהאַר. ער איז געקומען אַהער אין יאָר 1928. כאָטש ער האָט אין זיין היים־שטאָט לאָדזש געשריבן פּאָעזיע, האָט ער מער דאָ קיין לידער נישט געשריבן. ער האָט אָנגעהויבן צו דרוקן דערציילונגען פון אויסטראַלישן לעבן, פון די היגע יידן, וואָס קענען זיך נאָך נישט אַריינ־פּאַסן אין דער נייער סביבה. די דערציילונגען צייכענען זיך אויס מיט זייערע שטאַרקע רעאַליסטישע בילדער, רייכן אינהאַלט און זאַפטיקער שפּראַך. פּנחס גאָלדהאַר האָט אויך רעדאַגירט א צייט לאַנג א יידישע וואָכן־צייטונג און איז מיט רעכט באַצייכנט געוואָרן ווי דער פּיאָנער פון יידישן וואָרט אין אויסטראַליע. עטלעכע יאָר פאַר זיין טויט האָט ער פאַרעפנטלעכט א בוך „דערציילונגען פון אויסטראַליע", וואָס איז זייער וואַרעם אויפגענומען געוואָרן פון דער קריטיק. נאָך זיין טויט האָבן חברים־שרייבער אַרויסגעגעבן זיינס א בוך דערציילונגען, עסייען און אי־בערזעצונגען פון דער אויסטראַלישער ליטעראַטור.

צוזאַמען מיט גאָלדהאַרן האָבן געווירקט נאָך ליטעראַרישע כוחות אין מעלבורן און דאָס זענען געווען: א.נ. בר־כהן און אהרן פּאַטקין. בר־כהן איז געווען אַן אמתער אידעאַליסט און א קעמפער פאַר יידישער קולטור אין ביידע שפּראַכן: יידיש און העברעאיש. ער האָט געשריבן לידער און עסייען. ער איז געקומען קיין אויסטראַליע פאַר גאָלדהאַרן און איז פּריצייטיק געשטאָרבן. אהרן פּאַטקין איז געווען א פּול־בלוטיקער פּובליציסט און זשורנאַליסט. ער האָט געשריבן טעמפּעראַמענטפולע און קעמפערישע אַרטיקלען וועגן פאַרשידענע געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען און פאַרעפנטלעכט פון צייט צו צייט עסייען וועגן ליטעראַטור און טעאַטער. האַרט פאַר זיין טויט האָט ער אַרויסגעגעבן א בוך אין ענגליש וועגן דער אַנטשטייאונג פון דער רוסיש־יידישער אַרבעטער־באַוועגונג. אין יענער צייט האָט זיך אויך באַוויזן א. פּערל אין דער היגער פּרעסע.

הערש מינץ איז אָנגעקומען קיין אויסטראַליע נאָך פּאַטקינען און גאָלדהאַרן. ער האָט א צייט לאַנג געלעבט אין סידנעי, אַדעלאַיד, ווו ער איז געווען א לעקטאָר אין אוניווערזיטעט. כאָטש ער האָט נישט געלעבט פּערמאַנענט אין מעלבורן, איז ער פאַרבונדן געווען גייסטיק מיט דער שטאָט, וואָס איז די ירושלים דאַוויסטראַליע. הערש מינץ שרייבט באַ־לערנדיקע אַרטיקלען אויף געשיכטלעכע טעמעס וועגן יידישע קהילות אין אויסטראַליע. ער האָט ליב געשיכטע, אָבער ער פאַרעפנטלעכט גאַנץ

אַפּט וואָרטפּולע עסייען וועגן ליטעראַטור, וואָס איז אויך זיין געביט, ווייל ער איז אַן ערודיט און איז אויסגעבונדן מיט דער יידישער, העברע־אישער און וועלט־ליטעראַטור. ס'איז אַרויס זיינס אַ בוך אין ענגליש „די געשיכטע פון יידן אין דרום־אויסטראַליע".

אין די דרייסיקער יאָרן זענען דאָס רוב יידישע שעפערישע כוחות געווען פאַרטראַטן דער עיקר אין דעם ערשטן יידישן אַלמאַנאַך. דעם אַלמאַנאַך האָט רעדאַגירט דער דיכטער מלך ראַוויטש, וואָס האָט באַזוכט אויסטראַליע אין שליחות פון די יידיש־וועלטלעכע שולן אין פּוילן. מלך ראַוויטש האָט דאָ געלעבט עטלעכע יאָר און געווירקט ליטעראַריש. ער האָט געשריבן ליריש־דירנדיקע לידער און קאַלירפולע אַרטיקלען וועגן אויסטראַליע און איינע פון זיינע ליטעראַרישע אַמביציעס איז געווען צו פאַרעפנטלעכן הי אַן אַלמאַנאַך, וואָס זאָל זיין דער אָנהויב פון אַ יידיש־אויסטראַלישער ליטעראַטור.

אין דעם אַלמאַנאַך זענען פאַרעפנטלעכט אַרבעטן פון אַ צאָל שריי־בער און אַפילו פון געזעלשאַפטלעכע טוער. ס'איז דאָרטן פאַראַן אַ רייזע־בילד פון פּרץ הירשביין וועגן אויסטראַליע, וואָס ער האָט באַזוכט אין יאָר 1921. הירשביין איז געווען דער ערשטער גרויסער יידישער שרייבער, וואָס האָט צוגעשלאָגן צו די ברעגעס פונעם פינפטן קאָנטינענט און ער האָט סטימולירט דאָס קולטור־לעבן אין מעלבורן, וואָס האָט זיך נאָך געפונען אין די וויקעלעך. אין דעם אַלמאַנאַך איז דאָ אַן עסיי פון לייב זשאַבינסקי ע"ה. זיין נאָמען טרעפן מיר שפּעטער אָפט אין דער פּרעסע אין מעלבורן. אייזיק הורוויץ האָט אין ערשטן אַלמאַנאַך נישט געשריבן, אָבער ער האָט פאַרעפנטלעכט זיינע זכרונות אין צווייטן אַלמאַנאַך און אין די וואָכן־צייטונגען. אויך סענדער בורשטין און י. האַניג האָבן אין ערשטן אַלמאַנאַך נישט געשריבן, אָבער זייערע נעמען דערשיינען גאַנץ אָפט אין דער לאָקאַלער פּרעסע. סענדער בורשטין שרייבט וועגן אינער־לעכער פּאָליטיק און וועגן דער אַרבעטער־באַוועגונג אין אויסטראַליע און נעמט שטעלונג אין פאַרשידענע געזעלשאַפטלעכע פראַגן. י. האַניג שרייבט ערנסטע עסייען, זכרונות און הומאָרפולע פעליעטאָנען, וווּ ער שטעלט אַוועק די יידישע געזעלשאַפט אין אַ קרומען שפּיגל.

כאָטש נישט אַלע שרייבער האָבן אָנטייל גענומען אין ערשטן יידישן אַלמאַנאַך, איז אָבער דאָס זאַמל־בוך געווען אַ וויכטיקע דאַטע אינעם היגן קולטור־לעבן און האָט צוגעגעבן אַנזען דער ליטעראַרישער משפחה. מען איז געוווייער געוואָרן אין דער וועלט, אַז ס'איז צוגעקומען אויף דער יידישער מאַפּע אַ נייער קאָנטינענט, וווּ די יידישע ליטעראַטור האָט זיך גענומען אויספּיקן.

צווייטער פעריאָד — ערב און בשעת דער צווייטער וועלט־מלחמה

א יאָר פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה איז אָנגעקומען קיין מעל־בורן א גרופּע יידישע שרייבער, וואָס האָט דאָס היגע קולטור־לעבן צוגע־געבן מער שוווּנג און עס אַרויסגענומען פון די אַביסל פּראָווינציאַנעלע באַדינגונגען, וואָס האָבן געהערשט אויף דער יידישער גאַס. די שרייבער זענען נישט געווען אָרגאַניזירט, נאָר באַזונדערע יחידים זענען געקומען כמעט אין דער זעלבער צייט, ווען אין פּוילן האָט דער פאַשיסטישער רעזשים פאַרצויגן אַלץ שטאַרקער די פּעטליע אויפן האַלדז פון די יידישע בירגער.

ס'זענען דעמאָלט געקומען: בונם וואַרשאַווסקי, א. זבאַר, ש. מאַראַנץ, י. גיליגיטש, י. קאַהאַן, ח. ראָזנשטיין, ש. בענעט, י. בירשטיין און דער מחבר פון די שורות. פון ליטעראַטור האָבן זיך די שרייבער נישט געקאָנט מפרנס זיין, אָבער דער שאַפונגס־דראַנג האָט זיך פון זיי נישט אָפּגעטון. ביי די שווערסטע אומשטענדן האָבן זיי ווייטער געשריבן און פאַרעפנט־לעכט זייערע זאַכן אין דער וואָכן־צייטונג „די אויסטראַלישע יידישע נייעס", וואָס עס האָט רעדאַגירט דעמאָלט חיים רובינשטיין ע"ה, א ייד א תלמיד־חכם און א משכיל. חיים רובינשטיין האָט אין דעם וואָכן־בלאַט געשריבן אויפקלערערישע לייט־אַרטיקלען, וואָס האָבן געהאַט זייערע געשווירענע לייענער. ער האָט אויך געפּרוווט אַרויסגעבן א ליטעראַרישן זשורנאַל, כדי איינצוזאַמלען און צו געבן א גייסטיקן דאַך איבערן קאָפּ די ניי־אָנגעקומענע פּען־מענטשן. דער זשורנאַל האָט אָבער נישט געהאַט קיין אריכת־ימים.

די ניי־אָנגעקומענע פּען־מענטשן האָבן, יעדער אויף זיין שטייגער, צוגעטראָגן זייער צושטייער צום היגן יידישן שאַפן. בונם וואַרשאַווסקי ע"ה פאַרעפנטלעכט א פּאָעמע „די פאַרלוירענע בת־מלכה", וואָס איז אַן איבערדיכטונג פון ר' נחמן בראַסלאַווערס „מעשה מאבידת בת־מלך". דאָס בוך האָט אויסגענומען ביים לייענער און געהאַט א גוטע קריטיק. א. זבאַר שרייבט אַרטיקלען און עסייען וועגן פאַרשידענע פּראָבלעמען, וואָס האָבן א שייכות צו קונסט. באַזונדערס וואַרעם און מיט אָפענע אָרעמס נעמט ער אויף אין דער פּרעסע די קולטור־שליחים, וואָס קומען באַזוכן אונדזער ישוב. א. זבאַר באַזיצט א גוטע פעדער און זיין צוגאַנג צו דער טעמע איז כמעט אַלעמאָל ענטוזיאַסטיש און מיט יוגנטלעכן ברען. יצחק קאַהאַן איז אַן ערנסטער עסייאיסט. ער טראַכט אַלעמאָל גוט אַדורך זיינע טעמעס. אַז ער באַהאַנדלט א שרייבער, שטודירט ער פריער גוט אַדורך זיינע ווערק און אַלץ וואָס איז וועגן אים געשריבן געוואָרן און ערשט שפּעטער גיט ער זיין אייגענע אָפּשאַצונג און פּירוש. מחמת דעם

זענען זיינע אַרבעטן וואַגיק און ערנסט. לעצטנס איז דערשינען דאָ זיין בוך „פונקען און פלאַמען".

בעת מען רעדט מיטן פּעדאַגאָג י. גיליגיטש, וועלכער איז דער פאַר־וואַלטער פון דער י. ל. פּרץ־שול אין מעלבורן, האַלט ער זיך נישט פאַר קיין שרייבער. אָבער דאָס איז זיכער מחמת ענוות, ווארן ער באַרייכערט אונדזער פּרעסע מיט אַרטיקלען וועגן פּעדאַגאָגיק און אַנדערע קולטור־פּראָבלעמען. ש. מאַראַנץ איז אַ פּעדאַגאָג, וואָס האָט זיך אין אויסטראַליע גענומען צו דער פּעדער. ער איז שוין געווען רעדאַקטאָר פון ביידע וואָכן־צייטונגען — פון „די יידישע פּאָסט" און „די אויסטראַלישע יידישע נייעס" — וווּ ער האָט פאַרעפנטלעכט אַרטיקלען, וואָס האָבן זיך אויס־געצייכנט מיט אינפאָרמאַטיווער רייכקייט און זאַכלעכקייט. ח. ראָזנשטיין שרייבט עסייען, אָבער דער עיקר באַהאַנדלט ער טעאַטער־פּראָבלעמען, אין וועלכע ער איז אַ בקי און ער האָט געשריבן אַזאַ אַנגעזעענע אַרבעט ווי ס'איז די געשיכטע פון יידישן טעאַטער אין אויסטראַליע. ער האָט פאַרעפנטלעכט צוויי פּיעסן: „מגילת ברוך טראַסק" און „די דריטע זייט פון מעדאַל". ש. בענעט שיקט קאָרעספּאָנדענצן וועגן אויסטראַליע קיין אויסלאַנד און דרוקט יעדע וואָך פעליעטאָנען אין דער לאָקאַלער פּרעסע. אויך ק. ברוקס דרוקט פון צייט צו צייט פעליעטאָנען אין די היגע אויס־גאַבעס.

דאָס רוב יידישע ישובים האָבן אַן איבערוואָג פון דיכטער אין זייער ליטעראַטור — אָבער מיר האָבן קיין דיכטער נישט געהאַט. וועל איך דאָ אַרויסהייבן יאָסל בירשטיין, דעם יונגן טאַלענטירטן דיכטער, וואָס האָט פאַרעפנטלעכט אַ בוך לידער וועגן יידישער איינזאַמקייט אין אויסטראַ־ליע „אונטער פרעמדע הימלען". בירשטיין איז היינט אין ישראל און איז דער מחבר פון ראָמאַן וועגן קיבוץ־לעבן „אויף שמאָלע טראָטואַרן", וואָס האָט געהאַט אַ סך דערפאָלג. אויך ק. שאַרף האָט פאַרעפנטלעכט אַ בוך לידער אין מעלבורן.

במשך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט געלעבט אויפן פינפטן קאָנטינענט ד"ר נחמן שטיינבערג, וואָס איז געקומען אַהער מיטן פּראָיעקט צו באַזעצן יידן אין קימבערליי — אַ נישט־באַוווינטער, כמעט מדבר־דיקער שטח. ער האָט פאַרעפנטלעכט אין שייכות מיט זיין פּראָיעקט אַ בוך „געלעבט און געחלומט אין אויסטראַליע", וווּ ער שילדערט דאָס לאַנד אין אַ פּובליציסטיש־בילדערישער שפּראַך, פול מיט שבחים פאַר דער רייכקייט פון דער נאַטור.

צו יענער צייט איז דערשינען דער צווייטער אויסטראַליש־יידישער אַלמאַנאַך, אַ מין המשך פון ערשטן, וואָס די קולטור־אינסטיטוציע

„קדימה" האט ארויסגעגעבן. עס האבן זיך ארום דעם אלמאנאך גרופירט א ריי שרייבער. די רעדאקטארן פונעם אלמאנאך זענען געווען: פנחס גאלדהאר, בונם ווארשאווסקי, הערש מינץ און דער מחבר פון דעם ארטיקל.

באלד נאכן אלמאנאך איז דערשינען דאס זאמלבוך „צושטייער" מיט דער באטייליקונג פון שרייבער־פליט אברהם שולמאן, וואס איז אנגעקומען אהער פון שאנכיי בעת דער מלחמה. דעמאלט איז אויך אנגעקומען יעקב וואקס, וואס איז געווען געזעלשאפטלעך און שרייבעריש טעטיק. די נאענטע מיטארבעטער פונעם „צושטייער" זענען געווען פנחס גאלדהאר, אהרן פאטקין, אברהם שולמאן, יאסל בירשטיין. מיט זיין אימפולסיווקייט און רירעוודיקייט האט שולמאן זייער פיל אויפגעטאן פארן ישוב. א טאלענטירטער עסייאיסט און זשורנאליסט, איז ער נישט בלויז אליין געווען זייער אקטיוו ליטעראריש, נאר ער האט אויך סטימולירט, אז אנדערע זאלן דאס זיין. שולמאן איז געווען א פערמאנענטער מיטארבעטער פון „די אויסטראלישע יידישע נייעס", וווּ ער האט געדרוקט פיינע פעליעטאנען און הומארעסקעס. ער איז געווען דער איניציאטאר פונעם „צושטייער" און שפעטער פון דעם חודש־זשורנאל „אויפבוי", וואס איז דערשינען לפי ערך צוויי יאר צייט אן איבערייס. „אויפבוי" איז רעדאגירט געווארן פון א קאלעגיע און איז געווען די היים פארן רוב היגע פעז־מענטשן. דער שרייבער פון די שורות האט אין די צוויי איבנדערמאנטע פעריאדישע אויסגאבן פארעפנטלעכט צוויי ראמאנען, וואס זענען שפעטער דערשינען אין בוך־פארם. אין „צושטייער" האט זיך געדרוקט „צווישן הימל און וואסער", וואס איז דערנאך דערשינען אין ענגליש און איז אויסגעצייכנט געווארן מיט א גאלדענעם מעדאל פארן בעסטן בוך פונעם יאר. אין „אויפבוי" האט זיך געדרוקט אין המשכים „א שטאט אין פוילן". נאך פאר די ראמאנען איז ארויס זיינס א בוך דערציילונגען „דאס נייע הויז".

דריטער פעריאד — נאך דער צווייטער וועלט־מלחמה

נאך דער צווייטער וועלט־מלחמה האט זיך די שרייבער־משפחה אין מעלבורן ווידער פארגרעסערט מיט כוחות, וואס זענען געקומען פון שאנכיי, פון רוסלאנד, פון פוילן און פון די שארית־הפליטה־לאגערן אין דייטשלאנד. דאס רוב פון שרייבערס איז דורכגעגאנגען די היטלעריסטישע שבעה־מדורי־גיהנום און געהאפט דא צו געפינען א מקום־מקלט.

אזוי גיך ווי אויסטראליע האט נאך דער מלחמה אויפגעמאכט אירע טויערן זענען אהער געקומען פון שאנכיי: י. ראפאפארט און בער י. ראזען.

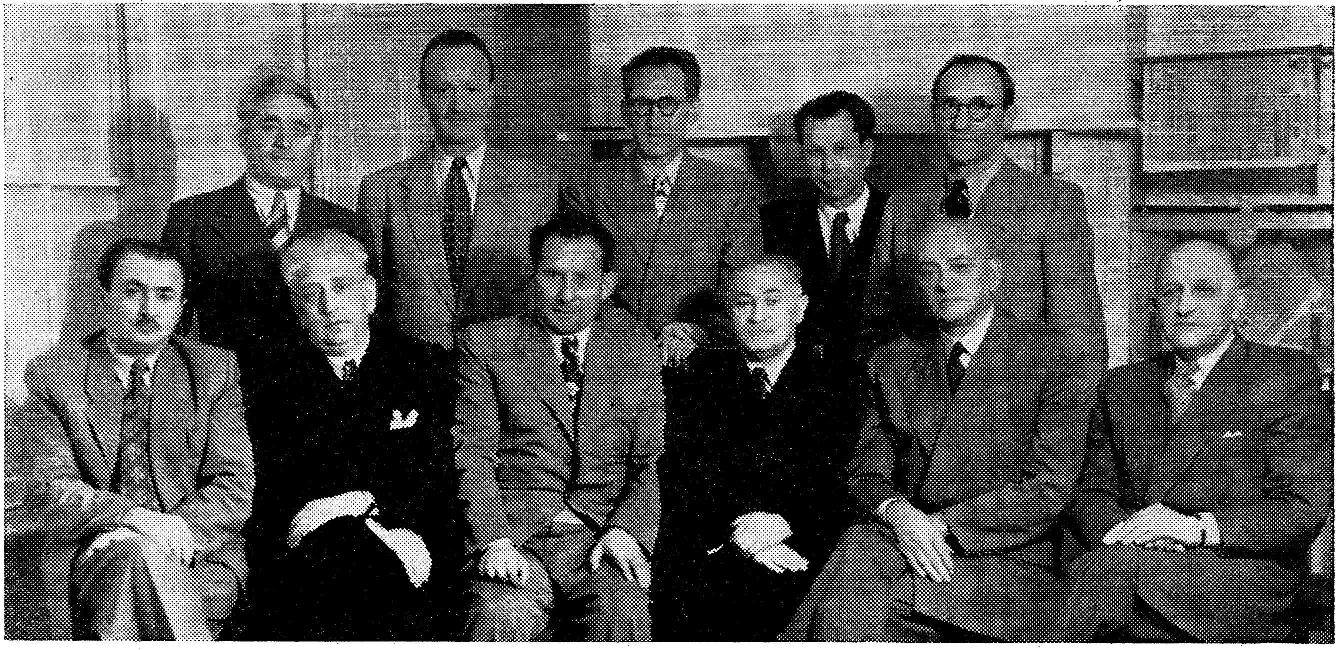

אַ גרופּע יידישע שרייבער אין מעלבורן אין אָנהויב פופציקער יאָרן

פון רעכטס צו לינקס (ערשטע ריי): א. זבאַר, י. וואַקס ע"ה, י. ראַפּאָפּאָרט, ג. שאַיאַק, מ. באַלבערישסקי, י. שפּערלינג.
(צווייטע ריי): י. קאַהאַן, ל. פרידמאַן, י. וויצענטאָווסקי, אַ. פּושעדבאָרסקי, י. אָרבאַך.

י. ראַפּאַפּאָרט איז אַ באַקאַנטער קריטיקער און ער האָט אין פּוילן פֿאַרנומען אַ בכבודיק אָרט אין דער יידישער ליטעראַטור. ער האָט דאָרט פֿאַרעפֿנטלעכט אַ ריי ביכער מיט קריטיק, ווו ער האָט געמאַכט אַ שפּאַציר איבער דער יידישער ליטעראַטור און איבער גרויסע שטחים פֿון דער וועלט־ליטעראַטור. אין מעלבורן איז ראַפּאַפּאָרט ממשיך זיין שרייבערישע קאַריערע און ער איז דאָ ווייטער שטאַרק פּראָדוקטיוו. כ'וועל אויסרעכענען די ביכער, וואָס י. ראַפּאַפּאָרט האָט פֿאַרעפֿנטלעכט די לעצטע יאָרן: „ערשטער שניט נאָכן שטורעם", „העלדן און קרבנות פֿון דער אי־בערגאַנגס־צייט", „טראַפּנס גלויבן", „אויסגעריסענע בלעטער", „תנ"ך־אימפּראָוויזאַציעס", „פּייערלעך אין נעפּל", „זוימען אין ווינט". צוויי ביכער זענען פּרעמירט געוואָרן. חוץ דעם וואָס ראַפּאַפּאָרט פֿאַרנעמט זיך מיט אַנאַליטישער קריטיק און ער באַהאַנדלט שרייבער און ביכער אין דער יידישער פּרעסע אין אויסלאַנד און אין די היגע אויסגאַבעס, האָט ער אַ צייט לאַנג רעדאַגירט „די אויסטראַלישע יידישע נייעס". ער האָט איצט זיין שטענדער אין „די יידישע פּאָסט", ווו ער איז רעדאַקטאָר און שרייבט לרוב וועגן פּאָליטישע און געזעלשאַפֿטלעכע פּראָבלעמען. בער י. ראָזען איז געקומען קיין מעלבורן מיט אַ סטאַזש פֿון אַ שרייבער, וואָס האָט הינטער זיך אַ בוך דערציילונגען „רויע ערד" און יאָרן דערפֿאַ־רונג אַלס זשורנאַליסט. ער האָט געשריבן הי זיינע פּאָרטרעטן וועגן יידישע שרייבער און אַרטיקלען וועגן יידישע אַקטועלע פֿראַגן. די פּאָרטרעטן פֿאַר־מאָגן אַ בענקנדיקן נאָסטאַלגיע־טאָן און די אַרטיקלען אַ וואַרעמען אָטעם. ראָזען איז אין מעלבורן געגאַנגען פֿאַראויס. ער האָט אָנגעשריבן דאָ צוויי ביכער: „טלאָמאַצקע 13" און „פּאָרטרעטן". נאָך זיין פּריצייטיקן טויט האָט אַ גרופּע פֿריינד אַרויסגעגעבן זיינע „געקליבענע שריפֿטן".

ס'האָט נישט לאַנג געדויערט און ס'זענען אָנגעקומען קיין אויסטראַ־ליע שרייבער פֿון די די.פּי.־לאַגערן אין דייטשלאַנד, פֿון פֿראַנקרייך, פֿון רוסלאַנד, און פֿון אַנדערע מקומות, ווו די מלחמה האָט זיי פֿאַרטריבן. עס האָבן זיך כמעט אין איין צייט באַזעצט אין מעלבורן: שבע גלאַס־ווינער מיט איר מאַן דעם דיכטער י. ווינער, מ. אייזענבוד, י. שפּערלינג, י. וויצענטאַווסקי, א. פּשעדבאָרסקי, מ. באַלבערישסקי. זיי אַלע האָבן אָנגעהויבן צו דרוקן וועגן זייערע ענויים־קשים אין די בלוטיקע ימי־היטלער.

שבע גלאַס־ווינער דרוקט דערציילונגען דאָס רוב וועגן די פֿאַרניכ־טונגס־לאַגערן, ווו זי איז אַליין געווען. די דערציילונגען פֿאַרמאָגן אַ סך געפֿיל און זענען רירנדיק, כאָטש זי מיידט אויס הויכע טענער. מ. אייזענ־בוד פֿאַרעפֿנטלעכט דערציילונגען וועגן שטעטל אין דער אַלטער היים און

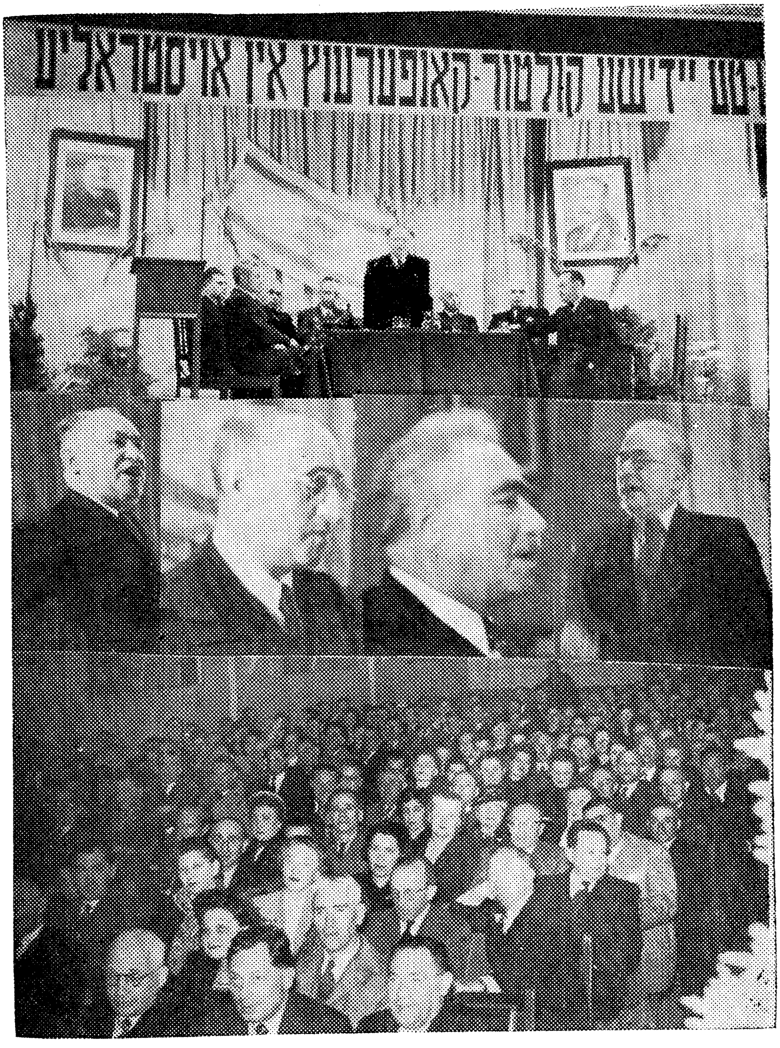

ערשטע יידישע קולטור-קאָנפערענץ אין אויסטראַליע
אין יאָר 1948

אויבן: דער פרעזידיום־טיש. (פון רעכטס צו לינקס): ש. גאָלדשטיין, ש. ראָט, ישראל שער ע"ה, ה. מונץ (פירט דעם פאָרזיץ), י. ריימער, ח. ראָזענבעס, י. לענג, ב. ראָזען.

אין מיטן: אייניקע רעדנער אויף דער קאָנפערענץ: א. מאַשין ע"ה, ד"ר ב. סוראָוויטש ע"ה, ד"ר א. צימערמאַן, י. ראַפּאָפּאָרט.

אונטן: אַ טייל פון דעם גרויסן עולם אין זאַל.

וועגן זיינע נע־ונד יאָרן אין ראַטנפאַרבאַנד. ער איז אַ גוטער אָבסערוואַטאָר און שילדערער. ער האָט אַרויסגעגעבן צוויי ביכער: „געלעבט הינטער קראַטן" און „ניעסוויזשער יידן"; י. שפּערלינג דרוקט אַרטיקלען און רעפּאָרטאַזשן, וואָס צייכענען זיך אויס מיט אַ לעבעדיק־בילדערישער שפּראַך. ער שרייבט וועגן זיינע נע־ונעד־יאָרן אין אוזבעקיסטאַן און וועגן די די.־פּי.־לאַגערן אין דייטשלאַנד. א. פּשעדבאָרסקי האָט אָנגעהויבן מיט לידער און האָט זיך איבערגעוואָרפן אויף דערציילונגען. י. וויצענטאָווסקי דרוקט רעצענזיעס וועגן ביכער. מ. באַלבערישסקי האָט זיך ענערגיש גענומען אַקלימאַטיזירן אינעם היגן יידישן ישוב און עס זענען אים באַלד קלאָר געוואָרן די אַלע פּלאָנטערנישן פון דער מעלבורנער געזעלשאַפט. ער האָט גענומען זאָגן זיין מיינונג אין דער פּרעסע.

אין יענער צייט, ווען די רעשטלעך לעבן־געבליבענע יידן האָבן פאַרלאָזט איראָפּע און האָבן עמיגרירט אין די מעבר־לים־לענדער, זענען אויך די ניצול־געוואָרענע שרייבער מיטגעגאַנגען מיט זיי. קיין אויסטראַליע האָבן אָנגעהויבן אָנצוקומען שיפן מיט פּליטים און צווישן זיי אויך שרייבער. כ׳וועל דאָ דערמאָנען גדליה שאַיאַק און אברהם ציקערט. שאַיאַס באַנוצט זיך כמעט מיט אַלע ליטעראַרישע פאָרמען. ער שרייבט דערציילונגען, לידער, דראַמעס, אַרטיקלען. ער האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך דערציילונגען „אין שאָטן פון האַקן־קרייץ", וווּ ער שילדערט מיט איבערצייגנדיקע בילדער די גרוילִיקע טעג, ווען פּוילן איז באַפאַלן געוואָרן פון די היטלערישע חיילות. דאָס בוך געהערט צו די ערשטע חורבן־ביכער אין אונדזער ליטעראַטור. שאַיאַק האָט רעדאַגירט לאַנגע יאָרן „די יידישע פּאָסט". חוץ „אין שאָטן פון האַקן־קרייץ", האָט ער פאַרעפנטלעכט נאָך עטלעכע ביכער אין פאַרמלחמהדיקן פּוילן. א. ציקערט איז אַ מאָדערנער פּאָעט, וואָס קען זיך גוט אויס אין אַלע שטרעמונגען פון דער היינטצייטיקער פּאָעזיע און ער ווייסט וויאַזוי די שטרעמונגען צו אַדאַפּטירן און צו פאַראייגענען. זיינע לידער פאַרמאָגן שווונג — דער פערז איז עלאַסטיש און פאַרביק.

צו דער חורבן־ליטעראַטור, וואָס איז געדרוקט געוואָרן דאָ־הי, דאַרף מען צורעכענען דאָס בוך פון רפאל רייזנער „דער אומקום פון ביאַליסטאָקער יידנטום". אויך ל. פרידמאַן האָט אַרויסגעגעבן אַ בראָשור וועגן זיין היים־שטאָט מעזריטש אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע. ל. פרידמאַן — אַ געוועזענער אַספּיראַנט פון ייוו"אָ — איז געווען איינער פון די ערשטע רעדאַקטאָרן פון „די יידישע פּאָסט" און אונטער זיין געוויסנהאַפטער רעדאַקציע איז די צייטונג געשטאַנען אויף אַ ניוואָ, ווייל ער איז אַ זשורנאַליסט וואָס ווייסט צו וואָס ער צילט און וואָס ער וויל.

ה. לייוויק טרויער-אָוונט אין 1963

פון רעכטס צו לינקס:
ה. בערגנער (רעדט), י. שפערלינג, ס. בורשטין, י. קאַהאַן, ה. מונץ, י. גיליגיטש.

ווי עס איז צו זען האָבן זיך די רעדאַקטאָרן פון די צוויי וואָכן־ציַיטונגען אַפּט געביטן — אָבער לעצטנס איז שוין י. רובינשטיין היפּשע יאָרן רעדאַקטאָר פון „די יידישע נייעס", ווו ער שרייבט אונטער פאַרשיַידענע נעמען. כאָטש די ציַיטונגען לעבן נישט בשלום צווישן זיך און נישט אַלע שרייבער האָבן די זכיה צו דרוקן אין ביידע ציַיטונגען אין דער זעלבער ציַיט, איז הרב י. ראַפּאַפּאָרט פּריווילעגירט. ער דרוקט אין ביידע ציַיטונגען זיַינע בקיאותדיקע עסייען וועגן די מנהיגי־הדור אין אונדזער געשיכטע. לעצטנס האָט ער אַרויסגעגעבן צוויי ביכער אין יידיש. אַפנים, אַז ד"ר מ. פערשטענדיג געהערט אויך צו די אויסנאַמען, וויַיל מיר טרעפן זיַינע פּיקחותדיק־בליציקע קאָמענטאַרן וועגן יידישער־און וועלט־פּאָליטיק אין ביידע וואָכן־בלעטער.

פערטער פּעריאָד — די היינטיקע ציַיט

מעלבורן האָט נישט קיין מזל צו אירע ליטעראַרישע זשורנאַלן. זיי גייען אויף און ווייזן זיך שיין — אָבער איידער זיי צעבליִען זיך מיט שפע, הויכן זיי אויס די נשמה. דעם זעלבן גורל האָט אויך געהאַט דער ליטעראַרישער זשורנאַל „מעלבורנער בלעטער", וואָס דער שרייבער־פאַראיין האָט אַרויסגעגעבן. אַרום דעם זשורנאַל האָבן זיך גרופּירט דיכטער און פּראָזאַאיקער און עס וואָלט דאָ אוודאי געפונען אַ היים י. קערש, וועלכער איז מיט עטלעכע יאָר צוריק געקומען פון פּוילן. י. קערש, וואָס איז פון בארוף אַ פּעדאַגאָג, שריַיבט קריטיק. זיַינע עסייען וועגן ליטעראַטור, און אויך וועגן פילאָזאָפיע, פאַרמאָגן אַ איינפאַל און אַ געוואַגטקייט און האָבן אַ צוגעגרייטע באַזע פון וויסן. אינעם ליטעראַרישן זשורנאַל, וואָס האָט נישט מאריך ימים געווען, וואָלטן זיכער אויך געפונען אַ פּלאַץ דער פאָלקלאָריסט י. טאָוב, און י.מ. לעוויז, וואָס האָט פאַרעפנטלעכט לעצטנס אַ בוך געפּילפּולע לידער „טריבע הימלען" און דער טיכטיקער ביבליאָגראַף ב. עזראַוויטש, וואָס וואָלט מיט זיין ענטוזיאַזם פאַרן יידישן בוך, פיל צושטייער געגעבן צו דער אויסגאַבע.

אויב דער דערמאָנטער זשורנאַל האָט נישט געהאַט קיין אריכת־ימים, האָט די אויסגאַבע „אונדזער גערדאַנק", וואָס איז „בונדיש" אָריענטירט, יאָ אַ לאַנג לעבן און דערשיינט פּערמאַנענט. צו די הויפּט־מיטאַרבעטער פון „אונדזער געדאַנק" געהערן די זשורנאַליסטן ה. באַכראַך, י. אַרבאַר און ב. ווינער. דער זשורנאַל האָט אַ פּיעטעט פאַר יידיש און אַן אָפענע טיר פאַר ליטעראַטור.

לעצטנס דערשיינט דאָ אַ פּעריאָדישע אויסגאַבע „דער לאַנדסמאַן", אַרויסגעגעבן פון דער פעדעראַציע פון די לאַנדסמאַנשאַפטן, אַרום וועלכן

אויף דעם פייערלעכן י. ל. פרץ-אָוונט אין „קדימה"
צו פרצ'עס 50-יאָריקן יאָרצייט.

אויבן:
פרעזידיום־טיש. (פון רעכטס צו לינקס): מ. אייזענבוד, ל. פרידמאַן, י. מ. לעווין, ה. בערגנער, ש. באַכראַך (פון טשילע), הרב ד"ר י. ראַפּאַפּאָרט, י. שפּערלינג, י. ריימער און י. קאַהאַן (האַלט אַ רעפעראַט).

אין מיטן:
אַ טייל פון דער י. ל. פרץ־אויסשטעלונג, — מיט ב. עזראַוויטש און ש. טיגעל, וועלכע האָבן געגרייט די אויסשטעלונג.

אונטן:
אַ טייל פון דעם גרויסן עולם אין זאַל. משה פּאַטאַשינסקי רעציטירט „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק".

אויפן אָוונט לכבוד י. ראַפּאָפּאָרט צום דערשיינען פון זיין בוך „תנ״ך־אימפּראָוויזאַציעס״ אין יאָר 1961.
(פון רעכטס צו לינקס): י. ריימער, י. גיליגטש, ש. ווין, פרוי ראַפּאָפּאָרט, י. ראַפּאָפּאָרט, פרוי פּ. בורשטין, ס. בורשטין (רעדט), ל. פרידמאַן, ב. עזראָוויטש, ה. באַכראַך.

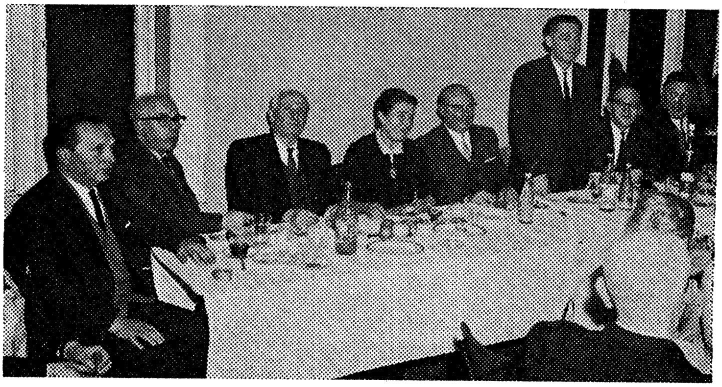

אויפן אָוונט לכבוד מ. אייזענבודם בוך „ניעסוויזשער יידן״ אין יאָר 1965.
(פון רעכטס צו לינקס): ה. באַכראַך, י. קערש, מ. אייזענבוד (רעדט), י. ריימער, רחל האָלצער, י. גיליגיטש, ב. עזראָוויטש, ש. באַכראַך (פון טשילע).

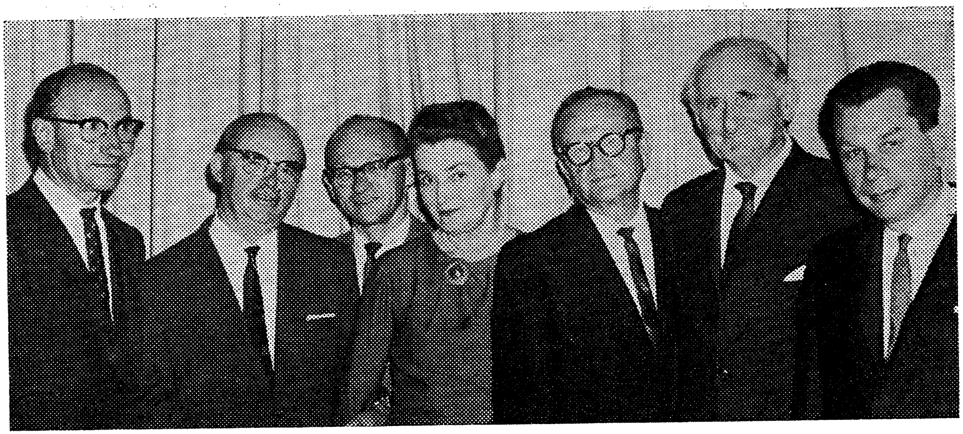

אַנטײלנעמער אויף דעם אָוונט לכבוד הערץ בערג־נערס בוך „ווו דער אמת שטייט איין", אין 1965.

פון ר. צו ל.: פרידמאַן, פּ. בלאָק, הערץ בערגנער, רחל האָלצער, י. קערש, י. ריימער און י. קאַהאַן.

אויפן אָוונט לכבוד יצחק קאַהאַנס בוך „פונקען און פלאַמען", אין 1965.

פון ר. צו ל.: ל. פרידמאַן, ש. באַכראַך (טשילע), י. קערש (רעדט), ה. בערגנער, י. ריימער, יצחק קאַהאַן און פרוי חנה קאַהאַן.

עס גרופּירט זיך אַ טייל פון די היגע יידישע שרייבער. לאָמיר האָפן, אַז דער זשורנאַל וועט האָבן אריכת־ימים.

עס דאַרף דאָ דערמאָנט ווערן דער דיכטער מ. זאַלצמאַן, וועלכער האָט געלעבט אין מעלבורן אייניקע יאָרן נאָכן אַרויספאָרן פון פּוילן. זאַלצמאַן האָט אַרויסגעגעבן אין פּוילן אַ בוך לידער. ער איז אַ לירישער דיכטער, וואָס טוט תפילה בלחש.

עס מוז דאָ געזאָגט ווערן, אַז נישט בלויז מעלבורן, וואָס איז די ירושלים דאויסטראַליע, האָט פאַרכאַפּט אינגאַנצן פאַר זיך דאָס יידישע וואָרט, נאָר אויך סידני פאַרמאָגט אַ ליטעראַרישע גרופּע. דאָס ערשטע אָרט אין דער גרופּע געהערט צו ד״ר א. צימערמאַן, וואָס איז אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער אין „די אויסטראַלישע יידישע נייעס". צו זיין חשוב און וואָגיק וואָרט הערט מען זיך שטאַרק צו. אין סידני לעבן אויך: דער פּראָדוקטיווער פּעליעטאָניסט ש. מירעלס, דער ביבליאָגראַף מ. אַלעקסאַנדער און דער עסייאיסט ה. בערעזניאַק.

צום סוף וויל איך אויך דערמאָנען, אַז דער מחבר פון דעם אַרטיקל האָט לעצטנס פאַרעפנטלעכט דריי ביכער, וואָס גיבן זיך אָפּ אינגאַנצן מיט דער אויסטראַלישער טעמאַטיק — אַ בוך דערציילונגען „דאָס הויז פון דזשייקאָב אייזיקס" און אַ ראָמאַן „ליכט און שאָטן". דער ראָמאַן, וואָס איז פּרעמירט געוואָרן, איז איבערגעזעצט געוואָרן אין ענגליש דורך עליק ברייזבלאַט. דאָס דריטע בוך איז אַ באַנד דערציילונגען „ווו דער אמת שטייט איין", אַרויסגעגעבן מיט דער פינאַנסיעלער הילף פון ס. בורשטין און זיינע זין צום אָנדענק פון פייגע בורשטין ע״ה.

כ'האָב זיך באַמיט צו געבן אַן אָביעקטיוו בילד פון דעם יידישן געדרוקטן וואָרט אין אויסטראַליע. עס איז נאָך צו פרי צו זאָגן, אַז ס'איז פאַראַן אַ יידישע ליטעראַטור אויפן פינפטן קאָנטינענט — אָבער עס זענען דאָ פּאָטענציאַנעלע מעגלעכקייטן, אַז דאָס זאָל געשען אין דער נאָענטער צוקונפט. ווען די יידישע שעפער אין מעלבורן וואָלטן אַרויסגעוויזן מער גוטן ווילן און געפונען אַ געמיינזאַמע שפּראַך, וואָלטן זיי געהאַט אַ שטענדיקע ליטעראַרישע טריבונע, ווו זיי וואָלטן געקאָנט פאַרעפנטלעכן זייערע זאַכן און נישט געדאַרפט אָנקומען צו פרעמדע טישן. עס זענען דאָ סימנים לויט דער אָפּגעטוענער אַרבעט, אַז פון די פאַרזייעטע קערנער פונעם יידישן געדרוקטן וואָרט וועלן אַמאָל אויפגיין אין אויסטראַליע די זאַנגען פון אַ יידישער ליטעראַטור.

ווי אַנדערע
זעען אונדז

ד״ר חיים שאָשקעס

מיט ייִדן אין אויסטראַליע

(איינדרוקן פון א באַזוך)

אין זומער פון יאָר 1961, בין איך צום דריטן מאָל געפלויגן קיין אויסטראַליע.

די ערשטע צוויי וויזיטן זענען געווען אין שליחות פון דער עמי־גראַציע־געזעלשאַפט „האיאס" און דער דריטער אין שליחות פון „ייווא".

מיט צוועלף יאָר צוריק האָט אויסטראַליע פאַרמאָגט נאָר אַכט מיליאָן מענטשן, כאָטש דער שטח אירער איז אַזוי גרויס ווי פון די פאַראייניקטע שטאַטן. איצטער פאַרמאָגט שוין אויסטראַליע מער ווי צען מיליאָן איינוווינער, — אַ גרויסער צו־וווּקס אין רעזולטאַט פון דעם אינטענסיוון זוכן פון אימיגראַנטן, וואָס די רעגירונג האָט דורכגעפירט דורך ספּעציעלע קאָמיטעטן אין אַלע נאָך־מלחמה לאַגערן.

די ייִדישע באַפעלקערונג איז מיט צוועלף יאָר צוריק געווען אַזוי גרויס ווי עפּעס מער פון פערציק טויזנט, איצט (כן ירבו) ווערט זי גע־רעכנט אויף קרוב זיבעציק טויזנט, — אויך אַ באַדייטנדער צו־וווּקס, נעמענדיק אין באַטראַכט, אַז די אויסטראַלישע רעגירונג האָט נישט געשיקט קיין ספּעציעלע קאָמיסיעס אין די לאַגערן אויסצוזוכן ייִדישע אימיגראַנטן...

דער רעזולטאַט איז, אַז דאָס ייִדישע פאָלקס־לעבן אין אויסטראַליע, ספּעציעל אין מעלבורן, האָט דורך דעם ניי־געקומענעם פרישן אימי־גראַנטן־שטראָם, זיך צעבליט און פאַרשטאַרקט.

אין מעלבורן האָט זיך די צאָל ייִדן, זינט מיין ערשטן באַזוך, כמעט ווי פאַרטאָפּלט און ציילט איצט מער ווי 30 טויזנט נפשות; אין סידנעי לעבן אַרום 25 טויזנט נפשות. די איבעריקע אין פּערט (3 טויזנט); בריזביין — 2 טויזנט; אַדעלייד — אַרום טויזנט פינף הונדערט, און אין קלענערע צאָלן זענען ייִדן צעוואָרפן איבערן גאַנצן שטח פון לאַנד. אַמוייניקסטנס זענען זיי אויפן אינדזל טאַסמאַניע (ווייניקער ווי הונ־דערט נפשות).

די ייִדישע קהילות זענען אָרגאַניזירט אין דער פאָרם פון ראַיאָן־באָארד אָף דעפּיוטיס (רעפּרעזענטיווע ראַטן), וועלכע זענען אַלע פאַר־אייניקט אין אַ צענטראַלן ראַט, וואָס בייט זיין זיץ פּעריאָדיש: אַמאָל

אין מעלבורן, אַמאָל אין סידנעי. און אויסער דעם איז פאַראַן אַ פאַר־שפּרייטע נעץ פון פילאַנטראָפּישע, ציוניסטישע, דערציערישע און ספּאָרט־אינסטיטוציעס, און אַ סך אַנדערע, וואָס נעמען אַריין אין זיך בוכשטעבלעך אַלע צווייגן פון דער יידישער עלטערער און יוגנט־באַ־פעלקערונג.

פאַר איינעם, וואָס קומט פון אַמעריקע, ווו דאָס יידיש געזעל־שאַפטלעך לעבן איז אַזוי כאַאָטיש אָרגאַניזירט, איז געווען אַ נחת־רוח זיך צוזען, ווי די זיבעציק טויזנט יידן אין אויסטראַליע, אייגנטלעך אַזוי פיל יידישע נפשות ווי אַ 3־2 גאַסן־בלאָקן ערגעץ אין ברוקלין, איז אַזוי מוסטערהאַפט אָרגאַניזירט.

פאַרשטייט זיך, איך פאַרנעם זיך נישט אין די ראַמען פון איין אַרטיקל צו געבן אַפילו אַ קאָנדענסירטן בילד פון פיל־פאַרביקן יידישן לעבן אין אויסטראַליע: וועל איך זיך מוזן באַגרענעצן דאָס מאָל צו דעם קרייז פון יידן, וואָס לעבן זיך אויס אָדער ווייזן אַרויס אַן אינטערעס אין יידיש.

לאָמיר אָנהויבן פון דער אינסטיטוציע, וועמענס פופציק־יאָריקער יובל איז אויסגעפאַלן אין דעצעמבער 1961.

מיט פופציק יאָר צוריק זענען קיין יידיש־רעדנדע יידן אין אויסט־ראַליע כמעט נישט געווען: דער קליינער ישוב איז באַשטאַנען מערסטנ־טייל פון יידן, געקומענע פון ענגלאַנד.

נאָך דער רעוואָלוציע אין רוסלאַנד, אין יאָר 1905, האָט זיך אָנ־געהויבן דער ערשטער גרעסערער שטראָם פון רוסלאַנד און פּוילן, און זיי האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך די נייע תקופה פון יידישן רענעסאַנס, וואָס האָט זיך דאַן אָנגעהויבן אין דער אַלטער היים. זענען שוין געקומען ציוניסטן און סאָציאַליסטן, אייניקע יידישע שרייבער און אַ ביסל דער־ציערס. מיט זייער מיטאַרבעט איז די „קדימה״ מיט פופציק יאָר צוריק געשאַפן געוואָרן. עס האָט געדאַרפט ווערן און איז טאַקע געוואָרן די אינסטיטוציע, ווו די נייע אימיגראַנטן האָבן זיך אויסגעלעבט יידיש־פאָלקסטימלעך און האָט געדינט אַלס פעסטונגס־וואַנט קעגן דער אַסי־מילאַציע. דער ניי־געקומענער יידיש־רעדנדיקער עלעמענט האָט די „קדימה״ איבערגענומען און זי איז געוואָרן די „מוטער״ פון אַ ריי ערנסטע אָרגאַניזאַציעס, וואָס זענען אין אויסטראַליע אויפגעשטאַנען אין משך פון די אַלע יאָרן: „די יידישע הילפס־פאָנדן״, וואָס האָבן געשפּילט אַזאַ וויכטיקע ראָל ביים העלפן איינאָרדענען די ניי־אָנגעקומענע, — די י. ל. פּרץ שול (אין יאָר 1935), די שלום עליכם שול און, אין די דרייסיקער יאָרן, די פרעסע אויף יידיש. איצט פאַרמאָגט מעלבורן צוויי

יידישע וואַכנצייטונגען מיט אַ גרויסן קרייז לייענער און אויף אַ באַ־דייטנדן ליטעראַרישן ניוואָ.

פון „קדימה" אויס האָבן זיך אָרגאַניזירט צענדליקער לאַנדסמאַנ־שאַפטן (די ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפט, למשל, פאַרמאָגט אַן אייגענע געביידע, רייכע ביבליאָטעק א.ד.ג.).

די פאָרלעזונגען, וואָס „קדימה" אָרדנט איין אין יידיש פון אייגענע און פון דער פרעמד איינגעלאַדענע שרייבער און לעקטאָרן, זענען זייער פּאָפּולער און ווערן מאַסנווייז באַזוכט. נישט אַלע מאָל קאָן דער גרויסער זאַל אַריינגעמען אַלע צוהערער, ווי דאָס איז געווען דער פאַל, בעת אַלס געסט זענען געקומען די שרייבער אַ. סוצקעווער און ד. ב. מאַלקין פון ישראל און אויך דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות.

אגב, איז כאַראַקטעריסטיש צו דערמאָנען דעם פאַקט, וואָס בעת מיין אייגענער פאָרלעזונג וועגן אַ באַזוך אין ראַטן־פאַרבאַנד, זענען די צוהערער געקומען מיט אייניקע הונדערט אייגענע אויטאָמאָבילן, וואָס כאַראַקטעריזירט אויך אין אַ געוויסער מאָס די מאַטעריעלע פּראָספּעריטי פון יידיש־רעדנדן טייל פון ישוב, ספּעציעל די ניי־געקומענע, וואָס האָבן זיך ביסלעכווייז, אָבער גענוג שנעל, אַרויפגעאַרבעט.

יידיש האָט זיך אויך דורכגעבראָכן אַ וועג אויף די זייטונגען פון מעלבורנער „באָאַרד אָף דעפּיוטיס", ווו פאָרשטייער פון „קדימה", לאַנדסמאַנשאַפטן און די יידישע שולן רעדן יידיש.

אויך אַ ליובאַוויטשער ישיבה פאַר אייניקע הונדערט תּלמידים, איז די לעצטע יאָרן געשאַפן געוואָרן אין מעלבורן. פאַרשטייט זיך, זענען די לימודים קודם פאַרטייטשט אויף יידיש, און די ישיבה איז דעריבער אויך אַ שטאַרקער פּאָזיטיווער פאַקטאָר, נישט נאָר אויפן יידישן, נאָר אַפילו אויפן יידישיסטישן פראָנט. עס איז ווערט אויך צו דערמאָנען דעם „מאַונט סקאָפּוס", דעם יידישן לערן־אַנשטאַלט אויף ענגליש, מיט אַ צאָל שעהן אויף העברעאיש, ווו לערנען זיך און ווערן דערצויגן אין נאַציאָנאַלן גייסט 1500 קינדער, אויך אַנדערע טאָג־שולן („מוריה", עדת ישראל) און ניין קינדער־גאָרטנס.

ספּעציעלע יידיש־זונטיק־שולן זענען טעטיק אין די סינאַגאָגעס און טעמפּלען. צוזאַמען, קאָן מען זאָגן, אַז זעלטן ווען אַ יידיש קינד געפינט זיך אין מעלבורן אויסער די ראַמען פון אַ געוויסער דערציאונג אין יידישקייט.

ערגער איז די לאַגע אין סידני, ווו די אַסימילאַציע־שטראָמען זענען שטענדיק שטאַרקער געווען ווי אין מעלבורן. פאַראַן דאָרט איין טאָג־שולע (ענגליש־העברעאישע) פאַר אַרום צוויי הונדערט שילער און אויסער

דעם, באַקומען אַרום צוויי טויזנט יידישע קינדער איינמאָל אַ וואָר אַ סכום יידישע דערציאונג.

עקאָנאָמיש איז די לאַגע פון די יידן אין אויסטראַליע אַ צופרידנ־שטעלנדע. נישטאָ קיין צו־פיל מיליאָנערן, ווי אין דרום־אַפריקע אָדער אין די פאַראייניקטע שטאַטן. אַ פאַלק פון מיטלשטאַנד, אינדוסטריאַ־ליסטן און קרעמער. עס איז ווערט פונדעסטוועגן צו באַמערקן, אַז דווקא אַ ריי ניי־געקומענע פון די לאַגערן אין דייטשלאַנד און רוסלאַנד האָבן זיך אַרויפגעאַרבעט צו גרויסע עשירות אַ דאַנק זייערע פעאיקייטן, וואָס זיי האָבן נאָך אַרויסגעוויזן אין דער אַלטער היים פאַרן חורבן. (די טוך־פאַבריקאַנטן פון ביאַליסטאָק, די לעדער־פאַבריקאַנטן פון ראַדאָם א.ד.ג.).

* * *

און לאָמיר דערציילן די טרויעריק־ראָמאַנטישע געשיכטע פון יידישן ישוב אויפן אינדזל טאַסמאַניע, וועלכער איז אַ באַשטאַנד־טייל פון אויס־טראַלישן קאָנטינענט.

געאָגראַפיש גענומען, איז טאַסמאַניע דער לעצטער נאָרמאַל־באַוווינ־טער פונקט פון מענטשלעכן ישוב אויפן ערד־קוגל. פון טאַסמאַניע ביזן זיד־פאָל ציט זיך דער שטח פון אייז־בערג, ביזן אַנטאַרקטיק און די נישט־אויסגעפאָרשטע אייז־קאָנטינענטן אַרום דרום־פאָליוס. ביז איך געפלויגן דריי שעה פון מעלבורן ביז טאַסמאַניעס הויפּט־שטאָט האָבאַרט. נישט, חלילה, אין שליחות פון „ייוואָ", ווייל קיין יידן זענען שוין אויפן אינדזל כמעט נישטאָ. עס זענען געבליבן בלויז עטלעכע צענדליק. אָבער דער אוניווערזיטעט אין האָבאַרט האָט געהאַט אַ דיסקוסיע וועגן ישראל־אַראַבישע באַציאונגען און אַ גוטער פריינט אין מעלבורנער אוניווערזי־טעט האָט מיך רעקאָמענדירט פאַרשטעלן דעם יידישן צד.

אין האָבאַרט אייגנטלעך איז דאָך געגרינדעט געוואָרן דער ערשטער יידישער ישוב אויפן אויסטראַלישן קאָנטינענט. דאָס איז געווען מיט 130 יאָר צוריק. דער יידישער ישוב פון גאָר אַמאָל האָט שוין, אין יאָר 1844, אויסגעבויט אַ שיינע סינאַגאָגע פאַר די אייניקע הונדערט יידן. די סינאַגאָגע איז די עלטסטע און אָריגינעלסטע אין אויסטראַליע: זי איז אין דער פאָרם פון אַן אַלט־עגיפּטישן טעמפּל און זי פאַרמאָגט אַ פּנקס, אין וועלכן איך געפינט נעמען פון די גרינדער: די נייטאַנס, דזשייקאָבס, בענדזשאַמינס, אייבראַהאַמס... איך האָב געזען אייניקע פון די דאָזיקע נעמען אויף די שילדן פון די רייכע געשעפטן אין האָבאַרט (און אויך אין מעלבורן און סידניי). אָבער די אייגנטימער זענען שוין לאַנג קיין יידן נישט, זיך אויסגעמישט און אויסגעשמד׳ט.

ס׳קומען נאָר אין אַ יום־כּפּור דאַווענען דאָ אין שול אַ 20־15 יידן, פון די 40, וואָס זענען געבליבן. ס׳קומט דאָ אַלע שבת נאָר איין־און־איינציקער ייד, וואָס שטאַמט פון פראַנקפורט, טוט אָן דעם טלית, עפנט דעם ארון־קודש, נעמט ארויס אַ ספר און לייענט אַ ביסל פון דער סדרה. דאָס דאַוונט ער מיט אַן אומגעזעענעם „מנין" מתים. ער הערט זייער זאָגן „אמן"...

און די סינאַגאָגע איז אַזוי לוקסוסדיק אויסגעשטאַט פון אַמאָליקע צייטן. און דער ארון־קודש שיינט מיט פרישן גאָלד אַרום. ס׳שטייען אינעווייניק פיר ספרי־תורות, מיט פאַרביקע סאַמעטענע מענטעלעך, אויף וועלכע עס זענען אויסגענייט נעמען פון מנדבים, וואָס זייערע קינדער זענען שוין לאַנג, לאַנג אַוועק אין קריסטלעכע טעמפּלען.

האָב איך, קוקנדיק אויף די דאָזיקע פאַר׳יתומ׳טע ספרי־תורות, פאַרשטאַנען אַזוי גוט דעם מאמר חז"ל: „הכל תלוי במזל, אפילו ספר־תורה שבהיכל"... (אַלץ דאַרף האָבן מזל, אפילו די ספר־תורה אין טעמפּל).

* * *

דער קאָנטראַסט אָבער צווישן שפּרודלדיקן יידנטום אין מעלבורן און די סימנים פון אונדזער עבר אין טאַסמאַניע, זענען דער בעסטער באַווייז און טרייסט, אַז נישט אין טעמפּלען גייט דאָ און נישט אין שטענדיקע אַדרעסן, נאָר אין באַוועגלעכן גייסט פון פאָלק ישראל, וואָס בלאָנדזשעט און געפינט זיין אייביקן וועג און ציל.

יעקב פּאַט

ווי יידן לעבן אין אויסטראַליע

(איינדרוקן פון א באַזוך אין יאָר 1956)

שפּעט אין אָוונט, נאָך א לעקציע זענען מיר געזעסן א גרופּע יידן אין דער גרויסער גאַסט־לאָבי פון האָטעל „סאַוואָי־פּלאַזאַ", ביי א גלעזל קאַווע. אין ווינקל, ביי דער פּיאַנאָ, איז געזעסן א פּיאַניסט און געשפּילט באַכס מוזיק. מען קומט אַהער אין דער שעה צו די ביר־טישלער — אויסטראַליער טרינקען ביר נאָך די טעאַטער־פאָרשטעלונגען. ביי אונדזער טיש זיצן יידן און רעדן וועגן יידישן לעבן אין אויסטראַליע. איך לערן פּלייסיק אָט די תורה.

יידן, געקומענע אַהער דורך נסים — ווילנער יידן, וואָלקאָווויסקער, לאָדזשער, לובלינער, וואַרשעווער, באַוואונדערן אליין זייער בלייבן לעבן, זייער מאַכן דאָ פּרנסה בריווח, זייערע אייגענע הייזער און קאַרס. מען דערציילט נסים וועגן יידן אין אויסטראַליע:

— אָט האָב איך נישט לאַנג געלייענט — זאָגט איינער — וועגן אַן אויסטראַלישן ייד, וועגן וועלכן עס האָט געזאָגט לאָיד דזשאָרדזש נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, אז ווען די מלחמה וואָלט געדויערט לענגער, וואָלט דער ייד געוואָרן דער הויפּט־קאָמאַנדיר פון אַלע אַליִיִרטע ארמייען: אזוי איז ער נאָר געווען דער הויפּט־קאָמאַנדיר פון דער אויסטראַלישער ארמיי.

דערציילט אַן אנדערער מיט שטאָלץ:

— אין 1918 האָט מאָנאַש געפירט 60 טעג די קאָנטער־אָפענסיווע קעגן ווילהעלמס ארמיי און געבראַכט צו איר צוזאַמענברוך. נאָכן זיג פון די אַליִיִרטע האָט ער געפירט א פּאַראַד־מאַרש איבער לאָנדאָן מיט פינף טויזנט אויסגעצייכנטע אויסטראַליער, הויך־געוואַקסיקע סאָלדאַטן.

— זיין עלטער־פעטער, דער יידישער היסטאָריקער גרעץ, איז מסתמא מיט אים מיטגעגאַנגען... — ווויצלט זיך א למדן ביי אונדזער טיש.

רופט זיך אָפּ דער ציוניסט:

— אין 1928 איז מאָנאַש געוואָרן פּרעזידענט פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין אויסטראַליע.

זאָגט דער בונדיסט ביי דעם זעלבן טיש:

— איר רעדט וועגן איינצלנע אויסגעצייכנטע יידן צווישן גויים. מיך אינטערעסירן מער די 20,000 יידן, וואָס האָבן זיך נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה באַזעצט אין אויסטראַליע, זיך איינגעאָרדנט און מאַכן אַ לעבן. דאָס איז מער ווונדער און מער כוח, ווי צו ווערן אַ גענעראַל.

לערן איך סיי ביי דעם טיש, סיי ביי אַנדערע טישן, אין אַ סך יידישע הייזער, אויף יידישע צוזאַמענקונפטן וועגן דעם, ווי אַזוי יידן מאַכן אַ לעבן אין אויסטראַליע.

* * *

סידנעי איז דער הויפּט־פּאָרט פון אויסטראַליע. עס דערמאָנט אַן סאַן פראַנציסקאָ — גאַסן באַרג־אַרויף און באַרג־אַראָפּ. מיין חבר מענדל כשר, פון סקערניעוויץ און סידנעי, איז שוין צוויי צענדליק יאָר פאַרליבט אין סידנעי. ער האָט מיך נישט אָפּגעלאָזט, ער מוז מיר ווייזן אַלע אירע שיינקייטן, אירע 21 רחבותדיקע, ווייסע ים־ביטשעס. מיין ביאַליסטאָקער חבר באַצקל דייוויס האָט מיר געוויזן די שיינקייטן פון דער סביבה מיילן אַרום: בערג, טייכן, וועלדער, וואַסערפאַלן.

מיין וווינונג אין סידנעי איז געווען אין אַ האָטעל, וואָס שטייט אין דער שיינער ביטש־געגנט באָנדיי. אין מיין קעגנוואַרט האָט מען דאָרטן אויך געפּראַוועט יידישע חתונות און בר־מצוות. בעת איינער אַ בר־מצווה האָב איך דאָרטן געפירט אַ שמועס מיטן אַמבאַסאַדאָר פון ישראל און מיטן פּרעזידענט פון קהל איינפעלד. דאָ, אין דער געגנט, וווינען אַ היפּש ביסל יידן.

איך בין געווען אין סידנעי אַ וואָך צייט; געהאַלטן לעקציעס, פאַרבראַכט אויף אויפנאַמעס אין פּריוואַטע הייזער, געווען אין סידנעיער שול, אין יידישן פאָלקס־צענטער; פאַרבראַכט מיט די באַלעבאַטים פון דער יידישער קהילה; אין פּראַכטפולן הויז פון אַ ביאַליסטאָקער ייד; פאַרבראַכט מיט די בונדיסטן פון שטאָט, און אומעטום האָב איך געהערט דאָס זעלבע:

— ביי אונדז אין סידנעי איז שענער; ביי זיי, אין מעלבורן, איז בעסער. די שיינקייט איז קיינעם נישט, איז פון גאָט אַליין. די בעסערקייט מאַכן די מענטשן.

מעלבורן ליגט אויך צופוסנס פון פּאַציפישן ים. אַ שטאָט מיט פּאַרקן, אַלייען, פּאַלמעס, ספּאָרט־פּלעצער. די פּאַטריאָטן פון מעלבורן האָבן מיך געפירט זען דאָס געצעלט פון קאַפּיטאַן קוק — פון דעם פּיאָנער פון אויסטראַליע. מיינע צוויי לאָדזשער פריינד, מ. סילמאַן און ט. גינטער, האָבן מיך געפירט איין מאָל און נאָך אַמאָל, געוויזן די שיינקייטן פון זייער שטאָט מעלבורן, וואָס „לאָדזש האָט געמעגט הייצן ביי איר

די פּעטשערע", שוין צוליב דעם, ווי זיי זאָגן, וואָס „דאָרט זענען געווען פּאַליאַקן און דאָ זענען אויסטראַליער".

דער פּאַרזיצער פון „קדימה", בן־ציון פּאַטקין, דער ציוניסט, האָט מיט מיר געלערנט די תורה פון די מעלבורנער גאַסן, פון מעלבורנער יידן און מעלבורנער געשיכטע; און יצחק קאַהאַן, דער בונדיסט פון פּוילישן קליינעם שטעטל, איינער פון די באַקאַנטע לעקטאָרן און שרייבער אין שטאָט, האָט מיט מיר געלערנט די יידישע פּראָבלעמען פון דעם ישוב. 5,800 יידן זענען געקומען צו מיינע לעקציעס און פאַרזאַמלונגען און איך האָב געהאַט די געלעגנהייט צו לערנען פון זיי יידיש לעבן אין דעם גרעסטן יידישן צענטער פון אויסטראַליע. איך בין געזעסן ביי 31 גאַסט־טישן אין 31 יידישע היימען. בראַווע, טייערע יידן. יונגע, מיטליאַריקע, עלטערע, מענער און פרויען, זייערע זין און טעכטער. איך האָב געזען און געפילט זייער ליבשאַפט צו זייער נייער און פרייער היים, איך האָב דאָרטן געלערנט דעם געמיט און שטייגער־לעבן פון די יידן אין אויסטראַליע. „אונדזער דעמאָקראַטיע איז אַן אַנגלאָ־זאַקסישע" — לערנט מיט מיר דער יונגער לאָדזשער וועבער בונים ווינער, וואָס איז אויך אַקטיוו אין דער אויסטראַלישער לייבאָר־פּאַרטיי.

עס איז מיר שטאַרק געבליבן אין זכרון וואָס איינער פון מיינע דאַרטיקע פריינד הערשל באַכראַך האָט מיר געזאָגט: „ווי נאָר כ'האָב געשטעלט מיין פוס נאָך דעם שאַנכייער גלות, האָב איך צו מיר געזאָגט: „דאָ בין איך פון דאָס ניי געבוירן געוואָרן". ער האָט עס מיר גע־זאָגט נישט נאָר פאַר זיך, נאָר אויך פאַר דער מערהייט פון די ניי־געקומענע.

איך מוז איינהאַלטן מיין פעדער נישט צו פאַרשלעפּן די לעזער צו די שיינקייטן פון אויסטראַליע — צו איר נאַטור, צו אירע בערג און וואַסערן, צו אירע שטעט און פאַרשטעט, ווייל מיר וועלן זיך נישט קאָנען פון זיי אַרויסכאַפּן, לאָמיר אַריבערגיין צום עיקר — ווי אַזוי מאַכן דאָרטן אַ לעבן אונדזערע יידן?

* * *

„געוויס האָבן מיר דאָ אונדזערע יידישע פּראָבלעמען" — האָט מיר געזאָגט אַן אָרטאָדאָקסישער פירער פון דער קהילה אויף דער זיצונג פון „באָאַרד אָף דעפּיוטיס": שולן, דערציאונג, אַסימילאַציע. נעמט אייך אָבער אַריין אין קאָפּ און פאַרשרייבט אין אייער ביכל: אין אָנהויב פון היינטיקן יאָרהונדערט זענען געווען ביי די יידן אין אויסטראַליע 50 פּראָצענט געמישטע חתונות, און אַזוי איז נאָך היינט אין דער קליינער קהילה פון

פּערט: אָבער אין סידנעי זענען היינטיקס יאָר געווען 12 פּראָצענט גע־מישטע חתונות, און אין מעלבורן — נאָר 3 פּראָצענט! פאַרוואָס? פרעגט אייערע פּוילישע יידן. זיי האָבן אונדז געראָטעוועט. עס איז געווען אַ סכנה מיר זאָלן ווערן אויסגעמישט.

דאָס אַלטע יידישע ווערטל: „די פּרנסה איז שווער ווי קריעת ים־סוף", איז דאָ מער נישט גילטיק. אַלע האָבן פּרנסה נישט שפּאַלטנדיק דעם ים. 40 פּראָצענט פון אַלע יידן זענען באַשעפטיקט אין דער קליידער־אינדוסטריע, סיי אַלס אַרבעטער און סיי אַלס ביזנעס־לייט. יידן אַרבעטן אויך ביי טריקאָטאַזש, ביי שיך, מעבל, אין פּרוכט־געשעפטן, ביים הייזער־בוי. דאָס לאַנד איז יונג. „וואָס מען זאָל נישט אָנהויבן טאָן, אָבער מיט שכל, פּאַרזיכטיק, וועט מען דאָ מצליח זיין" — **אַזוי האָט מיר געזאָגט** איינער פון די אינטעליגענטסטע יידן אין מעלבורן, ח. גורט, גראַד ביי אַ שמועס וועגן הימלישע ענינים — **וועגן חסידות און קבלה.**

גאַנץ אַנדערש איז אין אויסטראַליע דער טעמפּאָ פון דער אַרבעט ווי ביי אונדז אין אַמעריקע. אין אויסטראַליע כאַפּט מען נישט, מען האָט צייט, מען יאָגט זיך נישט.

אין דורכשניט פאַרדינט אַ בעל־מלאכה 15־20 פונט אַ וואָך, געגוג אויף אַן אָנשטענדיק אָבער באַשיידן לעבן. וויל זיין ווייב נישט איינזיצן אין שטוב, וויל צוהעלפן אין דער פּרנסה — און דאָס איז נישט שווער — עפנט זי אַ קליינעם סטאָר, דעמאָלט קומט אַריין אין דער פּרנסה מער מזל־ברכה.

איינער פון די בעסטע סימנים פון דער עקאָנאָמישער איינגעאָרדנט־קייט פון די יידן אין אויסטראַליע איז די גרויסע צאָל אייגענע הייזער ביי די ניי־געקומענע. איך האָב נישט געפירט קיין סטאַטיסטיק, ביי מיר זענען אָבער פאַרצייכנט נאָענט צו דריי צענדליק אייגענע הייזער פון ניי־געקומענע — פון שטריקער, וועבער, שניידער, שלאָסער. דאָס זעלבע וועגן אייגענע קאַרס.

איך האָב שוין דערמאָנט, אַז איך בין געווען אַ גאַסט ביי 31 טישן אין מעלבורן און סידנעי. אַרום יעדן טיש האָבן זיך שטענדיק געפונען אַרום 20־30 געסט. נאָך דער פיינער סעודה זענען געקומען געסט אויף „טיי". עס זענען געווען הייזער, וווּ עס זענען געקומען איבער הונדערט געסט. דעמאָלט האָט מען סערווירט טישן פון כל־טוב.

וואָס טוען יידן אַרום טישן? — פריער שמועסט מען, דערציילט מען, נאָכדעם ווערט מען פריילעך, מען זינגט יידישע לידער — אַט די אַלע פאָלקס־ און אַרבעטער־לידער, וואָס מען האָט געבראַכט פון דער אַלטער היים.

אַט שטייט איצט פאַר מיר לעבעדיק די שמחה אין הויז פון דעם פּוילישן חבר ס. בורשטין אין מעלבורן. זיין הויז איז גרויס, שיין און רחבותדיק. זיינע קינדער — סטודענטן, גייען אין זיינע וועגן. ער איז צווישן די ערשטע בויער פון הויז אויפן נאָמען פון יעקב וואַקס. די שטוב איז איבערפולט סיי מיט מענטשן, סיי מיט פרייד. אַזוי פיל באַקאַנטע פּנימער און שלום־עליכמס פון אַזוי פיל שטעט און שטעטלעך אין פּוילן. עס איז דאָ אַ זיווג פון פּוילן, אויסטראַליע און אַמעריקע. מיט דער שמחה פירט אַן דורך איר האַרמאָשקע און לעבעדיקן געזאַנג די יונגע ווילנערין פרידע ווילענסקי, פּלימעניצע פון פּאַטי קרעמער, פרוי פונם גרינדער פון „בונד", אַלעקסאַנדער קרעמער, וועלכע איז אומגעקומען אין ווילנער געטאָ זינגענדיק די „שבועה". זי, פרידע, זינגט, שפּילט, שטורעמט אויף דעם עולם. און אַליין איז זי דאָך געקומען פון די נאַצי־לאַגערן, דורכגע־גאַנגען אַלע פּיינען. היינט איז זי די פרוי פון דעם שטילן, באַשיידענעם, האַרציקן מרדכי ווילענסקי. אין אַ קורצער צייט האָט זי באַוויזן צו ווערן די פּאַרליידי אין אַ גרויסער קליידער־פאַבריק. איר מאַן אַרבעט אַלס דרוקער אין אַן אָרטיקער יידישער צייטונג. איך דערציי ל די איינצלהייטן, ווייל אַט די איינצלהייטן, מיין איך, גיבן אַ בעסער בילד פון דער יידישער איינאָרדנונג.

איך קען גוט די פּליטים פון פּוילן: פון לאָדזש, ביאַליסטאָק, מלאַווע, פון וואַרשע. עס איז געווען ביי מיר אַן אויסטערליש געפיל ביי די טישן, אין זייערע קאַרס איבער די וועגן פון אויסטראַליע. עס איז געווען אַ צונויפמיש פון זייערע געשיכטעס פון די געטאָס, פון די לאַגערן און פאַר־שיקונגען מיט די געשיכטעס פון זייער נייעם לעבן אין אויסטראַליע. מען איז געבליבן נאָך דער מלחמה צעבראָכן. וועמענס קינדער עס זענען פאַרברענט געוואָרן, וועמענס מאַן עס איז אומגעקומען, וועמענס פרוי איז אַוועק אין פייער. עס האָט געדריקט דער אומעט. מען איז געבליבן אַליין אויף דער וועלט און לעבן מוז מען. יעדעס גרעזל האָט דאָך זיין מלאך, וואָס שלאָגט עס: וואַקס! — האָט מען געמאַכט נייע פאַרבינדונגען, נייע זיווגים, זענען געקומען נייע קינדער אויף דער וועלט. דורך נסים האָט מען זיך דערשלאָגן קיין אויסטראַליע, אַריין אין די פאַבריקן, אין ביזנעס, איינגעקויפט אייגענע הייזקעס, קאַרס, געשאַפן קרייזלעך, אָר־גאַניזאַציעס, געבויט אינסטיטוציעס. און אַט זיצן מיר אַלע ביי די טישן און זינגען אויס די לידער פון דער אַלטער היים:

„אין דער קוזשניע ביי דעם פייער..."

יאָ, עס איז געווען אַ גרויסע קוזשניע מיט אַ הייסן פייער.

נישט אַלע וווּנדן קאָנען פאַרהיילט ווערן, ווען מען בלייבט זאַלבע־

צוויים, זאַלבעדריט אדער ביחידות. אַט זיצט מיט מיר ח' איציק גילבערט פון בעלכאַטאָוו, פּוילן, היינט אין סידנעי. אַ אומעט ליגט אין זיינע אויגן. ער רעדט מיט אַזוי פיל שטילקייט. ער האָט צו מיר אַ בקשה: זיינס אַ קינד, וואָס איז אין אַנהויב פון דער מלחמה אַלט געווען זעקס חדשים, איז אָפּגעגעבן געוואָרן אויף איבערצולעבן צו אַ גייסטלעכן אין לובלינער געגנט, אין דאָרף יאַנינאַ. לאָזט עס אים נישט רוען. ער אַליין, דער בעלכאַטאָווער יונגער ייד, איז פּאַרטיזאַנערין אין אַ וואַלד. ער פילט בחוש, אַז זיין זון לעבט ערגעץ, ער וועט אפשר אויסוואַקסן אַ גוי, אַ פּאַליאַק. „העלפט מיר, העלפט מיר געפינען מיין זון..."

איציק גילבערט פון בעלכאַטאָוו איז נאָר אַ ביישפּיל.

זיץ איך מיט מיינע לאַנדסלייט, די ביאַליסטאָקער. מען רעכנט אין מעלבורן 500 ביאַליסטאָקער משפּחות מיט דריי טויזנט נפשות. אַמאָל אין ביאַליסטאָק וואָלטן זיי פּאַרנומען אפשר צען גאַסן. די מער־הייט פון זיי איז גוט איינגעאָרדנט. איך בין צווישן ביאַליסטאָקער, וואָס דערציילן אויסטערלישע געשיכטעס: איז מען געגאַנגען פון ביאַליסטאָק איבער רומעניע, די באַלקאַנען. דורכן מזרח, דורך כינע, קיין אויסטראַ־ליע. געקומען אַהער, געבויט הייזער, פּאַבריקן, מסחרים. געהאָלפן אויפ־שטעלן אַ טעקסטיל־אינדוסטריע, האָבן די ביאַליסטאָקער, ווי זייער שטיי־גער, געבויט אַ ביאַליסטאָקער צענטער, אַן אייגן הויז מיט אַ גרויסן

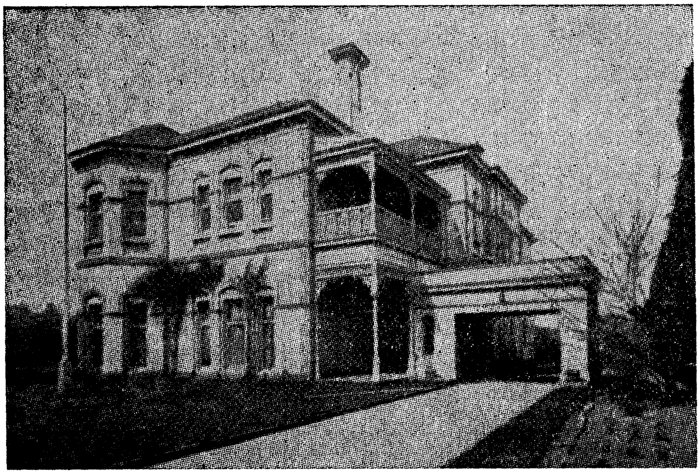

דער ביאַליסטאָקער צענטער אין מעלבורן

גאָרטן, אַ קינדער־היים, דירות פאַר ניי־געקומענע משפחות, הילף פאַר ביאַליסטאָקער אין ארץ־ישראל.

איך בין מיט די לאַדזשער. 500 לאַדזשער זענען מיט מיר אויף אַ יזכור־פאַרזאַמלונג. די לאַדזשער האָבן דאָ אויפגעבויט אַ טריקאָטאַזש־אינדוסטריע, סוועטערס, זאָקן און מאַכן אַ לעבן. די יזכור־פאַרזאַמלונג פון די לאַדזשער איז אָנגעזאַפּט מיט טרויער און בענקשאַפט. און נאָך דער פאַרזאַמלונג אַזוי פיל אייגענע מענטשן, חברים, פריינד. מען דערמאָנט זיך די פאַרגאַנגענהייט: מיר האָבן זיך באַגעגנט אין דער לאַדזשער פיל־האַרמאָניע אויף פּיעטרקאָווער גאַס, אויף נאַרוטאָוויטש־גאַס, אין אונדזערע שולן. צי געדענקט איר, צי געדענקט איר? צי דערקענט איר מיך?

אַזוי מאַכן יידן אַ לעבן אין אויסטראַליע.

רבנים, חנוך, יידישע שולן אין אויסטראַליע

אַ פרום יידיש וויליאַמסבורג, ווי אין ניו־יאָרק, איז אין מעלבורן אָדער אין סידנעי נישטאָ. עס באַמיען זיך אָבער די פרומע יידן צו טאָן פאַר פרומער יידישקייט, אַזוי ווי זיי פאַרשטייען עס. זיי האָבן שוין אַ היפש ביסל אויפגעטאָן, הגם עס גייט צו גאַנץ שווער.

איך בין געגאַנגען שמועסן מיט מענטשן וואָס זענען גרינטלעך באַקאַנט מיט דעם ענין.

— מיר האָבן דאָ אויף 25,000 יידן נאָר זעקס רבנים — האָט זיך געקלאָגט פאַר מיר אַן אָרטאָדאָקסישער מנהיג — אין דער צייט ווען

די ישיבה־טאָג־שול ·זין מעלבורן

אין יאָהאַנעסבורג, דרום־אַפריקע, זענען דאָ 34 רבנים אויף 28,000 יידן; אין מאַנטשעסטער, ענגלאַנד, זענען דאָ 30 רבנים אויף 32,000 יידן; און אין וויניפּעג, קאַנאַדע — 22 רבנים אויף 17 טויזנט יידן. ווי־זשע קאָנען יידן פרום זיין אָן מדריכים?

אין מעלבורן זענען דאָ ניין שולן צום דאַווענען און אַכט קליינע שולכעלעך, וואָס הייסן „שטיבעלעך". אין אויפטראַג פון חינוך־קאָמיטעט האָבן די רבנים אין מעלבורן דורכגעפירט אַן אויספאָרשונג און פעסטגע־שטעלט, אַז צו דער לעצטער כל־נדרי זענען אין אַלע מעלבורנער סינאַ־גאָגעס געווען 11,000 יידן, פון זיי 2,000 אין די רעפאָרם־שולן. דעם 1־טן טאָג ראש־השנה זענען געווען 9,000 יידן, דעם צווייטן טאָג — נאָר 5,600. נאָך ווייניקער ווי אין סידנעי.

— און שבת? — האָב איך געפרעגט.

— שבת קומען אין אַלע שולן פיר פּראָצענט פון דער יידישער באַ־פעלקערונג.

און די טענה איז אַזאַ: „וואָס פאַר אַ יידן זענען עס, וואָס קומען קיינמאָל שבת נישט אַריין אין שול?"

כשר פלייש קויפן אין מעלבורן 2,800 יידישע פאַמיליעס. פון זיי היטן נישט אָפּ קיין כשרות 1,800 משפחות.

מען האָט אויפגעציילט נאָר 1,000 פאַמיליעס, וועמענס היימען עס זענען 100 פּראָצענט כשר און פּסח קומט דאָרט נישט אַריין קיין חמץ.

עס איז אויך דאָ אַ חשבון פון די מקוואות. מיין אָרטאָדאָקסישער שמועסער זאָגט מיט באַדויערן:

— נאָר 180—200 פרויען קומען אין די מקוואות; אַלע אַנדערע קומען אוים אָן זיי.

זיין עצה איז, אַז עס וואָלטן געדאַרפט אַראָפּקומען רבנים פון דער וועלט — פון אַמעריקע, פון ארץ־ישראל — אויפצורודערן די יידן, אָבער קיינער קומט נישט.

אויב די אָרטאָדאָקסישע יידן האָבן נישט צו פיל באַוויזן אומצוקערן דעם עולם צו פרומקייט און צו כשרות, האָבן זיי אָבער אַ היפּש ביסל באַוויזן אויפטאָן אויפן געביט פון חינוך, חדרים און תלמוד־תורות.

אין תלמוד־תורות אין מעלבורן לערנען 700 תלמידים 9 שעה אַ וואָך. עברית ווערט דאָרט פּאַרטייטשט אויף יידיש. די ליובאַוויטשער ישיבה איז אַלט צוויי יאָר. זי איז אַ פולע טאָג־שול מיט 49 תלמידים. עס זענען געעפנט געוואָרן נאָך צוויי קליינע תלמוד־תורות, ווו מען לערנט ווי אין די אַמאָליקע חדרים. די שול „עדת ישראל" איז געגרינדעט גע־

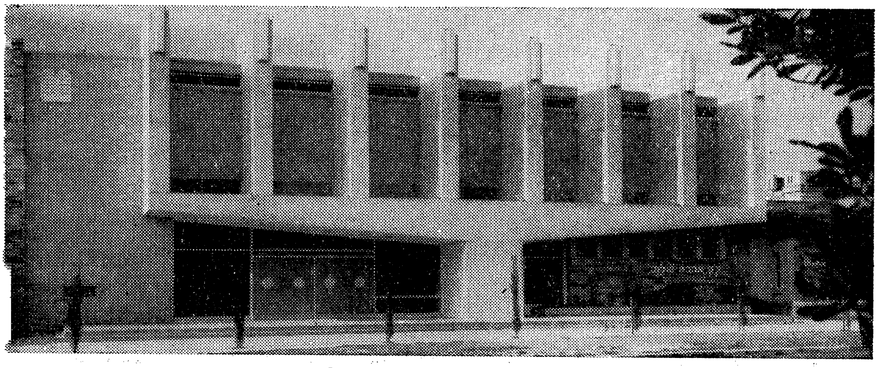

די קאָולפילד־שול אין מעלבורן

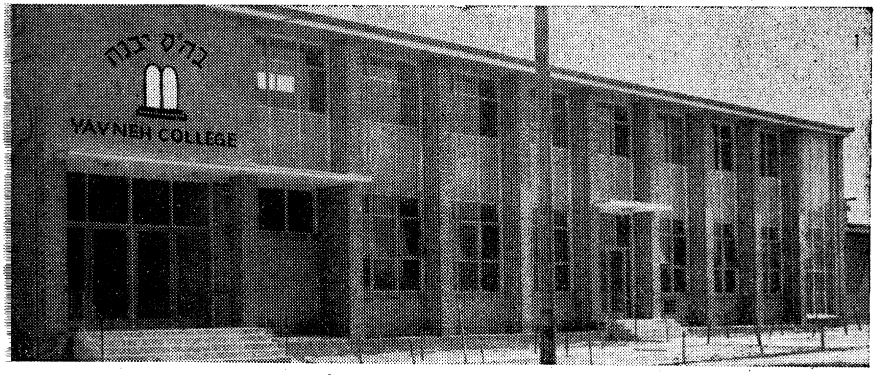

יבנה־טאָג־שול אין מעלבורן

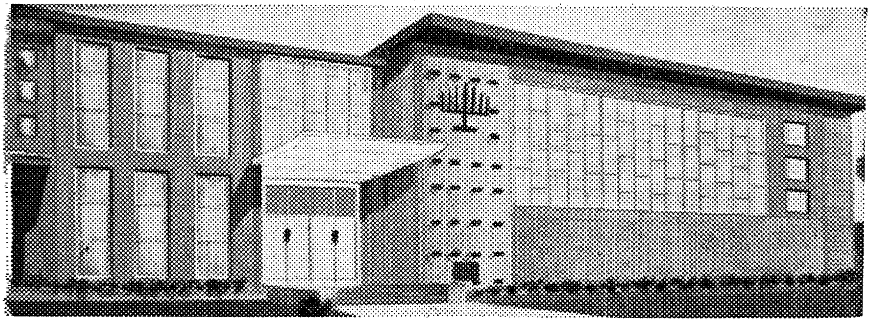

בית־רבקה טאָג־שול אין מעלבורן

ווארן דעם לעצטן יאר און זי האט 60 תלמידים. דארט ווערט אויך עברית פארטייטשט אויף יידיש.

די ציוניסטישע ארגאניזאציע האט אין מעלבורן געגרינדעט א העב־רעאישע נאכמיטאג־שול אויפן נאמען פון ח. נ. ביאליק.

דריי טויזנט יידישע קינדער לערנען יידישע רעליגיע אין ספעציעלע קלאסן ביי די אלגעמיינע רעגירונגס־שולן.

שול־ספעציאליסטן אין מעלבורן האבן מיר אנגעגעבן פאלגנדיקע אינטערעסאנטע פאקטן וועגן דעם וווקס פון דער שול־טעטיקייט אין פארלויף פון די לעצטע דריי יאר.

אויף זונטיק־קלאסן האט מען מיט דריי יאר צוריק אויסגעגעבן 10,000 פונט, דעם לעצטן יאר — 22,500. מיט דריי יאר צוריק האבן אין זיי געלערנט 16 לערער, דעם לעצטן יאר — 45. מיט דריי יאר צוריק האבן אין דורכשניט די קינדער געלערנט אין די שולן צוויי און א האלב יאר, איצט — פיר יאר.

פארשידנארטיק און פארשידנווערטיק איז די יידישע בילדונג — די אלגעמיינע שולן, זונטיק טאג־שולן, נאכמיטאג־שולן, פולע שולן, צו־גאב־שולן. ווועלכער איז דער בעסטער וועג וואס פירט צום יידישן אויס־לעבן זיך, צום יידישן קיום — עס איז נישט פאר מיר צו פסקענען, דאס וועט פסקענען דאס לעבן.

יעדע נאציאנאלע גרופע אין יידיש לעבן טוט און דארף טאן לויט איר גייסט און איבערצייגונג: ערגעץ־ווו אויף מיטן די וועגן וועט מען זיך באגעגענען.

אין מיין ארטיקל וועל איך זיך באזונדער אפשטעלן אויף דער גרעסטער שול־אינסטיטוציע, חוץ דער יידיש־וועלטלעכער ריכטונג — אויף דער שול „הר־הצופים". זי עקזיסטירט שוין זיבן יאר, א פולע שול. די אלגעמיינע לימודים ווערן געפירט דורך אויסטראלישע לערער, מייסטנס נישט־יידן. העברעאיש און געשיכטע ווערט געלערנט דורך יידישע לערער. אויף העברעאישע לימודים ווערן באזארגט לערערס פון ישראל. דער בודזשעט פון דער שול ווערט צום גרעסטן טייל געדעקט דורך שכר־לימוד. די קינדער, אין זייער מערהייט, שטאמען פון מיטל־קלאס. די שול האט 648 תלמידים — יינגלעך און מיידלעך צוזאמען. זיי לערנען דארטן פון 9 אינדערפרי ביז 4 בייטאג. אין דער שול ארבעטן 48 לערער.

די שול־געביידע פון „הר־הצופים" איז גרויס און רחבותדיק. די תביעות־קאנפערענץ האט באשטימט א שטיצע פאר דער שול־געביידע פון 36,000 פונט, אויסצוצאלן אין פארלויף פון דריי יאר. איך בין דארט געווען גאנץ פרי, פאר ניין אזייגער, דאס איז די צייט ווען די

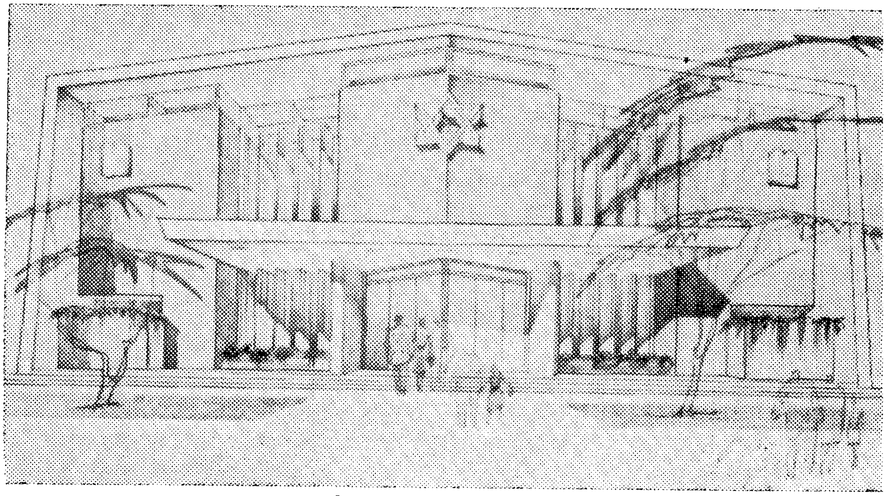

קיו-שול אין מעלבורן

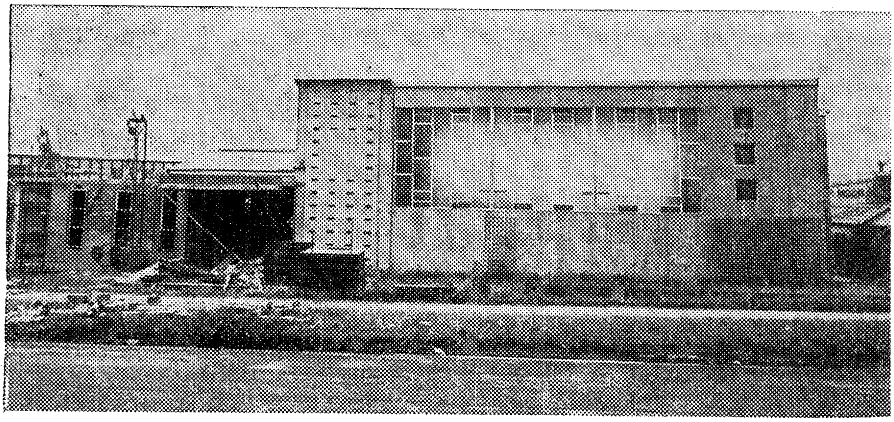

מוראַבין-שול אין מעלבורן

תלמידים קומען אַז פון אַלע שטאָט־טיילן מיט באַסעס, מיט קאַרס, מיט דער באַן. תלמידים אין עלטער פון 5 ביז 17 יאָר. עס איז געווען אַ גרויסאַרטיק בילד צו זען דעם צושטראָם פון די קינדער פון אַלע זייטן אויפן פרייען און שיינעם פּלאַץ פון דער שול „הר־הצופים״. פּונקט צו דער שעה איז דער גרויסער אַסעמבלי־זאַל פול געוואָרן מיט תלמידים, הונדערטער קינדער, יינגלעך און מיידלעך. פּנים אל פּנים די קינדער זענען געזעסן איבער צוויי צענדליק לערערס — יידן און נישט־יידן, אַלע אָנגעטאָן אין שוואַרצע קאַפּאָטעס, איבער זיי — פּעלערינעס; די יידן מיט יאַרמעלקעס אויף די קעפּ, די גויים מיט בלויזע קעפּ. די יינגלעך אויף די בענק — מיט פאַרביקע יאַרמעלקעס. עס איז די ערשטע שעה פון דער פייערלעכקייט פאַר דעם אָנהויב פון די לימודים. אַלע שטעלן זיך אויף. די קינדער מיט די לערער זאָגן מודה אני, נאָכדעם אַ קאַפּיטל תהילים — דעם אויסטראַלישן נאַציאָנאַלן הימן. נאָכן הימן די „התקוה״. דער דירעקטאָר פון דער שול האַלט אַ קורצע רעדע פאַר די קינדער. ער לייגט אויך מיר פאָר צו זאָגן אַ פּאָר ווערטער. איך באַגריס די קינדער.

איך האָב באַזוכט די קלאַסן. איך האָב זיך מייסטנס אינטערעסירט מיט די קלאַסן, וווּ מען לערנט יידישקייט. און דאָס ווערט געלערנט אויף העברעאיש. איך בין אין איינעם פון די קלאַסן. דער לערער לערנט מיט התמדה מיט די קינדער אַ פּאָר פּסוקים אין חומש, פון דער סדרה שמות. ער קנעלט מיט זיי אַריין וועגן שבת. דער לערער לערנט עס מיט די קינדער, זאָגט זיי אַז שטרענג, אויסשרייענדיק די ווערטער פון חומש:

— שבת טאָר מען נישט קאָכן, טאָר מען נישט באַקן!...

פירט זיך דערנאָך אַ שמועס צווישן דעם לערער און מיר:

— ווי פאַרבינדט איר — אַזוי פרעג איך אים — דאָס, וואָס איר לערנט מיט די קינדער פון דער הייליקער תורה, מיט דעם, וואָס זיי זעען אין זייערע הייזער? — זייערע מאַמעס צינדן פייער, קאָכן, באַקן.

אַ שווערע שאלה. דער לערער ווייס טאַקע נישט. אפשר קאָן איך אים געבן אַן עצה? — ניין, איך קאָן אים קיין עצה נישט געבן. ער דאַרף זי אַליין זוכן.

מען האָט ביי מיר געפרעגט נאָכדעם מיין מיינונג וועגן דער שול. האָב איך אויף דעם געענטפערט: גרויס, שיין, אָרדענונג, דיסציפּלין. אָבער די אַטמאָספער איז קיל, אויב נישט קאַלט.

— די אויוונס זענען נישט געווען געהייצט — האָט מען מיר געזאָגט. אַ קאַלטער טאָג. ביי אונדז איז איצט ווינטער...

— נישט די קעלט מיין איך.

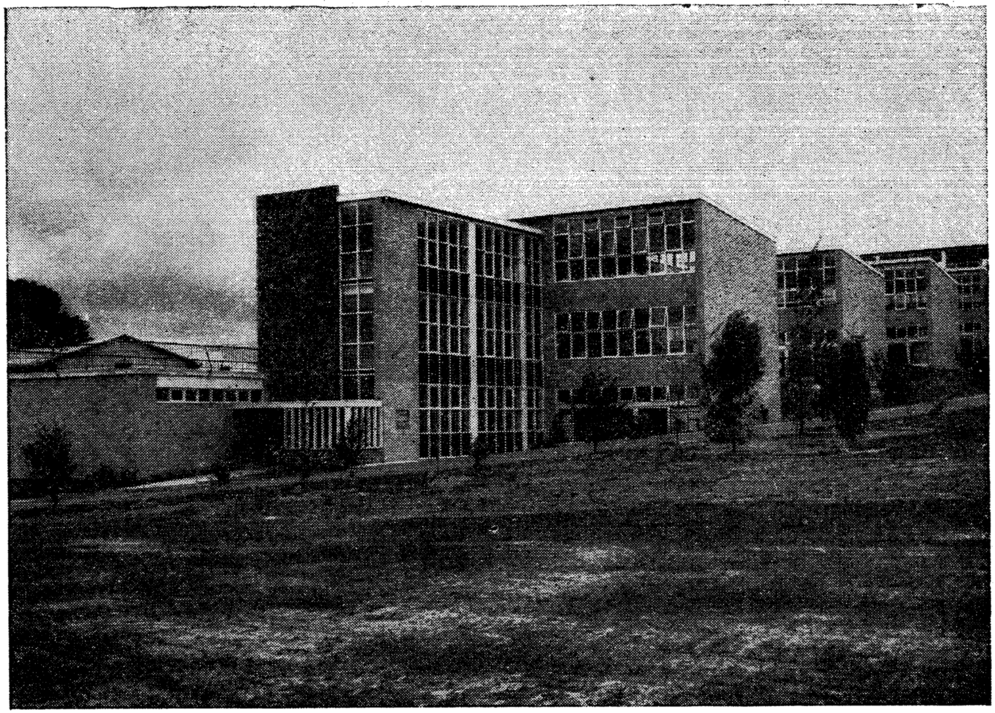

די גרויסע הר-הצופים-שול אין מעלבורן

יעקב פאַט

* * *

לערנט מען אויך יידיש אין „הר־הצופים" — האָב איך געפרעגט דעם דירעקטאָר, אברהם פייגלין.

איך ווער געוואָר, אַז אַרום דעם יידיש־לימוד אין „הר־הצופים" איז געווען אַ קאַמף און דער קאַמף האָט זיך געענדיקט מיט אַ דורכפאַל פון די יידיש־אַנהענגער. די פּשרה איז געווען, אַז יידיש זאָל נישט זיין פאַרפליכטנד, מען זאָל לערנען יידיש נאָר אויב די קינדער און עלטערן וועלן עס פאָדערן. דאָס האָט געמיינט דעגראַדאַציע פאַר יידיש. עס האָט געהייסן, אַז די עלטערן האָבן געדאַרפט גיין פאָדערן און קעמפן, אַז די קינדער זאָלן האָבן אַ צוגאָב־לימוד. איז יידיש אַ יתום ביים „הר־הצופים".

איך האָב פאַר מיר אַ זאַמלונג פון תלמידים־אַרבעטן פון „הר־הצופים", אַרויסגעגעבן סוף 1954. זי טראָגט צוויי נעמען — „עכא" אויף ענגליש און „הד הנוער" אויף העבּרעאיש. צווישן אַ גרעסערער צאָל תלמידים־אַרבעטן אויף ענגליש, געפין איך 8 אַרבעטן אויף העבּרעאיש און דריי אויף יידיש. מען האָט נאָך דעמאָלט יידיש געלערנט אין דער שול.

וועגן וואָס שרייבן די קינדער אויף העבּרעאיש? — וועגן מדינת ישראל און ישראל־אַפּיל, וועגן אַ חלום צו וווינען אין ארץ־ישראל, אַן איבערדערציילונג פון אַ העבּרעאיש ביכל, וועגן אַ טראַנספּאָרט פון אָרענדזשעס פון ארץ־ישראל אין אַנדערע לענדער. זייער העבּרעאישער לשון איז אַ גאַנץ אָרעמער. וועגן וואָס שרייבן די קינדער אויף יידיש? מיר האָבן דאָ בלויז דריי אַרבעטן. איינע איז וועגן דעם „פּאַרטיזאַנען־הימן". דער תלמיד, מענדל בראַט, פאַרענדיקט זיין פיינע באַשרייבונג אַזוי:

„די צוואה פון דעם דיכטער־פּאַרטיזאַן איז מקוים געוואָרן. מיר זינגען דאָס הייליקע ליד, דעם הימן, אויף פאַרזאַמלונגען, ווו נאָר מיר פאַרזאַמלען זיך. דער דאָזיקער הימן וועט גיין ווי „אַ פּאַראָל פון דור צו דור".

אַ צווייטע אַרבעט איז פון דעם תלמיד מאיר יאַנאָווער וועגן יידיש. ער שרייבט אַזוי:

„איך האָב ליב די יידישע שפּראַך, ווייל אין איר רעדן מיינע עלטערן, אונדזער משפּחה, מיליאָנען יידן אין פאַרשידענע לענדער, אין דער גאַנצער וועלט. די יידישע ליטעראַטור איז זייער אַ רייכע. איך האָב געלייענט שיינע לידער פון מאָריס ראָזענפעלד, אברהם רייזען, דערציילונגען פון י. ל. פּרץ און שלום עליכם". דער זעלבער תלמיד איז שטאָלץ מיט דעם, וואָס אין דער „מאַונט סקאָפּוס שול" — „הר־הצופים" שול

אין אויסטראַליע, ווערט געלערנט יידיש און די יידישע ליטעראַטור אַלס א לימוד. זיין באַשרייבונג ענדיקט ער מיט א פערז:

„אין מאונט־סקאָפּוס שול
לערנען מיר א סך,
ענגליש, פיזיק, יידיש,
העברעאיש און תנ״ך״.

די דריטע יידישע אַרבעט איז וועגן פרילינג, פון דעם תלמיד אַרנאָלד שטיינבאַק, אין וועלכער עס ווערט, צווישן אַנדערן, אַזוי געזאָגט:
„איך האָב ליב ווען די זוניקע שטראַלן פאַרגיסן, פאַרפלייצן אונדז אַלע״.

אין דעם זעלבן זאַמלהעפט איז דאָ אַן אַרטיקל פון דעם לערער א. קלאַג וועגן דער שול. ער שרייבט מיט התלהבות וועגן העברעאיש. ער רופט אויס צו די קינדער און עלטערן: „לערנט עברית!״ אָבער קיין וואָרט נישט וועגן יידיש.

ווען די דירעקטאָרן פון דער שול האָבן באַגרינדעט זייער פאַרלאַנג צו באַקומען מיטלען פון דער תביעות־קאָנפערענץ, האָבן זיי געזאָגט, אַז די מערהייט פון די תלמידים זענען זין און טעכטער פון פליטים. יאָ, איך האָב געזען צווישן די תלמידים א היפּשע צאָל קינדער פון פליטים, וועמענס עלטערן האָבן זיך שוין גוט איינגעאָרדנט אין אויסטראַליע. איך האָב דאָרט נישט געהערט זייער שפּראַך, נישט געהערט דעם יידישן לשון.

יידן און זייער קולטור־אַרבעט אין אויסטראַליע

דער „קדימה״־זאַל אויף לייגאָן סטריט. איז איבערפולט שוין דאָס אַכטע מאָל. עס שטייען מענטשן אויף די טרעפּ און אין קאָרידאָר; און עס זענען נישטאָ קיין פּלעצער. האָט מען דערלויבט זיך צו זעצן אויף דער סצענע. נאָר וואָס זענען געקומען די מענטשן אַהער? וואָס ווילן זיי דאָ הערן?

און מען הערט געשפּאַנט. מען הערט וועגן פינף מיליאָן יידן אין דער גרויסער, ווייטער אַמעריקע, וועגן דער אַלגעמיינער און יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, וועגן יידישע פּראָבלעמען און דערגרייכונגען, וועגן דער יידישער ליטעראַטור, מכוח מדינת־ישראל און תפוצות ישראל. עס איז מער נישט קיין איינפאַכער פאַרזאַמלונגס־זאַל. עס מאַכט אַן איינ־דרוק פון א גרויסן פול־געפּאַקטן חסידים־הויז. עס זידט, אין דער שטיל

קאַכט אַ קעסל. עס איז אַ שטילער גערויש פון הערצער — דאָ, אין ווייטסטן ווינקל פון דער וועלט.

ווער איז אָט דער יונגער און מיטליאַריקער עולם אין זאַל, די מענער און פרויען? — אַלע זענען זיי געקומען אַהער געראַטעוועטע פון חורבן פּוילן: דאָס זענען שירים פון די פּוילישע טישן — פון גער און קוטנע, פון סאַרנע און פּלאַצק, פון לובלין און ביאַליסטאָק, פון וואַרשע און לאָדזש — ביי יעדערן איז קאָפּ און האַרץ אַ געמיש פון זכרונות, פון נאָסטאַלגיע. דאָ זיצן יידן, וואָס זענען געקומען פון די דייטשע לאַגערן, פון די סיבירער סטעפּעס, פון טורמעס, פון קאַלד־אויוונס, — געקומען נאָך אַלע זייערע גלגולים און וואַנדערונגען, אין אַ לאַנד, וואָס איז דע־מאָקראַטיש, וואָס איז געבענטשט מיט אַ שטאַרקער אַרבעטער־באַוועגונג, וווּ מען ווייסט נישט פון קיין אַנטיסעמיטיזם. מען איז דאָ געקומען אַ ביסל צו זיך. מער וואַנדערן וועט מען נישט — אַזוי גלויבט מען. מען האָט אויפגעשטעלט נייע משפּחות: עס וואַקסן די דאָ־געבוירענע קינדער — דער אויסלייז פון די, וואָס זענען אַוועק אין די פייערן.

זיצט מען אין זאַל, צוזאַמענגעטוליעטע און מען שעפּטשעט:

— אַזוי ווי אַמאָל ביי אונדז אין לובלין.

— ווי אין בזשעזשין.

* * *

ווער און וואָס איז די „קדימה"? — דאָס איז דאָס צענטראַלע הויז פון די יידיש־וועלטלעכע יידן. איר אָפיציעלער נאָמען איז: „יידישע נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק „קדימה". זי איז שוין אַלט 45 יאָר. אירע גרינדער זענען געווען די דעמאָלסט אָראָפּגעקומענע עמיגראַנטן פון רוס־לאַנד און פּוילן.

געווען אַ צייט, פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען עס האָט באַהערשט אַן אַפּאַטיע די מיטגלידער פון „קדימה". זי וואָלט אפשר אונטערגעגאַנגען, ווען נישט די אימיגראַציע פון נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה. איצט האָט די „קדימה" 1,300 מיטגלידער. צו אירע פאַרשידענע אונטערנעמונגען, סימפּאָזיומס, פאַרזאַמלונגען, טעאַטער - פאַרשטעלונגען, קומט דער יידיש־רעדנדיקער טייל פון דער באַפעלקערונג.

די „קדימה", וועמענס הויפּט־טעטיקייט איז אויפן געביט פון דער יידישער קולטור, איז אויך טעטיק ביי יידיש־נאַציאָנאַלע און געזעלשאַפט־לעכע ענינים. אַזוי האָט זי, למשל, אָרגאַניזירט פּראָטעסט־פאַרזאַמלונגען קעגן די „ראַבישע מעשים לגבי יידן, באַטייליקט זיך אין דעם ישׂראל־קאַמפּיין, פּראָטעסטירט קעגן דער פאַרניכטונג פון דער יידישער קול־

טור און די יידישע שרייבער אין סאָוויעטן־רוסלאַנד, פירט אַ קאַמף פאַר דעמאָקראַטיזירן די יידישע געמיינדע — דעם „יידישן באָארד אָף דעפּיוטיס", אין וועלכן זי האָט אירע דעלעגאַטן.

אין זאַל פון „קדימה" קומען אויך פאָר פאַרזאַמלונגען און אונטער־נעמונגען פון די לאַנדסמאַנשאַפטן, שול־קאָנצערטן, מיטינגען פון פאַר־שידענע אָרגאַניזאַציעס און פּאַרטייען — „בונד", פּרויען־פּיאָנערן, קרן־קימת, סאָציאַליסטישער קינדער־פאַרבאַנד. אויך געטאָ־יזכור־אָוונטן.

די „קדימה" האָט אַ טעאַטער־גרופּע אַמאַטאָרן, וואָס פירן אויף פּיעסן אונטער דער דירעקציע פון יעקב וויסליץ אָדער רחל האָלצער — באַקאַנטע יידישע קינסטלער פון פּוילן. שונד־פּיעסן זענען ביי זיי אויס־געשלאָסן. די טעאַטער־פאָרשטעלונגען האָבן אין פאַרגאַנגענעם יאָר באַ־זוכט 8,950 פּערזאָן.

די „קדימה" האָט פאָרשטייער אין שול־ראַט, וווּ זי פירט אַ קאַמף קעגן דער גרעסטער שול, „הר־הצופים", ווי עס דריקט זיך אויס דער קאָמיטעט פון „קדימה": פאַר אַ „געהעריקער נאַציאָנאַלער דערציאונג": קעגן דעם וואָס דאָרטן ווערט „מינימיזירט נישט נאָר יידיש, נאָר אויך העברעאיש"; קעגן דעם, וואָס די שול „הר־הצופים" ווערט „ביסלעכווייז פאַרוואַנדלט אין אַן אַלגעמיינער שול, וווּ די יידישע שפּראַך שפּילט אַ צווייטראַנגיקע ראָל".

35,780 יידן האָבן באַזוכט אַלע אונטערנעמונגען פון „קדימה" אין פאַרלויף פון פאַרגאַנגענעם יאָר — זאָגט מיט שטאָלץ דער סעקרעטאַר פון „קדימה", ל. פרידמאַן, אין זיין באַריכט.

פּרעזידענט פון דער „קדימה" איז דער ציוניסט בן־ציון פּאַטקין, אַ יידישער קולטור־מענטש, אַן אָנהענגער פון יידיש.

אין קאָמיטעט באַטייליקן זיך אָנהענגער פון פאַרשידענע יידישע פּאָליטישע, נאַציאָנאַלע ריכטונגען. איך וועל באַזונדערס פאַרצייכענען די אַקטיוויטעט פון די מעלבורנער בונדיסטן אין „קדימה". דער „בונד" האָט אין מעלבורן אַ גרויסע אָרגאַניזאַציע פון אייניקע הונדערט מיט־גלידער, און אַ יוגנט־אָרגאַניזאַציע; און עס איז וויכטיק זייער אַקטיווע באַטייליקונג אין דער „קדימה". די האַרמאָניע צווישן די פאַרשידענע גרופּן, די קעגנזייטיקע קאָאָפּעראַציע איז די מזל־ברכה פון „קדימה". זאָל דאָס נאָר לאַנג אָנהאַלטן.

צו דער מחנה „יידישע יידן" דאַרף מען צורעכענען די צוויי וועכנט־לעכע צייטונגען: די „יידישע נייעס", אונטער דער רעדאַקציע פון י. רובינשטיין, און „די יידישע פּאָסט", אונטער דער רעדאַקציע פון ג. שאַיאַק. די צייטונגען שפּילן אַ וויכטיקע ראָל אין יידישן לעבן פון לאַנד.

די ענינים פון דער יידישער שול און ליטעראַטור געפינען דאָרט געהעריקע אָפּקלאַנגען. די יידישע צייטונגען צוזאַמען מיט זייערע ענגלישע אויסגאַבן, קומען אַרײַן אין אַלע יידישע הייזער. מאַטעריאַל שטייען זיי אויף די אייגענע פיס.

* * *

פון דער מחנה יידיש־וועלטלעכע יידן וואַקסן אַרויס זייערע וויכטיקסטע אינסטיטוציעס. איך מיין די שולן און די קינדער־גערטנער: פּרץ־שול, פּרץ־קינדערגאַרטן, שלום עליכם־שול, שלום עליכם־קינדערגאַרטן.

די י. ל. פּרץ־שול עקזיסטירט שוין 20 יאָר. ווען דער היינטיקער פּאַרוואַלטער פון דער שול, יוסף גיליגיטש, האָט איבערגענומען די פּאַרוואַלטונג אין 1938, זענען אין דער פּרץ־שול געווען בלויז 38 קינדער. היינט גרייכט זייער צאָל 250 אין דער שול און 32 אין קינדערגאַרטן. די קינדער קומען אַהין פון 25 פּאַרשטעט, אין באַסעס, אין קאַרס — די מערהייט פון יידיש־רעדנדיקע עלטערן.

אין דער שלום עליכם־שול לערנען 160 קינדער, און אין קינדערגאַרטן — 35 קינדער; צוזאַמען נאָענט צו 200.

אין ביידע שולן לערנט מען מיט די קינדער צוויי טעג א וואָך — זונטיק און מיטוואָך. שבת לערנט מען נישט. מען לערנט פון צוויי מיט א האַלב ביז דריי שעה א טאָג. ביידע שול־אינסטיטוציעס, אויפן נאָמען פון י. ל. פּרץ און אויפן נאָמען פון שלום עליכם, געפינען זיך אין אייגענע בנינים. עס איז געווען מיין מזל אָנצוקומען אין מעלבורן פונקט דעמאָלט, ווען מען האָט זיך געגרייט צו א גרויסן יום־טוב — צום הנוכת הבית פון דעם נייעם, פּראַכטפולן בנין פון דער פּרץ־שול. עס איז פּאַרטיק געוואָרן דאָס שיינע הויז פון גלאָז און שטיין, וואָס טראָגט דעם נאָמען פון דעם קדוש אַרטור זיגעלבוים.

די פּרץ־שול איז בהדרגה געוואַקסן, באַזונדערס די לעצטע יאָרן. מען האָט געמוזט האָבן א גרויס הויז. עמד פון דער פּרץ־שול די עלטערן, די סביבה, די טוער, א מחנה בונדיסטן, מיטן גוטן ברודער און חבר, דעם געוועזענעם לאָדזשער וועבער סילמאַן איז דער שפּיץ האָבן זיך געשטעלט בויען דאָס הויז. מען האָט געבויט מיט דער גרעסטער איבערגעגעבנקייט.

דער בנין באַטרעפט 25,000 פונט. צוזאַמען מיט דעם דערמאָנטן לאָדזשער וועבער סילמאַן איז געווען דער לערער־וועטעראַן פון יידיש־וועלטלעכן שול־וועזן אין ווילנע, יוסף גיליגיטש, אין דער שפּיץ. ער איז קנאַפּע 20 יאָר אין אויסטראַליע.

ווען איך בין געקומען איז דער בנין שוין געווען פאַרטיק. עס האָט מיך געפירט אים זען מיין אַלט־באַקאַנטער חבר פון וואַרשע, בויער פון „אָרט״ און שול־עסקן — חיים ראָזענבעם. איך גיי איבער די פּראַכטפולע, ליכטיקע און זוניקע קלאַסן, איבער די זאַלן פון הויז, איבער ביידע גרויסע שטאָקן. איך באַוואונדער דעם גאָרטן, דעם שפּיל־פּלאַץ. איך מאַך שהחיינו.

אין דער בנין ווי דער בנין. דער עיקר אָבער די פולע קלאַסן מיט יידישע קינדער, דער קינדערגאָרטן מיט 3—4־יאָריקע שרעטעלעך, זינגנדיקע און טאַנצנדיקע. יידיש לשון קלינגט אַרום פון אַלע קלאַס־צימערן. איך בין געווען ביי די לימודים פון געשיכטע, ליטעראַטור, יידיש. דער דערמאָנטער יוסף גיליגיטש, מיינער אַן אַלטער חבר פון דער יידישער שול אין ווילנע, האָט מיך געפירט איבער די קלאַסן. צוזאַמען האָבן מיר געשמועסט מיט די קינדער, זיי אויסגעפרעגט, אויסגעהערט, געהערט זייערע דערציילונגען און לידער, זייערע שמועסן, דיסקוסיעס איבער וויכטיקע פראַגן. איך בין געווען אַנטציקט. יוסף גיליגיטש האָט געקוקט מיט טרערן פון פרייד אין זיינע אויגן. איך האָב געפונען נאָר צוויי ווערטער צו זאָגן:

— יישר כחך, חבר יוסף!

איך בין געזעסן אין שפּיל־זאַל פון קינדערגאָרטן — אַ פּראַכטפולער, רחבותדיקער זאַל, באַגאָסן מיט זון. איין לערערין שפּילט אויף דער פּיאַנאָ, קינדער זינגען און פליעסקען מיט די הענטלעך און מיט זיי טאַנצט זייער לערערין — צלובה קרישטאַל.

איך געדענק דיך, צלובה פון אונדזער קינדערגאָרטן אין וואַרשע, אויף קאַרמעליצקע גאַס. איך ווייס דיין גאַנג איבער רוסלאַנד, איבער כינע, אַזש ביז אַהערצו, ביז אויסטראַליע.

איך בין געווען אין דער שלום עליכם שול. און דאָס זעלבע. אַן אייגענע געביידע. די שול־טוער פּלאַנירן צו בויען אויף איר גרויסן און ברייטן פּלאַץ אַ נייע געביידע: די אַלטע איז צו קליין: אַלע קלאַס־צימערן זענען פול מיט קינדער.

ווער איז דער פאַרוואַלטער פון דער שלום עליכם שול? דער ווילנער בינע־קינסטלער יעקב וויסליץ.

עס זענען נישט געווען אין אויסטראַליע גענוג לערערס. האָט מען אויסגעשולט נייע, יונגע, געוועזענע טוער פון דער יוגנט אין פּוילן, תלמידים, וואָס האָבן געענדיקט מעלבורנער יידישע שולן. מען האָט אָרגאַניזירט פּעדאַגאָגישע קורסן. און אַט זענען נייע לערער, וואָס לערנען מיט די קינדער.

די שולן האָבן אַרום זיך אַ גוטע עלטערן־מאַסע. 75 פּראָצענט פון בודזשעט ווערט געדעקט פון שכר־לימוד. אין די זונטיק־פרימאָרגנס זענען די שולן, די גערטנער אַרום די שולן, די וואַרט־צימערן, אַ מין קלוב פאַר די עלטערן. זיי ברענגען די קינדער אין זייערע קאַרס אָדער מיט באַסעס.

איך הער די באַהאַוונטקייט פון די קינדער אין אַן עלטערן קלאַס אין יידישן פאָלקלאָר, אין יידישע פאָלקס־לידער. איך בין אין אַ קינדער־גאָרטן, ווו עס ווערט געפּראַוועט — דאָס איז אַ מנהג אַזאַ ביי זיי מיט יעדן קינד — דער געבורטסטאָג פון אַ תלמידה. רחלע מיטלבערג איז פינף יאָר אַלט; זענען אַלע געקומען צו איר יום־טוב — תלמידים און לערער.

איך האָב הנאה פון זיין אין קלאַס, ווו די לערערין איז שולמית שער, אַליין אַ געוועזענע שילערין פון דער ווילנער יידישער רעאַל־גימנאַזיע און איצט אַ לערערין אין דער פּרץ־שול.

איך האָב שוין דערמאָנט דעם חנוכת־הבית פון דער פּרץ־שול. הונדערטער מענטשן אַרום די ווייס־געדעקטע טישן. עס איז נישט אַ חנוכת־הבית בלויז פון איין שול. עס איז שמחת תורה פאַר דער גאַנצער יידיש־וועלטלעכער מחנה. איך הער די באַגריסער — די פאָרשטייער פון דער אַלגעמיינער יידישער געזעלשאַפט, אַ פאָרשטייער פון דער ציוניס־טישער פעדעראַציע, אָפּגערעדט שוין פון פאָרשטייער פון די לערער, פון די עלטערן, פון „בונד", פון דער יוגנט. איך הער דעם קאָנצערט, די אַרויסטרעטונגען פון די יונגע תלמידים. די אַרויסטרעטונגען ווי די אַרויס־מרעטונגען. די רעדעס זענען געווען האַרציקע. צעשטראַלטע פּנימער. עס איז געווען אַ גרויסער יום־טוב פאַר די יידן אין מעלבורן.

מלך ראַוויטש

„קאָנטינענטן און אָקעאַנען״

(פונעם „מעשה־בוך פון מיין לעבן״)

קאָנטינענטן און אָקעאַנען איז דער טיטל פון דער פאַרנעמיקסטער לידער־זאַמלונג מיינער, זי האָלט 356 זייטן און איז דערשינען אין פאַרלאַג פון די „ליטעראַרישע בלעטער״ אין וואַרשע, מיט דער דאַטע 1937.

בשעת איך האָב דאָס בוך צונויפגעשטעלט — האָב איך געוווינט אין אויסטראַליע — דעם קאָנטינענט, וואָס נאָר דורך א מינימאַלן־שבמינימאַלן צופאַל האָב איך באַקומען מיט אים — מיט אָט דעם קאָנטינענט — דעם ערשטן קאָנטאַקט, אָבער זינט דעמאָלט שפּילט ער ממש א גורלדיקע ראָלע אין מיין לעבן און אין לעבן פון מיין משפּחה.

כדאי צו דערציילן דעם צופאַל — און איך טו עס שוין נישט דאָס ערשטע מאָל, נאָר מען קען פון אים לערנען זייער א סך, וויאַזוי עס גייט צו דער סדר פון אונדזער וועלט בכלל און דער סדר פון יעדן יחידס לעבן בפרט, מחמת יעדער יחיד איז דאָך א וועלט, און נישט נאָר א וועלט פאַר זיך, נייערט טאַקע די גאַנצע וועלט...

הערט־זשע דעם צופאַל, קליין ווי א מאַנדל — און די רעזולטאַטן פאַר מיר — גרויס ווי דער כדור הארץ... בין איך אַמאָל געשטאַנען אין ביוראָ פון דער צענטראַלער יידישער שול־אָרגאַניזאַציע אין וואַרשע, דער „ציש״א״, נאַוואָליפּקי 41, וווינונג 6 — פאַר וועלכער איך האָב שוין, אין יאָר 1931, דורכגעפירט דערפאָלגרייך א געלט־קאַמפּאַניע אין דרום־אַפריקע, און איך האָב געבעטן: שיקט מיך ערגעץ, שיקט מיך ווידער, איך וועל ברענגען גוטע רעזולטאַטן! האָט מיר חיים שלמה קאַזשדאַן — דער דעמאָלטיקער פאַרוואַלטער פון „ציש״א״ — געזאָגט:

— אָבער ווו זאָלן מיר אייך שיקן? אין אַפריקע זענט איר שוין געווען און אין דרום־אַמעריקע איז ערשט נישט לאַנג אונדזער שליח געווען. האָב איך געזאָגט: אויסטראַליע! האָט קאַזשדאַן נאָכגעקוקט און געזען, אַז די „ציש״א״ האָט בכלל נישט קיין אַדרעסן אויף דעם פינפטן קאָנטינענט. און צו די אויסטראַלישע יאהודים וועלן נישט אַפּעלירן די אידעאַלן פון

די וועלטלעכע שולעס אין יידיש. איז מיר איינגעפאַלן אַז אידעע און איך בין אַריינגעגאַנגען אין דער אַדמיניסטראַציע פון דער „פאָלקס־צייטונג" און דאָרט געפונען אַ נאָמען פון אַ חבר, וואָס אַבאָנירט אַזש צוויי עקזעמפּלאַרן פון דער צייטונג. און אָט דאָס האָט דעצידירט. עטלעכע חדשים שפּעטער בין איך שוין געווען אויף דער אַלטער פראַנ־צויזישער שיף „וויל־ד'־אַמיאַן", וואָס האָט מיך געפירט קיין אויסטראַליע. און איצט די מעשה.

די לעצטע לידער־זאַמלונג מיינע איז דערשינען נאָך אין ווין, אין יאָר 1921, צו מיינע 27 יאָר. און אָט איז שוין 1937, און איך בין שוין 44 יאָר אַלט. יענע לידער־זאַמלונג פון 1921 האָט געטראָגן דעם נאָמען „נאַקעטע לידער" און אין דער הקדמה דאָרט האָב איך געשריבן, אַז דאָס איז די לעצטע לידער־זאַמלונג מיינע. עס האָט מיך געצויגן צו פּאַרנעמיקע ווערק, צו דראַמעס, צו פּאָעמעס, צו עסייען, צו ראָמאַנען אפשר. איך האָב טאַקע זינט דעמאָלט שוין אַרויסגעגעבן פּאָעמעס און דראַמעס און עסייען. אָבער מיט לידער איז מיר געגאַנגען ווי יענעם שיכור, וואָס טרינקט אַלע טאָג דאָס „לעצטע־שבלעצטע" גלעזעלע ויינס. און אַזוי פּאַוואָליע, פּאַוואָליע יאָר־אַריין און יאָר־אַרויס, ליד־אַריין און ליד־אַרויס, האָב איך אָנגעשיכורט גוטע עטלעכע הונדערט לידער — און אַ גרויסן טייל אויך געדרוקט אין צייטונגען און צייטשריפטן.

און אַז איך האָב אַמאָל פאַנאַנדערגענומען אין אויסטראַליע אַלע מיינע בינטלעך מיט כתבי יד — האָב איך באַמערקט, אַז זיי נעמען ממש טעמאַטיש אַרום די גאַנצע וועלט — אַלע קאָנטינענטן און אַלע אָקעאַנען.

געוווינט האָב איך דעמאָלט אין מעלבורן, אין אַ גרויסער שטוב, אין אַן אַלטן הויז, אויפן ערשטן שטאָק מיט אַ לאַנגן באַלקאָן אין פראָנט. די גאַס: ראַיאַל־פּאַרעיד.

און כאָטש די מייסטע פון די לידער זענען שווער ווי די שטיינער פון טרויער אַליין, וואָס מיט אים זענען זיי פול — מיך, זייער מחבר, ביים בלעטערן זיי, האָט אַרומגעכאַפּט אַ גרויסע שאַפערישע פרייד — און איך בין אַרויסגעלאָפן אויפן באַלקאָן און געהאַלטן אין דער שטילער נאַכט אַ רעדע אין דער טונקלקייט אַריין. ראַיאַל־פּאַרעיד איז געווען אַ שטילע, ברייטע, לאַנגע גאַס און קיינער האָט מיין שגעון נישט באַמערקט. און גערעדט האָב איך: — האָסט אַרומגענומען אַלע קאָנטינענטן און אַלע אָקעאַנען אין דיינע לידער — בינד זיי צוזאַמען אין אַ בוך. עס וועט זיין אַ יידיש וועלט־בוך, אַן אוניווערסאַל בוך — עס האָט געלוינט זיך צו פאַרשווערן אין דער הקדמה צו די „נאַקעטע לידער" מער קיין

לידער־ביכער נישט אַרויסצוגעבן און צו וואַרטן 17 יאָר — נאָך 17 יאָר קענסטו דיר שוין מתיר נדר זיין, און דיין בוך זאָלסטו רופן „נאַקעטע וועלט־לידער" — און אַ דינע לבנה, עטלעכע טעג נאָכן מולד — מיטן פאַרקערטן פּנים פון דער דרומדיקער העמיספער — האָט געענטפערט שטיל ווי נאָר אַ בת קול פון דער לבנה קען זיין: מתיר נדר מתיר נדר — נאַקעטע וועלט־לידער, נאַקעטע וועלט־לידער — און איך בין אַוועק פון באַלקאָן און איינגעשלאָפן גליקלעך ווי נאָר אַ יידישער פּאָעט קען זיין מיט אַ וויזיע פון אַ נייעם בוך לידער, וואָס די גאַנצע וועלט וואַרט דאָך אויף דעם...

טאָג און נאַכט האָב איך — זינט יענעם נאַכטלעכן באַשלוס — געאַרבעט אויף דעם בוך — אָבער דעם טיטל האָב איך געענדערט — איך ווייס אַליין נישט פאַרוואָס. נאָר היינט באַדויער איך פאַרוואָס דאָס בוך רופט זיך נישט „נאַקעטע וועלט־לידער", ווייל אין תוך זענען די לידער אין דעם בוך טאַקע אַזוי — —

און אַט איז ווידער אַ נאַכט — אַ פּאָר חדשים שפּעטער — ווידער בין איך אַליין אין מיין גרויסן, כמעט פּוסטן, צימער. אַ בעט — ביכער־שאַפּעס צונויפגעשטעלט פון עפּל־קעסטלעך, אַ שווערע שטול, וואָס איין גאַט ווייסט פון וואַנעט זי האָט זיך צו מיר גענומען. דערצו אַ גרויסער, שווערער, שטאַרק אָפּגעריבענער קיך־טיש. פון וואַנעט דער קיך־טיש האָט זיך צו מיר גענומען — ווייס איך גראָד יאָ: דאָ אַנומלט האָט מיר די פרוי פון מיינעם אַ פריינד געוויזן אַ נייעם מאָדערנעם קיך־טיש אין איר קיך. מיין ערשטע פראַגע איז געווען: וווּ איז דער אַלטער טיש? אויפן הויף, צום אַרויסוואַרפן. איך האָב אַ קוק געטאָן אויף דעם פאַר־משפּטן טיש און האָב אַזש אַ ציטער געטאָן — פון אַזאַ טיש חלום איך... וואַרפט אַרום דעם טיש צו מיר אין מיין שטוב! איר מיינט עס אויף אַן אמת? אויף אַן אמת! אויף צו מאָרגנס איז דער טיש געווען ביי מיר.

אַט אויף דעם קיך־טיש ליגן איצט צען בינטלעך לידער: אַזיאַטישע, אַמעריקאַנישע, אַפריקאַנישע, אייראָפּעאישע, אויסטראַלישע, אָקעאַנישע, פּאַציפישע, און אידעאישע, וועגעטאַרישע, יידישע, אין־פיר־ווענטישע.

שרייב איך אַן אויף אַ טאָוול מיט גרויסע אותיות: קאָנטינענטן און אָקעאַנען — נעם צונויף אַלע צען בינטלעך לויט אַ סדר — אַ געאָ־גראַפישן און אַן אידעאישן און איך בינד זיי צונויף מיט אַ בלויען באַנד, וואָס איך האָב מיר פריער פאַרגרייט — און איך גיב אַ קוק אויפן זייגער — עס איז צוויי פאַרטאָג. און עס כאַפּט מיך אַרום אַ מוראַדיקע איינזאַמקייט און אַ פרייד און אַ גרעניץ. איך מוז, איך

מוז, איך מוז איצט, תיכּף — צערייסן די קייט פֿון דער איינזאַמקייט און טיילן מיט עמיצן די פֿרייד.

איך לויף אַרויס אויף מיין באַלקאָן — וואָלט דאָ איצט די לבנה געווען, וואָלט איך מיט איר געטיילט די איינזאַמקייט און די פֿרייד פֿון אַ יידישן פּאָעט, וואָס האָט נאָר וואָס פֿאַרענדיקט אַ ניי בוך לידער, און דערצו אַזאַ, וואָס עס פּאַסט זיך טאַקע, אַז עס זאָל פֿאַרענדיקט ווערן אויפֿן ווייטסטן און איינזאַמסטן קאָנטינענט. אָבער קיין לבנה איז נישט געווען און שטאַט איר נאָר שווערע וואָלקן־קלומפּן כמעט ביז צו מיין באַלקאָן אַראָפּ. איז מיין פֿרייד פֿאַרשוווּנדן און די נאָגנדיקע איינזאַמקייט איז נאָך גרעסער געוואָרן. איך מוז, איך מוז זי איצט מיט עמיצן טיילן. אַזיסט וועל איך משוגע ווערן. אָבער מיט וועמען? ווו נאָר איך וועל איצט אָנקלאַפּן — וועט מען אָדער מיינען, אַז עפּעס אַ גרויס אומגליק איז מיט מיר פֿאָרגעפֿאַלן, אָדער איך בין אפֿשר טאַקע גאָר משוגע געוואָרן.

און דאָ פֿאַלט מיר איין, אַז אַ פּאָר שטילע, ברייטע גאַסן ווייט פֿון מיר, וווינט פּנחס גאָלדהאַר. אייגנטלעך — אין יענעם יאָר — דער איינציקער, גאָט־געבענטשטער דערציילער אין יידיש אין אויסטראַליע. ער איז אַ לאָדזשער, פֿון פּרנסה וועגן פֿאַרנעמט ער זיך מיט פֿאַרבן־קאָכעריי און שטאָפֿן־פֿאַרבעריי. ער אַרבעט אין אַן אייגן פֿאַבריקל צוזאַמען מיט זיין פֿאָטער און ברידער. ער איז אַ שווער־פֿאַרהאָרעוועטער מענטש, אָבער זיינע אייגענע האָבן איינזעעניש מיט אים — לאָזן אים שרייבן אָפֿט ביז טיף אין דער נאַכט און אויף צו מאָרגנס שפּעטיקן אין פֿאַבריק אַריין. עס נעמט אַרום אַ חשק צוצולויפֿן צו גאָלדהאַרן. דער אייביק גוטמוטיקער — מיט זיין אייביק מאָדנעם שמייכל אויפֿן פּנים — וועט נישט בייז זיין אויף מיר — און, דער עיקר, ער וועט פֿאַרשטיין. ער איז אַ מענטש מיט אַ קינסטלערישער נשמה. ער האָט אַ האַרץ פֿאַר יענעמס משוגעתן, ווייל ער איז אַליין קאַפּאַבל צו באַגיין אַזעלכע מעשים. אָבער ווי האָב איך אַ רעכט דעם שווער־פֿאַרהאָרעוועטן צו וועקן?

גיט מיך אַ שטופּ עמיץ מיט אַן אומזעבאַרן פֿינגער — ווי געווײנטלעך אין אַזעלכע פֿאַלן. אפֿשר איז דער ביינערדיקער פֿינגער פֿון אַ שד, און אפֿשר אַ ראָזע פּולכנע פֿינגערל פֿון אַ מלאך. און איך מאַך שטיל אויף די טיר, אַז מיינע באַלעבאַטים זאָלן נישט דערהערן. די גאַסן זענען שטיל, שטיל. יעדער שריט מיינער הילכט אין מיינע אויערן ווי די שריט פֿון אַ גנב אין זיינע. די מייסטע לאַמטערנס זענען שוין אויסגעלאָשן — ווי געוויינטלעך צו פֿאַרטאָג צו. די וואָלקנס האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט נאָך נידעריקער. און דאָ גייט אַ יידישער פּאָעט און אונטערן

אָרעם אַ פּאַק פּאַפּיר מיט אַן אויפשריפט „קאָנטינענטן און אָקעאַנען". ער איילט זיך. ער איז נישט זיכער צי וועט ער נישט באַלד גיין צוריק אויפן זעלבן וועג, ווייל אפשר וועט ער פאַרט נישט האָבן קיין כוח אין האַרצן צו וועקן איצט זיין חבר פּנחס גאָלדהאַר.

אַ גאַס אַריין און אַ גאַס אַרויס און אָט דאָרט איז דאָס קליינע גערטנדל ביי דער האָלצערנער הייזקע, ווו עס וווינען די גאָלדהאַרס — און — ווונדער איבער ווונדער — אַ פּאַס ליכט צעשפּרייט זיך איבער דער גאַס. איך וואָלט געקענט שווערן, אַז ער קומט פון גאָלדהאַרס פענצטער. און אָט איז טאַקע דאָס שטיבל און דורכן פענצטער זע איך — הינטער אַ פירהענגל — גאָלדהאַרס סילועט־שאָטן. איך עפן שטיל דאָס טירל פון גערטנדל. גיי צו צום פענצטער און גיב אַ שטילן קלאַפּ, אַזאַ מילדן קלאַפּ, וואָס איז פול מיט ליבשאַפט, וואָס קען בשום אופן נישט איבערשרעקן. גאָלדהאַר צעגערט אַ רגע — דאַכט זיך עס אים, אַז עמיץ קלאַפּט אין פענצטער? ניין, עס דאַכט זיך נישט — מען קלאַפּט טאַקע. שטייט ער אויף, פאָרזיכטיק רוקט ער אָפּ דאָס פירהענגל — און איך ברענג נאָענט דאָס פּנים מיינס צו דער שויב — ער זאָל עס דערקענען. ער דערקענט טאַקע — אָבער ער האָט זיך קענטיק נישט דערשראָקן. ער עפנט שטיל דאָס פענצטער:

— ראַוויטש?

— ראַוויטש!

— ?

— עס איז גאָרנישט — איר וועט פאַרשטיין — איך האָב נאָר־וואָס פאַרטיק געמאַכט ביזן לעצטן פינטל דאָס לידער־בוך מיינס — „קאָנטינענטן און אָקעאַנען" — און איך האָב עס געמוזט, געמוזט, גע־מוזט עמיצן ווייזן, זאָגן — איר — וועט פאַרשטיין — אַז נישט וואָלט איך משוגע געוואָרן פון איינזאַמקייט ביז אין דער פרי — איר וועט פאַר־שטיין — אָט איז עס — און דער בונט פּאַפּירן, פּעסט צונויפגעשנורט ליגט אויפן פענצטער־פּאַראַפּעט.

גאָלדהאַר צוקושט זיך מיט מיר — און אים אויך פילט אָן עפּעס אַ מאָדנע שמחה — און דער עיקר — עס געפעלט אים עפּעס דער גאַנצער ענין. און אויך ער דערפילט אין אָט דער נאַכטיקער באַגעגעניש פון יידישע שרייבער דאָס טראַנסצענדענטאַלע, וואָס די יידישע ליטעראַ־טור טראָגט אין זיך.

— מיר מוזן עפּעס אויסטרינקען צוליב דער געלעגנהייט!

אָבער איך וויל ערשטנס נישט אַריינגיין אין שטוב — קיינעם נישט וועקן — און צווייטנס טרינק איך דאָך נישט.

— זאָל זיין — צוויי קלאָרע גלעזער וואַסער!

שטילערהייט ברענגט ער די שענסטע צוויי קרישטאַל־גלעזער, וואָס ער האָט שטילערהייט געקענט געפינען אין דער פינצטערער קיך, אָנגעפילט מיט פרישן וואַסער פון קראַן, שטעלט זיי אויפן פּאַראַפּעט.

— לחיים!

* * *

עס איז געווען אפשר דער הערלעכסטער באַנקעט, וואָס איך האָב ווען עס איז אין לעבן מיטגעמאַכט — איבער אַ ניי בוך, אָדער איבער אַן אַלטער דאַטע...

טייערער מענטש — טייערער חבר — פּנחס גאָלדהאַר — אין די הימלען — נישט דערשריבענער אויף דער ערד — איאַ, אַז עס איז געווען אַ הערלעכער מאָמענט. נאָר פאַרוואָס ביזטו אַזוי פּלוצלונג צו דיינע 46 — אין יאָר 1947 — אַוועק? אפשר וואָלסטו מיר צוגעהאָלפן, דערמאָנט אַ פאַרגעסענעם פּרט אין אָט דער מעשה. ביזט דאָך נישט בייז אויף מיר, וואָס איך האָב די מעשה דאָ פאַרשריבן.

מלך ראַוויטש און הערש מינץ אין אַדעלייד אין יאָר 1933.

מענדל מאַן

אַ פּאַטאַמאָרגאַנאַ בײַם ראַנד פֿון אַ מדבר

(אײַנדרוקן פֿון אַ באַזוך אין יאָר 1962)

די לײגאָן־סטריט אין מעלבורן שנײדט דורך דעם טײל שטאָט, װאָס רופֿט זיך קאַרלטאָן. אַז מען פֿאַרקירעװעט רעכטס אָדער לינקס פֿון דער גאַס, זעט מען די אַמאָליקע ייִדישע געסלעך. דאָ זענען געבליבן די בתּי־מדרשים, עטלעכע שולן און די גרױסע געבײדע פֿון „קדימה"־ביבליאָ־טעק. די ייִדן האָבן זיך צעשפּרײט אין װײַטע, רײַכע פֿאָרשטעט. עס איז אַכט אַװנט. מײַן אױטאָ האַלט נישט װוּ צו פּאַרקן, בײדע זײַטן גאַס זענען באַשטעלט פֿון טונקעלע קאַרס. אומענדלעכע שורות. דאָס זענען געקומען די מעלבורנער ייִדן הערן אַ לעקציע אױף ייִדיש. אַ פֿולער זאַל. איך חידוש זיך: דאָס זענען דאָך די הײמישסטע, די נאָענטסטע ייִדן צום נעכטיקן פּױלישן שטעטל. דער זעלבער ביאַליסטאָקער ייִדיש. דער זעל־ביקער ניגון פֿון די טשעכאַנאָװער, פֿון די מלאָװער, פֿון די װאַרשעװער. אַפֿילו די פּנימער זענען די זעלביקע. נאָר די פֿרױען האָבן זיך געענדערט. זײ טראָגן מאָדערנע קלײדער, צירונג און טרײַבן די קאַרס.

די מעלבורנער האָבן ליב, אַז דער רעדנער רעדט פֿולע צװײ שעה, אַז ער העלפֿט זיך נישט אַרױס פֿון קײן „פּאַפּירל", אַז ער רעדט פֿון „אױסנװײניק". דאָ הערשן נאָך די געזעצן פֿון די „פּאַראײנען" און „לאַ־קאַלן" אין אַמאָליקן פּױלן. די נײַע אימיגראַציע דאַטירט זיך פֿון יאָר 1928. זײ זענען געקומען װי יונגטלעכע, שנײַדער־געזעלן, אַ „האַנט" אין אַ אָרעם װאַרשטאַטל. זײער ייִדישקײט איז באַשטאַנען אין אַ יאָר־צװײ חדר און „אָװנט־קורסן" װוּ אַ „באַװוּסטזיניקער" און אױפֿגעקלערטער האָט זײ געלערנט ייִדיש. איצט פֿירן זײ „פּעקטאַרים". זײ האַלטן איטאַליענישע נײטאַרינס, גריכישע צושנײַדער, אוקראַאינישע שװאַרץ־אַרבעטער און „יאַקישע" בוכהאַלטערן. זײ זענען געװאָרן נישט נאָר פֿאַבריקאַנטן אין באַקלײד־אינדוסטריע, נאָר אױך בױער פֿון פֿלעטס, אױפֿקױפֿער פֿון פֿלע־צער און אימפּאָרטערן פֿון יאַפּאַנישע סחורות...

זײ זיצן אין גרױסן זאַל פֿון „קדימה" צװישן די שיפֿס־ברידער,

מיט וועלכע זיי זענען געקומען מיט דרייסיק יאָר צוריק. עס געפינען זיך אין זאַל די, וואָס מען האָט אַראָפּגעבראַכט נאָכן חורבן: געשיקט אַ פּערמיט אין אונרא־קעמפּס פון דייטשלאַנד פאַר אַ ווייטן קרוב, פאַר אַ לאַנדסמאַן, זיי האָבן זיך אויך „אַרויפגעאַרבעט". אַ ביסל צו שנעל זאָגן די אַלט־איינגעזעסענע און קענען נישט מוחל זיין, שטילערהייט, וואָס די „גרינע" זענען אַזוי גיך „אויסגעגרינט" געוואָרן. עס איז נישט אַזוי אַ טענה קעגן די אַריינגעקומענע נאָך דער מלחמה, ווי אַ טענה צום גורל, וואָס ער איז געוועזן אַזוי ביטער צו זיי בעת זיי האָבן באַטראָטן די אויס־טראַלישע ערד.

* * *

עס וועט זיין אַ טעות צו מיינען, אַז אַלע יידן אין אויסטראַליע זענען גליקלעך און רייך.

איך האָב געזען טרויעריקע, אַפּאַטישע פּנימער פון מענטשן, וואָס זענען אָנגעקומען צו אַ לעצטער סטאַציע פון זייער נע־ונד און זיי זענען אַנטוישט געוואָרן. אַז אומענדלעכע ווייסטעניש פון אַ נעכטן און אַ מדבר, וואָס שפּרייט זיך ממש פון די שוועלן פון דער אייגענער היים. אַ טאָפּלטער מדבר, ווארום עס איז נישטאָ מיט וואָס אויסצופילן די טעג און נעכט. נישטאָ קיין טעם און קיין אינהאַלט אין לעבן. די קינדער זענען אַוועק אַפילו ווען זיי זענען נאָך אין שטוב. ווי נאָר זיי ווערן גרויס, דערווייטערן זיי זיך פון די עלטערן. זענען זיי געבליבן אַליין. ממש אַליין. די אויסטראַליער זענען העפלעכע, גוטמוטיקע, פריינטלעכע, נאָר פאַרשלאָסענע. קיין גויים קומען נישט אויף יידישע שמחות און יידן גייען נישט אויף גוייִשע שמחות. איזאָלירטע היימען. אַפילו אין מסחר באַגעגנט מען זיך גאָר ווייניק מיט זיי. דרייסיק יאָר אין אויסטראַליע, און דאָס רוב איז נאָך אַפילו נישט איבערגעטראָטן די שוועל פון אַ נישט־יידיש הויז. די ענגליש־רעדנדיקע יידן, וואָס בלויז אין מעלבורן זענען זיי אַן ערך 40 פּראָצענט פון דער יידישער באַפעלקערונג, זענען אויך אָפּגעזונדערט. זוכט מען יידישקייט אויף די לאַנגווייליקע „פּאַרטיס". עמיצער פאַרציט אַן אַלט יידיש פאָלקס־ליד און דער טרויער רייסט ממש אויף דאָס האַרץ.

זיצן קנאַפּע 500 מעלבורנער יידן אין אַ זאַל און הערן מיך רעדן יידיש. נישט נאָר די מענטשן, נאָר איך אַליין טראָג זיך איבער ווי אויף פליגל צו יענע יאָרן פון די דרייסיקער אין די פּוילישע שטעטלעך. איך רייד צו זיי פון „אויסגווייניק", איך פיל ווי מיין האַרץ שלאָגט שטאַרקער און דאָס אייז פון מיין זכרון ווערט צעטייעט. איך צעפּלאָס זיך מיט

יענעם פּייער, וואָס זיינע פֿונקען זענען נאָך פֿון די ציַיטן ווען עס האָט דערוואַכט דער יידישער פֿאָלקס־מענטש און געקומען בויען די מאָדערנע וועלטלעכע יידישע קולטור און ליטעראַטור. און אַז ס'ברעכן אויס אַפּלאָ־דיסמענטן, שפּיר איך מיינע טרערן, מיין פֿרייד, וואָס איך האָב אויסגע־כישופֿט אַ חלום פֿון נעכטן אין דער ביטערער וואָר פֿון אונדזערע טעג.

יאָ. דאָס איז דער עכאָ פֿון אַ נעכטן. די פֿאַטאַמאַרגאַנאַ פֿון אַ פֿול יידיש לעבן, וואָס איך האָב אַנטדעקט ביי די ראַנדן פֿון דעם גרויסן אויסטראַלישן מדבר.

ווען עס איז אויסגעקומען צו זען אַזאַ מיראַזש אין אַ מדבר, דער וויים ווי עכט, ווי רעאַל זי קען איבערשפּיגלען בליענדיקע שטעט און דערפֿער, טייכן און קוואַלן, וואָס זענען מער נישטאָ, וואָס זענען אויס־געטריקנט געוואָרן און פֿאַרוויסט.

* * *

אין אַ רחבותדיק יידיש הויז. מענטשן גיבן מיר שלום. איך דריק הענט פֿון צענדליקער יידן. מיטאַמאָל אַ שווערע האַנט פֿון אַ ייד מיט אַ טונקל־ברוין פּנים. אַ געקאַרבטס. אַ מענטש אין די זעכציקער.

— פֿון וואַנען איז אַ ייד?

— אַ בריסקער. די שטאָט, וווּ עס איז דאָס ערשטע מאָל געפֿאַלן דאָס וואָרט: „נישט שלום און נישט מלחמה".

ער שמייכלט אַנגענעם. כ'זע פֿאַר זיך אַן אַרבעטס־מענטש.

— דאָס שטייט פֿאַר אייך אַ וואַלד־העקער — זאָגט מיר דער ייד.

אַ וואַלד־העקער אין אויסטראַליע? אַ יידישער וואַלד־העקער?

מיר זענען געזעסן לאַנגע שעהן צוזאַמען און געשמועסט וועגן די אויסטראַלישע אויקאַליפּטן־וועלדער, אור־וועלדער, ווו די קרוינען זענען באַדעקט מיט שניי. אַן אַרבעטער אין אַ טאַרטאַק, וווּ מען צעזעגט ביימער וואָס זענען דיק צוויי מעטער. דרייסיק יאָר ווי ער אַרבעט אין די אויס־טראַלישע וועלדער.

דערנעבן זיצט אַ צווייטער ייד. ער איז שוין אַריבער די זיבעציקער. דאָס איז איינער פֿון די יידישע קאָלאָניסטן פֿון אַ יידיש דאָרף, וואָס איז אויפֿגעקומען מיט אַ פֿינף און דרייסיק יאָר צוריק און איז אונטער־געגאַנגען. דער נאָמען פֿון דאָרף איז געווען בערעק.

עס זענען געווען פּיאָנערישע פּאַרמעסטן צו דעראָבערן אין אויס־טראַליע די ערד און דעם וואַלד דורך יידישער פּראַצע.

דערנעבן שטייט אַ ייד וואָס איז געוואָרן אויסטראַליעס מומחה פֿון וואָל. ער האָט פֿאַרעפֿנטלעכט ביכער וועגן שעפּסן־צוכט, וועגן רויען וואָל

און אייגנשאַפטן פון דעם אויסטראַלישן מדבר, וואָס קען האָדעווען די שעפּסן־סטאַדעס.

און אינטערעסאַנטער שמועס מיט ערד־מענטשן. אַרום זאַמלען זיך יידן: שניידער, סוחרים, פּלעט־בויער, מעקלער, קאָנפעקציאָנערן און טרי־קאָטאַזשניקעס. די, וואָס האָבן נאָך אפילו נישט באַוויזן אַריינצוגיין מיט ביידע פיס אין אויסטראַלישן לעבן, די, וואָס האָבן נאָך נישט געזען דעם איינגעבוירענעם און קענען נישט דעם נאָענטסטן שכן — דעם אויסטראַ־ליער.

זיי הערן זיך צו מיט חידוש צו די רייד פון די עטלעכע פּאַרהאָ־רעוועטע מענטשן פון דער ערד און פון וואַלד און פון סטעפּ מיט נייגער און מיט אַ פאַרבאַהאַלטענעם איראָנישן שמייכל. נעבעך. צו גאָרנישט דערגאַנגען. אוועקגעפּטרט די יאָרן און ס'געזונט...

* * *

זאָגט צו מיר אַ ייד, אַ געקומענער מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט פון רוסלאַנד: — איך בין געווען מיין גאַנץ לעבן אַ יידישער פּויער אין אויסטראַליע. האָט איר געהערט פון יידישן דאָרף אין וויקטאָריע, בערעק? איך בין געווען איינער פון אירע ערשטע קאָלאָניסטן.

קוק איך אויף דעם ייד, זע זיין ברוין פּנים, די קאַרבן אויף זיין שטערן, די הענט וואָס ליגן אויף זיינע קני און הער זיך צו ווי ער רעדט צו מיר אַ דווינסקער יידיש.

— בערעק איז געווען אַ יידיש דאָרף. מיר האָבן באַאַרבעט די פּעל־דער, געפּלאַנצט פּרוכט־ביימער, געהאָדעוועט שעפּסן. איין נחלה איז געווען אַפּגערוקט פון דער אַנדערער אויף מיילן. איי, עס איז געווען אַ שיינער חלום צו פאַרוואַנדלען כאָטש אַ טייל פון אויסטראַלישן יידישן ישוב אין לאַנדווירטן.

אין דרויסן רעגנט. דער ייד זיצט קעגנאיבער מיר און שווייגט. איך האָב גרייט הונדערטער פראַגן, נאָר כ'פרעג זיי נישט, וואָרום ווען עס גייט דער אויסטראַלישער פרילינגס־רעגן ווילט זיך שווייגן. דער קאָקאַ־בורא־פויגל האָט זיך צעזונגען. זיין שאַרף צוויטשעריי צערייסט די שטיל־קייט.

— באַלד וועט אויפהערן רעגענען — זאָגט צו מיר דער ייד. — איך וועל אייך דערציילן אַ מעשה וועגן אַ יידישן „סוועגמען".

— אַ סוועגמען? — פרעג איך נייגעריק.

— איר ווייסט נישט וואָס דאָס איז אַ „סוועגמען"? איך דערקען

אויף דעם זקנס פּנים די שטילע הנאה פֿון אײנעם, וואָס דערציילט דיר עפּעס אַ חידוש און אַנטפּלעקט פֿאַר דיר אַן אומבאַקאַנטע וועלט.

— אַ „סוועגמען" איז אויף פּשוטן ייִדיש אַ נע־ונדער, אַ בראָדיאַגע. עס איז אָבער דאָ אַ גריטנלעכער אונטערשיד. דער אונטערשיד איז דער וואָס דער „סוועגמען" איז אַן אַקטיווער מענטש מיט אַ קאַלאָסאַלן חלום, אַ פֿאַנטאַסטישן. זײַן חלום איז — גאָלד. ער וואַנדערט אַרום, מיט אַ קלײן קלומקל, וואָס באַשטייט פֿון אַ זיפּ, פֿון אַ קעסעלע און אַ טאָרבע. ער גייט איינער אַליין דורך וויסטע וועגן און אומוועגן, דורך זאַמד־פֿעלדער און ער זוכט גאָלד. ער גראָבט ערד, זיפּט זי דורך און אויב די הימלען זענען גוט צו אים — געפֿינט ער אין דער זיפּ נאָך טעג לאַנגע דורכזייען די ערד, אַ קערנדל גאָלד. ער טרויט זיך נישט צו גיין מיט נאָך אימעצן. אַ „סוועגמען" האָט נישט קיין קאָמפּאַניע. ער איז אַליין. נײַן. נישט אַליין. ער איז מיט זײַן גאָלד־חלום. אַ פֿרוי קען אים נישט באַגלייטן. זי איז פֿאַלש און פֿאַרפֿירעריש אַזוי ווי דער גאָלד־קאַשמאַר. אַ חבר איז אומזיכער. ער וועט דיך באַרויבן. וועסט זיך נישט קענען צעטיילן מיט די קערנדלעך גאָלד. און אויב ער וועט עס אַנטדעקן, וועט ער דאָס גאָלד אויסבאַהאַלטן און אין די נעכט אַליין שלײַכן זיך צום פֿעלד, נעמען דאָס אַנטדעקטע פֿאַרמעגן און נעלם ווערן. נישט ווינציק „סוועגמענער" האָט מען געפֿונען מיט דורכגעשניטענע העלדזער. כ'האָב אַליין געזען אַמאָל אַזאַ מענטש ליגן בײַם ראַנד פֿון וועג און דער גרויער פֿויגל מיט דעם געלן שנאָבל האָט אים אויסגעפּיקט די שוואַרצאַפּלען.

— אַזוי האָט גערעדט צו מיר דער אַלטער ייִד.

* * *

„איינמאָל איז געקומען אין מײַן פֿאַרם אַ הויכער אויסגעדאַרטער מענטש מיט אַ שוואַרצער קאַלטענעוואַטער באָרד און געבעטן אַ ביסל מילך. איך האָב געוווּסט, אַז זינט עטלעכע טעג האַלט ער זיך אויף אַ פּאָר מייל פֿון מיר אין אַ טאָל, וווּ אין ווינטער און האַרבסט ריזלט אַ וואַסער־אָדער. איך האָב גלײַך דערקענט, אַז דאָס איז אַ „סוועגמען". איך האָב אים אַרײַנגעבעטן אין שטוב. בײַ דער שוועל האָט ער זיך אָפּגעשטעלט, אַ קוק־געטאָן אויף דער מזוזה און געזאָגט אויף ייִדיש: איך בין אַ ייִד. שלום־עליכם אײַך.

— פֿון וואַנען שטאַמט אַ ייִד? — האָב איך אים געפֿרעגט.

— פֿון אַ פּויליש שטעטל. כ'געדענק נישט דעם נאָמען. כ'בין געקומען אַלס קינד...

— הערט אויף צו זוכן גליקן. ווערט א פאַרמער. איר קענט באַקומען אַרבעט ביי מיר.

דער ביינערדיקער מענטש איז געווען ווי אַ יאָרן, מען האָט אים געקענט אָננעמען פאַר דרייסיק און פאַר זעכציק. פאַרוואַקסן, אָפּגעלאָזן. אויף זיין האַלדז איז געהאַנגען אַ שוואַרץ־שנירל. צוערשט איז מיר איינגעפאַלן, אַז צו דעם שנירל איז צוגעבונדן אַ צלם. דאָס מוז זיין אַ געשמדטער ייד. דערנאָך האָב איך מבטל געמאַכט דעם חשד.

— וואָס טראָגט איר אַ פּעטליע אויף זיך?

— יאָ. עס איז טאַקע אַ פּעטליע... כ׳הענג אויף אַ גאָלדענעם חלום־בוים.

ער האָט צעעפנט דאָס העמד, אַרויסגענומען אַ געלב זעקעלע פון אַ שעפּסן־בלייז און אויסגעשאָטן אויפן טיש אַ פינף־זעקס גאָלד־קערנדלעך. זיינע אויגן האָבן זיך אָנגעצונדן און די ווייסלעך זענען פאַרלאָפן געוואָרן מיט אַ געלן שיין, אַזאַ מוטנעם ווי עס האָבן די וואַסערן פון דער יאַרא. דעם ייד האָט מען גערופן נחום. ער האָט געאַרבעט אין מיין פאַרם פיר וואָכן. איך האָב באַמערקט, אַז ער גייט אַוועק יעדן פאַרנאַכט אין סטעפּ אַריין און טראָגט אַוועק זיין פלעשל מילך. צו זון־אויפגאַנג איז ער צוריקגעקומען. פון נייגער בין איך אַוועק אין זיינע פוס־שפּורן. זיי האָבן מיך דערפירט צום טרוקענעם טייך־טאַל. צופוסנס פון אַ קוסט, אויסגעבעט אויף גראָז איז געלעגן אַ הונט און דערנעבן פינף קליינע הינטלעך, וואָס די הינטיכע האָט געהאַט. דער „סוועגמען" נחום האָט מיר געזאָגט:

— כ׳האָב זיך אָפּגעשטעלט דאָ אויף אַ חודש, אַז מיין הינטיכע זאָל האָבן די הינטלעך. זיי זאָלן אַביסל אויסוואַקסן. אַ דאַנק אייך פאַר די מילך. מאָרגן אין דער פרי, מיטן אויפגאַנג פון דער זון, גיי איך ווייטער. מיך רופט דאָס גאָלד, וואָס פינקלט אַרויס פון דער פינצטערער ערד. דאָס איז נישט נאָר גאָלד — דאָס איז מיין לעבן. איך זאַמל עס אין דער טאָרבע און טראָג עס אויף מיין האַרץ...

* * *

— דער רעגן האָט שוין אויפגעהערט. די זון שיינט שוין־אויף צום צענטן מאָל — האָט געזאָגט צו מיר דער אַמאָליקער קאָלאָניסט פון יידישן דאָרף בערעק.

— איר מיינט, אַז די יידישע „סוועגמענס" אין אויסטראַליע זענען נעלם־געוואָרן, פאַרשוווּנדן? ניין. איר מאַכט אַ טעות. איר קענט זיי דערקענען. זיי פאָרן אין שיינע קאַרס. זיי האָבן שיינע היימען. זיי האָבן גרויסע פאַבריקן. זיי טראָגן נישט מער אויפן האַלדז דאָס גאָלד־טאָרבעלע.

דער זעלבער גאָלד־פּיבער בושעוועט אין זיי. זייערע אָדערן זענען אנגעצונדן פון אַ גאָלד־חלום. זיי ווילן רייך ווערן דורך דער נאַכט. אַט די „סוועגמענס" טרעפט מען אויף די גאַסן פון מעלבורן און סידנעי.

דאָס קולטור־געזעלשאַפטלעכע לעבן אין מעלבורן

עטלעכע מייל מחוץ דער שטאָט מעלבורן, דאָרט ווו עס לויפן רחבות־דיקסטע שאָסייען, אויף אַן אָפענעם שטח, אַ גרין־באַבערגלטן, דערהויבן זיך עטלעכע גרויסע געביידעס. נעבן די געביידעס ברייטע פּאַרק־פּלעצער. עס שטייען איצט דאָרט פינף אָמניבוסן און אַן אַ שיעור אויטאָס. די שפּיל־פּלעצער זענען פאַרצוימט מיט גרינע געוויקסן. די וועגן וואָס פירן צו די געביידעס זענען ברייט, געשניטן לויט אַרכיטעקטאָנישער קונסט, מיט גראָז־טעפּיכער. וואָס נענטער מען קומט צו, אַלץ מעכטיקער זעען אויס די געביידעס. די פענצטער זענען אָפענע. די באַלקאָנען נעמען אַרום די הייזער ווי די רינגען. דאָס איז נישט קיין היפּער־מאָדערנע אַרכיטעקטור, וואָס זעט אויס ווי אַ רעכן־העפט, נאָר עפּעס וואָס איז אַנדערש, ניי און וואָס פאַרכאַפּט דיין בליק. דאָס זענען די געביידעס פון דער יידישער מיטל־שול, וואָס מען רופט זי „הר־הצופים". דאָס איז איינע פון די מאָדערנסטע און שענסטע שולן, וואָס עס פאַרמאָגט אויסטראַליע. און עס וועט נישט זיין קיין איבערטרייבונג צו זאָגן, אַז דאָס איז איינע פון די שענסטע און בעסט־אוועקגעשטעלטע שולן אין דער וועלט.

עס איז איצט אַן איבעררייס. די קאָרידאָרן זענען איבערגעפּולט מיט קינדער. זיי גייען איצט צו דעם געדעקטן הויף, ווייל אין דרויסן רעגנט. מיך נעמט אויף דער דירעקטאָר פון דער שול. איך באַזוך די קלאַסן, איך קוק אַריין אין די לאַבאָראַטאָריעס, אין די ביבליאָטעק־צימערן, אין די קינאָ־זאַלן, אין די קינדער־קלובן, אין די בופעט־זאַלן, אין די גימנאַסטיק־האַלן, אין די קאָנפערענץ־זאַלן. דאָס איז אַ יידישע שול. די אונטער־ריכטס־שפּראַך איז ענגליש און העברעאיש. עס לערנען זיך אָבער אויך נישט־יידישע קינדער. דער לערן־ניוואָ איז אַ הויכער. דאָ אַרבעטן לערער, וואָס האָבן די שול גראַדואירט. לערער פון צווישן דער אויסטראַליש־געבוירענער יידישער יוגנט און לערער פון ישראל. לערער יידן און נישט־יידן.

אין איינציקע באַס־פאַרבינדונג דערמעגלעכט צו ברענגען די שילער פון די פאַרוואָרפנסטע ווינקלען פון מעלבורן און זיי אָפּצופירן אַהיים. פּאַרשפּעטיקט מען איין אויטאָבוס, קומט אין געציילטע מינוטן אַן אַ צווייטער. דאָס איז אַן איינציקע קאָמוניקאַציע. זי איז זייער וויכטיק פאַר דער עקזיסטענץ פון דער שול, ווייל מעלבורן איז גרויס, צעוואָרפן.

איינע פון די גרעסטע שטעט אין שטח אין דער וועלט. אַזוי טאָג נאָך טאָג ווערן הונדערטער קינדער געבראַכט אין שול אַריין.

עס איז אַ פריידיק צו זען דעם שוווּנג און דעם פאַרנעם פון די דרייסיק טויזנט יידן פון מעלבורן, וואָס האָבן געהאַט די אַמביציע אויפצובויען אַזאַ לערן־אַנשטאַלט, וואָס מלוכות האָבן עס נישט געקענט באַווייזן.

דאָס איז נישט די איינציקע טאָג־שול, וואָס דאָס יידישע מעלבורן האָט געבויט. עס עקזיסטירט אַ ביאַליק־שול. זי איז אָבער אין דעם פאַרנעם און אויסשטאַטונג פיל קלענער. עס עקזיסטירט נאָך אַ רעליגיעזע טאָג־שול, ווו עס לערנען זיך הונדערטער יידישע קינדער. עס איז פאַראַן אַ ישיבה פון די ליובאַוויטשער און וואונדערלעך־אָרגאַניזירטע צוגאָב־שולן מיטן לימוד יידיש און אויך העברעאיש. אַ צוגאָב־שול אויפן נאָמען פון י. ל. פּרץ, אָנגעפירט פון באַרימטן פּעדאַגאָג י. גיליגיטש און אויך אַ צווייטע צוגאָב־שול א. נ. שלום־עליכם.

אין אַ זונטיק האָב איך באַזוכטביידע שולן, האָב זיך באַקענט מיט די קינדער, מיט די לערער און מיט די שול־טוער. איך האָב געהערט דעם קלאַנג פון יידיש־לשון אין מויל פון יידישע קינדער, געבוירענע אין ווייטן אויסטראַליע און כאָטש ער האָט אָפּגעקלונגען אין מיינע אויערן אַביסל פרעמדלעך מחמת דער השפּעה פון ענגליש, האָב איך אָבער דערפילט די גרויסע ליבשאַפט ביי די קינדער צום יידישן שטאַם.

גרויס רעטעניש זענען פאַר מיר געווען די אַלערליי יידישע אָרגאַניזאַציעס און קלובן, וואָס דאָס קליינע יידישע אויסטראַליע פאַרמאָגט. ביי אַזאַ קליינער באַפעלקערונג און אַזאַ פאַרשידנפאַרביקייט אין געזעלשאַפטלעכן לעבן: אַ ווייצמאַן־הויז, אַ הויז פון די „הבונים", אַ געביידע אויפן נאָמען פון בונדישן טוער וואַקס, אַ ריזיקע געביידע פון די ביאַליסטאָקער, יוגנט־קלובן, די גרויסע יידיש־נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק „קדימה" מיט אַ יידישן טעאַטער, אָנגעפירט פון רחל האָלצער און יעקב ווייסליץ.

עס איז פאַראַן אַ זייער אַקטיווע פרויען־אָרגאַניזאַציע, וואָס פאַרנעמט זיך מיט סאָציאַלע פּראָבלעמען. מעלבורן פאַרמאָגט וואַרשטאַטן פאַר זקנים, ווו זיי קענען טאָן לייכטע אַרבעט עטלעכע שעה אַ טאָג. עס איז דאָ אַ הילפס־אָרגאַניזאַציע און עס איז טעטיק דער „באָאַרד אָף דעפּיוטיס" — די יידישע קהילה.

איך האָב בייגעוווינט אַ זיצונג פון דער יידישער קהילה אין מעלבורן. דאָ איז נאָך די קהילה געבויט לויטן אַמאַליקן שטייגער. עס קומען פאַר וואַלן. פראַקציעס קעמפן דורכצופירן זייערע פאַרשלאָגן. דער ניוואָ פון די זיצונגען איז אַ הויכער. עס מאַכט דעם איינדרוק פון אַן עכטן יידישן פּאַרלאַמענט. דאָ ווערן נישט נאָר באַהאַנדלט לאָקאַלע פּראָבלעמען,

נאָר אויך ענינים, וואָס רירן אָן יידישע עקזיסטענץ און יידישע וועלט־ענינים.

די זיצונג פון דער אויסטראַלישער יידישער קהילה איז געווען אַ הייסע. שאַרפע ארויסטרעטונגען פון די ציוניסטישע פאַרשטייער, פון בונד, פון די אומפּאַרטייאישע און פון איינעם אַ „נייטראַליסט".

איך בין ווי צוריקגעוואָרפן געוואָרן צו יענע ערב־מלחמהדיקע יאָרן אין פּוילן, ווען אויף דעם באַדן פון דער יידישער קהילה אויף גזשיבאָווסקע־גאַס אין וואַרשע האָבן זיך אָפּגעשפּילט אידייאישע געראַנגלענישן פון דער גרויסער וועלט.

דער פּאַרזיצער פירט די זיצונג לויט די שטרענגסטע כּללים פון פּאַרלאַמענטאַריזם. עס איז פאַראַן שוווּנג, ניוואָ און דער עיקר פּאַרנעס. די דיסקוסיעס זענען זאַכלעכע. די ארויסטרעטונגען קאָנקרעטע. מען האָט זיך אויסגעלערנט זאָגן אין געציילטע ווערטער דאָס, וואָס מען דאַרף זאָגן.

די אָנפירער פון דער קהילה זענען יוריסטן, געשעפטס־לייט, פּאַבריקס־דירעקטאָרן, הויכע באַאַמטע, עטלעכע מעדיצינער. און אַרבעטער? — פרעג איך אימעצן. — געוועזענע אַרבעטער — ענטפערט מען מיר מיט אַ שמייכל.

די שפּראַך פון די קהילה־זיצונגען איז ענגליש. טייל ארויסטרעטונגען זענען אויף יידיש. עס זענען אָבער פאַראַן אַ סך פון די ענגליש־רעדנדיקע, הי־געבוירענע, וואָס פאַרשטייען טאַקע נישט מאַמע־לשון. זיי זענען אָבער טאָלעראַנט. אויפן סדר־היום שטייען גורלדיקע פּראָבלעמען. אָפּטמאָל אַזעלכע, אין וועלכע עס איז אָפּהענגיק דער ווילשטאַנד פון ניי־געקומענע אימיגראַנטן, דער בודזשעט פון סאָציאַלן פאָנד פאַר די יתומים־אַנשטאַלטן, פאַר אַ שול. ווי קען מען זיך דערלויבן צו ריידן אַ שפּראַך, וואָס נישט אַלע פאַרשטייען. דער עיקר איז דאָך, אַז עס זאָל עקזיסטירן יידיש לעבן, אַז מען זאָל אויפהאַלטן יידישע אָרגאַניזאַציעס, אַז מען זאָל געווינען דעם נייעם דור פאַר יידישער אַקטיוויטעט.

איז פאַראַן אַ געפאַר פון אַסימילאַציע אין אויסטראַליע?

מען קען ענטפערן מיט זיכערקייט: ניין! אין אויסטראַליע זענען יידן — יידן און זיי וועלן בלייבן יידן.

די געפאַר איז נאָר אין דער אָפּשוואַכונג פון יידישער אַקטיוויטעט. די הויפּט־זאָרג איז צו געווינען דעם יונגן דור, ער זאָל איבערנעמען די אָנפירונג פון ישוב.

איך האָב געזען איבערגעפּולטע זאַלן ווען מען האָט געשפּילט יידיש טעאַטער. איך האָב געזען אין אויסטראַליע געפּאַקטע זאַלן מיט יידן, וואָס

זענען געקומען הערן א ייִדיש וואָרט. איך האָב געזען טויזנטער ייִדישע קינדער, וואָס לערנען אין ייִדישע שולן. אי אויף ענגליש, אי אויף העברעאיש און אי אויף ייִדיש. איך האָב געזען צענדליקער בתי־מדרשים מיט מתפּללים. איך האָב געזען חדרים און א ישיבה. איך האָב געהערט זינגען ביי יעדער פייערונג די „התקוה" און אין וואַקס־הויז האָט אפּגעהילכט די „שבועה". איך האָב געהערט ייִדישע פאָלקס־לידער, וואָס עס האָבן געזונגען ייִדישע כאָרן און איך האָב באַוווּנדערט די ייִדישע ספּאָרט־קלובן, וואָס זענען באַרימט אין גאַנצן לאַנד. איך האָב געזען אמתע ייִדן, וואָס ייִדישקייט איז פאַר זיי די לופט, מיט וועלכער זיי אָטעמען און פאַר וועמען א ייִדיש בוך איז א הייליקייט.

איך האָב באַגעגנט אין אויסטראַליע ייִדישע קולטור־טוער — די שטילע באַגלייטער פון דער ייִדישער ליטעראַטור און איך האָב געשמועסט מיט ייִדישע שרייבער, וואָס שאַפן זייערע ווערק אויף ייִדיש־לשון. עס דערשיינען צוויי ייִדישע וואָכן־בלעטער, עס גייען אַרויס פון צייט צו צייט ייִדישע ביכער און מען קען אפילו הערן א לעקציע אין העברעאיש פון א ירושלימער שליח.

א פילפאַרביקע ייִדישקייט, אַזוי ווי א רעגן־בויגן, דערהויבט זיך איבער דעם ווייטן וועלט־טייל אויסטראַליע.

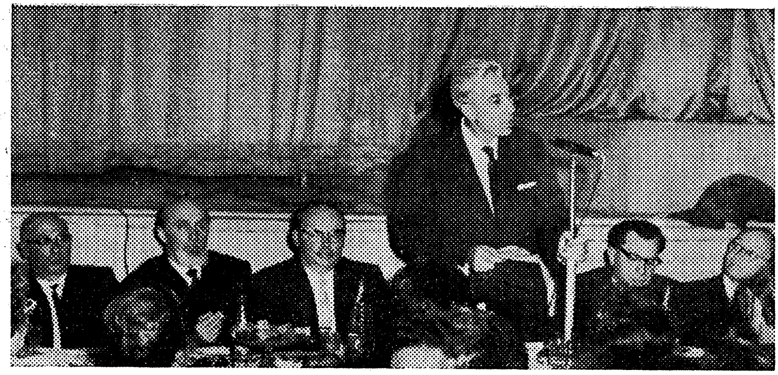

אויפן קבלת־פּנים־אָוונט פאַר מענדל מאַן אין 1962.

(פון רעכטס צו לינקס): י. קערש, ל. פרידמאַן, מענדל מאַן (רעדט), י. ריימער, דוד טושינסקי (פון פּאַריז), ס. בורשטין.

ד״ר בערל פרימער

אַ בליק אויף יידיש מעלבורן

(איינדרוקן פון אַ באַזוך אין 1965)

די שורות ווערן געשריבן ווען איך בין נאָך אין מעלבורן. זענען זיי טאַקע קורץ און אויף דערווייל. בכלל קען מען אַ ישוב נישט לערנען, אפילו ווען דער „אויף איין פוס״ דויערט 5 וואָכן. מען דאַרף קענען דאָס לאַנד און די אַלגעמיינע סביבה, אין וועלכער דער ישוב געפינט זיך. ווי אָריגינעל יידיש און ווידערשטעענדיק צו השפעות אַ קהילה זאָל נישט זיין, איז זי דאָך אַ טייל פון קאָלאָריט, קולטור און לעבנסשטייגער פון דער נישט־יידישער וועלט. און אויסטראַליע איז זיכער אַ קאָמפּליצירט, ברייט און גאָרנישט קיין פשוט לאַנד. פונדעסטוועגן האַלט איך זיך פאַר באַרעכטיקט ארויסצוזאָגן אייניקע מיינונגען נאָך צענדליקער באַגעגענישן מיט קרייזן, פובליקומס, אָרגאַניזאַציעס און אומצאָליקע געשפּרעכן.

מ׳קען כאַראַקטעריזירן דאָס יידישע מעלבורן אַלס אַ **נאָענטער** ווינקל אין אַ **ווייטער** מדינה, אַ קליינער ישוב מיט גרויסע אַמביציעס און פּאַרנעס. די היימישקייט פון אָט דעם ישוב, זיין אַריינגעוואַקסנקייט אין וועלטלעכער יידישקייט איז צום באַוואונדערן. ס׳איז פּלא פּלאים. אויף דעם דרומדיקסטן טייל פון ווייטסטן קאָנטינענט אין דער וועלט, געפינט זיך אַ יידישער אָאַזיס, וואָס דערמאָנט אין זיין נוסח די אָרגאַנישסטע יידישע ווינקלען אין דער וועלט. ס׳איז טאַקע „עק־וועלט״ געאָגראַפיש, אָבער אין יידישער הינזיכט — די סאַמע האַרץ פון דער וועלט.

אָט האָט איר פאַר זיך די גאַנצע פּאַנאָראַמע: בתי מדרשים און שולעס, פּאַרטייען און לאַנדסמאַנשאַפטן, אַ הונדערט אינסטיטוציעס און אַלע טעטיק. עס איז אַן אינטענסיוו קאָכעדיק יידיש לעבן, אָבער נישט נאָר דאָס — יידיש מעלבורן איז אויך נאָענט צו אַלץ, וואָס געשעט אין יידישן לעבן, אין דער וועלט, אין מדינת ישראל און אומעטום. דער ישוב איז קאָמפּעטענט און גענוי אינפאָרמירט וועגן אַלץ וואָס פּאַסירט אין יעדן ווינקל פון יידישער צעשפּרייטקייט. דאָס אויער איז צוגעשפּיצט און סענסיטיוו און דאָס וואַכזאַמע האַרץ פאַרווישט די געאָגראַפישע דיסטאַנצן.

דער ישוב איז עפּעס העכער פון 30 טויזנט נפשות, אפילו אין אונדזער ביסל אָרעמקייט איז דאָס נישט קיין גרויסע צאָל, אָבער רעלאַטיוו

גענומען איז ער איינער פון די יידישסטע און בעסטע ישובים אויף דער וועלט. ער איז פון די, וואס מען קען אנציילן אויף פינף פינגער. אט איניקע ביישפילן גענומען פון די ווערטלעכסטע געביטן פון יידישן לעבן: אין מעלבורן זענען טעטיק 7 יידישע טאג־שולן, וואס נעמען ארום א קימא־לן פון 2500 קינדער, ד.ה. עטלעכע פערציק פראצענט פון אלע יידישע קינדער אין שול־עלטער. דאס איז דער העכסטער פראצענט אין די תפוצות. אבער אויך אין דעם אלגעמיינעם פראצענט פון באזוך אין די יידישע שולן קען דער ישוב זיך אויסגלייכן מיט דער בארימטער מעקסיקע סיטי, ארומנעמענדיק העכער 80 פראצענט פון יידישע קינדער. אין מעלבורן דערשיינען 2 וואכן־צייטונגען אויף א זייער פיינעם און ערנסטן ניווא. די קליינע קהילה האט א גאר בכבודיקע גרופע יידישע שרייבער: דעם בארימטן עסייאיסט און ליטעראטור־קריטיקער י. ראפא־פארט, דעם גלענצנדן פראזאאיקער הערץ בערגנער, דעם תלמיד־חכם און עסייאיסט י. קאהאן און א ריי זשורנאליסטן, מיט וועלכע יעדע ערנסטע פובליקאציע וואלט זיך נישט געשעמט. אין שטאט עקזיסטירט א יידישע טעאטער־גרופע שוין 25 יאר, וואס האט זיך פארעקשנט צו געבן אן ערנסטן רעפערטואר און ציט צו, ווי אויף להכעיס, א געטרייען און אן אינטעליגענטן עולם. די ציוניסטישע פעדעראציע איז דא שטארק און איינפלוסרייך. דער „בונד" האט דא איינע פון די שטארקסטע גרופעס אין דער וועלט. העכער א מיליאן פונט א יאר ווערט דא געזאמלט אויף ישראלדיקע, אלגעמיין־יידישע און לאקאלע צוועקן.

אין געזעלשאפטלעכן לעבן איז דא אויך דא א שיטה און נישט סתם קיין אויפזאמלונג פון ארגאניזאציעס. דער „באארד אף דעפיוטיס" פירט זיך מעשה פארלאמענט. אפילו אונדזערע ליבהארציקע לאנדסמאנשאפטן האבן דא געשאפן א פעדעראציע און קריסטאליזירן זיך אלס פאקטאר. ס'איז א מזל פון א ישוב.

דאס אלץ קען מען נישט דערקלערן נאר דערמיט וואס די בויער פון ישוב זענען געווען מזרח־אייראפעאישע יידן. א סיבה איז עס, אבער נישט די איינציקע. גיכער האבן דא געווירקט די טאטעס פונם קהל, וואס זענען געווען קולטור־גיריק און יידישלעך און וואס האבן זיך גרופירט און געטוליעט ארום דער „קדימה", נאר וועגן דעם אביסל שפעטער.

אוודאי הייסט דאס נישט, אז יידיש מעלבורן איז א טלית, וואס איז אינגאנצן תכלת. די גורלדיקע יידישע פראבלעמאטיק, די געפארן, די שאטנס האבן דעם ישוב אויך נישט אויסגעמיטן. דערוויל שטייען די יונגע, הי־געבוירענע מחוץ דער יצירה און מעשים. זייער ווייניק יונגע פנימער זעט מען אין די געזעלשאפטלעכע קרייזן, אפילו אין די, וואס זענען שוין פון לאנג אריבער אויף ענגליש. מען זעט דא אויך דעם

קינסטלעך צוגעאיילטן פּראָצעס פון באַזייטיקן יידיש. עס איז אויך פאַראַן אַ שפּאָר ביסל אויבערפלעכלעכער „אויסטראַליאַניזם" (אַ זאַך, וואָס אַפילו אַן אמתער אויסטראַליער ווייסט נישט מיט וואָס מען עסט דאָס). מעלבורן איז אויך „באַשאָנקען" מיט אַ שפּאָר ביסל מחלוקתן, אָבער ווי איינער וואָס קען אַ ביסל דאָס יידישע לעבן אין דער וועלט, וואָלט איך מיר געוווּנטשן, אַז אומעטום זאָל אויסזען אַזוי ווי אין מעלבורן.

דאָס יידישע לעבן, די יידישע קהילה איז געגאַנגען אין אַ פאַרקערטער ריכטונג ווי מעלבורן אַליין — די הויפּטשטאָט פון וויקטאָריע. מעלבורן האָט 2 מיליאָן איינוווינער און פירט זיך ווי אַ רואיק פּראָווינץ־שטעטל, אָבער די מעלבורנער יידן האָבן אַ פאַרנעם פון אַ וועלט־מעטראָפּאָליע. ווידעראַמאָל אַ פּאָר אילוסטראַציעס: צום חג העצמאות קומען 5—6 טויזנט יידן, צו דער געטאָ־פייערונג 2—3 טויזנט יידן. די הר־הצופים־שולע זעט דאָ אויס ווי אַ גאַנצע אימפּעריע און דוכט זיך מיר, אַז ישראל האָט נישט קיין דערציאונגס־אַנשטאַלט מיט אַזעלכע געביידעס.

דער פאַרדינסט פאַרן גרויסן טאָן, פאַרן ברייטן גבירישן פאַרנעם האָט אין אַ גרויסער מאָס די „קדימה". זי האָט די ערשטע אַראָפּגעבראַכט לעקטאָרן פון ווייטע מקומות און געשאַפן אַן עולם פאַר פילצאָליקע לעקציעס אין אַ קורצן באַזוך. איר קולטור־עקשנות און פאָלקסטימלעכע טריישאַפט האָט דעמאָקראַטיזירט די געזעלשאַפט און איר אָנגעפילט מיט אַ מחיהדיקן טעם. ווידער אַ פּאַראַדאָקס — די אַלטע און אָרעמע קאַרלטאָן־אינסטיטוציע, און נישט די גרויסע געביידעס אויף די לוקסוס־דיקע גאַסן, האָט אויפגעפּראַלט די טירן צו דער וועלט. ווייזט אויס, אַז דער רוף איז דאָ געקומען פון אינעווייניק, פון די סאַמע וואָרצלען.

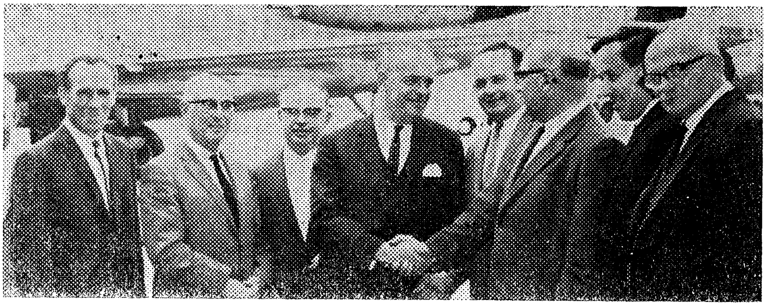

ד"ר בערל פרימער ביים אָנקומען קיין מעלבורן אין יאָר 1965
(פון ר. צו ל.): פּ. אַלטמאַן, א. סאָקאָלאָוויטש ב. פאַטקין, י. לעוויטאַן, ד"ר בערל פרימער, י. ריימער, ס. בורשטין, מ. לעווי.

ד ע ר צ יי ל ו נ ג,
ליד און דראַמע

הערץ בערגנער

דער בטלן

(דערציילונג)

א בינטל מענטשן איז געשטאַנען אויפן קאַרלטאַנער בית־עולם אַרום אַן אָפענעם קבר, ווו מען האָט ערשט אַראָפּגעלאָזט די מיטה מיטן מת. ס'איז געווען א גרויסע חמימה און די מענטשן איז געווען זייער הייס. דער שווייס האָט זיך זיי געגאָסן איבער די פּנימער און זיי האָבן יעדעס מאָל מיט א טיכל געווישט די געדיכטע שווייסיקע טראָפּנס. דער הייסער נאָרד־ווינט, וואָס האָט שוין געבלאָזן זעקס טעג נאָכאַנאַנד, האָט שרפהדיק געבלאַנדזשעט צווישן די מצבות. דאָס גראָז איז געווען ווייס און אויס־געקראָכן און האָט זיך מיד געטוליעט צו דער געשפּאָלטן־אויסגעטרוקנטער ערד. סיי דאָס פאַרברענטע גראָז און סיי די אָנגעגליטע מצבות זענען געווען פאַרשמאַכט פון דעם הייסן ווינט און האָבן געבעטן אויף אַביסל רעגן.

שטיל און אַביסל הייזעריקלעך־צוגעדושעט האָט זיך אינעם אָנגע־גליטן בית־עולם־הלל געטראָגן דאָס קול פון מיסטער פינקל, דעם פּרעזי־דענט פון דער „התחיה”, וואָס האָט מספּיד געווען דעם מת, נאָכדעם ווי דער רעוועריענד האָט שוין אָפּגעזאָגט די תפילות.

— ווער וועט זיין זיין ממלא מקום? ווער וועט פאַרנעמען דאָס לייִדיקע אָרט, וואָס איז איבערגעבליבן נאָך אַזאַ טייערן ייִד, נאָך אַזאַ גרויסן קולטור־טוער ווי ס'איז געווען מאַנעס רעזנער? רב מאַנעס רעזנער...—האָט זיך מיסטער פינקל מיטאַמאָל דערמאָנט, אַז ס'איז דאָ שוין צו־צוגעבן דעם „רעב” — ער איז געווען ביי אונדז ווי דער עמוד־האש, וואָס האָט באַלויכטן אונדזער וועג אין דער פינסטער... ער איז געווען פון די ערשטע, וואָס האָבן צעאַקערט די קרקע־בתולה פון דעם פרעמדן לאַנד און זי פאַרזייעט מיט ייִדישער קולטור... א דעמב איז געפאַלן! א גייסטי־קער ריז...

כאַטש די ייִדן, וואָס זענען געקומען צו דער לוויה פון מאַנעס רעזנער, האָבן זיך מיט ערנסט צוגעהערט צו דעם הספּד פון מיסטער פינקל, האָבן זיי דאָך געוואָלט, אַז ער זאָל וואָס פריער ענדיקן, וואָרן די היץ איז נישט געווען איבערצוטראָגן. אויפן בית־עולם איז געווען שטיל.

בלויז פון צייט צו צייט האט מען געהערט ווי דער הייסער ווינט רוישט צווישן די מצבות. מיטאמאל האט זיך דערטראגן א שעפטשען פון צוויי יידן, וואס זענען געשטאנען אביסל אויף א זייט.

— זע נאר, ווי ער האט זיך דאס צעלאזט דער פרעזידענט... — האט מיסטער סילווער, א לאנגער און דארער ייד, זיך אראפגעבויגן צום נידעריק־געוואקסענעם מיסטער פיינקינד — ביים לעבן האט ער אים גע־זשאלעוועט די שבחים... נעווער מיינד, ער דארף אכטונג געבן, דער פרע־זידענט, נישט געשטרויכלט צו ווערן מיט א גרייז ביים „ספיטש". נישטא מער מאנעס רעזנער, וואס האט אים אין אלץ ארויסגעהאלפן... דאס זענען דאך מאנעס רעזנערס רייד...

— פע, ס'איז נישט שיין... איר רעדט דאך שוין לשון־הרע! דערצו נאך אויף א בית־עולם!... פון זיין גאנצער ארבעט פארן היגן ישוב האט מאנעס רעזנער געהאט וואסער אויף קאשע. ווען מען קוקט זיך אביסל מער אויף אים אום, וואלט ער אפשר נאך נישט געשטארבן... — האט געענטפערט מיסטער פיינקינד, וואס האט אנשטאט א קאפעליוש געטראגן א נאז־טיכל אויפן קאפ, באפעסטיקט מיט קנופן אין אלע פיר עקן. מיסטער פיינקינד איז נישט געווען קיין אנהענגער פון רעליגיע און אויף אלע רעליגיעזע צערעמאניעס האט ער געוואלט גיין אין בלויזן קאפ. בעת ס'איז געקומען צו גיין אויף א לוויה, נישט געדאכט זאל עס זיין, האט ער זיך געמאכט פארגעסן דעם קאפעליוש און געטראגן אויפן קאפ א טיכל.

— שא... שא... — האט זיך דערהערט א בייז קול — אפילו ביי א לוויה קענען זיי זיך נישט איינהאלטן פון רעדן! געפונען אן ארט, ווו זיך אויסצושמועסן... שא!

ווען מיסטער פינקל האט געענדיקט דעם הספד, האט זיך דער שוויים פון אים גאר שטארק געגאסן און ער האט זיך הינטערווײלעכץ אפגערוקט פון קבר. בשעת־מעשה האט ער מיט די אויגן געפארשט ביים עולם ווי זיין רעדע האט געווירקט.

פאוואליע האט מען זיך גענומען צו פארשיטן דאס קבר. אז די פאר־טרוקנט־הארטע גרודעס ערד זענען געפאלן אויף דער מיטה, האט זיך מיטאמאל דערהערט א הויכער שלוכץ, וואס איז געקומען פון דער אלמנה. זי האט די גאנצע צייט נישט געוויינט, נישט געלאזט קיין טרער, גע־שטאנען א שטייפע און מיט א טיכל זיך פארשטעלט די אויגן. מען האט זי אונטערגעהאלטן פוןביידע זייטן — פון איין זייט האט זי אונטער־געהאלטן די גויאישע שנור און פון דער צווייטער זייט די מיסיס פינקל. ערשט ווען נחמה רעזנער האט דערהערט ווי מען פארשיט דאס קבר און

די האַרטע גרודעס ערד פֿאַלן אויף דער מיטה, האָט זיך אַרויסגעריסן ביי איר אַ הויכער שלוכץ און דאָס טיכל איז פֿייכט געוואָרן פֿון טרערן.

ביים פֿאַרשיטן קבר האָט דער זון געזאָגט קדיש פֿון אַ סידור אַרויס. ער איז אַלעמאָל רויט געוואָרן, ווייל ער האָט געמאַכט פֿיל גרייזן און מען האָט אים געמוזט אונטערזאָגן און פֿאַריכטן.

בעת די יידן זענען אַרויס פֿונעם אייזערנעם בית־עולם־טויער, האָבן זיי לייכטער אָפּגעאָטעמט. זיי האָבן דערפֿילט, אַז זיי האָבן זיך באַפֿרייט פֿונם מלכות פֿון טויט און זיי געפֿינען זיך צוריק אויף דער פֿרייער וועלט.

— נו, מען דאַרף פֿאָרן צוריק צו די ביזנעס... געלאָזט אַלץ אויף הפקר... — האָט דער הויכער סילווער זיך אָנגערופֿן צום קליינעם פֿיינקינד — איר האָט די קאַר? כ׳קען אייך געבן אַ „ליפֿט״ אין שטאָט אַריין...

— פֿו, ס׳איז זייער הייס! וואָס ווערט מען שוין פּטור פֿונעם הייסן נאָרד־ווינט? ער בריט ווי פֿייער! — האָט זיך באַקלאָגט מיסטער פֿיינ־קינד — כ׳וויים גאַרנישט ווי מען קען זיך איצט אומקערן אין דער פֿעקטאָרי אַריין אַרבעטן? די ווענט בריען פֿון דער היץ. ס׳וואָלט געווען אַ יושר אַרויסצופֿאָרן אַביסל צום ים. אָבער דער מענטש איז אַזוי פֿאַר־נאַרט! האַלט אין איין אַרבעטן... צו וואָס און צו וועמען? איר זעט דאָך שוין וואָס עס איז דער סוף פֿון אַלעמען. מען לייגט אַריין אין דער ערד אַריין און אַלץ איז אויס...

צווישן עולם אויף דער גאַס איז פּאַוואָליע געגאַנגען די אַלמנה, אונטערגעהאַלטן פֿון דער גויאישער שנור און פֿון מיסיס פֿינקל. מען האָט זי צוגעפֿירט צו מיסטער פֿינקלס אויטאָ און זי איז דאָרט אַריין.

— מען וועט זען, צי ער וועט כאָטש נחמה׳ן שטיצן נאָכן מאַנס טויט, דער מיסטער פֿינקל? ער איז אָנגעשטאָפּט מיט געלט... ער האָט אַלעמאָל געהאַט אַ שוואַכקייט צו איר... זי איז געווען זייער אַ שיינע. פֿאַרמאָגט אַ יידישן חן... פֿון וואָס וועט זי לעבן? מאַנעס האָט איר נישט איבערגעלאָזט קיין פּעני... — האָט געזאָגט מיסטער סילווער.

דער אויטאָ מיט דער אַלמנה האָט זיך געלאָזט אין וועג אַריין. נחמה איז געפֿאָרן צו זיך אַהיים. עס האָט זי נישט באַגלייט דער זון, ווייל ער האָט געמוזט פֿאָרן צו זיך אין שטוב, כדי צו זען וואָס די קליינע קינדער מאַכן.

מיסטער און מיסיס פֿינקל זענען לאַנג ביי נחמה׳ן נישט געבליבן. זיי האָבן געמוזט אַהיימפֿאָרן. אויך איז די שנור לאַנג ביי איר נישט געזעסן. זי איז געפֿאָרן אַהיים און געזאָלט שיקן צו איר דעם זון. נחמה איז געבליבן אַליין אין שטוב און עס האָט איר מיט וויטיקדיקער שאַרפֿ־קייט אַ שלאָג געטון אין קאָפּ אַריין, אַז פֿון היינט אָן וועט זי שוין

שטענדיק זיין אליין. מאנעס איז מער נישטא און זי וועט זיין אליין. קיינער וועט זיך נישט אומקוקן אויף איר און מען וועט אין איר פאר־געסן...

בעת קיינער איז מיט איר אין שטוב נישט געווען, האט זיך נחמה געזעצט שבעה אויף א נידעריק בענקל. זי האט זיך נישט צוגערירט צו דער טיי, וואס די שנור האט איר דערלאנגט איידער זי איז אוועק און זי געבעטן זי זאל טרינקען. זי האט זיך דערמאנט אין איר מאמען, וואס איז געזעסן שבעה נאך דעם טאטנס טויט. אבער דעמאלט זענען געווען מיט דער מאמען אלע אירע קינדער, וואס זענען געקומען צו איר זיצן שבעה. בלויז זי, נחמה, האט נישט געוואלט זיצן שבעה, כאטש ס׳האט איר געשניטן ביים הארץ און זי האט נישט געוואלט אנטון קיין עגמת־נפש דער מאמען. זי האט דעמאלט געהאט א נייעם גלויבן און פון דעם נישט געוואלט אוועקגיין. פון דער גאנצער משפחה איז מער קיינער נישט געבליבן. אלע זענען אומגעקומען אין ווארשעווער געטא און אין די לאגערן. איצט זיצט זי שבעה נישט בלויז נאך מאנעסן, נאר נאך איר גאנצער משפחה...

נחמה האט געוווסט, אז עס וועלן באלד צו איר קומען מענטשן. ס׳וועלן קומען די לייט פון דער „התחיה" זי מנחם־אבל זיין. ס׳וועלן אויך זיכער באלד אריין צו איר די שכנטעס און ביינאכט נאך דער ארבעט וועלן קומען זייערע מענער. אבער ס׳איז איר אלץ איינס געווען — זי האט נישט געוואלט קיינעם זען. נחמה׳ס רויט־פארוויינטע אויגן האבן ארומגעבלאנדזשעט איבערן ארעמען מעבל פון איר וווינונג און אומעטום האט זי געזען מאנעסן. אפילו די שלעכט־געמאלענע ווענט האבן איר אין אים דערמאנט, ווייל ער האט זיי אליין אויסגעמאלן. אין דעם הייזל האבן זיי געוווינט זינט זיי זענען אנגעקומען קיין אויסטראליע. תחילת האבן זיי געוווינט אין איין שטוב און שפעטער האבן זיי איבערגענומען דאס גאנצע „קאטעדזשל".

נחמה האט מיטאמאל דערפילט די היץ, ס׳איז איר געווארן נישט־גוט. זי האט געוואלט אויפמאכן די טיר אריינצולאזן אביסל לופט אין די שטובן, ווו דער דאך און די ווענט זענען געווען אנגעגליט פון דער היץ, אבער זי האט זיך דערמאנט אין דעם הייסן ווינט און געהאלטן פאר־מאכט די טיר. זי האט זיך צוריק אוועקגעזעצט אויף איר פריערדיק ארט און אירע רויט־ארומגעזוימטע אויגן האבן שטאר געקוקט אויף די ארעם־מעבלירטע שטיבלעך, ווו זי האט אפגעלעבט מיט מאנעסן א שטיק פון איר לעבן...

* * *

ס'זענען שוין פאַרביי קאַרגע דרייסיק יאָר זינט זי, נחמה, און מאַנעס זענען אַנגעקומען קיין אויסטראַליע. דעם טאָג פון זייער אָנקומען איז געווען פונקט אַזאַ היץ ווי היינט און אַ הייסער ווינט האָט געבלאָזן שוין זעקס טעג נאָכאַנאַנד. זיי זענען נאָך דעמאָלט געווען יונג און געקומען אין דעם לאַנד מיט דער האָפענונג, אַז דאָ וועלן זיי קענען צו עפּעס צוקומען. מאַנעס איז געווען אַ לערער אין דער היים און ער איז געווען זיכער, אַז ער וועט דאָ קענען לערנען מיט יידישע קינדער. נחמה, וואָס איז געווען אַ נייטאָרין און איז אַרומגעגאַנגען אין וואַרשע אַרבעטס־לאָז, האָט געגלויבט, אַז אין אויסטראַליע וועט זי האָבן אַרבעט לרוב.

באַלד נאָך זייער אָנקומען האָט זיי אַ באַקאַנטער פון וואַרשע אַריינ־געפירט אין דער שטוב, וואָס ער האָט פאַר זיי געדונגען. נאָך איידער זיי האָבן צייט געהאַט זיך אויסצופּאַקן, זענען צו זיי אַריינגעקומען עט־לעכע יידן, כדי אָפּצונעמען אַ גרוס פון דער היים. ס'זענען דעמאָלט אין מעלבורן געווען נאָך זייער ווייניק יידן און מיט יעדן ניי־געקומענעם האָט מען זיך זייער געפרייט. מ'האָט זיי פאַרבעטן אויף מיטאָג אין אַ שיין הויז און אַז ס'איז געקומען ביינאַכט, האָט מען פאַר זיי געמאַכט אַ וואַרעמען קבלת־פּנים. דאָס הויז איז אַלעמאָל פולער געוואָרן מיט יידן, וואָס זענען זיי געקומען זען. מען האָט דעקלאַמירט פּאַרציייטישע לידער און אַ קינד האָט געשפּילט אויף אַ פידל. אַלע האָבן גאָר שטאַרק געלויבט דאָס שפּילן פונעם קינד, געזאָגט אַז ס'וואַקסט אַ „דזשיניוס" און געפרעגט מבינות נחמה'ן און מאַנעסן. ראובן פינקל, וואָס מען האָט טיילמאָל גערופן „ראָבערט" און טיילמאָל „ראובן", האָט זיך אוועקגעשטעלט אין מיטן שטוב, פאַרגלייזט די אויגן, און געזונגען מיט זייער אַ סענטימענטאַל קול: „אַ מלאך וויינט", „די זון פאַרגייט אין פלאַמען" און „רייזעלע דעם שוחטס". ס'האָט אים באַגלייט עפּעס אַן עלטערע פרוי, וואָס האָט זייער הויך און זייער שלעכט געגרימפּלט אויף דער פּיאַנאָ. באַטש נחמה האָט שוין פון פריער געוווסט, אַז דאָס יידישע לעבן אין מעלבורן גע־פינט זיך נאָך אין די וויקעלער, האָט איר פונדעסטוועגן אַ שלאָג געטון אין קאָפּ אַריין:

— אַ פּראָווינץ! אַ פאַרוואָרפענע העק! ווי וועט זי נאָך וואַרשע, וווּ עס האָט געברויזט דאָס געזעלשאַפטלעכע און פּאָליטישע לעבן, קענען דאָ אָטעמען...

ס'איז איר זייער ענג געוואָרן און ס'האָט זיך איר געגלוסט אויס־צודרייען דעם דישעל און אַנטלויפן צוריק קיין וואַרשע. זי האָט דאָס באַלד מאַנעסן געזאָגט — אָבער ער האָט זיך געמאַכט, אַז ער הערט זי נישט.

שפעט ביינאכט האט מען זיי געפירט צוריק אין שטוב. זיי זענען שוין געווען שטארק מיד, סיי פון די מענטשן און סיי פון דער היץ. נחמה האט דערפילט, אז אפילו ביינאכט ווערט דא נישט קילער און דער הייסער ווינט פייניקט פונקט ווי אינמיטן טאג. די מאסקיטן זשומען גלאזיק־דין און נאגן עקשנותדיק דאס בלוט.

ווען זיי האבן זיך געלייגט שלאפן, האט מאנעס זיך באלד אראפ־געגליטשט פונעם געלעגער, ווייל ער האט צוליב דער היץ נישט געקענט צומאכן קיין אויג. נחמה האט אראפגעווארפן קודם דעם קאץ, דערנאך דאס צודעק־ליילעך און זי איז געבליבן ליגן אין בלויזן נאכט־העמד. זי האט געזען ווי מאנעסעס הויכער שאטן שווימט הין־און־צוריק איבער דער שטוב. שפעטער האט זי געפילט ווי מאנעס זעצט זיך צו איר צו אויפן בעט און זיינע לאנגע ווארעמע הענט גלעטן אירע האר, איר האלדז. ער לייגט זיך צו איר צו, פלעכט זי ארום מיט זיינע הענט, דריקט זי שטארק צו זיך.

— מאנעס, לאז מיך געמאך... — האט זי שטיל געשעפטשעט — כ'בין מיד... ס'איז אזוי הייס. כ'חלש שלאפן... וואס איז דיר עפעס אינמיטן דערינען איינגעפאלן?

— פארוואס ביזטו מיד? — האט זיך מאנעס אנגערופן מיט זיין גוט קול — איך האב דיך אלץ ליב פונקט ווי דעם ערשטן טאג, ווען כ'האב דיך דערזען... האסט געזען ווי מענטשן האבן אונדז אזוי ווארעם אויפגענומען?... ווי זיי האבן זיך געפרייט מיט אונדז? מיר וועלן דא נישט פארפאלן ווערן... מיר וועלן האבן א קינד... אינדערהיים האבן מיר זיך נישט געקענט פארגינען צו האבן א קינד...

א לאנגע צייט זענען זיי געבליבן וווינען אין דער שטוב. מאנעס האט געלערנט מיט קינדער, מיט דערוואקסענע און נחמה האט גע־ארבעט ביי שניידעריי אין א פאבריק. ווען זי איז נאך דער ארבעט אהיים־געקומען, האט זי געקאכט אין קארידאר אויף א בשותפותדיק קיכל. זי האט אבער לאנג נישט געקאנט ארבעטן, ווייל רפאליק איז געבוירן גע־ווארן. דעמאלט האט זי געמוזט אויפהערן צו ארבעטן און זיך אפגעבן מיט רפאליקן, וואס איז געווען א געראטן־שיין קינד, נאר זייער ווילד. אלץ האט ער געוואלט וויסן און אלץ האט ער געוואלט אנרירן מיט זיינע קינדערישע הענטלעך. ער פלעגט זיך אויך אלעמאל ארויסשארן פון שטוב און פארבלאנדזשעט ווערן אין שכנישע הייפלעך — און זי האט אים געמוזט גיין זוכן. אין דעם הויז האט מיט זיי געוווינט דער אלמן לאיד נארמען מיט זיין קליין טעכטערל קאני. לאיד איז באלד אינדערפרי אוועקגעגאנגען צו דער ארבעט און האט איבערגעלאזט דאס טעכטערל

אליין אין שטוב. נחמה האָט נישט געהאַט קיין אַנדערע ברירה און געמוזט נאָכקוקןביידע קינדער. פאַרן גיין צו דער אַרבעט, האָט טאַקע לאַיד אַלעמאָל געזאָגט מיט אַ שולדיק שמייכעלע אויף זיין צעאַקערט, פּריי־צייטיק־פאַרעלטערט פּנים:

— קאַני איז אַ גוט קינד... אַ נייס גערל. זי וועט נישט פאַלן קיינעם צו לאַסט... וועט זיך שפּילן ביי זיך אין שטוב... רפאַליק וועט האָבן קאָמפּאַני...

אָבער קאַני איז געווען בלויז גוט, ווען זי האָט געפּילט דעם פּאַטער לעבן זיך — אַזוי גיך ווי לאַיד איז אַוועק, איז זי אַרומגעלאָפן איבערן קאָרידאָר, אַריינגעקראָכן אַלעמאָל אין דעם „באַנגעלאָ", ווו עס האָט געוווינט אַן אַלט פּאָר־פאָלק און אָנגעמאַכט צרות. חוץ דעם האָבן זיך די קינדער נישט ליב געהאַט, זיך געשלאָגן, זיך געריסן ביי די האָר און זיך בסדר געוויזן די צינגלעך. טאָמער האָט זיך ווער פון די קינדער באַוויזן מיט אַ ניי שפּילעכל, איז באַלד געוואָרן אַ געוואַלד און מען האָט זיך געריסן דאָס שפּילעכל פון די הענט.

איינמאָל האָט נחמה באַמערקט ווי רפאַליק שטייט ביים שפּיגל און ער באַקוקט זיך די צונג. ווען זי האָט אים געפרעגט וואָס ער באַקוקט זיך זיין אייגענע צונג, האָט איר רפאַליק געענטפערט מיט גרויס ערנסטקייט אין זיין קינדעריש קולעכל:

— כ׳האָב נעכטן געוויזן די צונג קאַני׳ן... האָט דאָס געזען מיסטער נאָרמען און מיר געזאָגט, אַז כ׳האָב זייער אַ שיינע צונג... וויל׳ך זען, צי ס׳איז אמת...

כאָטש נחמה האָט געוווּסט, אַז מאַנעס איז זייער מיד ווען ער קומט אַהיים ביינאַכט און זי האָט אים נישט געוואָלט אָנטון קיין עגמת־נפש, האָט זי אים פונדעסטוועגן געמוזט דערציילן וואָס פאַראַ צרות זי האָט געהאַט פון די קינדער במשך פונעם טאָג. עס וואָלט גוט געווען, ווען מיסטער נאָרמען לאָזט נישט איבער דאָס טעכטערל אליין אין שטוב.

— ס׳איז אָבער גוט וואָס די קינדער האָבן זיך נישט ליב... — האָט נחמה געזאָגט מיט אַ געלעכטערל — מיר קענען שוין זיכער זיין, אַז רפאַליק וועט זיך נישט פאַרליבן אין עם שיקסל...

מאַנעס האָט איר קוים געענטפערט מיט אַ שמייכל, וואָס האָט אויסגעקרומט זיין בלאַס אויסגעטרוקנט מויל אַביסל אויף אַ זייט. ער איז געווען זייער אויסגעמוטשעט פונעם גאַנצן טאָג אַרומלויפן איבער די שטובן און געבן לעקציעס. די היצן זענען געווען גרויס און ס׳איז שווער געווען זיך אַרומצושלעפּן מיט די טראַמווייען פון איין „סאַבערב" צום צווייטן. ער האָט אין גאַייל געגעסן דאָס מיטאָג, וואָס נחמה האָט אים

דערלאנגט, ווייל ער האט באלד געזאלט אוועקגיין אויף א קאמיטעט־זיצונג פון דער „התחיה". זיין קאפ איז געווען פארטראגן און ער האט אפילו נישט געפילט וואס ער עסט. בשעת־מעשה האט ער אריינגעקוקט אין דער אוונט־צייטונג, ארויסגענומען אלעמאל אן אנדער פאפיר פון דער אנגעשוואלענער, אפגעריבן־אלטער טעקע און עס האט נישט געפעלט קיין סך ער זאל אויסגיסן דעם טעלער זופ אויפן טיש. כאטש נחמה'ן האט עס געקאסט שטיקער געזונט, האט זי אים גארנישט געזאגט.

רפאליק, וואס האט נישט געזען דעם טאטן א גאנץ־גייענדיקן טאג, האט געקלעפט צו אים, זיך געוואלט מיט אים שפילן. ער האט דעם טאטן זייער ליב געהאט, ווייל ער האט אים קיינמאל נישט געמוסרט און זיך געלאזט קריכן פון אים אויפן קאפ. נחמה האט געמוזט זיין די שלעכטע. אז רפאליק האט דעם טאטן נישט אפגעלאזט, האט ער אים גענומען אויף עטלעכע רגעס אויף די קני און אים באלד געשיקט זיך שפילן מיט קאני'ן.

— וואס פארא שפילן?! ער האט זיך שוין גענוג געשפילט! — איז נחמה אין כעס געווארן — זאג אים בעסער ער זאל זיך גיין לייגן שלאפן!...

— גיי לייג זיך שלאפן... — האט מאנעס געזאגט — די מאמע הייסט דיך גיין אין בעט אריין, רפאליק...

בעת מאנעס האט געשלעפט די פאפירן פון דער טעקע, איז אומגעריכט פון דארט ארויסגעפאלן דאס זארגפעליק־פארפאקטע פעקל מיט „סענדוויטשעס", וואס נחמה האט אים מיטגעגעבן אינדערפרי. מאנעסעס בלאס־אויסגעצויגענע פנים איז באדעקט געווארן מיט א רויטקייט, ווי מען וואלט אים געכאפט ביי עפעס א גנבה און ער האט מיט זיינע לאנגע פינגער שולדיק א פיר געטון איבער די געדיכט־צעשויבערטע האר.

— כ'האב געטרונקען א קאווע אין גאס... פארגעסן, אז כ'האב די סענדוויטשעס — האט ער זיך פארענטפערט. — זיי נישט בייז אויף מיר, נחמה...

און אז זי איז יא געווען בייז — וואס האט זי געזאלט טון מיט אים? זי האט אים שוין געקענט פון יארן און געוווסט, אז גארנישט וועט אים העלפן. בהורוויז איז ער אפילו געווען א שליאד, נאר נאך דער חתונה האט ער אביסל מער אויף זיך אכטונג געגעבן. פונדעסטוועגן איז ער הי אום ווינטער געגאנגען אן א מאנטל און אז ס'איז געקומען זומער האט ער געטראגן דווקא א שווערן אנצוג. זיינע קעשענעס זענען אלעמאל אנגעפאקט געווען מיט פארשידענע כתב־ידן, בלייפעדערס, און איינמאל האט זי אפילו ארויסגעשלעפט א טינטער פון זיינס א קעשענע.

ער פלעגט לייענען גייענדיק אין גאַס און נישט איינמאָל איז ער אריין אין א סלופּ און אין מענטשן.

— פּארדן! — האָט ער דעמאָלט אַ מורמל געטון — עסקיוז מי...

— און ער איז ווייטער געגאַנגען. פאַרטיפט אין לייענען.

נאָכן עסן איז מאַנעסן נישט געבליבן קיין צייט און ער האָט זיך שטאַרק געיאָגט אויף דער זיצונג פון דער "התחיה", כאָטש ער האָט געוווּסט, אַז ער וועט קומען דער ערשטער און ער וועט דאַרפן וואַרטן ביז מען וועט זיך אַנהייבן צונויפקומען. די גלייכגילטיקייט פון די מענטשן האָט אים ווי געטון, נאָר ער האָט עס געהאַלטן אין זיך, קיינעם גאָרנישט געזאָגט. טאָמער האָט ער זיך אַמאָל אַרויסגעכאַפּט און זיך באַקלאָגט וועגן דעם פאַר נחמה'ן, האָט זי אים באַלד פאַרגעוואָרפן פאַר־וואָס ער נעמט זיך אַלץ אַזוי צום האַרץ און ער האָט דאָס נישט געוואָלט הערן. מ'טאָר אַזוי נישט רעדן, נאָר דערצו זי, נחמה!

נישט איין זאַך האָט מאַנעסן באַרירט, אָבער ער האָט אַלץ אַראָפּ־געשלונגען. ער האָט אַליין גענומען אויף זיך אַלע אַרבעטן, זיך פון גאָר־נישט אָפּגעזאָגט. גאָרנישט איז פאַר אים צו שווער געווען. ער האָט גע־האַלטן אין דער "התחיה" רעפעראַטן אויף אַלערליי טעמעס. ער האָט גערעדט וועגן יהודה הלוי, וועגן שפּינאָזאַ, פּרץ, מאָריס ראָזענפעלד און וועגן דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור. ער האָט אויך געגעבן לעקציעס פון העברעאיש. אַז ס'איז אַמאָל געקומען צו מאַכן אַ פּאַליצע פאַר די ביכער, וואָס זענען אָנגעקומען מעבר לים, האָט ער זיך דאָס אויך אונטער־גענומען צו טון, כאָטש ער האָט צו דער אַרבעט נישט געטויגט. עטלעכע מאָל אין דער וואָך איז ער פאַרנומען געווען מיט די אָוונט־קורסן. זונטיק אינדערפרי האָט ער אָפּט אַליין צוזאַמענגענומען די קינדער און זיי געפירט אין דער יידישער שול. בעת ער איז געשטאַנען צווישן די קינדער, וואָס האָבן אים זייער ליב געהאַט, איז זיין אַלעמאָל אַביסל איינגע־הויקערטע פּלייצע געווען שטאַרק אָנגעבויגן, אַזוי אַז ער איז נישט געווען קיין סך העכער פונעם קליינוואַרג.

— לערער... לערער... — האָט אים דאָס קליינוואַרג גערופן אין יידיש.

— פּונקט ווי אין דער היים... — האָט ער געקלערט ביי זיך — ווי חנעוודיק עס קלינגען די יידישע ווערטער אין די קינדערישע מיילעכלעך דאָ אין דער פרעמד...

די לעצטע פאַר וואָכן איז שוין מאַנעס גאָר שפּעט אַהיים געקומען און נחמה האָט געהאַט אַז אַרבעט אַנצוואַרעמען דאָס איבערגעשטאַנענע עסן. אָבער מאַנעס האָט דאָס נישט באַמערקט, וויל ער איז געווען אין

א יום־טובדיקער שטימונג. נאך כלערליי שווערקייטן איז די „התחיה" ארויס פונעם קליינעם לאקאל ערגעץ אויף א פארווארפן געסל און איז אריבער אין אן אייגענעם בנין. אנשטאט צו גיין נאך די לעקציעס אהיים, איז מאנעס אפגעטרעטן אין דעם נייעם בנין — און כאטש ער האט שוין דאס אלץ געזען פריער, האט ער זיך מיט דעם אלעמאל אויפסניי געפרייט, ווי א קינד מיט א באליבט שפילעכל. ער האט אנגעצונדן אלע לאמפן אין דעם טעאטער־זאל, אין ביבליאטעק, אין לייען־צימער. בעת די יידן אין גאס האבן געזען ווי עס צינדט זיך די עלעקטרי אזוי יום־טובדיק אינמיטן דער וואך אין אלע שטובן פון דער „התחיה", האבן זיי זיך דערשראקן און זענען אריינגעלאפן קוקן וואס דא איז געשען. זיי האבן דעמאלט געטראפן מאנעסן ארומשפאנען פון איין העל־באלויכטענער שטוב אין דער אנדערער. מיט נחתדיק־שיינענדיקע אויגן, וואס האבן ארויסגעקוקט פון א צעפלאמט פנים, האט ער אלץ באקוקט און גארנישט באמערקט אז ס'איז ווער אריינגעקומען.

טיילמאל, בשעת מאנעס איז אליין געווען אין דעם נייעם בנין און ער האט איבערגעשטעלט די מעבל, איינגעסדרט די ביכער, זענען אים געקומען העלפן די מיטגלידער פונעם קאמיטעט: מיסטער פיינקינד און מיסטער סילווער. עס איז אויך צו אים אריינגעקומען דער פרעזידענט מיסטער פינקל.

אבער מאנעסעס פרייד האט נישט לאנג געדויערט. ווייל זינט מען האט אויפגעשטעלט דעם נייעם בניז, איז די „התחיה" געווען איינגעטונקען אין חובות. ס'זענען אלעמאל געקומען בריוו מיט רעכענונגען אין לאנגע און שווערע קאנווערטן, וואס האבן דערמאנט אז מען דארף צאלן די חובות. ס'האבן אפילו אנגעהויבן צו קומען ווארנונגען, אז טאמער וועלן די ראטעס נישט ווערן אפרעגולירט, וועט מען דאס הויז שטעלן אויף אן „אוקשן". אז מאנעס איז געקומען אין דער „התחיה", האט ער מורא געהאט צוצוגיין צום בריוו־קעסטל, ווייל ער האט געוווסט, אז עס ליגן שוין דארט ווייטער די גרויסע געשוואלענע בריוו מיט דערמאנונגען און ווארנונגען.

נישט אויף איין קאמיטעט־זיצונג האט מאנעס געשטופט די בריוו די מיטגלידער אין פנים אריין — אבער זיי האבן זיך געמאכט, אז זיי זעען גארנישט און אפגעשטופט אלץ פון איין זיצונג צו דער אנדערער. עס האט נישט געהאלפן אפילו וואס מאנעס האט געווארנט, אז מען גייט דאס הויז שטעלן אויף א ליציטאציע. צומיינסטן האט אפגעשלעפט אלץ דער פרעזידענט מיסטער פינקל. ער איז אלעמאל פארטון געווען מיט עפעס אנדערש, ווען מאנעס האט גערעדט צו אים. ער האט געוווסט, אז

עס וועט אויסגיין צו זיין קעשענע און אז ס'איז געקומען צו צאָלן געלט, האָט ער שוין געפונען אַזעלכע פּאַרטעלן ווי זיך פון דעם וואָס לענגער אַרויסצודרייען.

מאַנעסן האָט עס געקאָסט שטיקער געזונט. דאָס אָפּשלעפּן פון איין זיצונג צו דער אַנדערער, דאָס נישט מאַכן זיך וויסנדיק, האָט אים אַרויס־געבראַכט פון גלייכגעוויכט. ער האָט אַזוי לאַנג געשוויגן — ביז ער האָט זיך איינמאָל אויף אַ זיצונג אויפגעשטעלט און מיט אַ שטיל, באַפּעפ־לעריש קול זיך אָנגערופן:

— שוין גענוג!... — האָט ער געזאָגט זייער שטיל, אָבער מען האָט געזען ווי אינעווייניק האָט ער אײַנגאַנצן געציטערט — מער וועל איך שוין נישט לאָזן אָפּשלעפּן! אָדער אַהין אָדער אַהער! ס'איז שוין ווייטער אָנגעקומען אַ פּאַק מיט בריוו. מען גייט דאָס הויז שטעלן אויף אַן אוקשן!...

— נעווער מיינד... נעווער מיינד... אַזוי גיך מאַכט מען נישט קיין אוקשנס... זיי קענען סטראַשען די גענדז! וואָס שייך ביזנעס לאָזט עס איבער צו מיר... איך וועל עס שוין הענדלען! — האָט אויף דער גיך אַרויסגעוואָרפן פון זיך מיסטער פינקל און ער איז שוין געשטאַנען מיטן מאַנטל אין דער האַנט, ווארן ער האָט זיך ערגעץ זייער געאײַלט.

— איר וועט בײַ מיר נישט גיין ביז איר וועט נישט אונטערשרייבן אַ טשעק! — האָט מאַנעס מיטאַמאָל אויפגעהויבן דאָס קול און די אויגן זענען בײַ אים נאָך בלאַסער געוועזן ווי דאָס פּנים — זאָל זיך אײַך דאַכטן, אַז איר האָט זיך אַרײַנגעשטעלט ניי מעבל אין שטוב אַרײַן!...

ס'איז געווען דאָס ערשטע מאָל ווי מאַנעס איז אַרויס פון די כּלים און אַלע האָבן זיך דערשראָקן אָנגעקוקט. אין לאָקאָל איז געווען שטיל. מען האָט נישט געהערט קיין שאָרך. עס האָט זיך בלויז געהערט ווי מאַנעס אָטעמט אָביסעלע צו הויך און צו גיך. מען האָט מורא געהאַט, אַז מאַנעס האָט אָביסעלע איבערגעצויגן דאָס שטריקל און ראובן פינקל וועט זיך באַליידיקן. מאַנעס איז געשטאַנען קעגנאיבער פינקלען און אים געקוקט גלייך אין די אויגן אַרײַן. מיטאַמאָל האָט זיך דערהערט אַ דראַבנע און קינסטלער געלעכטערל, וואָס האָט געזאָלט אַלץ איבערקערן אין אַ שפּאַס. דאָס געלעכטערל איז געקומען פונעם פּרעזידענט. ער האָט גענומען דאָס טשעק־ביכל אין האַנט אַרײַן און האָט אונטערגעשריבן אַ טשעק.

זינט דער מעשה האָט מען געמיינט, אַז ראובן פינקל וועט זיין מיט מאַנעסן ברוגז — אָבער געשען איז פּונקט פאַרקערט. מיסטער פינקל

האט אנגעהויבן צו מאנעסן צו קלעבן און מען האט זיי א סך מאל געזען צוזאמען.

נאך די זיצונגען האט איצט אפט ראבערט פינקל באגלייט מאנעסן אהיים אין זיין „שעווראלעט" און אז ס'איז געווען פרי איז ער אריין צו אים אין שטוב. אבער נחמה איז קיינמאל נישט צופרידן געווען, ווען דער מאן האט געבענגט מיט זיך מיסטער פינקל. זי האט געהאט א חשד, אז ראבערט באגלייט מאנעסן אהיים צוליב איר און דאס איז א באליי־דיקונג פאר מאנעסן. מאנעס כאפט זיך נישט וועגן דעם, אבער זי ווייסט עס אויף זיכער. חוץ דעם האט מיסטער פינקל געברענגט שטענדיק צוקער־לעך פאר רפאליקן און אז דאס קינד איז נאך נישט געשלאפן, האט ער זיך מיט אים געשפילט. אבער אויך דאס שפילן זיך מיט רפאליקן איז געווען צוליב איר. כאטש נחמה האט פינקלען נישט איבעריק ליב געהאט, האט זי אבער נישט פארטראגן ווען ער טרעפט זי נישט איבערגעטון און זי איז באלד אריין אין דער אנדערער שטוב זיך איבערטון און ארויפטון אויפן פנים אביסל פודער און שמינקע. אז ראבערט האט דאס באמערקט, האט ער צו זיך א שמייכל געטון, ווייל ער איז געווען זיכער, אז נחמה איז צו אים נישט גלייכגילטיק און ער האט זיך אנגערופן:

— איר דארפט זיך נישט פודערן און נישט שמינקען... איר זענט אזוי אויך שיין. א נאטירלעכע שיינקייט...

דאס האט זי גאר אויפגערעגט, ווייל ער האט געטראפן אין פינטל אריין. זי האט זיך דאך אנגעשמינקט צוליב אים, כאטש זי האט אים נישט ליב געהאט. צוליב וואס־זשע האט זי דאס געטון? ס'איז זיכער נישט בלויז מחמת דעם, ווייל אזוי איז די טבע פון די פרויען צו וועלן געפעלן יעדן איינעם. עפעס האט זי געמוזט זען אין ראבערטן. ער איז געווען פון מיטעלן ווּקס, מיט א קאפ געדיכטע ברוינע האר און טונקל־בלויע אויגן, וואס זענען געווען אי מילד און אי שטרענג. זיין אויסזען האט ארויסגערופן צוטרוי צו זיך און ער האט זיך געקאנט איבערנעמען מיט יענעמס צרות. אבער אין שטאט האט מען געוווסט, אז אין די פאבריקן זיינע איז ער אויפגעצערט אויף יעדער פעני און אין זיינע הייזער איז קיינער אים נישט שולדיק חלילה קיין דירה־געלט. כאטש ער האט געזאגט אויף זיך, אז ער האט נישט ליב קיין בענקל, האט מען אים צוגעשארט אלע כבודים. ווען ער איז געקומען ערגעץ, האט ער זיך נישט געשטופט פון פארנט, נאר ס'האט זיך שוין געמאכט אזוי, אז מען האט אים באלד געזעצט פון אויבן־אן...

נחמה האט באמערקט, אז מיסטער פינקל האט אנגעהויבן צו קומען צו זיי אין שטוב אריין אפילו דעמאלט, ווען ער האט געוווסט, אז מאנעס

איז נישטאָ אין דער היים. בעת די אַנדערע יידן פונעם קאַמיטעט זענען געקומען, איז מאַנעס אַלעמאָל געווען. עס פלעגן אַפּט קומען צו זיי: דער הויכער סילווער און דער קליינער פיינקינד, און זיי האָבן אריינ־גערעדט אין מאַנעסן גאַנצע שעהן וועגן גורל פון דער „התחיה״. אָבער ראָבערט פינקל איז אַ סך מאָל געקומען, ווען ער האָט געוווּסט, אַז מאַנעס איז נישטאָ. באַלד אויף דער שוועל האָט ער אַרויסגענומען דאָס בייטעלע מיט צוקערלעך פון דער קעשענע און זיך געפרעגט אויף רפאַליקן.

— כ׳האָב אַזוי ליב צו הערן ווי רפאַליק רעדט יידיש. — האָט ער זיך אָנגערופן אַ טראַפּעלע אין אַ פאַרלעגנהייט — אַפילו דאָס שיקסל, קאַני, רעדט יידיש, אַז עס איז אַ „פּלעזשער״ צו הערן... זיך אויסגע־לערנט פון רפאַליקן...

ראָבערט פינקל איז געבליבן זיצן אין הויז אַ לענגערע צייט און נחמה האָט נישט געוווּסט וואָס צו טון מיט זיך. אין שטוב איז געווען אָנגעוואָרפן און זי האָט געוואָלט אַביסעלע אַרומרוימען. חוץ דעם האָט זי געוואָלט צוגרייטן דאָס עסן פאַר מאַנעסן — אָבער ראָבערט איז געווען אין איר וועג. צי האָט ער נישט אַביסל איידלקייט אין זיך דאָס צו פאַרשטיין... מאַנעס לויפט אַרום אין גאַס, אַרבעט ביז שפּעט ביי־נאַכט און ער צעזעצט זיך דאָ ווי ביים טאַטן אין וויין־גאָרטן...

איינמאָל, ווען מיסטער פינקל האָט געוואַרט אויף מאַנעסן, האָט ער זיך געפרעגט כלומרשט אין אַ געלעכטער:

— וווּ איז ער ערגעץ, דער בטלן?... אַ גאַנצן טאָג לויפט ער אַרום! וואָלט ער כאָטש געבערענגט די פּרנסה אין שטוב אריין... איר האָט נישט געטראָפן מיטן מאַן, נחמה...

ער האָט דאָס געזאָגט כלומרשט אין אַ געלעכטער, אָבער איר האָט עס אַזאַ ברי געטון, אַז זי האָט זיך אַ הייב געטון פון אָרט. דאָס ערשטע מאָל האָט זי געהערט רופן מאַנעסן „בטלן״ און זי האָט מורא באַקומען, אַז דער נאָמען קאָן זיך צו אים צוקלעבן זיין גאַנץ לעבן. אין אירע גלאַנציק־שוואַרצע, ווי אויסגעוואַשענע אויגן, האָבן אַ פינקל געטון טרערן פון איינגעהאַלטענעם כעס און דאָס דינע גלייכע נעזל איז געוואָרן ברוגזדיק־אָנגעשפּיצט. די אונטערשטע פולערע ליפּ האָט אָנגעהויבן צו ציטערן און עס האָט זיך געדאַכט, אַז אָט גייט זי אריינזאָגן ראָבערטן — אָבער זי האָט זיך איינגעהאַלטן און גאָרנישט געזאָגט. ערשט ווען מאַנעס איז אַהיימגעקומען, האָט זי אויסגעלאָזט צו אים דעם כעס:

— וואָס זיצט ער דאָ פינקל, ווען דו ביזט נישטאָ?! — האָט זי פּלוצים אויסגעשאָסן.

— וואָס פרעגסטו עפּעס מיך? מן־הסתם וואַרט ער אויף מיר...

וואס ארט עס דיך, אז ער זיצט? — האט מאנעס נישט פארשטאנען וואס נחמה איז אויסן.

— ס'ארט מיך יא! זאג אים, אז ער זאל מער נישט קומען צו אונדז!

— זאג אים דו! איך קען אזעלכע זאכן נישט טון...

— ניין, דו וועסט אים טאקע זאגן! דו און נישט איך! און ווען וועלן מיר זיך שוין ארויסציען פון דער שיינער וווינונג?! כ'קען דא מער נישט אויסהאלטן! האסט דאך צוגעזאגט, אז מיר וועלן זיך ארויסציען פון דאנען! דו און דיינע צוזאגן!...

— וואס ביזטו פלוצלינג ארויסגעשפרונגען מיט דער וווינונג? וואס האט דאס אלץ צו טון מיט דער דירה? מיר וועלן זיך נאך ארויסציען פון דאנען... וועסט זען, אז כ'וועל האלטן מיין צוזאג... מיר וועלן זיך נאך אריבערקלייבן אין א נייער דירה...

* * *

מאנעס האט נישט געהאלטן זיין צוזאג און אין א נייער דירה האבן זיי זיך קיינמאל נישט אריבערגעקליבן — אבער זיי האבן איבער־גענומען דאס הויז, וווּ זיי האבן געוווינט. בשעת לאַיד נארמען האט אינזינען געהאט זיך ארויסציען פון הויז, איז ער עפעס נישט דרייסט געווען צו זאגן דאס זיינע יידישע שכנים. לאַיד איז געווען א מיטגליד אין דער אויסטראלישער לייבאר־פארטיי און ער האט אלעמאל געוואלט ארויסווייזן זיין פריינטשאפט צו יידן. און אז ער ציט זיך ארויס פון הויז, קומט נאך אויס, אז ער אנטלויפט פון די יידישע שכנים.

לאַיד האט זיך געקווענקלט צו זאגן עפעס זיינע שכנים, אבער איינ־מאל אין א פארנאכט האט ער נחמה'ן אלץ געזאגט. זינט דעמאלט האט נישט געדויערט מער ווי א וואך און לאַיד איז אוועק. ווען דער „קעריער" איז געקומען נעמען די זאכן, האט זיך פלוצים ארויסגעוויזן, אז די קינדער, וואס האבן קיינמאל נישט געהאט קיין שלום צווישן זיך, ווילן זיך גארנישט צעשיידן און קאני האלט אין איין פרעגן, צי רפאליק וועט מיט זיי מיטקומען.

תחילת איז מאנעסן שווער געווען צו צאלן דאס גאנצע דירה־געלט, נאר ער האט זיך יאקאש אן עצה געגעבן. נחמה האט אנגענומען אביסל ארבעט און אים ארויסגעהאלפן. מאנעס האט זיך דעמאלט געגרייט צו צוויי רעפעראטן און ער האט געארבעט איבער זיי גאנצע נעכט. ווען ער האט געהאלטן דעם ערשטן רעפעראט: „וואס פעלט אונדזער דור"?

— זענען אים וויניק מענטשן געקומען הערן. ער איז געווען זיכער, אז צום צווייטן רעפעראט — „ווו גייט אונדזער יוגנט?" — וועט אים קומען הערן דאס יונגוואַרג. נאָר אויפן זאַל זענען געווען וויניק יונגע מענטשן. רפאליק איז געווען צווישן די געציילטע יוגנטלעכע אויפן זאַל, אָבער ער איז נאָך דעמאָלט געווען אַ ייִנגל. באַלד דערנאָך איז אויסגע־בראָכן די מלחמה און די „התחיה"־לייט האָבן געהאַלטן, אַז ס'איז די העכסטע צייט מאַנעס זאָל קומען צו אַ שטיקל תכלית און נישט דאַרפן לעבן פון קהלישע געלטער. ער דאַרף זיך שטעלן אויף די פיס און האָבן אַן אייגן שטיקל ביזנעס. די אַרבעט אין דער „התחיה" קען ער טון ביינאַכט. אַז ער וועט נישט לעבן בלויז פון קהלישע געלטער, וועט ער ווערן אויס בטלן און זיין אַ לייט מיט לייטן צוגלייך! אַלע וואָס זענען געקומען מיט אים צוזאַמען קיין אויסטראַליע, האָבן זיך אַרויפגעאַרבעט און וווינען אין רייכע הייזער. וואָס וועט מאַנעס טון, אַז די ייִדן וועלן אויפהערן צו קומען אין דער „התחיה"? ייִדן ווילן בעסער זיצן אין דער היים און מאַכן אַ קערטל, אָדער ווילן זיך צוהערן צום ראַדיאָ!

צומיינסטנס פון אַלע האָט זיך מיסטער פינקל צעריסן דעם יאוש־טשיק, אַז מאַנעס זאָל זיך שטעלן אויף די פיס און ער איז אַמאָל גע־קומען צו אים מיט אַ שטאַרק סודותדיקן אויסדרוק אויפן פּנים. ער האָט זיך דעמאָלט אַרומגעדרייט אַ פּאָר מאָל איבער דער שטוב מיט גיכע טריט, ווי איינער וואָס גרייט זיך צו עפּעס, דערנאָך איז ער שטיין גע־בליבן לעבן מאַנעסן און אים געשטופּט געלט אין דער האַנט אַריין. כאָטש אַלץ האָט געזאָלט זיין בסוד, האָט ער פונדעסטוועגן אכטונג גע־געבן, אַז נחמה זאָל דאָס זען. לכתחילה האָט מאַנעס נישט געקאָנט אויסשטרעקן די האַנט, נישט געוואָלט בשום־אופן נעמען דאָס געלט און אַז ער האָט סוף־כל־סוף גענומען, האָט ער געהאַט בושהדיק־אויסגע־קנייטשטע באַקן און די אויגן האָבן געקוקט ערגעץ אַוועק.

— כ'נעם דאָס געלט מיטן תנאי, אַז ס'איז אַ הלוואה... — האָט ער אַ מורמל געטון ווי צו זיך — כ'וועל אָפּגעבן ביז צו דער לעצטער פּעני...

— אוודאי! ווי דען אַנדערש? שור. דאַנט וואָרי... — האָט מיסטער פינקל הנאה געהאַט וואָס מאַנעס האָט צעפלאַמטע באַקן פון בושה און זיינע אויגן האָבן אַ בליץ געטון מיט צופרידנקייט און זעלבסט־זיכערקייט פון אַ בעל־טובה.

נחמה איז געווען איבערציינגט, אַז ראָבערט פינקל האָט געבאָרגט דאָס געלט פון דער אייגענער קעשענע — אָבער אַרויסגעשטעלט האָט זיך, אַז ער האָט געהאַט צו דעם שותפים. בעת זי איז פון דעם געוויער

געוואָרן, איז זי געוואָרן זייער אויפגעבראַכט און אויפסניי אויסגעלאָזט דעם כּעס אויף מאַנעסן:

— וואָס וויל ער פון אונדז, דער מיסטער פינקל? וואָס קומט ער כּסדר? כ'האָב פיינט, אַז ער קומט צו אונדז! — האָט זיך נחמה גע־בייזערט אויפן מאַן.

מאַנעס האָט אויסגעשטעלט אויף איר אַ פּאָר אויגן. וואָרן איצט האָט ער שוין אינגאַנצן נישט פאַרשטאַנען וואָס נחמה האָט צו ראובן פינקל. אויך נחמה האָט נישט געוווּסט גענוי וואָס זי האָט צו אים. זי האָט טאַקע כּסדר טענות פאַרוואָס ער קומט צו זיי, אָבער שטילערהייט וויל זי ער זאָל קומען און זי וואַרט אויף אים. זי וויל בלויז זיך אַליין אין דעם נישט מודה זיין.

מען האָט איצט אָפט געטראָפן מאַנעסן אין דער פלינדערס ליין, ווו ער איז געקומען איינקויפן סחורה פאַר זיין געשעפט. ווי אַלעמאָל זענען ביי אים די קעשענעס אָפּגעשטאַנען פון די פיל אָנגעפּאַקטע בראָשורן, צייטונגען און זשורנאַלן — אָבער ער האָט מער נישט געלייענט אין גאַס. די הענט זענען אים געווען פאַרנומען מיט די פּעקלעך, וואָס האָבן זיך אים נאָכגעשלעפּט און געקערט די ערד. אַ סך מאָל איז נחמה מיט אים מיטגעגאַנגען, ווייל מען האָט אים געקאָנט פאַררוקן דעם ערגסטן באַוול.

פונדעסטוועגן האָבן די סוחרים אויף דער פלינדערס ליין דווקא געהאַלטן, אַז מאַנעס וועט מאַכן גרויסע געשעפטן. בשעת עס האָט אים אַמאָל געטראָפן אין דער „ליין" דער מיסטער שוועבל, אַ קליין און קיי־לעכיק מענטשל, וואָס פלעגט אַפילו ביים שטיין אומגעדולדיק אונטער־האָפּסלען ווי אַ באַלעס, וואָרן ער האָט קיינמאָל נישט קיין צייט, איז ער אים אָקעגנגעלאָפן מיט אויסגעשטרעקטע הענטלעך:

— כ'האָב נישט קיין צייט!... כ'האָב נישט קיין צייט!... — האָט ער איבערגעחזרט דעם זאַץ, ווי עס איז אַלעמאָל געווען זיין טבע צו זאָגן די זאַצן צו צוויי מאָל, כאָטש ער האָט זיך אייביק געאיילט — טיים איז מאַני... טיים איז מאַני... כ'איל זיך! כ'האָב אַן אַפּאָינטמענט מיט אַ גרויסן באַיער אויף דער בערק סטריט... איר וועט זיין אָל־רייט, מיסטער רעזנער... איר וועט מאַכן גרויסע ביזנעס. אָלץ איז ביזנעס! די גאַנצע וועלט שטייט אויף ביזנעס! איר הערט וואָס מיסטער שוועבל זאָגט אייך. כ'האָ נישט קיין צייט! כ'איל זיך!

אָבער מאַנעס האָט נישט געמאַכט קיין גרויסע ביזנעס און נחמה האָט געפילט, אַז ער וועט פאַרלירן דאָס געלט, וואָס מען האָט אים געבאָרגט. כאָטש זי האָט אים געוואָרנט ער זאָל נישט געבן קיין קרעדיטן,

האט ער זי נישט געפאָלגט. חוץ דעם האָבן אים די סוחרים אַלעמאָל אַריינגעשטופּט אַזאַ יוקס, וואָס מען האָט נישט געקאָנט פאַרקויפן...

מיסטער פינקל איז אַלע מאָנטיק און דאָנערשטיק געקומען געוויער ווערן צו זיי ווי עס גייען די געשעפטן. ער איז געקומען צומייסטנס אין דער צייט, ווען מאַנעס איז געווען אין געוועלב און רפאליק אין דער שול. ער האָט זיך איצט געפירט ביי זיי אין הויז, ווי אַ גאַנצער בן־בית. ער פלעגט ברענגען פאַרשידענע קליינע מתנות: אַ באַנבאַניערע, אַ שאַכטל מיט אויסלענדישע ביסקעטס און אפילו אַ בראַשקעלע. די מתנות זענען מער נישט געווען פאַר רפאליקן, וואָס איז שוין געווען אַ גרויסער בחור, נאָר בפירוש פאַר איר, פאַר נחמה'ן.

און געשען איז עס דעמאָלט, בעת זי האָט געגרייט אַ „קאַפּ אָף טי" פאַר ראַבערטן און פאַר זיך. כאָטש זי האָט זיך שוין אויף דעם געריכט אַ לאַנגע צייט, איז עס דאָך געקומען פאַר איר אומגעריכט. ווען זי האָט פאַרבריט טיי אינעם טשייניקל, האָט זי מיטאַמאָל דערפילט ראַבערטס אָטעם אויף זיך און זייערע ליפּן האָבן זיך באַגעגנט. נאָר זי האָט באַלד מיט אימפּעט אַוועקגעריסן דעם קאַפּ און אַ געשריי געטון, פול מיט באַליידיקונג:

— לאָזט מיך געמאַך!... פאַרוואָס האָט איר דאָס געטון?!.. גייט אַרויס פון דאַנען!...

זי האָט אַזוי געשריגן, אַז מיסטער פינקל האָט נישט געהאַט קיין ברירה און איז באַלד אַוועק. זי איז דערנאָך געשטאַנען ביים שפּיגל און זיך אַ וויש געטון דאָס פּנים. זי האָט זיך דערמאָנט, אַז זי האָט פּונקט דאָס זעלבע געטון מיט יאָרן צוריק, ווען זי איז נאָך געווען אַ קליין מיידעלע און אַ פעטער האָט זי אָנגעכאַפּט און מיט געוואַלט אַ קוש געטון. ווען מאַנעס איז אַהיים געקומען, האָט זיך איר בסדר געדאַכט, אַז ער ווייסט וועגן אַליץ...

מאַנעס האָט אָבער נישט געזען וואָס עס קומט פאָר אין זיין ווייב. דער קאָפּ איז אים פול געווען מיט זיינע אייגענע צרות. ער האָט געשוויגן אַ לאַנגע צייט און ערשט שפּעטער זיך צו נחמה'ן שטיל אָנגערופן, אַז ער וועט מוזן אויפגעבן די ביזנעס. ער שטעקט ביז איבערן קאָפּ אין חובות. דאָס געלט, וואָס ער איז שולדיק, וועט ער אָפּגעבן — ער זאָל אפילו וויסן צו צאָלן דאָס גאַנצע לעבן!...

— וואָסי?... פאַרוואָס מוזטו דאָס אַזוי באַלד אָפּצאָלן די חובות?! מיינסט אַוודאי אַז ס'וועט צופעלן דעם מיסטער פינקל צו דער פּרנסה? — האָט אין נחמה'ן צוריק אויפגעפלאַמט אַ צאַרנדיקע להכעיסדיקייט — ער פאַרמאָגט גענוג! אַלע האָבן זיי גענוג!...

— כ'האב נישט געציילט ביי קיינעם די קאסע... גלייב מיר, זיי האבן זיך זייערע אייגענע דאגות... כ'בין נישט מקנא קיינעם! — האט מאנעס נישט געוואלט מער רעדן וועגן דעם און אפגעהאקט דעם שמועס.

* * *

פונקט ווי ער האט צוגעזאגט, האט מאנעס אנגעהויבן אויסצוצאלן די חובות. ער האט פינקטלעך געטראגן די ראטעס, כאטש אין שטוב איז געווען א דחקות. ער האט צוריק געארבעט בייטאג אין דער „התחיה", זיך אויך פארנומען מיטן דער ביבליאטעק. זונטיק איז ער געווען א לערער אין דער יידישער שול און אינמיטן דער וואך אין די אוונטן, האט ער געגעבן פריוואטע לעקציעס. מחמת דער אפטער מידקייט, וואס איז אים באפאלן אין סאמע מיטן טאג, האט אים נחמה געצוווּנגען אויפצוגעבן א טייל פריוואטע לעקציעס און זי האט אים געשלעפט צו א דאקטאר. נאר ער האט נישט געוואלט אויפגעבן די לעקציעס און נישט געוואלט הערן און גערעדנקען פון א דאקטאר.

— ווער דארף א דאקטאר? — האט ער אפגעלאכט פון נחמה'ן — א געזונטער מענטש גייט נישט צו א דאקטאר...

ס'איז שוין דעמאלט געווען נאך דער מלחמה און מאנעס האט געוווּסט, אז ס'איז אלץ אמת, וואס מען האט די גאנצע צייט גערעדט און געשריבן אין די צייטונגען — די יידן אין פוילן זענען אומגעקומען אין די געטאס, אין די קאנצענטראציע־לאגערן!... נישטא מער זיינע קרובים און חברים; ס'איז קיינער נישט געבליבן פון נחמה'ס משפחה!...

נישט איינמאל האט שוין נחמה געפאקט מאנעסן דערביי ווי ער האט אינמיטן טאג געכאפט א דרימל אין דער „התחיה". בשעת זי האט אים געטראפן דזשימיען מיטן קאפ אנגעלענט אויפן טיש, האט ער זיך בשום־אופן נישט געוואלט אין דעם מודה זיין און געהאט טענות צו איר הלמאי זי מאכט אויף אים א בלבול. מאנעס האט נישט געוואלט נחמה'ן דערציילן, וואס מען האט אים צוגעטראגן. רפאליק האט זיך אנגעהויבן ארומצופירן מיט קאניז, וואס ער האט אנגעטראפן אויפן אוניווערזיטעט. מען האט זיי שוין געזען א סך מאל צוזאמען. פונקט ווי די קינדער האבן זיך אמאל פיינט געהאט, אזוי האבן זיי זיך פלוצים ליב באקומען — ס'איז אויסגעוואקסן צווישן זיי א גרויסע ליבע.

צוליב דעם וואס מיסטער סילווער האט באמערקט, אז מאנעס פילט זיך לעצטנס נישט מיט אלעמען, האט ער איבערגערעדט מיט ראובן פינקל, אז מען זאל איינארדענען פאר מאנעסן א יובל, כדי צו שאפן פאר אים

אביסל געלט. אז מאנעס איז דערפון געווויער געווארן, האט ער זיך פון דעם אפגעזאגט. ער האט איינגערעדט אין סילווערן, אז מען דארף מאכן גיכער א יובל פאר ראבערט פינקל, ווייל די „התחיה" איז אויף צרות און דארף האבן געלט. מאנעס האט אריינגעארבעט, אז דער יובל־באנקעט פאר פינקלען זאל אויסזען וואס שענער און וואס בעסער. בשעת ס'איז געקומען די נאכט פונעם באנקעט און די פארשטייער פון די פארשידענע ארגאניזאציעס און לאנדסמאנשאפטן האבן זיך מיט זייערע אויסגעפוצטע, אויסדעקאלטירטע ווייבער געשטופט פארויס, כדי צו פארנעמען א בכבור־דיקן פלאץ אויבן־אן ביים טיש, איז מאנעס געזעסן ביי דער טיר און איינגענומען געלט פאר די בילעטן. קיינער האט אפילו נישט באמערקט, אז ער זיצט ביי דער טיר. מ'האט אין אים פארגעסן, ווי ער וואלט זיך אינגאנצן נישט געפונען אויפן זאל...

כאטש מאנעסן איז אפט באפאלן די מידקייט אינמיטן טאג, האט ער פונדעסטוועגן ביז שפעט ביינאכט געשריבן דעם רעפעראט, וואס האט געזאלט הייסן: „צי האט אונדז די יידישע טראגעדיע עפעס גע־לערנט". אינמיטן דער נאכט, ווען נחמה האט זיך איבערגעוועקט פון שלאף, האט איר אריינגעשטאכן אין די אויגן דאס ליכט פון דער אנדערער שטוב און זי האט פארשלאפענערהייט געמינטערט מאנעסן:

— וואס טוט זיך מיט דיר, מאנעס? לייג זיך שלאפן... אינדרויסן טאגט שוין!

נחמה איז געווען זיכער, אז רפאליק וועט קומען אויפן רעפעראט הערן דעם טאטן — אבער ער איז נישט געקומען. נחמה האט באמערקט ווי מאנעס האט צווישן די שיטער־באזעצטע בענק געזוכט רפאליקן. ער האט גערעדט מיט פיל צער וועגן דעם, אז די יידן האבן זיך שוין אנגע־הויבן צוגעוווינען צום חורבן, ווי ס'וואלט געווען א נארמאלע זאך... די יידן זענען געווארן גלייכגילטיק... דער חורבן איז צו א סך מתחיב!...

דעם אנדערן טאג, ווען נחמה האט געהאט טענות צום זון פארוואס ער איז נישט געקומען הערן דעם טאטן, האט ער איר געענטפערט, אז ער האט געהאט א וויכטיקן „אפאינטמענט".

— וואס האט שוין געקענט זיין וויכטיקער ווי אויסצוהערן דעם טאטן!... — איז נחמה ארוים מיט לשון.

— כ'האב נישט געקענט קומען... פארוואס דארף איך אלע מאל קומען? פארוואס קומען נישט די אנדערע?

— ווייל דו ביזט מאנעס רעזנערס זון! דאס פארפליכטעט צו א סך! דו דארפסט זיין א מוסטער פאר אנדערע...

— כ'וויל נישט זיין קיין מוסטער! כ'וויל זיין ווי אלע...

נישט לאנג נאך דעם איז רפאליק אמאל אהיים געקומען און גע־זאגט, אז ער גייט חתונה האבן מיט קאניַן. לאיד נארמען, קאנים טאטע, האט שוין געגעבן זיין הסכמה, איצט וויל ער, רפאליק, אז זיינע עלטערן זאלן צו דעם מסכים זיין. אז רפאליק האט אליין גארנישט געפועלט, איז ער דערנאך געקומען מיט קאניַן. ווען נחמה האט געזען די קינדער צו־זאמען אנקומען, האבן אירע אקסלען אנגעהויבן שטארק צו צוקן און זי האט זיך שטיל צעהעשעט. מאנעס האט גארנישט געזאגט, דאס מויל איז געווען ביי אים פארהאקט. אבער אז ער האט אויפגעהויבן דעם בליק און דערזען פאר זיך די יונג־צעשטראלטע פנימער פון די קינדער, וואס האבן געקוקט אויף אים מיט געבעט און אינגאנצן געציטערט פון גרוים דערווארטונג, האבן זיך זיינע אויגן פארצויגן מיט צער. זיינע בלאס־אויסגעקרומטע ליפן האבן עפעס א מורמל געטון, וואס מען האט נישט געקענט פארשטיין.

ווי זי וואלט עפעס פארויסגעפילט, האט נחמה אלץ מערער אנגע־הויבן צו קומען צו מאנעסן בעת דער ארבעט אין דער „התחיה". ער האט איר דעמאלט אפט דערציילט, אז ערשט נישט לאנג צוריק זענען צו אים אראפגעקומען פון די פאליצעס אין דער ביבליאטעק די היימישע העלדן פון די ביכער... זיי זענען געווען אפגעריסן־אפגעשליסן, דאס לייב אויס־געדארט — הויט־און־ביין. אויף די אויסגעמאגערטע גופים האבן זיך נאך בולט געצייכנט רויט־אויפגעלאפענע קישקעס פון שמיץ, בלויז־און־בלויע ביילן פון קלעפ, בלוטיקע ווונדן פון קוילן... די אויגן זענען געווען ביי זיי איינגעפאלן, אז מען האט זיי אינגאנצן נישט ארויסגעזען. אנ־שטאט אויגן האבן געקוקט אויף אים אויסגעהוילטע לעכער, ווי ביי סקע־לעטן... ביי א סך זענען די בערד געווען אויסגעפליקט צוזאמען מיט דער הויט. אויפן פלייש האבן געגליווערט פארהארטעוועטע שטיקער שווארץ בלוט... ער האט קוים דערקענט: באנטשע שוויַיג, טוביה דעם מילכיקן, דעם תהילים־ייִד...

מיטאמאל האבן זיך די יידן צערעדט, דערציילט וואס פארא שבעה מדורי גיהנום זיי זענען פארן טויט דורכגעגאנגען אין די געטאס און קאנצענטראציע־לאגערן... זיי האבן געגראבן פאר זיך אליין קברים, גע־שטאנען אויף אומשלאג־פלעצער, געווען אין סעלעקציעס, זיך געשטיקט אין גאז־קאמערן...

בשעת מאנעס האט איר דאס אלץ דערציילט, איז נחמה'ן באפאלן א פחד. זי האט מורא באקומען, אז ס'האלט מיט אים שמאל. זי האט אים געצוואונגען ער זאל גיין צו א דאקטאר, געמאכט פאר אים נישט איין

„אפאינטמענט" — נאר ווען זי איז שוין געווען זיכער, אז זי איז מיט אים פארטיק, האט ער אין דער לעצטער רגע חרטה געהאט.

איינמאל אין א הייסן נאכמיטאג, ווען ס'האט שוין געבלאזן א הייסער נארד־ווינט עטלעכע טעג נאכאנאנד, האט נחמה זיך ארייננגע־כאפט אין דער „התחיה", כדי צו זען וואס מאנעס מאכט. זי האט אים ווידער געטראפן דרימלען, אבער דאס מאל נישט אנגעלענט מיטן קאפ אויפן טיש, נאר אויף דער ברוסט. ס'האט אויסגעזען ווי ער וואלט פון מידקייט אנטשלאפן געווארן אויף עטלעכע רגעס און ער וועט זיך באלד אויפכאפן — אבער ער האט זיך שוין מער נישט אויפגעכאפט...

* * *

נאך דער לוויה, ווען מיסטער פינקל האט אפגעפירט אין זיין אויטא נחמה'ן אהיים, איז זי אליין געבליבן אין שטוב. זי איז אלץ געזעסן אויף איין ארט און איר מידער פארשוועכטער בליק האט ארומגעבלאנדזשעט אויף די שלעכט־געמאלענע ווענט, אויפן ארעמען מעבל. די קארגע דרייסיק יאר, וואס זי האט אפגעלעבט מיט מאנעסן אין דעם הויז, האבן זיך נאך אלץ געוועבט אין איר מידן קאפ. אין אירע אויערן האט געשארכט דער הייסער ווינט, וואס האט שרפהדיק געוואגלט צווישן די מצבות און עס האבן אפגעקלונגען די ווערטער פון מיסטער פינקל, וואס האט מספיד געווען מאנעסן:

— ער איז געווען פון די ערשטע, וואס האבן צעאקערט די קרקע־בתולה פון דעם פרעמדן לאנד און זי פארזייעט מיט יידישער קולטור... א דעמב איז געפאלן! א גייסטיקער ריז...

דערנאך האט זי געהערט ווי די הארטע גרודעס ערד פאלן אויף דער מיטה, וווּ עס איז געלעגן מאנעס... זי האט געהערט ווי רפאליק זאגט גרייזיק קדיש...

נחמה האט געוווּסט, אז עס וועלן באלד קומען מענטשן זי מנחם־אבל זיין. די שטוב וועט ווערן פול. אבער זי האט נישט געוואלט קיינעם זען, געוואלט זיין אליין...

אברהם ציקערט

בלויער שפּיגל

— פֿאַר ה. מינץ

אינעם טונקל בלויען שפּיגל
ברענט דאָס ליכט פֿון גאָט'ס גענאָד —
פֿאַר מנוחה פֿונעם מענטשן
איינזאַם איז מתפּלל — גאָט.

שטיל אין טרויער ס'קלינגט די תּפֿילה
ווי דאָס ליכט אין בלויען שפּיגל
נישט פֿאַרפֿעלן פֿאַרן פֿלעמל
ס'זאָל דער טראָפּן אויל אין קריגל.

אינעם טונקל בלויען שפּיגל
צאַנקט נאָך ס'ליכט פֿון גאָט'ס גענאָד — — —
ס'איז ווער אין שטילקייט איצט מתפּלל:
— אָ, ווי איינזאַם ביסטו גאָט...

שטערן...

— פֿאַר י. ראַפּאָפּאָרט

אויף זילבערנע פּליטן, אין גאַנג דורך די ספֿערן
די ערד זינגט ביינאַכטיק איר שירה צו שטערן —
קאַפּיטלעך פֿון הלל.

און ס'קרוינט זיי לבֿנה מיט גילדערנע קרוינען
און שענקט זיי ווייס-פֿייער פֿון אותיות קדמונים —
זיי זענען מתפּלל

אַ תּפֿילה פֿון וועגן פֿון קרייז און טויערן
ווי ס'קנוילט זיך אַ גוסס צו ווערן געבוירן
אין פֿינצטער צעהעלטן.

און דער וואָס פאַרשטייט דעם גאַנג און דעם אומעט
פאַרוואַנדלט די יאָרן אין אויל פאַר נר תמיד
און לייכט דורך די וועלטן.

— — — — — — — — — — — — — — — —

נאָר דער וואָס איז בלינד צום קרייז פון די שטערן
וואָס שטיין איז זיין הארץ — ער וויל נישט דערהערן
די וועלט אין איר טראָט

דער זינקט אין תהומען מיט פאַלשקייט אויף גומען
און האַרבסטיק פאַרוועלקט און ס׳צעפוילט זיין נשמה
און ס׳וויינט אויף אים גאָט.

שליחות

— פאַר דוד טושינסקי

אין מיין אומרו איך בין דיין רואיקייט מקנא
(קען זיין, אַז ס׳איז אויך קנאה פון דערגרייכן)
פאַר דיר אַ בליענדיקער מאַנדלשטאַק איז אומעטום פאַראַנען,
און איך — איך וואַרט נאָך אַלץ אויף יענעם אומבאַקאַנטן צייכן.

און ס׳דאַכט זיך מיר, אַז עפּעס האַפּט איך זאָל נאָר פרעגן
און אויפגיין וועט אַן ענטפער פאַר מיין וואַרטן,
ווי ס׳גייט אויף דאָס פאַרבן-ליכט אין בויגן נאָכן רעגן — —
ס׳וועט ווערן קלאָר מיר, אַלצדינג קלאָר אין נייעם ליכט אין צאַרטן.

נאָר ווי אַזוי דעם שורש פון אַן אות פאַרפלאַנצן
אַז אויפגיין ס׳זאָל דער קלאַנג אוים דעם פאַרשטומען,
אַז ס׳איינע וואָרט זאָל ווערן — וואָרט פון אַלע ניואַנסן
וואָס אייביקייט נאָר לייגט בנשיקה אויף אַ זינגערס גומען?

און וויאַזוי דאָס פייער-וואָרט דערנאָך אויף ערד דערנערן
מיט ברויט אַזאַ, וואָס זאָל דאָס איינע וואָרט צעפּלעכן
צו אַלץ וואָס איז שוין און וואָס דאַרף ערשט ווערן,
צו מאָרגן אייביקייט וואָס איז פאַרנעפּלט שוין אין נעכטן?

איז דאָ אַן אָרט ווו ס'ווערן אויסגעקריצט די בליצן
וואָס וואָרטן נאָר אויפן באַריר פון שם המפורש?
און קען מען דאָרט פון יעדן שטיין נשמות אויך דערקריצן
מיט לעבן, וואָס זאָל גיין און גיין לדורות?

איז דאָ אַ צייט וואָס הויבט זיך אָן נאָך ערב ווערן
מיט יענעם ניגון וואָס ליגט שטום אויף אַלע צינגער
און ווען ס'גייט אוים דאָס לעצטע ליכט פון לעצטן שטערן
ווערט ס'נייע ליכט מיט כוחות פון יענעם ניגון אויסגעזוונגען?

איז דאָ אַ סוד, וואָס עפנט ברייט אויף אַלע זיגלען
צו טרינקען פונעם קוואַל וואָס שטילט איין יעדן ציטער
און באַשאַפט אין בלוט רובינען, רויטע שפּיגלען
וואָס לייכטן אוים פון יעדערן געוויטער?...

— — — — — — — — — — — — — —

איך וואַרט נאָך אַלץ... איך האָף, אַז קומען וועט מיין צייכן
כ'וועל לערנען ס'וואָרט און וויאַזוי צו פרעגן...
נאָר אויב ס'איז מיר באַשערט, אַז איך זאָל נישט דערגרייכן
זיי דו געבענטשט אין דיין שליחות — שוין אויך פאַר מיינעטוועגן.

מ. אײזענבוד

די מצה־מאַשין

(אַ קאַפּיטל פון בוך: „ניעסוויזשער יידן")

עס איז געװען צומאָרגנס נאָך פּורים.

ערשט נעכטן איז זלמן כּאַשע־מושעס אַרומגעגאַנגען איבערן שטאָט מיט זײַן פידעלע. אַ פּורים־שפּילער. אויסגעװײנט ניגונים אין יידישע הײזער: געשאָטן מיט גראַמען װעגן המנען און ושתין און אײַנגעמאָנט פּורים־געלט.

געװען אַפילו אַ צײַט װען זלמן האָט געפּורימט מיט אַ גרופּע אַר־טיסטן, װאָס האָבן געקענט דערלאַנגען אַ שפּיל אָפּ די מגילה מיט אַלע פּיטשעװקעס, אין אַ װאָסערע האַלבע שעה צײַט. נאָר זינט פון דער טרופּע איז געװאָרן אויס, ליגט דער יאָך אויף אים אַליין. דאָס איז שוין בײַ אים אַ חזקה־זאַך. װאָרים מען קען דען איבערלאָזן אַ שטאָט אָן אַ פּורים־שפּילער?

אַ חברה יאַטלעך זענען אים נאָכגעלאָפן. יאַטלעך מיט צעפּלאָמטע בעקלעך, אויסגעקניפּטע פון פראָסט. זײ זענען אים נאָכגעגאַנגען פוס־טריט פון שטוב צו שטוב. און נאָך אײדער זלמן האָט אַ סטרויע געטאָן די סטרונעס, פאַרװאָרפן ס'קעפּעלע אָן אַ זײַט, גרײט אַ צי טאָן מיטן סמיטשיק, זענען זײ אים פאַרלאָפן דעם װעג און אַלע װי אײנער אויס־גערופן:

— מאַכט אַ װאַרע. זלמן כּאַשע־מושעס קומט אָן!

עס האָט נישט געהאָלפן זלמנס רעדן צו זײער סאָװיעסט, טרײַבן זײ. אָט דוכט זיך זענען זײ פאַרשװוּנדן הינטער די קופּעס שנײ. שוין, פּטור געװאָרן. האָט ער אָבער אויפגעמאַכט אַ טיר, זענען די װײַסע חברה אויסגעװאַקסן אויפן שװעל. נישט געקענט זיך פון זײ אָפּיאָגן, װי אַ פערד פון די זלידנע פליגן, װאָס דאַקוטשען אים.

— אַװעק בײַסטרוקעס! — האָט ער זיך געמאַכט זײ נאָכיאָגן.

ערשט דעמאָלט האָבן זײ אים באַכלײַאַפּעט מיט שנײ־קוילן אַזש דער אָטעם האָט אים פאַרכאַפּט.

— בעסער נישט מאַכן זיך זעענדיק, כאַפּט זײ דער שװאַרטשאַר — האָט ער אַ רעד געטאָן צו זיך אַלײן. — ס'איז דאָך עפּעס פּורים אויף דער װעלט...

די היימישקייט פון די פורימדיקע באגלייטער האט אנגעהאלטן א גאנץ יאר. ווען נאך זיי האבן אים דערווישט ארום די שולן, האבן זיי אים אפגעגעבן כבוד, ווי אויסגעדרעסירטע זעלנער א גענעראל:

— מאכט א ווארע! זלמן כאשע־מושעס!

צומארגנס איז זלמן געווארן דער אייגענער מוליער וואס אייערנעכטן.

דעמאלט האט שטאט געהאלטן: אויף צומארגנס נאך פורים. דאס האט באדייט א ווענד־פונקט, די דאטע, דער צייט־אפשניט: פונקט אין א חודש ארום איז פסח.

צומארגנס נאך פורים האט זיך געשטעלט דער מצה־סעזאן.

א שטיק אין ווינטער נאך האבן די „פאדריאט"־ארבעטער גענומען אריינשמעקן צו צדוקן, דעם פערעמאלניק אין דער אפענער קראם אריין:

— א פרעסטעלע אביסל, הא, ר' צדוק? און הינטערווייליכע, טאקע פאראיינסוועגן, גיך געכאפט א בליק אויב דאס פסח'דיק מעל איז שוין אפגעלייגט אין אפגעצוימטן שפייכלער. צדוק האט א וויש געטאן די פארמעליקטע, אנגעפרוירענע וואנצן און א קרעכץ געטאן דאס עניוותדיק קרעכצעלע, וואס האט געמיינט אי אלץ און אי גארנישט.

— א שווער ווינטער דאס יאר. עפל אין די קעלערן ווערן געפרוירן. סאדאווניקעס וועלן דערלייגן א סך געלט...

מערקט שוין יאשע דער ראמאנאווער אז פונטום איז אים פארלאפן דעם וועג און זיך באצייטנס באזעצט אויפן בענקל פון מאשיניסט. און ווי די זאך זאל נישט זיין — דערוויל אריינגעכאפט אן אדערויף.

— און חזקה איז טאקע גארנישט, הא ר' צדוק? — פרווט יאשע אריינווארפן א ווארט.

— א פינפערל פון א מיירע אראפגעלאזן. ס'איז א שווערע צייט. טוט ער ווידער א וויש די וואנצן.

— דוכט זיך, אז עמיצער איז פארפארן אין דרויסן, הא?

לאזט ער יאשען שטיין און גייט ארויס צום שליטן, וואס איז גראד פארפארן פארן טיר.

— נו שטא כאזיאין — וויל דער פויער וויסן — בודיעם קרוטיט? מ'וועט דרייען?

— בודיעם — מאכט ר' צדוק — פאסכא אוזשע זא הארא׳ו...

טוט ער א ווייז מיטן פינגער ווי דער פסח וואלט געדארפט אנקומען מיטן אלבער טראקט. ער איז צופרידן, וואס די גוים פון פאראיארן ווילן ווידער דרייען דאס גרויסע ראד פון דער מצה־מאשין. געהאט א שווער לייענען מיט די גוים ביז זיי האבן פארשטאנען, אז זיי דארפן נישט מיטברענגען צוב עסן נישט קיין חזיר, און נישט קיין ברויט, ווייל אין „פאדריאט" דארף אלץ זיין כשר.

— נו אדרבא — זענען מסכים די פּויערים, כאָטש דאָס קראַצן זיך אין די פּאָטיליצעס האָט באַדייט, אַז גאָר אינגאַנצן קלאָר איז עס נישט פאַר זיי.

— און פונוואַנען וועט מען נעמען כוח צו דרייען דאָס ראָד, ווייך טיאַשקאַ?

— סיעלאַדקי — זאָגט צדוק איין וואָרט. אַ שפּרונג אַזאַ — מ׳קאָן האָבן כוח אויך פון הערינג...

און אַזוי האָט צדוק דער פּערעמאַלניק, דער הויפּט־שותּף פון דער מצה־בעקעריי צוגעגרייט די אַרבעטער, זייטיק, ווי ער וואָלט יעדן אַ טובה געטאָן וואָס ער מאַכט איבערהויפּט אויף דעם „פּאַדריאַט״, פאַרגרייט ס׳מעל און גייט פאַרזאָרגן אַ שטאָט מיט מצה...

טאָקע צומאָרגנס נאָך פּורים האָט מען גע׳כשרט דעם גרויסן אויוון ביי שלמה עלינקעס, וואָס איז דעם גאַנצן ווינטער געשטאַנען אַ נישט־געהייצטער, פאַרשטעלט מיט אַ וועגטל. די ערשטע האָבן זיך אַ נעם געטאָן די זיפּערקעס, אויסצוזיפּן ס׳מעל. קנעטערקעס האָבן אויסגעשייערט קופּערנע בעקנס כדי צו פאַרקנעטן די ערשטע מיירע. יאַטן פריילעכע, אויסגערוטע, ווי רייט־פערד, וואָס רייסן זיך אין גאַלאָפּ, זענען געזעסן אויף די גלאַנציקע, מיט בלעך באַשלאָגענע טישן. ביי יעדן עק פון אַט די טישן איז צוגעשמידט אַ שווערער, פירעקיקער פרענט, אַ גאַנצע שטאַבע פון וועלכער עס הענגט נאָך אויף אַ קייט, די שפּאַר, ווי ביים זאָטל פון פערד, פאַר דעם רייטערס פיס. די קנעטעריז האָט געטאָן אַ וואָרף אַרויס אַ רונדע מיירע אויפן טיש. די איז נאָך געווען פעסט איינגעקלאַפּט, גוט צעמישט.

— נו, ס׳איז דאָך די ערשטע. מעג זיך נאָך גענוג אויסעסן ס׳האַרץ פון סיטשען ביי די לעצטע מיירעס. — מאַכט איין קנעטערקע צו דער צווייטער, ווי זי וואָלט זיך פאַרענטפערט.

דערזען די מיירע, האָט דער „טרעמבאָוושטשיק״ זי געטאָן אַ מעסט אָפּ מיט אַ מבינישן אויג, אַרויפגעלייגט אויפן מיטן טיש, אַריינגעוואָרפן די פוס אין שפּאַר ווי אַ געניטער קאַוואַלעריסט און היידאַ! וויאָ! זיך אַוועקגעלאָזט אין אַ גאַלאָפּ איבער דער מיירע. דער פירעקיקער פרענט האָט געקוועטשט דאָס ווייכע טייג, אָבער עס נישט צעריסן. אין דעם איז אייגנטלעך באַשטאַנען די גאַנצע חכמה. איז ער איין מאָל אַדורכגעלאָפן איבער דער קיילעכדיקער מיירע און דעם קרייז באַוואָרפן מיט האָריזאָנטאַלע קנייטשן: זי פלינק איבערגעדרייט און אָנגעהויבן זי אויסצוקלאַפּן ווערטיקאַל. אויפן טייג האָבן זיך באַוויזן ראָמבן, קוואַדראַטן, לעקעכער. ער האָט די קנייטשן געווירעט פון זיך און צו זיך.

ווען די מירע איז ענדלעך אנגעקומען צו דער מאשין, איז עס געווען א גוט אויסגעקנאטן, פעסט שטיק טייג, אבער נאך אלץ א פארעמלאזעס, וואס ווארט אויף דער האנט פון מייסטער.

דער מאשיניסט נעמט אריינלאזן די מירע צווישן שטאלענע וואלצן, איין מאל און נאכאמאל. האט זי זיך גענומען בלעטלען, וויקלען און באקומען די פארם פון א לאנגן האנטוך, וועלכן דער מאשיניסט טורעמט אויף קעגנאיבער זיך, אויף דער פלאטפארם.

— מאכט א ביסעלע דינער — בעט א גבירישע באלעבאסטע און שטעקט דערווייל אפ א האלבע זלאטע אין דער אפענער האנט פון מאַשיניסט. ווארים די אויגן פון מאשיניסט הענגען אויף די וואלצן, דעם מעסער. נאר די האנט דערפילט שוין דאס זילבער, נעמט די מצה זיך ציען דינער, איידעלער...

עס דויערט נישט לאנג און פון דער זייט פון אויוון דערהערן זיך גוואלדן:

— ס'מעג אריין א פייער אין דיינע זייטן אריין, פונטע — שרייט דער זעצער — מאכסט שוין פאפירעאס־פאפיר, מאכסטו שוין! ס'מעג א פלאם אריין אין דיינע קישקעס. דער אויוון פרעסט דאך מיר די מצות!

— הער נאר בעניע „בליץ" — דו קוק וויניקער אין פלעשל און מער אין אויוון — בלייבט פונטע נישט שולדיק קיין ענטפער.

א נייע מירע איז פארטיק. דערלאנגט דער מאשיניסט א שלעפ ס'הענטל פון מעסער און אויפן ווייסן האנטוך, וואס לויפט ווי א באַוועגלעכער באנד, נעמען זיך אויסלייגן פירקאנטיקע, געלעכערטע מצות.

פלינק זאמלט זיי צענויף דער געהילף און ווארפט אריבער קליינע פעקלעך צום בלער, איבער וועלכן עס הענגען די קאטשעלקעס. מיידלעך צעהענגען די רויע מצות, ווי טאשן־טיכלעך צום טריקענען, אויף די לאנגע וואלגער־האלצן. א גענייטע האנט טוט זיי א נעם, א וויקל פאנאנדער און שוין ליגן אויף דער צעגליטער פאסאדזקע אויסגעלייגט די מצות, שורה נאך שורה, ווי אויסגעמושטרירטע זעלנער אויף א פאראד. אז בעניע „בליץ" לייגט אריין די לעצטע שורה, נעמט זיך שוין ס'ערשטע בלעזלען, אדורכגענומענע פון דעם טרוקענעם גלי, ווערט זי ברוין, און די ברעגן הויבן זיך אן וויקלען. דעמאלט נעמט די לאנגע לאפעטע שפרינגען אין בעניעס האנט, זי זאמלט איין ריי נאך ריי. זיי פאלן פרישע, שמעקעדיקע אין גרויסן קאסטן.

— א ביסעלע גרעבער, — בעט זיך דער יידישער פויער גוטמאן — ס'זאל גוט זיין צו די בוריקלעך... דאס גיט שוין פונטע נאך מיטן גוטן ווילן...

די פּאַקערס קערן אַ וועלט. מיט פלינקע פינגער בויען זיי די מצות אײַן אין פּירעקיקע שטרויענע קאַרבן, איינס אין איינס. אַ בנין ממש.

אַז דער קאָרב שטייט אַ פּאַרפּאַקטער, איבערגעצויגן מיט אַ ווײַסן לײַוונט, פּאַרוואָרפט מאָטל גאָד אַ שטריק איבער אים און לאָזט זיך אַוועק שפּאַנען איבער דער נאָך פּורימדיקער בלאָטע.

דאָס טראָגט ער אַריין דעם פּסח אין שטוב אַריין.

אַרום אַ זייגער צוועלף, נעמט דער זעצער קלאַפּן מיטן לאָפּעטע אין קאַסטן אַריין:

— נו, פּרייַלעכער מיידלעך, פּרייַלעכער! ווארמעס! ווארמעס!

די „טרעמבאַוושטשיקעס" נעמען קלינגען מיט די אייזערנע פּרענטן, ווי מיט מאַשין־געווער, אַזש די מיירעס שפּרינגען אונטער ווי לעבעדיקע. צעקלינגען זיך די קייטן ווי פערד וואָלטן געהירזשעט...

די לעצטע מיירע — לאָזט ווײַסן פּונטע, דער מאַשיניסט.

נאָר דעמלט זענען שוין די קנעטערקעס נישטאָ. זיי מוזן נאָך באַווייזן אַנצוואַרעמען נעכטיקן קרופּניק, אָדער צושטעלן די פּיש־קאַרטאָפל. אַז די לעצטע קאַטשעלקעס פאַרשווינדן אין אויוון, צעלייגן זיך די מיידלעך, וואָס זענען שעהן געשטאַנען איבערגעבויגן איבער די שטעקנס — אויף די בלעכן.

די פּויערים, אָט די וואָס טרייבן מיט זייער כוח די מאַשין, פאַר־קלייבן זיך אינדרויסן צווישן די ברעוונעס האָלץ: צעעפּענען לייוונטענע זעקלעך און נעמען מאָלן אויף אַלע ציין, כדי אין דער קאָרגער שעה, צוריקקריגן די פאַרלוירענע ענערגיע, עס זאָל זיי סטייען פאַרן גאַנצן נאָכ־מיטאָג ביז אַ שטיק אין אָוונט אַריין.

געקייט האָבן זיי ווייסן צוואַראָד מיט שוואַרצן קאָרן־ברויט און צו־געטרונקען קאַלט וואַסער פון אַ קופּערנער קוואָרט.

בעניע „בליץ", דער זעצער, האָט פאַנאַנדערגעשאַרט דעם זשאַר אי־בערן גאַנצן אויוון, די „פּאַסאַדזקע" זאָל נישט קאַלט ווערן.

— אַנישט ברענען אויבן מצות, און אונטן בלייבן זיי רוי...

נאָכער וויקלט ער אייַן אַ הערינג אין אַ רויער מצה און לייגט אים אַריין אַפּצובראָטן.

אין קליינעם, זייטיקן חדרל, וואָס הייסט, אַזוי צו זאָגן, קאַנטאָר, האָט פּרומטשע בענעראָף, די בוכהאַלטערשע, אַ הויכע, געשטאַלטיקע יידענע, וואָס האָט אַליין אויסגעפּילט אַ האַלבן קאַנטאָר, זיך געפּאַרעט אַרום די חשבונות. זי איז נישט געווען סתם אַ בוכהאַלטער, געראָנגענער מענטש, נאָר אַ שותף צום „פּאַדריאַט".

איז וועדליק דעם שטייגער, ווי עס פירט זיך די וועלט, איז עס אַזוי געגאַנגען יאָר ביי יאָר...

ב.

גערדיכט באַזעצט זענען די צוויי צימערלעך ביי מיליעצקי, דעם זייגער־מאַכער, אין הויז. דאָ איז איינגעקוואַרטירט דער פאַראיין מיט זיין ביבליאָטעק, וואָס הייסט: „אַרבעטער־ביבליאָטעק אויפן נאָמען פון רבקה גאַלין". ענג צוזאַמענגעקוועטשט אַרום טיש זיצן די פּאַדריאַט־אַר־בעטער. אין אַ וואָסערע צוויי חדשים אַרום איז שוין פּורים. מען הערט שוין זלמן כאַשע־מושעס איינשפּילן אויפן פידל נייע ניגונים, וואָס דער־ווייל איז עס נאָך נישט מער ווי געגרימפּלט. האַלבע טענער, פּערטל טענער, נאָר צדוק ווישט זיך פון די וואָנצעס, ווי אַזאַ זאַך ווי פּסח, אַ מצה־פּאַדריאַט און פּרנסה, אויף וועלכער מען וואַרט אַ גאַנץ יאָר, וואָלטן גאָר נישט עקזיסטירט. עפּעס ווי ער וואָלט גאָר פאַרגעסן ר' צדוק, און רעדט רק פאַרשטעלט.

— אַ שלעכטער אוראַזשיי געווען דאָס יאָר. שווער מיט ווייץ פאַרן נוליאַוון מעל.

און אַנדערש מאָל מאַכט ער:

— אַז קראַשעווסקע יאָגט זיך נישט צו כשרן די מיל. כ'קען אים עפּעס נייטן?

אַזוי לייגט אויס זיינע טענות פאַר דער פאַראיינס־פאַרוואַלטונג איטשע לעמעש, וועמען מען רופט גוט־ברודעריש: בוראַק. און אַנדרייט אויף זיין זייען גערטנער, פּאַרען זיך מיט זיי אַ גאַנצן זומער און נאָכער שטעלן פּעסלעך אוגערקעס אין אוזשינקער טייך.

— ווילן מיר טאַקע, — מאַכט איטשע, — אַז דער פאַראיין זאָל עפּעס טאָן אין דער זאַך, אַז נישט איז ביז גאָר ביטער...

דוד „סאַראַוועדקע", דער סעקרעטאַר פון פאַראיין האָט אויסגעזען מיד, נישט אויסגעשלאָפן. זומער האָט ער זיך „געמאַטערט" כדי אַרויס פון פּריזיוו. פון דענצמאָלט און קען ער נאָך אַלץ צו זיך נישט קומען. אפילו די צוגעלעגענע פּאַמעראַנצן, וואָס ער קויפט ביי גערשל „לאַצאַץ" אין קנייפּע, קענען נישט צוריקברענגען זיין מראה.

— דער פאַראיין, דאַרפט איר וויסן, זאָרגט פאַר די אַרבעטער, וואָס אַרבעטן אַ גאַנץ יאָר ביי סטאָלע באַלעבאַטים — אַזוי האָט דוד אָנגע־הויבן — איר זענט נאָר סעזאָניקעס. אָפּגעאַרבעט די פּאָר וואָכן און אויס. איינער זעצט בוריקעס, און אַנדערער דינגט סעדער און נאָך איינער טוט גלאַט גאָרנישט ביזן פרישן סעזאָן. טאָ ווי אַזוי קענט איר ווערן אונדזערע מענטשן, פון פאַראיין טאַקע. און צוריק געשמועסט, זענען מיר דאָך „לינקע" און מצה איז אַ קלעריקאַלע אָנשיקעניש, וואָס איז גוט פאַר...

— וואָס הייסט — האָט אים איבערגעשלאָגן די רייד לייזער געצאַוו — מענטשן וועגדן זיך, דאַרף מען העלפן. די צייט שטייט נישט אויף איין אָרט, נישט נאָר אין דער וועלט, נאָר אַפּילו נישט אין „פּאָדריאַט". אַט האָט מען ערשט געדרייט די מאַשין מיט די הענט, פּויערים האָבן זיך אין איר איינגעשפּאַנט. ערשט דרייט שוין די מאַשין אַ מאַניעזש מיט פֿערד און דאָס יאָר וועט מען אוודאי דרייען מיט עלעקטערע. אָבער צדוק באַהאַנדלט די אַרבעטער ווי שקלאַפֿן, פּונקט ווי זיי וואָלטן קיינמאָל נישט באַפֿרייט געוואָרן פֿון „פּאַנשטשיזנע". ס'איז נישט די פֿראַגע: יאָ מצה אָדער נישט מצה. עס איז אַ קלאַסן־קאַמף. אָט האָט קאַרל מאַרקס געזאָגט — טוט לייזער אַ ווייז מיט אַ צעשפּרייטער האַנט אויפֿן וואַנט, וווּ עס איז געהאָנגען מאַרקס פּאָרטרעט, געצייכנט מיט קויל פֿון היימישן מאָלער מאָטל ליס, און אונטערן בילד האָט עס מיט רויטע אותיות אַרויסגעפּייערט: „די אַרבעטער קענען נאָר פֿאַרלירן די קייטן פֿון די פֿיס, געווינען קענען זיי אָבער די גאַנצע וועלט". ער האָט געמאַכט אַ פּויזע ווי ער וואָלט איטשע „בוראַקן" און יוסף פּונטען געבן די מעגלעכקייט איבערצולייענען דאָס וואָס קאַרל מאַרקס האָט געזאָגט און באַשליסן צי זיי ווילן טאַקע, אַז צו זיי זאָל געהערן די גאַנצע וועלט, אָדער צי זענען זיי גרייט אַדורכצוקומען אויף עפּעס ווייניקער...

— נישט שייך צו איבערזאָגן אַלץ וואָס מאַרקס האָט געזאָגט — האָט לייזער מאַרקסן אַזוי שנעל נישט אָפּגעלאָזן — מאַרקס האָט געזאָגט, אַז וואָס מער אַרבעטער מירן האָבן אונטער אונדזערע פֿענער, אַלץ נענטער וועלן מיר זיין צום זיג...

דער עולם האָט געשוויגן סיי צוליב דער וויכטיקייט פֿון דעם, וואָס מאַרקס האָט געזאָגט און סיי צוליב דעם, וואָס מען נעמט זיי צו אַלס שותּפֿים צום זיג...

דוד „סאַראַוואַדקע" (ריקלין, האָט ער אייגנטלעך געהייסן, נאָר ווער גיט עס אַכטונג אויף אַזעלכע זאַכן) האָט פֿאַרקנייטשט דעם שטערן, וואָס איז געווען אַ הויכער, למדנישער און איז אַריינגעפֿאַלן אין אַ טיפֿן, גלאַנציקן פֿליך, זיך געפּרוווט דערמאָנען, ווו געפֿינט זיך דאָס ביי מאַרקסן דער אָפּזאָץ מיט די פֿענער. אין צימערל איז אָבער געווען אַנגערויכערט, דושנע, און דער מוח האָט זיך נישט געלאָזט עקספּלואַטירן.

— נו מילא — האָט ער אַ רעזיגנירטער געפּסקנט פֿאַר זיך — אויב אַפּילו עס איז נאָר לייזערס תּורה. איז עס אויך נישט שלעכט. און צו די אַרבעטער מאַכט ער:

— מירן זען אַן עצה, און דערווייל זיי נישט געפֿאַלן...

* * *

נאך שבת האט לייבל אייזענבוד זיך אראפגעכאפט קיין ווילנע. כאטש ער איז נישט געווען איינער פון די פאראיינס־לייט, איז ער אבער געווען דער אנפירער ביי די „לינקע" און אויך צייט געהאט מער ווי אנדערע. דער ווילנער לערער מאיר גליאט האט אים מיטגעגעבן א בריוול צו זיין טאטן...

ג.

געלאזן אין גאנג די „אקציען־געזעלשאפט" האט דוד ריקלין. זיין קאפ, נאקעט ווי א ביינערנע ביליארד־קויל, איז אבער אנגעפילט מיט תורה, פון וועלכער ער האט מער נישט געהאלטן. גאר פשוט. איבערגע־דרייט דעם דישל און אויס ישיבה־בחור. פאר אים צו באנעמען א בוכ־האלטערישע סברא איז געווען ווי ביי א יונג אויפעסן א צוקער־לעקאך.

אין זיין מוח האט ער אלץ איינגעטיילט אין רובריקן ווי א צעווירעט בלאט: דעבעט און קרעדיט. ציפערן. צוויי מאל צוויי איז פיר.

— דא — האט ער אנגעוויזן איטשע „בוראקן" — שטייען פאר־שריבן דיינע פראצענטער. דא איז נישט ביי צדוקן. דא שלינגט מען נישט אראפ קיין מיירעס. דא — האט ער אונטערגעשטראכן דעם „דא", וואס האט געמיינט אי דאס גראבע בוכהאלטעריע־בוך, אי דעם נייעם ארטיעל. אנגעפירט פון פאראיין — דא באקט מען מצות לויט דער נייער ארדנונג פון מארגן, — האט ער נישט פארפעלט צו באמערקן כדי אויך איינער פון דער מאסע זאל באגרייפן דעם אויפטו.

דער אויפטו מיטן מצה־פאבריאט האט זיך ווי א קליין וואסערל, וואס ווערט אנגעפילט מיט פרילינגס־שטראמען, זיך צעגאסן ווייט איבער זיינע ברעגן. יעדע ריטשקעלע וואס האט זיך ארייגעגאסן, האט דערפילט אין זיך דעם כוח פון ברייטן שטראם.

— קודם וועט מצה ביליקער ווערן — האבן געשמועסט יידן־באלע־באטים וואס קענען זיך נישט פארגינען צו צאלן צדוק'ס פרייזן.

— יום־כיפור קעמפט איר קעגן קלער און אויף פסח באקט איר מצות — האבן גאר־לינקע געמוסרט די פאראיינס־לייט — פיין דערלעבט, סאציאליסטן באקן מצות האנט איין האנט מיט כלי־קודש!

— דאס האט איר טאקע א באוויז, אז מען קען אויסקומען אן באלעבאטים. דער מערווערט געהערט דעם ארבעטער און דער געזעלשאפט — האט זיך געהיצט שלמקע „ציגעלע" שטארק צופרידן מיטן אויפטו פון פאראיין און אויך מיט דעם וואס עס איז דא א געלעגנהייט צו באַ־ווייזן זיך מיט מארקסיסטישן ווסן.

— טו נאָר א קוק, מיט וועמען זיך פאַראייניקט אין קלאַסן־קאַמף. מיט פונטען און איטשע לעמעש. זיי זענען דאָך אפילו קיין לומפּן־פּראָ־לעטאַריער אויך נישט. זיי זענען פּשוט אָרימעלייט מיט קליינבירגער־לעכע השגות...

— אָבער לעבן, פּרנסה דאַרפן זיי? זיי דאַרפן. זאָל צדוק זיך צע־שטאָפּן דעם טייסטער און די אַרבעטער זאָלן האָבן קדחות מיט כשרן פּאַרעם? אויך אויף די אָרימעלייט מוז רעכענען דער אַרבעטער־קלאַס.

— איר צעבייט א גרויסע רעוואָלוציע אויף קליינגעלט — האָבן די גאַר־לינקע זיך געפּרוווט אויסטענה'ן. כדי כאָטש לפּנים וועגן בלייבן גערעכט.

אין דעם אויסגעשליפענעם מוח פון דוד ריקלין האָט זיך פּאַמיעש־טשעט די גאַנצע „אַקציאָן־געזעלשאַפט" מיט אַלע אירע פּלענער, ציפערן און חשבונות. יעדערער האָט באַקומען זיין גלייכן חלק פּראָפיט, אַחוץ אויסגעצאָלט פאַר דער אַרבעט. אַלץ וועדליק עס איז פאַרשריבן אין בוך. און אַרבעטער האָבן הנאה געהאַט. אי מען אַרבעט און אי מען האָט אַן אייגענע מאַשין...

— די קהלה דאַרף קויפן מעות־חיטין־מצה פון דעם אַרבעטער־אַרטעל — אַזוי האָט פאַרלאַנגט דער דאָזער פון דער ליסטע נר. 4, לייבל אייזנבוד — ערשטנס, איז עס ביליקער ווי ביי צדוקן מיט פּרומטשע בענעראָף און צווייטנס — דאַרף יעדער ייד, וואָס רעגיסטרירט זיך נאָך מעות־חיטים, קריגן מצות און נישט קיין געלט. געלט דעמאָראַליזירט אי דעם געבער אי דעם נעמער. עס טיילט איין קבצנים אויף בעסערע און ערגערע. און יעדערער דאַרף קריגן מצות לויט דער גרויס פון זיין פאַ־מיליע...

האָט די קהילה נאָכגעגעבן. קען מען איינרייסן מיט א שטאָט?

יאַנקל דער שמיד האָט אויך צוגעלייגט א האַנט צו דעם זיג פון אַרבעטער־קלאַס. יעדן אויפדערנאַכט, נאָך דער אַרבעט, איז ער ווי צוגע־וואַקסן צו דער גרויסער מאַשין־ראָד און זי געהאָלפן דרייען. דער פּלאַץ אין אויוון האָט געפּלאַקערט און געוואָרפן א רויטלעכן שיין אויף די ווענט, אויף די פּנימער. אויף איבערגעדרייטע קאַסטנס זענען געזעסן די פאַראיינס־לייט, סטאָלערס און שניידער און הנאה געהאַט.

— עס אַרבעט זיך אַז באַלעבאַטים און פונדעסטוועגן גייט א גאַנג...

— דאָ ווערט געשמידט דער מאָרגן פון דער וועלט — האָט זיך לייזער געצאַוו נישט געקאָנט איינהאַלטן כדי נישט צו זאָגן עפּעס וויכ־טיקעס...

ד.

דער אַלטער פוקס איז געלעגן אין זיין נאָרע, געקוקט אויף דער ווייס־פאַרשנייטער וועלט, געזען די אַלע געפאַרן וואָס לויערן אויף אים, אויב ער וועט זיך אַצינד אַרויסלאָזן אויף יאַגד. אומעטום, וווּ ער וועט נאָר שטעלן אַ פוס, וועלן זיינע טריט בלייבן אָפּגעדרוקט אין שניי און די שפּיר־הינט וועלן זיי דערשמעקן, אַרומשפּרינגען. די מענטשן וועלן פעסטער מאַכן די צוימען אַרום די הינער־שטייגן.

ער איז געלעגן דעריבער אין זיין וואַרימער, מיט היי אויסגעבעטער נאָרע, געגריזשעט אַן אַלט ביינדל, וואָס איז נאָך געבליבן פון פאַראַיאָרן און געוואַרט אויף דער געלעגנהייט. אין זיין פוקסישן קאָפּ האָט ער אויסגעשפּינט די פּלענער ווי צו פאַנגען די נאַרישע הינער. ער האָט אויס־גערעכנט די קלוגיטשקע גענג זיינע, וואָס וועלן פאַרפירן די שפּיר־הינט ווייט פון זיין נעסט. ער איז געווען זיכער אין די אויסגעפּלאַנירטע גענג, ווייל דאָס איז דאָך דער סדר פון דער וועלט:

— די הינער זענען באַשאַפן געוואָרן דערצו, אַז דער פוקס זאָל האָבן וואָס צו עסן...

צופרידן מיט דער לעבנס־פילאָזאָפיע האָט דער פוקס געדרימלט אויף זיין ווייכן געלעגער...

אַזוי האָט אויסגעזען אין יענע ווינטער־טעג דער אַלטער פוקס — צדוק.

— פאַראַיאָרן זיך אַ קאַפּיטשקע באַנאַרישט. אַז מ'ציט ס'שטריקעלע צו פיל אָן, פּלאַצט עס. נאָר דאָס יאָר וועל איך עס מירצישעם אָפּנעמען...

מיט כיטרע, פאַרפירערישע ווענן האָט ער געבראַכט צו זיין טיש יוסף פונטוסן און איטשע לעמעש, די צוויי הויפּט־אַקציאָנערן פון דער מאַשין.

דער פינקלדיקער, מעשענער סאַמאָוואַר, וואָס האָט געשטאַמט אַזש פון טולע, האָט געזאָטעמט שווער, אַרויסשיסנדיק פון צייט צו צייט אַ פאַר וואָלקנדלעך דאַמף. ער איז געשטאַנען אויבן־אָן ווי עס פּאַסט פאַר אַ גבירישן סאַמאָוואַר און אין זיין קרוין האָט זיך געפּאַרעט אַ פאַר־צעלייען טשייניקל מיט שמעקעדיקן וויסאָצקעס טיי.

אַנטקעגן אים, פונקט מיט אַזאַ ווירדע, מיט אַזאַ אַנזעעוודיקייט און זיכערקייט אין זיך, ווי זיי וואָלטן קאָנקורירט מיטאַנאַנדער, איז געזעסן פרומטשע בענעראָף. איר שוואַרצער קאָפּ שיינט מיט די גלאַט־פאַרקעמטע האָר, איר פּנים לייכט מיט אַ כמעט יוגנטלעכער פרישקייט, עלעהיי אַ פּופּינקע און דער גאָלדענער צאָן הנדלט זיך מיט אַן אומשולדיקן שמייכל. דער שמייכל האָט איר צוגעגעבן אַ אַראָמאַט פון ווייבלעכקייט.

דער הויכער בוזים האָט זיך ביים אָטעמען באַוועגט זייער דיסקרעט און דאָך האָט מען אים געמוזט באַמערקן. געוועזן איז זי אַן אַלמנה און אַ מאַמע פון צוויי יונגע, שוואַרץ־חנוודיקע טעכטער. איר גאַנצע ענערגיע האָט זי אַריינגעוואָרפן אין מסחר.

דער מעל־סוחר, וועלכן מ'האָט גערופן נאָר מיט איין נאָמען — צדוק, האָט זיך בנעימותדיק געטרונקען אַ גלאָז טיי מיט פּריקוסקע. זיין הויכע, דאַרע געשטאַלט מיט די גרוילעכע וואָנצן האָט געכאַפּט דעם אָנבליק פון אַ פּריץ, אַ שליאַכציץ, וואָס האָט פאַרבלאָנדזשעט אין די ווייסרוסישע קאַנטן. געוועזן איז ער אָבער אַ מעל־סוחר, וואָס האָט אויך אָפּגעקויפט תבואה און געלאָזט עס איבערמאָלן. אַ פּערעמאָלניק. און ווי ווייט איז עס פון אַ פּערעמאָלניק ביז אַ מצה־בעקעריי? איינס איז גע־קנופּט אין צווייטן. נאָר ווייל איין מענטש קען זיך דאָך נישט צעריסן, איז פּרומטשע צוגעשטאַנען פאַר אַ שותּף צום פּאַדריאַט.

יוסף פּונטוס האָט זיך ביי דעם טיש געפילט נישט באַקוועם. אויפ־געוואַקסן פון אַ פּיזשיק ביז אַ מאַנצפּאַרשוין אין חיים „שוועטליעס" געסל, ווו גאָר אָפּט האָבן זיך אַרומגעוואַלגערט שיכורע זעלנער, הפקר'דיקע שקצים, וועלכע חיים האָט אַרויסגעוואָרפן פון זיין „הייזל", האָט זיך אויך אַ שפּאַר ביסל ריזיקאַליש־הפקר'דיקעס אָפּגעזעצט אין זיין בלוט. עס האָט אים געקיצלט ביים פּופּיק, וואָס אַזאַ ייד אַ גביר און למדן ווי ר' צדוק, רעדט צו אים ווי צו זיינס גלייכן און וואָס די געשטאַלטיקע פרוי בענעראַף שמייכלט צו אים מיט איר גאָלדענעם צאָן.

דער קאַלכנער אויוון האָט געוואַרימט — אַ מחיה. די קאַכיקע גלאָז טיי האָט ער געזען צו טרינקען איינגעהאַלטן. באַלעבאַטיש, נישט מיט צו גרויסע זופּן, און דעם צוקער נישט צו כראָמשטשען מיט די ציין, נאָר לאָזן עס צעגיין אויפן צונג. סיי דער הייסער אויוון און סיי די אָנ־שטרענגונג צו האַלטן שטאַט, האָבן אַרויסגעקוועטשט גראָבע טראָפּנס שוויים אויף זיין שטערן.

זופנדיק פון טעצל די הייסע טיי, האָט ער געהאַלטן אַן אויג אויף דער פרוי בענעראַפס הויכן בוזים, וואָס האָט זיך געוויגט כמעט פאַר זיין נאָז, אַזש ער האָט געפילט די וואַרימקייט וואָס שטאַמט פון אים. דער בוזים האָט זיך געהוידעט ווי אַ שיף אויפן כוואַליענדיקן ים און אים איינגעוויגט. ער האָט כמעט ווי פאַרגעסן נאָך וואָס ער איז אַהערגעקומען. עפּעס אין אים האָט זיך אָנגעגאָסן מיט אַ שווערקייט, וואָס געוויינלעך קומט עס פון טרינקען אַלטן מעד. אַ שווערקייט, פון וועלכער מען האָט הנאה.

איטשע לעמעש, דער אַגאָראָדניק, אַ נידעריקער, אַ דאַרער, ווי אַ דאַרנדיק געוויקס אין זיין גאָרטן, איז געזעסן איינגענורעט מיטן קאָפּ

אין טיי־טעצל און גערולדיק געטרונקען. א בחור׳ל פון א נישט־פארמעג־לעכער היים ארום די שולן, האט ער געוווּסט ווי שווער מען מוז ארבעטן אויף חיונה, אז א ווייב מיט קינדער פארלאנגען פאפע. פאר אים איז פרומטשע געווען נישט מער ווי צדוק — צוויי גלייכע שותפים צום פאדריאט.

— זי האט א מאנסבילשן קאפ אויף זיך, די יידענע — דאס איז געווען די איינציקע מחשבה, וועלכע ער האט וועגן איר געקענט טראכטן.

— איך האב א ניוד נאר וואס צדוק האט פארבעטן, נאר א קרענק וועל איך נעמען רעדן דער ערשטער. געזען האט ער זיך שוין ווי א גלייכער שותף צו א נייעם פאדריאט.

איטשע איז געווען ווי א געוויקס, וואס שטעקט טיף מיט די ווארצלען אין דער ערד און לאזט קוים ארויס עטלעכע בלעטלעך אין דרויסן.

— ווארים וואס זענען די בלעטלעך, בלויז פאנטאזיע, זאפט האט נאר די מאמע־ערד.

— דאס איז די פילאזאפיע פון א ,בוראק״ — האט געפסקנט אלטער מארגאליז, דער נישט־דערגאנגענער רבי׳לע, וואס איז אנשטאט א רב — געווארן א שניידער.

דער אלטער פוקס האט אלץ געזען. מיט פונטוסן איז ער געווען אויף א דרך. דערפילט, אז איצט דארף ער נעמען די זאך אין זיינע הענט.

— כ׳מיין איטשע, וואס איז דער תכלית אנצושטאפן א שטאט מיט אומזיסטע מצה — האט ער געזאגט דרך־אגב, גארנישט מיינענדיק חלילה, ווארים ער איז דען א שונא דער שטאט?

— און ווידער, אז מען קען עס מאכן ביליקער, דארף מען טרייבן צוויי מאל מאשינען מיט מענטשן, מיט הוצאות? איינע קען זיך דען נישט ס׳פראווען? עט מען ארבעטן א פאר שעה לענגער...

אז איטשע האט געגעבן תקיעת־כף:

— אפגעמאכט איז אפגעמאכט — האט זיך פונטע אויפגעוועקט ווי פון זיסן דרימל, א כאפ געטאן פרומטשעס האנט אין זיינער און אויסגעברומט:

— אפגעמאכט...

ה.

ביים שרייב־טיש אין ביורא פון „טאז״ איז געזעסן אייזל משה פע־טערבורגערס. מען קען אפילו זאגן: אייזל אלבענסקי, ווארים צו געדענקען

משה פּעטערבורגער, דעם שוסטער, איז אַ גאָר לאַנגע מעשה. ער האָט אַדורכגעקוקט די אָנגעקומענע בריוו, און אונטערגעברומט.

— אַ פּראָסט אַ ביסל, אַז די הענט צענעמען זיך גאָרנישט...

ביים קאַכל־אויוון, וואָס איז מיט צוויי זייטן אַריין אין צימער, האָבן זיך געוואַרעמט לייבל און איטשע טשאַרנע, דער אַרבעטסלאָזער פּראָוויזאָר, וואָס געדענקט נאָך די צייטן ווען ער האָט געאַרבעט אין זוסמאַנס אַפּטייק.

— ס'וואָלט נישט געשאַדט עפּעס אויסצוטרינקען און צובייסן מיט אַ פּערטעלע „באַטשעק" — האָט איטשע געפּסקנט — ס'איז די אמתע רפואה צום פּראָסט!

— הייבסט שוין אָן, סענדער, מיט דיינע רפואות — האָט אים אייזל גערופן מיטן נאָמען פון אַפּטייקער.

מיטאָמאָל האָט זיך די גאַס־טיר צעפּראַלט און שלמקע „ציגעלע" איז אַריינגעפאַלן אין איין אָטעם און אַרויסגעשאָסן מיט וועלכן דאָמף, וועלכן ער האָט מיטגעבראַכט פון גאַס:

— זיי האָבן געמאַכט יד־אחת!

— דיינע רעוואָלוציאָנערן — האָט אייזל זיך נישט געקענט איינ־האַלטן...

— אָבער וואָס וועט מען טאָן מיט אַזוי פיל אַרבעטער, זיי בלייבן דאָך אָן ברויט. זיי וואַרטן אויפן סעזאָן אַ גאַנץ יאָר?

— דאָס, וואָס מען האָט געטאָן איין מאָל, קען מען טאָן אַ צווייטן מאָל. קיין מצה־מאַשינען פעלן נישט אויס אין ווילנע...

משה־רוווע דער מוליער, כאָטש ער איז געווען אַ היפּש ביסל טויבלעך, האָט פונדעסטוועגן יאָ דערהערט וואָס עס האָט פּאַסירט:

— ווי איינער זאָגט: פון אַ חזירישן עק קען מען קיין שטריימל נישט מאַכן... נאָר גאָט פאַרן באָרד האַלטן זיי נאָך נישט.

צומאָרגנס האָט ער זיך געשטעלט צו דער אַרבעט אין אַלטן בנין פון עלעקטראָווניע, וואָס איז געשטאַנען ליידיק, ביי זוסמאַנען אויפן הויף. ער האָט גענומען אויפשטעלן אַ בעקער־אייוון.

— די רעוואָלוציע טאָר נישט פאַרשפּילן.

פון גאַראַדיע זענען געקומען שליטנס פאַרלאָדענע מיט מעל, צוויי נולן כשר לפּסח. פון זוסמאַנס קינאָ איז געוואָרן אַ מעל־סקלאַד.

אויף צומאָרגנס נאָך פּורים איז די מצה־מאַשין פון פאַראיין אוועק אויף עלעקטרע מיטן גאַנצן קנאַק.

די שטאָט האָט אָנגעקוואָלן: מיט דער חברה שפּילט מען זיך נישט!!!

י. מ. לעווין

די עקידה

אין אַ פריען פרימאָרגן
נאָך פאַרן שפּראָץ פון טאָג,
ווען ס'איז נאָר וואָס געוואָרן דערוואָרגן
דער לעצטער, וויינענדיקער געקלאָג
פון שאַקאַלן, וואָס לויפן פונעם באַגינען
מיט געוווי ווי געשלאָגענע הינט,
צוזאַמען מיטן חושך ערגעץ-ווו צו אַנטרינען
פאַר זייערע ביינאַכטיקע זינד —
ווען ס'האָט ווי אַ פליסטער, צאַרט און שטיל
אַ בלאָז געטאָן דער פרימאָרגן-ווינט —
האָט אברהם צו די זאַמדן קילע
פרום דעם קאָפּ געבויגן,
און מיט גרויס כוונה אין די געשלאָסענע אויגן
זיין שחרית־תפילה
אָנגעהויבן זאָגן —
דערווייל, שטאַרבט אָפּ די בלאַסע לבנה
בנשיקה,
די זון נעמט ירושה — איר חלוקה —
ס'הויבט אָן טאָגן.

באַלד נאָכן דאַוונען איז אברהם דער אַלטער
מיט אַ געבויגענעם קאָפּ, פול מחשבות שווער,
מיט פאַמעלעכע טריט, מיט שווערע הענט,
ווי ער וואָלט טראָגן פולע מילך-קאַנען,
טאָפּטשענדיק פאַרלוירן צווישן אייגן-היימישע ווענט,
זיין אייזעלע גענומען שפּאַנען.

דערנאָך האָט ער שטיל, זיפצנדיק,
זיין זון פון שלאָף געוועקט,
און צוואַרפנדיק שרה'ן אַ בליק פול מיט שרעק
איז ער, בגנבה, מיט יצחקן פון הויז אַוועק.

גייט זיך אברהם, דער ראש פון אַ שבט,
דער גאָט-זוכער און זעלבסט דערקענער,
אינעם שטילן פרימאָרגן, פון זיין היים אין באר-שבע
צום הר-המוריה זיין זון צו פאַרברענען.

פאַרטראַכטערהייט,
דאָס אייזעלע ער טרייבט,
וואָס קלאַפּט מיט דראָבנע טריט
איבערן זאַמדיקן וועג.
ער בליקט צו יצחקן,
ווי ער שפּאַנט לעבן אים אָן סימן פון שרעק,
מיט אַ פּנים אַ רואיקס, ווי עפּעס פאַרקלערט.
און ער טראַכט, אברהם, ער טראַכט
נאָכטראַכטעניש נאָך פון ביינאַכט —
האָט ער דאָך אַ חלום געהאַט,
אין וועלכן זיין אויסדערוויילטער גאָט
האָט צו אים געזאָגט מיט געבאָט:
— „כ'בין מיט ציגן זאַט
און מיט לעמער,
וואָס דו ברענגסט פאַר מיר —
איך קען דיך, אברהם, ביסט נגידיש-ברייט,
דאָס מאָל
פון יצחק'ן, דיין זון
אַ קרבן מיר גרייט" —

גייט אברהם און טראַכט,
טראַכט און גאָרנישט ער פאַרשטייט —
וואָס וויל אלהי?
ער ווייסט דאָך באַשייד,
אַז צו זיין אייגן קינד איז יעדער פאָטער געטריי —
וויל ער אים פּרוּוון — וויי! —
צי איז נישט עפּעס אַ שינוי
געקומען אין זיין אמונה?!

י. מ. לעווין

ווי זאָל ער פאַרשטיין?...
ער האָט דאָך בחוש געהערט
מיט זיין אינערלעכער שמיעה:
— „אברהם, אברהם,
גיי אויף צום הר-המוריה
אַ אַ לאַם אָדער אַ רינד,
און אויב דו געפינסט נישט קיין קרבן אַ גרייטן
אַ ציג, אַ קאַלב, אַ שטיער —
ברענג נישט קיין קרבן אַ צווייטן,
נייערט פאַר מיר
זאָלסטו ברענגען פאַר אַ קרבן דיין קינד!"

ציטערט דאָס הארץ ביים אַלטן טאַטן.
פאַרן קינד עס ציטערט
און פאַר גאָט —
אָבער אברהם אַ טיפן גלויבן האָט,
אַז זיין אויסדערוויילטער אלהים,
דער באַשעפער פון כל הברואים,
וואָס פירט די וועלט מיט חכמהדיקן דין
איז אויך מיט רחמים פול — — —
און געבויגן טיף האָט ער דעם קאָפּ פאַר אים
און פאַרן גרויסקייט פון זיין ווילן —
נישט צו חשבונען צופיל — — — —

— — — — — — — — — — — — —

אַלע ווייסן דאָס פון חומש ווייל
אַז ע ק י ד ה —
אַפילו
מיט קדושה און תפילה
איז גרויל!
אַז ווען אברהם צום באַרג זיך געהויבן
האָט
און געהאַט מיט זיך אַלץ —
דעם קרבן, דאָס מעסער, פייער און האָלץ,
און אויך אַ פעלדזן-פעסטן גלויבן
אַז אַזוי ווי ל ג אָ ט —

ל י ד ע ר

איז נישט אַזוי סתם
אַ נס געשען מיטן בראשיתדיקן ראָם —
אַז געווען צו דער מעשה דער שליסל
און איר טיפער מוסר:
דער קרבן יצחק און זיין פאָטער אברהם
זאָלן אַרויס פון פּרווו אָן אַ פּגם — —

עס זענען געווען גוטע, אַלטע צייטן
מיט מעשהלעך גרויסע און שיינע,
ווו אַלץ האָט זיך געענדיקט בכי-טוב —
קאָן מען האָבן אמונה אין די צייטן נייע
מיט אמתע עקידות פון יצחקלעך קליינע,
מיט מעשהלעך מיט אַ גרויליק סוף? —

— — — — — — — — — — — — — —

ווען צוזאַמען מיט די יצחקלעך,
וואָס זענען געגאַנגען
מיטן עלנט אַלס שפּילצייג,
זענען אויך געגאַנגען די אברהם׳ס,
די צעטרייסלטע טאַטעס,
זענען אויך געגאַנגען די שרה׳ס,
די פאַרחושכטע מאַמעס,
זענען מחנות געגאַנגען געטריבן צוזאַמען,
די קערפּערס פאַרהונגערט, געוויקלט אין שמאַטעס,
נשמות געפּייניקטע אין יסורים-פלאַמען.

אַ פאָלק איז געגאַנגען אכזריותדיק געפּייניקט,
אַ זעקס מיליאָן קעפּיקע עדה —
פאַר אַ קרבן געפירט — צום שונא׳ס תענוג,
פאַר מאָדערנעם בעל, צו אַ נייער עקידה.

— — — — — — — — — — — — — —

ווו נעמט מען אמונה אַזוי ווי דער אַלטער אברהם,
וואָס האָט טיף אין הארצן געוואָרט אויף אַ נס —
אַז מען זאָל נישט דאַרפן פרעגן דעם בורא-עולם
אַ נישט פאַרענטפערטן פאַרוואָס?...

— — — — — — — — — — — — — —

1960

י. מ. לעווין

עלנטע גאַסן

קאַלינגגוווּד, פּיצראָי,
מעלבורן „נאָרט" און „סאַוט",
פאַראייניקטע אימפּעריע
פון גלאַררייכער נויט —
מיט דחקות-שטעמפּלען
שפּאַן-ביי-שפּאַן
אויף אַלץ און אַלעמען,
וואָס דאָרט פאַראַן.

אויף ראַכיט פון קינדער,
אויף בלאַסע בלומען,
אויף פאַרוויאַנעטער יוגנט
פון יונג-פרויעשער שיינקייט,
וואָס בליט אויף, צערינט
אין געצווונגענער אומריינקייט,
אויף בלינדקייט פון זקנים
און האַלב-טויטע קעץ,
וואָס וואַרעמען זיך ווי שאָטנס,
נישט נויטיקע קיינעם,
אויף צעבראָכענע טעראַסן
פון דיינע עלנטע גאַסן
פאַרשפּונען מיט זאָרגן
פון אביון'ס געזעץ.

טיילמאָל,
ווען ס'פאַרפירט מיך אַהינצו מיין שפּאַן
און כ'זאַפּ איין דער עלנטס
פאַרסמטע גערוכן —
טויכן אויף אין דמיון מיט מאָנענדיקן דערמאָן
ווי מיט כישוף-שפּרוכן,

פון סמאַטשע,
פון פּיעפּזשאָווע,
קעלערן נאַסע,
וואַרשעווער און לאָדזשער
עלנטע גאַסן,
וועלכע כ׳האָב אַזוי גוט פון מיין קינדהייט געקענט —
איצט פאַרברענט —

כ׳פאַרגלייך די גאַסן פון היינטיקן וואָר
מיט די אַנדערע,
פאַרגאַנגענע אָן שפּור —
דאָרטן — הייזער מאַמוטן,
דאָ — הייזלעך ליליפּוטן,
די עלנט —
די זעלבע,
די זעלבע. — —

מאַי, 1961

י. האָניג

די דריי עסערס

(פעליעטאָן)

אין די צוואנציקער יארן, ווען קארלטאן איז נאך דעמאלט געווען קארלטאן, זענען אין דעם גאלדענעם טייל פון פרינצעס סטריט ביז פארק סטריט געווען יידישע רעסטאראנען און יידישע פריוואטע באָרדינג־הייזער.

אין איינעם פון די פריוואטע באָרדינג־הייזער בין איך געזעסן מיט נאך צוויי בחורים־אימיגראנטן ביים זעלבן טיש.

איינער איז געווען א בחור פון דער היים, א פרומער, און געגעסן האט ער מיט א קאשקעט אויפן קאפ, זיך געוואשן צום עסן, געמאכט א ברכה „המוציא לחם" און געבענטשט נאכן עסן. גערעדט האט ער מיט הפסקות און זיין סוף פסוק איז געווען „ברוך השם" און „בלי נדר". האבן אים די חברה עסערס א נאמען געגעבן בערל מאיר „בלי נדר".

דער צווייטער איז געווען א בחור אן א היטל, א שטיקל פריידענקער און א שטיקל אפיקורס, קיין ברכה האט ער נישט געמאכט און בענטשן האט ער נישט געבענטשט. רעדן האט ער גערעדט ווי א מענטש וואס האלט שטארק פון דער נאטור און זיין סוף פסוק איז געווען „נאטירלעך", „נאטורעל", „געזעצן פון דער נאטור", האבן אים די חברה עסערס דערפאר מכבד געווען מיט א צונאמען: מעקס דער נאטוראליסט.

און איך? איך בין געזעסן און געגעסן אינמיטן, צווישן די צוויי בחורים. אויף דער רעכטער זייט — בערל מאיר „בלי נדר" און פון דער לינקער זייט — מעקס דער נאטוראליסט. האבן די חברה עסערס מיר צוגעקרוינט א נאמען: לא ביום ולא בלילה — נישט בייטאג און נישט ביינאכט.

* * *

פון די צוואנציקער יארן ביז די זעכציקער האט זיך די וועלט נישט איינמאל איבערגעדרייט פון טאג אויף נאכט, און פון זומער אויף ווינטער. און די מענטשן? אנדערע האבן זיך געדרייט מיט דער וועלט און אנדערע האבן זיך געדרייט ארום דער וועלט. גאט'ס וואונדער, וואס

מענטשן זענען נישט געבליבן איבערגעדרייט מיטן קאָפּ אויף דער ערד און מיט די פיס אויפן הימל.

די דריי בחורים־אימיגראַנטן־עסערס זענען אַרויס פון קאַרלטאָן און ווער ווייס וווּ זיי האָבן זיך אַרומגעוואָלגערט איבער גרויס מעלבורן און איבער גרויס אויסטראַליע, ביז דער צופאַל האָט זיי ווידער צונויפֿגעטראָפן.

און מעשה שהיה כך היה.

מיין מיסעס איז דאָך אַ יידישע מאַמע, און די אויגן פון אַ יידישער מאַמע, ווען זי קוקט אַריין אין די אויגן פון אירע קינדער, ווער קאָן עס דערציילן?

— דער! שמייכלט מיין מיסעס צו מיר ווען איך בין אַהיימגעקומען אין אַ פּראָסטן דאַנערשטיק פאַרנאַכט, דערי! אַ סאַרפּרייז פאָר יו!

— אַ סאַרפּרייז? וואָס איז עס פאַרא סאַרפּרייז?

— אונדזער שערלי גייט שוין סטעדי!

— מזל־טוב! און ווער איז עס דער לאַקי באָי?

— „אַ יונגער, אַ הויכער, אַ טונקעלער, אַ פיינער, אַ גוטער, אַ געלערנטער, אַ לאָיער, ענד...

— ענד?

— ענד... רעלידזשעס, ווערי רעלידזשעס באָי. זיין פאָטער איז אַ גבאי אין דער ישיבה, אַ מאַכער ביי די ליובאַוויטשער, און זיין מוטער טראָגט אַ שייטל, און דער באָי פאַרזוכט נישט פון פרעמדע טישן.

— סאָו? רעלידזשעס, אַ שייטל, אַ גבאי אין דער ישיבה, פאַרזוכט נישט פון פרעמדע טישן, סאָו! און ווי אַזוי וועט עס אונדזער שערלינקע, די לעבעדיקע, די בלאָנדינקע, די טענצערקע און די זינגערקע זיך צונויפֿפּאָרן מיט אַזאַ רעלידזשעס באָי? און ווי אַזוי וועלן זיך משדך זיין אַזעלכע יידישע גויים, ווי מיר, מיט אַזעלכע שווערע יידן, ליובאַוויטשער חסידים, ישיבה־לייט? דו אַן אַ שייטל און איך אָן אַ היטל?

— איך זאָג גאָרנישט דאַרלינג! איך רעד בלויז איבער דיינע אייגענע ווערטער: אין היינטיקע צייטן און אין דער היינטיקער וועלט דאַרפן יידן זיך צופּאַסן צו דער וועלט און צו די צייטן.

— ענד הו דו יו טינק? — די סאָו קאָלד צופּאַסונג, מיין דאַרלינג? מיר צו זיי, אָדער זיי צו אונדז?

— ענד הו דו יו טינק? — קיצלט מיר די מיסעס מיטן פינגער אונטער דער גאָמבע, — אַז די גאַנצע וועלט ווערט היינט רעלידזשעס, וועסטו פאַרלאַנגען פון אַזעלכע מחותנים זיי זאָלן צוליב אונדזער שערלינקע ווערן אויס רעלידזשעס?

מיט אזא שטערן ביז איך געבוירן געוואָרן אין הימל. אויב אימיצער דאַרף זיך צופּאַסן, איז חלילה נישט מײַן מיסעס, נישט מײַנע קינדער, נישט מײַנע שכנים, נישט מײַנע שותפים און אפילו נישט מײַנע מחותנים. אויב צופּאַסן זיך איז: — הו דו יו טינק?

און מיט אַזעלכע מחותנים ווײס איך דאָך, און מײַן מיסעס ווײס, און איך גלויב, אַז איר ווײסט עס אויך, אַז נישטאָ קײן האַרט מעזשערס. אַדער, אַדער! זײ קומען צו אײַך און זאָגן צו אײַך אַ רעטענישן און אַ פּאָליטיקע: „מײַנע ליבע ייִדן! איר ווילט זיך משדך זײַן מיט אונדז? אײַער טאָכטער וויל האָבן אונדזער זון פאַר אַ מאַן? זענט איר געווען ביז הײַנט וואָס איר זענט געווען, האַלבע ייִדן, פערטל ייִדן, אינגאַנצן נישט קײן ייִדן, זאָל אײַך דער, וואָס וווינט אין הימל, מוחל זײַן פאַר אײַערע זינד, אָבער פון הײַנט אַן דאַרפט איר ווערן ייִדן! ייִדן! פון הײַנט אָן דאַרפט איר אָפּהיטן שבת און יום־טוב, פון הײַנט אָן איז אויס קאַרס, אויס טעלעפאָן, אויס ראַדיאָ און טעלעוויזיע, אויס קאָרטן, אויס פערד אום שבת! פון הײַנט אָן זאָלן די קעפּ ווערן צוגעדעקט, אין שול גײן, מיר דאַרפן דאָך אײַך נישט זאָגן, איר פאַרשטײט דאָך אַליין, מיט אײן וואָרט: מײַנע טײַערע ייִדן, איר דאַרפט ווערן ייִדן!"

לסוף האָבן מיר באַשטימט — מײַן מיסעס, אונדזער שערלי און איך: אַרויסוואַרפן אַלע כלים פון שטוב, אַרײַנשטעלן צוויי נײַע סינקס, טוישן דעם ייִדישן בוטשער, קויפן פון באַלבערישסקים בוכהאַנדלונג אַ שוואַרצע צוויי־שטאָקיקע יאַרמולקע, אַ לאַנגן וואָלענעם טלית, שבת אָפּשטעלן דעם טעלעפאָן און טעלעוויזיע, נישט פאָרן מיט די קאַרס, אַרויסוואַרפן די פּעקלעך קאָרטן און אײַנלאַדן די מחותנים, אונדזערע אומבאַקאַנטע מחותנים צו אונדז אַהײם.

דעם גרעסטן סורפּריז האָב איך געהאַט ווען איך האָב געעפנט די טיר פאַר אונדזערע מחותנים. מיר האָבן זיך בײדע דערקענט — די צוויי עסערס אין דעם קאַרלטאָנער באָרדינג־הויז. וואַ, וואַ, ווי די וועלט דרײט זיך! מעקס! דער פרײדענקער, דער אפּיקורס, מעקס, אָן אַ היטל, אָן אַ ברכה אין מויל, אָן בענטשן, „מעקס דער נאַטוראַליסט" מיט אַ בערדל, מיט אַ שוואַרצן הוט, מיט אַ מיסעס וואָס טראָגט אַ שײטל, מעקס אַ גבאי אין דער ישיבה!

אים דערמאָנען די זינד פון זײַן יוגנט? חס ושלום, אַזאַ שוטה בין איך דאָך נישט! אדרבא ואדרבא, אַגב זענען מיר דאָך שוין בײדע גלײַכע מחותנים, אַגב האָבן מיר זיך דאָך בײדע צוגעפּאַסט צו די הײַנטיקע צײַטן און צו דער הײַנטיקער וועלט.

ביז דעם שטן האָט זיך ווידער פאַרגלוסט אַ הוליע צו טאָן און איז מיט אונדז אַרויס אין אַ נײַעם טענצל.

— דער! שמייכלט מיין מיסעס צו מיר ווען איך בין אהיימגעקומען אין א מיטוואך פארנאכט, — דערי! א סארפרייז פאר יו!

— וואס איז עס פארא סארפרייז?

— אונדזער טאוני גייט שוין סטעדי!

— מזל־טוב! און ווער איז עס די לאקי גערל?

— „א שיינע, א פיינע, א בלאנדע, א רייכע, זייער א רייכע, א געלערנטע, א מוווי־סטאר! ענד...

— ענד?...

— ענד... נישט קיין רעלידזשעס, דער פאטער איז א מיטגליד אין ראביי זענגערס טעמפל.

— סאו! ענד...?

— „זיי זענען ליבעראל דזשוס, ראש השנה און יום כפור פארן זיי אין א קאדילאק אין שול! רייכע יידן, זייער רייכע יידן.

— סאו! רייכע, זייער רייכע יידן. לכבוד יום כפור מיט א קאדילאק אין שול, און ווי אזוי וועט עס אונדזער טאונינקע, אונדזער תלמוד תורה־באי מיטן טלית קטן און מיטן טלית גדול זיך צוזאמענפארן מיט א בלאנדע מוווי סטאר? מיט א יום כפורדיקן קאדילאק? און ווי אזוי וועלן זיך משדך זיין אזעלכע שווערע יידן ווי מיר זענען, מיט אזעלכע, יא יידן נישט יידן, פון טעמפל?

— איך זאג גארנישט דארלינג? איך רעד בלויז איבער דיינע אייגענע ווערטער: אין היינטיקע צייטן און אין דער היינטיקער וועלט דארפן יידן זיך צופאסן צו די צייטן און צו דער וועלט!

— און ווער וועט עס מאכן די סאו קאלד צופאסונג, מיין דארלינג? זיי צו אונדז אדער מיר צו זיי?

— ענד הו יו טינק? קיצלט מיר די מיסעס מיטן פינגער אונטער דער גאמבע, ווערסטו פארלאנגען, אז צוליב דיין טאונינקע זאלן אונדזערע מחותנים ווערן אוים ליבעראל?

מיט אזא שטערן אין הימל בין איך געבוירן געווארן — אויב אימיצער דארף זיך צופאסן איז חלילה נישט מיין מיסעס, נישט מיינע קינדער, נישט מיינע שכנים און אפילו נישט מיינע מחותנים. אויב צופאסן איז:

— הו דו יו טינק?

און מיט אזעלכע ליבעראל מחותנים וויים איך, און מיין מיסעס וויים, און איר ווייסט שוין אויך — זיי קומען צו פארן שבת נאכמיטאג מיט דער קאר און שטעלן זיך אפ אין א זייטיקער גאס, און מען דריקט אייך די הענט מיט אזא כוח, אז איר וווּנדערט זיך צי די יידן האבן געפאסט צום־גדליה. זיי נעמען נישט אראפ די אויגן פון אייער יארמולקע און איר ווייסט אז זיי ווילן עפעס פרעגן און איר ווייסט אפילו וואס

זיי ווילן וויסן. זיי האַלטן אַ הענקי אין האַנט און ווישן זיך די נאָז. זיי דרייען זיך אַרום אין די צימערן און איר ווייסט נישט צי זיי זוכן דעם טעלעפאָן, דעם ראַדיאָ, די טעלעוויזיע, אַ פּעקל קאָרטן אָדער זיי ווילן אייך פרעגן צי זיי מעגן פאַררויכערן אַ ציגאַרעט צו שטילן די נערוון. פּקוח נפש! זי רעדט צו אים שטיל און ער מאַכט מיטן פינגער אַ לאַנגן נון אויף דער נאָז, און איר פאַרשטייט וואָס זי זאָגט: סאָטש אינטעליגענטש פּיפּל, האָו קען זיי ליוו לייק זיס? אין זיס קאַנטרי?

און ווען זיי ווערן שוין היימיש ביי אייך אין הויז, פאַרפירט ער שוין אַ שמועס וועגן רעליגיע: זיס איז נאָט דזשודאַאיזם! דער ראַדיאָ איז נישט יידישקייט, און דער טעלעפאָן איז נישט יידישקייט און די כלים מיט די סינקס זענען נישט יידישקייט, און קלאַפּט זיך אויפן האַרצן: זיס איז דזשודאַאיזם: זי האַרט!

לסוף האָבן מיר באַשטימט — די מיסעס, אונדזער טאָוני און איך, איינלאַדן די מחותנים צו אונדז אַהיים און דערנאָך וועלן מיר זען וואָס מען דאַרף אַרויסוואַרפן, וואָס מען דאַרף און וואָס מען דאַרף נישט אַשטעלן.

דעם גרעסטן סורפּריז האָב איך געהאַט ווען איך האָב געעפנט די טיר פאַר אונדזערע אומבאַקאַנטע מחותנים. מיר האָבן זיך דערקענט: די צוויי עסערס אין דעם קאַרלטאָנער באָרדינג־הויז. וואָ, וואָ, ווי די וועלט דרייט זיך — בערל מאיר 'בלי נדר' מיטן קאַשקעט, מיטן בענטשן, בערל מאיר דער וויים־פּרעזידענט פון די ליבעראַלס פון טעמפּל, אָן אַ הוט מיט אַ מיסעס אַ בלאָנדע ווי אַ מוווי סטאַר.

אים דערמאָנען די צדקות פון אַמאָל? חס ושלום. אַזאַ שוטה בין איך דאָך נישט! אדרבא ואדרבא. אַגב זענען מיר דאָך שוין ביידע גלייכע מחותנים, אַגב האָבן מיר זיך דאָך ביידע צוגעפּאַסט צו די היינטיקע צייטן און צו דער היינטיקער וועלט.

טאָ וואָס, אַז די וועלט דרייט זיך? און ווען אייער זיידע האָט געלעבט, איז דען די וועלט געשטאַנען אויף איין אָרט?

אָט זיצן מיר ווידער, די דריי עסערס צוזאַמען ביים זעלבן טיש פערציק יאָר שפּעטער. מער נישט וואָס דעמאָלט איז בערל מאיר, דער פרומער, געזעסן אויף דער רעכטער זייט, און מעקס דער אַפּיקורס אויף דער לינקער זייט, און היינט זיצט מעקס דער גבאי אין דער ישיבה, אויף דער רעכטער זייט און בערל מאיר, דער וויים־פּרעזידענט פון טעמפּל, אויף דער לינקער זייט.

אָבער איך זיץ דאָך ווידער אינמיטן: נישט ביי־טאָג און נישט ביי־נאַכט.

די זעלבע דריי עסערס.

יצחק ווינער

וועלט און מענטש

א וועלט אזא גרויסע, ס'קען אויג נישט דערבליקן
מיט ווייטן, מיט הייכן, ארום און ארום.
ערד א צעשפּראצטע מיט דופטן, מיט זאפטן,
הימל מיט שטערן, לבנה און זון.

טיילמאל מיט כמארעס ווערט הימל פארצויגן
און רעגן נעמט פאלן פון הייכן אראפ:
— ווער-נאר ס'איז דורשטיק, זאל טרינקען לחיים,
און קושן שיקט ווידער דער זוניקער-קאפּ.

הויבט-זיך און גרויסט-זיך א קנאספּל, א בלימל,
מיט בלעטער באקליידט זיך דער נאקעטער בוים:
א וואלד מיט געדיכטע צעוואקסענע קרוינען,
שפּרייט זיך אלץ העכער און ברייטער אין רוים.

פעלדער מיט תבואה, און סעדער מיט פרוכטן,
מעכטיקער אטעם באצווינגט יעדע זאך.
און איבער מרחקים מיט שפע באלאדן —
שפּאנט גאט'ס אויסדערוויילטער, דער מענטש אויף דער וואך.

אז איינציק גאט-ענלעך איז מענטש נאר געבוירן,
און ס'צויבערט די רחבות און חנ'דלט אים „קום!"
— א וועלט אזא גרויסע, ס'קען אויג נישט דערבליקן
מיט לעבן, מיט בליאונג, אין איר און ארום.

לופט-אנגריף

וויקלען כמארעס זיך און וויקלען,
שלינגען איין דעם בלוי פון הימל:
— איינגעהילט אין טוכלע טראנטעס
רוט די שטאט אין זיסן דרימל...

פיקט זיך לאַנגזאַם אַ פרימאָרגן,
אַזוי כמורנע, אַזאַ גרויער — — — — —
פליען אַן אַ טשאַטע ראָבן,
קראַקען ווילדן אַנזאָג-לויער...

גרילצן — רוצחישע פאַרשייטע
האָגלען פייער מיט געוויטער.
שפּאַרט אַ לאַווע — פעך-צעשפּריצטער,
בליצט אַ שטורעם — בליי-צעגליטער...

ווילד געברום פון באָמבע-צינדער,
הוזשעריי פון מאָרד-מאַשינעס.
סאַפּעט לופט מיט גסיסה-עכאָס —
פלימטערט לעבן, לעצטע תּפילות...

געזעגענונג

אַ טריבער פרימאָרגן
סע שנייט און סע רעגנט.
אין פלאַמיקן ציטער
מיין לעבן געזעגנט.

אָרעם אין אָרעם
פאַרפלאָכטן, פאַרבונדן,
צעכראַסטעטע הערצער
צעגליטע, צעצונדן.

ס׳צאַפּלט דער ווייטיק
מיט בראַנדיקע ווייען,
ס׳כאָרכלען אין העלזער
פאַרקלעמטע געשרייען.

האַרבסט איז אינדרויסן
סע שנייט און סע רעגנט,
מיט היים און מיט לעבן —
געקושט זיך, געזעגנט...

שבע גלאַס־ווינער

כל נדרי אין אוישוויץ

שוין פון לאַנג האָט דער שונא צעשטערט ביי אונדז אַלע טראַדיציעס און אויסגעלאָשן יעטווערע פרייד פון יום־טובדיקע טעג. מיר האָבן שוין געהאַט פאַרלאָרן דעם חשבון פון צייט, הגם אין האַרצן האָט דאָך געטליעט דער באַוווסטזיין, אַז ערגעץ־ווו, אונטער פרייע הימלען, פייערן אונדזערע ברידער דעם יום־הדין — ס'איז ערב יום־כפּור.

— — — — — — — — — — — — — —

באַהערשט פון פיינלעכער שרעק, דערוואַרטן מיר דעם יום־טוב און אונדזערע הערצער ווערן צעריסן... שטענדיק, אויף להכעיס, האָבן די סאַדיסטן געטשאַטעוועט אויף אונדז אין אַ יום־טוב־טאָג. ווי אַ לאַנגער פּאַדים שוועבן פאַר אונדז די ימים־נוראים אין אונדזערע צעשטערטע היימען. מיר לעבן מיט זיי, מיט די שאָטנס און סילועטן פון דער פאַרגאַנגענהייט. עס בלאָנדזשען אונדזערע געמיטער איבער נעכטיקע טעג און היינטיקע קברים. מיר טראַכטן דערפון און ציטערן אין אונדזער שרעקלעכן סוד. שווערע זיפצן פון צעבראָכענע הערצער שניידן אַדורך די לופט און פאַרשטאַרקן דאָס פאַרוויייטיקטע געמיט. מיר ווייסן, אַז אַ טייל פון אונדז וועט נאָך היינט זיך צונויפטרעפן דורך דער שוואַרצער מאַכט פון טויט מיט אונדזערע ליבסטע...

אויפן פייכטן ליימענעם דיל זיצן מיר איינגעקאָרטשעט, צונויפגעפּרעסט. נאַקעטע סקעלעטן. בינטלעך ביינער טוליען זיך. אַ בלאַסע זון — בלאַס ווי דאָס לעבן — שלאָגט אַדורך די באַראַקן־פענצטערלעך. אַ קאַלטער אוישוויצער ווינט רייסט זיך אַריין און מיר וואַרטן פאַרגעסענע, פאַרלאָרענע — ווי אויפן ים־גרונט — אויף אונדזער גורל.

ס'ווערט אָנגעזאָגט אַ „הויך־וויזיט". ס'באַווייזן זיך צוויי „בליץ־מיידלעך". מיט שטאָלצע, פעסטע שטיוול־טריט מאַרשירן זיי דורך דער לענג פון באַראַק, באַטראַכטנדיק די אויסגעבלייכטע, פאַרמאַטערטע שאָטנס.

ווי אַ דונער האָט זיך צעהילכיקט אַ געזונטער, באַפעלערישער טאָן, אַזש די ווענט האָבן אַ ציטער געטאָן:

— „זאָפאָרט זאָל זיך מעלדן די שפּיאָנין, וועלכע האָט היינט ביינאַכט זיך אַרויסגעגנבעט צו די דראָטן". עס הערט זיך יעדער שאָרך

פון ווינט, וואס הויבט אויף אונדזערע סטרעמפּעס־קליידער אויף די נאַקעטע אויסגעדאַרטע לייבער.

— „איך בין דאס געווען", — האט א ציטער געטאן א קעלעכל פון דער 17־יאַריקער בעטי. זי איז אויפגעשטאנען. ס'האט זיך אויסגע־שלענגלט איר דאַרע פיגור. איר צאַרט פנים האט זיך פאַרצויגן מיט א כמאַרע.

— „וואס האסטו באַדאַרפט מאכן ביי די דראטן? דו יונגע שפּיאָנין"!

— „איך בין קיין שפּיאָנין, איך האב נאָר געוואָלט באַגיין זעלבסט־מאָרד און דאס איז מיר געשטערט געוואָרן. איך וויל זיך באַפרייען פון מיין נישטיק לעבן און מיט פרייד אוועקשענקען מיין נשמה. איך זוך אַן אַפּרו פאַר מיינע אויגן, וועלכע קענען נישט צוקוקן מער צו דעם, וואס עס טוט זיך מיט מיינע שוועסטער און ברידער".

— „דו האסט קיין רעכט איבער דיר, דיין טויט און לעבן געהערן מיר, דו מוזט קראַפּירן אויף מיין באַפעל".

בעטי וויל נאָך עפּעס רעדן, אָבער זי קען נישט מער. טיפע ווייען שרייען אַרויס פון איר צעשלאָגענעם קערפּער. א שווערע גומי־בייטש טאַנצט איבער איר נאַקעטן גוף. בעטי קאַרטשעט זיך פון די קלעפּ. זי וויגט זיך אין דער לופטן. איר קאָפּ נידערט זיך צו דער ערד. שווערע שטיוול קאָפּען איר אָן אויפהער. זי פאַרלירט דעם באַוווסטזיין און ליגט ווי א פאַרגליווערטע אין אָנמאַכט.

— „שטיי אויף"! — שרייט מען צו איר. בעטי פּרוּווט אויפשטיין. אירע פיס זענען אָבער צו שוואַך אויף צו קענען טראָגן איר מידן קערפּער און זי פאַרקאַטשעט זיך אין א זייט.

— „קניען זאָלסטו, דו דרעקיש פּאָלק"! — בעטי קניט הילפלאָז. איר אַראָפּהענגענדיקער קאָפּ וויגט זיך, איר נאַקעטער קערפּער זינקט ווי א צוגעוואַקסענער צום ליימענעם דיל. אירע פיס וואַקלען זיך אונטער די קני, וועלכע טונקען זיך אין קאַלוזשעס פון אייגן בלוט.

די קאַלטע זונען־שטראַלן פון דאַך־פענצטער פאַלן און באַלייכטן אַלע צייכנס פון איר צעשלאָגענעם גוף. צוויי אויסגעלאָשענע, פאַרנעפּלטע, פאַריאושטע אויגן קוקן אַפילו פון איר פאַרמוטשעט פּנימל, וואס מאַכט איצט דעם איינדרוק פון אַן אַלטער זקנה. צעשלאָגענע קאַלך־ווייסע הענט פאַרפלאָכטן אין דער הויך ציטערן. זי האלט פעסט פאַרשלאָסן דאס מויל און פאַרבייסט מיט די ציין.

בעטי וויל רעדן. אַך וואָלט זי איצט וועלן רעדן. זי וואָלט מיט א לאַנגן שפּיי אויף דער עקלהאַפטער נישטיקער וועלט, אָן יושר, אָן גע־רעכטיקייט, פאַרענדיקט איר לעצטן גאַנג. אָבער זי ווייסט, אַז פאַר

יעדן איר ארויסגעזאגטן ווארט, באצאלן מיר אלע — און זי שווייגט מיט א שטיינערנער שטילקייט. ס'הערט זיך א שווער אטעמען. איר שטערן באפאלט א קאלטער שוויים. זי פילט צוועלפהונדערט פאר אויגן אויף איר צוזאמענגעבראכענעם קערפער און ס'ווערט איר נאך מער פיינלער. זי האלט פארשלאסן די אויגן, פארטראכט. פון וואס טראכט איצט די 17־יאריקע בעטי? זי איז שוין מער נישט מיט אונדז, זי ווערט איינע פון די, וועלכע זענען מער שוין נישט דא. זי פילט, אז באלד הערט זי אויף צו ליידן, צו פילן, און ווערט פארוואנדלט אין א הייפעלע שטויב און עס ווערט איר אזוי לייכט...

— — — — — — — — — — — — —

ס'זענען געקומען ערנסטע, שווארצע מינוטן. צוויי קאפאס זענען אריין אוועקצופירן בעטין.

זי איז שווער און לאנגזאם אויפגעשטאנען, א טיפן זיפץ געגעבן, א קוק געטאן אין הימל, זיך געזעגנט מיט דער לעצטער זון, א ווארף געטאן די אויגן אויף אונדז, די דערנידעריקטע — און מיט אפגעהאקטע ווערטער אויסגערופן: „גאט פון גערעכטיקייט באווייז זיך!". וואקלענדיק זיך ווי א שאטן, איז זי פארזונקען אין מבול פון קלעפ.

— — — — — — — — — — — — —

אין דרויסן בוקט זיך דער טאג צו דער נאכט. א לייכטער ווינט יאגט דורך די אפענע טירן. מיט הילכיקע טריט פאטראלירט א וואך. עס פארשפרייטן זיך קלאנגען וועגן „בלאק־שפערע", וועלכע זאגן אן, אז עפעס הענגט אין דער לופטן. די גאס אטעמט מיט מארד און יום־כפור־דעמערונג...

— — — — — — — — — — — — —

און אויך מיר גרייטן זיך צו כל־נדרי. ס'שטייט שוין א טיש, געמאכט פון א טיר, אויף צוויי גראבע סלופעס, באדעקט מיט א טישטוך פון דער פרומער „בלאקאווע". צוויי ליכט האט געשענקט א „בארמהארציקער קאפא".

אויפן טיש ליגט א קרבן־מנחה־סידור. א בלאסע לבנה דרינגט אריין דורך די קליינע דאך־פענצטערלעך און קוקט זיך צו צו אלעמען. אפשר דערציילט זי וועגן אונדז אונדזערע ברידער אויף דער פריי...

אינדרויסן פראוועט זיך אויך א „שמחה". גאטס שטראף נידערט איבער די גאסן פון אוישוויץ. ווי א שלאכט־פעלד זעט אויס דער ארום. די בלויקייט פון הימל איז פארווישט דורך שווארצע וואלקנס. א חשכדיקע פינצטערניש...

דורך אַ לאַנגער קייט פון אויסגעשטעלטע עס־עס־זעלנער יאָגט מען יידישע מענער. פיס פאַרמאַטערטע, געבויגענע אונטער דער שווערער לאַסט פון מענטשלעכע לעבנס, ווערן זיי געטריבן אין אַ ווילדן געיעג, און ווער אַ מידערער, אַ שוואַכערער, בלייבט אין וועג. דער פאַטער פאַלט, דער זון לויפט ווייטער... טראַד... אַ שיסעריי. אַ מישמאַש פון לעבעדיקע און טויטע גופים.

און ווען טויטע קערפערס וואַלגערן זיך אין אויסגעשוויצער געסל, שטייען יידישע פרויען־קנעכטינס, פאַרשעמטע קעגן גאָט און מיט געבויגענע קעפּ טוען זיי ליכט־בענטשן. פלאַמיק שטייגן אויף די ליכטלעך אין די קאַר־טאָפל־לייכטערלעך און וואַרפן בלאַסע פלעקן.

טיפע האַרץ־געוויינען רייסן זיך אַרויס פון די געשענדעטע פרויען, ווי פון בית־עולם וואָלטן אַרויסגעוויינט טויטע...

פאַרמשפּטע, טויטע הענט דריקן איינע די אַנדערע. מ׳פאַלט זיך אין די אָרעמס, מ׳טוליעט זיך, מ׳קושט זיך און מ׳ווינטשט זיך צו דערלעבן כאָטש אַ שטראַל פון דער פריי.

עס צאַנקען אוים די ליכטלעך, און אויך מיר, צאַנקנדיקע נשמות, זאָגן היינט אפשר דעם לעצטן כל־נדרי...

ל. פרידמאַן

מאַדאַם אַדלער

דראַמע אין דריי אַקטן

די אַקציע קומט פאָר אין אַ יידישן שטעטל אין פוילן ערב און בעת דער דייטשער אָקופּאַציע

פּערזאָנען לויט דער ריי פון זייער דערשיינען:

ד"ר אַלעקסאַנדער אַדלער — אָנגעזעענער דאָקטאָר מעדיצין אין שטעטל.

אַננאַ אַדלער — אָנגעזעענע געזעלשאַפטלעכע טוערין, פרוי פון אַלעקסאַנדער אַדלער. אפּוטרופּוס איבער אַן אינטערנאַט פאַר היימלאָזע מיידלעך און בחורים, מערסטנטייל יתומים.

אסתר לעוו — אַ לערערין אין אינטערנאַט.

משה פּאַנאַבעריע — אַ לערער אין אינטערנאַט.

ד"ר זאַוואַדזקי — פּוילישער דאָקטאָר מעדיצין.

אַ צעשלאָגענער ייד

יאַן — אַ פּוילישער וועכטער פון הויז.

חנה'לע און רבקה'לע — מיידלעך פון אינטערנאַט, 15-16 יאָר אַלט.

אברהמ'ל — דער פּאַרטיזאַנער.

קלאַרבערג — דער פּאָרזיצער פון יודען־ראַט.

ל. פרידמאַן

ערשטער אַקט

וואָרט־צימער פון ד״ר אַלעקסאַנדער אַדלער. אייניקע סאָפּעס, שטולן, אַ שאַנק מיט מעדיקאַמענטן, אַ טישל מיט אַ טעלעפאָן און אַ ראַדיאָ.

אַננאַ אַדלער גייט אַרום נערוועז איבערן צימער. פּלוצלונג הויבט אָן דער ראַדיאָ צו רעדן — „אַכטונג, אַכטונג, אַן עסקאַדרע פון פיר און צוואַנציק דייטשע באָמבאַרדיר־עראָפּלאַנען פליט פון דרום־מערב צו צפון־מזרח. די עראָפּלאַנען האָבן אויסגעמיטן וואַרשע און פליען אין דער ריכטונג פון בוג. די איינוווינער פון די שטעט און דערפער אויפן וועג דאַרפן זיין גרייט אויף באָמבאַרדירונגען. די ציווילע באַפעלקערונג דאַרף אַריינגיין אין די אונטערערדישע באַהעלטענישן. די סאַניטאַרע דינסט דאַרף זיך זאַמלען אין די באַשטימטע פונקטן. די פייערלעשער־מכשירים דאַרפן געשטעלט ווערן אין פולער גרייטקייט.

„אַכטונג, אַכטונג, אַן עסקאַדרע פון פיר און צוואַנציק דייטשע באָמבאַרדיר־עראָפּלאַנען פליט פון דרום־מערב צו צפון־מזרח. די עראָ־פּלאַנען...״

(אַננאַ גייט צו צום ראַדיאָ און דרייט אים אויס. אין דעם מאָמענט הויבן אָן צו וואָיען די סירענעס).

(עס קומט אַריין אַלעקסאַנדער אַדלער).

אַלעקסאַנדער: אַננאַ, וואָס טוסטו דאָ? דייטשע עראָפּלאַנען קענען באַלד וואַרפן באָמבעס און דו דרייסט זיך דאָ אַרום. פאַרוואָס גייסטו נישט אַראָפּ אין קעלער?

אַננאַ: קעלער, קעלער, — וואָס וועט דער קעלער העלפן? אויב די באָמבעס וועלן פאַלן, וועט דער קעלער אויך נישט העלפן. צו וואָס זיך אַליין נאַרן?

אַלעקסאַנדער: מעגלעך אַז דו ביסט גערעכט. דער קעלער איז אויך נישט זיכער, אָבער דאָך פילט מען זיך דאָרט מער זיכער בעת מ׳איז מיט אַלעמען צוזאַמען.

אַננאַ: דאָס גיט מיר נישט קיין געפיל פון זיכערקייט. פאַרקערט, עס שווינדערט מיך אויף ווען איך טראַכט, אַז אַלע קענען דאָרט פאַר־שאָטן ווערן לעבעדיקערהייט. אָבער ווי קומסטו איצט אַהער, אַלעק־סאַנדער? דאַרפסט דאָך זיין אויף דעם סאַניטאַרן פונקט?

אַלעקסאַנדער: איך גיי באַלד אַהין. איך האָב געוואָלט פריער אַריינ־לויפן אַהער און זען וואָס דו מאַכסט. יאָ, אַננאַ, אַ שווערע צייט שטייט פאַר אונדז. עס ווערט נאָך שווערער ווען איך טראַכט, אַז מיר האָבן געקאָנט דאָס אַלץ אויסמיידן.

אננאַ: דו מיינסט אונדזער געפּלאַנטע רייזע קיין שוויץ. ניין, איך באַדויער עס נישט. איך וואָלט נישט געקאָנט דאָרט רואיק זיצן.

אַלעקסאַנדער: איך האָב זיך געבעטן ביי דיר — לאָמיר פאָרן אויף אַפּרו קיין שוויץ. שוין געהאַט כמעט אַלץ פאַרטיק. מיר וואָלטן גערוט צווישן די בערג, שניי אויבן, גרינע פעלדער אונטן — שטיל, רואיק, ווייט אַוועק פון דער מלחמה. איך קען זיך נישט שענקען וואָס איך האָב דיך געפאָלגט און אָפּגעלייגט די רייזע. איצט איז שוין אַלץ פאַרפאַלן. מ'קען זיך נישט רירן פון אָרט.

אננאַ: איך באַדויער עס נישט. איך וואָלט נישט געהאַט דאָרט קיין רו, וויסנדיק, אַז די קינדער זענען דאָ באַדראָט. עס איז שוין בעסער וואָס איך בין מיט זיי צוזאַמען.

אַלעקסאַנדער: קינדער, קינדער — מ'וואָלט געקענט מיינען, אַז דאָס זענען אונדזערע קינדער. פאַרוואָס דאַרפסטו זיין מער באַזאָרגט וועגן די קינדער ווי די לערער, די שטאָט־פאַרוואַלטונג אָדער די קאָמיטעט־מיטגלידער?

אננאַ: דאָס זענען מיינע קינדער. זיי האָבן נישט קיין עלטערן. איך פאַרטרעט זיי זייערע מאַמעס, אפילו זייערע טאַטעס. איך לעב מיט זייער לעבן און זיי זענען געוווינט צו מיר. יעדער פון זיי איז אַ וועלט פאַר זיך. נעם יאַנעקן. אויב אַלץ וועט גיין כשורה, וועט ער זיין אַ מאָלער. ער מאָלט שוין איצט אַזוי פּרעכטיק, אָן קיין שום אָנווייזונגען. אָדער רבֿקה'לע, זי וועט זיכער זיין אַ קראַנקן־שוועסטער. זי איז אַזוי פילבאַר אויף יענעמס ווייטאָג און איז גרייט יעדן איינעם צו העלפן. און חנה'לע, — זי איז אַזוי פעאיק און האָט ליב קינדער. זי וועט זיין אַ לערערין. אָדער נעם סרולעק'ן — ער וועט זיין אַ פּאָעט — ער שרייבט אַזעלכע רייפע לידער, גאָרנישט ווי פאַר זיין עלטער. ווייסט וואָס איך האָב נעכטן איבערגעלעבט? איך בין אַריין אין קלאַס. די קליינע רחל'ע איז געשטאַנען אין מיטן צימער אַ פאַרוויינטע. די קינדער אַרום איר זענען געשפּרונגען אין אַ קאַראַהאָד און געשריגן „פאַרך, פאַרך!". רחל'ע האָט געהאַט אַ קליין קרעצעלע אויפן קאָפּ. איך בין אינסטינקטיוו צוגעגאַנגען צו איר און אַ קוש געטאָן איר אין קעפּל. זי האָט אויפגעהויבן אויף מיר אירע שיינע, פאַרוויינטע אויגן און געשמייכלט צו מיר מיט אויסערגעוויינטלעכער דאַנקבאַרקייט. די מיידלעך אַרום איר האָבן פאַרשעמט אַראָפּגעלאָזן די קעפּ. איך בין זיכער, אַז די קינדער וועלן דאָס לאַנג געדענקען. ווער ווייסט — אפשר דאָס גאַנצע לעבן. זעסט, זיי דאַרפן מיך האָבן.

אַלעקסאַנדער: אננאַ, טייערע, ווערסט עקזאַלטירט פון יעדער זאַך.

ווען דו האָסט זיך פאַרנומען מיט דער ביבליאָטעק, איז עס געווען פאַר דיר די וויכטיקסטע זאַך אין דער וועלט, שפּעטער די שול און איצט די קינדער פון אינטערנאַט. שטענדיק לעבסטו מיט אימיצנס לעבן. קיינמאָל האָסטו נישט קיין צייט פאַר זיך. וועגן דיין אייגענעם לעבן טראַכטסטו נישט.

אננאַ: איך בין גליקלעך ווען איך קען יענעם מאַכן גליקלעך. איך מיין, אַז דאָס איז דער זין פון לעבן, אַלנפאַלס פון מיין לעבן. איך פיל, אַז מיין גורל איז פאַרבונדן מיט אָט די קינדער, וועלכע הויבן איצט אָן זייער באַוווסטזיניק לעבן. אָפט דאַכט זיך מיר, אַז דער גורל האָט געוואָלט, אַז אין דער שווערער צייט, וואָס שטייט אונדז פאַר, זאָל איך זיין מיט די קינדער, באַשיצן זיי און געבן זיי דאָס ביסל וואַרעמקייט, וואָס עס פעלט זיי.

אלעקסאַנדער: אננאַ, ווייסט ווי איך האָב דיך ליב, אָבער אָפט קען איך דיך נישט פאַרשטיין. ביסט צו עקסצענטריש. איצט, ווען מ'דאַרף טראַכטן ווי אַליין זיך צו ראַטעווען, טראַכטסטו בלויז וועגן די קינדער.

אננאַ: איך ווייס, אַז איך בין נישט קיין גוטע פרוי. איך גיב זיך צו ווייניק אָפּ מיט דיר און מיט אונדזער שטוב, אָבער גלויב מיר, אַז איך קען נישט אַנדערש. איך פיל, אַז די קינדער דאַרפן מיך האָבן. איך פאַרגעס אָבער קיינמאָל נישט אָן דיר, מיין בעסט קינד. דו ביסט ד אָ ך ביי מיר אויפן ערשטן אָרט. ווערסט אפשר איבער־בייסן איידער דו גייסט אויפן סאַניטאַרן־פונקט? עס קען זיך פאַרציען און ווערסט זיין הונגעריק.

אלעקסאַנדער: ניין, טייערע, איך בין נישט הונגעריק. איך האָב אַ פאָרגעפיל, אַז די מלחמה וועט לאַנג נישט אָנהאַלטן. מיר וועלן האָבן גאָר אין גיכן די דייטשן ביי אונדז. ווען זיי וואָלטן נישט געווען ערגער פון די דייטשן בעת דער אָקופּאַציע אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, וואָלט נאָך נישט געווען אַזוי שלעכט. געדענקסט ווי די דייטשן האָבן דאַן געוואָלט פאַרברענגען אונדזער מעבל און דו האָסט זיי נישט געלאָזן, האָבן זיי געזאָגט: „מיר ווערדן דיזע דאַמע דורך דאָס פענסטער הערונטערשמייסן” און דער מאַיאָר פאָן מאָלטקע האָט זיי באַרואיקט און געזאָגט: „דאָס זאָל ניכט געשען”. וואָס פאַרא פריינד זענען מיר געוואָרן מיט דעם מאַיאָר!

אננאַ: דער מאַיאָר האָט מיר געמאַכט פאַר דעם פאָרזיצער פון דער סאַניטאַרער קאָמיסיע. די יידן אין שטאָט האָבן געהאַלטן, אַז איך מאַך זיי אָן צרות פאָדערנדיק פון זיי ריינקייט, אָבער דערפאַר האָבן

מיר אויסגעמיטן די אַנטלויזונגס־אַקציעס, וועלכע די אַנדערע שטעט האָבן געהאַט.

אַלעקסאַנדער: דערנאָך האָט ער דיר דערלויבט צו עפענען די יידישע שול. וואָס פאַרא יום־טוב איז עס געווען!

אַננאַ: דערמאָנסט זיך די פּרעכטיקע קינדער־קאָנצערטן און דאָס גליטשען זיך מיט די קינדער אויפן אייז ווינטער, ווען דער טייך איז געוואָרן פאַרפרוירן. יאָ, דאָס זענען געווען וווּנדערבאַרע טעג!

אַלעקסאַנדער: יאָ, יענע דייטשן זענען גאָרנישט געווען אַזוי שלעכט. דאַן זענען אָבער נאָך נישט געווען קיין נאַצים. ווער ווייסט ווי די היינטיקע דייטשן וועלן זיין?

אַננאַ: מעגלעך, אַז אין אָקופּירטן פּוילן וועלן זיי גאָרנישט זיין אַזוי שלעכט צו די יידן ווי ביי זיך אין לאַנד. צו וואָס זאָלן מיר זאָרגן פון פאָראויס. די צייט וועט שוין ווייזן.

אַלעקסאַנדער: איך מוז גלייך גיין. שוין אַזוי אויך פאַרשפּעטיקט. מעגלעך, אַז מ׳דאַרף מיך דאָרט האָבן. (עס הערט זיך אַ קלונג אין דער טיר). ווער איז עס? ווער קען עס זיין אין דער צייט? (גייט אַרויס עפענען די טיר). אָ, עס איז אסתר און פאַנאַבעריע. וואָס מאַכט איר? וואָס האָט אייך געבראַכט אַהער אין דער צייט? איר ווילט, מסתמא, זען מאַדאַם אַדלער. זי איז אין וואַרט־צימער. איך מוז לויפן צום סאַניטאַרן פּונקט. זייט געזונט, אַננאַ. איך וועל מן הסתם, באַלד זיין צוריק. אַ גוטן טאָג אייך, אסתר און פאַנאַבעריע.

(עס קומען אַריין אסתר לעוו און משה פאַנאַבעריע)

אסתר: גוט מאָרגן, מאַדאַם אַדלער. זייט מוחל וואָס מיר באַאומרואיקן אייך אין אַזאַ צייט.

אַננאַ: גוט מאָרגן אייך, אסתר און פאַנאַבעריע. עס מאַכט נישט אויס. איך בין געווען אומרואיק וועגן די קינדער. גוט וואָס איר זענט געקומען. וואָס מאַכן די קינדער? איז עפּעס געשען?

פאַנאַבעריע: גאָרנישט געשען, מאַדאַם אַדלער. מיר זענען געקומען מיט אייך זיך בעראַטן. די קינדער זענען אומרואיק, נערוועז. די ראַדיאָ־מעלדונגען און דאָס וואָיען פון די סירענעס וואַרפט אָן אַ פּחד אויף זיי. עס איז שווער צו פירן מיט זיי די לעקציעס. זיי קאָנצענטרירן זיך נישט און לייגן נישט קיין אַכט אויף דעם וואָס ס׳ווערט געלערנט. מ׳דאַרף זיי מיט עפּעס באַשעפטיקן, כדי אָפּצולענקען זייער אויפמערקזאַמקייט פון דעם אַרום.

אַננאַ: איך האָב געטראַכט וועגן דעם, אַז עס וועט שווער זיין איצט צו פירן מיט זיי נאָרמאַלע לעקציעס. עס וואָלט געווען גוט צו־

גרייטן מיט זיי אַ פֿאָרשטעלונג. פאַרוואָס טאַקע נישט שטעלן „נס חנוכה”. צו חנוכה איז שוין נישט ווייט. דאָס וועט זיי צוגעבן מוט. חנה מיט די זיבן זין, דער אויפשטאַנד פון די מכבייער, דער נס מיט דעם ברענענדיקן אויל...

אסתר: ליידער זענען די נסים געשען בלויז אין די אַמאָליקע צייטן, ווען גאָט איז געווען גוט צו די יידן. היינט געשעען נישט קיין נסים. וואָס מיר קעמפן אַליין נישט אויס, האָבן מיר נישט.

אננאַ: די נסים זענען שטענדיק געווענדט פון די מענטשן. אָן מענטשן געשעען נישט קיין נסים. דער נס געשעט דאַן, ווען מען טוט און מ׳גלויבט, אַז דער טאַט וועט שאַפן אַ גרויסע זאַך. דאַן געשעט דער ווונדער וואָס ווערט פאַרוואַנדלט אין אַ נס. אַלנפאַלס דאָס וועט זיין אַ גלענצנדע געלעגנהייט צו ציען אַ פּאַראַלעל מיט אונ־דזערע צייטן.

פאַנאַבעריע: די פּיעסע איז דורכגעדרונגען מיט רעליגיעזן און שאָ־וויניסטישן גייסט און איר ווייסט, מאַדאַם אַדלער, אַז איך בין קעגן רעליגיע און קעגן שאָוויניסטישן נאַציאָנאַליזם.

אסתר: רעדסט נאַרישקייטן, פאַנאַבעריע, מ׳דאַרף די קינדער געבן אַ געפיל פון שטאָלץ און דערהויבנקייט. אַך, ווען מיין פּלאַן פון ברענגען די קינדער קיין ארץ־ישראל וואָלט רעאַליזירט געוואָרן, וואָלטן די קינדער איצט געווען געראַטעוועט און מיר וואָלטן געווען מיט זיי.

פאַנאַבעריע: ארץ־ישראל, ארץ־ישראל — ביי דיר לייזט ארץ־ישראל אַלע פּראָבלעמען. און פון וואַנען ווייסטו, אַז אין ארץ־ישראל זענען די יידן זיכער?

אסתר: איך ווייס טאַקע נישט, אָבער איינס ווייס איך, אַז חס־וחלילה אַזאַ געפאַר וועט געשען, וועלן די יידן דאָרט שטעלן אַ ווידער־שטאַנד. זיי וועלן קעמפן ווי אַ פֿאָלק קעגן אַ פֿאָלק. דאָ זענען מיר מאַכטלאָז, אָן געווער, אָן פריינד...

פאַנאַבעריע: וואָס קען אונדז ראַטעווען, איז די רויטע אַרמיי. בלויז די רויטע אַרמיי קען ראַטעווען אונדז און די גאַנצע וועלט. די פֿאַ־שיסטישע פּוילישע רעגירונג איז שולדיק אין דער מלחמה. ווען זי דערלויבט די רויטע אַרמיי אַריינמאַרשירן דורך פּוילן קיין טשעכאָסלאָוואַקיע, וואָלט היינט קיין מלחמה נישט געווען.

אסתר: ביסט פאַרבלענדט אין דעם כוח פון מזרח ווי אַלע דיינע חברים. ווען דיין סטאַלין וואָלט נישט נעגעבן די האַנט היטלערן איבער אונדזערע קעפּ, וואָלטן מיר נאָך פריי געאָטעמט. דיין סטאַלין האָט ווענן אונדז נישט געטראַכט.

פאַנאַבעריע: וואָס האָסטו געוואָלט, אַז סטאַלין זאָל צוליב אונדז וואַרטן ביז היטלער וועט אָנפאַלן אויף ראַטנפאַרבאַנד. ער וויל געווינען צייט.

אננאַ: אסתר, פאַנאַבעריע, לאָזט אָפּ. איך קען זיך מער נישט צוהערן. דאָס אַלץ, וואָס איר זאָגט, איז אַ ברכה לבטלה. עס וועט גאָרנישט געבן און צו גאָרנישט פירן. איך האָב מיין גאַנץ לעבן זיך נישט פאַרנומען מיט פּאָליטיק און איך האָב נישט בדעה מיט דעם זיך צו פאַרנעמען. נישט די פּאָליטיק בייט דעם מענטשן, נאָר ממשותדיקע אַרבעט, טאָטן, וועלכע דערציִען דעם מענטשן. דאָס מיינט נישט, אַז די פּאַרטייען טוען גאָרנישט פאַר די מענטשן, זיי טוען, אָבער זיי פאַרווענדן מער ענערגיע אויף צו באַקעמפן איינע די צווייטע, ווי צו שאַפן נוצלעכע זאַכן.

פאַנאַבעריע: איר וועט מיר אַנטשולדיקן, מאַדאַם אַדלער, ווען נישט די אַרבעטער־פּאַרטיי, וואָלט דער אַרבעטער געלעגן טיף אין דער ערד. איר ווייסט דאָס זייער גוט, מאַדאַם אַדלער. ווען די אַרבעטער וועלן איבערנעמען די מאַכט, וועלן געלייזט ווערן אַלע פּראָבלעמען און די מענטשהייט וועט ווערן בעסער.

אננאַ: איך בין נישט אַזוי זיכער, פאַנאַבעריע. די בעסערונג פון דער מענטשהייט איז אַ לאַנגזאַמער פּראָצעס. עס איז געווענדט פון פיל פאַקטאָרן און קודם־כל פון דעם חלק, וואָס יעדער פון אונדז לייגט אַריין אין דעם. אַזוי האָב איך עס פאַרשטאַנען און דערפאַר גע־גרינדעט די ערשטע ביבליאָטעק און לייען־זאַל אין שטאָט, היינט זענען שוין פאַראַן עטלעכע. איך האָב געשאַפן די ערשטע שול, היינט זענען שוין דאָ פיל שולן. עס איז דאָך בעסער געוואָרן אין די לעצטע 10—20 יאָר. אָבער צו וואָס זיך פאַרנעמען איצט מיט טעאָרעטישע פראַגן. אונדזער הויפּט־אויפגאַבע איצט איז צו ראַ־טעווען די קינדער; זאָל זיי זאָלן איבערלעבן די מלחמה און פאָרזעצן דאָס לערנען, כדי נישט צו פאַרלירן קיין צייט.

(מ׳הערט אימיצן אַרייַנגיין. עס קומען אַריין אַלעקסאַנדער און ד״ר זאַוואַדזקי).

ד״ר זאַוואַדזקי: גוט מאָרגן אייך, מיינע הערשאַפטן.

אננאַ: גוט מאָרגן אייך, ד״ר זאַוואַדזקי.

אַלעקסאַנדער (שטעלט פאָר): פריילין לעוו און הער פאַנאַבעריע — לערער פון אינטערנאַט.

ד״ר זאַוואַדזקי: גוט מאָרגן אייך, מיינע הערשאַפטן.

אַלעקסאַנדער: מיר זענען געקומען דורכצורעדן אַ וויכטיקן ענין. עס זעט אויס, אַז די דייטשן זענען שוין נאָענט. די שטאָט בלייבט אָן

אַ מאַכט. די פּאָליציי און די באַאַמטע פון שטאָט־ראַט פּאַקן זיך. זיי ווילן שוין לאַנג נישט פאַרבלייבן. עס קען קומען צו אומרוען. מען דאַרף פאַרמיידן מעגלעכע אויסברוכן פון גוואַלד־טאַטן פון אומפאַראַנטוואָרטלעכע עלעמענטן.

ד״ר זאַוואַדזקי: אין אַזאַ צייט, מיינע הערשאַפטן, הויבט אָן די קאָליגאַנעריע צו בושעווען. ווי איר ווייסט, בין איך נישט קיין באַזונדערער פריינד פון די יידן. איך האַלט, מיינע הערשאַפטן, אַז די פּאָליאַקן פאַלן אָפּט אַ קרבן פון יידישע סוחרים. דערפאַר האָב איך געשאַפן די קאָאָפּעראַטיווע באַוועגונג ביי אונדז צו באַפרייען דעם פּוילישן פּויער און אַרבעטער פון יידישן מסחר, אָבער איך וועל קיינמאָל נישט מסכים זיין, מיינע הערשאַפטן, עס זאָל הערשן אַ ברוטאַלער פיזישער טעראָר, אָדער די קאָליגאַנעריע זאָל פּראַווען אירע שטיק. די יידן זענען בירגער פון פּוילן און האָבן די זעלבע רעכט צו לעבן דאָ ווי די פּאָליאַקן.

אסתר: מ׳קען נישט פּרעדיקן שנאה צו יידן און דערנאָך ווילן שאַפן אַ צוזאַמענאַרבעט. דאָס גייט נישט צוזאַמען.

ד״ר זאַוואַדזקי: אַנטשולדיקט, מיינע הערשאַפטן, איך האָב נישט געפּרעדיקט קיין שנאה צו יידן. וואָס איך האָב געטאָן איז געווען אין די ראַמען פון פרייער קאָנקורענץ. איך האַלט נישט, מיינע הערשאַפטן, אַז יידן האָבן געטאָן גוטס פּוילן אויפן עקאָנאָמישן באָדן.

אסתר: און ווער האָט אַנטוויקלט דאָס ווירטשאַפטלעכע לעבן פון פּוילן, געבויט פאַבריקן, געשאַפן נייע האַנדלס־צווייגן?

ד״ר זאַוואַדזקי: אין דעם ליגט דער גאַנצער אומגליק, מיינע הער־שאַפטן, די יידן האָבן זיך געווידמעט בלויז דעם האַנדל און גע־פּירט האָבן זיי אים נישט שטענדיק מיט ערלעכע מיטלען.

פאַנאַבעריע: ווער איז שולדיק אין דעם? עס איז די שולד פון דער רעגירונג און פון דער פּוילישער בורזשואַזיע, וועלכע האָט נישט צוגעלאָזט די יידן צו אַנדערע צווייגן פון דער ווירטשאַפט. ווען מ׳לאָזט צו, וואָלטן געווען יידישע באַאַמטע, יידישע פּויערים און פיל מער יידישע אַרבעטער, אַפילו אין דער שווערער אינדוסטריע.

ד״ר זאַוואַדזקי: מעגלעך, אַז אונדזער רעגירונג איז געווען טיילווייז שולדיק, מיינע הערשאַפטן, אָבער די יידן האָבן ליב אַ גרינג גע־שעפטל, מיידן אויס שווערע אַרבעטן. דאָס זענען באַקאַנטע זאַכן.

פאַנאַבעריע: דאָס איז גילטיק פאַר אַ טייל יידן און מעגלעך פאַר אַ קליינעם טייל. דער גרעסטער טייל אַרבעט שווער אויפן ביסן ברויט.

ד״ר זאַוואַדזקי: איך בין מיטן גאַנצן האַרצן מיט די אָרעמע יידן, מיינע הערשאַפטן, מיט די, וועלכע אַרבעטן שווער. איך האָב פיל יידישע פּאַציענטן און ביי די אָרעמע נעם איך נישט קיין געלט. ביי מיר, מיינע הערשאַפטן, איז יעדער מענטש גלייך.

אננאַ: נישט אַלע פּאָליאַקן טראַכטן לײדער אַזוי ווי איר, ד״ר זאַוואַדזקי.

ד״ר זאַוואַדזקי: דערפאַר, מיינע הערשאַפטן, האָב איך געוואָלט זיך פאַרשטענדיקן מיטן קאָלעגע אַדלער וועגן שאַפן אַ ספּעציעלע מיליץ פון פּאָליאַקן און יידן, וועלכע זאָל האַלטן אָרדענונג אין פאַל די מאַכט וועט פאַרלאָזן די שטאָט.

אַלעקסאַנדער: עס וועט נישט זיין לייכט צו שאַפן, קאָלעגע זאַוואַדזקי. דער באָדן איז נישט געוואָרן צוגעגרייט דערצו. דאָך רעדט איבער אין די קרייזן פון דער פּוילישער אינטעליגענץ און אַרבעטערשאַפט, איך וועל איבעררעדן אין מיינע קרייזן.

פּאַנאַבעריע: אין פּרינציפּ איז דער געדאַנק פון ד״ר זאַוואַדזקי זייער אַ ריכטיקער. עס דאַרף געשאַפן ווערן אַ פאָלקס-מיליץ פון אַלע פּראָגרעסיווע כּוחות, וואָס זאָל שטיין אויף דער וואַך...

(עס הערט זיך אַ האַסטיקער קלונג אין דער טיר. אַלעקסאַנדער גייט עפענען. עס קומט אַריין אַ פאַרבלוטיקטער ייד).

ייד: ד״ר אַדלער, ד״ר אַדלער, ראַטעוועט! זיי האָבן פאַרכאַפּט מיין טאָכטער, מיין לאה׳ן, מיין איין-און-איינציק קינד...

אַלעקסאַנדער: ר׳ ייד, באַרויִקט זיך. ווער האָט פאַרכאַפּט אייער טאָכטער?

ייד: די כוליגאַנעס! זיי האָבן זיך צו אונדז אַריינגעריסן, געשלאָגן און געממיתטע, צעבראָכן די מעבל, צעריסן די קישנס. מיין קינד, מיין איינציק קינד פאַרכאַפּט און אַוועקגעפירט. זי האָט געשריגן: „טאַטע, טאַטע, ראַטעווע, זיי ווילן מיך דערהרגענען!". איך האָב אָבער גאָרנישט געקאָנט העלפן. זיי האָבן מיר געבונדן די הענט מיט די פיס. איך האָב געשריגן: „רוצחים, באַנדיטן, לאָזט אָפּ מיין קינד!" ביז איך בין הייזעריק געוואָרן און פאַרלוירן דאָס לשון. אוי, מיין לאה, מיין איינציק קינד...

אננאַ: ווהין האָבן זיי איר פאַרשלעפּט?

ייד: איך ווייס נישט, איך ווייס נישט. ווען איך האָב זיך באַפרייט פון די שטריק און אַרויס אין דרויסן, האָב איך זיי נישט געזען. איך בין אַוועק אין פּאָליציי, אָבער קיין לעבעדיקער נפש איז דאָרט נישטאָ. איך בין געווען אין מאַגיסטראַט — אויך דאָרט איז קיינער

נישטאָ. די גאַסן זענען ליידיק, בלויז די כוליגאַנעס בושעווען. ראַטעוועט מיין איינציק קינד, ראַטעוועט, זיי וועלן זי פאַרטיק מאַכן...

ד״ר זאַוואַדזקי: קענט איר אימיצן פון די, וואָס האָבן פאַרכאַפּט אייער טאָכטער?

ייד: בלויז איינעם, זיגמונט, דעם אַדוואָקאַט׳ס זינדל.

ד״ר זאַוואַדזקי: איך וועל גיין זוכן זיין טאָכטער. אפשר וועל איך זי קענען געפינען.

אַלעקסאַנדער (צום יידן): ד״ר זאַוואַדזקי גייט זוכן אייער טאָכטער. קומט אַריין אין קאַבינעט. איר אַליין דאַרפט אויך האָבן הילף.

(פירט אַרויס דעם יידן)

פּאַנאַבעריע: עס האָט זיך שוין אָנגעהויבן.

ד״ר זאַוואַדזקי: מיר האָבן פאַרשפּעטיקט. איך וועל ניין זען וואָס איך קען טאָן צו באַרואיקן די כוליגאַנעריע. צום ווידערזען, מיינע הערשאַפטן.

אַננאַ: צום ווידערזען, ד״ר זאַוואַדזקי. אַדאַנק פאַרן קומען און פאַר אייער גוטן ווילן. איך האָף, אַז איר וועט קענען באַרואיקן די כוליגאַנעס.

ד״ר זאַוואַדזקי: איך וועל טאָן וואָס עס וועט זיין מעגלעך, מיינע הערשאַפטן. צום ווידערזען.

אסתר: אַן אַנטיסעמיט, אָבער דאָך אַן אנשטענדיקער קריסט.

פּאַנאַבעריע: אַ כיטרער פוקס. אַרבעט אויף ביידע פראָנטן. איך גע־טרוי אים נישט.

אסתר: ביי דיר איז יעדער אונטער אַ חשד. קענסט נישט פאַרשטיין, אַז אויך צווישן דער פּוילישער בורזשואַזיע זענען אויך פאַראַן אָרנטלעכע מענטשן. ער געהערט דאָך צו דער אינטעליגענץ.

פּאַנאַבעריע: איך געטרוי דער אינטעליגענץ אויך נישט.

אַננאַ: ער זעט אויס צו זיין אַן אָרנטלעכער מענטש. אָבער וואָס איז דאָ זיך צו שפּאַרן. מיר האָבן פאַרשפּעטיקט מיטן צוגרייטן די זעלבסטשוץ און אפשר איז עס געווען אוממעגלעך. אַלץ איז געשען אַזוי פּלוצלונג. פּשוט נישט געווען ווען.

(עס קומט אַריין אַלעקסאַנדער).

אַלעקסאַנדער: דער ייד דערציילט שרעקלעכע זאַכן. די כוליגאַנעס רויבן יידישע געשעפטן, האָבן זיך אַריינגעריסן אין די הייזער, צעמזיקט און צעממיתט פיל יידן.

אננאַ: דער פּאָגראָם האָט זיך, הייסט עס, אָנגעהויבן. אסתר און פּאַנאַבעריע, מ'טאָר נישט לאָזן די קינדער אַליין. גייט גלייך צו די קינדער און זעט צו פאַרפּעסטיקן אַלע טירן און פענצטער. די כוליגאַנעס זאָלן זיך נישט אַריינרייסן. איך וועל קומען שפּעטער זיי באַרואיקן. זייט פאָרזיכטיק. גייט מיט די הינטערשטע גאַסן מ'זאָל אייך נישט זען.

אסתר: זייט געזונט, מאַדאַם אַדלער, ד"ר אַדלער. מיר וועלן זיך באַמיען צו זיין אין קאָנטאַקט מיט אייך. לאָמיר האָפן, אַז עס וועט זיך אַלץ גוט ענדיקן.

פּאַנאַבעריע: אַ גוטן אייך. איך ווייס נישט, איך האָב עפּעס אַ שלעכטן פאָרגעפיל. דאָך האָף איך, אַז די רויטע אַרמיי וועט אונדז ראַטעווען. זייט געזונט.

(גייען אַרויס).

אַלעקסאַנדער: ער וועט פאַלן פון די ערשטע קרבנות. אַלע ווייסן, אַז ער איז אַ לינקער. די לינקע וועלן די דייטשן זיכער אומברענגען.

אננאַ: יאָ, איך טראַכט וועגן דעם. מ'וואָלט אים געדאַרפט אויסבאַהאַלטן, אָבער וווּ?

אַלעקסאַנדער: און וואָס וועגן אונדז? דו מיינסט די דייטשן וועלן שוינען די יידישע אינטעליגענץ?

אננאַ: איך האָף, אַז דיר אַלס דאָקטאָר וועלן די דייטשן לאָזן צו רו און אפשר מיר אין דיין זכות, און ווער ווייסט, אפשר אַדאַנק אונדז וועלן מיר קענען ראַטעווען די קינדער.

אַלעקסאַנדער: יאָ, אַ שווערע צייט שטייט פאַר אונדז. ווער ווייסט מיט וואָס עס וועט זיך ענדיקן? איך גיי אין קאַבינעט דורכקוקן די דאָקומענטן. געוויסע דאָקומענטן וועל איך דאַרפן פאַרניכטן איידער די דייטשן קומען.

(גייט אַרויס).

(עס הערט זיך אַ קלונג אין דער טיר. אננאַ גייט אַרויס עפענען).

אננאַ: אָ, דאָס ביסטו יאַן?

יאַן: איך בין געקומען וואָרענען די גנעדיקע פרוי און דעם דאָקטאָר נישט אַרויסצוגיין איצט. אין דרויסן שלאָגט מען די זשידקעס און די גנעדיקע פרוי און דער דאָקטאָר זאָלן בעסער בלייבן אין דער וווינונג. די גנעדיקע פרוי דאַרף נישט מורא האָבן. איך וועל היטן דאָס הויז. קיינעם נישט צולאָזן.

אננאַ: אַ דאַנק דיר יאַן, פאַר דיין גוט האַרץ.

יאַן: איך געדענק די גוטע זאַכן וואָס די גנעדיקע פרוי און דער דאָק־טאָר האָבן פאַר מיר געטאָן און איך וועל נישט לאָזן דער גנעדיקער פרוי און דעם דאָקטאָר צו טאָן שלעכטס, אָבער אַנדערע זשידקעס זענען ווערט דעם שטעקן, זיי באַקומען באַצאָלט פאַר זייגן אונדזער בלוט. איך וואָלט זיי אַליין אָנגעלערנט, ווען איך וואָלט נישט געדאַרפט היטן די גנעדיקע פרוי און דעם דאָקטאָר.

אננאַ: עס איז נישט שיין אַזוי צו רעדן, יאַן. וואָס האָבן דיר די יידן שלעכטס געטאָן?

יאַן: איך רעד נישט וועגן דער גנעדיקער פרוי. די גנעדיקע פרוי און דער דאָקטאָר זענען גוט און בריטהאַרציק, אָבער די זשידקעס זענען אַנדערש.

אננאַ: דאַרפסט זיך שעמען, יאַן, אַזוי צו רעדן. אַלע מענטשן זענען גלייך, אַן אויסנאַם, פּאָליאַקן און יידן, און די יידן זענען אויך אַלע גלייך. נישטאָ קיין בעסערע און ערגערע.

יאַן: זאָל זיין אַזוי. די גנעדיקע פרוי ווייסט מסתמא בעסער. זאָל די גנעדיקע פרוי מיר מוחל זיין וואָס איך האָב איר געשטערט.

(גייט אַרויס. אננאַ גייט אַרום איבערן צימער. זעצט זיך ביים טיש. דרייט אויף דעם ראַדיאָ. עס הערט זיך:

„אכטונג, אכטונג, א פרישע עסקאדרע פון דרייסיק דייטשע באָמ־באַרדיר־עראָפּלאַנען פליט פון מערב קיין מזרח. די עראָפּלאַנען האָבן אויסגעמיטן פּויזן און פליען אין דער ריכטונג פון וואַרשע. די איינוווינער פון די שטעט און דערפער אויפן וועג דאַרפן זיין גרייט אויף באָמבאַרדירונגען. די ציווילע באַפעלקערונג דאַרף אריינ־גיין אין די אונטערערדישע באַהעלטענישן. די סאַניטאַרע דינסט דאַרף זיך זאַמלען אין די באַשטימטע פּונקטן. די פייערלעשער־מכשירים דאַרפן געשטעלט ווערן אין דער פולער גרייטקייט.

„אכטונג, אכטונג, א פרישע עסקאדרע פון דרייסיק דייטשע באָמ־באַרדיר־עראָפּלאַנען פליט פון מערב קיין מזרח. די עראָפּלאַנען האָבן אויסגעמיטן...

(אננאַ פאַרדרייט דעם ראַדיאָ. אין דעם מאָמענט הויבן אָן צו וואָיען די סירענעס).

דער פאָרהאַנג לאָזט זיך אַראָפּ.

צווייטער אַקט

דער זעלבער צימער מיט אַ יאָר שפּעטער.

אלעקסאַנדער (קומט אַריין): אננאַ, ווו ביסטו?
(אַננאַ קומט אַריין)

אננאַ: איך בין דאַ. וואָס איז מיט דיר, אלעקסאַנדער? וואָס ביסטו אַזוי אויפגערעגט?

אלעקסאַנדער: שרעקלעכע זאַכן, אננאַ, שרעקלעכע זאַכן... איך האָב בייגעוווינט אַ מאַקאַבריש בילד. די דייטשן האָבן אַרויסגעשלעפּט דעם אַלטן, פרומען משה מינץ, געהייסן אים אָנטאָן טלית און תפילין, אָפּגעשוירן אַ האַלבע באָרד, פאַראָרדנט אים שפּרינגען און זינגען און אַזוי אים פאָטאָגראַפירט. איך ווייס נישט וואָס זיי האָבן מיט אים שפּעטער געטאָן. איך בין אַוועק. עס איז געווען צו פיינלעך זיך צוצוקוקן...

אננאַ: שרעקלעך, שרעקלעך... שוין באַלד אַ יאָר ווי מיר ראַנגלען זיך מיט די דייטשן. אין אָנהויב האָט אויסגעזען, אַז זיי זענען גאָרנישט אַזוי געפערלעך... שלעכטע מענטשן, אָבער נישט קיין געפערלעכע. איצט הויבן זיי אָן צו ווייזן זייער אמתן פּרצוף. ווער ווייסט וואָס עס וועט נאָך אונדז אויסקומען איבערצולעבן?...

אלעקסאַנדער: זעט אויס, אַז די דייטשן האָבן געביטן זייער טאַקטיק. זיי הויבן אָן צוטראַכטן פאַרשידענע שיקאַנעס, אַרויסגעבן פרישע פאַראָרדענונגען. איך האָב מורא, אַז עס רוקט זיך אָן אויף אונדז אַ גרוילזאַמע צייט.

אננאַ: ווי איז די שטימונג אין שטאָט? לאָזט זיך פילן וועלכער נישט איז ווידערשטאַנד?

אלעקסאַנדער: די דייטשן האָבן זייערע מעטאָדן צו ברעכן אפילו דעם מינדסטן ווילן צו אַ ווידערשטאַנד. יעדן טאָג גרייטן זיי אַ פרישן קלאַפּ. זיי וועלן איצט נישט געבן קיין מינוט רו און דער יודן־ראַט מיט קלאַרבערגן אין שפּיץ דינט זיי געטריי, גיט נאָך אַלע זייערע פאַראָרדענונגען. איך גיי אין יודן־ראַט צו דערליידיקן עט־לעכע ענינים. איך וועל באַלד זיין צוריק, אננאַ.

(עס הערט זיך אַ קלונג אין דער טיר. אַלעקסאַנדער גייט עפענען. עס הערט זיך זיין שטימע): גוט מאָרגן אייך קינדער. **אננאַ, דיינע קינדער זענען געקומען.** (שטימען פון די קינדער): **גוט מאָרגן ד״ר אַדלער.** (קומען אַריין): **גוט מאָרגן, מאַדאַם אַדלער.**

אננאַ: גוט מאָרגן אײַך, קינדער. וואָס מאכט איר, חנהלע, רבקהלע? וואָס הערט זיך אין אינטערנאַט?

חנהלע: אַלץ אין אָרדענונג, מאַדאַם אדלער. די בחורים ארבעטן אויפן שאָסיי און מיר זענען פארנומען אין קיך, ראַמען און לערנען זיך.

אננאַ: ווי גייט איר אָן מיט דער פאָרשטעלונג „נס חנוכה"?

רבקהלע: עס וואָלט שוין געווען פארטיק, אָבער די בחורים קומען מידע פון דער ארבעט, דאָך מאכן מיר פּראָבעס אין די אָוונטן. מיר האָבן שוין אויפגענייט די קאָסטיומען און גרייטן צו די דע־קאָראַציעס.

אננאַ: איר קענט דאָך די פאָרשטעלונג פון פארגאַנגענעם יאָר. דאַן האָבן מיר זי געשטעלט בלויז פאַר קינדער. דאָס מאָל וועלן מיר עס שטעלן פאַר דערוואַקסענע. די שטאָט נויטיקט זיך אין דער־מוטיקונג. ווי קלערט איר, קינדער — די פאָרשטעלונג וועט זיין א געלונגענע?

חנהלע: זיכער, מאַדאַם אדלער. עס איז א שיינע פאָרשטעלונג. איך בין מקנא די יידן פון יענער צייט. זיי זענען געווען אזעלכע גרויסע העלדן.

אננאַ: זיי זענען געווען די זעלבע יידן ווי מיר, זיי האָבן בלויז געהאַט א שטאַרקערן גלויבן.

רבקהלע: און גאָט האָט זיי געהאָלפן...

אננאַ: גאָט העלפט די, וואָס וואגן.

חנהלע: און אונדז וועט גאָט העלפן?

אננאַ: אויב מיר וועלן זיין שטאַרק און וואגן אזוי ווי די יידן אין יענער צייט. מ'דאַרף קעמפן און זיין גרייט אפילו צו פאַלן אין קאַמף, אויב מ'וויל לעבן ווי פרייע מענטשן. פיל פון די העלדן אין יענער צייט זענען געפאַלן, אָבער דאָס פאָלק האָט באַקומען די פרייהייט.

חנהלע: איך בין גרייט צו קעמפן און אפילו אוועקגעבן דאָס לעבן פאַר דער פרייהייט פון אונדזער פאָלק.

רבקהלע: „בעסער צו שטאַרבן ווי פרייע מענטשן, איידער צו לעבן ווי שקלאַפן".

אננאַ: דאָס זאָגסטו דיין ראָל אין דער פאָרשטעלונג, רבקהלע, אָדער דו טראַכטסט עס אויף אָן אמת?

רבקהלע: דאָס זאָג איך אין דער פאָרשטעלונג, אָבער איך וואָלט עס געטאָן ווען איך וויים, אז דורך דעם וועל איך העלפן אונדזער פאָלק.

אננאַ: איר זענט נאָך קינדער. איר דאַרפט לעבן און נישט טראַכטן וועגן טויט. די איצטיקע פינצטערע צייט וועט אריבער און עס וועט פאַר אייך ווידער אויפלייכטן די שיינע, זוניקע צוקונפט. זייער שיין קינדער וואָס איר זענט געקומען מיך באַזוכן. וואָס מאַכט רחלע? איז זי נאָך אַלץ אין בעט?

חנהלע: זי פילט זיך שוין בעסער, גייט אַרום און העלפט אונדז אין דער אַרבעט.

אננאַ: און וואָס מאַכן די לערערין אסתר און דער לערער פּאַנאַבעריע?

רבקהלע: זיי זענען מיט אונדז די גאַנצע צייט, אַרבעטן מיט אונדז, לערנען, פירן אָן מיט די פּראָבעס.

אננאַ: גייט איצט צוריק אין אינטערנאַט, קינדער, נאָר זייט פאָרזיכטיק, איר זאָלט נישט אָנטרעפן קיין דייטשן. גיט איבער פון מיר האַרציקע גרוסן דער לערערין אסתר און דעם לערער פּאַנאַבעריע. גריסט אויך אַלע קינדער. זעט, אַז די פאָרשטעלונג זאָל גוט אַרויסקומען.

חנהלע און רבקהלע: אַ גוטן טאָג, מאַדאַם אַדלער.

אננאַ: אַ גוטן טאָג אייך, קינדער. זייט פאָרזיכטיק אויפן וועג. איך וועל שפּעטער קומען צו אייך.

(די מיידלעך גייען אַרויס. אין אַ ווײַלע אַרום הערט מען אימיצן אַרײַנגיין).

אננאַ: ביסט שוין דאָ צוריק אַלעקסאַנדער? וואָס אַזוי גיך? איז עפּעס געשען?

אַלעקסאַנדער: ווידער אַ נייע גזירה! די דייטשן האָבן פאַראָרדנט אַ גאָלד־אַקציע. די שטאָט מוז צושטעלן 10 קילאָ גאָלד.

אננאַ: צען קילאָ גאָלד?

אַלעקסאַנדער: יאָ, 10 קילאָ גאָלד און כדי אָנצוואַרפן אַ מורא און צואײַלן דאָס צושטעלן פון דעם גאָלד האָבן זיי גענומען 10 ערובֿניקעס, צווישן זיי אויך אונדזערע באַקאַנטע, מאָרגענשטערנען און איידלבוימען, אויך אייניקע פון יודן־ראַט.

אננאַ: און וואָס ווערט געטאָן וועגן דעם?

אַלעקסאַנדער: וואַרט, דאָס איז נאָך נישט אַלץ. זיי האָבן פאַרפּייניקט דעם רבֿ אויפן מאַרק, שרעקלעך צעשלאָגן פאַרן טויט, אַרויסגעריסן די באָרד מיטן פלייש, באַשפּיגן און געקאַפּעט מיט די שטיוול ביז ער איז נפטר געוואָרן. איצט זוכן זיי אַרום דעם מורה הוראה. זעט אויס, אַז זיי ווילן אומברענגען אַלע רעליגיעזע פירער.

אננאַ: שרעקלעך! ווי איז די שטימונג אין גאַס? דאָס גאָלד ווערט געשאַפן?

אַלעקסאַנדער: פרעג גאָרנישט. אַלע זענען זייער אומרואיק. ווער ווייסט מיט וואָס עס וועט זיך די אַקציע ענדיקן?

אננאַ: נעם צונויף אונדזער גאַנצע צירונג און טראָג עס אַוועק. עס וועט אונדז שוין סיי ווי נישט צונוצקומען. דאָ האָסטו אויך מיין רינג.

אַלעקסאַנדער: מיר טאָרן נישט אַלץ אַוועקגעבן, אננאַ. מיר ווייסן נישט וואָס עס שטייט אונדז פאָר און חס ושלום אין אַן עת־צרה וועלן מיר נישט האָבן מיט וואָס זיך צו ראַטעווען.

אננאַ: אויב יעדער וועט אַזוי טראַכטן, וועט מען דאָס גאָלד נישט שאַפן. ווער ווייסט וויפל יידישע קרבנות דאָס וועט קאָסטן?

אַלעקסאַנדער: איך וועל גיין, אַלנפאַלס, צונויפזאַמלען די צירונג און מאַכן אַ רשימה.

אננאַ: דאָס צירונג ליגט אין שלאָפצימער, אין דעם צווייטן שופלאָד פון דער טאַאַלעט.

(אַלעקסאַנדער גייט אַרויס)

(עס קלינגט דער טעלעפאָן. אננאַ הויבט אויף דאָס טרייבל).

אננאַ: יאָ, דאָ רעדט מאַדאַם אַדלער. ווער וויל מיט מיר רעדן? — העך קלאַרבערג. גוט, איך הער. גוט מאָרגן אייך, הער קלאַרבערג. איך הער אייך. (הערט זיך איין אַ לענגערע ווײַלע. ווערט אויפגע־בראַכט). וואָס? וואָס האָבן די דייטשן פאַראָרדנט? אַרויסצו־געבן די מיידלעך? מאַכט מיט מיר נישט קיין שפּאַסן, הער קלאַרבערג (אַ פּויזע) ווי־אַזוי? איר מיינט עס ערנסט? איך וועל דערויף קיינמאָל נישט מסכים זיין... איך וועל צו דעם נישט דערלאָזן. ניין... איך קען לענגער מיט אייך נישט רעדן וועגן דעם. איך בין אינגאַנצן אויפגעציטערט. איך ווייס נישט... איר ווילט קומען שפּעטער איבעררעדן דעם ענין מיט מיר?... איך ווייס נישט... לאָזט מיר צונויפזאַמלען די געדאַנקען... איך בין אינגאַנצן פּאַראַליזירט... איך קען אייך בלויז זאָגן, אַז איך וועל דערצו נישט דערלאָזן... איך וועל אײַנלייגן וועלטן... עס וועט נישט געשען...

(וואַרפט אַוועק דאָס טרייבל און גייט אַרום נערוועז איבערן צימער. אַלעקסאַנדער קומט אַריין מיט אַ שאַכטל).

אַלעקסאַנדער: אָט איז דאָס צירונג. דאַכט זיך, אַז דאָס איז אַלץ. אננאַ, וואָס איז מיט דיר? דו ביסט אַזוי בלייך.

אננאַ: דער פאָרזיצער פון יודן־ראַט האָט מיר נאָר וואָס געקלונגען...

אַלעקסאַנדער: קלאַרבערג, וואָס האָט ער געוואָלט?

אננאַ: די דייטשן האָבן פאַראָרדנט אַ שרעקלעכע זאַך...

אַלעקסאַנדער: וואָס ווידער? וואָס האָבן זיי פאַראָרדנט?
אַננאַ: ניין ... אוממעגלעך ... זיי ווילן עס נישט טאָן ...
אַלעקסאַנדער: וואָס?
אַננאַ: אפשר האָב איך שלעכט געהערט ... ניין ... ער האָט עס אויס־דריקלעך געזאָגט.
אַלעקסאַנדער: אָבער וואָס?
אַננאַ: די דייטשן האָבן פאַראָרדנט אַרויסצוגעבן די מיידלעך פון אינטערנאַט פאַרן דייטשן שאַנד־הויז ...
אַלעקסאַנדער: וואָס? אַרויסגעבן די מיידלעך פאַרן דייטשן שאַנד־הויז? ...
אַננאַ: איך האָב נישט געגלויבט מיינע אייגענע אויערן. קלאַרבערג זאָגט, אַז עס איז אַ באַפעל פון געסטאַפּאָ. איך קען צו זיך נישט קומען ...
אַלעקסאַנדער: וואָס האָסטו געזאָגט קלאַרבערגן?
אַננאַ: איך האָב אין אָנהויב געמיינט, אַז ער מאַכט אַ שפּאַס. ווען איך האָב פאַרשטאַנען, אַז ער מיינט עס ערנסט, בין איך געבליבן געפּלעפט, ווי אימיצער זאָל מיר דערלאַנגען איבערן קאָפּ. איך האָב נישט געקאָנט קומען צו זיך. צום סוף האָב איך אים געזאָגט, אַז איך וועל דערצו נישט דערלאָזן ... אַז עס וועט נישט געשען. ער האָט אָנגעזאָגט זיין וויזיט ביי מיר 11 אַזייגער.
אַלעקסאַנדער: וואָס וועסטו טאָן, אַננאַ?
אַננאַ: איך ווייס נישט ... איין זאַך ווייס איך ... איך וועל דערצו נישט דערלאָזן ... איך וויל אַרויסרופן אסתרן און פאַנאַבעריען. איך וויל זיך מיט זיי באַראַטן.
אַלעקסאַנדער: אוממגלויבלעך! איך שטעל זיך נישט פאָר, אַז די דייטשן וועלן אויספירן די פאַראָרדענונג. מעגלעך, אַז עס איז בלויז אַ דראָאונג אָנצוואוואַרפן אַ שרעק אין שייכות מיט דער גאָלד־אַקציע. מאַך די רשימה פון דעם צירונג. איך דאַרף באַזוכן אייניקע קראַנקע. אויפן וועג וועל איך אַריינגיין אין אינטערנאַט און אָנזאָגן אסתרן און פאַנאַבעריען זיי זאָלן קומען צו דיר.
אַננאַ: קום וואָס פריער אַהיים ...
אַלעקסאַנדער: איך וועל זיך באַמיען צו זיין וואָס פריער. זע נישט אויפצורעגן קלאַרבערגן. ער קאָן אָנמאַכן גענוג צרות ...
אַננאַ: איך וועל זיך באַמיען צו זיין רואיק, אָבער איך וועל אים נישט נאָכגעבן.
אַלעקסאַנדער: ווער ווייסט וואָס עס דערוואַרט אונדז נאָך. איך זע נישט קיין אויסוועג.

אננאַ: זאָרג נישט אויף שפּעטער. דערווייל מוז מען ראַטעווען די קינדער.

אַלעקסאַנדער: זיי געזונט, אננאַ (קושט איר).

אננאַ: זיי געזונט, זאָס זיך נישט לאַנג...

(אַלעקסאַנדער גייט אַרויס. אַננאַ גייט אַרום נערוועז איבערן צימער. עס הערט זיך אַ שוואַכער קלונג אין דער טיר. אַננאַ גייט אַרויס. עס הערט זיך איר שטימע): ווער איז דאָרט?

(עס הערט זיך אַ קול): דאָס בין איך אברהמל בערקאָוויטש, אייער געוועזענער שילער. (קומט אַריין).

אננאַ: אברהמל? ווי קומסטו אַהער? וואָס האָט דיך געבראַכט?

אברהמל: איך קום פון וואַלד מיט אַ שליחות.

אננאַ: פון וואַלד?

אברהמל: יאָ, פון וואַלד, פון די פּאַרטיזאַנער.

אננאַ: פון פּאַרטיזאַנער? וווּ געפינט איר זיך? וויפל זענט איר?

אברהמל: אין זשעראַטינער וואַלד. אַרום 30 פּערזאָן. אַלץ יונגע חברה.

אננאַ: דער דייטש וועט אייך נישט כאַפּן?

אברהמל: האָט נישט קיין מורא, מיר זענען גוט באַהאַלטן.

אננאַ: האָט איר געווער?

אברהמל: מיר האָבן עטלעכע שפּייערס און אביסל דינאַמיט.

אננאַ: דינאַמיט? וואָס טוט איר מיט דעם?

אברהמל: מיר לערנען אָן די דייטשן, רייסן אויף בריקן, שעדיקן באַן־רעלסן — וואָס עס לאָזט זיך.

אננאַ: ווער איז אייער פירער?

אברהמל: אויך אייערס אַ תלמיד. פּתחיה גאָלדפאַרב, יאָסל וויטאָר־זשערס אַן אייניקל. אַ ווילער יאַט. האָט אַ גאָלדן האַרץ, אָבער ער האַלט איין אַ שטרענגע דיסציפּלין. ער האָט עס מיך געשיקט צו אייך.

אננאַ: וואָס וויל ער?

אברהמל: ער לייגט פאָר, אַז איר און ד״ר אדלער זאָלן קומען צו די פּאַרטיזאַנער.

אננאַ: מיר זאָלן גיין צו די פּאַרטיזאַנער?

אברהמל: יאָ, די צייט איז קורץ. ווער ווייסט וואָס ס'קען געשען מאָרגן. ער זאָגט, אַז אַזעלכע מענטשן ווי איר און ד״ר אדלער דאַרף מען ראַטעווען. אַגב, דאַרפן מיר האָבן אַ דאָקטאָר. ביי אונדז זענען פאַראַן עטלעכע פאַרוווּנדעטע. מיר האָבן געהאַט אַ צוזאַ־מענשטויס מיט די דייטשן.

אננאַ: איך ווייס נישט, אברהמל, צי מיר וועלן קענען קומען צו אייך, אַלנפאַלס נישט איצט. איך מוז אכטונג געבן אויף די קינדער אין אינטערנאַט. וועגן די פאַרוואונדעטע וועל איך איבעררעדן מיטן מאַן. קום אַרום 2 אַ זייגער. (אברהמל פאַרנעמט זיך צו גיין) וואַרט אברהמל, איך האָב אַ פּלאַן. וואָלט מעגלעך געווען, אַז די בחורים און די מיידלעך פון אינטערנאַט זאָלן זיך אָנשליסן אין אייער גרופּע?

אברהמל: איך רעכן, אַז יאָ, אָבער איך מוז פריער פרעגן פּתחיהן. ער דאַרף באַשליסן. וויפל זענען זיי?

אננאַ: עטלעכע און צוואַנציק בחורים און אַזוי פיל מיידלעך. זאָג פּתחיהן, אַז עס דראָט זיי אַ געפאַר, באַזונדערס די מיידלעך.

אברהמל: עס וואַרט זיי אָבער נישט קיין לייכט לעבן ביי אונדז און עס דראָט אַ שטענדיקע סכנה פון טויט.

אננאַ: אַלץ בעסער ווי אַריינצופאַלן צום דייטש.

אברהמל: איך וועל איבעררעדן מיט פּתחיהן און געבן אייך שפּעטער אַ תשובה. און איצט, מאַדאַם אַדלער, מוז איך לויפן, איך האָב צו דערליידיקן פיל ענינים.

אננאַ: גיי געזונטערהייט, אברהמל, און קום שפּעטער. מיר וועלן אויס־ אַרבעטן אַ פּלאַן, ווי אַזוי אַרויסצונעמען די קינדער פון אינטערנאַט.

אברהמל: אַ גוטן טאָג, מאַדאַם אַדלער. איך וועל זיין ביי אייך שפּעטער. (גייט אַרויס).

(אַננאַ טראַכט אַ ווײַלע און אין אַ בעסערער שטימונג זעצט זי זיך אַוועק צו מאַכן די רשימה פון צירונג. עס הערט זיך אַ קלונג אין דער טיר).

אננאַ (גייט אַרויס): ווער איז עס? אָ, אסתּר און פאַנאַבעריע, גוט וואָס איר זענט געקומען.

אסתּר: איר האָט אונדז גערופן, מאַדאַם אַדלער, זענען דאָ נייעס?

פאַנאַבעריע: וואָס פרעגסטו, זיכער זענען דאָ נייעס און אוודאי נישט קיין גוטע.

אננאַ: יאָ, נישט קיין גוטע נייעס. קלאַרבערג האָט צו מיר היינט געקלונגען אין שייכות מיט דעם אינטערנאַט.

אסתּר: וואָס ווידער, וואָס וויל ער?

אננאַ: אַ פאַראָרדענונג פון די דייטשן...

אסתּר: אַז...

אננאַ: אַרויסצוגעבן די מיידלעך פאַרן דייטשן שאַנד־הויז!

אסתּר: וואָ־אַ־אָס? אוממעגלעך! ניין!

אננאַ (שאָקלט מיט קאָפּ אויף יאָ).

אסתר: ניין! ניין! ניין! (צעוויינט זיך).

פּאַנאַבעריע: איך האָב געזאָגט, אַז עס וועט זיך ענדיקן שלעכט מיט די קינדער. די דייטשן וועלן נישט רוען ביז זיי וועלן זיי אַלע פאַרטיליקן.

אסתר: וואָס טוט מען? וואָס טוט מען? (וויינט).

אננאַ: באַרואיק זיך, אסתר. וויינען וועט גאָרנישט העלפן. באַלד וועט קומען אַהער קלאַרבערג. איך האָב אים פאַראויס געזאָגט, אַז איך וועל קיינמאָל נישט מסכים זיין אַרויסצוגעבן די קינדער. איך וועל טאָן אַלץ וואָס איז מעגלעך נישט צו דערלאָזן צו דעם.

פאַנאַבעריע: און אויב די דייטשן וועלן פאָדערן אויסצופירן זייער באַפעל?

אננאַ: איך האָב אַ געוויסן פּלאַן. היינט איז ביי מיר געווען אַברהמל בערקאָוויטש — אונדזער אַמאָליקער תּלמיד. ער איז געקומען פון די פּאַרטיזאַנער. איך האָב אים געבעטן אויסצוגעפינען צי די פּאַר־טיזאַנער וואָלטן גענומען צו זיך די בחורים און די מיידלעך פון אינטערנאַט. ער דאַרף קומען שפּעטער מיט אַ תּשובֿה.

פאַנאַבעריע: פּאַרטיזאַנער? דאָס איז אַן ענין! ווו זענען זיי? ווי וועט מען זיי ברענגען אַהין?

אננאַ: זאָרג נישט. ער וועט זיי שוין ברענגען אַהין.

אסתר (קוקט אויפן טיש): פון וואַנען קומט אַהער אַזוי פיל ביזשו־טעריע?

אננאַ: איר ווייסט נישט וועגן דער גאָלד־אַקציע?

אסתר און פאַנאַבעריע: גאָלד־אַקציע?

אננאַ: די דייטשן האָבן פאַראָרדנט צו שאַפן 10 קילאָ גאָלד. עס זענען שוין דאָ פיל קרבנות צוליב דעם. מעגלעך, אַז די פאַראָר־דענונג וועגן די מיידלעך איז אין שייכות מיט דעם. אפשר איז עס בלויז אַ דראָאונג אָנצווואַרפן אַ שרעק. איך מאַך איצט די רשימה פון אונדזער צירונג אָוועקצוטראָגן אין יודנראַט. עס ווערט אָבער שפּעט. באַלד וועט קומען קלאַרבערג. איך וועל עס בעסער צונעמען דערווייל פון דאַנען. (קלייבט צונויף די ביזשוטעריע און טראָגט אַוועק אין צווייטן צימער).

פאַנאַבעריע: איך האָב דיר געזאָגט — די דייטשן וועלן אויספּאַמ־פּעווען פון אונדז אַלץ וואָס זיי קענען, דערנאָך וועלן זיי צונעמען אונדזערע נשמות — אָך, ווען די רויטע אַרמיי וואָלט געקומען צו אונדז!

אסתר: הער שוין אויף מיט דיין רויטער אַרמיי. די קינדער זענען אין אַ געפאַר און מ׳דאַרף זען זיי צו ראַטעווען.

פאַנאַבעריע: דער איינציקער אויסוועג איז צו ברענגען זיי צו די פּאַרטיזאַנער. איך האָב שוין לאַנג געטראַכט וועגן גיין צו די פּאַרטיזאַנער. נישט געוווסט ווו זיי זענען און נישט געוואָלט איבער־לאָזן די קינדער אַליין.

(אַננאַ קומט אַריין)

אַננאַ: קלאַרבערג וועט באַלד קומען. איך בעט אייך צו פאַרהאַלטן זיך רואיק. איך גלויב נישט, אַז מיר וועלן עפּעס פּועלן ביי אים. עס איז דעריבער בעסער נישט צו פאַרשאַרפן די לאַגע, כדי צו געווינען צייט אויסצופירן אונדזער פּלאַן.

פאַנאַבעריע: ער איז אַ ביטערער פוקס. איך גאַראַנטיר נישט צי איך וועל זיך קענען איינהאַלטן נישט אַריינצוזאָגן אים. צוליב אים און זיינס גליכן האָבן מיר פיל צרות. ער דינט געטריי די דייטשן און מיינט, אַז דורך דעם וועט ער ראַטעווען זיין אייגענע הויט. די דייטשן נוצן אים אויס כּל־זמן זיי דאַרפן אים. דערנאָך וועלן זיי אים זאָגן — „דער נעגער האָט זיינס געטאָן, דער נעגער קען גיין". ער וועט האָבן אַ וויסטן סוף.

אסתר: דערוויילע איז ער דער האַר און מיר די שקלאַפן. ער קאָן דאָך אַ סך העלפן. לאָמיר פּרווון דורך אים ראַטעווען וואָס עס לאָזט זיך.

פאַנאַבעריע: איך האָב ביז איצט נישט געהאַט קיין געלעגנהייט צו טרעפן זיך מיט אים פּנים־אל־פּנים און איך פיל, אַז איך דאַרף אים זאָגן וואָס איך מיין וועגן אים. אפשר וועט ער זיך דאָך באַזינען.

אסתר: דו שפּילסט זיך מיט פייער.

פאַנאַבעריע: וואָס האָב איך שוין צו פאַרלירן? איך וווּנדער זיך אַזוי אויך וואָס די דייטשן האָבן מיך ביז איצט געלאָזן צו רו. אויב איך וועל נישט גיין מיט די קינדער צו די פּאַרטיזאַנער, בין איך סיי ווי פאַרלוירן.

אַננאַ: לאָמיר זען וואָס מיר קענען ביי אים פּועלן. מיר וועלן רעדן צו זיין געוויסן. ער איז דאָך אַ ייד און איך האָף, אַז ער וויל נישט אַז יידישע קינדער זאָלן געשענדט און פאַרפייניקט ווערן. אפשר וועט ער דאָך עפּעס טאָן אָפּצושרייען די גזירה.

(עס הערט זיך אַ פעסטער קלונג אין דער טיר. אַננאַ גייט עפענען. עס הערט זיך קלאַרבערגס שטימע): גוט מאָרגן אייך, מאַדאַם אַדלער.

אננאַ: איר זענט דאָך געקומען!

קלארבערג: יאָ... איך בין געקומען בלויז דערפאַר ווייל איך האָב רעספּעקט פאַר אייך. איר ווייסט ווי שטאַרק איך בין איצט פאַרנומען, גראָד אין מיטן פון דער גאָלד־אַקציע, אַלזאָ קורץ און בינדיק... (קומט אַריין און דערזעט אסתרן און פאנאבעריען) אַ, איר האָט געסט...

אננאַ: דאָס זענען לערער פון אינטערנאַט — אסתר לעוו און משה פאנאבעריע. איך האָב זיי געבעטן צו קומען צו זיין אַנוועזנד בעת אונדזער געשפּרעך.

(אסתר און פאנאבעריע פאַרנייגן זיך פאַר קלארבערגן)

קלארבערג: זייער גוט. זיי דאַרפן אויך וויסן וועגן דער פאַראָרדענונג. איך מוז עס מאַכן קורץ און בינדיק. מיין צייט איז זייער באַגרענעצט.

אננאַ: הער קלארבערג, איך האָב געהאָפט, אַז איר וועט דאָך ראַטעווען די קינדער. איר האָט דאָך אַ יידיש האַרץ און דאָס זענען יידישע קינדער. וועט איר קענען רואיק שלאָפן אויב די קינדער וועלן געשענדעט און פאַרפּייניקט ווערן?

קלארבערג: מאַדאַם אַדלער, אין נאָרמאַלע צייטן וואָלט איך זיכער שטאַרק איבערגעלעבט און נישט געשלאָפן אין די נעכט, אָבער נאָך די אַלע זאַכן, וואָס מיר האָבן שוין דורכגעמאַכט אין משך פון דעם יאָר, קען מיך שוין גאָרנישט אויפטרייסלען. קורץ און בינדיק — מיין אויפגאַבע איז צו ראַטעווען די שטאָט און נישט קיין יחידים.

פאנאבעריע: און איר טראַכט, אַז איר וועט ראַטעווען די שטאָט דורך נאָכגעבן כסדר די דייטשן. זעט איר נישט, אַז די דייטשן זויגן אויס פון אונדז דעם מאַרך פון די ביינער און שפּעטער וועלן זיי אויך אונדזערע ביינער באַגראָבן?

קלארבערג: מיר האָבן נישט קיין ברירה. דורך קעגנשטעלן זיך קענען מיר בלויז ערגער מאַכן. קורץ און בינדיק — אונדזער איינציקער אויסוועג איז אויסדויער, איבערהאַלטן ביז עס וועט זיך בייטן צום בעסערן.

פאנאבעריע: אַלץ מוז אָבער האָבן אַ גרענעץ. דורך נאָכגעבן כסדר די דייטשן פאַרשאַרפט איר זייער אַפּעטיט. דערפאַר איז געקומען זייער פאָדערונג אַרויסצוגעבן די מיידלעך פאַר דעם שאַנד־הויז.

קלארבערג: הער פאנאבעריע, איר וועט מיר נישט לערנען ווי צו האַנדלען. איר האָט בלויז די אויפזיכט איבער דעם אינטערנאַט און איך בין פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער גאַנצער שטאָט.

פּאַנאַבעריע (אויפגעבראַכט): און איך זאָג אייך, אַז איר ווילט נישט ראַטעווען די שטאָט, נאָר אייער אייגענע הויט. אָבער איך וואָרן אייך — די דייטשן נוצן אייך בלויז אויס און צום סוף וועלן זיי פון אייך אויך אָפּשינדן די הויט.

קלאַרבערג (אויפגעבראַכט): יונגערמאַן, רעכנט זיך מיט אייערע ווער־טער. די דייטשן האָבן שוין פון לאַנג אַן אויג אויף אייך און אויב איר לעבט נאָך, האָט איר עס מיר צו פאַרדאַנקען.

פּאַנאַבעריע (איראָניש): איך האָב נישט געוווסט, אַז איר זענט מיר אַזאַ גוטער פריינד.

קלאַרבערג (שטרענג): האָט עס אין זינען. איך האָב עס געטאָן נישט צוליב אייך, נאָר צוליב די קינדער אין אינטערנאַט.

אסתּר (מיט טרערן): הער קלאַרבערג, ראַטעוועט, געפינט אַן אויסוועג. דאָס זענען נאָך קינדער. לאָזט זיי נישט שענדן. עס וועט דאָך זיין אַן אייביקער פלעק אויף אונדז, אויף אייך, אויף דער גאַנצער שטאָט. מיר טאָרן נישט דערלאָזן צו פאַרפּייניקן די אומשולדיקע נשמות, וועלכע הויבן איצט אָן זייער באַוווסטזיניק לעבן. געפינט אַן אויסוועג, ראַטעוועט... (וויינט, פאַלט איט צו די פיס).

קלאַרבערג (צעמישט און ווייכער): שטייט אויף. באַרויִקט זיך. איך קען לײדער גאָרנישט העלפן. עס איז אַ באַפעל פון געסטאַפּאָ און מיט געסטאַפּאָ טאָר מען זיך נישט שפּילן. עס קאָן קאָסטן דאָס לעבן נישט בלויז פון די קינדער, נאָר פון אַ סך יידן. אין דער ערשטער ריי איז אייער אַלעמענס לעבן איינגעשטעלט.

אַננאַ: וואָס זאָל נישט זיין און וואָס זאָל מיט מיר נישט געשען, וועל איך דערויף קיינמאָל נישט מסכים זיין, איך וועל נישט לאָזן שענדן מיינע קינדער!

קלאַרבערג: איך האָב מורא, אַז איר וועט גאָרנישט געווינען דערמיט, מאַדאַם אַדלער. דער באַפעל וועט סיי ווי מוזן אויסגעפירט ווערן. די געסטאַפּאָ וועט שוין זען, אַז אַלץ זאָל צוגיין כשורה. קורץ און בינדיק — מיין הסכמה און אייער הסכמה, מאַדאַם אַדלער, איז בלויז אַ פאָרמאַליטעט.

אַננאַ: ניין... איך וועל קיינמאָל נישט געבן דערויף מיין הסכמה!

קלאַרבערג: דאָס וועט מען זען. אויב איך וועל נישט האָבן אייער הסכמה ביז 4 אַ זייגער, קענט איר זיך ריכטן אויף אַ באַזוך פון געסטאַפּאָ. קורץ און בינדיק — 7 אָוונט דאַרפן די מיידלעך איבערגעגעבן ווערן די דייטשן.

אסתּר (מיט טרערן): הער קלאַרבערג, האָט רחמנות. איר זענט דאָך אַ ייד, ווי קענט איר דאָס טאָן צו יידישע קינדער?

קלאַרבערג: איך קען לײדער גאָרנישט העלפן. אפשר װעל איך קענען ראַטעװען אײניקע מײדלעך. קלײבט אױס אַ 3—4 ײנגערע מײדלעך. איך װעל זאָגן, אַז זײ זענען נױטיק אין דער קיך. אַלע אַנדערע װעלן מוזן גײן. קורץ און בינדיק...

אַננאַ: װי אַזױ װעט איר נעמען די מײדלעך? איר װעט שיקן די פּאָליצײ?

קלאַרבערג: די דײטשן װײסן שױן װי אַזױ צו פאַרזיכערן, אַז זײערע באַפעלן זאָלן װערן אױסגעפירט. עס איז גאַנץ מעגלעך, אַז דער אינטערנאַט איז שױן אונטער אַ װאַך. (אין אַ שטרענגערן טאָן) און איך זאָג אײך אָן קורץ און בינדיק — מאַכט נישט קײן קונצן, װײל מיר אַלע װעלן פאַר דעם טײער באַצאָלן. און פון אײך, מאַדאַם אַדלער, װײל איך האָבן אַ פאָרמעלע הסכמה נישט שפּעטער װי 4 נאָך מיטאָג. געדענקט די געסטאַפּאָ איז פּינקטלעך. מײנע הערשאַפטן, איך מוז אײך פאַרלאָזן. איך האָב נאָך פיל צו טאָן. קורץ און בינדיק — זעט, אַז אַלץ זאָל צוגײן כשורה, אין קעגנטײל װעט איר זײן פאַראַנטװאָרטלעך פאַר די קאָנסעקװענצן. צום װידער־זען. (גײט אַרױס).

פּאַנאַבעריע: אַ פּאַסקודניאַק, אַ סװאָלאָטש, איר האָט געהערט זײן באַפעלערישן טאָן. װי געמײן האָט ער מיר געדראָט. ער װעט נאָך כאַפּן זײן פּסק.

אסתר: װאָס טוט מען איצט? מיר זענען פאַרלױרן.

אַננאַ: איך װײס נישט. אײן זאַך איז פאַר מיר קלאָר. איך װעל די הסכמה נישט געבן. זײ קאָנען מיט מיר טאָן װאָס זײ װילן.

אסתר: איר שטעלט אין געפאַר אײער לעבן. די דײטשן װעלן זיך נישט שפּילן מיט אײך.

אַננאַ: און דאָס לעבן פון די קינדער איז נישט אײנגעשטעלט? איך האָב נישט דאָס מאָראַלישע רעכט אַרױסצוגעבן זײ די דײטשן. מײנע קינדער אַרױסגעבן די דײטשן! אָ, נײן, קײנמאָל נישט אין לעבן!

פּאַנאַבעריע: מאַדאַם אַדלער, גיט איר זיך אָפּ אַ חשבון, אַז אײער פּלאַן מיט די פּאַרטיזאַנער איז דורכגעפאַלן? די דײטשן האָבן שױן די מײדלעך אױפן אױג. מעגלעך, אַז דער אינטערנאַט איז שױן באַװאַכט.

אַננאַ (צעשטרײט): יאָ, איך װײס. די לאַגע װערט שװערער. נישטאָ פון װאַנען צו דערװאַרטן הילף. מיר טאָרן אָבער נישט נאָכגעבן. איך מוז נאָכאַמאָל דורכטראַכטן דעם גאַנצן ענין. מיר האָבן נאָך

עטלעכע שעה. פאנאבעריע, וואס מיט די בחורים? איך האב מורא, אז די דייטשן וועלן די בחורים אויך נישט לאזן צו רו. ווו זענען זיי איצט?

פאנאבעריע: זיי ארבעטן אויפן זשעראטינער שאסיי. האקן און לייגן אוים שטיינער.

אננא: זענען זיי באוואכט?

פאנאבעריע: עטלעכע דייטשע זשאנדארן היטן זיי.

אננא: איך קלער, אז זיי קען מען ראטעווען. ווי קלערסטו, פאנאבעריע, וואלסטו געקאנט צוקומען צו די בחורים, די דייטשן וואלטן דיר צוגעלאזן צו זיי?

פאנאבעריע: איך קלער, אז יא. איך בין שוין עטלעכע מאל געווען ביי זיי.

אננא: אפשר וועט זיך לאזן זיי ראטעווען. איך וועל רעדן שפעטער מיט אברהמלען. איך קלער, אז איר דארפט איצט גיין אין אינטער־נאט. מ'דארף נישט לאזן די קינדער אליין. אויב עס איז שוין דא א וואך, וועט זי אייך נאך זיכער דורכלאזן.

אסתר: איך האב מורא פאר אייך, מאדאם אדלער, איר ריזיקירט מיט אייער לעבן.

אננא: זיי רואיק, אסתר. מיר ריזיקירן אלע. אונדזער אלעמענס לעבן איז באדראט. מיר אלע שטייען פאר א גרויסן נסיון — צו זיין געטריי אונדזער געוויסן און אונדזערע פרינציפן אדער ארונטערגליטשן זיך אין תהום פון רשעות, צו ווערן גלייכגילטיק צו יענעמס ליידן און טראכטן בלויז וועגן זיך.

פאנאבעריע: איך האב א פארגעפיל, אז גוט וועט זיך עס נישט ענדיקן. איך בעט אייך, מאדאם אדלער, אויב די פארטיזאנער ווילן אונדז העלפן, זאלן זיי אויסארבעטן א גענויעם פלאן. אין קעגנפאל וועט עס זיין א דורכפאל.

אננא: איך וועל אויסארבעטן מיט אברהמלען די דעטאלן פון דעם פלאן און איבערגעבן זיי דיר שפעטער. און איצט גייט. יא, איינער פון אייך זאל קומען אהער אין עטלעכע שעה ארום. איך האף, אז איך וועל דאן וויסן ווי די לאגע זעט אויס. אסתר, קום דו, אויב וועסט קענען.

אסתר (צעקושט זיך מיט אננען): זייט געזונט, מאדאם אדלער. איך ציטער איינגאנצן איבער אייך, איבער די קינדער, איבער אונדז אלעמען. איך וועל זיין ביי אייך שפעטער.

אַננאַ: גייט געזונטערהייט און באַוואַכט די קינדער. ווער ווייסט צי עס זענען נישט דערגאַנגען צו זיי די קלאַנגען? די גאַנצע שטאָט ווייסט שוין מסתמא וועגן דעם.

פאַנאַבעריע: אַ גוטן אייך, מאַדאַם אַדלער.

(אסתר און פאַנאַבעריע גייען אַרויס).

(אַננאַ גייט אַרום אַ ווײַלע איבערן צימער. זעצט זיך בײַם טיש. קוקט פאַרטראַכט אין איין פּונקט. עס ווערט טונקעלער ביז די ליכט גייט אויס).

דער פאָרהאַנג לאָזט זיך אַראָפּ.

דריטער אַקט

(דער זעלבער וואַרט־צימער מיט אייניקע שעה שפּעטער. אַננאַ זיצט בײַם טיש. עס הערט זיך אַ שטילער קלונג אין דער טיר. אַננאַ גייט עפענען).

אַננאַ: דאָס ביסט דו, חנהלע? מ'האָט דיך געלאָזט אַרויסגיין פון אינטערנאַט?

חנהלע: איך בין געגאַנגען מיט רבקהלען. די לערערין אסתר האָט אונדז געשיקט אָנזאָגן, אַז אַלץ איז אין אָרדענונג און אַז זי וועט שפּעטער קומען צו אייך. די וואַך האָט אונדז פאַרהאַלטן. מיר האָבן געזאָגט, אַז מיר גייען צו אייך, האָבן זיי דערלויבט בלויז איינער פון אונדז צו גיין. בין איך געגאַנגען.

אַננאַ: וואָס טוען די מיידלעך?

חנהלע: גרייטן צו אָוונט־ברויט פאַר די בחורים. מיר ווילן נאָך היינט־אָוונט מאַכן אַ פּראָבע פון דער פאָרשטעלונג. מאַדאַם אַדלער, פאַר־וואָס שטייט די דייטשע וואַך אַרום דעם אינטערנאַט? פאַרוואָס היטן זיי אונדז?

אַננאַ: דו ווייסט, חנהלע, אַז מיר זענען הפקר בײַ די דייטשן. קיינער פון אונדז איז נישט זיכער מיטן לעבן. זיי דערנידעריקן אונדז און מאַכן צו שפּאָט. מיר האָבן נישט קיין מעגלעכקייט זיך קעגנצו־שטעלן. דאָס איינציקע וואָס עס איז אונדז געבליבן איז צו האַלטן

זיך ווירדיק, צו זיין שטאָלץ און נישט פאַלן ביי זיך אפילו ווען עס דראָט אונדז די גרעסטע געפאַר.

חנהלע: די דייטשן וועלן אונדז נישט טאָן קיין שלעכטס. זיי טשעפּען נישט קיין קינדער. די דייטשן וועלן אונדז נישט טשעפּען, אמת, מאַדאַם אַדלער?

אננאַ: איך ווייס נישט, חנהלע, איך האָף, אַז נישט, אָבער זיכער קען מען נישט זיין.

חנהלע: איר וועט נישט לאָזן אונדז שלעכטס טאָן, מאַדאַם אַדלער.

אננאַ: איך וועל זיכער נישט לאָזן, אָבער נישט אַלץ איז געווענדט פון מיר, חנהלע. דו געדענקסט חנהן מיט אירע זיבן זין פון „נס חנוכה"?

חנהלע: יאָ, איך געדענק.

אננאַ: דו געדענקסט ווי זיי האָבן זיך מוטיק געהאַלטן אפילו אין אָנבליק פון טויט?

חנהלע: יאָ, איך געדענק, זיי זענען אָבער געווען העלדן.

אננאַ: יעדער פון אונדז קען זיין אַ העלד אויב ער וויל עס מיטן גאַנצן הארצן, אויב ער איז גרייט צו שטאַרבן פאַר זיינע איבער־צייגונגען.

חנהלע: איז נישט בעסער צו לעבן פאַר די איבערצייגונגען?

אננאַ: זיכער. אָבער מ'דאַרף אויך קענען שטאַרבן פאַר איבערציי־גונגען.

חנהלע: איך בין נאָך אַזוי יונג. איך וויל נאָך לעבן. די וועלט איז אַזוי שיין...

אננאַ: איך ווייס, חנהלע. לאָמיר האָפן, אַז דו וועסט נאָך לעבן לאַנגע און גליקלעכע יאָרן, אָבער אויב עס וועט דיר אויסקומען צו שטאַרבן, געדענק, זאָלסט שטאַרבן ווי אַ העלד, מיט אַן אויפגעהויבענעם קאָפּ, שטאָלץ. דיין טויט וועט נישט פאַרגעסן ווערן. דאָס יידישע פאָלק, די גאַנצע וועלט וועט עס געדענקען.

חנהלע: מאַדאַם אַדלער, איך האָב מורא, איך האָב מורא פאַרן טויט.

אננאַ: האָב נישט קיין מורא, מיין קינד, מיר לעבן אין אַ שרעקלעכער צייט. איך האָף און בעט גאָט עס זאָל זיך ענדערן. איך זאָל נישט דאַרפן רעדן וועגן טויט. מיין קינד, מיר לעבן אין אַן ענלעכער צייט ווי די יידן אין דער פאַרשטעלונג „נס חנוכה", ניין, אין אַ פיל ערגערער צייט. זיי האָבן געהאַט געווער, געקעמפט, געהאָפט... אָבער ווער ווייסט, אפשר וועט דאָך געשען אַ נס, אַ נס חנוכה — דער נס וועט אָבער געשען, אויב מיר וועלן זיין העלדן — געדענק עס חנהלע...

חנהלע: יאָ, מאַדאַם אַדלער, איך וועל עס געדענקען. איך מוז שוין לויפן צוריק. די וואָך קען מיך נאָך פאַרהאַלטן.

אַננאַ: גיי חנהלע, קוש אַלע קינדער פון מיר. דערציייל זיי וועגן וואָס מיר האָבן גערעדט. אפשר וועט דער נס חנוכה דאָך געשען און מיר וועלן קענען ווייטער לעבן פריי און רואיק...

(אַננאַ קושט חנהלען פיל מאָל. חנהלע לויפט אַרויס. אַננאַ זעצט זיך ביים טיש. עס קומט אַריין אַלעקסאַנדער).

אַננאַ: אַלעקסאַנדער, דאָס ביסטו? איך האָב שוין איבערגעקלערט. געוואָלט גיין נאָכפרעגן זיך אויף דיר.

אַלעקסאַנדער: איך האָב זיך פאַרהאַלטן ביי איינעם קראַנקע, דערנאָך זיך אַרומגעזען, אַז עס ווערט שפּעט, בין איך גלייך אַוועק אַהער. די גאַנצע צייט געווען אומרואיק וועגן דיר און וועגן די קינדער. וואָס הערט זיך? קלאַרבערג איז דאָ געווען?

אַננאַ: יאָ, ער איז געווען, אָבער מיר האָבן גאָרנישט געקאָנט פּועלן ביי אים. ער איז מסכים איבערצולאָזן איינציקע מיידלעך מיטן אויסרייד, אַז זיי זענען נויטיק אין קיך. אַלע אַנדערע דאַרפן ווערן אַרויסגעגעבן. איך האָב אים געבעטן, אַפּעלירט צו זיין געוויסן. אויך אסתר און פאַנאַבעריע האָבן געפּרוּווט אים איבערצוצייגן. עס האָט גאָרנישט געהאָלפן. ער טענהט, אַז ער מוז אויספירן דעם באַפעל פון געסטאַפּאָ. און אפשר קען ער גאָרנישט מאַכן. סוף־כל־סוף זענען מיר אַלע אין זייערע הענט.

אַלעקסאַנדער: שרעקלעך, שרעקלעך, איז טאַקע נישטאָ קיין וועג צו ראַטעווען די מיידלעך?

אַננאַ: איך האָב געוואָלט דיר איבערגעבן. דאָ איז געווען אַבראַהמל בערקאָוויטש — געדענקסט אים זיכער, מיין אַמאָליקער תּלמיד. ער געפינט זיך מיט אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער אין דעם זשעראַטינער וואַלד. זיי האָבן איינציקע פּאַרוואונדעטע און דאַרפן האָבן דיין הילף. איך האָב אים געזאָגט, אַז איך וועל מיט דיר איבעררעדן. ער וועט דאָ שפּעטער זיין.

אַלעקסאַנדער: פּאַרטיזאַנער? עס איז פאַרבונדן מיט אַ גרויסער געפאַר. אויב מ׳וועט אויסגעפינען, אַז איך האָב זיי געהאָלפן, זענען מיר ביידע פאַרלוירן. די דייטשן וועלן אונדז אומברענגען.

אַננאַ (צעשטרייט): יאָ, עס איז פאַרבונדן מיט אַ געפאַר, אָבער קענסטו אָפּזאָגן זיי דיין הילף? אגב טראַכט איך, אַז אפשר איז אַ פּלאַן זאָלסט ביי זיי פאַרבלייבן. דאָס וועט מעגלעך אונדז ראַטעווען. איך גלויב נישט, אַז מיר וועלן קענען איבערלעבן אין

שטאָט. די דייטשן פאַרליינן דאָ אַלץ שטאַרקער די פּעטליע אַרום אונדזערע העלדזער. ווער ווייסט? עס קען נאָך ווערן צו שפּעט. מעגלעך, אַז די בחורים וועלן קענען אַנטלויפן צו די פּאַרטיזאַנער. איך וועל שפּעטער איבעררעדן וועגן דעם מיט אַברהמלען.

אַלעקסאַנדער: און וואָס מיט די מיידלעך? וועט זיין מעגלעך אויך זיי צו ברענגען צו די פּאַרטיזאַנער?

אַננאַ: ליידער נישט. איך האָב שוין וועגן דעם גערעדט מיט אַברהמלען. געמאַכט פאַרשידענע פּלענער ווי אַרויסנעמען זיי פון אינטערנאַט. דער פּלאַן האָט אָבער געפּלאַצט. די דייטשן באַוואַכן דעם אינטערנאַט. זיי ווילן צוהיטן, אַז זייער באַפעל זאָל אויסגעפירט ווערן.

אַלעקסאַנדער: אַלע וועגן פאַרשפּאַרט. מיר זענען אַרומגעצוימט ווי אין אַ שטייג און וואַרטן אויפן זיכערן טויט. נישטאָ צו וועמען צו גיין. נישטאָ צו וועמען צו שרייען. מיר גייען דאָ אויס פון בלוט און די וועלט שווייגט. אפשר ווייסט מען דאָרט נישט וואָס דאָ קומט פאָר? איך שטעל זיך נישט פאָר, אַז די וועלט וואָלט געשוויגן, ווען זי ווייסט וואָס מיר לעבן דאָ איבער.

אַננאַ: יאָ, מיר האָבן געגלויבט אין דער וועלט. געגלויבט, אַז דער מענטש ווערט בעסער. אָפּגעגעבן דערויף אַ לעבן, געבויט שולן, געשאַפן ביבליאָטעקן, געהאַלטן לעקציעס, געאַרבעט אומדערמידלעך צו ברענגען פריינדלעכע באַציאונגען צווישן מענטש און מענטש און איצט — צעפאַלט זיך דאָס אַלץ ווי אַ קאָרטן־שטיבל. אַרום אונדז איז נאָר האַס, מענטשנפרעסעריי, קיין איין פריינטלעך פּנים.

אַלעקסאַנדער: אינגאַנצן פאַרגעסן. איך האָב היינט געטראָפן ד״ר זאַוואַדזקי. ער האָט אויסגעדריקט זיין גרויסן צער צוליב די ליידן, וואָס יידן שטייען אויס און האָט צוגעזאָגט צו העלפן אויב עס וועט זיין מעגלעך. ער האָט מיר געגעבן אַן אַדרעס פון אַ פּויער אין דאָרף סטאָלפּצי, וועלכער וועט אונדז אויסבאַהאַלטן אין פאַל פון נויט.

אַננאַ: כאָטש איין אָרנטלעכער מענטש צווישן די טויזנטער, וועלכע האָבן זיך געלאָזט מיטרייסן פון דער דייטשער שנאה צו יידן. טאָקע איינער — אַ טראָפּן אין ים, אָבער דער טראָפּן האַלט נאָך אויף די מענטשלעכע ווירדע, דאָס לעצטע פּיצל גלויבן אין דעם מין מענטש, לאָזט נישט פאַלן אין תהום פון פאַרצווייפלונג.

אַלעקסאַנדער: עס איז, אַלזאָ, נישטאָ קיין רעטונג פאַר די מיידלעך. וואָס וועסטו טאָן, אַננאַ?

אַננאַ: איך ווייס נישט. איך האָב נאָך עטלעכע שעה. איך וועל נאָך דורכטראַכטן די לאַגע. ווי איז די שטימונג אין גאַס? ווייסט מען אין שטאָט וואָס עס דראָט די מיידלעך?

אַלעקסאַנדער: עס גייען אַרום קלאַנגען. די שטימונג איז זייער אַ שווערע. די געסטאַפּאָ איז שוין געווען אין איניקע הייזער, פון וואַנען מ'האָט נאָך נישט געבראַכט קיין גאָלד. זיי האָבן צעשלאָגן און צעממיטעט די איינוווינער. עס זענען שוין דאָ פרישע קרבנות. איך מיין, אַז די פאַראָרדענונג וועגן די מיידלעך אין אינטערנאַט איז דאָך אין שייכות מיט דער גאָלד־אַקציע, כדי אַנצווואַרפן אַ פחד אויף דער שטאָט.

אַננאַ: וועסט דאַרפן וואָס גיכער אַוועקטראָגן אונדזער צירונג. אפשר וועט עס פאַרמיידן ווייטערדיקע קרבנות. עס ווערט שוין שפּעט.

(עס הערט זיך אַ קלונג אין דער טיר. אַלעקסאַנדער און אַננאַ ווערן אויפגעציטערט).

אַלעקסאַנדער (שטיל): ווער ווייסט? אפשר איז עס די געסטאַפּאָ?

אַננאַ (גייט צו צו דער טיר און פרעגט שטילערהייט): ווער איז עס?

(עס הערט זיך אַ שטימע): דאָס בין איך, אַברהמל.

אַננאַ (באַרואיקט): אַ, דאָס ביסטו, אַברהמל. (לאָזט אים אַריין) מיר האָבן זיך איבערגעשראָקן, געמיינט די געסטאַפּאָ. דו ווייסט, מסתמא, וועגן דער גאָלד־אַקציע?

אַברהמל: צי איך ווייס? עס טוט זיך חושך אין שטאָט. די דייטשן נישטערן די הייזער, שלאָגן מכות רצח. זיי האָבן אַרויסגעפירט חיים ברוקאַזשן פון שטוב און אויפגעהאָנגען. מ'זאָגט, אַז מ'האָט געפונען ביי אים אַ סך גאָלד. אוי, אונדזערע יידעלעך, יידעלעך. זיי מיינען, אַז דאָס גאָלד וועט זיי ראַטעווען.

אַננאַ: וואָס הערט זיך אַברהמל? האָסט גערעדט מיט פּתחיהן?

אַברהמל: זיכער גערעדט. איך האָב איבערגעגעבן פּתחיהן און דער חברה אונדזער געשפּרעך. מיר האָבן באַשלאָסן אַריינצונעמען די בחורים און מיידלעך אין אונדזער גרופּע. איר מוזט זיי אָבער וואָרענען וועגן די באַדינגונגען ביי אונדז. זיי וועלן אין וואַלד קיין האָניג נישט לעקן און מיט זייערע לעבנס וועלן זיי אויך נישט זיין זיכער.

אַננאַ: וועגן דעם זאָרג נישט. פאַר דער צייט, וואָס דו ביסט דאָ נישט געווען, איז פאָרגעקומען אַן ענדערונג. דער אינטערנאַט איז באַוואַכט דורך די דייטשן. די מיידלעך קענען נישט אַרויסגיין, דאַקעגן די בחורים אַרבעטן אויפן זשעראַטינער שאָסיי. זיי זענען שוואַך באַוואַכט און איך קלער, אַז זיי קען מען באַפרייען.

אברהמל: איך האָב זיי געזען ארבעטן. זיי צו באַפרייען איז אַ קינדער־שפּיל. מיר קענען אַוועקלייגן אפילו אָן אַ שאָס די פּאָר שוואַבעס, וואָס באַוואַכן זיי. און פון דאָרטן צום זשעראָטינער וואַלד איז אַ קאַצן־שפּרונג. וואָס מיט די מיידלעך?

אננאַ: די מיידלעך האָבן די דייטשן פאַראָרדנט ארויסצוגעבן זיי. דער־ווייל זענען זיי באַוואַכט. איך ווייס נישט ווי שטאַרק איז די וואַך.

אברהמל: דאָס וועלן מיר זען. עס וועט נישט זיין קיין לייכט שטיקל ארבעט אויב עס שטייט דאָרט אַ שטאַרקע וואַך. די חברה וועט נישט וועלן ריזיקירן. עס קען קאָסטן צו פיל קרבנות.

אננאַ: אויב איר וועט קענען עפּעס טאָן, מוז עס ווערן געטאָן נישט שפּעטער ווי 6 אָוונט, ווייל 7 אזייגער וועלן די דייטשן קומען נאָך די מיידלעך.

אברהמל: יאָ, עס איז אַ שווערע מלאכה. ווען קומען די בחורים צוריק פון דער ארבעט?

אננאַ: 6 אָוונט.

אברהמל: 6 אָוונט איז שוין היינט גאַנץ טונקל, עס וועט אָבער זיין שווער צו ארבעטן אויף צוויי פראָנטן, דערצו האָבן מיר נאָך עטלעכע שווער פאַרוווּנדעטע.

אלעקסאַנדער: וויפל זענען זיי? ווו זענען זיי פאַרוווּנדעט?

אברהמל: פינף יאַטן. ביי אייניקע זיצן נאָך די קוילן אין בויך און אין די לונגען. מיר קענען זיי גאָרנישט העלפן. זיי ליגן און קאָר־טשען זיך פון ווייטאָג. איר וועט גיין מיט מיר? בלויז איר קענט זיי העלפן, ד"ר אדלער.

אלעקסאַנדער: איך וויל זיי זייער העלפן, אָבער דו ווייסט דאָך, אברהמל, מיט וואָס פאַראַ געפאַר דאָס איז פאַרבונדן.

אברהמל: איך ווייס. מיר צווינגען אייך נישט, ד"ר אדלער. מיר לאָזן עס צו אייער געוויסן. אייער פליכט איז צו העלפן קראַנקע.

אלעקסאַנדער: זיכער, אָבער אין די אומשטענדן? דער קלענסטער פאַרדאַכט און די דייטשן וועלן מיך אויסענדיקן. (מאַכט אַ באַוועגונג מיט דער האַנט אַרום דעם האַלדז).

אננאַ: טאָרסט נישט אָפּזאָגן דיין הילף די פאַרוווּנדעטע, אלעקסאַנדער. און איך בין אַלץ מער איבערצייגט, אַז דו דאַרפסט איצט פאַר־בלייבן מיט די פּאַרטיזאַנער. אונדזער לעבן דאָ ווערט אַלץ מער אומזיכער. דאָרט וועלן מיר האָבן אַ מעגלעכקייט איבערצולעבן און וועסט קענען העלפן די פּאַרטיזאַנער.

אלעקסאַנדער: און וואָס מיט מיינע קראַנקע אין שטאָט? זיי דאַרפן מיך אויך האָבן.

אננאַ: דאָ זענען דאָ נאָך דאָקטוירים און זיי דאַרפן האָבן קיינעם נישט.

אַלעקסאַנדער: וואָס מיט דיר, אננאַ, וועסט גיין מיט מיר?

אננאַ: איך וועל קומען צו דיר שפּעטער. דערווייל קען איך נישט לאָזן די קינדער אַליין.

אַלעקסאַנדער: זייער גורל איז שוין געחתמעט, וועסט שוין גאָרנישט קענען ענדערן.

אננאַ: ווער ווייסט. עס קען זיך נאָך ענדערן אין דער לעצטער מינוט. און אויב, חס וחלילה, די דייטשן וועלן זיי נעמען, מוז איך זיי צוגעבן מוט אויף זייער, אפשר, לעצטן וועג.

אברהמל: אנטשולדיקט, איך מוז לויפן. וועגן די בחורים האָט נישט קיין מורא. מיר וועלן זיי היינט באַפרייען. גיט זיי איבער, אַז אַרום אַ פערטל צו זעקס וועלן מיר איבערפאַלן די וואַך און דאַן דאַרפן זיי לויפן גלייך אין וואַלד אַריין און פון דאָרטן וועלן מיר זיי שוין פירן. איך וועל איצט פּרוּוון פעסטשטעלן ווי שטאַרק איז די וואַך ביים אינטערנאַט, כאָטש איך צווייפל צי מיר וועלן קענען באַפרייען די מיידלעך. ד"ר אַדלער, איר וועט גיין מיט מיר אין וואַלד שפּעטער?

אַלעקסאַנדער (צעטומלט): גוט, וואָס זאָל נישט זיין, וועל איך גיין געבן הילף די פאַרוואונדעטע.

אברהמל (צופרידן): זייער גוט. זייט מיט אַלע נויטיקע אינסטרומענטן אַרום 4 אַ זייגער ביים עק פון וואַרשעווער גאַס. מיר וועלן זיך דאָרט אויסבאַהאַלטן. עס וועט ווערן טונקל, וועל איך אייך פירן אין וואַלד אַריין. איך וועל שטיין מיט אייך אין קאָנטאַקט, מאַדאַם אַדלער, זייט געזונט.

אננאַ: גיי געזונטערהייט, אברהמל. היט זיך פאַר די דייטשן.

אברהמל: האָט נישט קיין מורא, מאַדאַם אַדלער. איך קען אַלע וועגן און שטעגן. די דייטשן וועלן מיך נישט כאַפּן. אַ גוטן אייך. (גייט אַרויס).

אַלעקסאַנדער: עס ווערט שפּעט. איך וועל אָנוועקטראָגן דאָס צירונג און זען צו דערליידיקן עטלעכע דרינגענדע ענינים כדי צו זיין צוריק אין צייט.

אננאַ: גיי, טייערער און זאַם זיך נישט.

אַלעקסאַנדער: איך וועל זיך באַמיען צו זיין צוריק אַזוי גיך ווי מעגלעך.

(נעמט דאָס קעסטל מיט דער רשימה און פאַרלאָזט דאָס צימער)

(אננאַ זעצט זיך ביים טיש, טראַכט, גייט איבערן צימער אייניקע

מאַל. גייט צו צו דער שאַנק מיט די מעדיקאַמענטן, עפנט, זוכט, נעמט אַרויס אַ פלעשל. גייט צו צום טיש, שיט אויס פילן פון פלעשל, ציילט. עס הערט זיך אַ שוואַכער קלונג אין טיר. אַננאַ גיט אַ ציטער, באַהאַלט די פילן. גייט צו צו דער טיר און פרעגט שטיל) — ווער איז עס?

(אַ שטימע): דאָס בין איך, אסתר.

אַננאַ: איך האָב זיך דערשראָקן. די נערוון זענען אָנגעשטרענגט. יעדער קלונג אין טיר פאַרגרעסערט די שפּאַנונג. וואָס הערט זיך אין אינטערנאַט?

אסתר: נישט גוט, מאַדאַם אדלער. דער אינטערנאַט איז שטאַרק באַוואַכט. עס איז מיר קוים געלונגען דורכצוגיין. מ'האָט מיר פאַרהאַלטן. איך האָב זיי געזאָגט, אַז איך גיי צו אייך, האָט מען מיר דורכגעלאָזן. חנהלע איז געקומען פון אייך אַ צעטומלטע. זי האָט דערציילט די קינדער דעם געשפּרעך, וואָס איר האָט געהאַט מיט איר. די מיידלעך זענען צעשראָקן, האָבן אַ שלעכטן פאַרגעפיל. איך ווייס נישט וואָס זיי צו זאָגן. איך קען קוים איינהאַלטן די טרערן.

אַננאַ: עס איז דאָ געווען אברהמל. מיר האָבן באַטראַכט געניי די לאַגע. די בחורים וועלן זיי היינט באַפרייען. וועסט זאָגן פאַנאַבעריען ער זאָל גיין צו די בחורים און אָנזאָגן זיי, אַז אַרום אַ פערטל צו זעקס וועלן די פאַרטיזאַנער איבערפאַלן די דייטשע היטער און זיי וועלן דאַרפן גלייך לויפן אין וואַלד. פון דאָרטן וועלן די פאַרטיזאַנער פירן זיי צו זייער באַהעלטעניש.

אסתר: און וואָס מיט די מיידלעך?

אַננאַ: ער האָט צוגעזאָגט צו זען ווי שטאַרק איז די וואַך אַרום אינטערנאַט. אויב עס וועט מעגלעך זיין, וועלן די פאַרטיזאַנער אַוועקלייגן די וואַך און באַפרייען די מיידלעך. ער האָט אָבער מורא, אַז עס וועט קאָסטן פיל קרבנות.

אסתר: די וואַך איז אַ שטאַרקע. די דייטשן שטייען מיט גרייטע מאַשין־ביקסן. איך גלויב נישט, אַז די פאַרטיזאַנער וועלן וואַגן אויף זיי אָנצופאַלן.

אַננאַ: איך האָב עס פאַראויסגעזען. ניין, עס איז נישטאָ קיין רעטונג. עס איז דאָ בלויז איין אויסוועג.

אסתר (מיט טרערן אין די אויגן): איבערצוגעבן די מיידלעך די דייטשן ...

אַננאַ: ניין, נישט דאָס ...

אסתר: וואָס דען?...

אננא (גייט צו צום טיש): אָט דאָ האָב איך עטלעכע און צוואַנציק פּילן. עס איז זייער אַ שטאַרקער סם. איינגעשלונגען און גלייך קומט דער טויט... אין פאַל ווען די פּאַרטיזאַנער וועלן נישט קאָנען באַפרייען די מיידלעך.

אסתר (דערשראָקן): מאַדאַם אַדלער, טויטן די מיידלעך? ניין, ניין, איך וועל עס נישט טאָן.

אננא: און אַז די דייטשן וועלן זיי שענדן און שפּעטער טויטן, וועט זיין בעסער. זיי וועלן כאָטש פאַרשפּאָרן זיך פּייניקן פאַרן טויט.

אסתר (וויינט): וואָס האָבן מיר דערלעבט! וואָס האָבן מיר דער־לעבט! ווי קען עס גאָט זען און צולאָזן? טויטן קינדער, אַליין טויטן יידישע קינדער! ניין, ניין, איך וועל אַרויסגיין אין גאַס, מאַכן געוואַלדן, איך וועל זיך וואַרפן אויף די דייטשע ביקסן. זאָלן זיי מיך בעסער דערשיסן.

אננא: אסתר, באַרואיק זיך. געוואַלדן וועלן גאָרנישט העלפן. וועסט דאַרפן זאָגן די מיידלעך דעם גאַנצן אמת און איבערצייגן זיי, אַז בעסער דער טויט ווי אַריינצופאַלן אין דייטשן שאַנד־הויז. איך ווייס, אַז עס איז נישט לייכט זיי דאָס אויפצוקלערן, אָבער עס איז נישטאָ קיין אַנדער אויסוועג.

אסתר: ווער האָט אונדז געגעבן דאָס רעכט צו נעמען די לעבנס פון די קינדער? אפשר וועלן זיי בלייבן לעבן, טאָקע געשענדעטע, באַשפּיגענע, פאַרפּייניקטע, אָבער אפשר, אפשר וועלן זיי דאָך בלייבן לעבן.

אננא: איך האָב וועגן דעם געטראַכט, געשלאָגן זיך מיט דער דעה צי מיר טאָרן עס טאָן. ניין. עס איז נישטאָ קיין אַנדער אויסוועג. מיר וועלן זיי לאָזן פרייע הענט, וועסט דאַרפן זיי אָבער גענוי אַלץ אויפקלערן, זאָלן זיי אַליין באַשליסן. די דייטשן וועלן זיי נישט לאָזן לעבן. נאָכן שענדן, וועלן זיי פאַרפּייניקן זיי צום טויט. און אויב אַפילו אייניקע פון זיי וועט געלינגען צו בלייבן לעבן, וואָס וועט שוין זיין ווערט זייער לעבן?

אסתר: מיר זאָלן זיך אַליין אונטערגעבן. די דייטשן זאָלן חוזק מאַכן פון אונדז, אויסשפּאָטן. די יידעלעך האָבן זיך דערשראָקן, זיך אַליין גענומען דאָס לעבן.

אננא: ניין, אַפילו די דייטשן וועלן באַקומען פאַר אונדז דרך ארץ. זיי וועלן זאָגן — זיי האָבן אויסגעקליבן דעם טויט, איידער גע־שענדט צו ווערן. אָבער נישט וועגן די דייטשן גייט עס. אויף אונדז קוקן אַלע פאַרגאַנגענע און צוקונפטיקע דורות. עס קוקן אויף

אונדז די אַלע יידן, וואָס זענען געגאַנגען אויף קידוש השם, אויס־געקליבן פאַרברענט צו ווערן אויף די שייטער־הויפנס איידער צו פאַרראַטן זייער גלויבן. עס קוקן אויף אונדז די יידישע מאַמעס און טעכטער, וועלכע האָבן זיך גענומען דאָס לעבן כדי נישט געשענדט צו ווערן דורך די קריסטלעכע רוצחים בעת די פּאָגראָמען. עס קוקן אויף אונדז די צוקונפטיקע מאַמעס און טעכטער, וועלכע וועלן זוכן אין דער געשיכטע אַן אָנשפּאַר פאַר זייער ווייטערדיקן לעבן. פון אונדזער האַנדלונג איז געווענדט אין וועלכער ריכטונג וועט זיך די יידישע געשיכטע אַ קער טאָן. קענען מיר פאַרראַטן דאָס יידישע פאָלק? נאָך מער! די צוקונפטיקע רעפלעקטאָרן פון דער וועלט וועלן זיין אָנגעשטעלט אויף אונדז...

אסתר: וועלט, וועלט! וואָס רעדט איר וועגן וועלט־געוויסן. ווו איז די וועלט? ווו איז די מענטשהייט? פאַרוואָס שווייגט זי? פאַר־וואָס לאָזט זי אונדז פייניקן?

אננא: אמת. די וועלט איז איצט שטום און טויב. אפשר ווייסט זי נישט וואָס דאָ קומט פאָר. אפשר וויל מען נישט זי זאָל וויסן צוליב פּאָליטישע אָדער מיליטערישע סיבות, אָבער וואָס פאַרא מאָטיוון עס זאָלן נישט זיין, ווערט באַגאַנגען אַ געוואַלדיקער פאַר־ברעכן נישט נאָר לגבי אונדז, נאָר לגבי דער גאַנצער מענטשהייט. איך בין זיכער, אַז מיליאָנען מענטשן וואָלטן רעאַגירט, וואָלטן אויסגעשריגן זייער פּראָטעסט, ווען זיי וויסן וואָס מיר לעבן דאָ איבער. אָבער מיט אונדז דאָ גייט נישט אונטער די וועלט. עס גייט נישט אונטער דאָס יידישע פאָלק. עס וועט ווייטער לעבן. עס וועט זוכן אַ מאָראַלישן אָנשפּאַר פאַר זיין עקזיסטענץ און דער קרבן, וואָס מיר וועלן ברענגען, וועט אַרויסלויכטן ווי איינער פון די סימבאָלן, וואָס וועט אים געבן כוח ווייטער צו לעבן.

אסתר: איך וויל נישט זיין קיין סימבאָל. איך וויל נישט זיין קיין מוסטער. איך וויל לעבן. איך וויל קעמפן. אָך, ווען איך בין אין ארץ ישראל. דאָרט קענען מיר כאָטש לעבן פריי און קעמפן פאַר אונדזער לעבן.

אננא: ווען מ׳גיט אונדז דאָ אַ מעגלעכקייט צו קעמפן. ווען מיר האָבן כאָטש געוועהר, וואָלט איך געווען די ערשטע צו קעמפן נישט גע־קוקט אויף מיין עלטער. לײדער איז אונדז געגעבן געוואָרן בלויז די מעגלעכקייט פון פּאַסיוון קאַמף און דעם קאַמף טאָרן מיר נישט אויפגעבן.

אסתר: וויפל, וויפל קרבנות דאַרפן מיר ברענגען? מיר ברענגען כסדר קרבנות, קומען אום מיטן גלויבן, אַז די וועלט וועט ווערן

בעסער, אַז די רשעות וועט פאַרשווונדן. לײדער האָט זיך גאָר־
ניט געביטן.

אננאַ: איך ווייס נישט צי דאָס וועט זיין דער לעצטער יידישער קרבן.
עס וועלן זיכער זיין נאָך פיל יידישע קרבנות. אָבער דער קרבן,
וואָס מיר וועלן ברענגען, וועט זיין פון אַ באַזונדערן כאַראַקטער.

אסתר: איר האָט אַ שטאַרקן גלויבן אין דער וועלט, מאַדאַם אַדלער.
איר זעט אין אונדזער קרבן אַ קידוש־השם־סימבאָל, וואָס וועט
שטאַרקן אונדזער פאָלק, וואָס וועט בעסער מאַכן די וועלט. איך
זע אָבער אין דעם די אכזריות פון אונדזער צייט, די בעסטיאַליש־
קייט פון די דייטשע מערדער. איך זע אין דעם די געוויסנלאָזיקייט
פון דער וועלט, די געמיינקייט פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג
אַרום אונדז, די עקלהאַפטיקייט פון אונדזער לאַגע אָן אַן אויסוועג.
מיר וועלן אומקומען און ווער וועט נעמען נקמה פאַר אונדז? ווער
וועט באַצאָלן די דייטשן פאַר די ענויים, וואָס זיי טוען אונדז אָן,
פאַר זייערע מערדערייען, פאַר פייניקן אומשולדיקע קינדער?

אננאַ: די צייט, אין וועלכער מיר לעבן איז זיכער די פינצטערסטע אין
אונדזער געשיכטע און אין דער געשיכטע פון דער מענטשהייט.
איך גלויב, אַז די דייטשן וועלן סוף־כל־סוף באַזיגט ווערן און באַ־
קומען זייער שטראָף.

אסתר: און וואָס וועט זיין נאָך אונדזער אַוועקגיין. וועט די וועלט
טאַקע בעסער ווערן? וועט די רשעות פאַרשווינדן? וועלן די
מענטשן לעבן פריי?

אננאַ: יאָ, נישט געקוקט אויף דער פינצטערניש אַרום אונדז, זע איך
דעם ליכטיקן שטראַל פון דער צוקונפטיקער, שיינער, בעסערער
וועלט. מעגלעך, אַז עס וועט דויערן צענדליקער יאָרן, מעגלעך הונ־
דערטער יאָרן ביז אָט די צייט וועט קומען. אָבער זי וועט קומען.
אַנדערש וואָלט נישט געהאַט קיין זינען אונדזער לעבן און אונדזער
קרבן.

אסתר: וואָס וועגן אייך, מאַדאַם אַדלער, האָט איר שוין געגעבן די
דייטשן אייער תשובה?

אננאַ: ניין, איך וועל זיי קיין תשובה נישט געבן.

אסתר: מאַדאַם אַדלער, איר דאַרפט פון דאַנען אַוועקגיין. איר דאַרפט
זיך ראַטעווען. איר דאַרפט איבערלעבן און דערציילן דער וועלט
וואָס איז געשען מיט די קינדער.

אננאַ: ניין, אסתר, איך האָב פריער געטראַכט צו גיין מיט אַלעקסאַנדערן
צו די פּאַרטיזאַנער, אָבער איך קען נישט איבערלאָזן פאַר מיינע
קינדער דעם טויט און אַליין זיך ראַטעווען. איך וועל גיין מיט זיי.

אסתר: טויט, טויט, אַרום טויט. מאַדאַם אַדלער, לאָמיר זיך ראַטעווען. לאָמיר אַנטלויפן. פאַרוואָס דאַרפן מיר אוועקגיין פון דער וועלט? פאַרוואָס דאַרפן מיר זיך נעמען דאָס לעבן מיט די אייגענע הענט? מיט וואָס האָבן מיר זיך פאַרזינדיקט?

אננאַ: און מיט וואָס האָבן זיך די קינדער פאַרזינדיקט? וואָס זענען זיי שולדיק? עס איז זייער און אונדזער ביטערער גורל. עס איז די פינצטערע צייט, אין וועלכער מיר לעבן. טו ווי דו פאַרשטייסט, אסתר. אויב דו וועסט זיך נישט אומקערן צו די קינדער, וועל איך זיין מיט זיי ביזן סוף.

אסתר (באַרואיקט און מיט איבערצייגונג): ניין, איך קען נישט פאַר־לאָזן די קינדער. איך וועל זיין מיט זיי ביז זייערע לעצטע מינוטן. די וואַך וועט אייך, וואַרשיינלעך, נישט דורכלאָזן און די קינדער קענען נישט בלייבן אַליין. איר האָט אַרויפגעלייגט אויף מיר אַ שווערע מיסיע, מאַדאַם אַדלער, אָבער זייט רואיק, איך וועל די מיסיע אויספירן ווי שווער זי זאָל נישט זיין.

אננאַ: עס ווערט שוין שפּעט. דאַרפסט גיין, אסתר. די וואַך קען דיך שפּעטער נישט דורכלאָזן. דאָ האָסטו דאָס פלעשל מיט די פּילן. באַהאַלט עס גוט. מ'קען דיך רעווידירן. דו מוזט עס ברענגען צו די מיידלעך. עס איז מיר שווער צו שיידן זיך מיט דיר, אפשר צום לעצטן מאָל. עס לויפן דורך אין מיין זכרון די לאַנגע יאָרן פון אונדזער פריינדשאַפט, יאָרן פון שווערער אַרבעט און האָפענונג, דאָך גלויב איך, אַפילו איצט, אַז זיי זענען נישט געגאַנגען פאַר־לוירן. ערגעץ־ווו וועלן אויפקומען די פאַרזייטע זוימען. קוש יעדעס קינד פון מיר און גיב זיי איבער וועגן וואָס מיר האָבן גערעדט. עס וועט זיי שטאַרקן אין זייערע לעצטע מינוטן. אַ גוטע נאַכט, טייערע אסתר, גיב איבער מיין לעצטן גרוס פּאַנאַבעריען. איך האָף, אַז ער וועט זיך ראַטעווען מיט די בחורים. אַ גוטע נאַכט, גאָט זאָל שטאַרקן דיך און די קינדער אין די לעצטע שעהן.

(זיי צעקושן זיך. אסתר באַהאַלט דאָס פלעשל און גייט אַרויס).
(אננאַ זעצט זיך ביים טיש פאַרטראַכט. עס קומט אַריין אַלעק־סאַנדער).

אַלעקסאַנדער: אננאַ, עפּעס זעט מיר אויס פאַרדעכטיקט אַרום אונ־דזער הויז, ווי עס וואָלט געוועזן באַוואַכט. וואָס זאָל עס זיין?

אננאַ: איך ווייס נישט. מ'האָט דיך פאַרהאַלטן?

אַלעקסאַנדער: ניין, אָבער איך האָב אַ פאָרגעפיל, אַז עפּעס קומט דאָ

פּאַר. אפשר קומען זיי נאָך דעם גאָלד. איך האָב דעם שיין, אַז מיר האָבן אונדזער גאָלד אַריינגעטראָגן.

אַננאַ: אַלעקסאַנדער, דאַרפסט וואָס גיכער גיין אויף דעם אָפּגערעדטן פּונקט מיט אברהמלען. עס ווערט שפּעט.

אַלעקסאַנדער: און וואָס וועגן דיר, אַננאַ, וועסט גיין מיט מיר?

אַננאַ: איך בלייב דערווייל דאָ. איך קען נישט פאַרלאָזן די קינדער. אַלעקסאַנדער, זאָלסט זיך נישט צוריקקערן ביז וואַנען דו וועסט נישט וויסן גענוי, אַז עס איז זיכער צו קומען צוריק. וועסט אַרויסשיקן אברהמלען אויסצוגעפינען. אויב דו וועסט זיך געפינען אין אַ געפאַר, קאָנטאַקטיר ד"ר זאַוואַדזקין, ער וועט דיר העלפן.

אַלעקסאַנדער: איך וויל דיך נישט לאָזן אַליין, אַננאַ. איך האָב אַ שלעכטן פאָרגעפיל.

אַננאַ: האָב נישט קיין מורא, טייערער. איך וועל זיך דאָ אַן עצה געבן. גיי. עס איז שוין באַלד 4 אַ זייגער. וועסט פאַרשפּעטיקן זיך צו טרעפן מיט אברהמלען.

אַלעקסאַנדער: איך גיי נעמען די נויטיקע מכשירים און מעדיקאַ־מענטן.

אַננאַ: איך וועל דיר מיטגעבן אביסל וואַרעמע וועש אין פאַל עס וועט זיין נויטיק.

(גייען ביידע אַרויס. אַלעקסאַנדער קומט צוריק מיט אַ קליינער וואַליזקע. גייט צו צום שאַנק מיט די מעדיקאַמענטן. נעמט אַרויס אייניקע פלעשלעך און לייגט זיי אַריין אין וואַליזקע).

אַלעקסאַנדער: אַננאַ, דאָ איז געווען אַ פלעשל מיט ציאַנקאַלי. איך קען עס נישט געפינען.

אַננאַ (קומט אַריין מיט אַ פּעקל וועש): האָסט עס, מן הסתם, אַוועק־געלייגט ערגעץ אַנדערש־ווו. צו וואָס דאַרפסטו ציאַנקאַלי?

אַלעקסאַנדער: אין פאַל איך וועל אַריינפאַלן צו די דייטשן. איך וויל אויסמיידן אויספאָרשונגען. טאָמער קען איך נישט אויסהאַלטן די יסורים און זיין געצוווּנגען אַרויסצוגעבן ווו איך בין געווען און וועמען איך האָב געגעבן הילף.

אַננאַ: לאָז אָפּ. אַלץ וועט זיין אין אָרדענונג. גיי גיכער, זאָלסט נישט פאַרשפּעטיקן.

אַלעקסאַנדער: דאָ איז דער שיין פאַר דעם צירונג, וואָס איך האָב אַוועקגעטראָגן. עס איז מיר זייער שווער צו שיידן זיך מיט דיר, אַננאַ. אויב די באַדינגונגען ביי די פאַרטיזאַנער זענען דערטרעגלעכע, וועל איך שיקן נאָך דיר. זיי געזונט, מיין טייערע, גיב אַכטונג אויף זיך.

אננאַ: זיי געזונט, מיין טייערער, און געדענק וואָס איך האָב דיר אָנגעזאָגט — דו זאָלסט זיך נישט אומקערן ביז וועסט נישט וויסן, אַז אין שטאָט איז אַלץ אין אָרדענונג. זאָלסט זיך אָפּהיטן און זיך אומקערן אַהיים געזונטערהייט.

(צעקושן זיך. אַלעקסאַנדער גייט אַרויס. אַננאַ ווישט די טרערן. גייט אַרום נערוועז איבערן צימער. עס הערט זיך אַ קלונג אין טיר. אַננאַ ווערט אויפגעציטערט. גייט צו צו דער טיר).

אננאַ: ווער איז עס? דאָס ביסטו יאַן? וואָס האָסטו געוואָלט?

יאַן: איך בין געקומען זאָגן דער גנעדיקער פרוי, אַז מען האָט מיך גערופן אין דער דייטשער זשאַנדאַרמעריע און געזאָגט איך זאָל זיך אַריינציען אין אייער וווינונג.

אננאַ: אַריינציען אין אונדזער וווינונג? וואָס מיינסטו? מיר וווינען נאָך דאָ.

יאַן: נו יאָ, זיכער, גנעדיקע פרוי, אָבער די זשידקעס באַפרייען די דירות און אונדזערע גייען אַריין אין זיי וווינען.

אננאַ: ווילסט מיך ירשענען, הייסט עס, נאָך ביים לעבן?

יאַן: די גנעדיקע פרוי פאַרשטייט מיך נישט. איך האָב גאָרנישט צו דער גנעדיקער פרוי. איך געדענק גוט וואָס די גנעדיקע פרוי האָט פאַר מיר געטאָן בעת אונדזערע זענען געווען ביי דער מאַכט. אָבער די גנעדיקע פרוי וועט שוין דאָ, וואַרשיינלעך, לאַנג נישט פאַר־בלייבן. איך זע, אַז דער דאָקטאָר איז נישטאָ. די דייטשן שטייען אַרום הויז. זיי וועלן אין גיכן די גנעדיקע פרוי פון דאַנען אַרויס־פירן. פאַרוואָס זאָל די דירה פאַרנעמען אימיצער אַנדערש? שוין בעסער איך, וואָס האָט אַזוי פיל יאָרן געדינט דעם דאָקטאָר און דער גנעדיקער פרוי.

אננאַ: גיי גלייך אַרויס פון דאַנען, יאַן. דערווייל בין איך דאָ די באַלעבאָסטע. וועסט באַווייזן מיך צו ירשענען ווען איך וועל שוין דאָ נישט זיין. גיי אַרויס פון דאַנען, יאַן. לאָז מיך איצט צו רו.

יאַן: איך גיי, איך גיי. איך האָב בלויז געוואָלט וואָרענען דער גנעדיקער פרוי זי זאָל זיך צוגרייטן. די דייטשן שטייען אַרום. גאָר אין גיכן וועט די גנעדיקע פרוי דאַרפן פאַרלאָזן דאָס הויז. איך ווינטש אַלדאָס גוטס דער גנעדיקער פרוי.

(גייט אַרויס. אַננאַ גייט צו צום טישל. קוקט אויף דעם האַנט־זייגערל).

אננאַ: אַ פערטל צו פיר. נאָך פופצן מינוט.

(גייט צו צו דער וואַנט. עפנט אַ באַהאַלטענע טירל און נעמט אַרויס אַ טאָג־בוך. זעצט זיך צום טיש, שרייבט אַריין און לייענט אויפן קול):

דאָס איז, ווארשיינלעך, דאָס לעצטע בלעטל, וואָס איך שרייב אַריין אין דעם טאָג־בוך. היינט האָבן די דייטשן פאַראָרדנט אַרויס־צוגעבן די מיידלעך פון אינטערנאַט פאַרן דייטשן שאַנד־הויז. זיי האָבן געפאָדערט מיין הסכמה. איך האָב זיי די הסכמה נישט גע־געבן, הגם זיי וועלן די פאַראָרדענונג סיי ווי אויספירן. מיר האָבן די מיידלעך געגעבן אַ פרייען אויסוואַל — זיך איבערגעבן די דייטשן אָדער זיך נעמען דאָס לעבן. איך האָף, אַז זיי וועלן האָבן דעם כוח אויסצוויילן דאָס צווייטע איידער זיך איבערצוגעבן די דייטשן און אויסשטיין דעם פיין פון שענדונג.

איך האָב נישט דערוואַרט צו דערלעבן אַזאַ שענדלעכע צייט. איך האָב געגלויבט, אַז די וועלט ווערט בעסער און איצט ווילן די דייטשע בעסטיעס שענדן און פאַרפייניקן מיינע אומשולדיקע קינדער... חנהלע, רבקהלע, רחלע... אַלע, אַלע מיינע קינדער... איך האָב אייך געהאָדעוועט, געלערנט, געשיצט, געהאָפט איר וועט אויסוואַקסן, ווערן נוצלעכע מענטשן און איצט... חנהלע, רבקהלע, רחלע... קינדער מיינע... (ברעכט זיך איין, וויינט. באַרואיקט זיך. זעצט פאָר אין אַ מער זיכערן טאָן): זייט מיר מוחל קינדער מיינע. איך האָב נישט געזען קיין אַנדערן אויסוועג. איך האָף, אַז אונדזער קרבן וועט אויפרודערן די וועלט. די שולדיקע וועלן באַשטראָפט ווערן, די וועלט וועט זיך באַזינען און קיין מענטש וועט נישט געשטעלט ווערן פאַר דעם נסיון, פאַר וועלכן איר און איך זענען געשטעלט געוואָרן. יונגע יידישע מיידלעך און אַלע קינדער פון דער וועלט וועלן קוקן מיט פרייד און האָפענונג אין דער צוקונפט און דאָס, וואָס וועט היינט שפעטער געשען, וועט בלייבן אַ שענד־לעכער פלעק אויפן געוויסן פון דער וועלט און וועט זיך שוין מער נישט איבערחזרן...

מיינע לעצטע געדאַנקען זענען מיט דיר, טייערער אַלעקסאַנדער. איך האָף, אַז דו וועסט זיך ראַטעווען. איך האָב אַזוי שטאַרק גע־וואָלט גיין מיט דיר, אָבער איך האָב עס נישט געטאָרט טאָן. זיי נישט בייז אויף מיר. איך ווייס ווי גרויס עס וועט זיין דיין ווייטאָק און פיין, ווען דו וועסט מיך נישט געפינען. שטאַרק זיך. דערציי־ל דער וועלט וואָס איז מיט אונדז געשען. נעם נקמה אין די שולדיקע און העלף בויען אַ בעסערע, שענערע וועלט. איך נעם דיר אַרום

צום לעצטן מאָל, מיין טייערער... אָ, גאָט, און קיין נס איז נישט געשען...

(עס הערן זיך שווערע שטיוול־טריט. אַ האַסטיקער קלונג אין דער טיר. אַננאַ ווערט אויפגעציטערט. שווערע קלעפּ הויבן אָן צו דונערן אין טיר און אין וואַנט. עס הערן זיך הויכע, פּרעכע שטימען) — **עפנען. דאָס איז די געסטאַפּאָ. פאַרפלוכטע יודען, דאָנערוועטער. עפנען!**

(אַננאַ פאַרמאַכט דאָס טאָג־בוך. לייגט עס אַריין אין באַהעלטעניש אין וואַנט, פאַרמאַכט דאָס טירל. גייט צו צום טיש, זעצט זיך, נעמט איין אַ פּיל און פאַרטרינקט מיט וואַסער. פאַרוואַרפט דעם קאָפּ אויף הינטן. עטלעכע גסיסה־סעקונדן. זי איז טויט. עס הערן זיך ווייטערדיקע קלעפּ און אויסגעשרייען) : — **עפנען. יודע פאַרעקע! דאָנערוועטער! עפנען!**

(דאָס ליכט ווערט אַלץ טונקעלער און טונקעלער ביז עס לעשט זיך אויס. אַ פּראָזשעקטאָר באַלויכט דאָס פּנים פון מאַדאַם אַדלער. די געשרייען און דאָס קלאַפּעריי ווערט שוואַכער און שוואַכער. דער פאָרהאַנג פאַלט אַראָפּ פּאַמעלעך).

— סוף —

עסייען

י. קערש

די ראָל פון וועלטלעכקייט אין יידישן לעבן

וועלטלעכקייט און פרייִדענקעריי ווערן אָפט פאַרטוישט, אָדער עס ווערן פאַרווישט די גרענעצן צווישן זיי, אַמאָל אומבאַוווּסטזיניק און אָפט באַוווּסטזיניק. אָפּוואָרפנדיק אַן אַ זייט די סוביעקטיווע מאָמענטן, לאָמיר באַטראַכטן די אָביעקטיווע סיבות פון דער זאַך.

אונדזערע עלטערן האָבן געזען אין אַ געקירצטער, אונטערגעשניטענער קאַפּאָטע (אַגב אַן אַלט פּויליש אַדעליק בגד) אַ סימן פון פרייִדענקעריי, פון אויפגעקלערטקייט. יעדער מינדעסטער אָפּנייג פון דער טראַדיציאָנעלער קליידונג, עסן, מנהגים זענען באַטראַכט געוואָרן ווי אַפּיקורסות, האָט עס געמעגט זיין פולשטענדיק אין הסכם מיט דער שטרענגסטער אויסטייטשונג פון די דינים.

אויך די הייַנטיקע וועלט מאַכט נישט קיין גרויסן חילוק צווישן פרייִדענקעריי און וועלטלעכקייט. דעריבער איז נויטיק קלאָר צו דעפינירן וואָס עס איז אַזוינס וועלטלעכקייט און וואָס איז דער מהות פון פרייִדענקעריי.

פרייִדענקעריי הייסט דענקען אַן פאַרויס באַשטימטע אורטיילן און פאָראורטיילן, אָן אַקסיאָמען און אָן דאָגמען. מיט אַנדערע ווערטער — פולשטענדיקע אַבסאָלוטע פרייהייט פון דענקען און אורטיילן, נישט אָננעמענדיק אַלס באַזע באַשטימטע „אמתן", וועלכע עס איז נישט נויטיק נאָכצופאָרשן און צו באַווייזן. לאָמיר אַלס ביישפּיל נעמען דעם גרויסן ראַציאָנאַליסטישן דענקער רמב"ם, וועלכער האָט די וועלט־דערשיינונגען געפּרוּווט דערקלערן מיטן שכל. ער האָט אָבער אָנגענומען אַלס באַזע די 13 אני מאמינס, וועלכע נויטיקן זיך נישט אין קיין אויפקלערונג, נאָר זענען אומבאַשטרייטבאַרע אמתן, אין וועלכע ער גלויבט נישט־ראַציאָנעל. דער רמב"ם איז ווי באַוווּסט געווען ווייט פון פרייִדענקעריי, ווי אַ סך ראַציאָנאַליסטן, פריער און שפּעטער, וועלכע האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין מיטן וועג און נישט געוואָגט, אָדער נישט געקאָנט צוליב פאַרשיידענע סיבות, צו דערפירן זייער געדאַנקען־וועג נאָך אַ טריט פאַרויס.

רעליגיע ווי א גלויבן אין פּאַרוים פעסטגעשטעלטע און נישט אויפ־געקלערטע אורטיילן און פּאַראורטיילן, און דאָגמען, וועלכע נויטיקן זיך בכלל נישט אין דערקלערונג — איז דער היפּוך פון פרייַדענקערייַ.

וועלטלעכקייט דאַקעגן איז נישט קיין קעגנזאַץ, קיין אַלטערנאַטיוו צו רעליגיע און איר תוך, פּונקט ווי זי באַשטעטיקט נישט דעם אַטע־איזם. זי פאַרנעמט זיך בכלל נישט מיט דער פראַגע ווער עס איז גערעכט: רעליגיע אָדער אַטעאיזם. וועלטלעכקייט הייסט אנערקענען די רעליגיעזע אָדער אַנדערע (טאַקע אַנדערע אויך) איבערצייַגונגען אַלס אַן אינערלעכן ענין פון מענטש גופא מיט זייַן הארץ און געוויסן. אין דער רעליגיעזער טערמינאָלאָגיע הייסט עס בין אדם למקום. אָבער בין אדם לחברו — צווישן מענטשן גופא — דאַרפן הערשן אַלגעמיין־מענטשלעכע הומאַניס־טישע פּרינציפּן, וואָס דאַרפן קיין שום שייכות נישט האָבן מיט די רעליגיעזע אָדער אַנטירעליגיעזע געפילן פון מענטש אָדער פון דער גע־געבענער גרופּע. עס מוזן אויסגעאַרבעט ווערן אַזעלכע לעבנס־פּרינציפּן, וואָס זאָלן מעגלעך מאַכן דאָס צוזאַמענלעבן פון אַלע קולטורן און גלויבנס, ווי אויך אומגלויבנס. אין דער פרייַער דעמאָקראַטישער וועלט איז היינט פּאָפּולער דער לאָזונג פון קאָמאַנוועלט. עס איז אויסגעאַרבעט געוואָרן א מאָדוס וויוועגדי אין דער געזעלשאַפט פאַר פעלקער, גרופּן און יחידים, וואָס האָבן פאַרשיידנאַרטיקע איבערצייַגונגען, גלויבנס און כאַראַקטערן.

אונדזער אַלטער משכילישער לאָזונג: „זייַן א מענטש אין גאַס און א ייד אין שטוב" איז געווען א דורכאויס וועלטלעכער, באַזירט אויף טאָלעראַנץ און פאַרשטענדעניש, צוזאַמענאַרבעט און שלום. צום גרויסן באַדויערן איז אַט דער ריכטיקער לאָזונג געוואָרן שלעכט פאַרשטאַנען. טייל משכילים האָבן אים אויסגעטייטשט אַלס „א גוי אין גאַס און א ייד אין שטוב" און דערפון איז געוואָרן **„א ייד אין גאַס און א גוי אין שטוב"**. פאַר דער גאַס זענען זיי אַפילו אין דער פרעמדער הויט, וועלכע זיי האָבן אַנגעטאָן, געבליבן יידן, און אין דער אייגענער שטוב איז אַלץ פאַרפרעמדט געוואָרן, ווייַל זיי האָבן וועלטלעכקייט אויסגעמישט מיט גויאישקייט, מיט אַסימילאַציע, מיט אַננעמען פרעמדע געדאַנקען און אידייען. צוזאַמען מיט דער באָרד פון פּנים האָבן זיי אויסגעשניטן פון הארצן זייער גאַנץ וועזן און געבליבן הוילע און פּוסטע.

מיר פאַרשטייען, אַז דאָס איז טיילווייז געשען צוליב דער שווערער, ביטערער מלחמה קעגן דעם פינצטערן מיטלעלטער, וואָס האָט באַהערשט דאָס יידישע לעבן צוליב דער מאַכט פון די כלי קודש. אין דעם קאַמף איז שווער געווען צו אונטערשיידן צווישן גוטן און שלעכטן. אין שטרייַט מיט דער אומטאָלעראַנץ פון די רעליגיעזע קרייַזן האָבן א סך משכילים

זיך זייער ווייט פאַרגאַלאָפּירט און צוזאַמען מיטן שמוציקן וואַסער אַרויס־געגאָסן אויך דאָס קינד. די משכּילים האָבן צום באַדויערן, אָפּגעוואָרפן אַלע פּאָזיטיווע ווערטן פון אונדזער דורותדיקער פּראָגרעסיווער טראַדיציע, וואָס האָט פון יידישן פאָלק געמאַכט איינס פון די פאַרגעשריטנסטע פעלקער אין דער וועלט. לאָמיר אַלס ביישפּיל נעמען בלויז איין כאַראַק־טעריסטישן פאַקט: פאַר טייל קורצזיכטיקע משכּילים איז שווער געווען אויסצושיילן פון די שווערע, האַמעטנע, היינט נישט־רעאַלע שבת־דינים דעם פּראָגרעסיוון כאַראַקטער פון דעם גרויסן סאָציאַלן געזעץ: דער רעכטלעך גאַראַנטירטער, געצוווּנגענער רו־טאָג פאַר אַלע, פאַרן קנעכט און לוין־אַרבעטער.

ביי קיין שום פאָלק האָט די רעליגיע נישט אַזוי פיל באַהערשט יעדן טריט און שריט פון יחיד, זיין פּריוואַט און אינערלעך לעבן, ווי ביי יידן. עס איז נישט קיין ריין־יידישע דערשיינונג. ביי אונדז איז עס נאָר בולטער אַרויסגעטרעטן. דורות־לאַנג, פון אור־אַלטערטום ביז די נייע ציטן, איז די גאַנצע מענטשלעכע קולטור געוואָרן אויסגעדריקט אין רעליגיעזע אידיאַמען. די גרעסטע מייסטער פון בילד און וואָרט האָבן געשאַפן אויף רעליגיעזע טעמעס: דער גריכישער אָלימפּ און דער תּנ"ך, אַפילו דער רענעסאַנס האָט געשאַפן אויף דער רעליגיעזער טעמאַטיק.

די רעליגיעס האָבן אין זיך כולל געווען אַלע דערגרייכונגען פון מענטשלעכן גייסט, איבערגעגאָסן די מענטשלעכע שעפערישע קראַפט אין גלויביקע פאָרמען.

עס שטעלט זיך דערביי אַן אינטערעסאַנטע פראַגע: אויב רעליגיע האָט אָפּגעשפּילט אַזאַ וויכטיקע ראָל אין דער מענטשלעכער קולטור און מיר מעסטן די אַנטוויקלונג לויט די פאַזן פון איבערגאַנג פון נידעריקער מגושמדיקער געצנדינערייַ (ביי די פּרימיטיווע פעלקער) דורך גריכישן פּאָליטעאיזם, צום יידישן מאָנאָטעאיזם — אויב די ליניע ווייזט דעם וועג פון מענטשלעכן פּראָגרעס, צי דאַרפן פּרימיטיווע פעלקער, וועלכע לעבן היינט, און זענען נאָך אויף אַ זייער נידעריקער שטופע, אַדורכמאַכן אָט דעם אָנגעוויזענעם וועג, כּדי צו דערגיין צום פרייען געדאַנק. אַזאַ עקספּערימענט איז באַלד נאָך דער רעוואָלוציע דורכגעפירט געוואָרן אין רוסלאַנד. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס איז נישט נויטיק געווען דער דאָזיקער עוואָלוציאָנערער וועג. דער יונגער בוריאַט אָדער אודמורט האָט צוזאַמען מיטן אַלף־בית באַהערשט אויך די פאָרשטעלונגען און דער־גרייכונגען פון דער נייער פיזיק און כעמיע. דער טשוואַשישער קאָס־מאָנאַוט איז געפלויגן אין הלל צוגלייך מיט די רוסן און אַמעריקאַנער.

רעליגיע איז געווען אַן אויסדרוק פון מענטשלעכן געדאַנק, פון דער

מענטשלעכער קולטור. נישט דער מענטש איז באשאפן געווארן אין גאטס געשטאלט. ווי די יידישע מסורה וויל; נאר גאט איז באשאפן געווארן אין מענטשלעכן געדאנק, אין זיין, דעם מענטשנס געשטאלט. אזוי טאקע האבן די גריכן זיך פארגעשטעלט די געטער.

אויב מיר ווילן זיך באקענען מיט אונדזער געשיכטע, מיט די דער־גרייכונגען פון יידישן געדאנק אין משך פון אונדזער לאנג־דורותדיקער געשיכטע — מוזן מיר אנאליזירן די געשיכטע פון רעליגיעזן געדאנק.

די יידישע רעליגיע איז געווען און געבליבן אן עטיש־מאראלישע רעליגיע מיט א סאציאל־פראגרעסיוון אינהאלט. דאס פאלק פון יהודה און ישראל איז געווען אן ארעם פאסטעך־ און פויערים־פאלק, וואס האט נישט געקענט קיין לוקסוס. די ארעמע שטייניקע ערד צווישן בערג און מדבריות האט פארלאנגט א פויער, וואס זאל מיט גרויסער מי און איבער־געגעבנקייט באארבעטן און אפהיטן דעם באדן. נאר א פרייער מענטש האט געקענט ציען חיונה. שקלאפן־ארבעט האט געקאנט געמאלט זיין נאר אין די ווינציקע פרוכטבארע טאלן, אדער אויף די הייף. די פראדו־ציר־קרעפטן אין לאנד זענען געווען און געבליבן די פרייע, קליינערדדיקע פויערים, וועלכע האבן פארטיידיקט זייער פרייהייט סיי קעגן אייגענע אונטערדריקער, סיי קעגן פרעמדע באצווינגער. ביי די יידן איז פרעמד געווען די אינסטיטוציע פון שקלאפעריי, אויף וועלכער עס האט זיך גע־שטיצט דער גאנצער אלטערטימלעכער סדר. די באזונדערקייט און אנ־דערשקייט פון די יידן איז באשטאנען נישט בלויז אין דעם, וואס די יידן האבן אנערקענט דעם פרימאט פון איין גאט, נאר אין דעם קודם כל, וואס מען האט אין זיין נאמען געפריידיקט.

די נביאים האבן געפאדערט און טיילווייז אדורכגעפירט א רייע געזעצן, וועלכע וואלטן אין דער היינטיקער נאמענקלאטור אנגערופן גע־ווארן סאציאלע געזעצגעבונג. געגנוג צו דערמאנען שבת־רו, לקוט, שכחה, פאה, שמיטה און יובל, דאס צונאגלען א פרייוויליקן שקלאף צום ביי־שטידל פון דער טיר, דאס ארויסהויבן די תפילה איבערן קרבן־ברענגען, די דעמאקראטיזירונג פון ריטואל (קעגן דער כהונה, וואס האט זיך שטארק פארהאסט ביים פאלק, סיי אין די צייטן פון די נביאים, סיי ביי די חשמונאים).

דאס אלץ האט די יידן, צעשפרייטע איבער דער גאנצער וועלט, צווישן געצנדינערישע מערהייטן, געגעבן די אפגעזונדערטקייט, דעם אתה־בחרתנו־געפיל און גלייכצייטיק דערמיט די סטימולן אויסצוהאלטן, נישט צעשווומען ווערן און מיט דער צייט ווערן די טרעגער פון אלע קולטורן אין אונדזער העמיספער.

נישט בלויז דער תנ"ך האָט אָפּגעשפּילט אַזאַ גרויסע ראָל אין אַלע סאָציאַל־רעליגיעזע שטריטן אין קריסטנטום, ווי אויך אַ דאָמינירנדיקע ראָל אין אויספורעמען סיי דאָס קריסטנטום און סיי דעם איסלאַם, נאָר יידישע דענקער און פילאָזאָפן זענען געווען די פאַרבינדער־רינגען צווישן דער לאַטייניש־רוימישער (און גריכישער) קולטור מיט דער אַראַבישער און שפּעטער ווידער פון דער אַראַבישער מיט דער לאַטייניש־מערב־אייראָפּעאישער. אין די מאָדערנע צייטן טרעפן מיר יידן אויף אַלע פאָדערשטע פּאָזיציעס פון אייראָפּעאישן געדאַנק.

* * *

די יידישע קולטור־געשיכטע, אין איר רעליגיעזער פאָרם, האָט צו פירן אַן אינערלעכן קאַמף צווישן צוויי עקסטרעמען: נאַציאָנאַליזם און אוניווערסאַליזם.

עס איז נאַטירלעך, אַז יעדע קולטור זוכט איר אויסשפּרייטונג, באַ־זונדערס אַ פאַרגעשריטענע קולטור, וואָס אירע הויפּט־לאָזונגען זענען אוניווערסאַליזם און סאָציאַלער יושר. שוין די נביאים האָבן אין זייערע וויזיעס געזען אַן אויסגעלייזטע און גערעכטע וועלט. זיי זענען נישט געווען פאַרבונדן מיט לאָקאַלע, שמאָלע באַגריפן פון טעריטאָריעלע געטער (דער קאַמף קעגן די במות). יונה הנביא וויל אַנטלויפן פון יידישן לאַנד, כדי דער גאָט פון דער יידישער מלוכה זאָל אים נישט קענען דערגרייכן, אָבער דער גאָט פון די יידן איז ווייט נישט קיין גאָט בלויז פון יידישן לאַנד — ער גרייכט יונהן אויסער די גרענעצן פון דער יידישער מלוכה און ער באַפעלט אים ראַטעווען גאָר דעם שטענדיקן שונא פון יידישן לאַנד — די צעשטערער פון ישראל און די באַרויבער פון יהודה — אשור און איר הויפּטשטאָט נינוה.

גלייכצייטיק דערמיט זעען מיר גרויסע נאַציאָנאַלע עמאָציעס אין דער צייט פון די שופטים, נביאים און שפּעטער ביי די תנאים. עס איז געווען אַ נאַטירלעכע מורא, אַז אין געצנדינערישן און זינדיקן אַרום זאָלן פאַרלוירן גיין די גרויסע עטישע ווערטן (ווי עס איז געווען דער פאַל מיטן קריסטנטום). דער נאַציאָנאַלער לבוש און די אָפּגעזונדערטקייט האָבן געהאָלפן דורכטראָגן די גרויסע אידייען דורך דער פינצטערער נאַכט, מיט דער האָפענונג זיי צו ברענגען אומבאַרירט צום ליכטיקן מאָרגן, צו משיח'ס צייטן. אמת, נישט איינמאָל האָבן די היטער פאַרגעסן, וואָס זיי היטן, און אַנשטאָט אָפּהיטן פון בייזע ווינטן דעם עמוד האש האָבן זיי אים פאַרוויקלט, איינגעטוליעט און... דערשטיקט.

דער קאמף צווישן דעם ווילן צו פארשפרייטן דאס יידנטום צווישן די פעלקער — און דער טענדענץ אפצוזונדערן זיך, שווערער מאכן דאס באקענען זיך צום יידנטום — גייט דורך ווי א רויטער פאדעם דורך אונדזער גאנצער געשיכטע. שווער צו זאגן ווער עס איז געווען גערעכט?

די גרויסע טראגעדיע פון דעם דאזיקן שטרייט איז וואס ביידע זענען גערעכט און אומגערעכט, ווייל דאס לעבן איז נישט קיין גראדע ליניע, נאר א זיג־זאג־וועג. פארן מענטש, אפילו דעם געניאלסטן, איז שווער געגוי צו באשטימען ווען צו מאכן דעם אפנויג און פארקירעווען אויף א נייער ליניע. אבער מיר מוזן געדענקען, אז יעדער איינער, וואס פארקירעוועט, גייט פון דעם מאמענט אן דאך א שטיקל וועג אויף א גראדער ליניע.

צוליב דעם דאזיקן קאמף איז די יידישע רעליגיע נישט געווארן קיין נאציאנאלע רעליגיע, וואס שייך איר אינהאלט, און נישט קיין אוניווער־סאלע — וואס שייך איר פארם. זי איז אבער דאך געווארן א מיטל אויפ־צוהאלטן די נאציע.

דערצו האבן אבער געמוזט אנגעווענדט ווערן נייע באגריפן. דער טעריטאריעלער פרינציפ, וואס האט אזוי אלמעכטיק געהערשט ביי אנדערע פעלקער אין די אלטערטימלעכע און מיטלעלטערלעכע צייטן (און האלט נאך אן ביז אונדזער צייט) האט ביים יידישן פאלק געמוזט פארביטן ווערן אויפן פאלקישן פרינציפ. אנשטאט ארטשאפט — מענטש. אנשטאט לאנד — פאלק.

די קעגנערשאפט צו דער מלוכה האט אחוץ דעם אויך געהאט סאָ־ציאלע סיבות: די מלוכה אין אלטערטום איז געווען די פארקערפערין און אויסדריקערין פון שקלאפעריי־סיסטעם. אין זכרון פון דער דעמאלסדיקער מענטשהייט איז נאך געווען די דערמאנונג, אז אין די צייטן פאר דער מלוכהשאפט — אין די יעגער־און פאסטעך־צייטן — האט געהערשט דער פרימיטיווער אורקאמוניזם. הגם די נייע צייטן, די פארגרעסערטע באפעלקערונג, די אפטע צוזאמענטרעפן און צוזאמענשטויסן האבן גע־פאדערט נייע סאציאלע פארמען, האבן דאך א ריי דענקער, וועלכע האבן געזוכט דאס סאציאל־גערעכטע, געווענדעט זייערע בליקן צוריק. אזוי איז שמואל הנביא געווען א קעגנער פון דער מלוכהשאפט, געווארנט דאס פאלק, און ווען צוליב נאציאנאלע מאטיוון איז ער געווען געצוווּנגען אויסצוקלויבן א קעניג, האט ער אויסגעקליבן א מאן פון שוואכסטן שבט, דערצו א פראסטן ערד־ארבעטער.

די כהונה, וואס איז געווען א מלוכה־אפאראט, באזונדערס אין דער צייט פון בית שני, איז געווען פארהאסט ביים פאלק. (דרך אגב: אין

דער הגדה איז מען זיך גאַנץ גוט באַגאַנגען אָן משהן און אהרנען. משה ווערט צופעליק און דאָס נאָר איינמאָל דערמאָנט).

זייער שאַרף קעגן די כהנים און די מלכים זענען אַרויסגעטראָטן די נביאים. זיי האָבן אַרויסגערוקט אַ פּאָליטיש־מאַטעריעלן וואָפן קעגן זיי. זיי זענען אַרויסגעטראָטן קעגן קרבנות ברענגען. וואָס איז געווען אין די אינטערעסן פון די רייכע, וועלכע האָבן דערפון גענאָסן. קעגן קרבנות האָבן די נביאים אַרויסגעשטעלט די תפילה, וואָס איז צוגענגלעך פאַר אַלע, דעמאָקראַטיש און שאַפט אָפּ די פּריווילעגירטע שיכטן.

די בני יהונדב (רכבים) און שפּעטער אסיים האָבן אינגאַנצן מבטל געמאַכט די מלוכהשאַפט. אַפילו די ערשטע פּרושים האָבן אָנגעהויבן זייער טעטיקייט אין קאַמף מיטן מלוכה־אַפּאַראַט, און שפּעטער האָבן די באַ־דייטנדיקסטע פּרושים אָפּגעזאָגט זיך, צוליב פּאָליטישער צוועקמעסיקייט, פון דער מלוכהשער פאָרם פון נאַציאָנאַלן לעבן. אין יענעם מאָמענט און אין יענע באַדינגונגען איז די פּאָליטישע זעלבשטענדיקייט געווען אַ פיזישע געפאַר פאַרן קיום פון פאָלק.

די שפּעטער פון תלמוד און זיינע מפרשים האָבן דעטעריטאָריאַליזירט די יידישע רעליגיע. יוחנן בן זכאי האָט געשטעלט העכער יבנה ווי דעם קאַמף פאַר דעם בית המקדש. ר׳ סעדיה גאון מיט זיין געדאַנק פון איינ־פירן דעם סידור און דאָס כמעט איינהייטלעכע דאַווענען אין אַלע ערטער פון דער וועלט (ר׳ סעדיה׳ס חומש אַליין האָט זיך נישט אָנגענומען, אָבער דער איינפיר געהערט אים) האָט צעמענטירט דאָס פאָלק און גע־שאַפן דאָס וועלט־פאָלק. זיי אַלע האָבן מעגלעך געמאַכט, אַז די יידן צעשפּרייטע איבער ארבע פינות העולם, צווישן פאַרשיידענע קולטורן, זאָלן בלייבן אַן איינהייט, אַ נאַציע.

אינטערעסאַנט, אַז די יידישע געלערנטע האָבן קיין שום וויכטיקייט נישט צוגעשריבן, וואָס הונדערטער יאָרן האָט עקזיסטירט אַ גרויסע מלוכה, וואָס האָט אַלס איר אָפיציעלע רעליגיע אָנערקענט די יידישע. אַפילו יהודה הלוי, וואָס האָט וועגן זיי אָנגעשריבן אַ בוך, דעם „ספר הכוזרי״, האָט דאָס נאָר אויסגענוצט צו אונטערשטרייכן די מאָראַליש־עטישע גרויסקייט פון יידישן גלויבן, נישט איר עקספּאַנסיע און אירע באַזיצן. אַזוי זענען אויך אַדורך כמעט אומבאַקאַנט אַ סך יידישע מלוכות אין מיטלעלטער.

אין אַן אומטאָלעראַנטער וועלט, אין אַ וועלט פון רעליגיעזע רדיפות און שחיטות, האָבן דאָך די יידן נישט פאַרוואָרפן דעם געדאַנק פון אויס־לייזן די גאַנצע וועלט. דווקא צוליב די פאַרפאָלגונגען האָבן די יידן איינגעזען, אַז אַליין בלויז וועלן זיי קיינמאָל נישט קענען זיין אויסגע־

לייזט. זיי האבן נאר פאר זיך גענומען דעם איינציקן שכר פאר זייערע ליידן צו זיין די פארגייער, דער אוואנגארד פון דער אויסלייזנדיקער און אויסגעלייזטער וועלט.

אבער דער מיטלעלטער האט דאך געהאט זיין השפעה. אין דער יידישער רעליגיע (אמת ווייניקער ווי אין אנדערע) האבן זיך אריינגע־כאפט עלעמענטן פון אנטראפאמארפיזם און געצנדינעריי. דער סוף פון אלטערטום איז בלי ספק געשטאנען אויף א פיל העכערער מדרגה פון דענקען ווי דער מיטלעלטער.

די גאנצע אפגעשטארבענע געצנדינערישע געטער־וועלט האט מען צוגעפאסט און אריינגעפאסט אין די מאנאטעאיסטישע רעליגיעס, געגעבן זיי „נידעריקערע אמטן" פון הייליקע און מלאכים, אבי ווייטער צו לאזן זיי ביי די מענטשן.

מיטן קומען פון דער נייער צייט, מיטן אויפלעבן דעם ראציאנאליזם אין אייראפע, האט אויך ביסלעכווייז דער יידישער ראציאנאליזם זיך דורכגעשלאגן א וועג, באזונדערס ווען מיר האבן אין אונדזער טראדיציע געהאט א רמב"ם, וועלכער איז פאר דער יידישער אינטעליגענץ געווארן אן אמתער מורה נבוכים. דער גרויסער ווילנער גאון האט ווי דער רמב"ם געוואלט גלייכשטימען די רעליגיע מיטן שכל, געפרווט ראציאנעל אויפ־קלערן די אלע אומקלארע ערטער, וועלכע האבן געקענט אויסגעטייטשט ווערן מיסטיש אדער אנטראפאמארפיש.

דער ראציאנאליזם האט אין אייראפע געשטעלט זיגרייכע טריט. אלע גרויסע געזעלשאפטלעכע דערשיינונגען, יעדער פראגרעס איז געווען געבונדן מיטן ראציאנאליסטישן געדאנק. סיי די ליבעראלע בורזשואזיע, סיי די אויפוואכנדיקע סאציאליסטישע באוועגונג האבן זיך אנגעשפארט אויפן ראציאנאליזם. אין מיטלעלטער האבן די סאציאלע באוועגונגען אנגעשפארט זיך אויפן תנ"ך, דער מארקסיזם דאקעגן האט זיך געשטיצט אויפן פרייען געדאנק, אויפן שכל.

די השכלה, די ראציאנאליסטישע באוועגונג פון דער אויפקומענדיקער יידישער בורזשואזיע האט גענומען באהערשן די מוחות פון דער יידישער אינטעליגענץ אין מערב־אייראפע. צוליב א רייע סיבות האט אין די מערב־לענדער זיך ארויסגעהויבן נאר די אסימילאטארישע ריכטונג. אנדערש האט די סיטואציע אויסגעזען אין מזרח־אייראפע, וו עס האט נאך גע־הערשט דער פעאדאלער סיסטעם אין לאנד־מאסשטאב. דא אין יידישן לעבן האט דער מאדערנער שכלדיקער צוגאנג אנגערירט א קליינעם קרייז, דער עיקר אין דער ליטע, וו עס האט געווירקט דער ווילנער גאון. וואס נישט געקוקט אויף זיין אויסערגעוויינלעכער פרומקייט האט ער דורכ־

געהאַקט א וועג פאַרן ראַציאָנעלן באַנעמען די פּראָבלעמען. עס האָט זיך אויסגעוויזן, אַז אויך אין יידישן לעבן אין מזרח־אייראָפּע וועט דער אויפקלערערישער געדאַנק זיין דער פירנדיקער. די השכלה האָט דאָ אָנגע־רירט א גרויסן אינטעליגענטן־קרייז, וואָס איז סאָציאַל געווען פאַרוואָרצלט אין די ברייטע פאָלקס־שיכטן — דאָס זענען געווען די ישיבה־בחורים. עס איז אויפגעקומען א דריטע ריכטונג אין דער השכלה די ראַדיקאַל־פאָלקסטימלעכע, צו די פריער עקזיסטירנדיקע: אַסימילאַטאָרישע און נאַ־ציאָנאַל־קאָנסערוואַטיווע.

דאָס האָט אָבער באַדראָט נישט בלויז דעם אַלטן וועלט־באַנעם, נאָר אויך די סאָציאַלע פּאָזיציעס פון דעם הערשנדיקן שיכט. דאַמאָלסט האָבן זיך געגעבן די הענט סיי די אַביסל ראַציאָנאַליסטישע מתנגדים, סיי די קבלה׳סטישע חסידים.

די חסידישע באַוועגונג איז אויפגעשטאַנען אין וואָלין און פּאָדאָליע און גאַנץ שנעל באַהערשט אַלע לענדער פון מזרח־אייראָפּע, ליטע בתוכם. י. ל. פּרץ, ש. אַש, י. אָפּאַטאָשו א.א. האָבן אין זייערע ווערק שטאַרק באַשיינט חסידות. אויך היינט באַמיען זיך א ריי שרייבער אַרויסהייבן די געשטאַלטן פון פּראָמינענטע חסידישע רביים. מיר מוזן אָבער געדענ־קען, אַז אַזעלכע געשטאַלטן ווי ר׳ שניאור זלמן ליאַדער, אָדער ר׳ לוי יצחק מבאַרדיטשעוו זענען געווען קליינע, גאָר קליינע אויסנאַמען אין א ים פון רבילעך, וואָס האָבן ווי אַלטע באָבעס אָפּגעשפּראָכן עין הרע׳ס, געגעבן קמיעות, גענומען פּדיונות, געטאָן מופתים, מיט איין וואָרט, זיך באַנוצט מיטן גאַנצן מיטלעלטערלעכן קלאַפּערגעצייג, וועלכן די מתנגדים האָבן שוין געוואָלט אַרויסוואַרפן. נישט געקוקט אויף די פּאָזיטיווע מאָ־מענטן פון פאָלקסטימלעכקייט, קאַמף פאַר די רעכט פון פּשוטן תהילים־זאָגער אויף אַ פּאָזיציע אין סאָציאַלן לעבן, פון פאַרטיפן די ל״ו־לעגענדע, האָבן די חסידים צוריק אויפגעלעבט מיטלעלטערלעכע באַגריפן און פאַר־שטאַרקט דעם פאַנאַטיזם.

אָבער דעם גרעסטן שאָדן אין יידישן לעבן האָבן די חסידים גע־בראַכט מיטן אַוועקשטעלן די אַלטערנאַטיוו, וועלכע מיר האָבן באַרירט אין אָנהויב: אָדער אָפּגעשטאַנענע פינצטערע מנהגים אָדער אַפּיקורסות. „אויב נישט נאָך העכער״ איז נאָר געווען ביי פּרצן אין די ווערק. אין יידישן לעבן האָט עס אויסגעזען גאַנץ אַנדערש. האָט ווער נישט געגלויבט, אַז דער רבי געפינט זיך סליחות־צייט אין הימל, שרייבט און מעקט דאָרט, איז ער שוין געווען א כופר בעיקר, אַן אַפּיקורוס און מען האָט אים אויסגעשלאָסן פון יידישן כלל. גענוג איבערצוליינען לינעצקיס „דאָס

פוילישע ייִנגל" און אנדערע ווערק פון די עלטערע יידישע שרייבער, כדי צו זען און צו פארשטיין די געפאר.

אזא צוגאנג האט באדראט דעם יידישן קיום. די צייט איז געווען שטארקער פון אט דעם מיטלעלטערלעכן סדר. טויזנטער, צענער טויזנטער יידישע אינטעליגענטן זענען אוועק צו פרעמדע, ווייל זיי זענען נישט געווען גענוג שטארק אויפצונעמען דעם קאמף קעגן דער פינצטערניש. דער דאזיקער פראצעס פון אפשוואכן די וויטאלע כוחות פון פאלק וואלט אנגעהאלטן ווייטער, ווען נישט דאס, וואס אויף דער יידישער גאס האט זיך באוויזן דאס וועלטלעכע יידנטום: דער „בונד" און דער ציוניזם.

דער סאציאליזם ביי יידן, און די אויפוואכנדיקע נאציאנאלע באוועגונג האבן צוריק פארבונדן מיטן פאלק די אינטעליגענץ, די שעפערישע כוחות.

די נאציאנאלע באוועגונג ביי יידן איז מעגלעך געווארן אדאנק דער סאציאליסטישער וועלט־אויפפאסונג, אדאנק דעם אומדערמידלעכן קאמף פון די יידישע סאציאליסטן פאר מענטשנרעכט, קעגן נאציאנאלע רדיפות. די סאציאליסטישע באוועגונג האט סעקולאריזירט דאס יידישע לעבן און מעגלעך געמאכט צום אויפשטיין פון א נייעם סעקולערן באגריף וועגן פאלק. דער סאציאליזם האט צעאקערט דעם באדן פאר דער אידייע פון נאציאנאלער באוועגונג, באזונדערס ווען לאנגע יארן איז דער „בונד" געווען די איינציקע סעקולערע מאסן־באוועגונג ביי יידן און ערשט שפעטער האט דער ציוניזם באקומען זיינע גרויסע צאל אנהענגער.

דער סאציאליזם ביי יידן, דער „בונד", און דער ציוניזם זענען ביי זייער אנטשטייאונג געווען נישט בלויז אנטי־קלעריקאל, נאר אויך אנטי־רעליגיעז. אויף ביידן האט געווירקט די השכלה. די סאציאליסטן האבן אין קאמף קעגן די כלי קודש געזען נישט בלויז א קאמף פארן פרייען געדאנק (אז ווען עס איז זיך נישט פארצושטעלן די סאציאליסטישע באוועגונג), נאר אויך א קלאסן־קאמף, ווייל די גאטס־סטראפטשעס האבן געטריי געדינט די רייכע.

אויך דער ציוניזם (נישט די ציוניסטן) איז געווען א רעוואלוציע אין יידישן לעבן. דער עצם געדאנק פון צואיילן דעם קץ איז געווען אן איבערקערעניש אין טראדיציאנעלן געדאנקען־וועג. דערצו נאך האט דער ציוניזם, וואס האט אנגענומען די העברעאישע שפראך, במילא זיך פארבונדן מיט דער נייער אויפוואכנדיקער העברעאישער ליטעראטור, וואס איז געווען אפיקורסיש־קעמפעריש (סלאנימסקי). דאס אפווארפן דאסווארטן אויף ביאות משיח און אליין ווערן די אויסלייזער פון לאנד איז געווען א גאר געוואגטער שריט. ביז היינט האט מען נאך צרות פון די נטורי קרתא.

סיי דער „בונד", סיי דער ציוניזם האָבן געגעבן נייע אויפפאַסונגען פון יידישן לעבן, געשטאַלטיקט נייע פאָרמען פון נאַציאָנאַלן קיום און המשך. דער סאָציאַליזם און דער ציוניזם האָבן באַשאַפן דאָס וועלטלעכע יידנטום. שפּראַך, סעקולערע קולטור, סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע אָרגאַני־זאַציע — זענען די פאָרמען פון נאַציאָנאַלן אויסלעבן זיך. רעליגיעזע איבערצייגונגען דאַרפן נישט זיין דער סימן פון אָנגעהעריקייט צום יידישן פאָלק. זיי קענען בלייבן די אינערלעכע איבערצייגונג, אַן אינער־לעכער ענין, פון די, וועלכע פילן אַזוי און קיינער האָט נישט קיין רעכט זיי דעריין צו שטערן. מיר ווייסן, אַז צום „בונד" אין לאָדזש, למשל, האָבן געהערט אַ סך עלטערע וועבער, וועלכע זענען שבת געגאַנגען אין שול, געפירט טראַדיציאָנעלע היימען און דאָך געווען מיט לייב און לעבן איבערגעגעבן דער פּאַרטיי. רבנים האָבן פון ערשטן מאָמענט אָן פאַרנומען אַ חשוב אָרט אויף די ציוניסטישע קאָנגרעסן און צוזאַמען מיטגעאַרבעט מיט קעמפערישע פרייַדענקער.

אין יידישן לעבן האָבן אָנגעהויבן ווירקן וועלטלעכע פאַקטאָרן. דאָס האָט פיל בייגעשטייערט, אַז די אַלע, וועלכע האָבן זיך דערווייטערט פון רעליגיע, זאָלן נישט פאַרלאָזן דאָס פאָלק, נאָר זעען יידישקייט אין אַ נייַ, מאָדערן ליכט.

אָן וועלטלעכקייט וואָלטן הונדערטער טויזנטער יונגע מענטשן, וועלכע האָבן אין דער ראַציאָנעלער עפּאָכע אויפגעהערט גלויבן, אַוועק פון יידישן שטאַם, זיך אָפּגעריסן פון יידישן פאָלק. די וועלטלעכקייט האָט געראַ־טעוועט דעם נאַציאָנאַלן קיום.

אויך דער רעליגיעזער סעקטאָר האָט זיך גענומען מאָדערניזירן, כדי נישט צו פאַרשפּילן אַלץ. אונטערשערן אַ בערדל, אַפילו אָפּשערן די באָרד אינגאַנצן, איז שוין נישט געווען אַזאַ גרויסער חטא (זעט ביי מענדעלע מוכר ספרים „פישקע דער קרומער", די מעשה מיט דער אָפּגעשניטענער פאה). „בעסער אַ ייד אָן אַ באָרד, איידער אַ באָרד אָן אַ יידן". נישט אַזוי לייכט און שנעל האָט דער רעליגיעזער סעקטאָר זיך מאָדערניזירט. זיי האָבן אָבער איינגעזען די גרויסע נאַציאָנאַלע ראָל, וואָס די וועלט־לעכקייט (אַכטונג, נישט פאַרמישן מיט פרייַדענקעריי!) האָט אָפּגעשפּילט. פּונקט ווי ר' סעדיה גאון אין זיין צייט מיטן סידור, אַזוי האָבן די יידישע קלאַסיקער מיטן יידישן בוך צעמענטירט דאָס יידישע פאָלק.

אין דער היינטיקער צייט פון ראַקעטן און פליען אין קאָסמאָס, רייזעס צו דער לבנה, ביי דער היינטיקער טעכניק פון אַטאָם־קראַפט, ווען עס קענען צעשטערט ווערן גאַנצע וועלטן — אין אַזאַ צייט מוז פאָר־קומען אַ רעוואָלוציע אין טראַכטן און דענקען פון יעדן מענטש. פאַר אַ

רעליגיעז־פילנדיקן מענטש געגוגענעז שוין ניט די פשוטע, אמת אויס־געאיידלטע און נישט פערזאניפיצירטע פארשטעלונגען וועגן דער גאטהייט, פון א רמב״ם. היינט זענען מיר צוגעקומען צום סוד פון באשאף. אין דער רעליגיעזער עפאכע איז נישט געווען קיין סוד פון באשאף, ווייל גאט האט פארענטפערט אלע קשיות. די ראציאנאליסטישע עפאכע האט נישט געזען קיין סוד, ווייל די פיזישע געזעצן האבן באדארפן אלץ פארענטפערן און דערקלערן. אבער די היינטיקע אטאם־פיזיק האט אונדז געוויזן, אז עס איז יאָ פאראן א סוד, וועלכן מיר זענען נישט בכוח אויפצוקלערן. עס איז אנטשטאנען א נייע רעליגיאזיטעט. מעג עס איינער אנרופן גאט און אן אנדערער קאסמישער געזעץ — ביידע זענען אומקלאר און אומ־באשטימט. דעריבער מוז מען דאס איבערלאזן יעדן יחיד, ער זאל עס באטראכטן אין זיין אייגענעם הארץ, אין זיין געוויסן, זיין פרייע אינער־לעכע איבערצייגונג.

אין אונדזער צוזאמענלעבן מוז אבער הערשן וועלטלעכקייט. מיר זענען קעגן צוואנגס־רעליגיאזיטעט, אבער אויך קעגן צוואנגס־פרײַדענ־קעריי. גלויבן און אטעאיזם זענען און מוזן בלייבן נאר אינערלעכע עמאציעס.

ביסלעכווייז איז אין די יידישע תפוצות אויסגעלאשן געווארן דער שארפער אנטי־רעליגיעזער קאמף. עס האבן דערביי געווירקט פארשיידענע סיבות: נאכן חורבן איז דאס ארטאדאקסישע יידנטום פון מזרח־אייראפע אינגאנצן פארשוווּנדן ווי א געזעלשאפטלעכער פאקטאר. די פרומע יידן האבן זיך ווייניקער געקענט אויסבאהאלטן. דער קאנפארמיזם פון דער היינטיקער צייט האט ארומגעכאפט אלע שיכטן. די ארטאדאקסיע גופא האט זיך געענדערט. עס זענען פארשוווּנדן אין די תפוצות „גאטס קאַ־זאקן״. די רעליגיעזע מנהיגים זוכן היינט צו שאפן אזא יידישקייט, וועלכע עס זאלן קאנען פארדייען די מחללי שבת און „אפיקורסים״. אמת, עס שפילן דערביי נאר א גרויסע ראלע מאטעריעל־עקאנאמישע מאטיוון, עס איז א קאמף פאר סאציאל־מאטעריעלע פאזיציעס אין זין פון ווערטל „זאל זיין פון א קאזאק, אבי צום לעבן״. אבער אומאפהענגיק דערפון מוז די ארטאדאקסיע זיך מאדערניזירן, אויפנעמען די פראבלעמען וועלט־לעך. פאראן אפילו געוויסע רעליגיעזע קרייזן, וועלכע באנעמען, אז אין געזעלשאפטלעכן לעבן מוזן צוזאמענארבעטן רעליגיעזע, ארעליגיעזע און אפילו אנטירעליגיעזע. אמת, אונדזערע רעליגיעזע פירער זענען נאך געגנוג אפגעשטאנען און הינטערשטעליק אפילו לגבי די פירער פון דער קאטוילי־שער קירך, וועלכע איז יארהונדערטער געווען א פעסטונג פון רעאקציע, פינצטערקייט און אפגעשטאנעקייט. אבער אויך דאס וועט זיך ענדערן.

אויך דער וועלטלעכער סעקטאָר איז געגאַנגען אויף קאָמפּראָמיסן. די ציוניסטן האָבן שוין לאַנג אָפּגעשטעלט זייער אַנטירעליגיעזן קאַמף, שוין בלויז צוליב דעם וואָס דער רעליגיעזער „לשנה הבא בירושלים" האָט מער גענווירקט ווי צענדליקער ביכער, קאָנגרעסן, רעדעס און אויפרופן. די בונדיש־סאָציאַליסטישע באַוועגונג איז פון חורבן אַן (טיילווייז פאַרן חורבן) נישט געווען פריי פון געוויסע סענטימענטן צוליב דער פאַר־וואָרצלטער פאָלקסטימלעכקייט פון די פרומע קרייזן.

דער קער פון אונדזערע סעקולערע באַוועגונגען איז אָבער נישט געווען צו דער רעליגיע נאָר צו דער טראַדיציע. זיי האָבן אין דער טראַ־דיציע און פאָלקסטימלעכקייט געזוכט אַן אָנשפּאַר פאַרן נאַציאָנאַלן קיום.

ווי מיט יעדן ריכטיקן געדאַנק, וואָס פאַלט אַריין צו פאַלשע אויס־טייטשער, ווערט עס פאַרקריפּלט, אַזוי איז אויך געשען מיט דעם דאָזיקן געדאַנק. אַן אויבערפלעכלעכער, איינזייטיקער דאָגמאַניסטישער צוגאַנג צו דער פראַגע האָט די אַמאָליקע אפּיקורסים אַ יאָג געגעבן אין שול — צוליב באַקוועמלעכקייט נאָר איינמאָל אין יאָר. זיי האָבן קאָנטינואירט דעם זעלבן „אַמעראַציישן" בליק פון די אַמאָליקע חלב־פרעסער, אַז רעליגיע און טראַדיציע זענען איינס.

אַזאַ צוגאַנג איז געווען אויף דער האַנט פון פאַרשיידענע היפּאָקריטן, וועלכע האָבן אָנגעהויבן פרעדיקן רעליגיע פאַר יענעם (און פאַר די אייגענע קינדער), אָבער נישט פאַר זיך. זיי פאַרלאַנגען אין עפנטלעכן לעבן דווקא רעליגיאָזיטעט און אין דער אייגענער שטוב — שוין אָפּגערעדט פון אייגענעם האַרץ — איז פּוסט. זיי זשאַלעווען נישט קיין געלט אויף רעליגיעזע צוועקן, אָבער זייער אייגן לעבן ווילן זיי נישט פאַרבונדן מיט דעם גלויבן.

דאָס איז דער גרעסטער היפּוך,— די פאַרלייקענונג פון וועלטלעכקייט. ווען פאַנאַטיקער, סיי פרומע, סיי פרייַדענקער זענען נישט וועלטלעך איז עס אַ שלעכטע מידה: דאָס פעלן פון טאָלעראַנץ. אָבער ווען נישט־פרומע ווילן אויפצווינגען פרומקייט אין עפנטלעכן לעבן איז עס צביעות, היפּאָ־קריטישקייט פון העכסטן גראַד.

באַטראַכטנדיק אונדזער טראַדיציע מוזן מיר געדענקען דעם געשיכט־לעכן פאַקט, אַז אונדזער גאַנצע קולטור איז געשאַפן געוואָרן אין רעליגיעזע אידיאָמען. די פרייע מאָלער און סקולפּטאָרן פון רענעסאַנס האָבן געמאָלט קריסטלעך־הייליקע געשטאַלטן, הגם דער גאַנצער זין פון זייער שאַפן און זייער אויסווירקונג איז געווען אַ פאַרלייקענונג פון דער קירכלעכער וועלט־אַנשויאונג.

אַזוי זענען אויך אונדזערע קולטור־אוצרות, דער תנ"ך און די אגדות

אַן אוצר פון וועלטלעכן פאָלקס־שאַפן, אַזוי איז דער תלמוד און די דינים נישט בלויז אַן אויסדרוק פון אויסטייטשן רעליגיעזע דינים, נאָר אַ רעכט־קאָדעקס, געזעצן, וועלכע האָבן רעגולירט דאָס וועלטלעכע לעבן. געזעצן, וועלכע היינט־צו־טאָג נעמען דאָס אַן געזעצגעבער פון פאַרשיידענע גלויבנס און אומגלויבנס.

באַזונדערס וועלטלעך און דער עיקר נאַציאָנאַל זענען אונדזערע יום־טובים. אַן אַ יום־טוב איז נישטאָ קיין שטייגער. יעדעס נאַציאָנאַל לעבן שאַפט זיך זיין אייגנאַרטיקן שטייגער. אונדזערע יום־טובים האָבן באַצייכנט די טעטיקייטן פון מענטש, זיינע טאָג־טעגלעכע טוואונגען. (ערשטער שניט, איינזאַמלען די פּרוכט) אויך גרויסע נאַציאָנאַלע געשעענישן זענען אָפּגעמערקט געוואָרן דורכן פאָלק. אָבער די יידישע כלי־קודש, וועלכע האָבן גענומען אויף זיך די ראָל פון די איינציקע אויסטייטשער און דערקלערער האָבן בישלעכוויז אָפּגעווישט דעם אייגנטלעכן זין פון יום־טוב און איבערגעלאָזט נאָר זיין רעליגיעזן צוגאָב, וואָס איז נאָר געווען אַמאָל אַ נעבנזאַך. פּסח, דער יום־טוב פון פרילינג און פון נאַציאָנאַלער באַפרייאונג איז געוואָרן אַ מצה־יום־טוב מיט אַ סך נאַרישע מנהגים (פאַרקויפן חמץ אַ גוי אדגל.) שבת איז פון פאַרגעשריטנסטן געזעץ אין דער מענטשלעכער געשיכטע (אַ גרעסערע רעוואָלוציע אין סאָציאַלן לעבן, ווי די היינטיקע פּראָיעקטן וועגן 4־טאָגיקער אַרבעטס־וואָך) געוואָרן אַן אָפּקומעניש. אַפילו אַזאַ פרייער יום־טוב ווי פּורים, וואָס איז אַ נאַציאָנאַלער סימבאָל פון דער מפּלה פון אַלע המן־היטלערס, איז אויך דער תענית געוואָרן דער עיקר. טשיקאַווע איז נאָר דאָס, וואָס אין דער מגילה ווערט צומאָל גאָטס נאָמען נישט דערמאָנט, און כסדר רעדט זיך וועגן פאָלק.

אַ געהעריקע וועלטלעכע באַלייכטונג פון אונדזער געשיכטע און טראַדיציע, וואָס זאָל אַנטשפּרעכן דעם ניוואָ פון אַ היינטצייטיקן מענטש, וואָס זאָל אונדזער יוגנט געבן אַ געהעריק בילד פון אונדזער פאַרגאַנגענהייט, פון אונדזער קעגנוואַרט, פון די גרויסע מאָראַליש־עטישע ווערטן פון אונדזער טראַדיציע און קולטור, וואָלט פיל מיטגעהאָלפן צום קאַמף פאַר אונדזער קיום און המשך. ווי וויכטיק דער קאַמף פאַר געבן דער יוגנט די נאַציאָנאַלע שפּראַך זאָל נישט זיין, מוז מען פיל כוחות אָפּגעבן פאַר געשיכטע. דאָס נאַציאָנאַלע געפיל וואָלט פיל שטאַרקער געווען.

צום באַדויערן פאַרשטייט מען דאָס נישט אין יידישן לעבן. וועלטלעכקייט ווערט אָפּגערוקט אויפן ווייטערדיקן פּלאַן. עס הערשט אַ טעמפּקייט בנוגע די נאַציאָנאַלע נויטן אין גייסט. עס געוועלטיקט אַ קאָנפאָרמיזם. די יידישע מאַסן אין פּוילן, וועלכע האָבן אָנגעהויבן אַזאַ פּרעכטיק

קאַפּיטל פון נאַציאָנאַלער דערוואַכונג דורך דעם וועלטלעכן געדאַנק, זענען אַבזוריותדיק פאַרשניטן. דער אַמעריקאַנער ישוב האָט נאָך נישט אויסגעפורעמט זיין פנים. דער חורבן פוילן האָט אים יינג פאַריתומט און ער שלאָגט זיך מיט שוועריקייטן דורך אַ וועג. אַנדערע ישובים זענען קוואַנטיטאַטיוו צו קליין צו קענען אויפטאָן. בלייבט די האָפענונג אויפן גרויסן יידישן ישוב אין ישראל, ווו די פּאָליטישע, סאָציאַלע און מאַטעריעלע מיטלען זענען גרויס אין קאַמף פאַרן קיום. הערשט אין ישראל אָבער אַ קאָנפאָרמיסטישער צוגאַנג צום פּראָבלעם וועלטלעכקייט.

סיבות זענען פאַראַן אָביעקטיווע און סוביעקטיווע. די אָביעקטיווע סיבה איז דער אידעאָלאָגישער קריזיס אין ציוניזם. דער ציוניסטישער אויסלייזונגס־געדאַנק האָט נאָכן דערגרייכן די אַנטשטייאונג פון דער מדינה נישט באַוויזן צו לייזן די הויפּט־פּראָבלעמען פון יידישן לעבן: דער קאַמף קעגן דער אַסימילאַציע פון פאָלק און די ליקווידאַציע פון אַנטיסעמיטיזם. דער ציוניזם איז צו שוואַך צו טראָגן אַליין דעם עול פון נאַציאָנאַלן קיום און המשך. זוכט ער אַן אָנשפּאַר אין דער אָרטאָדאָקסיע, איינגנטלעך אין „אָרטאָדאָקסיזם".

די סוביעקטיווע סיבה איז די פּאָליטישע קאָנסטעלאַציע אין ישראל. מפא"י, די רעגירנדיקע אַרבעטער־פּאַרטיי, וואָס דאַרף פאַרטרעטן דעם וועלטלעכן געדאַנק, האָט נישט קיין מערהייט אַליין. די לינקע אָפּאָזיציאָנעלע אַרבעטער־פּאַרטייען בלאָנדזשען צווישן קרעמל און הר ציון און געפינען נישט קיין תיקון. איז די איינציקע ברירה — נישט אָנצוקומען צו חירות — אַ קאָמפּראָמיס מיט די רעליגיעזע, וואָס האָט שוין אַרויסגערופן אַ סך בייז בלוט.

צו דעם אַלעם ליידט נאָך דער וועלטלעכער סעקטאָר פון דעם, וואָס ווי אַ מיטן־וועג, איז ער לויט זיין כאַראַקטער נישט מיליטאַנטיש, נאָר איז אָפּהענגיק פון גוטן ווילן צו פאַרשטענדיקונג. נאָר דערביי האַלטן מיר נאָך נישט.

נישט געקוקט אויף אַלעם וועט דאָך דער וועלטלעכער געדאַנק מוזן זיגן, אויב מיר ווילן עקזיסטירן ווי אַ פאָלק און לעבן ווי אַ פאָלק. דאָס לעבן האָט זיך זיין גאַנג. אין דער צייט, ווען מען פליט צו דער לבנה האָט שוין נישט קיין זין צו שפּרינגען אַקעגן דער לבנה. די וועלט ווערט אַ קאָסמאָנוועלט, זי סעקולאַריזירט זיך. ביי אונדז אין יידישן לעבן איז דער פּראָצעס אַ שווערער און לאַנגזאַמער. מיר פאַרשפּעטיקן זיך אין גאַנג. אָבער די מענטשהייט מאַרשירט פאָרויס, ווער אין שפּיץ, ווער צום סוף. אָבער אַפילו די לעצטע רוקן זיך אויך פאָרויס.

די יידישע וועלטלעכקייט האָט נאָך נישט אָנגענומען קיין באַשטימטע

פארמען. עס איז נאר פאראן דער אינערלעכער אינהאלט, די נויטווענ־דיקייט פון דער זאך פארן קיום און המשך פון פאלק. אבער אויסערלעכע פארמען וועלן קומען, ווייל זיי מוזן קומען. יעדער אינהאלט באקומט זיין אויסערלעכע פארם, אזא איז דער געזעץ פון דער נאטור.

מיר וועלטלעכע יידן דארפן, ביים אויסארבעטן אונדזער נייעם שטיי־גער, נישט מורא האבן פאר דער טראדיציע פון אמאל. מיר קענען, מיר דארפן, מיר מוזן אויסארבעטן א נייעם נוסח אין גייסט פון אונדזער גרויסער פראגרעסיווער געשיכטע און אין איינקלאנג מיט דער מאדערנער נייער צייט.

וויאזוי — א באזונדער קאפיטל פאר זיך.

חיים ראָזנשטיין

אָפּגענאַרט געווּיסן און קיום יידישקייט

פעלקער מאַכן דורך פאַרשידענע עטאַפּן אויף זייער גורל־וועג. און אין אַט די עטאַפּן פאַרנעמען אַלערליי קריזיסן א גאַר אַנגעזען אָרט.

מיר, יידן, פאַרנעמען אויף דעם געביט, דאַכט זיך, דאָס ערשטע אָרט צווישן פעלקער, ווייל, איידער מיר באַווייזן ווי געהעריק אָפּצוטעמען נאָך א קריזיס, וועלכער האָט זיך נאָר וואָס געענדיקט, באַווייזן זיך שוין סמנים פון א נייער געפאַר, וועלכע הויבט אָן צו לויערן אויפן יידישקייט־האָריזאָנט.

אָבער א קריזיס צו א קריזיס, פונקט ווי א געפאַר צו א געפאַר, איז נישט אַלעמאָל גלייך. ס'קאָן געשען, אז א גרויס פאָלקס־אומגליק טרעפט זיך צענויף מיט אַן אינערלעכן פאָלקס־קריזיס, אַזעלכן ווי יידישקייט לעבט איצט איבער, דעמאָלט מוז מען אָנקומען צו כירורגישע מיטלען, אויסשניידן דאָס קראַנקע געוויקס, וועלכעס איז גורם דעם קריזיס, כדי צו ראַטעווען דעם פאָלקס קערפּער פון א שעדלעכן אָנוווקס.

די פראַגע, וועלכע ווערט דאָ באַרירט, איז אונדזער אַלעמענס יידישקייט ווייגעשריי, וועלכן מיר הערן איבער דער גאַנצער יידישער וועלט. און ווייל ס'איז א ווייגעשריי פון א פאָלק, קאָן מען וועגן דעם נישט ריידן דורך א זיידן טיכל. ווי האַרב און אָנגעווייטיקט דער פּראָבלעם איז, אַזאַ מוז זיין די שפּראַך. וואָס וויניקער מיר וועלן זיך שעמען אָנצורופן זאַכן ביים נאָמען, אַלץ לייכטער וועט עס מאַכן צו געפינען א לייזונג.

קיום־יידישקייט, היינט־צו־טאָג, איז אונדזער שווערסטער פּראָבלעם. און פּראָבלעמען האָבן א טבע, אז זיי לאָזן זיך נישט לייזן מיט א שטריך פון א פעדער, צי מיט א שניט פון א שווערד. אפילו א רעוואָלוציע איז נישט בכוח צו לייזן שווערע געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען פון היינט אויף מאָרגן.

פּראָבלעמען קאָנען געלייזט ווערן נאָר אויפן וועג פון עוואָלוציע. דער ערשטער שריט אין דער ריכטונג צו לייזן אַזאַ שווערן פּראָבלעם

ווי אונדזערער, איז אנצווייזן אויף די אַלע נעגאַטיווע מאָמענטן, וועלכע העלפן פאַרשאַרפן דעם קריזיס. און דער צווייטער, נאָך וויכטיקערער שריט, איז צו העלפן אויסגעפינען די אַמבעסטן צוגעפּאַסטע מיטלען און מעטאָדן אויף צו קאָנען באַזייטיקן די קרענק, וועלכע צעפרעסט אַזוי מוראַדיק אונדזער יידיש לעבן..

אַרויסגייענדיק פון אָט דער הנחה, שרייב איך דאָס ווייטערדיקע.

איך שטעל מיר פאָר, אַז דאָס פאַרבינדן אַפּגענאַרט געוויסן מיט קיום-יידישקייט קאָן פאַר א סך אויסזען מאָדנע. האַלט איך אָבער, אַז ביידע פראַגן האָבן א גאָר נאָענטן שייכות. און אויב מען וויל אָפן ריידן וועגן יידישקייט-קריזיס, לאָזט עס זיך היינט נישט אַנדערש, ווי אין פאַרבינדונג מיט אונדזער אַפּגענאַרט געוויסן.

סיבות דערפאַר זענען פאַראַן מער ווי גענוג. אָבער די וויכטיקסטע איז, וואָס אַזוי פיל יידן, פון אַלע ריכטונגען און שאַטירונגען, באַמיען זיך אויף די פאַרשידנסטע אופנים לייכטער צו מאַכן זייער ביסל יידישקייט. זיי ווילן זיך וואָס מער באַפרייען פון דעם יידישקייט-עול, אויף וועלכן אונדזער קיום האָט זיך אַלעמאָל געשטיצט און וועלכער האָט מעגלעך געמאַכט, במשך אַזוי פיל דורות, המשך יידישקייט.

דאָס פאַרבינדן אַפּגענאַרט געוויסן מיט קיום-יידישקייט דאַרף נישט פאַרשטאַנען ווערן ווי א באַשולדיקונג, נאָר ווי א פּרוּוו אָנצוווייזן אויף א רייע פאַקטן און סיבות, וועלכע ווערן ביי אונדז כסדר פאַרשוויגן, און וועלכע זענען, אין גאָר א גרויסער מאָס, גורם, אַז אונדזער יידישקייט איז נישט היינט דאָס, וואָס מיר וואָלטן געוואָלט עס זאָל זיין.

איידער מיר גייען איבער צו דער אייגנטלעכער פראַגע פון אַפּגענאַרט געוויסן אין שייכות מיט קיום-יידישקייט, וועלן מיר זיך פּרוּוון אָפּשטעלן אויפן פּראָבלעם אַפּגענאַרט געוויסן אַלס אַזעלכן, וועלכער איז, לויט מיר, איינער פון די דאָמינירנדיקסטע פאַקטאָרן אין אַלע מענטשלעכע האַנדלונגען, און וועלכן מיר, יידן, זענען פּונקט אַזוי אונטערגעוואָרפן ווי די נישט-יידן, אַלץ איינס, צי מיר לעבן אין דער צעשפּרייטקייט צווישן אַנדערע פעלקער, צי אין אונדזער אייגענער מדינה.

דאָס, וואָס וועט דאָ ווייטער געזאָגט ווערן, האָט בלויז פאַר א צוועק אַנצודייטן אויף דעם זייער קאָמפּליצירטן פּראָצעס פון דער אַזוי אייגנאַרטיק-פּסיכאָלאָגישער דערשיינונג. אָבער שוין די אַנדייטונג, וויל איך האָפן, וועט אונדז לייכטער מאַכן צו פאַרשטיין די כוונה פון דער באַהאַנדלטער דאָ פראַגע.

ס'איז נישט פאַראַן נאָך אַזאַ פּסיכישער פאַקטאָר, וועלכער זאָל זיך קאָנען פאַרגלייכן מיט דער קאָלאָסאַלער השפּעה, וועלכע ס'האָט אויף

אונדזער גאַנץ לעבן, אויף מייסטנס אונדזערע האַנדלונגען, דער כּוח פון געוויסן־אָפּנאַרעריי. און ס׳איז שווער צו גלויבן, צי ס׳איז פאַראַן נאָך אַ געביט, פון וועלכן דער מענטשלעכער מין זאָל האָבן געליטן אַזוי פיל עוולות, ווי אינם רעזולטאַט פון דער ראַל, וועלכע אָפּגענאַרט געוויסן האָט געשפּילט און דער געשטאַלטיקונג פון דער וועלט־געשיכטע.

פון לאַנגער געשיכטלעכער דערפאַרונג ווייסן מיר, אַז דאָס אָפּנאַרן פון מענטשלעך געוויסן אין נאָמען פון די הערלעכסטע אידעען און רעליגיעס האָט גורם געווען נישט ווייניקער פּיין, ליידן און גרויל־עוולות, ווי די קאַמפן, וועלכע די מענטשלעכע בעסטיע פירט זייט דורות קעגן אירע אייגענע ברידער און מיטבירגער.

דער באַגריף — אָפּגענאַרט געוויסן, ווי איך פאַרשטיי אים, לאָזט זיך אין קורצן אַזוי פאָרמולירן:

דער אונטערשיד צווישן דעם, וואָס ווערט טעאָרעטיש באַגרינדעט און דעם וואָס קאָן פּראַקטיש פאַרווירקלעכט ווערן, באַטרעפט דעם סכום פון אָפּגענאַרט געוויסן.

טעאָרעטישע באַגרינדונגען, געשטיצט אויף אַ לאָגיק, וועלכע איז אין סתירה צום אמת, בילדעט דעם יסוד פון אָפּגענאַרטן געוויסן.

דאָס פּרוּוון אויפצווינגען כּלומרשטע אמתן, וועמענס באַזע און אָנשפּאַר איז גלויבן אין עפּעס, וואָס קאָן נישט מיטן שׂכל קאָנטראָלירט ווערן, שאַפט די ברייטסטע מעגלעכקייטן פאַר געוויסן־אָפּנאַרעריי.

אַבסטראַקטע באַגריפן און זייערע אויסטייטשונגען זענען דאָס גרעסטע פעלד פאַר אַלערליי ווילד־געוויקסן פון געוויסן־אָפּנאַרעריי.

און צום סוף — ליגן און זעלבסט־אָפּנאַרעריי, — די פּאָפּולערסטע שטריכן אין מענטשלעכן כאַראַקטער, זענען די קרוין פון געוויסן־אָפּנאַרעריי.

די געשיכטע לערנט, אַז אין די פּרוּוון צו רעאַליזירן די אויפגאַבעס און צילן, וועלכע ס׳האָבן זיך געשטעלט רעליגיעס, אידעען, פעלקער און לענדער, זענען אָנגעווענדט געוואָרן אַזאַ שיעור מיטלען, וועלכע זענען געווען דער היפּוך פון דעם, וואָס זיי האָבן געפּרעדיקט. און אַז אין אַלע צייטן האָט מען זיך פאַר די צוועקן, קודם־כּל, אַרויסגעהאָלפן דורך אָפּנאַרן אונדזער געוויסן.

געוויסן־אָפּנאַרעריי איז אַזוי אַלט, ווי אַלט ס׳איז דער מענטשלעכער באַוווסטזיין. דאָס מיינט, פון די צייטן פון דעם פּרימיטיווסטן מענטש און זיין שבט. אָבער דווקא אין אונדזער, אַזוי וויסנשאַפטלעך־פּראָגרעסיווער, און טראַגיש־קאָמפּליצירטער צייט, איז אָפּגענאַרט געוויסן אויס־

געוואַקסן, איז א רייע לענדער, צו דער מדרגה פון פאַרברעכערישן אומזין.

דער פּסיכאָז פון אָפּגענאַרטן געוויסן פאַרבלענדט נישט בלויז די מוחות פון דער גרויער מאַסע. ער פאַרבלענדט אויך די מוחות פון געלערנטע, קינסטלער, כלי־קודש און א סך אינטעליגענטע מענטשן. דווקא צווישן אָט די ספערן קאָן מען געפינען די אייפערדיקסטע פאַרטיידיקער פון אַלע יענע געזעלשאַפטלעכע משוגעת'ן, אין רעזולטאַט פון וועלכע די וועלט טונקט זיך בסדר אין א ים פון רשעות און אומזין.

נאָך אין אָנהויב פון אונדזער יאָרהונדערט האָט מען זיך אין פראַגן פון געזעלשאַפטלעכן קאַמף באַמיט צו האַלטן ביי דער הנחה, אַז טעאָריע און פּראַקטיק זאָלן זיין וואָס מער אין איינקלאַנג. אָבער זינט דעם סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז פאָרגעקומען א שאַרפער איבערברוך אין באַצוג צו אידעאישע אני־מאמינס און אין דער נויטווענדיקייט זיי אָפּצוהיטן. צווישן טעאָריע און פּראַקטיק האָט אָנגעהויבן אויסצוּוואַקסן וואָס אַמאָל א טיפערער תהום, וועלכער האָט נישט געקאָנט נישט באַאיינפלוסן דאָס פּריוואַטע לעבן פונם יחיד און פירן אים אויף די זעלבע אומוועגן פון געוויסן־אָפּנאַרעריי, וועלכע רעגירונגען און פּאַרטייען, און צוזאַמען מיט זיי רעליגיעזע ריכטונגען, ווירטשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס און אַנדערע אינסטיטוציעס פּראַקטיצירן אַזוי אינטענסיוו.

און דער יחיד, אויסער זעלטענע אויסנאַמען, א פאַרטשאַדעטער פון דעם מעכטיקן אָפּנאַר־אַפּאַראַט, וועלכער גיט אים שוין באַלד נישט קיין פרייע מינוט אויף אָפּצוטעמען, האָט שלום געמאַכט מיטן אַלמעכטיקן ליגן און איז אַוועק אין זיינע, דעם ליגנס, דרכים.

עס וואָלט געווען א טעות צו מיינען, אַז געוויסן־אָפּנאַרעריי איז שטענדיק א נעגאַטיווער פאַקטאָר. אין דעם זייער קאָמפּליצירטן לויף פון געשיכטלעכע געשעענישן, פונקט ווי אין נישט ווייניקער קאָמפּליצירטן לעבנס־לויף פון א יחיד, קאָן זיך שאַפן א לאַגע, ווען געוויסן־אָפּנאַרעריי מיט א גוטער כוונה, איז אומפאַרמיידלעך און אפילו באַרעכטיקט. אָבער דאָס זענען זייער זעלטענע פאַלן און זייער באַרעכטיקונג א נאָך מער זעלטענע דערשיינונג.

מיט דעם ביז־איצט באַטאָנטן ביז איך נישט אויסן געווען אָפּצורייקענען דאָס פּאָזיטיווע, וואָס איז פאַראַן אין יענע פאָרמען פון געזעלשאַפטלעכן קאַמף, וועלכע שטרעבן אויפריכטיק צו שאַפן באַדינגונגען פאַר א בעסער און גערעכטער לעבן. כ'האָב בלויז געוואָלט אָנדייטן אויף דער אַזוי קאָלאָסאַלער ראָל און שעדלעכער אויסווירקונג פון געוויסן־

אַפּגאָרעריי־גולם, וועלכער איז אויסגעוואַקסן צו אַ מאַכט, מיט וועלכער די וועלט קאָן זיך וואָס אַמאָל ווייניקער אַן עצה געבן.

* * *

ס׳איז נויטיק געווען זיך אָפּצושטעלן אויף דער פראַגע אָפּגעגאַרט געוויסן, כדי צו קאָנען פאַרשטיין ווי ווייט מיר, יידן, זענען במשך אונדזער טויזנט־יאָריקער צעשפּרייטונג צווישן אַזוי פיל פעלקער, באַווירקט געוואָרן פון אָט דעם מאָנסטער־פּראָבלעם, און דאָך באַוויזן צו בלייבן אַ געשלאָסענע פאָלקס־איינהייט.

דאָס מיינט נישט צו זאָגן, אַז מיר זענען אַנדערש אין דעם פּרט ווי די נישט־יידן, אָבער דאָס גיט אונדז דאָס רעכט צו גלויבן, אַז אין אונדזער אויסדויער און אין דעם כוח פון קאָנען זיך אַנטקעגנשטעלן אַזוי פיל געוויסן־אָפּגאָרעריי, ליגט אַ שטיק סוד פון אונדזער יידישקייט.

דאָס יידישקייט־פּראָבלעם איז במשך דורות געוואָרן אַ סך קאָמפּליצירטער, ווי מיר אַלע, פון די פאַרשידנסטע ריכטונגען אויף דער יידישער גאַס, מיינען. וועלכע כוחות אָבער זענען געווען די דעציזירנדיקסטע פאַר אויפהאַלטן יידישקייט, איז נאָך אַלץ אַ שטרייט־פראַגע צווישן יידן.

נישט וועלנדיק מינימיזירן די ראָל, וועלכע רעליגיע האָט געשפּילט אין יידישן לעבן און איר השפּעה אין אויספורעמען די טראַדיציאָנעלע יידישקייט, איז זי נישט געווען, ווי אַ סך ווילן עס האָבן, דער איינציקער און דעציזירנדיקער כוח פאַר אויפהאַלטן יידישקייט.

פאַר דער גאַנצער יידישער געשיכטע, אין אַלע תקופות און אין אַלע לענדער, זענען געווען באַדייטנדע פאָלקס־שיכטן, אַריינגערעכנט זייער פיל פון אונדזער גייסטיקער עליטע, וועמען דער גייסט פון דער הערשנדער יידישער רעליגיע איז נישט געווען צום האַרצן, וואָס האָט זיי נישט געשטערט צו זיין זייער גוטע יידן. און אַ סך לערעם און ביישפּילן פון אָט די טרייע און איבערגעגעבענע יידן האָבן געהאָלפן פעסטער מאַכן דעם בונד פון פאָלקישער יידישקייט פאַר וויטערע דורות.

פרעגט זיך: אויב רעליגיע איז נישט געווען דער איינציקער כוח, וועלכער האָט זיי געבונדן מיט יידישקייט, פּונקט ווי זי בינדט היינט נישט די מערהייט פון אונדזער פאָלק, טאָ וועלכער כוח האָט דאָס יאָ באַוויזן?

דער איינציקער, דער נאָענטסטער צום אמת, ענטפער זעט אויס צו זיין — דער כוח פון נאַציאָנאַלן אינסטינקט.

פאָלק, דאָס איז יענע גרויסע לאַבאָראַטאָריע, אין וועלכער ס׳ווערט,

פון אַלע מינים יידישקייט, אויסגעפורעמט דער געזונטער נאַציאָנאַלער גערעאַנק, די קערנדיקע טעזע פאַרן קיום.

אָבער איז דער באַגריף נאַציאָנאַל נישט סטאַטיש. ער ענדערט זיך מיטן לויף פון דער צייט, אָפּהענגיק פון די עקאָנאָמישע באַדינגונגען און געענדערטע קולטור־פאָרמען, אין וועלכע עס קומט אויס די פעלקער צו לעבן.

ווי שוין פריער דערמאָנט, זענען מיר אויף אונדזער שווער־געשיכט־לעכן וואַנדער־וועג, מער ווי אַלע אַנדערע פעלקער, כסדר באַווירקט געוואָרן פון אַפּגענאַרטן געוויסן. באַווירקט געוואָרן אונטער די פאַרשידנסטע רעזשימען און באַדינגונגען, און אין נאָמען פון אַלערליי גלויבנס, אידעען און קולטורן. ס'איז דעריבער נאַטירלעך, אַז דער אַזוי פאַרשידנאַרטיקער און מעכטיקער דרוק האָט געמוזט לייגן אַ ספּעציפישן חותם אויף אונדזער פּסיכיק און אויף אונדזער איינשטעלונג צו אַן אַ שיעור פּראָבלעמען, אויך אין יידישן לעבן.

רעליגיע האָט אַלעמאָל געקעמפט פאַר סופּרעמאַציע אין יידישן לעבן און האָט זיך ביטער אַנטקעגנגעשטעלט דעם נאַציאָנאַלן גערעאַנק, וועמענס אָנזען איז כסדר געוואַקסן. און אין דעם קאַמף האָבן מיר אַפּט פאַרטוישט ביידע באַגריפן.

דורך דער גאַנצער יידישער געשיכטע ציט זיך ווי אַ בלוט־רויטער פאָדעם דער מאָטיוו פון קידוש־השם. עס לייגט זיך אויפן שכל, אַז קידוש־השם, אַזוי ווי די יידישע פאָלקס־מאַסן האָבן עס אַלעמאָל פאַר־שטאַנען, האָט געמיינט אונטערצושטרייכן די אָנגעהעריקייט צום פאָלק דורך אַ גרויסער נאַציאָנאַלער און נישט דווקא רעליגיעזער טאַט, וועלכע האָט געדאַרפט באַצוועקן המשך יידישקייט.

די לערע פון די גרויסע נביאים אונדזערע איז פול געווען מיט וויזיע, מיט מאַנונגען פאַר יושר און גערעכטיקייט. זייערע שטראָף־רייד האָבן, מער ווי אַלץ, געהאַט פאַר אַ צוועק צו וועקן דעם נאַציאָנאַלן באַוווסט־זיין. אַט די שטראָף־רייד זענען געווען דער אָנהייב פונם קאַמף פאַר המשך יידישקייט, אַ קאַמף, וועלכער גייט אָן אין אַלע צייטן אין דער יידישער געשיכטע.

מיר זענען לעצטנס עדות פון אַ טיילווייזן צוריקקער צו אַ מין שות־פות פון געוויסע טראַדיציאָנעלע פאָרמען מיט פאָלקישקייט, וואָס דאַרף נישט פאַרשטאַנען ווערן ווי אַ צוריקקער פון וועלטלעכקייט צו פרומקייט, נאָר ווי אַ ווילן צו שטאַרקן נאַציאָנאַל דעם אָפּגעשוואַכטן יידישקייט־גייסט דורך אויפהאַלטן יענע טראַדיציעס, וועלכע קאָנען העלפן פאַר־פעסטיקן יידישן שטייגער היינט־צו־טאָג.

און אז מיר רעדן וועגן שותפות פון טראַדיציע מיט פאָלקישקייט, דאַרף מען נישט פאַרגעסן, אז די יידישע פאָלקס־מאַסע איז היינט נישט מער די אַמאָליקע יידישע פאָלקס־אָרעמקייט. עקאָנאָמיש גייט אונדז היינט א סך בעסער ווי פריער. און אז מען לעבט אין אן עפּאָכע פון אזוי פיל באַקוועמלעכקייטן, וויל מען אויך האָבן א באַקוועמערע רעליגיע און א באַקוועמערע יידישקייט, וואָס זאָלן ווייניקער בינדן און ווייניקער שטערן צו לעבן אזוי ווי ס'איז אונדז ליב און ניחא.

דערפון נעמט זיך, וואָס מיר האָבן היינט אזוי פיל יידישקייטן ווי קיינמאָל פריער אין אונדזער געשיכטע. און וויל עס זענען דאָ אזוי פיל יידישקייטן, זענען זיי אזוי ווייניק יידיש אין אויפריכטיקן גלויבן.

רעליגיע און וועלטלעכקייט טיילן איצט שותפות דעם זעלבן גורל. זיי פאַרלירן די השפעה איבער די פאָלקס־מאַסן.

וווּ ליגט דער סוד, אָדער וועלכער כוח איז גורם דאָס פאַרלירן די השפעה?

דער ענטפער איז: —

א. — די געשיכטלעכע געשעענישן פאַר די לעצטע יאָרצענדליקער לויפן מיט א ביז־איצט אומבאַקאַנטן אימפּעט, רעוואָלוציאָניזירנדיק איין לעבנס־געביט נאָכן אַנדערן;

ב. — די קאָלאָסאַלע וויסנשאַפטלעך־טעכנישע דערגרייכונגען און די כסדרדיקע איבערגרופּירונג פון פעלקער און לענדער זענען גורם סאָציאַלע ענדערונגען פון א פאַרנעם, וועלכן די מענטשהייט האָט פריער נישט געקענט;

ג. — די סטאַנדאַריזאַציע פון מאָדערנעם לעבן איז אויסגעוואַקסן צו אזא כוח, אז דער יחיד, אויסער זעלטענע אויסנאַמען, קאָן נישט און וויל זיך אים נישט אַנטקעגנשטעלן;

ד. — קיין שום געזעלשאַפטלעכע באַוועגונג קאָן נישט מער מיטמאַכן דעם טעמפּאָ פון די אַלע מעכטיקע ענדערונגען און דערפאַר קאָנען זיי נישט מער אויסאיבן אזא השפעה ווי אין די אַמאָליקע יאָרן.

די געשעענישן וואַקסן אַריבער יעדע ריכטונג און באַוועגונג. אַלע זענען זיי הינטערשטעליק לגבי דעם שטורמישן לויף פון דער צייט און דעם גורם פון אירע פאָלגן. זיי הערן אויף צו זיין די פירשפּרעכער פון פעלקער און מאַסן ווי דאָס איז נאָך געווען אין אָנהויב פון איצטיקן יאָרהונדערט.

אַלע געזעלשאַפטלעכע באַוועגונגען זענען געשטעלט געוואָרן פאַר א ריי נייע אויפגאַבן, וועלכע זיי האָבן נישט געקאָנט פאָראויסזען און

וועלכע פאַדערן, צוליב די שטאַרק געענדערטע באַדינגונגען, אַ נייעם צוגאַנג צו אַן אַ שיעור פּראָבלעמען. אַ צוגאַנג, וועלכער איז זייער אָפט אין סתירה צו די פריער געפּרעדיקטע אמתן.

און נאָך עפּעס דאַרף דאָ אונטערגעשטראָכן ווערן. די היינטיקע יוגנט איז נישט פאַראינטערעסירט אין קיין אידעען, און ווער שמועסט פּראָ־גרעסיווע אידעען. ווייל אַ יוגנט, וועלכע לעבט אין אַ צייט פון געזעל־שאַפטלעכער דעזאָרגאַניזאַציע און אידעאישער סטאַגנאַציע, מוז זיין פּונקט אַזוי כאַאָטיש ווי די באַדינגונגען אַרום איר. דערפון נעמט זיך די אידעאישע אויסגעהוילטקייט פון דער יוגנט היינט־צו־טאָג.

דער אַ אמת וועגן אידעאישן כאַאָס, וועלכער האָט אַרומגעכאַפּט די גאַנצע וועלט, נעמט אַרום אַלע פעלקער און לענדער און באַזונדערס יענע פעלקער און לענדער, וועלכע פּרעטענדירן צו זיין אין די פאָדערשטע רייען פון אונדזער גאַלאָפּירנדער צייט.

אונדזער יידיש לעבן, אין דער צעשפּרייטונג און אויך אין ישראל, אונטערליגט די זעלבע געזעצן, ווי דאָס נישט־יידישע לעבן איבער דער גאַרער וועלט. ווייל קיין שום פאָלק קאָן נישט אויסמיידן דעם אימפּולס פון די מעכטיקע געזעלשאַפטלעכע ענדערונגען, וועלכע קומען איצט פאָר.

אונדזער יידישקייט, ווי ס׳איז געווען מיט דרייסיק יאָר צוריק, איז, צום באַדויערן, פאַרביי. צוריק עס אויפלעבן, אַזוי ווי עס איז געווען, איז איבער אונדזערע כוחות. און עס וועט אגב נישט מער שטימען מיטן גייסט פון דער צייט און נאָך ווייניקער מיטן גייסט פון די לענדער, אין וועלכע מיר לעבן. און אונדזער יידישקייט פון מאָרגן, ישראל אריינגע־גערעכנט, איז דערווייל אונטער אַ גרויסן פראַגע־צייכן.

די צייט צווינגט אונדז צו שאַפן אַ סינטעזע פאַר יידישקייט, צוגע־פּאַסט צו די געענדערטע באַדינגונגען. אַ סינטעזע, געשטיצט אויף די בעסטע און ווערטפולסטע אַלט־נייע יידישקייט־אוצרות, וולכע זאָלן פאַר־פליכטן סיי די יידן אין דער צעשפּרייטקייט, סיי די יידן אין ישראל.

* * *

דער גרויסער יידישער רענעסאַנס פאַר די לעצטע הונדערט יאָר האָט ממש אויפגעטאָן וואונדער אין יידישן לעבן. די יידישע מאַסן האָבן זיך באַפרייט פון דער אויפגעצווינגענער אַפּוטרופּסות. דער פון דאָס ניי אויפגעוואַכטער נאַציאָנאַלער באַוווסטזיין האָט באַקומען אַדלער־פליגל, זיך אַ ריס געטאָן צו די הימלען און מיטגעריסן מיט זיך מיליאָנען יידן. און געווען איז עס אַ נאַציאָנאַלע אויפוואַכונג מיט אַלע אַטריבוטן פון

פּראָגרעסיווער וועלטלעכקייט. אָט דער וווּנדערלעכער נאַציאָנאַלער אויפ־שטייג האָט געהאַט צו פאַרדאַנקען כמעט אַלע זיינע דערגרייכונגען דעם אויפשטייג פון יידיש, וועלכער איז געווען טיף פאַרוואָרצלט אין דער פאָלקס־נשמה און באַוויזן זי אַזוי גייסטיק צו באַרייכערן.

אָבער אויך די גרויסע יידישע רענעסאַנס־באַוועגונג איז נישט פריי געווען פון פעלערן. די יידישע גאַס איז מיטאַמאָל פאַרפלייצט געוואָרן פון פאַרשידענע פּאַרטייען און ריכטונגען אין אַ סך אַ גרעסערער מאָס ווי די דיפערענציאַציע פון דעמאָלסטיקן יידישן לעבן האָט עס געפאָדערט. אַ טייל פּאַרטייען האָבן זיך ווייניק וואָס אונטערשיידט איינע פון די אַנדערע. זייער עקזיסטענץ האָבן זיי נאָר געקאָנט באַרעכטיקן מיט דער הילף פונם אַלט־אויסגעפּרוווטן מיטל — געוויסן־אָפּנאַרעריי, וואָס האָט דער גרויסער נאַציאָנאַלער פאָלקס־באַוועגונג און דער יידישער קולטור קיין טובה נישט געטאָן.

און היינט?

ס'איז נישט פאַראַן היינט אויף דער יידישער גאַס אַ געזעלשאַפטלעכע באַוועגונג, וועמענס אידעאישע אמתן פון פאַרן גרויסן חורבן זאָלן זיך נישט נויטיקן אין אַ באַדייטנדער רעוויזיע פון זייערע פאַרעלטערטע טעאָריעס. עס זענען אויך נישטאָ די פירער, וועלכע זאָלן דאָס האָבן פאַר־שטאַנען און האָבן דעם מוט צו וועלן רעווידירן די צעקרישלטע אמתן, כדי געענדערטע און באַניימטע צופּאַסן זיי צו די פאָדערונגען און באַדער־פעענישן פון אונדזער יידישן היינט.

און אַז מיר ריידן וועגן דער נויטווענדיקייט פּראַגראַמאַטיש צו רע־ווידירן די אידעאישע באַוועגונגען אין יידישן לעבן, קאָנען מיר נישט מער מעסטן, מיט די אַמאָליקע אַלטע מאָסן, אונדזערע היינטיקע ציוניסטן, סאָציאַליסטן, קאָמוניסטן, אָדער רעליגיעזע יידן. איך האָב אין זינען גרויסע מחנות יידן, וועלכע האַלטן זיך נאָך אַלץ פאַר די, וועלכע זיי זענען אַמאָל געווען, אָבער פאַקטיש זענען זיי עס נישט.

ווער עס קען די סאָציאַל־עקאָנאָמישע באַדינגונגען, אין וועלכע יידן לעבן היינט אין די נייע לענדער, דעם אַבסאָלוט אידענטישן לעבנס־אופן אויף כמעט אַלע געביטן, נישט אָפּהענגיק פון פּאַרטיי אָדער ריכטונג, צו וועלכער מען געהערט, דאָס כסדרדיקע שטרעבן ווי געטרייער צו קאָ־פּירן דעם אַנדערנס היים און דעם שאַבלאָן פון אַ זאַט, אידעענלאָזן לעבן, דער וועט פאַרשטיין ווי פאַלש ס'איז צו וועלן אונדז היינט צו סעגרעגירן לויט פּאַרטיי, אידעע, ריכטונג, אַזוי ווי מיר האָבן עס, מיט רעכט, געטאָן מיט 30—40 יאָר צוריק.

דאָס איז נישט אַ פּראָצעס, וועלכער גייט איצט אָן בלויז אין יידישן

לעבן, אָבער ביי אונדז האָט ער, צוליב ספּעציפישע סיבות פון שנעלער סאָציאַלער איבער־אָריענטאַציע, אָנגענומען אַ גאַנץ באַשטימטן כאַראַק־טער. מיר שטרעבן אַלע מיט אַלע כוחות צו געהערן עקאָנאָמיש צו איין שיכט, צו איין קלאַס. די גרעסטע מערהייט יידן געהערט איצט צום מיטל־קלאַס, און די וויניקע, וועלכע געהערן נאָך דאָרט נישט, ווילן עס וואָס שנעלער דערגרייכן. זיי זענען אָבער פּאָטענציעל שוין דאָרט גייסטיק.

יידן פאַרטראַגן היינט נישט קיין בונט און האָבן ממש מורא פאַר יעדער ענדערונג, וועלכע קאָן שטערן דעם צושטאַנד פון באַקוועמער יידישקייט, פון אָפּקומען מיט אָבי וואָס.

רעליגיעזע פּונקט ווי וועלטלעכע יידישקייט לעבט איבער אַ שווערן קריזיס. ביידע האָבן נישט מער דעם מוט, כוח און קוראַזש, מיט וועלכע זיי פלעגן קעמפן פאַר זייערע איבערצייגונגען. ביידע שטייען פאַר אַן אַנטי־יידישקייט מויער, וועלכע איז אַזוי פלוצלונג און אַזוי מוראדיק אויסגעוואַקסן אין יידישן לעבן. ביידע האָבן אין אַ גרויסער מאָס שלום געמאַכט מיט דעם קאָנפאָרמיזם, וועלכער האָט באַהערשט דאָס נאָך־מלחמהדיקע יידישע לעבן און פאַרוואָסערט אונדזער גרויסן יידישקייט־אוצר.

אַמאָל האָט יידישקייט פאַרמאָגט האַרץ, איז פול געווען מיט אַן אינערלעכן ברען און ניגון, וואָס האָט געגעבן אונדזער לעבן אַ ספּעציפישן און אייגנאַרטיקן נוסח, באַהויכט עס מיט חן פון פאָלקישער שיינקייט.

האַרץ און ניגון איז געווען דער אויסדרוק פון אַ טיף־אינערלעכן גלויבן, וועלכער האָט דערהויבן יידישקייט צו דער מדרגה פון אַ גרויסער אידעע.

אונדזער היינטיקע יידישקייט איז אָרעם אין ביידע. איז נישט קיין וואונדער, וואָס דער רעזולטאַט איז אַזאַ טרויעריקער.

די צעריסענע און צעקריגטע רעשטלעך פון דער נאָך נעכטן גרויסער יידישקייט, קאָנען נישט צוריק געפינען דעם וועג פאַר אַ באַנייט יידיש לעבן.

היינט, ווען יידישקייט איז געוואָרן פעדער־לייכט און באַקוועם, פאַר־געסט מען, אַז דאָס איז אַ יידישקייט, וואָס קאָן נישט האָבן קיין תיקון.

אין אונדזער צייט פון מוראדיקן געיעג נאָך מאַטעריעלן האָב און גוטס און באַקוועמלעכקייט, איז פאַראַן אַ סך מער פּלאַץ פאַר פּאַרטיי־אישער פיקציע און געווינס־אַפּנאַרעריי, ווי פאַר ערנסטן ווילן איבער־צושאַצן די אַלטע אידעאַישע באַגאַזשן, וועלכע האָבן אַזוי פיל פאַרלוירן פון זייער אַמאָליקן ווערט.

קיינער קוועסטיאָנירט נישט די נויטיקייט און וויכטיקייט פון אידעע־

אישע באַוועגונגען, אַזוי לאַנג ווי זייער טעטיקייט איז אין איינקלאַנג מיט די באַדערפעניש פון אונדזער אַזוי שטאַרק געענדערטער צייט. און נאָך עפּעס, אַ טעטיקייט אַנגעפירט און אויסגעטראָגן דורך מענטשן, וועמענס לעבן איז נישט אין סתירה צו די אויפגאַבן פון דער באַוועגונג, פאַר וועלכע זיי קעמפן. דאָס איז, צום באַדויערן, געוואָרן אַ זעלטנקייט אין יידישן לעבן.

דאָס יידישע לעבן, אונדזער גרויסער יידישקייט־אוצר ווערט כסדר געפּאַטלמעסט דורך ריכטונגען און פּאַרטייען, וועלכע האַלטן זיך נאָך אַלץ פאַר די איינציק־גערעכטע אויף דער יידישער גאַס. אונדזער געזעלשאַפט־לעכע טעטיקייט, וועלכע איז צעשפּליטערט צוליב דער איינגערעדטער איינציק־גערעכטיקייט, מוז, אין קאָנסעקווענץ פון אַט דער פאַלשער איינ־שטעלונג, פירן צו אַ פאַרברייטערטן פּראָצענט פון אָפּגענאַרטן געוויסן אויף אַ סך געביטן אין אונדזער כלל־אַרבעט.

די מאָס, אויף צו באַרעכטיקן די צוגעהעריקייט פון אַ יחיד צו אַן אידעע אָדער ריכטונג, איז נישט באַגרענעצט בלויז צו זיין געזעלשאַפט־לעכער טעטיקייט. די היים, דער פּריוואַטער לעבנס־אופן און דאָס אויפ־פירן זיך אין געשעפט, צי פאַבריק, זאָגן אַ סך מער עדות, זענען מער קרעפטיקע באַווייזן, וווּ מיר געהערן אידעאיש, ווי אונדזער געזעלשאַפט־לעכער פּליטער־פּלאַטער.

מיר האָבן פּאַרטייען, אָבער זייערע מיטגלידער, אויסער זעלטענע אויסנאַמען, האָבן אידעאיש ווייניק געמיינזאַמעס מיט דער באַוועגונג, צו וועלכער זיי געהערן. דער אמת איז, אַז די ווייט־גרעסטע מערהייט יידן זענען היינט פּאַרטייל־לאָזע פּאַרטיי־מיטגלידער. די סיבות, פאַרוואָס ס'איז אַזוי, האָב איך פריער אָנגעוויזן. זיי געהערן צו איין געזעלשאַפט־לעכן קלאַס, האָבן די זעלבע עקאָנאָמישע פּאַראינטערעסירונגען, און קאַ־פירן איינער ביי אַנדערן ביז צו די קלענסטע איינצלהייטן דעם פּריוואַטן לעבנס־שטייגער, אַזוי, אַז ס'איז זיך שווער פונאַנדערצוקלויבן ווער איז ווער און וווּ אַהין עמיצער געהערט.

פרעגט זיך, ווי אַזוי איז עס מעגלעך, אַז אין באַדינגונגען פון אַזאַ איינשטימיקייט און האַרמאָניע אויף כמעט אַלע לעבנס־געביטן, זאָלן קאָנען אַנטשטיין אידעאישע חילוקי־דעות? וועלכע סיבות קאָנען זיי באַ־רעכטיקן? און אויב עס אַנטשטייען יאָ כלומרשטע חילוקי־דעות, טאָ וואָס פאַרא ווערט קאָנען זיי שוין האָבן?

דאָס וויכטיקסטע, וואָס דאַרף כסדר אונטערגעשטראָכן ווערן איז, אַז קיום־יידישקייט איז נישט קיין פּראָבלעם, וועלכע קאָן היינט געמאָסטן

ווערן מיט א פּאַרטיי־מאָס און אוודאי נישט געלייזט ווערן דורך איין ריכטונג.

די נייע קיום־יידישקייט־סינטעזע טאָר אונדז נישט אנגעוואָרפן ווערן. מיר דאַרפן זי פרייוויליק אננעמען.

איך גלויב, אז אונדזער דורות־לאַנגע דערפאַרונג פון טראָגן פרייוויליק דעם עול־יידישקייט אין די שווערסטע באַדינגונגען, וועט אויך ווייטער העלפן אויסטראָגן די נייע יידישקייט.

* * *

איידער מיר גייען איבער רעזומירן אונדזער שטעלונג, מוזן מיר באַרירן נאָך א מאָמענט, אפשר דעם וויכטיקסטן, אין שייכות מיט דער דאָ באַרירטער פראַגע.

ווי האַלט עס מיט אונדזער יוגנט, ווען עס קומט צו יידישקייט?

אויב מיר נעמען אָן, אז אָפּגעגעבנארט געווויסן האָט אזוי פאַרכאַפּט די יידישע גאַס, אין וואָס איך צווייפל נישט, איז דען א וואונדער, אז די השפעה פון עלטערן דור אויף אונדזער יוגנט איז אזוי געפאַלן.

ס'איז אן אַלט־באַקאַנטער אמת, אז די נישט־יידישע גאַס מוז באַווירקן אונדזער לעבן און ספּעציעל אונדזער יוגנט. זייט סוף פון דער צווייטער וועלט־מלחמה געשעט עס אין א סך א גרעסערער מאָס ווי ווען ס'איז פריער. אגב גייט דער דענאַציאָנאַליזאַציע־פּראָצעס אָן מיט דער זעלבער קראַפט ביי אַלע נאַציאָנאַלע מינדערהייטן אויף דער עמיגראַציע.

און נישט נאָר דאָס. דער פּראָצעס פון צווישן־פעלקערלעכער אַסימילאַציע, דאָס פאַרווישן פון אזוי פיל טראַדיציאָנעלע מנהגים פאַרכאַפּט וואָס אַמאָל גרעסערע שיכטן אין אַלע לענדער און ביי אַלע פעלקער. מען דאַרף דערצו נישט זיין קיין נאַציאָנאַלע מינדערהייט אויף דער עמיגראַציע.

אָט דערגייען לעצטנס כסדר ווײ־געשרייען דווקא פון ישראל, פון דאָרטיקע דערציער, שרייבער און געזעלשאַפטלעכע טוער, אז באַדייטנדע טיילן פון דער ישראל־יוגנט, וועלכע קומט אינגאַנצן נישט אין פיזישן קאָנטאַקט מיט דער נישט־יידישער וועלט, גייט אויך אוועק פון יידישקייט.

מיר דערמאָנען די ווײ־געשרייען ווי א טרויעריקן קוריאָז פון אייגנאַרטיקע באַדינגונגען, ווען יידישער היפּער־נאַציאָנאַליזם גייט האַנט ביי האַנט מיט אזא אנטי־יידישער לאָזונג ווי ככל הגוים. און ווי מיר ווייסן פון די גרויליקע דערפאַרונגען פאַר די לעצטע דרייסיק יאָר, איז ככל הגוים נישט לויטער גוטס, נישט עפּעס אָזעלכעס, פון וואָס אונדזער יוגנט אין דער אייגענער מדינה דאַרף דווקא נעמען א ביישפּיל.

און אז מיר האָבן דערמאָנט די כּכל־הגויים לאָזונג, דאַרף מען פֿעסט־שטעלן, אַז זייטן אָנהויב פֿון הייַנטיקן יאָרהונדערט, איז די יידישע יוגנט אין אַלע די לענדער, וועלכע זענען פֿריי פֿון יידן־דיסקרימינאַציע, אויס־געוואַקסן אַ כּכל הגוייִמדיקע, וואָס האָט יידישקייט קיין טובה נישט געטאָן. דאַקעגן דאָרט, ווו די רעאַקציע האָט אונדז אָנגעטאָן אַלערלייַ צרות, איז אונדזער נישט כּכל־הגוייִמדיקע יוגנט גרייט געווען צו קעמפֿן קעגן די פֿיל־שטאַרקערע פֿאַשיסטיש־כוליגאַנישע באַנדעס און נישט איין־מאָל האָט זי עס אויך געטאָן, און מיט דערפֿאָלג. און דווקא אָט די יוגנט אונדזערע איז געווען דורך און דורך יידיש. מיר האָבן אויף איר געלייגט אַלע אונדזערע יידישקייט האָפֿנונגען. אויב די יידישע יוגנט אין די תּפוצות איז נישט אַוועק אויף די וועגן פֿון קריסטלעך־מערדערלעכן טאָ־טאַליטאַריזם, דאַרף עס געזאָגט ווערן צום שבח פֿון אונדזער יידישקייט, פֿאַר וועלכער כּכל־הגויים איז נישט געווען קיין אידעאַל.

וואָס שייך דעם איינפֿלוס פֿון דער נישט־יידישער גאַס אויף אונדזער יוגנט, איז עס, ווי שוין דערמאָנט, אַ נאַטירלעכער פּראָצעס קעגן וועלכן מיר קאָנען קיין מלחמה נישט פֿירן. מיר מוזן אָבער פֿאַרטיידיקן אונדזער יוגנט קעגן יענע שלעכטע און שעדלעכע כּכל־הגויים אייגנשאַפֿטן, מיט וועלכע מיר ווילן קיין מגע־ומשא נישט האָבן.

און אויף דער יידישער גאַס?

אויף דער יידישער גאַס מוז יידישקייט ווידער דערהויבן ווערן צום ראַנג פֿון אַ גרויסער יידיש־מענטשלעכער אידייע, וועלכע זאָל אַרום זיך פֿאַראייניקן אַ מערהייט פֿון פֿאָלק.

יוגנט קאָן מיטגעריסן ווערן פֿון אַן אידייע, ווען זי זעט אַרום זיך אַ קעמפֿערישע, גלויביקע מחנה, און ווען די מחנה דינט איר ווי אַ בייַ־שפּיל, וויַיזט איר דעם וועג פֿאַר נאָכפֿאָלגערשאַפֿט.

צי איז דער דור, מיטליאָריקע און עלטערע יידן, הייַנט אָט די מחנה יידיש־גלויביקע, וועלכע דאַרף דאָס דינען פֿאַר אַ בייַשפּיל אונדזער יוגנט ווי אַזוי אויפֿצוהאַלטן יידישקייט?

כ'האָב מורא, אַז נישט!

ווי אַזוי זאָל אונדזער יוגנט, צו וועלכער מיר קומען כּסדר מיט טענות צו זייַן מער יידיש, צו זייַן דאָס וואָס מיר ווילן, ווען זי זעט דעם יידישקייט ליגן אַזוי אויבנאויף אין אַזוי פֿיל יידישע היימען און אין אונדזער געזעלשאַפֿטלעכער אַרבעט.

ווי אַלט דאַרף דאָס זייַן אַ יוגנטלעכער צו פֿאַרשטיין, אַז דעם טאַטנס ציוניזם, סאָציאַליזם, קאָמוניזם אָדער פֿרומקייט איז מער אָפּגענאַרט גע־וויסן ווי דאָס, וואָס דער טאַטע רעדט זיך און אַנדערע איין, אַז ער איז?!

און קיינער וועט דאָך נישט לייקענען, אַז די יוגנט זעט און פאַר־שטייט וואָס עס טוט זיך אַרום איר.

און פאַרוואָס זאָל די יוגנט, וועלכע איז אַזוי דערצויגן געוואָרן, אַז זי קאָן זיך נישט פונאַנדערקלייבן אין די אַמאַליקע, פאַר זיי היינט אַזוי ווייניק וועזנטלעכע, אידעאיש־יידישע חילוקי־דעות, זיין אַנדערש ווי זי איז?

עס וואָלט געווען אַ גרויס אומרעכט נישט צו באַטאָנען דאָס פּאָזי־טיווע און ווערטפולע, וואָס ווערט געטאָן לטובות המשך יידישקייט דורך פאַרשידענע ריכטונגען, גרופּן און יחידים. מיר האָבן יידן איבערגעגעבענע מיט לייב און לעבן דער יידישקייט־אַרבעט. צווישן זיי אַ יידישע אינטע־ליגענץ, אויף וועלכער מיר קאָנען שטאָלץ זיין און וועמענס יידיש־אַרבעט שטייט איבער אַלע פּאַרטייאישקייטן.

מיר האָבן אויך יידן, וואָס העלפן מיט אין דער יידישקייט־אַרבעט. גוטע און געטרייע יידן, אַקטיוויסטן, די מערהייט פון וועלכע איז פּאַר־טייאיש־געשטימט און פאַר פּאַרטייאישער יידישקייט איינגעשטעלט. אַלע צוזאַמען אָבער בילדן זיי קוים אַ קליינע מינדערהייט אין גרויסן שטראָם פון אַפּגעשוואַכטן און בלוטלאָזן יידישן לעבן.

איז נישט קיין וואונדער, וואָס אונדזערע יידישקייט־אַקטיוויסטן זענען אומבאַהאָלפן ביי לייזן יידישקייט־פּראָבלעמען און נאָכמער אומבאַהאָלפן ווען עס קומט צו לייזן די פראַגע יידישקייט ביי אונדזער יוגנט.

די איראָניע פון גורל האָט געוואָלט, אַז דער קאַמף פאַר אויפהאַלטן יידישקייט זאָל מוזן גלייכצייטיק געפירט ווערן אויף צוויי פראָנטן. איין פראָנט — אַ מעכטיקער אויסערלעכער שונא, די נישט־יידישע וועלט, קעגן וועלכער מיר זענען כמעט ווי אוממעכטיק און דער צווייטער פראָנט — אַן אינערלעכער, אַ ריין־יידישער.

עס איז נישט בלויז אַ קאַמף קעגן דעם אַסימילאַציע־מולד, וועל־כער וויל אונדז פאַרשלינגען, נאָר אויך אַ ביטערער קאַמף אין די אייגענע רייען, צווישן נאַציאָנאַל־געשטימטן יידנטום. דאָס איז אגב דער בעסטער באַווייז, אַז דער שווערער מצב פון יידישקייט היינט־צו־טאָג איז נישט בלויז אַ רעזולטאַט פון אויסערלעכע, פון אונדז נישט־אָפּהענגיקע סיבות, נאָר אויך דער רעזולטאַט פון אַ קאַמף פון פאַרשידענע יידישקייטן, וועל־כע קיין איין ריכטונג איז נישט בכוח געווען צו דעפינירן.

בלויז ווייניקע פון אונדז פאַרשטייען, אַז ס'איז אַן אילוזיע צו גלויבן, אַז יידישקייט, אַזאַ ווי מיר האָבן זי געקענט פאַר דער לעצטער מלחמה, קאָן ווייטער אָנגיין אין דער גאַלאָפּירנדיקער צייט פון אַזאַ קאָלאָסאַלער טעכנאָלאָגיש־וויסנשאַפטלעכער רעוואָלוציע, וועלכע מוז ענ־

דערן דעם סדר פון דער וועלט. די מערהייט גיט זיך דערפון נישט אָפּ קיין חשבון.

א טייל יידןווענדן זייערע אויגן צו ישראל, ווי צו דעם איינציקן יידישקייט־קוואַל, פונוואַנען זיי דערוואַרטן א לייזונג פאַר אַלע אונדזערע אַנגעווייטיקטע קיום־פּראָבלעמען.

דאָס אָפיציעלע ישראל אָבער האָט זיך איר וועג פון מדינה־יידישקייט, וועלכער זי האַלט, אַלץ דאַרף ווערן אונטערגעוואָרפן. און מדינה־יידישקייט, ווי מיר ווייסן פון דער פּראַקטיק, שטימט ווייט נישט מיט אונדזער דאַאיקער יידישקייט, וועלכע האָט הינטער זיך, אויסער דורות־לאַנגע קאַמפּס־דערפאַרונגען, אויך אַן אָנגעזאַמלטן יידישקייט־אוצר, פון וועלכן די ישראלים וואָלטן געקאָנט און געדאַרפט א סך לערנען.

פאַר מדינה־יידישקייט עקזיסטירן נישט די צוויי טויזנט יאָר קאַמף אויפצוהאַלטן א נאַציאָנאַל־יידיש לעבן. א קאַמף, אַז וועלכן מיר וואָלטן היינט נישט געהאַט קיין זעלבסטשטענדיק ישראל.

און דווקא פון ישראל איז געקומען די לאָזונג צו פאַרשווייגן אונדזער דורות־לאַנגן מסירת־נפש, ווייל מען וויל דאַרט נישט, אַז די ישראל־יוגנט זאָל עס וויסן, זאָל דערפון לערנען.

ישראל קאָן און דאַרף שפּילן א גרויסע ראָל אינעם קאַמף פאַר קיום־יידישקייט איבער דער גאָרער וועלט, אין וועלכן זי איז בלויז פּאַראינטערעסירט. אָבער די ישראלים מוזן זיך אָפּזאָגן פון פאַרלייקענען צוויי טויזנט יאָר יידישע מאַרטיראָלאָגיע, פּונקט ווי זיי מוזן זיך אָפּזאָגן פון וועלן דיקטירן זייער יידישקייט. זיי מוזן איינגיין אויף ווייט־גייענדיקער קאָאָפּעראַציע מיט די יידן אין די תפוצות, נעמען אין אַכט אַלע זייערע יידישקייט־נויטן און באַדערפענישן.

ווער עס קען די פּסיכאָלאָגיע פון דער יוגנט, דער ווייסט, אַז זי האָט נישט ליב באַטראַכט צו ווערן אַלס א צווייטראַנגיקע. פאַוואָריזירן איין טייל יידישע יוגנט לגבי א צווייטער, איז א נישט־געזונטע דערשיי־נונג. און ווידעראַמאָל איז פון ישראל געקומען דער שלעכטער ביישפּיל. ווייל וואָס באַרעכטיקט דאָס כסדרדיקע אַרויסהייבן די ישראל־יוגנט, כדי אַזוי אַרום וועלן דערנידערן אונדזער יוגנט אין די תפוצות?

האָבן מיר דאָך פריער דערמאָנט די ווייגעשרייען פון ישראל וועגן דעם וואָס א גרויסער טייל פון דער דאָרטיקער יוגנט שטעלן מיט זיך פאַר. און אפשר נישט בלויז די יוגנט?

דער געדאַנק אַריבערצושפּרינגען צוויי טויזנט יאָר יידישע געשיכטע מיינט דאָך אויסמעקן א העלפט עקזיסטענץ פון אונדזער פאָלק. אַלע אונדזערע קאַמפן, אויפטוען און דערגרייכונגען. נישט דאָ איז דאָס אָרט

זיך געניי דערמיט צו פאַרנעמען. אָבער לאָמיר אויסרעכענען עפּעס פון דער נישט אַזוי ווייטער פאַרגאַנגענהייט.

דאָס האָט די יידישע יוגנט פון די תפוצות אויסגעטראָגן, פאַרן פּרייז פון אַזוי פיל קרבנות, די חלוצים־באַוועגונג אין ארץ־ישראל, געווען די ערשטע אין די רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען אין מזרח־אייראָפּע, געוואָרן פאַרשפּאַרט אין צאַרישע און אַנדערע תפיסות, געטריבן קיין סיביר, געגרינדעט זעלבסטשוץ־אָרגאַניזאַציעס, אָרגאַניזירט געזעלשאַפטלעך דאָס יידישע לעבן, געשאַפן פּאַרטייען. דאָס האָט אונדזער יוגנט פון די תפוצות אַזוי העלדיש געקעמפט אין די געטאָס, פּאַרטיזאַנער־אָפּטיילונגען און אין אַלע אַרמייען קעגן דער נאַצישער בעסטיע. דאָס האָט אונדזער יוגנט פון די תפוצות שפּעטער געקעמפט האַנט ביי האַנט מיט די סאַברעס אין דער באַפרייאונגס־מלחמה אין ישראל.

כראָנאָלאָגיש זענען מיר, אין די תפוצות, לויט אַלע געשיכטלעכע פאַקטן, געווען די, וועלכע האָבן די ערשטע אָנגעהויבן יעדן מין קאַמף פאַר נאַציאָנאַלער און מענטש־באַפרייאונג, די יידישע מדינה אַריינגע־רעכנט. מיר האָבן געגעבן דעם ביישפּיל און פון אונדז האָבן אַנדערע געלערנט.

טאָ ווי קומט עס, אַז מען פאַרלייקנט געשיכטלעכן אמת? ווי קאָן מען פאַרלייקענען אַזוי פיל היסטאָרישע פאַקטן און ספּעציעל די, פון וועלכע מיר אַלע זענען לעבעדיקע עדות?

איז דאָס דער וועג אויפצוהאַלטן יידישקייט?

אגב, אויב מען מעקט אויס די לעצטע צוויי טויזנט יאָר יידישע געשיכטע, איז דאַך די אַנטשטייאונג פון מדינת ישראל, נאָך אַזאַ דורות־לאַנגן געשיכטלעכן בלויז, נישט קיין יידישקייט קאָנטינואיטעט אינעם נאַציאָנאַלן זין. נאָך אַזאַ צוויי טויזנט־יאָריקן שפּרונג, וואָס איז אין דער געשיכטע פון פעלקער פיזיש נישט מעגלעך, וואָלט די „נייע יידישקייט" אין מדינת ישראל נישט געקאָנט זיין יידיש. איז אָבער מדינת ישראל יאָ יידיש, הייסט עס, אַז זי איז געשיכטלעך יאָ אַ קאָנטינואיטעט פון די לעצטע צוויי טויזנט יאָר יידיש לעבן, וועלכע זי באַמיט זיך צו פאַר־שווייגן און פאַרמיאוסן.

און אַז מיר האָבן דערמאָנט עפּעס, וואָס איז אַזוי נישט פאַר־שטענדלעך, וואָלט זיך געוואָלט וויסן, ווי אַזוי קאָן דער גייסט פון כּכל־הגויים פון אונדזער צייט שטימען מיטן גייסט פון די נביאים, די צווייטע פּראָפּאַגירטע ישראל־לאָזונג?

איז אַ וווּנדער אַז אונדזער יוגנט ווייסט נישט אויף וואָס פאַר אַ וועלט זי איז? אַזוי פיל יידישקייט־כאַאָס. סיי אין ישראל, סיי אין די

תפוצות. אין ישראל טרייסלט מען זיך אָפּ פון צוויי טויזנט יאָר יידישע געשיכטע און אין די תפוצות האָט דער עלטערער דור, אין איבערגעטריבענעם געיעג נאָך פּראָפיטן, לוקסוס און באַקוועמלעכקייט, אויף אַזאַ אַנדער אופן פאַרתכלעוועט זיין גלויבן אין יידישקייט. אין אַזעלכע באַדינגונגען איז שווער, אַז די יוגנט זאָל אַרויסווייזן אידייאישע פאַראינטערעסירונגען, אַז זי זאָל האָבן אַ באַדערפעניש פאַר אַ טיפערן גלויבן, אַ גלויבן אין יידישקייט בכלל.

און וועט עמיצער קומען און זאָגן, אַז אַן אייגענע מדינה איז היינט די איינציקע און זיכערסטע גאַראַנטיע פאַר אויפהאַלטן די נאַציאָנאַלע אייגנאַרטיקייט פון אַ פאָלק און איר קולטור, וועט ער דערמיט באַווייזן, אַז ער קען נישט די ווירקלעכקייט פון די לעצטע יאָרצענדליקער.

נאָך אין אַנהויב פון איצטיקן יאָרהונדערט האָט אַן אייגענע מדינה געקאָנט פאַרזיכערן, אַז זי דיספּאָנירט מיט אַלע נויטיקע אַטריבוטן אויפצוהאַלטן אַ פיל נאַציאָנאַל לעבן פון אַ פאָלק. היינט וואָלט אַזאַ פאַרזיכערונג שוין געקלינגען זייער צווייפלהאַפט, ווייל וואָס פאַרגעשריטענער אַ מדינה ווערט, אַלץ מער ווערט זי אַריינגעצויגן אינעם ווירבל פון וועלט־אַסימילאַציע און אַלץ ווייניקער איז זי בכוח אויפצוהאַלטן איר נאַציאָנאַלע אייגנאַרטיקייט.

די קאָלאָסאַלע וויסנשאַפטלעך־טעכנאָלאָגישע דערגרייכונגען פאַר די לעצטע עטלעכע צענדליק יאָר האָט די גלאָבאַלע וועלט־אַסימילאַציע אַזאַ רוק געטאָן פאָראויס, אַז ס'איז ממש צו באַוווּנדערן ווי שנעל מיר הערן אויף צו זיין דאָס, וואָס מיר גלויבן, אַז מיר זענען.

מיר לעבן אין אַ צייט פון דער גרעסטער וויסנשאַפטלעכער רעוואָלוציע אין דער מענטשלעכער געשיכטע, אין רעזולטאַט פון וועלכער ס'האָט זיך אָנגעהויבן דער מעכטיקסטער אַסימילאַציע־פּראָצעס אינעם וועלט־פאַרנעם. לענדער קאָפּירן איינע די אַנדערע ווי נאָר זיי קאָנען. די קולטור־אייגנאַרטיקייט פון אַן אַ שיעור פעלקער ווערט מיט יעדן יאָר מער איינגעשרומפּן און פאַרווישט. אויסגלייכן דעם לעבנס־סטאַנדאַרד און לעבנס־שטייגער איז געוואָרן דער מאָטאָ אין צווישן־פעלקערלעכן געיעג. און דאָס פירט צו גלאָבאַלן קאָנפאָרמיזם אויף כמעט אַלע לעבנס־געביטן. עס דערגייט שוין אַזוי ווייט, אַז שפּראַך און טראַדיציע, די הויפּט־זיילן פון נאַציאָנאַלן בנין, האָבן זיך אַ שטאַרקן וואַקל געטאָן, ווייל אויך דאָ ווערט וואָס אַמאָל מער פאַרווישט דאָס ספּעציפיש־אייגנאַרטיקע, וואָס האָט געשאַפן די מחיצה צווישן פעלקער און לענדער.

אַט דער פּראָצעס גייט איצט אָן, ווו שטאַרקער און ווו שוואַכער אין אַלע לענדער, ביי אַלע פעלקער. און מיר, יידן, האָבן אים נישט

געקאַנט אויסמיידן, אַלץ איינס צי מיר לעבן אין דער צעשפּרייטונג, צי אין דער אייגענער מדינה.

אוודאי איז אַ סך לייכטער פאַר די, וועלכע מוזן כסדר זוכן אַז אַנשפּאַר פאַר זייער יידישקייט, צו לעבן אין אַ יידישער מדינה. עס קאָן אַ טייל העלפן. צי איז עס אָבער דער זיכערסטער, דער איינציקער אויס־וועג צו לייזן די פראַגע יידישקייט? ספּעציעל ווען מיר נעמען אין באַ־טראַכט די אייגנאַרטיקע ישראל־באַדינגונגען, ווו דער איבערגאַנג פון אַ מזרח־אייראָפּעאישער צו אַן אָריענטאַלישער יידישקייט הענגט אויף דער וואָגשאָל פון די נאָענטסטע צוויי צענדליק יאָר, און קיינער ווייסט נישט אין וואָס אַזאַ יידישקייט וועט זיך אויסדרוקן.

כד צו זיין היינט אַ ייד מוז מען, מער ווי ווען ס'איז פריער, האָבן אַ טיפן אינערלעכן גלויבן, אַז מען איז אַ ייד און מען וויל בלייבן אַ ייד. און אַז מען וויל בלייבן אַ ייד געפינט מען דעם וועג צו יידישקייט.

אויב אַזאַ גלויבן מיינט פאַר אַ טייל יידן רעליגיע, איך מיין נישט אָפּגעגאַרטע רעליגיע, איז געזונטערהייט. און וואָס שייך וועלטלעכע יידן, מוז אונדזער יידישקייט פון דאָס ניי געגעבן ווערן דער גלויבן פון אַ גרויסער נאַציאָנאַל־יידישער און מענטש־באַפרייענדער אידייע. נאָר אַזאַ יידישקייט קאָן האָבן גלייכע שאַנסן נישט צעמאָלן צו ווערן דורך די ריזן־רעדער פון טאָטאַלער וועלט־אַסימילאַציע פריער ווי די קולטורן און גלויבנס פון די גרעסערע און שטאַרקערע פעלקער.

נאָר דער גלויבן אין אַ גרויסער יידישקייט־אידייע וואָלט געקאָנט באַ־גייסטערן אונדזער יוגנט. די יוגנט מוז אָבער זיין זיכער, אַז הינטער אַט דער יידישקייט־אַקציע שטייט אַ פרייוויליק־געאייניקטע פאָלקס־מערהייט, שטייען אַלע די, וועלכע פאַרשטייען, אַז מיר קאָנען זיך נישט מער היינט דערלויבן צעשפּליטערטע פּאַרטיי־יידישקייטן.

דער לעבנס־שפּאַן פון גרויסע אידייען ווערט געמאָסטן מיטן סכום איבערגעגעבנקייט און אַקטיווקייט פון די, וועלכע גלויבן אין זיי, און מיט דער פעאיקייט נאָכצוקומען די אומפאַרמיידלעכע און נויטיקע ענ־דערונגען, וועלכע די צייט צווינגט כסדר אויף.

געזעלשאַפטלעכער קאַמף איז אין זיין עצם איין לאַנגע קייט פון כסדרדיקע קאָמפּראָמיסן, פון מוזן זיך צופּאַסן צו דער נייער, געענדער־טער ווירקלעכקייט.

דאָס וואָס מיר, יידן, האָבן אַדאַנק אונדזער דערוואָרבענעם חוש פאַר פּראַקטישקייט, זיך במשך דורות געהאַלטן נאָענט צו אַט דעם אמת, האָט מעגלעך געמאַכט, אַז אַ פאַרהעלטנישמעסיק קליין און צאָל פאָלק

זאָל, אפילו אין אזא צעשפּרייטקייט, בלייבן אַ געשלאָסענע און דיסצי־פּלינירטע פאָלקס־מחנה.

אָבער איצט, ווען דער אסימילאַציע־מבול צעשפּרייט זיך מיט אַזאַ ריזן־כוח איבערן גאַנצן ערד־קיילעך, און ווייל ער דראָט אונדז, דעם וועלט־פאָלק, מער ווי אַנדערע פעלקער, קאָן יידישקייט האָפן אויסצו־האַלטן, אפשר איר שווערסטן פּרווו, נאָר דורך אַ גרויסער נאַציאָנאַלער אָנשטרענגונג, דורך אַ ברייט־פאַרצווייגטער נאַציאָנאַלער טאַט.

יעדער ייד, וועלכער אַקצעפּטירט אָדער גלויבט אין האַלבע מיטלען, העלפט אומברענגען יידישקייט.

די צייט איז קעגן אונדז. אויב מיר וועלן נישט באַלד מאָביליזירן אַלע אונדזערע כוחות פאַר דעם צוועק צו אייביקן יידישקייט, וועלן מיר זיין די פאַרשפּילטע.

ווער עס קאָן אָט דעם אמת נישט באַגרייפן, דער אַנט נישט דעם טראַגישן גורל פון יידישן מאָרגן.

* * *

ס'איז נישט די אויפגאַבע פון אַ יחיד צו פאָרמולירן די נייע יידיש־קייט־טעזן. דאָס קאָן אַמבעסטן טאָן אַ פאָלקס־פאַרטרעטערשאַפט, ספּע־ציעל פאַר דעם צוועק געוויילט. אַ פאַרטרעטערשאַפט פון פאָרשטייער פון אַלע ריכטונגען אויף דער יידישער גאַס, וועלכע וועלן אין פּרינציפּ מסכים זיין פאַר אַ געאייניקטער יידישקייט־אַקציע. זאָל מיר אָבער דער־לויבט זיין צו פאָרמולירן עטלעכע פּונקטן, וועלכע וואָלטן געקאָנט דינען ווי אַן אָנדייטונג פאַר דער גרויסער אויפגאַבע:

עס מוז גלייך אויפהערן דער צווישן־פּאַרטייאישער קאַמף קעגן דעם צווייטן צד'ס יידישקייט, ווייל דאָס מיינט אַ קאַמף קעגן יידישקייט בכלל;

פעסטשטעלן אַ רייע פונקציעס פון יידישקייט, אויף וועלכע אַלע ריכטונגען וואָלטן געקאָנט מסכים זיין ווי אויף באַשטאַנדטיילן פון אונדזער אַלעמענס יידישקייט;

פאַראייניקן אָדער פאַראיינהייטלעכן אַלע וויכטיקסטע דערציאונגס־און קולטור־אינסטיטוציעס, כדי צו קאָנען דערגרייכן די בעסטע רעזול־טאַטן פאַר יידישער דערציאונגס;

דער קאַמף צווישן יידיש און העברעאיש מוז גלייך אָפּגעשטעלט ווערן;

ביידע שפּראַכן דאַרפן זיין גלייכבאַרעכטיקט אומעטום ווו יידיש לעבן גייט אָן. ביידע שפּראַכן מוזן אין אַ גלייכער מאָס אונטערגעשטיצט ווערן אויף אַלע געביטן פון יידישן לעבן;

די קאָלאָסאַלע ראָל פון יידיש פאַר אויפהאַלטן יידישקייט טאָר אין קיין פאַל נישט געמינערט ווערן, ווייל אָן יידיש וועט קיין יידישקייט נישט עקזיסטירן;

אויסגעפינען וועגן און מיטלען ווי אַזוי קלענער צו מאַכן די חילוקי־דעות וועגן שטרייטבאַרע יידישקייט־פראַגן;

ישראל איז דאָס לאַנד פון אַלע יידן. דערפאַר קאָן יידישקייט אין ישראל נישט אונטערגעוואָרפן ווערן דעם ווילן פון איין פּאַרטיי אָדער ריכטונג. די עקזיסטענץ פון ישראל, פּונקט ווי די עקזיסטענץ פון יידישקייט איז אָפּהענגיק פון אַ געאייניקטן ווילן אויפצוהאַלטן אומעטום אַן אַקטיוו יידיש לעבן. אויב עס וועט נישט קומען צו אַזאַ אייניקייט, דראָען ישראל די זעלבע געפאַרן, וועלכע עס דראָען יידישקייט.

די לאַגע פון יידישקייט היינט־צו־טאָג איז אַזאַ, אַז מען מוז גלייך מאָביליזירן אַלע אונדזערע כוחות, כדי אָפּצושלאָגן די דראָענדע געפאַרן. יעדעס פאַרשפּעטיקטע יאָר פאַר אַ געאייניקטער אַקציע לטובת יידישקייט, איז אַ פאַרלוירענע שלאַכט, נישט אָפּצוגעווינען.

אינעם קאַמף פאַר אויפהאַלטן יידיש לעבן מוזן גענוצט ווערן די לאַנד־שפּראַכן פאַר אַלע די, וועלכע זענען אָפּגעריסן פון יידישקייט. עס דאַרף אָבער בסדר אונטערגעשטראָכן ווערן, אַז די לאַנד־שפּראַך איז בלויז אַ מיטל אויף צו דערנענטערן צו די אָריגינעלע קוואַלן פון אונדזערע נאַציאָנאַלע קולטור־אוצרות.

איך פאַרענדיק.

מ׳קאָן נישט היינט רעדן וועגן קיום־יידישקייט ווי וועגן אַ פּראָבלעם אָפּגעזונדערט פון דער נישט־יידישער וועלט, אויף וועלכער מיר, יידן, לעבן אויף אַלע אירע ערד־טיילן, און פון די קאָלאָסאַלע רעוואָלוציאָנערע ענדערונגען, וועלכע קומען אַרום אונדז פאָר.

דערפאַר אויך די פאַרבינדונג פון אָפּגענאַרט געוויסן ווי אַן אַלגעמיין־אָנגעוויטיקט פּראָבלעם מיטן פּראָבלעם קיום־יידישקייט, וואָס איז די עצם־פראַגע פון אונדזער פאָלקישער עקזיסטענץ.

די וועלט איז אַריין אין אַן עפּאָכע פון גלאָבאַלער אַסימילאַציע, וועלכע קיין שום פאָלק קאָן נישט אויסמיידן. און נאָר פעלקער מיט אַ גאָר שטאַרקן ווילן, געאייניקט אַרום אַ גרויסער נאַציאָנאַלער אידייע, וועלן קאָנען מיטמאַכן דעם וועג פון אונדזער אַזוי שטורמישער צייט און נישט באַלד פאַרשווינדן אינעם איבער־מעכטיקן אַסימילאַציע־קעסל.

סעקטע־יידישקייט, איז צעקרישלטע יידישקייט, פאַרשפּילטע יידישקייט!

אַ פאָלק מוז האָבן אַ וויזיע.

און אונדזער וויזיע דאַרף זיין — אַ באַנייטע גרויסע יידישקייט־אידייע, געפּאָרט מיט גלויבן אין אַ גרויסער אַלמענטש־אידייע, ווייל נאָר אַזאַ שותפות וועט אונדז העלפן, אַלס יידן, מיטגיין מיט דער צייט פון דער גרעסטער טעכנאָלאָגיש־וויסנשאַפטלעכער רעוואָלוציע.

אַ רעוואָלוציע, וועלכע וועט אין די נאָענטסטע עטלעכע צענדליק יאָר ענדערן אונדזער גאַנצן לעבנס־שטייגער.

אַ רעוואָלוציע, וועלכע גיט דער מענטשהייט פליגל פאַר אַן אויפשטייג, וועלכער האָט נישט זיינס גלייכן אין דער געשיכטע פון בן־אדם.

אַ רעוואָלוציע, וועלכע וועט מוזן פאַרברידערן די גרויסע פעלקער־משפחה אויפן ערד־קיילעך.

ווי כ'האָב שוין פריער געזאָגט: — איך גלויב, אַז אַ פאָלק אַזוי געפּרוווט במשך יאָר־טויזנטער ווי מיר יידן, און מיט דער עקשנות און אַלע די דערפאַרונגען, וועלכע זענען אונדז אייגן, וועט געאייניקט זיכער קאָנען געווינען די שלאַכט פאַר אַ באַנייטער יידישקייט.

יוסף סאָלוויי

פּראָבלעמען פון יידישן לעבן

אין דעם האַלבן יאָרהונדערט פון דער עקזיסטענץ פון דער „קדימה" האָט דאָס פאָלק ישראל אַדורכגעמאַכט די גרעסטע טראַנספאָרמאַציע אין זיין געשיכטע. עס איז אינגאַנצן איבערגעבויט געוואָרן דער צוזאַמענשטעל פון פאָלק, זיין סטרוקטור און זיין געאָגראַפישע פאַרטיילונג; עס איז אויך אינגאַנצן איבערגעאַנדערשט געוואָרן דער צוזאַמענשטעל פון די פּראָבלעמען, וואָס זענען געשטאַנען און שטייען נאָך עד היום פאַר אונדז.

מיט פופציק יאָר צוריק זענען אין דער ערשטער ריי געשטאַנען די פּראָבלעמען פון יידישן יחיד. דאָס פּראָבלעם פון עם ישראל און קיום יידישקייט איז געווען, לכל הפחות אויסרעלעך, נישט קריטיש און האָט נישט פאַרשאַפט פאַר דעם רוב יידן קיין באַזונדערע זאָרג.

דאָס הויפּט־פּראָבלעם איז געווען דער קאַמף פאַר יידישער עמאַנציפּאַציע און בירגער־רעכט פאַר דעם יידישן יחיד. אין צאַרישן רוסלאַנד, וווּ עס האָט געוווינט כמעט מער ווי אַ העלפט פון יידישן פאָלק, זענען יידן געווען צווייט־ראַנגיקע בירגער, כמעט ווי רעכטלאָז. אין רומעניע זענען זיי אָפיציעל באַטראַכט געוואָרן ווי אויסלענדער א.א.וו. דאָס הויפּט־פּראָגראַם איז געווען דער קאַמף פאַר „גלייכע רעכט".

אַ נישט ווייניק אָנגעווייטיקטער ענין איז געווען די יידישע אָרעמקייט אין מזרח־אייראָפּע. דאָס פאָלק איז געווען פאַרשפּאַרט אין דער „טשערטאַ אָסיעדלאָסטי". די גרויסע שטחים פון גרויס־רוסלאַנד זענען געווען פאַרבאָטן פאַר יידן. דער דראַנג נאָך פּרנסה איז געווען דער אימפּולס, וואָס האָט געטריבן דעם יידן צום אַרויסוואַנדערן און אַזוי אַרום געשאַפן דאָס דריטע פּראָבלעם — די עמיגראַציע.

די עמיגראַציע האָט פאַרקלענערט די יידישע קאָנצענטראַציע אין מזרח־אייראָפּע און האָט געשאַפן נייע קיבוצים, ביחוד אין די ענגליש־רעדנדיקע לענדער: צפון־אַמעריקע, קאַנאַדע, דרום־אַפריקע און אויסטראַליע, ווי אויך אין לאַטיין־אַמעריקע. דער שטראָם איז געגאַנגען פון צענטער צו דער פּעריפעריע.

וואָס שייך דעם יידישן כלל, דעם עם ישראל, איז די לאַגע, לכל הפּחות אויפן אויבערפלאַך, געווען זיכער. דאָס רוב פאָלק איז נאָך געווען טראַדיציאָנעל־רעליגיעז געשטימט. עס האָט נאָך עקזיסטירט כמעט ווי אייניקייט אין שפּראַך. 80 פּראָצענט פון פאָלק האָט גערעדט, אָדער געקענט זיך צוזאַמענרעדן אין יידיש. און אויב אפילו אין באַשטימטע לענדער האָט די אַסימילאַציע פאַרכאַפּט שיכטן פון דער יידישער געזעלשאַפט, זענען דאָס געווען פאַרהעלטנישמעסיק קליינע ישובים. דער רוב מנין יידן איז געווען פעסט אין זיין גלויבן אָדער איבערצייגונג.

אמת, גרויסע דענקער האָבן געזען די אָנקומענדיקע געפאַר און די נייע פּראָבלעמען. די זאָרג פאַרן קיום פון יידישקייט איז דווקא געקומען פון די נישט רעליגיעז־דענקענדיקע פירער, ווי צ.ב. אחד־העם א.א. אָבער דער אינדיווידועלער ייד האָט נישט געפילט קיין געפאַר פאַר אונדזער קיום.

דאָס אַלץ איז געווען מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק. היינט האָט זיך די לאַגע לחלוטין געביטן און די גאַנצע פּראָבלעמאַטיק האָט אָנגענומען אַ פאַרקערטן כאַראַקטער. די יוצרות האָבן זיך איבערגעדרייט און דאָס פּראָבלעם שטייט מיטן קאָפּ אַראָפּ. די סיבות פון דער ענדערונג זענען גוט באַקאַנט און וועלן דאָ נישט אַנאַליזירט.

דאָס פּראָבלעם פון היינט איז נישט דער יחיד, נאָר כלל ישראל. דער יחיד האָט זיך נישט וואָס צו באַקלאָגן. עס איז ביים היינטיקן טאָג נישטאָ קיין לאַנד, וווּ די יידן זאָלן זיין אָפיציעל אונטערדריקט און ווו די געזעצגעבונג זאָל אַנטהאַלטן אַנטי־יידישע געזעצן. אפילו די לענדער, וואָס דיסקרימינירן קעגן די יידן, טוען דאָס אומאָפיציעל און פילן זיך באַליידיקט ווען מען ווייזט אָן אויף זייער אַנטיסעמיטיזם. עס זענען דאָ ווייניק טירן, וואָס זענען פאַרמאַכט פאַר יידן. דער קאַמף פאַר אָפיציעלער עמאַנציפּאַציע האָט זיך כמעט ווי פאַרענדיקט.

עקאָנאָמיש איז עס בעסער ווי גוט. יידישע אָרעמקייט פאַרנעמט נישט קיין גרויסן פּלאַץ אין אונדזער פּראָבלעמאַטיק. עס איז כמעט נישטאָ קיין לאַנד, ווו מען קען רעדן וועגן יידישער אָרעמקייט, אַזוי ווי עס איז געווען אין אַמאָליקן פּוילן. אויב דער מאַטעריעלער ניוואָ פון די אינדוסטריאַליזירטע אָדער האַלב־אינדוסטריאַליזירטע פעלקער האָט זיך געהויבן אין די לעצטע פופציק יאָר, איז עס זיכער חל אויף יידן. כמעט אין אַלע לענדער איז די דורכשניטלעכע מדרגה פון יידן העכער ווי פון דער לאָקאַלער באַפעלקערונג.

וואָס שייך דער יידישער אַרומוואַנדערונג, האָט זיך אויך דער פּראָצעס געענדערט. אַנשטאָט דער וואַנדערונג פון צענטער קיין פּעריי־

פּעריע, וואַנדערן יידן פון פּעריפּעריע צום צענטער. און דאָס איז שייך עמיגראַציע בכלל, צ.ב. קיין ישראל (קיבוץ גלויות), און דאָס עמיגרירן פון קליינע ישובים אין די גרויסע שטעט. אַמאָל האָט זיך אַ ייד געפילט בעסער ווען עס זענען געווען ווייניקער יידן אַרום אים; היינט איז פּונקט פאַרקערט, ער פילט זיך בעסער צווישן יידן. עס זענען דאָ, זעלבסט־פאַרשטענדלעך, אויסנאַמען, אָבער זיי ענדערן נישט דאָס אַלגעמיינע בילד.

אָבער פּונקט ווי דעם יחידס לאַגע האָט זיך פאַרבעסערט, אַזוי איז דאָס פּראָבלעם פון יידנטום געוואָרן אַ סך, אַ סך הארבער. די זאָרג פאַרן יידישן קיום איז פּלוצלונג געוואָרן אַ פּראָבלעם, מיט וועלכן אַ סך יידן פאַרנעמען זיך און פאַרנעמען זיך זייער ערנסט.

קודם כל איז פאָרגעקומען אַ קאַלאָסאַלע אָפּשוואַכונג פון רעליגיעזן לעבן און פון ייִדיש־רעליגיעזער טראַדיציע. דער יידישער לעבנס־שטייגער ווערט אַלץ מער אויסגעליידיקט פון טראַדיציאָנעל־רעליגיעזן אינהאַלט. דער פּראָצענט יידן, וואָס באַטראַכטן די רעליגיעזע טראַדיציע ריין פאָר־מעל, אָן אינערלעכער כוונה, וואַקסט פון טאָג צו טאָג. נישט קוקנדיק אויף דער פאַרגרעסערטער צאָל בתי־מדרשים און שולן, איז די צאָל גלויביקע יידן נישט געוואַקסן. דער היינטיקער ייד אין אַ „דריי־טעג" ייד. ער קומט אין שול נאָר אויף ימים נוראים. די אַלגעמיינע לאַגע איז נאָך מער פאַרערגערט געוואָרן דורך דעם, וואָס די שפּאַלטונג אין די רעליגיעזע גרופּירונגען איז געוואָרן גרעסער, און דער אַנטאַגאָניזם צווישן זיי איז געשטיגן. מען קאָן שוין נישט רעדן וועגן יידישקייט ווי וועגן אַן אַבסאָלוט מאָנאָליטישן גלויבן, אַזוי ווי מיר האָבן עס פריער באַ־טראַכט.

אויך די שפּראַכלעכע אייניקייט איז פאַרשוווּנדן. יידיש איז נישט מער די שפּראַך פון דער יידישער מערהייט. זי ווערט ביים היינטיקן טאָג באַנוצט נאָר דורך אַ מינדערהייט און די צאָל יידיש־רעדנדיקע פאַלט פון טאָג צו טאָג. דער גרויסער פאַראייניקנדיקער פאַקטאָר פון יידישן לעבן — מאַמע לשון, — פאַרשווינדט. עס איז געקומען אַ צייט ווען יידן קענען זיך שוין נישט מער צוזאַמענרעדן.

אַסימילאַציע, — אונדזער גרויסער שונא, — דראָט היינט נישט נאָר דעם יחיד, נאָר דעם גאַנצן כלל. די באַזע פון נאַציאָנאַלער עקזיס־טענץ איז אין געפאַר, ווייל די אַסימילאַציע גרייפט אָן גאַנצע קיבוצים. דאָס פּראָבלעם פון אַסימילאַציע איז געוואָרן אָפיציעל אַנערקענט און ווערט באַהאַנדלט אויפן אינטערנאַציאָנאַלן יידישן פאָרום, סיי דורך דעם יידישן וועלט־קאָנגרעס, סיי דורך דער ציוניסטישער וועלט־אָרגאַניזאַציע.

עס איז געוואָרן אַן ענין נישט נאָר פאַר יחידים — גרויסע דענקער, נאָר פאַר דעם דורכשניטלעכן ייד אין כמעט אין אַלע לענדער. אָבער דאָס איז נאָך נישט דאָס גאַנצע בילד. די איינפאַכע סכעמע ווערט קאָמפּליצירט דורך דעם, וואָס אייניקע פון די דערשיינונגען זענען מער אויבערפלעכלעך ווי טיף, און דאָס ריכטיקע בילד איז גאַנץ אַנדערש.

דער אַנטיסעמיטיזם איז שוואַכער געוואָרן. אָבער צי האָבן זיך די אָביעקטיווע סיבות פון אַנטיסעמיטיזם אַזוי קאַרדינאַל געענדערט? איז אונדזער אומנאָרמאַלע סטרוקטור אין גלות געוואָרן נאָרמאַל אין די תפוצות? עס הויבט זיך נישט אָן. פונקט פאַרקערט. די פּיראַמידע, וואָס שטייט איצט מיטן קאָפּ אַראָפּ, איז נאָך ערגער ווי פריער. ווי שטענדיק זענען די יידן אין מיטן פון דער סאָציאַלער פּיראַמידע און האָבן נישט קיין באַזע. דער מיטלשטאַנד באַשטייט איצט אין דער גאַנצער וועלט אין אַ גרויסער מאָס פון פּראָפעסיאָנאַלן. די נייע געזעלשאַפט נויטיקט זיך אַלץ מער אין טעכניקער, דאָקטוירים און פּראָפעסאָרן. האָבן זיך יידן אַ לאָז געטאָן צו די פרייע פּראָפעסיעס. דער פּראָצענט פון יידן צווישן דער שטודירנדיקער יוגנט אין די אוניווערזיטעטן אין אַמעריקע איז דריי מאָל גרעסער ווי צווישן די קאַטאָליקן און טאָפּלט ווי צווישן די פּראָטעסטאַנטן. דאַקעגן דער פּראָצענט פון יידישע אַרבעטער פאַלט פון טאָג צו טאָג. מיר האָבן שוין דערגרייכט די שטופע ווען אַ יידישער אַרבעטער באַטראַכט זיין באַשעפטיקונג אַלס אַ צייטווייליקע — ביז ער קאָן ווערן זעלבסטשטענדיק. די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג אין די תפוצות וועט אינגיכן באַשטיין נאָר פון צוויי סאָציאַלע שיכטן: סוחרים און פּראָפעסיאָנאַלן. דאָס איז זיכער נישט קיין געזונטע דערשיינונג. מען דאַרף זיך נאָר דערמאָנען, אַז ערב היטלערס קומען צו דער מאַכט איז אין בערלין כמעט אַ העלפט פון אַלע אַדוואָקאַטן און דאָקטוירים געווען יידן. דער אַנטיסעמיטיזם איז אין דעם מאָמענט נישט „פּעשאָנעבל" צוליב אַ ריי סיבות. אָבער צי איז דאָס אַ גאַראַנטיע קעגן אַנטי־יידישע האַנדלונגען? דער ביישפּיל פון רוסלאַנד איז אַ קלאָרער ענטפער אויף דער פראַגע. אָפיציעל איז דער אַנטיסעמיטיזם דאָרט פאַרבאָטן, אָבער פאַקטיש ווערט אָנגעפירט אין רוסלאַנד אַן אַנטי־יידישע פּאָליטיק. מען דריקט און מען לאָזט נישט שרייען. דאָס איז אַ דערמאָנונג פאַר די, וואָס גלויבן, אַז אונדזער עמאַנציפּאַציע איז פאַרזיכערט אויף דורות.

פון דער אַנדערער זייט, מוז מען היינט אַנדערש אָפּשאַצן די אַסימילאַציע. דאָס אַסימילירן זיך פון יידן איז נישט נאָר אַ פּראָצעס פון אויסמישן זיך מיט דער אַרומיקער באַפעלקערונג, ווי דאָס איז געווען דער פאַל אין דער פאַרגאַנגענהייט. עס איז נאָר איין זייט פון דער מטבע.

מיר זענען עדות פון אַן אַלגעמיינעם פּראָצעס. די גאַנצע וועלט איז היינט פאַרכאַפּט פון אַן אַסימילאַציע־פּראָצעס. די אונטערשיידן צווישן פעלקער ווערן אַלץ מער קלענער און מיר ווערן גלייכגעשאַלטעט אין דער מערב־קולטור. די דיפערענץ אין קליידונג, בוי־סטיל, פילם, טעאַטער, מוזיק, לעבנס־שטייגער, ווערט אַלץ קלענער. מען קאָן פליען טויזנטער מיילן מיט אַן עראָפּלאַן און אויסשטייגן פונקט אין אַן ענלעכער אומ־געבונג, ווי די, פון וואַנען מען איז אַרויסגעפלויגן. בלויז די שפּראַך איז אַנדערש. אפילו די ראַסן־דיפערענצן ווערן לייכט פאַרטושט דורך דעם פּראָצעס. אויך מיר יידן באַטייליקן זיך אין אָט דעם אויסגלייכונג־פענאָמען און מען מוז זיך מיט דעם רעכענען. אָבער דאָס אַלץ איז נאָר אַ טייל פון דעם אַלגעמיינעם בילד, ווייל עס איז נישט גענומען געוואָרן אין חשבון דער הויפּט־עלעמענט פון דער נייער סיטואַציע — די אַנט־שטייאונג פון מדינת ישראל. יעדער פּרווו צו אַנאַליזירן אונדזערע פּראָב־לעמען אָן דעם פאַקטאָר, איז אַבסאָלוט זינלאָז. דאַקעגן נעמען אין באַטראַכט די עקזיסטענץ פון דער מדינה, איז גאָרנישט אַזוי לייכט, אויב מען וויל דאָס מאַכן אָביעקטיוו, אָן שום דעמאַגאָגישע צילן, סיי פּאָזיטיווע, סיי נעגאַטיווע.

עס איז קיין צווייפל נישט, אַז די אַנטשטייאונג פון דער מדינה האָט פאַרשטאַרקט דאָס יידישע נאַציאָנאַלע געפיל, אומאָפּהענגיק פון פּאַרטייאישער צוגעהעריקייט, אָדער באַציאונג צום ציוניזם. איר איינפלוס אָבער אויף אונדזער פּסיכאָלאָגיע איז נאָך נישט מערקבאַר. עס וועט נאָך דויערן צענדליקער יאָרן ביז דאָס וועט זיך אויסקריסטאַליזירן. אויף וויפיל דאָס געפיל פון היימלאָזיקייט איז שוין פאַרשוווּנדן, איז שווער אָפּצומעסטן. ווי אַזוי עס באַאיינפלוסט אונדזער באַנעמען זיך מיט דער סביבה, איז נאָך נישט באַקאַנט, אָבער מען קען שוין פילן דעם אָנהויב.

דאַקעגן איז די זאָרג פאַר דעם יידישן קיום נישט אומעטום און נישט שטענדיק פאַרשטאַרקט געוואָרן. עס זענען דאָ באַדייטנדיקע שיכטן פון פאָלק, וואָס באַטראַכטן די גרינדונג פון דער מדינה אַלס אַ פאַר־זיכערונג פאַר יידישער עקזיסטענץ, וואָס באַפרייט זיי פון וועלכער נישט איז זאָרג פאַרן קיום פון יידישקייט.

עס איז אויך קיין צווייפל נישט, אַז די מדינה איז שוין געוואָרן דער גייסטיקער צענטער פון עם ישראל, ווי מען האָט דאָס געקאָנט פאָראויסזען מיט אַ היפּש ביסל יאָרן צוריק. דער פאַקט גופא, אַז אַ יידישע ציַיטונג — אין וועלכער שפּראַך זי זאָל נישט דערשיינען — מוז אָפּגעבן אַ היפּש ביסל אָרט דעם ענין מדינת ישראל; אַז דאָס, וואָס

קומט פאַר אין נהלל אָדער באר־שבע שיינט צו זיין פיל וויכטיקער ווי דאָס, וואָס קומט פאַר א סך נענטער, איז א בולטער באַווייז פאַר דעם.

דאָס אליין געניגט נאָך נישט. כדי דער צענטער זאָל זיין אקטיוו און ווירקן, מוז געלייזט ווערן דאָס הויפּט־פּראָבלעם פון הייטניקן טאָג — די באַציאונג פון דער מדינה צו די תפוצות און פון די תפוצות צו דער מדינה.

דאָס פּראָבלעם איז פיל מער קאָמפּליצירט ווי מען וויל עס אנער־קענען. אין דער פאַרגאַנגענהייט איז דער גייסטיקער צענטער געווען א געאָגראַפישער באַגריף — דאָס אָרט, אָדער בעסער געזאָגט, דאָס לאַנד, ווו עס האָט זיך קאָנצענטרירט אונדזער גייסטיקע שאַפונג, אונדזער צענטער פון לערנען, אונדזערע פאָלקס־איטסיטוציעס. דער עיקר זענען געווען די גייסטיקע ווערטן. דאָס אָרט איז געווען צופעליק און פרעמד, נישט אונדזערס.

דאָס אָרט, וואָס מדינת ישראל פאַרנעמט אין אונדזער וועלט־אָנשוי־אונג איז גאָר אנדערש. די מדינה האָט איבערגענומען לכל הפּחות טייל־ווייז, די ראָל, וואָס אונדזער אמונה האָט געשפּילט אין דער פאַרגאַנ־גענהייט. עס איז ביים היינטיקן טאָג דער פאָקאַלער פונקט אין אונדזער וועלט. זיין עקזיסטענץ, אָן און פאַר זיך, איז דער הויפּט־עלעמענט אין אונדזער יידישן מהות — צי מען וויל דאָס אָנערקענען, אָדער נישט. צוליב דעם איז דאָס פּראָבלעם פון קעגנזייטיקע באַציאונגען פיל קאָמפּלי־צירטער און די ריכטליניעס פון דער בציאונג זענען נאָך גאָרנישט קלאָר.

צום ביישפּיל : די פראַגע פון דער שפּראַך. עס איז קלאָר, אַז דער איינפאַכסטער אויסוועג איז צו דערציען דאָס גאַנצע יידישע פאָלק אין דער העברעאישער שפּראַך, אָדער לכל הפּחות, דערגרייכן דעם צושטאַנד ווען די מערהייט פון פאָלק וועט קענען העברעאיש, כדי זיך צו פאַר־בינדן מיט דעם גייסטיקן צענטער אין ישראל. דאָס איז דער ציל, אָבער צי קען מען אים דערגרייכן ? עס איז נישט אויסגעשלאָסן, אַז ענגליש וועט ווערן די לינגוואַ־פראַנקאָ פון דער וועלט אין גאָר דער נאָענטסטער צוקונפט — פונקט אַזוי ווי אַמאָל לאַטיין אין איירָאָפּע — און אַלס א פועל יוצא פון אָט דער אַנטוויקלונג וועט דערשיינען א נייע יידישע שפּראַך, באַזירט אויף ענגליש, פונקט ווי מאַמע־לשון איז באַזירט אויף דייטש. צי וועלן מיר קענען בייקומען אָט דעם אָנגריף ?

אַן אַנדער פּראָבלעם איז דאָס וועלן פון דער מדינה צו פאַרשטיין די תפוצות. ביז איצט איז געווען אָנגענומען, אַז די תפוצות מוזן זיך צופּאַסן צו דער מדינה. די סיבות פון דעם זענען גאַנץ קלאָר און פאַר־שטענדלעך. אָבער, פריער צי שפּעטער, וועט קומען די צייט, ווען די

מדינה וועט דאַרפן פאַרשטיין, אַז מען מוז געפינען אַ בשותפותדיקן וועג. אויב מיר ווילן, אַז די תפוצות זאָלן ציען יניקה פון דער מדינה, מוז געשאַפן ווערן פּסיכאָלאָגישע מעגלעכקייטן דערצו. איינער מוז פאַר־שטיין דעם צווייטן (און נישט נאָר שפּראַכלעך). דאָס וועט פאָדערן צו רעווידירן אַ היפּש ביסל די דערציאונגס־פילאָזאָפיע פון מדינת ישראל און געבן אַ נייע אָפּשאַצונג פון דעם גלות און זיינע ווערטן.

אמת, עס זענען שוין דאָ סימפּטאָמען פון אַט דער ענדערונג, אָבער דאָס איז אַ לאַנגזאַמער פּראָצעס, וואָס וועט דויערן פיל יאָרן. פון וועלכער זייט מען זאָל דאָס יידישע לעבן נישט באַטראַכטן, קומט מען ווידער צום זעלבן אויספיר — אַלע אונדזערע פּראָבלעמען פון קיום, סיי פון יידישן יחיד און סיי פון כלל ישראל, קאָנען נישט ערנסט אַנאַליזירט ווערן אויב מען מיידט אויס דעם הויפּט־פאַקטאָר — מדינת ישראל. יעדער פּרוּוו זי אויסצומיידן אָדער איגנאָרירן פירט צו פּוסט־קייט און זינלאָזיקייט. דאָס הייסט אָבער נישט, אַז מדינת ישראל וועט אויף אַ מאַגישן אופן לייזן אַלע פּראָבלעמען. ניין, זי קאָן נישט און זי וועט נישט לייזן קיין שום פּראָבלעם אויטאָמאַטיש. עס גיט אונדז אָבער אַ באַזע צו באַטראַכטן די פּראָבלעמען פון אונדזער עקזיסטענץ אין די תפוצות אויף רעאַלע יסודות און וועט העלפן צו פירן אין די תפוצות אַ מער נאָרמאַלע עקזיסטענץ, אומאָפּהענגיק פון דעם ווי לאַנג די תפוצות קענען און וועלן עקזיסטירן. עס גיט אונדז אַ מעגלעכקייט צו באַאיינפלוסן אונדזער גורל אַזוי, אַז אונדזער געשיכטע זאָל נישט זיין אַ געשיכטע פון פאַרפאָלגונגען און גזרות.

יצחק קאהאן

יעקב וויסליץ — דער וועטעראן פון דער יידישער בינע

(צו זיינע פופציק יאר טעאטראלער טעטיקייט *)

דער באוווסטער פראנצויזישער שרייבער, אנדרעי מארוא, גיט אין זיין בוך וועגן וויקטאר הוגא אזא דעפיניציע וועגן יוגנט:

„ווי רופט מען דאס, ווען אלע חושים זענען אויפן פייער, און דאס הארץ איז ריין און זינגט אין ברוסט מיט אזא גבורה, אומגעדולדיק, פארצווייפלט און דאך — איבערפולט מיט האפנונג: ווען דער מענטש פילט זיך שטארקער, ווי די וועלט, אבער מאכט־לאז אויסצופרווון זיין גבורה, ווען דאס לעבן, וואס האט זיך אקארשט אנגעהויבן איז שוין אנגעפאקט מיט אויסטערלישע פא־סירונגען און דערינערונגען?... דאס האט א נאמען, מען רופט עס: יוגנט”.

יעקב וויסליץ האט געהערט צו דער־א־יוגנט, ווען ער האט מיט פופציק יאר צוריק געשטעלט זיינע ערשטע טריט צו דער יידישע בינע, ער האט געהערט צו אן אידעאליסטישער יוגנט, אן אומרואיקער, א זוכנ־דיקער, וואס איז געווען גייסטיק־יונג און דינאמיש; א יוגנט, וואס איז געטריבן געווארן פון אן אינערלעכן דראנג נישט צו פראקטישער תכלית־דיקייט און קאריעריזם, נאר צום העכערן תכלית פון אמת און יושר־זוכעריי; א יוגנט וואס האט געמאכט א געשיכטלעכן ראנדעווו מיט אידייען פון א שטורמישער עפאכע און זיך אויפגעהויבן צו די וואונדער־לעכסטע הויכן פון מסירת נפש פאר ליכטיקע אלמענטשלעכע אידעאלן, וועלכע האבן אזוי פיל צוגעזאגט און פארכישופט...

די יארן 1907—1914 האבן זיך (נאכן דורכפאל פון דער רוסישער רעוואלוציע) באזונדערס אויסגעטיילט מיט דעם גרויסן אויפשוואונג פון דער אנטשטייענדיקער, נאציאנאל־וועלטלעכער יידישער קולטור, וואס האט געזוכט א נייעם אויסדרוק פון יידישקייט און פון יידישער שעפע־רישקייט, א נייעם נוסח, אין וועלכן עס האבן געזוכט הארמאניש צו באהעפטן זיך דער נעכטן, היינט און מארגן.

*) געשריבן אין יאר 1963.

עס האט זיך אנגעהויבן פונאנדערבליען די א. ג. פרץ־תקופה, וואס האט אויסגעברייטערט די יידישע האריזאנטן, עפענענדיק נייע פערס־פעקטיוון פארן יידישן לעבן און שאפן דורך מאדערנער קולטור־שעפע־רישקייט: ווי ליטעראטור, קונסט, וויסנשאפט און טעאטער. דער נאמען י. ל. פרץ איז פארוואנדלט געווארן אין א צויבער־ווארט פאר דער יידישער פאלקסטימלעכער אינטעליגענץ, ארבעטערשאפט און א טייל פון דער שטודירנדיקער יוגנט, וועלכע האבן ארויפגעקוקט צו אים, ווי צו א מדריך און רבין.

יעדן טאג האט מען געקאנט זען אין זאקסישן גארטן אין ווארשע, בחורים און מיידלעך, וועלכע האבן געוווסט די צייט פון פרצעס שפאצירן אויף דער א. ג. „ליטעראַרישער אַלייע". נישט דרייסטע, פלעגן זיי נאכ־גיין אים מיט ליבשאפט און פארערונג, נישט האבנדיק קיין מוט אפצו־שטעלן און פרווון אנקניפן א שמועס.

צווישן די לעצטע איז אויך געווען א יונגער, שלאנקער בחור פון דער פראווינץ — יעקב ווייסליץ.

עס האט אים געצויגן צו פרצן, ווענען ארויסטרעטונגען ער האט געהערט אויף פארלעזונגען און קעסטל־אוונטן. פרצעס קינסטלערישער פלי, זיין פלאמיקער פאטאס, די פאלקסטימלעכע ווארעמקייט האט פאר־כאפט, פארכישופט דעם יונגן בחור מיט די פארחלומטע אויגן. פרצעס ראמאנטיש־רעאליסטישע קולטור־פילאזאפיע, זיין באפליגלטע יידישקייט־וויזיע באהויכט מיט אוניווערסאלן הומאניזם, דער מיסטעריעזער פלאטער פון זיין קינסטלערישער פערזענלעכקייט, וואס איז געווען איינגעהילט נישט בלויז מיט דער אויסערלעכער פעלערינע, נאר אויך מיט אינער־לעכער, גייסטיקער אריסטאקראטישקייט, האט ביי דעם יונגן ווייסליץ (ווי ביי פיל אנדערע) ארויסגערופן טיפן פיעטעט און יראת הכבודיקע באוווּנדערונג, ווי עס וואלט אויף דער גאס זיך פלוצלונג באוויזן דער כהן־גדול פון בית־המקדש...

* * *

1912. אין ווארשעווער פילהארמאניע־זאל קומט פאר א גרויסע פאלקס־פארזאמלונג צו באהאנדלען דעם טרויעריקן מצב פון יידישן טעאטער. אויף דער טריבונע — די גייסטיקע עליטע פון דער יידישער קולטור. גערעדט האט י. ל. פרץ. ניין, נישט גערעדט האט ער, נאר געשליידערט זודיקע, צארנדיקע ווערטער אין פול־געפאקטן זאל קעגן דעם שונד־טעאטער, די „בינקע־פינקע" פיעסעס, וואס האבן ווי ווילד־גראז, זיך צעוואקסן אויף דער יידישער גאס. ער האט גערופן צו פאר־

ניכטן, ווי עבודה־זרה, אַט דעם שונד און אויפשטעלן אויף זיינע חורבות דעם בעסערן יידישן טעאַטער מיט אַ קינסטלערישן, ליטעראַרישן רעפּער־טואַר: „רופט זיך אָפּ נייע קאַדרן, קומט רעוואָלטירן און בויען!״ האָט געדונערט פּרץ.

אין דער פייערלעכער שטימונג, בעת אין זאַל האָבן נאָך געפּלאַטערט פּרצעס באַפליגלטע ווערטער, האָט דער יונגער ווייסליץ, ווי אַ שבועה געטאָן, צו פאַרבינדן זיין גורל מיט דער יידישער בינע. מיט אַלע פיבערן פון זיין נשמה האָט ער געוואָלט שפילן טעאַטער — און טאַקע פון בעסערן רעפּערטואַר. עס איז געוואָרן זיין חלום און לעבנס־ציל, אָבער דאָן אַן מעגלעכקייטן נאָך עס צו פאַרווירקלעכן...

דער בעסערער יידישער טעאַטער איז נאָך דאָן געווען הינטערוועגנס, און דער פּרוווו, וואָס פּרץ הירשביין האָט געמאַכט (1910—1908) איז נישט געלונגען. דאָס איינציקע, וואָס איז יאָ אין יענער צייט דערגרייכט געוואָרן איז געווען אַ דראַמאַטישער קרייז ביים „הזמיר״, אונטער דער אָנפירונג פון י. ל. פּרץ און דוד הערמאַן, צו אַט דער סטודיע האָט זיך ווייסליץ געוואָנדן.

דער „הזמיר״־קרייז איז געווען אַ במקום־טעאַטער, אַ שול אויס־צובילדן די קומענדיקע פּאָטענציעלע, פּראָפעסיאָנעלע אַקטיאָרן און אויך אַ לאַבאָראַטאָריע פאַר סצענישע עקספּערימענטן: פון זוכן אַ יידישן נוסח פאַר דער יידישער בינע. נישט צו שאַפן אַ טעאַטער אויף יידיש, נאָר אַ יידיש טעאַטער, וואָס זאָל אַרויסברענגען די יידישע דראַמע און דעם יידישן מענטש: אַ טעאַטער, וואָס זאָל פאַרקערפּערן די יידישע תנועה און רעיון, חלום און וואָר, דעם שבת־קודש, ווי דעם אינדערוואָכן.

אין „הזמיר״־סטודיע האָט ד״ר מוקדוני געלערנט טעאָריע פון טעאַטער: פּרץ — יידישע ליטעראַטור מיט אויסטייטשונגען פון דער יידישער דראַמע. יעדע לעקציע זיינע האָט באַצויבערט און געכישופט ווי אַ סעאַנס פון היפּנאָז. בעתן ריידן פלעגט ער מער סוגעסטירן ווי רעפּע־רירן, דורך אַ רמז, אַ זשעסט, אַ בליק, פלעגן אַרויסקומען דיכטערישע אָנונגען און שפּירונגען, דאָס אינטואיטיווע, וואָס לאָזט זיך מיט קיין ווערטער נישט באַצייכענען. ער פלעגט קענען דאָס גראָע באַשטראַלן מיט יומטובדיקער ליכטיקייט, מסביר זיין דאָס אימפּראָוויזירטע און דאָס מיסטישע פון טיפערן חסידישן רעיון.

פאַרן יונגן ווייסליץ האָט זיך געעפנט אַ נייע וועלט. פּרצעס פּאָעטי־שער אינטעלעקטואַליזם, אַרויסגעבראַכט אין אַ באַפליגלטער פאָרם, האָט אָנגעטראָפן ברענענדיק־באַגייסטערטע אויגן פון אַן אַודיטאָריע, וואָס האָט געפילט אַחריות פאַר דער קומענדיקער ראָל, וואָס זי האָט צו שפּילן אינעם יידישן לעבן בכלל און אויף דער בינע בפרט.

נישט נאָר צו פּרצן, נאָר אויך צום רעזשיסער דוד הערמאַן, האָבן זיך די שילער באַצויגן, ווי חסידים צום רבין. הערמאַן, אַ טיף־ראָמאַנטישע און קינסטלערישע פּערזענלעכקייט, איז געקומען צום טעאַטער פון דער חסידישער מיליע. פון דער סביבה האָט ער מיטגענומען זיין חסידישע התלהבות פאַר דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור און טעאַטער; זיין אומרו און בענקשאַפט, זיין חסידישע מיסטיק, ברען און אַראָמאַט האָבן געזוכט אַ סצענישן תיקון פון אויסלעבונג. זיין אַרבעט אין דראַמאַטישן „הזמיר"־קרייז איז געווען אַ תורה־לשמה, אַ צוגרייטונג צום מאָרגנדיקן יידישן טעאַטער, און פון זיינע תלמידים זענען טאַקע אַרויסגעקומען די שפּעטערדיקע גרויסע קינסטלער פון מאָסקווער קאַמער־טעאַטער, פון דער „ווילנער טרופּע" און אַנדערע יידישע בינעס.

אין דער סטודיע האָט דוד הערמאַן נישט געלערנט קיין פּאַרטיקע רעצעפּטן פון שפּילן טעאַטער, נאָר אַ לעבנס־וועג, אויף וועלכן מען דאַרף כסדר פּאַרשן און זוכן מיט אַ סך אויסדויער און בטחון. עס האָט זיך נישט געפּילט די אומגעדולדיקייט פון אַ יוגנט, וואָס וויל וואָס שנעלער שפּילן אויף דער בינע, נאָר אויסטראָגן און אַריינאָטעמען אין אייגן בלוט־און־פלייש ביז עס ווערט אַ צווייטע נאַטור, אַן אָרגאַנישער טייל פון אייגענעם וועזן.

גרויסע קינסטלער באַגעגענען זיך אויף אַ בשותפותדיקן באַרג. דאָס, וואָס אַלעקסאַנדער גראַנאַך דערציילט וועגן ריינהאַרטן, איז אַן אָפּ־שפּיגלונג פון דוד הערמאַנס רעזשי. ער האָט יעדע קלענסטע אידייע, געפיל, טאָן, און אויסדרוק באַטאַפּט און אויסגעפאָרשט, די קלענסטע באַוועגונג און זשעסט באַרעכנט, דערקלערט און איינגעשטעלט. אַלץ איז געווען אויסגעפּלאַנט — און ווי דאָס ווערק פון אַ פיינעם זייגערל — האָט ער יעדעס שרייפל, רעדל און פעדערל, באַטראַכט און געפּוצט. ווען ער האָט עס צוזאַמענגעשטעלט איז ערשט דאַן געוואָרן אַ שלימותדיקע זאַך פון איין גוס.

הערמאַן האָט געזוכט ביי זיינע שילער נישט בלויז פונקען פון טאַ־לאַנט (פון וועלכע ער זאָל קאָנען אויפבלאָזן אַ פלאַם), נאָר אויך אינטע־לעקטועלע באַנעמונג. ער האָט אויסגעברייטערט זייער וויסן פון קונסט און ליטעראַטור, און אויך אַנדערע אַספּעקטן, כדי דורך יאָרן און יאָרן פון לערנען, אויסצובעסערן און פּאַרפּולקאָמען זייערע נאַטירלעכע טאַ־לאַנטן. ער האָט געלערנט און איינגעפּלאַנצט אחריות ביים שפּילן, אַז פונקט, ווי דער בעל־תפילה דערפילט ביים דאַווענען די אַנוועזנהייט פון ארון־קודש, אַזוי דאַרף אויך דער אַרטיסט מיט אַ הייליקן ציטער זיך באַציִען צו זיין טעאַטער־עבודה. און דער וואָס איז צו דעם אומפעאיק, וועט קיינמאָל קיין קינסטלער נישט ווערן.

דוד הערמאַן האָט מיט אַ זעלטענעם חוש אַרויסגעשפּירט אַרטיס־טישע פונקען און בינע־פעאיקייטן. ער האָט פון די שילער אַ סך גע־פאָדערט. געלערנט זיי ליב צו האָבן קונסט אין זיך, אָבער נישט זיך אין קונסט. ער פלעגט צוגרייטן אינטימע אָוונטן, רעציטאַציעס און מוזיק־שפּילן, וועלכע פלעגן דעם אינדערוואָכן פאַרוואַנדלען אין יום־טובים. פון אַזעלכע אָוונטן פלעגן די תלמידים אַוועקגיין באַרוישטע און דערהויבענע. עס האָט פאַרשטאַרקט די התמדה צום לערנען און אַרבעטן איבער זיך.

גרויס איז געווען דער יום־טוב פון די אַרויסלאָזן: אַ סיום פון אַר־טיזם, פון פאַרמעסטונגען און דערגרייכונגען, פון אויסבילדן די אויסגע־טרוימטע קאַדרן אַרטיסטן פאַרן פּאָטענציעלן טעאַטער. אויפן זאַל די פני פון דער יידישער אינטעליגענץ: יידישע שרייבער און קינסטלער מיט פּרצן בראש. פייערלעכע רעדעס פון פּרעזידיום, און עס באַקומט אויך אַ וואָרט איינער פון די תלמידים.

דער גורל איז געפאַלן אויף ווייסליצן. זיין ערשטע רעדע פאַר אַזאַ עולם! די נישט דרייסטקייט, די אימותא־דציבורא רופט אַרויס אַ ציטער אין יעדן אבר, די ערשטע ווערטער אַ ביסל שטאַמלדיק, די קני בויגן זיך פון אינערלעכער אויפרעגונג, אָבער ביסלעכווייז קומט דאָס וואָרט אַרויס זיכערער, קלאָרער. ער רעדט וועגן דעם „וואָס די שול האָט אונדז גע־געבן", אַ ציל אין לעבן, אַ העכערן תכלית. ער רעדט מיט אַ הייסן אָטעם, די ווערטער ווערן פלאַמיקער. זיינע אויגן טרעפן זיך מיט דוד הערמאַנס, וועלכער האָט אינטואיטיוו דערשפּירט אין יונגן תלמיד אַ גייסטיקן יורש, אַ נאָכפאָלגער פון זיינע אידייען, רעזשי און קרעאַציעס. שוין דאַן האָבן זיך פאַרקניפּט די אומצעררייסבאַרע פעדים פון פּיעטעט און קעגנזייטיקער פאַרשטענדעניש פון תלמיד מיטן רבין, וואָס ווייסליץ טראָגט איבער אָקעאַנען און קאָנטינענטן...

אומפאַרגעסלעך זענען געווען די יום־טובדיקע אָוונטן אין וואַרשע־ווער „הזמיר", ווען נאָמבערג, אַש און נאָך אַנדערע, נאָך־דאַן יונגע שרייבער, פלעגן מאַכן אַ קרייז אַרום פּרצן און זינגען: „אונדזער רביניו" מיט דעם אמתן חסידישן ברען און פּרץ אַליין פלעגט אַז אויפגערוימטער אונטערברומען זיין באַליבט לידל „פרעגט די וועלט אַן אַלטע קשיא"... די אַלטע זענען געווען דאַן יונג אין גייסט און די יונגע האָבן געזען פאַר זיך אַ נייעם אויפגאַנג, אַ הערלעכן פרילינג, אויפשפּראַץ, רענעסאַנס, דער חלום פון אויסלייז, פון אַ נייעם דערהויבענעם יידישן לעבן. און דאַן איז אויסגעבראָכן דער גרויסער שטורעם — די ערשטע וועלט־מלחמה.

* * *

1915. פאַרברענטע יידישע שטעט און שטעטלעך דורך דער אָפּטרעטנדיקער רוסישער אַרמיי, מחנות וואַנדערנדיקע און שווער־געפּרוווטע היימלאָזע, שטראָמען אויף אַלע וועגן, קומען קיין וואַרשע און פּילן־אָן די בתי־מדרשים. אויפן גמינע־הויף, אויף גזשיבאָווסקע — האַרצרייסנדיקע בילדער פון אויסגעוואָרצלטע יידישע שטעטלעך. י. ל. פּרץ קוקט אַרויס פון זיין אַרבעטס־צימער אויפן יידישן עלנט, זיין האַרץ אָנגעזאַפּט מיטן גרויסן צער פון חורבן האַלט מער נישט אויס... גאַנץ פּוילן איז, דוכט זיך, דאָ אויף זיין גרויסער לויה! אַלע, אַלט און יונג, פּילן זיך אַבלים, פּילן דעם זין פון תנכישן פּסוק: „שר גדול נפל היום בישראל"...

אין אומענדלעכן לויה־צוג גייען אויך זיינע תלמידים פון „הזמיר"־קרייז, צווישן זיי — יעקב ווייסליץ. זינט דעם אַרויסלאָז האָט ער שוין פאַרזוכט דעם טעם פון שפּילן אויף דער בינע. צום ערשטן מאָל געזען די ראַמפּע־ליכט אין אַ סענסאַציאָנעלער פּיעסע וועגן **ביילים פּראָצעס.** די טעמע איז נאָך געווען אַ צאַפּלדיקע און די פאַרשטעלונג איז געגאַנגען מיט גרויס דערפאָלג במשך פון אַ קנאַפּן יאָר. עס איז נישט געווען קיין ליטעראַרישע, קינסטלערישע פּיעסע, אָבער די כאַראַקטעריזאַציע פון אַדוואָקאַט גרוזנבערג האָט דעם יונגן אַרטיסט געגעבן אַ מעגלעכקייט צו שפּילן אַ דראַמאַטישע ראָל, געשפּילט צוויי מאָל אַ טאָג און... געחלומט וועגן אַ בעסערן יידישן טעאַטער, און דאָ פּלוצים, אַ שווערע כמאַרע איבערן יידישן לעבן...

די דייטשע אָקופּאַציע איז באַגלייט געוואָרן מיט נויט און הונגער. מען הויבט אָן שמוגלען (צוליב פּקוח־נפש), אָבער דאָס דערפירט אין אַ סך פאַלן צו דעמאָראַליזאַציע, צו מאָראַלישער געפאַלנקייט ביי אַ ריי משפחות...

גלייכצייטיק האָט זיך איבער די יידישע שטעט און שטעטלעך אָנגעהויבן אַן אויפלעבונג אויפן קולטור־געביט. מען זוכט צו שטילן אַ גייסטיקן הונגער. גרינדעט מען ביבליאָטעקן, כאָרן, דראַמאַטישע קרייזן, עס ווערן איינגעאָרדנט לעקציעס און רעפעראַטן. מען זוכט זיך אויסצולעבן גייסטיק און אָפּט שטילט מען דערמיט אויך דעם פיזישן הונגער... עס באַקומט אַ רוח־חיים אויף דער גרויסער פּראָווינץ אַ נייע פאָרם פון יידישער געזעלשאַפטלעכקייט, אַ קולטורעלע, אַ וועלטלעך־נאַציאָנאַלע. ישיבה־בחורים און אַרבעטער, באַלעבאַטישע זין און טעכטער ווערן אַריינגעצויגן אין דעם נייעם שטראָם. די אוצרות פון דער יידישער ליטעראַטור, אירע פּראָבלעמען און גייסטיקע ראַנגלענישן, ווערן דער קנין פון באַנייטן יידישן לעבן. די פּראָווינץ קוקט אַרויף צו דער מעטראָפּאָליע — וואַרשע — מיט טיפער בענקשאַפט, מען שלינגט יעדעס וואָרט פון דער פּרעסע און פון די רעדנער, וואָס באַזוכן די שטעטלעך.

ווייסליץ האָט כסדר געזען פאַר זיך די מאַנענדיקע אויגן פון „רבין" — ווי אַ גייסטיקע צוואה צו די תלמידים זיינע, זיי זאָלן גיין אין פאָלק, אים אויפריכטן, און זייערע טאַלאַנטן שטעלן אין דינסט פונעם יידישן לעבן. ער האָט ווי אַ נדר געטאָן, מקיים צו זיין אָט די צוואה און ביי דער ערשטער מעגלעכקייט ארויספאָרן אויף דער פּראָווינץ און העלפן אויפ־ריכטן דאָס יידישע קולטור־לעבן.

„איך האָב זיך געלאָזט, — האָט ער שפּעטער געשריבן, — איבער שטעט און שטעטלעך אויפן אַקטיאָרישן וואַנדער־וועג מיטן טעאַטער־חלום און האָפענונג"...

ער פאָרט אַרום איבער דער פּראָווינץ, גרינדעט אַמאַטאָרן־קרייזן צו שפּילן יידיש טעאַטער. ער ווערט אַ וואַנדער־רעזשיסאָר און פירט אויף בעסערע ליטעראַרישע פּיעסעס אין קוטנע, וולאָצלאַוועק, מלאווע, און אין אַנדערע שטעט און שטעטלעך.

כדי צו וועקן אינטערעס און דראַנג פאַר דער יידישער דראַמאַטישער קונסט, באַגנוגנט ער זיך נישט בלויז מיט אַקטיאָרישער און רעזשיסע־רישער אַרבעט, נאָר ער האַלט אויך פּאָרטראַגן וועגן טעאַטער, גיט לעקציעס וועגן שרייבער און זייערע ווערק, ער רעציטירט לידער און פּאָעמעס און זאַמלט אַרום זיך אַ גרופּע ענטוזיאַסטן פאַרן טעאַטער און יידישער קולטור בכלל.

זייענדיק אַ שיינער, עלעגאַנטער יונגערמאַן, באַהעמיש אין דער קליי־דונג, באַנעמונג און האַלטונג, ציט ער צו אויך פון שיינעם מין, ביי וועמען ער אַנטדעקט אַ ניצוץ פון דראַמאַטישן טאַלאַנט, — אַלס ליבהאָבער פון טעאַטער.

אונדזער יוגנט האָט דאָן געזוכט שיינקייט, דערהויבנקייט. און די דראַמאַטישע אַמאַטאָרן־קרייזן, וועלכע זענען אויפגעגאַנגען איבער דער לענג און ברייט פון דער ליבער פּראָווינץ, האָבן דורך זייערע לייסטונגען געטראָגן ציגל צום בנין פון יידישן טעאַטער און דראַמאַטישער קונסט.

דער פונדאַמענט, וואָס איז געלייגט געוואָרן בימי פּרץ אין וואַרשע־ווער „הזמיר", האָט אָנגעהויבן, אין די יאָרן פון דער דייטשער אָקופּאַציע, צו באַקומען פיר ווענט און דאָן איז אויך געלייגט געוואָרן דער דאַך אויפן בנין—די גרינדונג פון דער „ווילנער טרופּע". איר אַנטשטייאונג אין 1916 האָט אַרויסגערופן טיפע פרייד ביי די אַלע נע־ונד אַקטיאָרן, וואָס האָבן געחלומט פון אַ סטאַבילן יידישן טעאַטער אויף אַ קינסטלערישן ניוואָ. עס איז אויך געוואָרן ווייסליצעס חלום בעת זיין אַרומוואַנדערן איבער די שטעט און שטעטלעך מיט רעציטאַציעס און טעאַטראַלע אינסצעני־זאַציעס.

אין 1919 איז זיין חלום רעאַליזירט געוואָרן. די „ווילנער טרופּע" איז אָנגעקומען קיין וואַרשע, ווייסליץ טרעט אַריין אין דער טרופּע און עס הויבט זיך אָן דאָן זיין אַרטיסטישע קאַריערע און קינסטלערישער אויפשטייג.

* * *

די „ווילנער" האָבן מיט אַ מאַגנעטיש קראַפט צוגעצויגן צו זיך טאַלאַנטפולע כוחות פון די רוסישע און פּוילישע דראַמאַטישע שולן.

פון אַ פּויליש־דראַמאַטישער שולע איז געקומען די בילד־שיינע מרים אָרלעסקאַ. זי איז שוין געשטאַנען אויפן שוועל פון מלוכה־געשטיצטן פּוילישן טעאַטער, וווּ עס האָט איר דערוואַרט רום און מאַטעריעלע זיכערקייט, און זי האָט דאָס אויסגעטוישט אויפן שווערן גורל פון יידישן טעאַטער. עס איז געווען קולטור־פרילינג אויף דער יידישער גאַס מיט אַזוי פיל זונשיין, הערלעכע האָפענונגען פון רענעסאַנס אויף אַלע געביטן פון גייסטיקן שאַפן.

די יונגע, באַגאַבטע שוישפּילער האָבן דערשפּירט זייער אינערלעכן, יידישן נשמה־ציטער. די ראַמפּע־ליכט פון דער יידישער בינע האָט זיך צונויפגעגאָסן מיט דער ליכט פון זייער אינערלעכן פייער, מיט זייער אידעאַליזם און התלהבות פאַרן שעפערישן יידישן וואָרט און דראַמאַטישער קונסט. צו דער קאַטעגאָריע האָט געהערט יעקב ווייסליץ.

זיין פּראָבע־ראָל אין דער „ווילנער טרופּע" איז געווען די דראַמאַטישע ראָל פון פּראָקאָפּאָוו אין קאָברינס „דאָרפס־יונג". ער האָט די דראַמאַטישע ראָל אויסגעשפּילט אַזוי, אַז די רעצענזענטן האָבן דאָן געשריבן, אַז די קרעאַציע איז געווען „אַ קלאַסישע פיגור פון אַן אַלטן רוסישן פּויערל". די גוטע פּרעסע, די אַפּלאַדיסמענטן פון פּובליקום האָבן נאַטירלעך געגעבן פליגל דעם יונגן שוישפּילער.

און דאָן זענען געקומען ראָלן אין אַנדערע פּיעסעס: אין אַסיפּ דימאָווס „שמע ישראל", אין אַנדרעיעווס „דער וואָס קריגט די פּעטש", אין זודערמאַנס „יאָהאַנס פייערן". אָבער דער ערשטער גרויסער דערפאָלג זיינער איז געווען אין דער ראָל פון דע־סילוויאַ אין גוטשקאָווס „אוריאַל אַקאָסטאַ". אין דער קרעאַציע האָט די רעזשי אַרויסבאַקומען פון אים דעם מאַקסימום אַרטיזם. ער האָט זיך אויסגעלערנט ליב צו האָבן די ראָל אין זיך און אַריינדרינגען אונטער דער הויט פון אַט דער געשטאַלט.

די רעזשי אין דער „ווילנער טרופּע" האָט דעם אַקטיאָר געשטעלט הויכע פאָדערונגען. דוד הערמאַן איז קיינמאָל נישט געוואָרן שעפעריש באַפרידיקט, תמיד נאָכגעפאָרשט, גענישטערט און געזוכט.

יעקב ווייסליץ אין דער ראָל פון „שיילאָק".

מען דערציילט פון א באַרימטן מאָלער, אַז קריטיקירנדיק איינמאָל אַן אַרבעט פון זיינעם א שילער אין א קונסט־שול, האָט ער א כאַפּ געטאָן א פּענדזל און א באַוועג געטאָן אויף דעם נישט פאַרענדיקטן לייוונט און מאָמענטאַל האָט דאָס בילד באַקומען לעבן. „קונסט, האָט ער א זאָג געטאָן צום שילער, ווערט שלימותדיק דורך דער לייכטסטער באַ־רירונג".

דאָס איז געווען דער דרך פון רעזשי ביי די „ווילנער": אַרויסצו־ברענגען, אויסצושפּילן די צאַרטסטע און דינסטע טענער פון דער דראַמאַ־טישער קונסט. יעדער קלאַנג פון טאָן, עקספּרעסיע, מימיק, געפיל און זשעסט האָט געמוזט זיין א פּולקאַמע. און ביים צוהערן זיך אויף די פּראָבעס, האָט מען געקאָנט זען, ווי יעדער איינדרוק און באַוועג שפּיגלט זיך אָפּ אויפן רעזשיסערס אויסדרוקספולן פּנים.

ער פלעגט מיט א זעלטענער קראַפט אילוסטרירן די עקספּרעסיע פון אַן אויסגעשריי, וואָס קאָן קלאָר מאַכן א געדאַנק, לעבעדיק מאַכן א געפיל; וואָס א קליינע האַנט־באַוועגונג קאָן אַרויסבאַקומען פון א פּשוטן זאָג; די באַדייטונג פון א קליינער פּויזע, דער אויסשפּיל פון א שטומער סצענע, און אויך וויזן ווי ער „שרויפט" אַרויף אָדער „שטילט" איין אין געוויסע שטעלן...

ווי א כעמיקאַליש פּאַפּיר פלעגט ער אַננעמען די באַאַרבונג און ענדערונג אין דער אַטמאָספער מיט די אַקטיוויטעטן אויף דער בינע, און פּונקט, ווי דער פידלער ציט אַז די סטרונעס פאַרן אַרויסטריט, כדי אַרויס־צוברענגען דעם עכטן, אמתדיקן טאָן, אַזוי האָט דוד הערמאַן געפאָדערט פון אַקטיאָר, ער זאָל פאַרן אַרויפגיין אויף דער בינע זיך באַפרייען פון טויזנט שקרים, ער זאָל קיינמאָל נישט אַריין אין טעאַטער מיט דער בלאַטע אויף די פיס, נאָר לאָזן דעם גראָען שטויב און די בלאָטע אויסנ־ווייניק...

ביי אַזאַ רעזשיסערישער דיסציפּלין איז פאַרשטענדלעך הלמאי עס איז אים שווער געווען פּאַרטיק צו ווערן מיט אַן אויפפירונג, און ווען עס האָט שוין מיט מזל דערזען די ראַמפּע־ליכט, האָט עס געמוזט האָבן א הויכן קינסטלערישן ניוואָ, אַן פּשרותדיקייט, מיט טריישאַפט צום בעסערן טעאַטער.

האָבן טאַקע די אויפפירונגען פון דער „ווילנער טרופּע" אַריינגע־בראַכט גייסטיקע דערהויבנקייט, טיפע איבערלעבונג, געווען — פאַרן פּובליקום און שוישפּילער. יעדע פּרעמיערע איז געווען א געשעעניש, א יום־טוב אינעם וואַכנדיקן לעבן. און אַוודאי זענען דאָס געווען די גרויסע

אויפפירונגען (פון בעסערן רעפּערטואַר), וועלכע האָבן זיך בשעתו, אָנגעהויבן מיט ש. אַנסקיס „דיבוק".

דוד הערמאַן האָט דעם גאַנצן טראַגיזם צווישן צוויי וועלטן — די גשמיותדיקע און די רוחניותדיקע: דאָס געלייטערטע פון דער חסידיש־מיסטישער וועלט, די וועלט פון לעגענדע, און די מיסטעריע פון אינעווייניקסטן מענטשלעכן געראַנגל — געגעבן אַ סצעניש תיקון.

די אויפפירונג האָט ער באַטראַכט, ווי אַ הייליקע עבודה, אין וועלכער עס האָט זיך צעפלאַמט דער ניצוץ פון זיין חסידישער נשמה. די מי און פּיעטעט, וואָס ער האָט אַריינגעגעבן ביים אינסצעניזירן, קענען נאָר אָפּשאַצן די מיטבאַטייליקטע שוישפּילער. האָט ער טאַקע וווּנדער באַוויזן אין איינרעזשיסירן סצענקעס אַז ווערטער, אַז שפּראַך, בלויז באַגענטע בליקן צווישן לאהן און חנן, אָדער מרים אַרלעסקאַס באַריר מיט אירע ליפּן די הייליקייטן (ביים אָפענעם ארון־קודש), האָבן געשאַפן אַ מאָנומענטאַל בילד.

הערמאַן האָט פיל אַכט געלייגט אויף דעם מינדסטן שטריך. מיט זיין שאַרפן אויג און עמפּינדלעכן אויער האָט ער אויפגעכאַפּט דעם דינסטן דיסאָנאַנס. ביים אַפּקלויב פון ראָלן, האָט ער אינטואיטיוו אַרויסגעפילט די פּאַסיקע אַקטיאָרן, וועלכע וועלן זיין בכוח אַריינצוּוואַקסן און זיך איינלעבן אין אַ כאַראַקטער־ראָל.

ער האָט יעקב ווייסליצן איבערגעגעבן די באַדייטנדיקע קרעאַציע פון מיראָפּאָלער צדיק, גלויבנדיק, אַז ער וועט זיין בכוח צו פאַרקערפּערן אַט די גייסטיקע גרויסקייט און גבורה פון מיראָפּאָלער צדיק, וועלכער שטעלט זיך אַליין אין דעם טראַגישן געראַנגל צווישן מענטש און העכערע כוחות. עס איז אַ ראָל פון אַ פּראַמעטעאוס־געשטאַלט אין אַ חסידיש־מיסטישן לבוש. אי דאָס לעבעדיקע תורה זאָגן, וואָס האָט אין זיך דעם הייסן אָטעם פון תורה שבעל־פה, אַרויסגענומען פונעם פאָלקסמויל, אי זיין צער און דורכדרינגונג מיט די ליידן און יסורים פון יחיד און כלל, פאָדערט אינטעלעקטועלן באַנעם און אַ סך נשמה; עס איז אַ ראָל, דורך וועלכער עס ווערט לעגענדע און פאָלקלאָר טראַנספאָרמירט אין אַ דראַמע פון טיפער סימבאָליק און סצענישער דערהויבנקייט.

נישט די אויסערלעכע מאַסקע, נאָר די אינערלעכע כאַראַקטעריזאַציע האָט אַרויסגעבראַכט די גרויסע אינדיווידועלע פּערזענלעכקייט, דעם אימאַזש פון דער הייליקער געשטאַלט.

אויף דער בינע רעדן, מיינט צייכענען זעבאַרע אימאַזשן: צו הערן — מיינט זען וועגן וואָס עס איז גערעדט געוואָרן. עס איז דער אַרויסרוף פון עמאָציע, איבערלעבונג און בילד.

די טיפע מעלאַדישקייט פון דעם חסידיש־מיסטישן טאָן אין „דיבוק", די וויבראַציע פון דעם יידישן נשמה־ציטער, די סובטעלע ניואַנסירונגען פון געפיל און דראַמאַטישער האַנדלונג קומען צום אויסדרוק אין דער כאַראַקטעריזאַציע.

אין דער ראָל פון מיראַפּאָלער צדיק האָט וויסליץ אַרויסגעבראַכט דעם לעבעדיקן גייסט פון דראַמאַטישן יידישן פאָלקלאָר, און פון דער קרעאַציע האָט זיך ממשיך געווען זיין טעאַטראַלע און קינסטלערישע אַנטוויקלונג.

אין דער „ווילנער טרופּע" אונטער דער רעזשי פון דוד הערמאַן, אברהם מאָרעווסקי און ד"ר וויכערט, באַקומט וויסליץ אַזעלכע קרוין־ראָלן ווי דער „בדחן" אין פּרצעס „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק", דאָס היילי שניידערל אין אַש'ס „קידוש השם", דער מהר"ל אין לייוויקס „גולם", דער רבי ר' דן אין אַנסקיס „טאָג און נאַכט", אליקום אין „יידן־שטאָט" פון אהרן צייטלין, — נאָר אַנצורופן עטלעכע פון זיינע קרוין־ראָלן.

ווי מיר וויסן ליגט די מאַגישע קראַפט פון טעאַטער אין די הענט פון דראַמאַטורג, רעזשי און אַקטיאָר. די פּיעסע וואָס איז צוערשט אויסגעטראַכט געוואָרן אין דער פאַנטאַזיע פון דיכטער, מוז שפּעטער באַקומען אַ תיקון אין דעם לעבעדיקן אַקטיאָר. די פּיעסע גופא איז אַ כלי, וואָס טאָר נישט זיין אין גאַנצן פול. עס מוז בלייבן פּלאַץ פאַר דעם שטאַת פון רעזשיסאָר און אַקטיאָר, וועלכע ברענגען אַריין אין דער ראָל טאַלאַנט, וויסן און אויפפּאַסונג.

אין „בדחן" האָט וויסליץ אַרויסגעבראַכט דאָס פייערדיקע, יושרדיקע און טראַגיש־גלויביקע וואָרט פון פּרצן אין דער כהנישער עבודה פון אויפמונטערן געפאַלענע און הכנעהדיקע. ווי אַ שוישפּילער האָט ער געלאָזן דעם פּובליקום מיטשאַפּן אויפן זאַל, צו דערפילן, אַז אויך אין צווייפל קען ליגן אַ סטימול צו נייע געראַנגלען, צו שטאַרקייט פאַר נייע אַנשטרענגונגען און דערגרייכונגען.

די כאַראַקטעריזאַציע האָט אַנטשפּראָכן דעם אימאַזש און קאָמוניקירט צו די צושויער דעם אינערלעכן, לעבעדיקן גייסט פון גרויסן דיכטער, זיין צער און ראַנגלעניש צו וויטאַליזירן דאָס לעבן.

אין היייליקן שניידערל („קידוש השם") האָט זיך וויסליץ שטאַרק דערהויבן אין דער כאַראַקטעריזאַציע־ראָל. די קרעאַציע פון יידישן למד־וואָווניק אין יעדן יידישן דור, וואָס זינגט אויס דעם עפּאָס פון יידישן קידוש השם פאַר אַ הויכער אידעע, איז געקומען צום אויסדרוק אין יעדער באַוועגונג און טאָן.

מיט אינערלעכע פיינקייטן האָט ווייסליץ געשטאַלטיקט די וווּנדער־לעכע פשטות, צאַרטקייט און ליבלעכקייט פון הייליקן שניידערל — אַ שלימותדיקע, קינסטלערישע קרעאַציע, וואָס האָט אַרויסגערופן די רוישיק־סטע אוואַציעס פון פּובליקום און אויך באַגייסטערונג ביי די רעצענזענטן.

טעאַטער־קריטיקער האָבן דאַן באַצייכנט ווייסליצן אַלס די נשמה־יתירה פון דער „ווילנער טרופּע", דעם אינטעליגענטן יידישן אַקטיאָר, וועל־כער באַזיצט אין זיך דעם כוח אַריינצוגעבן לעבן און עכטן געפיל אינעם וואָרט.

אַ עכטע דראַמע, איז ליטעראַטור אין דריי דימענסיעס. אַ ליטע־ראַטור, וואָס גייט, קען בטבע נישט טראָגן אויף זיך אַ צו־שווערע משא. אָבער אַ יידיש־ליטעראַרישע דראַמע פון לייוויקן איז אָנגעלאָדן מיט טיפע אידייען, וואָס זענען מיט אַזאַ שפּעדיקייט פאַרקערפּערט אין „גולם".

ווייסליץ האָט אין דער קרעאַציע פון מהר"ל פאַרקערפּערט די גרויסע חבלי־לידה פונעם קינסטלער, זיינע זעלבסט־פּייניקונגען אין פּראָצעס פון יצירה, אין דעם געראַנגל צווישן גייסט און חומר. דורך שיינע סקאַנדי־רונגען און דיסקרעטער באַהאַנדלונג פון וואָרט, אויסגעשפּילט אין לירישע, האַרציקע טענער, האָט ער געבראַכט צום אויסדרוק לייוויקס דיכטערישן וואָרט, אין וועלכן טאָן־באַפאַרבונג און אויסשפּיל האָבן אין זיך דעם כוח צו שאַפן אַן אינטעלעקטועלן און עמאָציאָנעלן עפעקט אויפן צושויער.

אַ קרוין־ראָל האָט ווייסליץ געהאַט אין דער דראַמאַטישער כאַראַק־טעריזאַציע פון קריניצער רבין ר' דן (אין אַנסקיס „טאָג און נאַכט"). דער קאָנפליקט צווישן אינסטינקט און גייסט; תאווה און הימלישע דבקות. דער שלאַנקער סלאַוו, וואָס ווערט פאַרבריענט אין קעגנזעצלעכע פייערן דורך דעם געראַנגל מיט דער סיטרא אחרא, דער געראַנגל צווישן צדיקס תעניתים און סגופים מיט זיין קאָזאַקישן בלוט, איז געשטאַלטיקט געוואָרן אין יעדער באַוועגונג פון קערפּער, אין די אינטאָנאַציעס פון וואָרט און אין שוויַיגן, וואָס נעמט אַרום די נישט־אויסגעדריקטע ווער־טער... ווייסליצעס עמפּינדלעכקייט אין דער שטופּע פון אונטערשטרייכן, פון באַווירקן דורך אימאַזש, עמאָציע און זכרון, האָט געגעבן קוואַלי־טאַטיווע וואָג דער קרעאַציע. דעם אַקטיאָרס לעבעדיקע כאַראַקטעריזאַציע האָט באַוויזן פייער און טעמפּעראַמענט מיט די געהעריקע שאַטירונגען.

אונטער דער רעזשי פון ווייסליצן איז אין דער „ווילנער טרופּע" אויפגעפירט געוואָרן אָסיפּ דימאָווס „דער זינגער פון זיין טרויער", אַ פּיעסע, וואָס פאַרמאָגט אַ סך שפּיל־מעגלעכקייטן פון אַ פאָלקסטימלעכן ספּעקטאַקל. דער רעזשיסער האָט אויסגענוצט געלונגענע דראַמאַטישע עפעקטן פון דער סצענישער קאָנסטרוקציע, שאַפנדיק אַ שלימותדיקן צו־

זאמענשפיל פון פיין־געצייכנטע געשטאלטן, וועלכע אונטערשטרייכן דעם אמת פון פאנטאזיע, אין וועלכער עס ווילט זיך גלויבן און לעבן...

ווען עס איז געשטעלט געווארן בערגעלסאנס „ברויט מיל״ האט וויסליץ באקומען די שווערע ראל פון „טויבן״. ער האט אויך געשפילט די הויפט־ראל אין יודזשין אנייעלס „דאס שווארצע געטא״ און דעם רבין ר׳ דודל אין „הערשעלע אסטראפאלער״, (ווו עס קומט צום אויס־דרוק די ראנגלענישן צווישן אינערלעכן אמת און אויסערלעכן שקר).

מיט גרויס דערפאלג האט ער געשפילט **שימעלע סאראקער** אין דעם „גרויסן געווינס״ און ארויסגעבראכט אין סובטעלע טענער די פרייד פון פאנטאזיע און דעם טרויער פון דלות...

דער אקטיאר איז ביים שפילן צעטיילט אויף צוויי: אויף דער בינע לעבט ער, לאכט און וויינט און ביים וויינען און לאכן אבסערווירט ער זיינע פערזענלעכע טרערן און פרייד. אין דער באלאנסירונג צווישן לעבן און שפיל — שאפט זיך די קונסט, די טאפל־עקזיסטענץ פון קינסטלער.

דעם אקטיארס טאלאנט צו שאפן לעבן אין א ראל, ווערט אויס־געפורעמט שטופנווייז, און ס׳איז שטארק אפהענגיק פון אינטאנאציע, דערפארונג, וויסן און געשמאק — און טאקע טאלאנט! ער נעמט זיין חלום פון א כאראקטער־ראל און דורך ווארט, באוועגונגען און עמאציא־נעלן כוח, רעאליזירט דורך זיין אונטערבאוווסטזיין און קאנטראלירט דורך זיין אינטעליגענץ, שאפט ער אן אומשטערבלעכן מאנומענט פון איבער־לעבונגען און ליידנשאפטן, פון ליבע און האס, פון שרעק און צארן... געפילן, מחשבות, פאנטאזיע און חלום גיבן אריין לעבן אין ווערטער, פולקייט אין לעבעדיקע קלאנגען.

דער נסיון איז שווערער נאך דערמיט, וואס פראזן איבערגעחזרט אזוי פיל מאל אויף פראבן, אדער אין פיל פארשטעלונגען, קאנען ווערן מעכאניש, די לעבעדיקע נשמה קען דורך דעם ווערן אויסגעוועבט — א ליידיקער קלאנג פונעם ווארט.

דער אקטיאר מוז דעריבער ביי יעדן אויפטריט זיך אליין באנייען, אויפסנייען זיך פארטיפן אין די קרעאציעס, עס זאל זיך אנצינדן דאס אינערלעכע פייערל, די געפילן און איבערלעבונגען, פון וועלכע עס איז אזוי אפהענגיק די קינסטלערישע וויטאליטעט.

אין דער „ווילנער טרופע״ האט מען שטארק אכט געלייגט אויף די דערמאנטע עלעמענטן. א פיעסע איז שטודירט געווארן, ווי א גאנצע זאך און אזוי אויך די ארגאנזשירונגען און אריינפאסונגען פון פארשידענע טיילן אין א הארמאנישער גאנצקייט. דער אקטיאר האט זיך דורך און דורך

יעקב ווייסליץ אַלס „שימעלע סאָראָקער"
אין „200,000" שלום עליכמס.

אנאליזירט, זיך געפילט ווי א לעבעדיקער אין זיין גאנצער ראל. זיינע באוועגונגען, זשעסטן, ווערטער, מחשבות, געפילן און האנדלונג האבן אויף א פרעציזירטן אופן געמוזט זיין אין דער געהעריקער פערספעקטיוו. דער איינפאכסטער אריינקום און ארויסגיין פון דער בינע, ארויסצוזאגן א פראזע, א האנדלונג דורכצופירן — דאס אלץ האט געמוזט זיין אויף דעם הארמאנישסטן אופן אויסגערעכנט און פרעציז דורכגעפירט.

דאס איז געווען נוסח „ווילנער טרופע", פון וועלכער ווייסליץ האט זיך קיינמאל גייסטיק נישט צעשיידט (אפילו נאכן אויפלעזן דעם אנ־סאמבל, וואס איז געשען אין 1935).

נאכן אויפלעזן זיך (צוליבן עקאנאמישן קריזיס) פון דער „ווילנער טרופע", וואגלט ארום די יידישע טעאטער־קונסט איבער דער וועלט. יעקב ווייסליץ מאכט דאן א טורנע איבער די יידישע ישובים אין אייראפע, אויפטרעטנדיק אין בריסל, אנטווערפן, לאנדאן, קאפענהאגן, וויו. ער באזוכט אויך האלאנד און יוגאסלאוויע און ברענגט אריין א גייסטיקע אויפלעבונג אין די פארווארפענע יידישע ווינקלען.

נאך א דערפאלגרייכן אייראפעאישן טורנע, לאזט זיך יעקב ווייסליץ אוועק איבער אקעאנען און קאנטינענטן, ווי א קול־מבשר פון יידישן טעאטער און קינסטלערישן יידישן ווארט. ער גיט טעאטער־אויפפירונגען און ווארט־קאנצערטן אין דרום־אפריקע און דרום־אמעריקע (נאכן קריג אויך אין צפון־אמעריקע, קאנאדע און ישראל). זיינע אויפטריטן פאר־וואנדלען זיך אין יום־טובים פאר די פאלקסטימלעכע יידן און דאס קומט צום אויסדרוק אין די ענטוזיאסטישע ארטיקלען אין דער ארטיקער יידישער פרעסע. אויך די נישט־יידישע פרעסע גיט אפ פלאץ מיט ווארעמע אפרופן וועגן די סצענישע אויפפירונגען און וועגן ווייסליצעס שפילן בפרט.

אנהויב 1938 קומט ווייסליץ אן קיין אויסטראליע. מיר פערזענלעך איז אויסגעקומען מיטצולעבן דעם באגייסטערטן אופן, ווי דאס יידישע מעלבורן האט אויפגענומען און באגריסט יעקב ווייסליצן.

אין דעם פארווארפענעם ווינקל פון דער גרויסער יידישער וועלט, האט ווייסליצעס אנקום באדייט א קולטור־געשעעניש פון גאר א הויכער מדרגה. שוין דער קבלת־פנים גופא איז פארוואנדלט געווארן אין אן אימפאזאנטער מאניפעסטאציע פאר דער יידישער קולטור און יידישן טעאטער. נאכער, זיין ערשטער ווארט־קאנצערט, אין וועלכן ווייסליץ האט מיט זיין לירישער רעציטאציע־קונסט און דראמאטישן אויסשפיל באגייסטערט און מיטגעריסן דעם עולם. די פרעסע האט דאן געשריבן:
— „פאר דעם יידישן עולם איז זיין אויפטריט ממש געווען א רעוועל־

לאַציע. דאָס ערשטע מאָל איז דאָ פּאָר אונדז געשטאַנען אַ גרויסער יידישער אַרטיסט, וואָס האָט אין דער פולסטער מאָס רעפּרעזענטירט מיט זיך די מאָדערנע יידישע דראַמאַטישע קונסט". דער זעלבער רעצענזענט (פּ. גאָלדהאַר ע"ה) האָט ווייסליצעס אויפפירונג פון „די געלע לאַטע" באַצייכנט, ווי „אַ ווענד־פּונקט אין דער אנטוויקלונג פון הינן יידישן טעאַטער".

כדאי דאָ צו דערמאַנען אַז פאַר ווייסליצעס אַנקומען קיין מעלבורן איז הי געפירט געוואָרן אַ טעאַטער־טעטיקייט פון אומדערמידלעכן אַקטיאָר יאַנקל גינטער ע"ה, וועלכער האָט צעאַקערט דעם האַרטנעקיקן אויסטראַליער באָדן און געשאַפן אַ ליבהאָבער־קרייז, וואָס האָט פיל מי אָפּגעגעבן צו שפּילן יידיש טעאַטער. עס זענען אויך געווען אויפטריטן פון שרה און נתן גינטער. עס איז שוין אויך געווען דאָ אברהם ברייזבלאַט. די אימיגראַציע האָט געבראַכט צו די ברעגעס עטלעכע טאַלאַנטירטע אַמאַטאָרן — אַ דאַנקבאַר מאַטעריאַל פאַר אַ גוטן רעזשיסער.

יעקב ווייסליץ האָט נאָכגעפאָרשט, געזוכט אין יעדן ווינקעלע, ווו עס האָט נאָר ערגעץ זיך פאַרוואַלגערט אַ ניצוץ טאַלאַנט און צוזאַמען מיטן טעאַטער־קרייז געשאַפן אַן אַנסאַמבל פאַר קינסטלערישע אויפפירונגען, וואָס זאָלן זיין געטריי דעם נוסח „ווילנער־טרופּע".

נאָך די דערפאָלגרייכע וואָרט־קאָנצערטן האָט ווייסליץ געגעבן אַ הערלעכע י. ל. פּרץ־פאָרשטעלונג צום יאָרצייט פון גרויסן דיכטער. ער האָט אויפגעפירט שלום עליכמס „200.000", וואָס איז געווען אַן אומפאַרגעסלעכער, דערהויבענער יום־טוב פאַרן יידישן עולם. נאָכער דעם „דיבוק", וואָס האָט אויסגעזען ממש אומגלויבלעך, אַז דאָס האָט געקאָנט אויפגעפירט ווערן אין אויסטראַליע.

אין די היגע באַדינגונגען, האָט דאָן ווייסליץ וווּנדער באַוויזן. אַ גרויסער שטאָטישער, „פּרינצעס"־טעאַטער איז אויסגעפילט געוואָרן מיט אַ יידישן עולם צו זען דעם „דיבוק".

אין אַ קלענערן פאַרנעם האָט זיך דער זעלבער „נס" איבערגעחזרט אין סידנעי, ווו דער אומדערמידלעכער ווייסליץ האָט מיט עקשנות און אויסדויער ממש געמוזט דורכהאַקן אַ וואַנט... אין פאַרלויף פון זיינע ערשטע צען מאָנאַטן אין אויסטראַליע האָט ווייסליץ געהאַט 37 אויפטריטן אין מעלבורן און אין סידנעי — אַ קאָלאָסאַלע דערגרייכונג אין אַ ישוב וואָס איז געווען אַזוי קליין. (כמעט אַ העלפט פון דער היינטיקער צאָל).

נאָך די אויפטריטן איז ווייסליץ אַ פּאָר מאָל אַוועק איבער דער יידישער וועלט. ער האָט אויפגעשטעלט זיינע טעאַטער־געצעלטן אין

קאַנאַדע, דרום־אַמעריקע און ישראל און צוריקגעקומען קיין אויסטראַליע, וווּ ער האָט שוין געטראָפן וווינען די קינסטלעריז רחל האַלצער און צוזאַמען מיט איר אויפגעפירט אַ רייע פּיעסעס פון יידישן און איירא־פּעאישן רעפּערטואַר. שפּעטער איז פון די לאַנגערן געקומען זיין טאָכטער מילאַ ווייסליץ און דער איידעם משה פּאַטאַשינסקי און צוזאַמען מיט זיי איז ווייסליץ אויפגעטראָטן אין אייניקע פאַרשטעלונגען.

אויב ציפערן קאָנען געבן אַ שטיקל באַגריף פון טעאַטראַלע דערגרייכונגען, וועט גענוג זיין צו זאָגן, אַז ביז 1953 זענען דאָ אויפגעפירט געוואָרן 79 פאַרשטעלונגען, 47 וואָרט־קאָנצערטן, 25 ליטעראַרישע אָוונטן און 39 פאָרטראַגן. (און ווייסליצעס אַ פאָרטראַג האָט באַדייט אינהאַלט און עלעגאַנץ פון פאָרם, וואָס איז געווען אויף דער גרענעץ פון אַ וואָרט־קאָנצערט). אין רעציטירן ווי אין פאָרטראַג, האָט ער געבראַכט צום אויסדרוק די פּערל פון דער איירא־פּעאישער און יידישער ליטעראַטור (אַנהויבנדיק פון „זיידן" מענדעלע ביז זיין אוראייניקל חיים גראַדע).

אין די לעצטע 10 יאָר האָט ווייסליץ אויפגעפירט פיל נייע פּיעסעס (אַ ריי צוזאַמען מיט רחל האַלצער. וועגן איר גופא — ביי אַן אַנדער געלעגנהייט). איך וועל דאָ נאָר אָנרופן אייניקע פון די נייע אויפפירונגען:

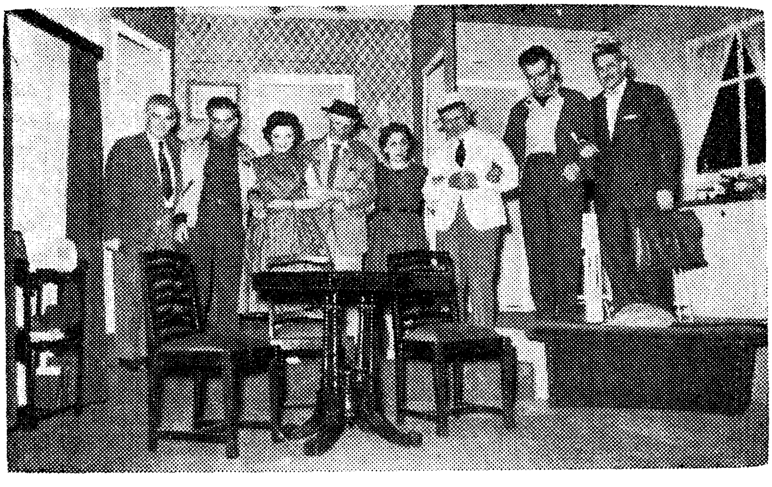

אַנטיילנעמער אין דער אויפפירונג „די הילצערנע שיסל", רעזשיסירט דורך יעקב ווייסליץ אין 1958.

(פון ל. צו ר.): יאַשאַ שער, שיע טיגעל, חיהלע שטאַרד, יעקב ווייסליץ, רחל לעוויטאַ, ישראל ראַטמאַן, יעקב לעווין, שמעון קינג.

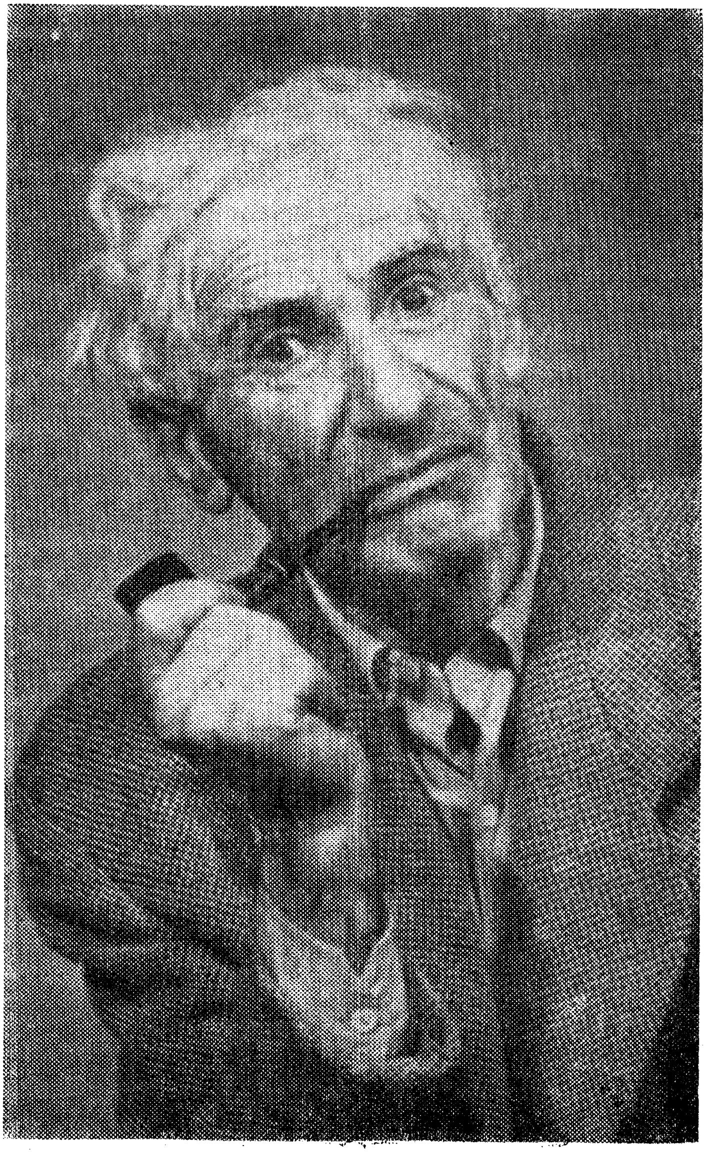

יעקב ווייסליץ אַלס „יואל שוואַרץ" אין די „הילצערנע שיסל".

„דער פאעט איז בלינד געווארן", „אונדזער ערד", „הערשעלע אסטראָ־פאָליער", „קידוש השם", „די גרעפין פון פּאָלאַץ", „בית הילל", „די הילצערנע שיסל", „דער טויט פון א סעילסמען", „בעק־לעין צענטער" און אנדערע.

אין די אויפפירונגען האט וויסליץ זיך באמיט מיט אלע כוחות אפצוהיטן די רומפולע פארגאנגענהייט זיינע. (און די טראדיציעס פון דער „ווילנער טרופע"). ער האט ווי געהעריק אפגעשאצט די קולטור־באדייטונג פון טעאטער, ווי אן איינפלוסרייכער און פאפולערער פאקטאר, וואס קאן עפענען פארן ברייטן עולם דעם קוואל פון קינסטלערישן גענוס, עסטעטישער באפרידיקונג און עטישער דערהויבונג.

וויסליץ ווי אן אידעאיש־געזעלשאפטלעכער מענטש (פון זיינע יינגסטע יארן אין „בונד"), האט דורך זיין טעאטראלער עבודה געטריי געדינט דער מאדערנער יידישער קולטור. (אין די לעצטע יארן האט ער דאס אויך געטאן אלס פארוואלטער און לערער פון דער היגער שלום־עליכם־שול, וואס איז א באזונדערע טעמע).

* * *

דער גורל האט געוואלט, ער זאל אויפשטעלן אין די לעצטע פאר צענדליק יאר זיין טעאטער־געצעלט אין אויסטראליע, וו ער האט — אלס רעזשיסער, אקטיאר, רעציטאטאר און ווארט־קינסטלער — מיט אלע זיינע כוחות געדינט דער יידישער קולטור און דעם טעאטער.

ווען עס וועט געשריבן ווערן די געשיכטע פון דעם היגן יידישן ישוב, פון זיין קולטור־לעבן אין די לעצטע עטלעכע צענדליק יאר, וועט א גאר חשובן ארט פארנעמען דער יידישער טעאטער, ווי אן איינפלוסרייכער, פאפולערער קולטור־פאקטאר, וואס האט געעפנט פארן ברייטסטן יידישן עולם דעם קוואל פון טעאטראלן גענוס און פון עסטעטישער באפרידיקונג.

אין אט דער געשיכטע פון יידישן טעאטער אין אויסטראליע וועט פארנעמען א צענטראלן ארט יעקב וויסליץ.

זיינע אויפטוען און פארדינסטן פארן יידישן טעאטער און יידישער קולטור אין אויסטראליע און מחוץ — זיינע טעאטער־געצעלטן און זיין בינע איז דאך אין לויף פון א האלב יארהונדערט געווען כמעט די גאנצע יידישע וועלט — מאנען ביי אונדז א גרויסן חוב, צו פאראייביקן אויף א שיינעם, ווירדיקן אופן זיין נאמען דורך אויפשטעלן אין מעלבורן א בכבודיקן יידישן טעאטער־בנין און אים אנרופן אויפן נאמען פון יעקב וויסליץ.

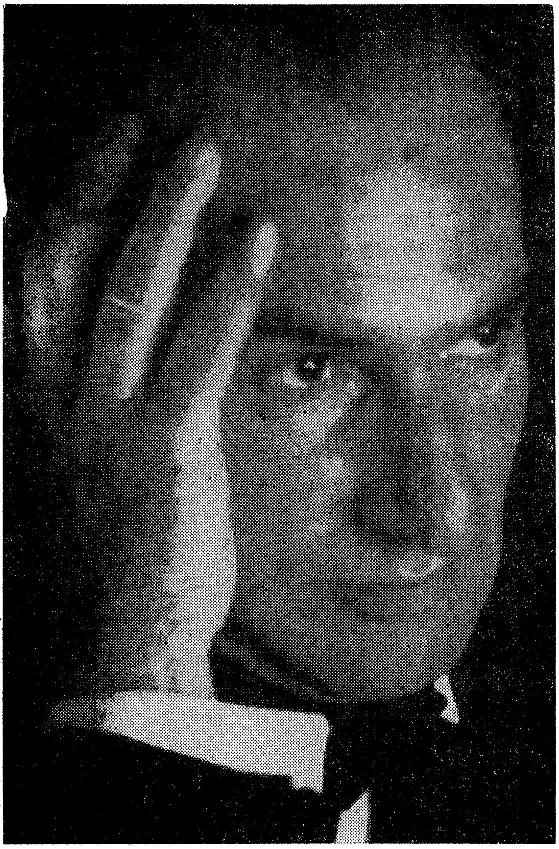

יעקב ווייסליץ איז נפטר געוואָרן אין מעלבורן
דעם 24טן אויגוסט 1966

הערש מינץ

יידן־פיאָנערן אין ווירטשאַפטלעכן לעבן פון אויסטראַליע

דער בייטראַג פון די יידן צום ווירטשאַפטלעכן לעבן פון דער פריסטער אויסטראַליע איז געווען אַ באַדייטנדיקער.

אין איינקלאַנג מיטן גאַנג פון דער גאַנצער אַנטוויקלונג פון אויסט־ראַליע, וואָס איז מלכתחילה באַזעצט געוואָרן דורך ענגלישע פאַרשיקטע פאַרברעכער און שפּעטער דורך בריטישע אימיגראַנטן, איז אויך דער יידישער בייטראַג צום ווירטשאַפטלעכן לעבן פון לאַנד געמאַכט געוואָרן דורך ענגלישע יידן. דאָן זענען געווען פּראָמינענט די מאָנטעפיאָרעס, די ראָטשילדס דורך זייערע פינאַנסיעלע און האַנדלס־פאַרשטייער, די לייוויס און אַנדערע אַנגעזעענע ענגליש־יידישע פאַמיליעס.

אַ טייל פון די פאַמיליעס, ווי די מאָנטעפיאָרעס, זענען געווען פאַר־בונדן מיט דעם אורשפּרונג פון דרום־אויסטראַליע אַלס גרינדער פון דעם שטאַט ווי אויך פון אַנדערע שטאַטן, ווי וויקטאָריע און ניי־זיד־וויילס. זייער טעטיקייט האָט אויך דערגרייכט צו ניי־זעלאַנד אין די ערשטע יאָרן, ווען דאָס לאַנד איז באַזעצט געוואָרן דורך די ענגלענדער. דזשאָזעף סאָלאָמאָן, איינער פון די ערשטע קאָלאָניסטן אין „וואַן־דימענס־לאַנד" — די איצטיקע טאַסמאַניע, איז געווען צוזאַמען מיט דזשאָן בעטמען — אַ מיטגרינדער פון „פּאָרט־פיליפּ", וואָס איז איצט באַקאַנט אַלס וויק־טאָריע. סאָלאָמאָן האָט געקויפט אין וויקטאָריע די ערשטע שטחים לאַנד פאַר שאָף־צוכט און אַנדערע האַנדלס־אונטערנעמונגען.

איינער פון די ערשטע פּיאָנערן, און כראָנאָלאָגיש דער ערשטער ייד אין ווירטשאַפטלעכן לעבן פון לאַנד, איז געווען דזשיימס (יעקב) לאַרא. אַ פאַרשיקטער קיין אויסטראַליע, איז ער אָנגעקומען מיטן צווייטן טראַנספּאָרט פאַרברעכער אויף דער שיף „סקאַרבאָראַ" דעם 28טן יוני 1790. אויב דזשיימס לאַראס יחוס איז נישט קיין געהויבענער, דאַרף מען אָבער געדענקען, אַז די ערשטע איינזידלער האָבן זיך ווערבירט פון פאַרשיקטע, און ווי מיר וועלן אָנווייזן שפּעטער, זענען אַ סך פון זיי נישט געווען קיין קרימינעלע פאַרברעכער, נאָר ריכטיקער געזאָגט — קרבנות פון אוממענטשלעכע, דראַקאָנישע געזעצן, וואָס האָבן געשטעמפּלט

אַלס פאַרברעכער די דעקלאַסירטע קליינבירגער און דעם לומפּן־פּראָלע־טאַריער אין דעם צייט־אָפּשניט פון דער אינדוסטריעלער רעוואָלוציע, ווי די תקופה ווערט אָנגערופן אין דער ווירטשאַפטלעכער אַנטוויקלונג פון ענגלאַנד אין סוף פון 18טן יאָרהונדערט.

בכדי צו באַקענען זיך מיט דעם הינטערגרונט פאַר דעם וויכטיקן בייטראָג פון די יידן־פּיאָנערן אין ווירטשאַפטלעכן לעבן פון לאַנד, איז געוווּנטשן, אַז דער לייענער זאָל זיך באַקענען מיטן היסטאָרישן און געאָגראַפישן איבערזיכט, ווי באַשריבן אין מיין אַרטיקל — „אויסטראַליע" אין ערשטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך.

דזשיימס (יעקב) לאַרא

איינע פון די קאָלירפולסטע געשטאַלטן אין לעבן פון דער דעמאָלט נאָך גאָר יונגער קאָלאָניע ניי־זיד־וויילס, וואָס האָט דאַן פאַרגעשטעלט מיט זיך גאַנץ אויסטראַליע, איז, אָן צווייפל, געווען דזשיימס לאַרא. גאָר ווייניק איז באַקאַנט געווען ביז לעצטנס וועגן לעבן פון דעם אַמעריקאַנער אָדער פראַנצויזישן ייד פון ספרדישן אָפּשטאַם, וועלכער האָט זיך באַזעצט אין ענגלאַנד אין מיטן 18טן יאָרהונדערט. (דער קאַפּיטל איז באַזירט אויף מאַטעריאַלן, וואָס זענען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין פאַרשידענע היסטאָרישע זשורנאַלן אין ענגלאַנד און אין אויסטראַליע, ווי אויך אין זשורנאַל פון דער יידישער היסטאָרישער געזעלשאַפט).

ד. לאַראס אורשפּרונג איז נאָך אַלץ איינגעהילט אין אַ סוד. עס איז אָבער פעסטגעשטעלט געוואָרן, אַז ער שטאַמט פון אַ יחוסדיקער יידישער משפחה פון שפּאַנישע מאַראַנען, וואָס האָט אַ סך בייגעטראָגן צו לומדות און רבנות, ווי אויך צום האַנדל און פינאַנסן.

די פאַמיליע לאַרא האָט געשטאַמט פון שפּאַניע. נאָך דעם גירוש ספרד האָט די משפחה אָנגענומען דעם פאַמיליע־נאָמען לאַרא אָדער דע־לאַרא, אַלס אַ צייכן פון דאַנקבאַרקייט צום שפּאַנישן פירשט מאַנריק־דע־לאַרא, וועלכער האָט געהאָלפן אין אָנהויב פון 16טן י.ה. אַ סך אנוסים זיך צוריקצוקערן צום יידישן גלויבן.

די ווייט־פאַרצווייגטע פאַמיליע האָט זיך באַזעצט אין האָלאַנד, פראַנקרייך, דייטשלאַנד און שפּעטער אין ענגלאַנד. אַזוי אַרום ווערט אָנגעגעבן אין „וואַלענטינס יידישער ענציקלאָפּעדיע", אַז הרב דוד הכהן לאַרא איז געבוירן געוואָרן אין ליסבאָן אָדער האַמבורג אין יאָר 1602. ער איז געווען אַ באַרימטער רב און דער חכם פון דער ספרדישער קהילה אין האַמבורג.

הרב לאַרא האָט פאַרפאַסט אַ תלמודישן לעקסיקאָן, וואָס איז נאָר טיילווייז געדרוקט געוואָרן. ער איז אויך געווען דער מחבר פון אַנדערע ספרים וועגן עטיק און מאָראַל. הרב לאַרא איז געשטאָרבן אין האַמבורג אין יאָר 1674.

די פאַמיליע לאַרא האָט אויך בייגעטראָגן צו מוזיק. דער ענגליש־יידישער מוזיקער איזידאָר דע לאַרא איז געבוירן געוואָרן אין לאָנדאָן אין יאָר 1858 און איז אין זיין צייט געווען באַרימט אַלס קאָמפּאָזיטאָר און דיריגענט.

אַנדערע מיטגלידער פון דער פאַמיליע לאַרא זענען געווען גוט באַקאַנט אין די פינאַנס־ און האַנדלס־קרייזן פון האָלאַנד, דייטשלאַנד און פראַנקרייך.

אַ טייל פון דער פראַנצויזישער משפחה לאַרא האָט זיך באַזעצט סוף פון 18טן י.ה. אין אַלזשיר, אין מאַראָקאָ, וווּ זיי זענען געווען טעטיק אין מסחר און אין אינדוסטריע.

עס איז נאָך ביז איצט נישט פעסטגעשטעלט געוואָרן ווו דזשיימס לאַרא איז געבוירן געוואָרן. עס איז אָבער קיין צווייפל נישט, אַז ער געווען אַ ייד און האָט געשטאַמט פון דער לאַרא־פאַמיליע אין פראַנקרייך. געוויסע היסטאָריקער שרייבן, אַז ער איז געבוירן אין 1749 אין מאַראָקאָ. קיין ענגלאַנד איז ער אָנגעקומען פון באַיאָן אין פראַנקרייך, אין סוף פון די זעכציקער יאָרן פון 18טן י.ה. קיין גרויס כבוד האָט ער די יידן אין ענגלאַנד נישט געבראַכט. אין אָקטאָבער 1787 איז ער געשטאַנען פאַר אַ געריכט אין לאָנדאָן אַלס באַשולדיקטער אין גנבענען אַ בעכער אין אַ רעסטאָראַן אין טישערינג קראָס. דער בעכער איז געווען ווערט, לויט דער אָנקלאַגע, פינף פונט. דער בעל־דבר האָט זיך אַליין פאַרטיי־דיקט פאַרן ריכטער, אַז ער, דער גנב, איז געווען זייער שיכור. דער ריכטער האָט דעם תירוץ נישט אָנגענומען און האָט געזאָגט דעם אָנגע־קלאָגטן, אַז אפילו זייענדיק שיכור וואָלט אַן אנשטענדיקער און ערלעכער מענטש נישט געגנבעט אַ בעכער און פאַררוקט אים אין קעשענע.

דזשיימס לאַרא איז פאַרמשפט געוואָרן לויט די האַרבע געזעצן פון יענער צייט אויף לעבנסלענגלעכע תפיסה. ווי עס איז שוין פריער דער־מאָנט געוואָרן, איז לאַרא פאַרשיקט געוואָרן קיין אויסטראַליע מיטן צווייטן טראַנספּאָרט פון פאַרברעכער. ער איז אָנגעקומען אין סידנעי אין 1790. דאָ איז פאָרגעקומען אַן איבערענדערונג אין לעבן פון דעם „איינמאָליקן פאַרברעכער". לאַרא האָט זיך זייער לייטיש אויפגעפירט אין פאַראַמאַטאַ, נעבן סידנעי, ווו ער האָט געדינט אַלס אַן אַרעסטאַנט. פון די באַריכטן פון דער טורמע אין פאַראַמאַטאַ דערוויסן מיר זיך, אַז אין סעפּטעמבער 1794 איז ער געוואָרן טיילווייז באַפרייט. אין דער

יורידישער שפּראַך פון יענער ציים האָט עס געהייסן, אַז ער איז געווען פון די ערשטע פאַרשיקטע, וואָס האָבן געקריגן אַ „קאָנדישאָנעל פּאַרדאָן". די פּראָקלאַמאַציע וועגן זיין טיילוויייזער באַפרייאונג האָט צווישן געגעבן, אַז ער איז באַגנעדיקט געוואָרן צוליב זיין „מוסטערהאַפטן אויפפירן זיך אַלס אַרעסטאַנט".

לאַרא האָט דעם זעלבן יאָר חתונה געהאַט מיט אַ קריסטלעכער פרוי, וואָס איז וואַרשיינלעך אויך געווען אַ „טיילוויייז באַפרייטע". זי האָט געהייסן סוזאַנאַ לאַנגפאָרד. לאַרא האָט באַלד נאָך דער חתונה אָנגעגעבן אַ ביטע מ'זאָל אים צוטיילן אַ שטיק לאַנד, בכדי ער זאָל זיך קענען באַזעצן אויפן לאַנד אַלס פאַרמער. זיין ביטע איז אָנגענומען געוואָרן נאָך אַ לאַנגן שקלאַ־וטריא, וואָס איז אָנגעגאַנגען גאַנצע 3 יאָר. מיר ווערן געוויער אַז אין מאַי 1797 האָט אים דער גובערנאַטאָר האַנטער צוגעטיילט אַ שטח פון 50 אַקערס לאַנד אין דעם דיסטריקט פון פּאַראַמאַטאַ. דאָס לאַנד איז אים צוגעטיילט געוואָרן מיטן באַדינג, אַז ער מוז זיך באַזעצן אויפן לאַנד און עס באַאַרבעטן לכל הפחות פינף יאָר און ער טאָר עס נישט פאַרקויפן פאַר דעם טערמין. אין פאַל ווען ער פירט נישט אויס די באַדינגונגען, וועט דאָס לאַנד צוגענומען ווערן פון אים.

לאַראס ענדגילטיקע באַפרייאונג איז פּראָקלאַמירט געוואָרן אין יאָר 1800. ד. לאַרא, דער באַפרייטער פאַרברעכער איז געוואָרן איינער פון די אָנגעזעענסטע בירגער אין פּאַראַמאַטאַ. ער איז באַפריינדעט געוואָרן מיט אַ ריי הויכע אָנגעשטעלטע אין דער אַדמיניסטראַציע פון דער קאָלאָניע, ווי אויך מיטן בארימטן דזשאָן מעקאַרטור, וואָס איז דאַן געווען אַ קאַפּיטאַן אין מיליטערישן גאַרניזאָן פון ניי־זיד־וויילס. קאַפּיטאַן מעקאַרטור האָט איינגעפירט די מערינאָ־שאָף אין אויסטראַליע און ווערט באַטראַכט אַלס דער „פאָטער" פון שאָף־צוכט און וואָל אין לאַנד.

לאַראס איינפלוסרייכע פריינט אין דער קאָלאָניע האָבן אים זיכער געהאָלפן אין קריגן די ערשטע דערלויבעניש צו האַנדלען מיט אַלקאָהאָל אין פּאַראַמאַטאַ. עס איז כדאי צו באַמערקן, אַז די דערלויבעניש האָט ער געקריגן צוזאַמען מיט אַן אַנדערן ייד דזשאָן העריס, אויך אַ באַפרייטער אַרעסטאַנט, וואָס איז געווען איינער פון די ערשטע פּאָליציאַנטן אין ניי־זיד־וויילס. צו דער געשיכטע פון העריס וועלן מיר זיך אומקערן ביי אַ צווייטער געלעגנהייט.

לאַרא האָט געבויט זיין האָטעל, אָדער ריכטיקער: זיין טראַקטיר, אין פּאַראַמאַטאַ, אויף אַ שטיק לאַנד, וואָס ער האָט באַקומען פון קאַפּיטאַן מעקאַרטור. ער איז אויך באַשטימט געוואָרן אין 1801 אַלס דער

צושטעלער פון תבואה פארן מיליטערישן גארניזאָן, ווי אויך פאַר דער רעגירונג אין נײַ־זיד־וויילס.

לאַרא איז געווען זייער פּאָפּולער און זייער אָנגענומען אין די רעגירונגס־קרייזן פון דער קאָלאָניע. ער איז געווען באַקאַנט אַלס דער „ערלעכער ייד" (דהע אָנעסט דזשו) און אויך אַלס דער „פּרינץ פון די סוחרים". אין יאָר 1809 האָט דער גובערנאַטאָר פּעטערסאָן געגעבן אים אַ „קריסמעס פּרעזענט" — 600 אַקער פּרוכטבאַרן לאַנד. לאַרא האָט אין דער זעלבער צייט אויסגעברייטערט זיינע האַנדלס־טעטיקייטן אין אַ ריי געביטן פון אימפּאָרט און עקספּאָרט און ער האָט דערוואָרבן גרויסע פאַרדינסטן אין עקאָנאָמישן לעבן אין דער קאָלאָניע. דאָס זענען געווען דריי יאָר — 1809־1811, ווען ער האָט דערגרייכט דעם שפּיץ פון זיין קאַריערע אַלס אַ פאַרדינסטפולער און זייער אָנגעזעענער סוחר מיט גרויס אנערקענונג סיי אין די מלוכה־קרייזן, סיי אין מיליטערישן גאַרניזאָן פון דער יונגער קאָלאָניע. זיין מזל אָבער האָט זיך אָפּגעקערט פון אים אין 1814 מיטן טויט פון זיין פרוי. אַ צווייטע אומגליקלעכע הייראַט מיט אַ יונגער שוישפּילערין און אַ ריי נישט־געלונגענע אונטער־נעמונגען האָבן געפירט צו זיין באַנקראָט. זיינע לעצטע יאָרן זענען געווען שווערע, פאַרביטערטע און אומגליקלעכע.

ד. לאַרא האָט אין די יאָרן פון גליק און אומגליק זיך שטענדיק געהאַלטן פאַר אַ ייד. ער איז געשטאָרבן דעם 11טן פעברואַר 1839, אין עלטער פון 90 יאָר. ער איז באַערדיקט געוואָרן אויפן ערשטן בית־עולם פון דער יידישער געמיינדע אין סידנעי, וואָס האָט זיך געפונען אין דעוואָנשייער גאַס.

אַזוי פאַלט דער פאָרהאַנג אויפן לעבן פון ערשטן ייד־פּיאָנער, דזשיימס לאַרא. זיין קאַלירפול לעבן האָט באמת געהאַט די שפּאַנונג פון אַ דראַמע. אַ ייד, וואָס האָט אַריינגעשריבן אַ וויכטיקן קאַפּיטל אין דער פריסטער געשיכטע פון אויסטראַליע. זאָל דאָ געזאָגט ווערן צו זיין זכות, אַז געקומען, אָדער ריכטיקער: פאַרשיקט געוואָרן, איז ד. לאַרא קיין אויסטראַליע דורך צוואַנג, אָבער אדאַנק זיין אייגענעם רצון, זיין גוטן ווילן, האָט ער זיך רעהאַביליטירט, זיך ריינגעוואַשן און איז געוואָרן אַן אָנגעזעענער און חשובער בירגער אין לאַנד. די מאָנטע־פיאָרעס דאַקעגן זענען מלכתחילה געקומען פרייוויליק, אַלס מיטגלידער פון אַ בכבודיקער און רומפולער יידישער פאַמיליע, מיט גרויסע פאַר־דינסטן אין דער געשיכטע פון ענגלאַנד און אויסטראַליע.

אויספירלעכער וועגן דער אינטערעסאַנטער געשיכטע פון דער פאַ־מיליע מאָנטעפיאָרע רעקאָמענדיר איך דעם לייענער צו באַקענען זיך

מיט מיין אַרטיקל „צוויי יידישע קהילות", געדרוקט אין צווייטן אויסט־ראַליש־יידישן אַלמאַנאַך, זייטן 70־76.

יידן־פּיאָנערן אין דרום־אויסטראַליע

אין דרום־אויסטראַליע, ווו די מאָנטעפיאָרעס זענען געווען אַזוי טעטיק אויף אַלע געביטן פון ווירטשאַפטלעכן לעבן, האָט זיך אויך אָנגעהויבן די גרויסע פאַרדינסטפולע פּיאָנערישע טעטיקייט פון יידן אין אַגריקולטור, בעיקר אין שאָף און וואָל־צוכט.

די דרום־אויסטראַלישע רעגירונג האָט לאַנגע יאָרן פאַרוואַלטעט מיט צפון־ און צענטראַל־אויסטראַליע. די נאָענטע געאָגראַפישע שכנות פון דרום־אויסטראַליע מיט די גרויסע טיילן פון קאָנטינענט, האָבן איך מלכתחילה פאַרבונדן מיט זיי אין אַ ריי אַדמיניסטראַטיווע און עקאָנאָ־מישע פונקציעס. פון דעם שטאַט האָבן זיך דעריבער אָנגעהויבן די ערשטע אונטערנעמערישע טעטיקייטן אין אַנטוויקלען די גרויסע שטחים פון אויסטראַליע, וואָס פאַרנעמען קרוב צו 40% פון דער גאַנצער טע־ריטאָריע. אַ היפּשער טייל פון לאַנד איז נישט געאייגנט פאַר אַגריקולטור, צוליב דעם מאַנגל פון וואַסער. דאָ קענען מיר אָבער זאָגן, אַז „די רפואה איז אָנגעגרייט געוואָרן פאַר דער מכה". עס האָט זיך אַרויס־געוויזן, אַז די שאָף־צוכט, וואָס איז נאָך עד־היום דער וויכטיקסטער צווייג אין אויסטראַליעס אַגריקולטור, קען גאַנץ גוט אָנגיין אין צפון־ און אין צענטראַל־אויסטראַליע, נישט קוקנדיק אויפן מאַנגל פון וואַסער. דער סאָרט שאָף, וואָס האָט זיך אַמבעסטן אַקלימאַטיזירט אין אויסט־ראַליע, נעמלעך די מערינאָ־שאָף, קען דאָרט עקזיסטירן און אַפילו זיך גוט אַנטוויקלען, ווייל זי קען זיך באַגיין מיט גאָר ווייניק וואַסער. די פלאָראַ אין צפון־אויסטראַליע, באַזונדערס די קוסטעס, באַקאַנט אַלס „סאָלט־בוש" און „מיטשעל־גראָס", וואָס וואַקסן דאָרט, זענען גענוג פאַר די מערינאָ־שאָף, וועלכע שטעלן צו די פיינסטע וואָל אין לאַנד און ווערט עקספּאָרטירט אין דער גאַנצער וועלט.

אין צפון־אויסטראַליע האָבן זיך אַזוי אַרום געגרינדעט אין די פופציקער און זעכציקער יאָרן פון לעצטן יאָרהונדערט די גרויסע שאָף־פאַרמס — די „שיפּ־סטיישנס", וועלכע זענען לויט זייער שטח געווען די גרעסטע אין דער וועלט. דאָרט זענען געווען פאַרמס, וואָס האָבן געגרייכט הונדערטער קילאָמעטער אין גרויס און האָבן פאַרמאָגט איבער הונדערט טויזנט שאָף. דאָס האָט זיך באַדייטנדיק געביטן אין די לעצטע צענדליקער יאָרן צוליב אַ ריי סיבות, וועלכע קענען דאָ נישט באַטראַכט ווערן.

אין דער פיאָנערישער טעטיקייט פון „עפענען” די גרויסע שטחים פון לאַנד — די קרקע בתולה — פון צפון־ און צענטראַל־אויסטראַליע פאַר שאָף־צוכט, האָבן די יידן פון אדעלייד גענומען זייער א גרויסן אָנטייל. יידן, ווי לעווי און פיליפסאָן, האָבן אין דער צייט „גערוקט” די גרענעצן פון דער באַווינטער אויסטראַליע אין דער ווּיסטעניש פון צפון־ און צענטראַל־אויסטראַליע, נישט אַלס אינוועסטאָרן פון גרויס־קאַפּיטאַל, נאָר בפועל־ממש, זיי האָבן דאָרט געגרינדעט שאָף־פאַרמס און זיי אַליין באַארבעט צוזאַמען מיט הי־געבוירענע אַבאָרידזשינים, וואָס זענען געווען זייערע פּאַסטוכער און ארבעטער און האָבן אַנטוויקלט די שאָף־צוכט און וואָל־אינדוסטריע.

בענעט און פישער — צוויי יידישע קצבים פון לאָנדאָן — וועלכע פאַרדינען א באַזונדערע אָפּהאַנדלונג, זענען געוואָרן די גרעסטע וואָל־פאַרקויפער (וואָל־בראָקערס) אין אדעלייד. די פירמע עקזיסטירט נאָך עד היום, אָבער נישט אין יידישע הענט. עס איז כדי צו באַמערקן, אַז די עקאָנאָמישע סטרוקטור פון די יידן אין אויסטראַליע האָט זיך ביים היינטיקן טאָג אינגאַנצן געביטן אין פאַרגלייך מיטן פאַרגאַנגענעם יאָר־הונדערט. אויב איצט איז די יידישע באַפעלקערונג כמעט ווי אויס־שליסלעך אַן אורבאַניסטישע, ד.ה. א גרויס־שטאָטישע, וואָס פאַרנעמט זיך הויפּטזעכלעך מיט האַנדל און קליין־אינדוסטריע, האָבן מיר געהאַט אין פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט אַנגעזעענע יידן, באַזיצער פון גרויסע אַגראַר־אונטערנעמונגען, באַזונדערס אין שאָף־צוכט און וואָל, נישט נאָר אין דרום־אויסטראַליע, נאָר אויך אין אַנדערע שטאַטן.

מיר האָבן שוין דערמאָנט דזשאָזעף סאָלאָמאָן, וועלכער האָט צו־זאַמען מיט דזשאָן בעטמען געגרינדעט מעלבורן און אַנטוויקלט וויק־טאָריע אַלס א שטאַט. סאָלאָמאָן איז געווען איינער פון די ערשטע און גרעסטע באַזיצער פון שאָף־צוכט־פאַרמס אין וויקטאָריע. מען קאָן דאָ אויך אָנווייזן אויף די פאַמיליעס כהן און לעווין אין ניי־זיד־וויילס, וועלכע זענען געווען זייער טעטיק אין פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט אין אַגראַר־לעבן פון שטאַט, באַזונדערס אין שאָף־צוכט. די פאַמיליע לעווין איז אויך געווען טעטיק אויף דעם זעלבן געביט אין ניי־זעלאַנד.

איינע פון די גרעסטע וואָל־פירמעס אין ניי־זעלאַנד טראָגט נאָך איצט דעם נאָמען לעווין, אָבער קיין יידן זענען מיט דער פירמע שוין לאַנג נישט פאַרבונדן.

דער ווייטערדיקער גאַנג פון א גאָר וויכטיקן בייטראָג פון יידן אין ווירטשאַפטלעכן לעבן פון אויסטראַליע ליגט אויסער די ראַמען פון דעם אַרטיקל.

גדליה שאַיאַק (טשאַרנעזאָן)

שוואַרץ און ווייס אין אויסטראַליע

אַריינפיר

אין 1958 האָב איך געמאַכט א 12־טויזנט־מייליקן טור איבערן אויסטראַלישן קאָנטינענט, כדי פון דער נאָענט זיך באַקענען מיט די נאַטירלעכע פּאָטענציאַנאַלן פון די נישט־באַוווינטע ריזיקע הינטערלאַנד־שטחים, סיי שטודירן דאָס צוזאַמענלעבן צווישן דער ווייסער און איינגע־בוירענער, טונקל־הויטיקער באַפעלקערונג.

מיינע איינדרוקן פון דער דאָזיקער רייזע זענען שפּעטער דערשינען אין 30 המשכים אין דער „יידישער פּאָסט". וועלכע איך האָב רעדאַגירט העכער 13 יאָר.

במשך פון דעם אַכט־יאָריקן צייט־אָפּשניט, זענען קיין וועזנט־לעכע ענדערונגען נישט אַריינגעטראָטן אין באַצוג צו לייזן דאָס אַבאָרי־דזשיני־פּראָבלעם: מיטן אויסנאַם אפשר, וואָס פון צייט צו צייט ווערט די עפנטלעכע מיינונג דערמאָנט, אַז אַזאַ פּראָבלעם עקזיסטירט דאָ אין אויסטראַליע. לעצטנס האָט די פראַגע געקראָגן אויך מער פּראָמינענץ אין דער טעגלעכער פּרעסע, ווען עס האָבן זיך געהערט מער ניכטערע שטימען מיט אַ פאָדערונג, אַז די פעדעראַלע רעגירונג זאָל אין דער ריכטונג געפינען א מער צוגענגלעכע פאָרמולע צו לייזן דאָס אַבאָרידזשיני־פּראָבלעם און זייער אָרט אין דער אויסטראַלישער געזעלשאַפט.

(דאָס ווייטערדיקע איז אַ קיצור פון אַ גרעסערער אַרבעט.)

* * *

איך האָב באַזוכט אַלע גרעסערע שטעט און אָנגעשפּאַרט אין די פאַרוואָרפנסטע רעזערוון און ווילדעניש: פון די ברעגעס פון פּאַציפיק ביז דעם קאָראַלן־ריף, אינדישן אָקעאַן און דעם אַראַפורא־ים. געזען די שענסטע טראָפּישע ווינקלען, אינדזלען, באַרג־הויכקייטן און איינגעזאַפּט אין זיך די שיינע און קאָליר־בייטנדיקע לאַנדשאַפטן פון לאַנד.

עס איז אפשר דער ערשטער פּרוּוו פון אַ ייִדישן שרייבער צו מאַכן אַזאַ ברייט־פאַרמאַסטענע רייזע און קריגן דערביי די שטיצע פון רעגירונגס־אינסטיטוציעס, פּלי־געזעלשאַפטן און טעגלעכער אויסטראַלישער פּרעסע.

* * *

נאָכן צוריקקומען מיט עטלעכע יאָר צוריק פון מיין רייזע איבערן שוואַרצן קאָנטינענט פון דרום־אַפריקע, ווו איך האָב פון דער נאָענט זיך באַקענט מיט דעם האַרבן פּראָבלעם פון דער דאָרטיקער באַנטו־באַפעלקערונג, זיך צוגעהערט צו די אונטערערדישע ברומען פון זייער אויפוואַכן איז דעם גרױסן פאַר זייערע מענטשלעכע רעכט: שילדערנדיק די ווילקירלעכע „אַפּאַרטהייט"־פּראָבלעמען — האָב איך שטענדיק געטרוימט אויך צו זען אויסטראַליע מער פון דער נאָענט: קענען לערנען דאָס לאַנד פון מיין אַדאָפּטירטער היים און געפינען אַ דעפיניציע פאַר דער אַזוי־גערופענער „ווייס־אויסטראַלישער פּאָליסי".

ווען איך בין אין דער צווייטער העלפט פון חודש מאַי 1958 אָפּגעפלויגן אויף דער דאָזיקער שטודיע־רייזע, האָב איך נישט דערוואַרט, אַז איך וועל אין קאַרגע זעקס וואָכן באַוויזן צו זען דאָס אַלץ, וואָס איך האָב פּלאַנירט אין מיין רייזע־צעטל. און געטאָן האָב איך דאָס, מיט קליינע ענדערונגען, מיט גרויס אימפּעט און איילעניש, באַנוצנדיק זיך מיט נאָרמאַלע פּאַסאַזשיר־עראָפּלאַנען, קליינע פּלי־מאַשינען פאַר דריי מענטשן, אויטאָקאַרן, שיפלעך און צו פוס.

איך האָב כסדר אָפּגעלייגט מיטן שרייבן, זוכנדיק אַ מער פּאַסיקן מאָמענט דערצו. און דער ערשטער שטוים דערצו איז געקומען אין שייכות מיטן טומל אַרום דעם פּראָצעס אין אַליס ספּרינג, (צענטראַל־אויסטראַליע), פון דעם באַרימטן אַבאָרידזשינישן מאָלער אַלבערט נאַמאַדזשירא, מיט וועמען כ'האָב פּערזענלעך פאַרבראַכט עטלעכע מאָל אין זיין היים אין שאָטן פון די מאַק־אָנעל־בערג, וועלכע ער האָט פאַראייביקט אין זיינע מייסטער־בילדער. (אַלבערט נאַמאַדזשירא איז געשטאָרבן אַ יאָר שפּעטער נאָך מיין באַזוך ביי אים).

אַ צווייטע אָנרעגונג איז געקומען מיט דער ידיעה, אַז די מערב־אויסטראַלישע רעגירונג האָט באַשטימט אַ צוואַנציק־מיליאָניקן בודזשעט צו אַנטוויקלען אַ טייל פון די מערב־קימבערלעיס, דעם טייל אויסטראַליע, וואָס ליגט נאָך אַלץ אין זיין בראשיתדיקן שלאָף און ווערט נישט באַפעלקערט: אַ טייל פון אויסטראַלישן קאָנטינענט, אַרום וועלכן עס איז מיט קנאַפּע 20 יאָר צוריק אָנגעגאַנגען אַ שטרייט אין מערב־אויסטראַ־

לישן סטייט־פּאַרלאַמענט און אין קאַנבעראַ, צי די גרויסע שטחים לאַנד צווישן די טייכן וויקטאָריע און אָרד זאָלן באַשטימט ווערן פאַר אַ ברייטער יידישער קאָלאָניזאַציע.

אגב, האָט די רעגירונג אין פּערט אין 1958 אויסליציטירט צוויי גרויסע נחלות אין דער געגנט, גרויסע פאַרמס פאַר פי־צוכט, וואָס האָבן צו קרוב צוויי מיליאָן אַקער לאַנד. די נחלות זענען געגעבן געוואָרן פריי. זיי געפינען זיך אַן ערך 500 מייל פוןווינדהיים, די פלייש־אינדוסטרי אין די קימבערלעיס. קוים זעקס אַפּליקאַנטן האָבן זיך פאַרשריבן צו דעם דאָזיקן פּאַרמעסט, דאָס אילוסטרירט אַמבעסטן דעם פּיאָנערישן גייסט פון דעם ווייסן אויסטראַליער.

אין דער זעלבער צייט איז אין מערב־אויסטראַלישן פּאַרלאַמענט אנגעגאַנגען אַ הייסע דעבאַטע וועגן אַ בירגערשאַפט־געזעץ פאַר דער איינגעבוירענער באַפעלקערונג. דער פּאַרלאַמענט האָט באַשלאָסן, אַז די אַבאָרידזשינעס דאַרף אָנערקענט ווערן פולע בירגערשאַפט־רעכט, אָבער דער געזעץ איז דורכגעפאַלן אין דעם געזעצגעבערישן ראַט. פאַר דעם געזעץ האָבן געשטימט 12, קעגן — 15. אין דער דעבאַטע אַרום דאָזיקן געזעץ האָט דער ליבעראַל אַ. קאַנינגהעם דערקלערט:

„עס איז נישט לאָגיש און אַכזריותדיק צו מאַכן אַ פּרווו צו פאַרוואַנדלען מיט איין קלאַפּ די מענטשן (די איינגעבוירענע) פון אַ שטיין־תקופה אין מענטשן פון דער אַטאָמישער תקופה. דאָס אַרויסרייסן אַלבערט נאַמאַדזשיראַ פון זיין אייגענער סביבה צו ציוויליזאַציע האָט געבראַכט צו געשעענישן, וואָס איז אַ חרפה פאַר אונדז".

איך ברענג דאָ די דאָזיקע אינפאָרמאַציעס, ווייל זיי רירן אָן די עצם־פּראָבלעמען, וועלכע איך וועל שפּעטער באַרירן.

ווען איך האָב געוויילט אין דאַרווין האָט דער באַקאַנטער אויסטראַלישער זשורנאַליסט פון מעלבורנער „העראַלד" און פון לאָנדאָנער צייטונגען, דאַגלעס לאַקווּד, אין אַ שמועס מיך געפרעגט:

„וואָלט נישט געווען קיין יושר מען זאָל דאָ אַראָפּברענגען אַ צאָל יידן וואָס זאָלן העלפן אַנטוויקלען דעם טייל פון אויסטראַליע?"

די מיינונגען האָב איך אויך געהערט אין אַנדערע ערטער פון אַנדערע פּאַראַנטוואָרטלעכע וואָרטזאָגער וועגן דעם קרעדיט וואָס ווערט צוגעשריבן די יידן אַלס בויער און נוצלעכע בירגער פון לאַנד.

דער אייגנטלעכער שטוים צו שרייבן די איינדרוקן איז געקומען בעת אַן אויפנאַמע לכבוד דעם ישראל־מיניסטער משה יובל (אויגוסט 1958), וואָס איז פאַרגעקומען אין הויז פון יידישן הילפס־פאָנד. עס

זענען דאָרט געווען אַז ערך 100 געסט: מיניסטאָרן, סענאַטאָרן, דעפּו־טאַטן פון פעדעראַלן און סטייט־פּאַרלאַמענט, ריכטער און פּאָליטיקער.

בעת עס זענען געהאַלטן געוואָרן די אָפיציעלע באַגריסונג־רעדעס איז מיר אויסגעקומען זיך צו געפינען אין דער געזעלשאַפט פון צוויי דעפּוטאַטן פון פעדעראַלן פּאַרלאַמענט. מיט איינעם האָב איך שוין פריער געהאַט אַ געלעגנהייט צו שמועסן וועגן פאַרשידענע ענינים. נאָך די רעדעס ווענדעט זיך צו מיר דער דעפּוטאַט סטאָוקס:

— וואָס זאָגט איר נישט דערצו, ווי וואָלט אויסטראַליע היינט אויסגעזען, ווען די „צוויי ברידער" קריגן זיך נישט, און יידן וואָלטן זיך באַזעצט אין די קימבערלעיס. די געגנט וואָלט דאָרט היינט געבליט. אַזוי איז עס געבליבן אַ וויסטעניש...

ווען כ'האָב אים געענטפערט, אַז איך בין אַליין ערשט נישט לאַנג דאָרט געווען, האָט ער אויסגערופן מיט באַגייסטערונג:

— אַזוי, ווייסט איר דאָך אַליין וואָס יידן וואָלטן דאָרט געקאָנט אויפטאָן... דאָרט וואָלטן זיי דאָך נישט געדאַרפט מורא האָבן פאַר איבער־פאַלן פון אַראַבער, אין איין האַנט האַלטן אַ ביקס און אין דער צווייטער דעם אַקעראייזן... יידן וואָלטן מיט זייער ענערגיע אַנטוויקלט די קימ־בערלעיס...

אויף די דאָזיקע התפּעלותדיקע רייד האָב איך געענטפערט מיט אַ נישט־קלאָרן:

— נישט אויסגעשלאָסן...

איך האָב נישט געוואָלט אָפּקילן דעם ענטוזיאַזם פון מיין מיט־שמועסער און אים דערציילן וועגן מיינע ספקות: צי דער פּלאַן פון אַ יידישער קאָלאָניזאַציע דאָרט וואָלט זיך בכלל איינגעגעבן.

ווענדיק אָפּהאַקן די טעמע וועגן די קימעבערלעיס, האָב איך אים אַ פרעג געטאָן:

— אפשר קאָנט איר מיר געבן אַ קלאָרע דעפיניציע וועגן דער „ווייס־אויסטראַלישער פּאָליסי"?

ער האָט צוגערופן דעם סטייט־וויצע־פּרעמיער, מר. ריילאַ, און אים געבעטן אַרויסצוהעלפן מיט אַן ענטפער:

„איך וואָלט געזאָגט, אַז די ווייס־אויסטראַלישע פּאָליסי מיינט געבן אַ מעגלעכקייט יעדער פּערזאָן אָן אונטערשייד פון הויט־קאָליר אָדער רעליגיע צו לעבן אין אונדזער געזעלשאַפט אויב ער פּאַסט זיך אין איר אַריין".

איך בין נישט באַפרידיקט געווען מיט דער דאָזיקער דעפיניציע און דאָס אָפן געזאָגט מיינע מיטשמועסער.

אין דעם קומט צו דער וווינונגס־מיניסטער, מר. פעטי און רופט אוים:
— קענט איר, מיינע הערן, די געשיכטע פון דעם הויז? דער פּלאַץ איז אַמאָל געווען אַ הקדש פאַר די אַבאָרידזשינעס, אַפּגעלאָזן און פאַר־וואָרלאָזט...
און דער מיניסטער דערציילט:
„מיט יאָרן צוריק האָט דאָ געוווינט אַן אַלטע עקסצענטרישע דאַמע. זי איז געווען אַ גרויסע בעל־רחמנותניצע און האָט צונויפגעזאַמלט אַלע אַבאָרידזשינעס אין וויקטאָריע און זיי אַפּגעגעבן דאָס הויז אַלס זייער היים. דאָס הויז איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ שרעק־אָרט: פייערן האָבן געברענט אויפן הויף, אין די קאָרידאָרן און צימערן, וווּ זיי האָבן געבראָטן די רויע שטיקער פלייש. שיכורע אָרגיעס האָבן אָנגעהאַלטן גאַנצע טעג און נעכט און די ווילדע געשרייען האָבן געשראָקן די שכנים. די לעצטע האָבן אַריינגעטראָגן פּעטיציעס און מ'האָט די איינוווינער פון הויז עקסמיטירט. און זעט וואָס פון דעם הויז איז איצט געוואָרן אין די הענט פון די איצטיקע באַלעבאַטים: אַ הערלעכער וווין־אָרט, ממש נישט אָפּצוווונדערן זיך!”
אַלע אַרום זענען מסכים געווען מיט דער מיינונג פון דער וווינונגס־מיניסטער, אַז דער לאָקאַל פון יידישן הילפס־פאָנד שטעלט מיט זיך פאָר אַ הערלעכע געביידע.
אויף מיין טור האָב איך זיך געטראָפן מיט אויסטראַלישע פּערזענלעכקייטן, קינסטלער, גייסטלעכע, הויכע רעגירונגס־באַאַמטע און מיט זיי אָפן און פריי גערעדט וועגן דעם פּאַלגנדיקן פּראָבלעם: די פאַראורטיילן צו די אַבאָרידזשינעס און זייער סעגרעגאַציע אין די שטעט פון דער וויי־סער באַפעלקערונג.
איך האָב געזען פון דער נאָענט עטלעכע פּרימיטיווע שבטים: טאַבים, אַראַנטו, מאַיאַ, מערב־אַראַנטו און פיל אַנדערע. זייער שטייגער לעבן דערמאָנט אין דער שטיין־תקופה און זיי לעבן אין די פאַרשידענע באַ־שטימטע פאַר זיי רעזערוון, רעגירונגס־ און קירכן־מיסיעס אין די שטעט.
איך האָב אויף דער רייזע אָנגעטראָפן אויף פאַריתומטע יידן, וואָס לעבן אין איזאָלירטקייט אין די פאַרוואָרפענע ווינקעלעך פון אויסטראַליע און וועגן זיי וויל איך דערציילן אַ שום באַפּוצונגען.

אַן אויסבליק צום וווּנדערלאַנד פון קאַראַלן

דער עקסטער טייל פון צפון־קווינסלענד איז באַקאַנט אַלס טראָ־פּישער גן־עדן־ווינקל. דער באַזוכער האָט דאָ אַן אַ שיעור צויבער־ווינקלען

צו באַזוכן. מ׳דאַרף נאָר האָבן צייט, מיטלען און זיין געניג פאַרהאַר־טעוועט צו דעם דאָזיקן ספּאָרט, וואָס שעפּט ממש פּיזיש אויס אין דעם הייסן קלימאַט.

צפון־מזרחדיק, אין די וואַסערן ליגן אַן אַ שיעור אינדזעלעך און אין דער פּאַרקערטער ריכטונג הויבט זיך משופּעדיק די ערד־פעלד, טורעמט זיך העכער און העכער אין פאַרשידענע קאַפּריזנע־אויסטערלישע פאָרמען, אויסבאַהאַלטנדיק אין זיינע פאַלדן צעגרינטע טאָלן.

פון די וויכטיקסטע אינדזלען פון פּאַציפישן ברעג געפינען זיך דאָ דער אַבאָרידזשינישער סעטלמענט אין טשאַלענדזש־בעי, גרעיט פּאַלם־איילענד און גרין איילענד.

די קאַראַלן־קייט מיניעט דאָ מיט אַ זעלטענער פאַרשידנאַרטיקייט פון וואַסער־פאַרבן־טענער, וואָס צויבערט מיט זיינע בורשטינענע פּאַליעס און זעלטענע ים־מושלעס. איר געפינט זיי דאָ בשפע לענגאויס דעם ים־ברעג אין פאַרשידענע פאָרמען און גרויס.

אין קאַראַלן־הויז אין קעירנס געפינט זיך אַן אויסשטעלונג פון 10 טויזנט ים־מושלעס, וואָס זענען צונויפגעזאַמלט געוואָרן פון אַלע טיילן וועלט, דער רוב פון באַריער־ריף. דאָס איז איינע פון די זעלטנסטע קאָלעקציעס פון דעם מין אין דער וועלט.

דער „גרינער אינדזל" ליגט סך־הכל 18 מייל אויף צפון־מזרח פון דעם האַלב־לבנהדיקן ברעג פון דער יבשה און ווערט פאַררעכנט פאַר איי־נער פון די שענסטע קאַראַלן־אינדזלען. די רייזע אַהין דויערט 1½ שעה מיט אַ מאָטאָר־שיפל.

מיר פאָרן אַרויס זייער פרי. די שיף איז אָנגעפּאַקט מיט אַ פאַר־שידנאַרטיקן טוריסטן־עלעמענט, וואָס קומט פון אַלע ווינקעלעך פון אויס־טראַליע. סיי די פּנימער, סיי די קליידער שאַפן אַן אויסטערליש־לעבע־דיקע מאָזאַאיק אויפן פאָן פון די ווייסע שיף־ווענט מיט די ברייטע, גרויסע פענצטער־ראַמען. די שיף פאָרט לענגאויס דעם ברייטן, נאַטיר־לעכן וואַסער־קאַנאַל. וואָס ווייטער מיר פאָרן, אַלץ ברוינזדיקער ווערט דער ים און הויבט אָן פּאַטשן מיט ווייסע וואַסער־שטראַמען, וואָס שיפּלען זיך אַריבער די שיף־קאַריטע און דורך די פענצטער. דער קאָליר פון ים־שפּיגל האָט מיר דערמאָנט אין די וואַסערן פון קאַספּישן ים.

נאָך איבער אַ לאַנגער שעה רייזע זעט זיך פון דער ווייטנס אַרויס־הויבן אַ טונקעלער פלעק אויפן וואַסער־האָריזאָנט. דער פלעק ווערט וואָס אַמאָל גרעסער מיטן דערנענטערן זיך פון אונדזער שיף. באַלד אַנטפּלעקט זיך פאַר אונדזערע אויגן אין פולן כישופדיקן לבוש אַ גרינלעכער רינג, וואָס וואַקסט אַרויס פון די גרינלעך־בורשטינענע ים־פּאַליעס — אַזוי

ווי דורך א מענטשנס האַנט אויסגעפּאַרעמט. דער גרינלעכער קיילעכדיקער אינדזל איז אַרומגענומען מיט א גאָלדיק־זאַמדיקן רינג. וואָס נענטער מיר קומען, אַלץ פּאַרבאַפּנדיק־קאָלירפולער ווערט די טראָפּישע גרינקייט פון די פּלאַנצן און ביימער.

דערנעבן וואַקסט אויס א קליין־בריק, צו וועלכער די שיף פּאַראַנקערט. און פון דער אַנדערער זייט פון דער שמאָלער הילצערנער בריק, וואָס פּאַסט זיך נישט אַריין אין דעם שלווהדיקן מאַלערישן ווינקל, הויבט זיך אַרויס פון ים־שפּיגל דער אויבערשטער טייל פון דער אונטערוואַסער־אָבסערוואַטאָריע מיט אירע ווייסלעכע ווענט און רויטן דאַך.

דער „גרינער אינדזל" איז אַ ערד 30 אַקער־לאַנד, וואָס איז רעזער־ווירט אַלס נאַציאָנאַלער פּאַרק און ליגט האַרט אויף דער שוועל פון דער קאָראַלן־קייט. דאָס איז אַן אומאיבעררייסלעכער ראָמאַנטישער און ריזיק־לעבעדיקער מוזעאום.

די פּאַרבן אַרום דעם אינדזל־ברעג מיניען און בייטן זיך כסדר מיט זייערע פּאַסטעל־טענער און קאָנטראַסט צו די קאָראַלן־אָנוווקסן און זעל־טענע פּלאַנצן. דאָס איז אויך א גן־עדן פאַר באָטאַניקער.

אויפן אינדזל וווינען עטלעכע דאָטשניקעס. צווישן די ריזיקע פּאַלמען־ביימער, פון וועלכע עס הענגען אַראָפּ ריזיקע קאָקאָס־ניס און צעצווייגטע פּלאַנצן־קריכער, שטייען קליינע הייזקעס מיט ריזיקע וואַסער־טאַנקען. און די, וואָס זוכן מנוחה און ווילן אַנטלויפן פון ציוויליזאַציע, געפינען דאָ אַן אידעאַלן מקום פאַר זייערע מעדיטאַציעס און קאָנען אומגעשטערט קוקן פאַרגאַפט אויף די וואונדער פון דער נאַטור.

נישט אומזיסט ווערט דער ווינקל אָנגערופן די זיבן וואונדער פון דער וועלט און איינער פון אירע נאַטירלעכע פענאָמענס.

וויסנשאַפטלער האָבן נאָך יאָרן מיזאַמער אַרבעט שטודירט און פאַר־צייכנט די אַקטיוויטעט און אַנטוויקלונג פון די קאָראַלן־אָנוווקסן, וועמענס מיליאַרדן שקעלעטלעך האָבן אויסגעבויט די ריזיקע וואַנט אויפן בעט פון אָקעאַן, וואָס ציט זיך לענגאויס כמעט דעם גאַנצן קווינסלענדישן ברעג.

אין די לעצטע יאָרן זענען דאָ געמאַכט געוואָרן אומצאָליקע עקספּע־דיציעס, כדי צו פילמירן די דאָזיקע פאַנטאַסטישע וועלט אין בילד און קלאַנג.

זינט 1954 געפינט זיך דאָ אַן אונטערוואַסער־אָבסערוואַטאָריע. אויף וויפיל דאָס קען דינען פאַר וויסנשאַפטלעכע אָבסערוואַציעס וועגן דעם לעבן און געוויינהייטן פון כל המינים ים־צמחים, איז עס אויך א גוט געשעפט פון טוריסטישן שטאַנדפּונקט. במשך דעם טוריסטן־סעזאָן קומען דאָ צענדליקער טויזנטער טוריסטן.

12 חדשים האָט געדויערט דאָס בויען די ספּעציעלע שטיינערנע קאַמער און איר איבערפירן די 18 מייל פון דער יבשה, וואָס שטייט אַריינגעזונקען אין ים אַז ערך 40 פוס פון אינדזל. דער שטאַלענער בנין פון דער אָבסערוואַטאָריע, וואָס זיין גרעסטער טייל געפינט זיך אויפן ים־דעק, וועגט בלויז 100 טאָן. אמת, די פּראָיעקט־געבער האָבן פיל אויפגעטאָן פאַר דער וויסנשאַפט, אָבער נאָך מער פאַר זיך אַליין.

דער פּלאַן פון בויען אַזאַ אָבסערוואַטאָריע־קאַמער מיט גלאָז־ווענט וואָס זאָלן זיך קעגנשטעלן דעם הויכן וואַסער־דרוק און שטורעמס, סיי די שטאַרקע צופלוסן און וואַסער־אָפּפלוסן, האָט געמוזט פּרעציז אויסגעאַרבעט ווערן. די קאַמער ליגט אַז ערך 16 פוס טיף אַראָפּגעלאָזט אויף אַ גראַמן־נעסט פון קאַראַלן־פעלדזן. און ווען די זון שפּאַרט זיך דורך די וואַסער־פּאַליעס, אַנטפּלעקט זיך פאַר אייערע אויגן אַ בילד פון פאַנטאַסטישע פאַרבן פון פלאַנצן און קאַראַלן. ס'שווימען מאַיעסטאַטיש־גרויסע פיש און זייערע זילבערנע שיפּן טובלען זיך אין רעגנבויגן פון די רייצנדיקע פאַרבן. דערנעבן לויפן לאַנגע שמאָלע פיש, אויבן דעפּילירן גרויסע בייכיקע, אַנדערע מיט לאַנגע שנאָרקל־שפּיצן, פליגל און גאָר פּיצינקע, קוים זעבאַרע מיטן אויג. 360 מינים פיש זענען אויסגערעכנט אויפן צעטל פון דער וואַנט, מיט אילוסטראַציעס וואָס גיבן אָן די משונה־דיקסטע נעמען פון די פאַרשידענע ים־פיש, אַנהויבנדיק מיט לבנה־פיש, מאַרד־פיש, קאַראַל־פיש, שירעם־פיש א.א.וו.

שטייען מענטשן און פרעסן צו זייערע פּנימער צו די שויבן און בלויז די גלאָז־וואַנט טיילט זיי אָפּ פון אָט דער דרויסנדיקער, אונטער־וואַסערדיקער ים־וועלט, צעשפּילט אין די ווונדערלעכסטע רעגנבויגן־קאָלירן און שרייען אויס זייער התפעלות, ווען גרויסע גילדענע פיש מיט גרינלעך־בורשטינענע אויגן שטעלן זיך אָפּ האַרט פאַר די פענצטער און קוקן אויף די וואָס באַוווּנדערן זיי. מענטש און פיש קוקן זיך שטומער־הייט אָן און צווישן איינעם און אַנדערן איז איצט נישטאָ דער מינדסטער שאָטן פון שרעק, אויסער באַוווּנדערונג.

איך זוך אַ ייד אין טאַונסוויל

אין בריזבעין האָט מען מיר געזאָגט, אַז אין טאַונסוויל דאַרף וווינען אַן איינציקער ייד. אָבער ווי ער הייסט, אָדער מיט וואָס ער באַשעפטיקט זיך, האָט מיין אינפאָרמאַנט מיר נישט געקאָנט געבן צו זאָגן.

איך האָב דעריבער באַשלאָסן אויף אייגענער האַנט אים אויפצוזוכן.

אַז מען איז פאַרוואָרפן אין אַזאַ פרעמדער וועלט, אַפילו ווען אַלץ

אַרום איז אַזוי זוניק און שיין, בענקט זיך דאָך נאָך אַ ביסל היימישקייט, און וואָס קען שוין זיין היימישער פאַר אַ ייד, ווי דאָס שמועסן מיט אַ צווייטן ייד? און דער עיקר — אים אויספרעגן, ווי אַזאַ איינער פילט זיך און ווי אים לעבט זיך אין אַזאַ איזאָלירטקייט.

איך האָב געזוכט אין טעלעפאָן־בוך, אויף די שילדן פון די געשעפטן און אין די פּנימער פון די פאַרבייגייער, אָבער אַלץ אָן הצלחה. זיצנדיק ביי אַ גלעזל שוואַרצע קאַווע אין גרויסן קאַפע־הויז אויף פלינדערס גאַס, אין שכנות פון שטאָט־ראַט, איז מיר איינגעפאַלן צו פרעגן דעם אייגנטימער, וועלכן כ׳האָב געזען הינטערן בופעט. אפשר קען ער מיר אָנווייזן ווו עס וווינט דער איינציקער ייד אין טאַונסוויל.

געמאַכט האָב איך דאָס אויף אַ דיסקרעטן אופן, אומדירעקט. איך האָב צוגערופן איינע פון די קעלנערקעס און געבעטן זי זאָל מיר צושיקן דעם באַלעבאָס.

נעבן מיר האָט זיך אוועקגעזעצט אַ הויכער און ברייטפּלייציקער פאַרשוין. זיין האַרבאַטע נאָז און טונקל אַליוור־פּנים האָט עדות געזאָגט, אַז ער איז ישמעאלס אַן אור־אייניקל, אַ טערק. ער האָט עס באַשטעטיקט.

איך האָב אים געזאָגט ווער איך בין און אַז איך זוך דעם בעסטן שניידער פון שטאָט, אויב ס׳איז מעגלעך איינער פון „יענער זייט ים"...

— פאַראַן אַזאַ שניידער ביי אונדז אין טאַונסוויל — פאַרזיכערט מיך דער טערק — און אַז ער וועט אייך מאַכן אַ מלבוש, וועט איר זיין זייער צופרידן. ער איז פון פּוילן, אַ ייד.

איך קוק אים אָן מיט אַ שמייכל און דאַנק אים. ער רופט צו די קעלנערקע און הייסט זיך ברענגען דעם טעלעפאָן־בוך, און אין עטלעכע מינוט שפּעטער בין איך אין באַזיץ פון דעם נאָמען און טעלעפאָן־נומער פון יידישן שניידער. איך לייען איבער נאָך אַמאָל דעם נאָמען און זע, אַז ער איז חצי־יידיש און חצי־אויסטראַליש.

אַ פּאָר מינוט שפּעטער האָב איך אַ דערפרייטער אָנגעקלונגען אויפן אָנגעגעבענעם טעלעפאָן. געענטפערט האָט מיר אַ פרויען־שטימע, וואָס האָט נישט אויסגעזען צו זיין היימיש. זי האָט מיך געבעטן קלינגען 7 אין אָוונט וועל איך קענען רעדן מיט איר מאַן. איך האָב אַזוי געטאָן. די שטים האָט שוין געקלונגען מער היימיש. ער האָט מיך פאַרזיכטיק געפרעגט מיין נאָמען. איך האָב אים געזאָגט ווער איך בין אָבער געווען גענוג פאַרזיכטיק נישט צו זאָגן וואָס איז מיין באַרוף, אויס מורא, אַז דאָס קען אים אפשר צונעמען דעם חשק צו וועלן זיך זען מיט מיר.

מיר האָבן זיך אָפּגעשמועסט אויף צו מאָרגנס 6 אָוונט ביי אים אין הויז. ער האָט מיר אָבער געראָטן פאַר מיין אַרויספאָרן זאָל איך

אנקלינגען צו אים און זאגן געניי ווען איך וועל קומען. איך האב אזוי געטאן און דאס מאל האט מיר ווידער געענטפערט די פרויען־שטימע. זי האט זיך אנטשולדיקט, וואס איר מאן האט פלוצלונג געמוזט אוועקפארן פון שטאט און זי וויים נישט ווען ער וועט צוריקקומען. איך האב גוט פארשטאנען דעם תירוץ און נישט געדארפט ווייט זוכן די סיבה, פארוואס דער ייד האט אין דער לעצטער מינוט באשלאסן אויסמיידן דאס טרעפן זיך מיט מיר.

דאס איז געווען אן אנטלויפן פון דער פארגאנגענהייט, פון זיך אליין און פון דעם וואס בינדט אים מיט יידן.

דעם זעלבן טאג, ווען איך האב געזאלט אים באזוכן, איז דערשינען אויף דער ערשטער זייט פון „טאונסוויל דעילי ביולעטין" אן אינטערוויו מיט מיר, און ווייל די צייטונג האט באשריבן מיין באזוך אין טאונסוויל, האט זי נישט פארגעסן צו דערמאנען מיין געבוירנלאנד פוילן און מיין פולן יידישן נאמען.

דער אומבאקאנטער ייד האט זיכער געלייענט וועגן דעם און דאס האט דערפירט דערצו, אז די האפענונג פון אפגעפונען א ייד אין דער איזאלירטקייט, איז אין דער לעצטער מינוט אויסגערונען.

דער אָפּשטאַם פון די אַבאָרידזשינעם

מיר האבן נישט בדעה צו מאכן דא וועלכע ס'איז אנטראפאלאגישע אויספארשונג. דאס לאזן מיר איבער פאר באַרופענע אויף דעם געביט. מיר ווילן אבער פרובירן געבן אן אלגעמיינעם איבערבליק, וואס זאל אונדז נענטער באקענען מיט די אַבאָרידזשינעם. דאס וועט אונדז העלפן בעסער צו פארשטיין דאס פראבלעם, וואס מיר ווילן ווייטער באַרירן: זייער אָפּשטאַם, זייער לעבנס־שטייגער, שבטים־געזעצן, אבערגלויבנס, זייער איצטיקער צושטאַנד און פערספעקטיוון אונטער דער אויפזיכט פון דער רעגירונג און די פאַרשידענע רעליגיעזע מיסיעס. און לסוף — זייערע עמאנציפאציע־מעגלעכקייטן און די באַציאונג צו זיי פון דעם ווייסן אויסטראַליער.

דאס ווילן מיר טאן אויפן סמך פון שילדערונגען פון אנדערע און לויט דעם, וואס מיר האבן געזען מיט די אייגענע אויגן בעת אונדזערע פילמאליקע צוזאמענטרעפן מיט מיטגלידער פון פארשידענע אבארידזשינישע שבטים.

כדי צו דערגיין צום אפשטאם פון אויסטראלישן אבארידזשין, מוזן מיר מאכן א שטיקל אומוועג, כדי צו דערוויסן זיך וואס עס שטעלט מיט זיך פאר דער אויסטראלאיד, ווי ער ווערט עטנאגראפיש אנגערופן.

אַבאָרידזשינישע מענער אין צפון פון אויסטראַליע

אַנטראָפּאָלאָגן קלאַסיפיצירן דעם מענטשן מין אין דריי פאַרשידענע הויפּט־ראַסן. פיל געלערנטע האַלטן אָבער, אַז עס זענען פאַראַן אַזש 17 ראַסן־גרופּן. לויט דזשעמס ג. לעיבורן, אין זיין „האַנטבוך פון עטנאָ־גראַפיע", זענען אויף דער וועלט פאַראַן 12,000 פאַרשידענע שבטים, פון דעם בלויז אין אויסטראַליע 381.

לאָמיר דאָ אויסרעכענען די פיר וויכטיקסטע ראַסן־קלאַסיפיצירונגען. זיי זענען: קאַווקאַזישע אָדער ווייסע; מאָנגאָלישע אָדער געלע; נעגראָיד אָדער שוואַרצע, און אויסטראַלאָיד — פּראָטאָ־קאַווקאַזישע. צו דער לעצטער קאַטעגאָריע געהערט טאַקע דער אויסטראַלישער אַבאָרידזשין און די אינו־ און ווערדאַ־שבטים, וואָס באַווינען די פּאָלינעזישע אינדזלען.

ווי פאַרשער שטעלן פעסט, האָבן די לעצטע נישט קיין שום שייכות צו די אַבאָרידזשינעס, נישט אַנטראָפּאָלאָגיש, נישט עטניש און סיי נישט מיט זייער לעבנס־שטייגער. די פּאָלינעזער לעבן פון ערד־אַרבעט און וווינען אין אויפגעשטעלטע שאַלאַשן אָדער פּרימיטיווע הייזקעס, בעת דער אויסטראַלישער אַבאָרידזשין פירט אַ וואַנדער־לעבן און איז איינער פון די אָפּגעשטאַנענסטע נאַמאַדן.

די סיבה פאַר דעם ווערט צוגעשריבן דעם פאַקט, וואָס דער אַבאָ־רידזשין איז אָריינגעקומען אויפן היגן קאָנטינענט אין אַ זייער פריער תקופה און דעריבער איז ער געבליבן אָפּגעריסן, אַן וועלכן ס'איז קאָנ־טאַקט מיט אַנדערע מענטשלעכע שבטים. ער האָט זיך זייער לאַנגזאַם אַנטוויקלט און איז געבליבן אָפּגעשטאַנען און פּרימיטיוו.

די מאָדערנע ציוויליזאַציע, וואָס איז אַריינגעדרונגען אין אַלע ווינ־קעלעך פון ערד־קיילעך, האָט נישט געשוינט די ווילדע שבטים. זיי האַלטן אין איין פאַרשווינדן צוזאַמען מיט זייערע קולטורן.

די ווייסע ציוויליזאַציע האָט פאַריאָגט און פאַרטיליקט די ווילדע איינוווינער פון די לענדער, ווו דער ווייסער מענטש איז אַריינגעדרונגען. דאָס זעלבע איז געשען מיט דעם אור־איינוווינער פון אויסטראַליע.

דער אַבאָרידזשין איז פון נידעריקן וווּקס און טונקל־ברוינע הויט, געדיכט־געקרייזלטע האָר. זיין נאָז איז קורץ און פּלאַטשיק, די ליפּן פולע און דער שטערן אַריינגעצויגן, מיט געדיכטע ברעמען, פון אונטער וועלכע עס קוקן אַרויס טרויעריק־גליענדיקע אויגן. אַט אין זיי שפּיגלט זיך אָפּ דער טראַגישער גורל פון זיין ראַסע. זייערע גופים זענען פּראָפּאָרציאָנעל געבויט און זייערע עטוואָס קרומלעכע און דינע פיס זענען געשיקט און גיך אין גאַנג. זיי זענען דווקא אויסגעצייכנטע לויפער איבער די זאַמדיקע און וויסטע באַרג־וועגן, וואָס איז אַ ירושה־זאַך פון זייער כסדרדיקן וואַנדער־לעבן. מיט זיין גאַנצן אויסערלעכן אויסזען שטעלט מיט זיך פאַר דער

אַבאָרידזשינישע פרויען און קינדער

נאָמאַדישער אַבאָרידזשין דעם אַממייסט־אוראַלטן עקזיסטירנדיקן מענטש־לעכן טיפּ אויף דער ערד.

דער ווייסער מענטש האָט צום ערשטן מאָל באַטראָטן די ערד פון אויסטראַליע אויף דעם אינדזל טאַסמאַניע. דאָ אַהער זענען געקומען די ערשטע פראַנצויזישע און שפּעטער בריטישע עקספּעדיציעס. זיי האָבן געפונען אַ ווילדע באַפעלקערונג, וואָס האָט געפירט אַ פּרימיטיוו לעבן און געלעבט פון יאַגד. די אַבאָרידזשינעס האָבן נישט געהאַט קיין הויז־חיות, נישט באַאַרבעט די ערד. זיי זענען געשטאַנען אויף דער זעלבער קולטור־שטופע, וואָס דער פּרימיטיווער נעאַנדערטאַל־מענטש אין די היילן פון אייראָפּע מיט אַ ערך 50,000 יאָר צוריק. די ווייסע „תושבים" אין אויסטראַליע, ביים סוף פון 18־טן יאָרהונדערט, האָבן געפונען אַ גוט פעלד פאַר יאַגד. זיי האָבן איינגעאָרדנט יאַגד־עקספּעדיציעס אויף די דאָזיקע ווילדע מענטשן פּונקט ווי אויף חיות. אין אַ קורצער צייט איז זייער ווייניק פון זיי געבליבן.

נישט בעסער איז געווען דער גורל פון דעם אַבאָרידזשין אויף דעם היגן הויפּט־לאַנד, ווען דער ווייסער מענטש האָט גענומען אַריינדרינגען טיפער אין לאַנד אַריין.

וועגן דעם ריקזיכטלאָזן אומברענגען די הי־איינגעבוירענע רעדט אַמבעסטן דער פאָלגנדיקער פאַקט: אין דער צייט וואָס אין אַמעריקע און אַפריקע האָט די דאָרטיקע איינגעבוירענע באַפעלקערונג — נאָך דער אַריינדרינגונג פון דעם ווייסן מענטש אויף ביידע קאָנטינענטן — זיך פאַרטאָפּלט אָדער פאַרדרייפאַכט, נישט געקוקט אויף די לינטשונגען אין איין לאַנד און די „אַפּאַרטהייט"־געזעצן אין צווייטן, איז די אַבאָ־רידזשינישע באַפעלקערונג אין אויסטראַליע שטאַרק געפאַלן.

עס ווערט געשאַצט, אַז אין יאָר 1788 האָבן דאָ געלעבט 259,000 אַבאָרידזשינעס, און ביים איצטיקן מאָמענט — קוים 46,000.

לויט אַ ציילונג אין יאָר 1929 האָט מען גערעכנט, אַז עס לעבן דאָ 61,000 ריין־בלוטיקע אַבאָרידזשינעס. אָבער 10 יאָר שפּעטער, אין 1939, איז זייער צאָל געפאַלן מיט 10,000. דער נאַטירלעכער צוזוואַקס איז זייער קליין ביי זיי און מיט די עטלעכע טויזנט אומגעציילטע נאָמאַדן אין געגנטן וווּ דער ווייסער מענטש האָט נאָך נישט אַריינגעדרונגען, דאַרף מען רעכענען, אַז עס לעבן היינט־צו־טאָג 46,000 ריין־בלוטיקע אור־איינוווינער פון דעם קאָנטינענט. עס קומט אַלזאָ אויס, אַז במשך קנאַפּע 200 יאָר זינט דער ווייסער מענטש האָט באַטראָטן דעם היגן באָדן, זענען פאַרשוווּנדן 200,000 אַבאָרידזשינישע נפשות.

אין וויקטאָריע האָבן אַמאָל געלעבט 12,000 אַבאָרידזשינעס; היינט

געפינען זיך דאָ קוים 200 פון זיי. צוזאַמען מיט מישלינגען ציילט היינט די אַבאָרידזשינישע באַפעלקערונג אין אויסטראַליע אַן ערך 74,000 נפשות.

זייער פאַרשווינדן דאַרף צוגעשריבן ווערן צוויי הויפּט־סיבות: דאָס נישט קענען צופּאַסן זיך צו דער ווייסער ציוויליזאַציע, און פון דער אַנדערער זייט — די ברוטאַלע באַהאַנדלונג פון ווייסן מענטש. דאָס האָט אויפגעשטעלט אַ וואַנט פון קעגנזייטיקער שנאה און אומצוטרוי. די יאָרן־לאַנגע באַמיאונגען מצד פאַרשידענע וועלפאַר־טוער און רעלי־גיעזע מיסיעס זענען נישט אימשטאַנד געווען אויסצוואָרצלען דעם אומ־צוטרוי פון די איינגעבוירענע צום ווייסן מענטש.

וועגן אויסשטאַרבנדיקע ישובים

אין 1951 איז אין דער אויסטראַלישער פּרעסע און אין פעדעראַלן פּאַרלאַמענט אויפגעהויבן געוואָרן אַ וויכוח וועגן גורל פון די אַבאָרי־דזשינעס אין צענטראַל־אויסטראַליע.

דאָס איז געווען נאָך דעם ווי פון דער טראַפּיקאַלישער וויסטע האָט זיך אומגעקערט אַ פּאַרלאַמענטאַרישע אויספאָרשונג־קאָמיסיע פון דער מערב־אויסטראַלישער רעגירונג, וועלכע האָט פאַרעפנטלעכט אויפטרייס־לענדיקע רעוועלאַציעס וועגן שוידערלעכן הונגער און אומקום פון די דאָרטיקע אַבאָרידזשינעס.

פאַר אַ קורצער וויילע איז אָנגעגאַנגען אַ הייסער וויכוח וועגן די מיטלען ווי אַזוי צו פאַרבעסערן דעם גורל פון די פון הונגער שטאַרבנ־דיקע אַבאָרידזשינעס. אין ברען פון דאָזיקן וויכוח האָט מען אַ ביסל איבערגעלופטערט די טרויעריקע קאַפּיטלעך פון דער „ווייס־ראַסישער פּאָליטיק" לגבי די אור־איינוווינער פון דעם קאָנטינענט. און — עס איז ווידער שטיל געוואָרן.

דער פריינד פון די אַבאָרידזשינעס

דער נישט־לאַנג־פאַרשטאָרבענער וו. ע. האַרנעי שרייבט אין זיין בוך „דאָס לעבן צווישן די אַבאָרידזשינעס":

„אונדזער דורכפאַל במשך 150 יאָר פון ווייסער ציוויליזאַציע צו אַסימילירן אָדער לכל הפחות אויפצוהויבן זיי צו אַן אייראָפּע־אישן סטאַנדאַרט, בלייבט איינע פון די פראַגן וואָס מוז ווי אַמ־

שאַרפסטן קריטיקירט ווערן און מוז אין אַלגעמיין באַטראַכט ווערן ווי איינע פון די סאַמע דיסקרעדיטירנדיקע אַספּעקטן אין דער אַנט־וויקלונג פון אויסטראַליע".

וויליאַם ע. האַרנעי איז אַ באַקאַנטער אַנטראָפּאָלאָג און אויטאָר, וועלכער האָט 40 יאָר געלעבט צווישן די אַבאָרידזשינעס. זיין פרוי איז געווען אַ קאָלירטע. ער איז געווען איינער פון די געציילטע אַנטראָפּאָלאָגן אין לאַנד, וועלכער האָט געקאַנט אויסגעצייכנט דעם לעבנס־שטייגער, מנהגים, אייגנאַרט און געזעצן פון די פּרימיטיווע שבטים, וועלכע האָבן געהאַלטן אים פאַר זייערם אַן איבערגעגעבענעם פריינד.

עס איז דעריבער קיין וווּנדער נישט, וואָס בעת דער באַרימטער אַבאָרידזשינישער מאָלער אַלבערט נאַמאַדזשירא איז געמאַכט געוואָרן פאַר אַ פולן אויסטראַלישן בירגער, איז וויליאַם ע. האַרנעי אַרויס מיט דעם גערעכטן געשריי, דערקלערנדיק דעם אַקט פון געבן נאַמאַדזשיראַן בירגערשאַפט אַלס צביעות.

אַט דער קינסטלער, אַ זון פון די אור־אַלטע שבטים פון אויסטראַלישן קאָנטינענט, וועלכער האָט מיט זיינע בילדער פאַרשאַפט כבוד און אָנזען דער אויסטראַלישער קולטור, איז אין 1958 פאַרמשפּט געוואָרן דורך אַ ווייסן געריכט אין אַלים ספּרינגס אויף זעקס חדשים תפיסה פאַר געבן משקה אַ קאָלירטן קאָלעגע — אויך אַ מאָלער. דאָס אַפּעלאַציע־געריכט אין דאַרווין האָט פאַרקלענערט די שטראָף אויף דריי חדשים.

אמת, דער רוב פון די אַבאָרידזשינעס איז ווייט נישט ציוויליזירט און לעבט אין זיין בראשיתדיקן מעמד און לעבנס־שטייגער. אָבער די טיילן וואָס האָבן גענאָסן פון דער ווייסער ציוויליזאַציע בלייבן ווייטער אויף יענער זייט גדר. די „ווייסע פּאָליטיק" סעגרעגירט זיי אַלס נישט־געוווּנטשענעם עלעמענט אין דער אַל־אויסטראַלישער געזעלשאַפט.

זיי ווערן קלאַסיפיצירט אַלס פול־בלוטיקע, האַלב־ און פערטל־אַבאָרידזשינעס.

אַזאַ אַבאָרידזשין, ווי געבילדעט ער זאָל נישט זיין און שטיין אויף דער זעלבער סאָציאַלער הויך וואָס דער ווייסער אויסטראַליער, זענען פאַר אים געשלאָסן טיר און טויער צו דער ווייסער געזעלשאַפט און מוז לעבן אין דעם אָנגעצייכנטן פאַר אים „תחום המושב".

ער וועט נישט באַקומען קיין אָרט אין אַ האָטעל פאַר ווייסע און זיינע קינדער קאָנען נישט גיין אין שול צוזאַמען מיט ווייסע קינדער, מיטן אויסנאַם פון געוויסע אָרטשאַפטן.

עס הערן זיך לעצטנס שטימען אין דער אויסטראַלישער פּרעסע וועגן אויסבעסערן דעם גורל פון די אַבאָרידזשינעס. די אַלע שטימען זענען

אבער לעבלעכע סימפּאַטיע־אויסדרוקן. עס זענען געשאַפן געוואָרן פאַר־שידענע וועלפער־סאָסייטיס, וואָס האָבן פאַר אַ ציל צו העלפן דער שטאַ־טישער אַבאָרידזשינישער באַפעלקערונג זיך אַריינצולעבן אין דער ווייסער געזעלשאַפט.

ווילן מיר טאַקע זען ווי אַזוי עס גייט צו דער דער דאָזיקער פאַר־שלעפּטער אַבסאָרבירונגס־פּראָצעס און ווי אַזוי עס נעמט אים אויף די ווייסע אויסטראַלישע געזעלשאַפט.

דער אַבאָרידזשין אויפן שייד־וועג צווישן צוויי וועלטן

דער שורש פונעם נאָמען אַבאָרידזשין, וואָס עס טראָגט דער אויסט־ראַלישער אור־איינוווינער קומט פון לאַטייניש ab origine — „פון אנהויב", ד.ה. די ערשטע באַוווינער פון קאָנטינענט. טראָץ אָט דער באַ־צייכענונג פון דעם אַבאָרידזשין, זענען די אַנטראָפּאָלאָגן נישט געאייניקט צווישן זיך, צי זיי זענען טאַקע געווען די ערשטע איינוווינער פון אויסט־ראַליע. פאַרשער ווייזן אויף מיט ראיות, אַז די סאַמע ערשטע איינוווינער דאָ זענען גאָר געווען אַנדערע שבטים מיט אַ מער טונקעלער הויט און פוּיִק־לאַנגע האָר.

אין זייער נאָמאַדישן לעבן האָבן זיי געוואַנדערט איבערן לאַנד נענטער צו אויף דרום. גאָר אַ קליינע צאָל פון די שבטים האָט נאָך גע־לעבט אין טאַסמאַניע ביז אַנהויב פון אונדזער יאָרהונדערט.

די זעלבע פאַרשער האַלטן, אַז די אויסטראַלישע ראַסע, איינע פון די דריי הויפּט־ראַסעס אין דער וועלט, האָט זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען אויף די צפון־אינדזלען אַרום אויסטראַליע. די יאַגד־זוכער און שפּייז־זאַמלער האָבן אין זייערע וואַנדערונגען אָנגעשפּאַרט ביז אויף צפון, פון דאָרט קיין מאַלאַיאַ און אינדיע, וווּ אַ קליינע צאָל לעבט נאָך עד היום. אַנדערע ווידער האָבן אויסגעוואַנדערט קיין ניי־גינע און אויסטראַליע.

אינזש. פרעד טאַמפּסאָן, אַ וועלפער־טוער ביי די אַבאָרידזשינעס, האָט יאָרן לאַנג געפאָרשט זייער לעבן און די מעגלעכקייט פון זייער איינגלידערונג אין דער ווייסער געזעלשאַפט. אויפן סמך פון די פאַר־שונגען האָט ער צונויפגעשטעלט אַ גרויסע אַרבעט, אין וועלכער ער פאַר־אורטיילט די שטרענגע רעגירונגס־פאַרשריפטן, וואָס רעגולירן דאָס לעבן פון דער קאָלירטער באַפעלקערונג, ספּעציעל אין די צפון־געביטן, דאַרווין און צענטראַל־אויסטראַליע.

כדי מיר זאָלן בעסער פאַרשטיין דאָס פּראָבלעם, לאָמיר איינטיילן די אַבאָרידזשינישע באַפעלקערונג אין דריי באַזונדערע גרופּעס:

א) די נאָמאַדישע שבטים — די וואָס פירן אַ פולן פּרימיטיוון לעבנס־שטייגער;

ב) האַלב־נאָמאַדישע — די וואָס זענען אונטער דער אויפזיכט פון דער רעגירונג און רעליגיעזע מיסיעס;

ג) די שטאָטישע „ציוויליזירטע”, מערסטנטייל מישלינגען.

מיט דער עקספּאַנסיע פון ווייסן מענטש אין זיין זוכעניש פון מינע־ראַלן און אַנדערע נאַטור־אוצרות אין די ווילדערנישן פון אויסטראַלישן קאָנטינענט, ווערן יאָר־יערלעך אַרויסגעשטויסן פון זייערע יאַגד־שטחים די פּרימיטיווע שבטים.

גרויסע מינען־געזעלשאַפטן האָבן אויסגעשפּרייט זייער השפּעה אין די ביז איצט איזאָלירטע מקומות. די מאַפּע פון אויסטראַליע ווערט וואָס אַמאָל מער באַצייכנט מיט פּונקטן פון וויכטיקע מינעראַל־אַנטדעקונגען ווי: קופּער, צינק, בליי, אַלומיניום, מאַגנעזיע, גאָלד, בעריל (אַ טייערער שטיין פון גרינער קאָליר) און באָקסיט.

מיט אַנטדעקן די דאָזיקע וויכטיקע מעטאַלן, ווערן גלייכצייטיק פאַר־טריבן פון זייערע וווין־ערטער די אַבאָרידזשינעס, וווּ זיי האָבן געלעבט זינט דורות; זייער לעבנס־רוים ווערט קלענער און באַגרענעצטער. אין דער צייט ווען דער ווייסער מענטש ווערט רייכער פון די אַנטדעקטע נאַטור־אוצרות, ווערט דער באַוווינער פון די דאָזיקע ערטער באַרויבט פון זיין יאַגד־שטח. ער ווערט פאַרטריבן פון זיין „מדבר־היים” און קריגט נישט דערפאַר קיין שום פאַרגיטיקונג. די אַבאָרידזשינעס בלייבן אין אַן אויסזיכטלאָזן מצב, איבערגעלאָזט אויף הפקר. און ס'איז נישטאָ ווער עס זאָל זיך אָננעמען זייער עוולה, אָדער אויפקלערן זיי וועגן זייער רעכט, אַז זיי קאָנען מאָנען אַנטשעדיקונג פאַר די צוגערויבטע יאַגד־שטחים.*)

אוודאי איז גוט אַז דאָס לאַנד ווערט אַנטוויקלט, עס אַנטשטייען נייע אונטערנעמונגען וואָס גיבן באַשעפטיקונג טויזנטער מענטשן און באַרייכערן די אויסטראַלישע ווירטשאַפט. דער פּרימיטיווער מענטש דאַרף אָבער געניסן פון דער דאָזיקער אַנטוויקלונג און זיין ווילשטאַנד דאַרף צוליב דעם אויסגעבעסערט ווערן.

אָבער אַזוי געשעט עס נישט. דער פּראָצעס פון געווינען דעם אַבאָ־רידזשין פאַר דער ווייסער ציוויליזאַציע איז איין גרויסער שטרויכלונגס־וועג, וואָס וועקט אין אים בלויז שנאה און אומצוטרוי צום ווייסן

---

*) די פראַגע איז אין 1964 באַהאַנדלט געוואָרן אין קאַנבעראַ, און די שבטים אין דער צפון־טעריטאָריע, וווּ ס'געפינען זיך ריזיקע קופּער־דעפּאָזיטן, וועט אויסגעצאָלט ווערן אַ ריזיקע סומע אַנטשעדיקונג.

מענטש, וואָס שטעלט אויף אַ נישט־דורכבערעכבאַרע מויער. הינטער דער דאָזיקער מויער איז דער קאָלירטער מענטש פּאַראורטיילט צו אַ לאַנג־זאַמען אומקום אָדער אין גאַנצן אָפּגעווישט צו ווערן פון דער אויבער־פלאַך.

ווידער די האַלב־שבטימדיקע אַבאָרידזשינעס, די וואָס לעבן אין די פּי־סטאַציעס (גרויסע פאַרמעס), ווערן אויסגענוצט ביזן ביין. זיי זענען ממש פאַרשקלאַפט צום ווייסן באַלעבאָס. דער ווייסער באָס טרייבט זיי אומברחמנותדיק צו אַזאַ עבודת־פּרך, וואָס איז קעגן זייער פרייען נאַמאַדישן גייסט. וואָלט דער פּראָצעס פון איינשפּאַנען זיי אין דער אַרבעט פון דער ווייסער ציוויליזאַציע געווען אַ מער שטופנווייזער, וואָלט דאָס אפשר געבראַכט פיל בעסערע רעזולטאַטן.

די אַבאָרידזשינישע באַפעלקערונג, וואָס האָט זיך אָפּגעריסן פון בוש, איבערגעריסן מיטן פרימיטיוון לעבנס־שטייגער און גענאָסן עפּעס פון דער ציוויליזאַציע פון ווייסן מענטש, איז פעאיק צו אַרבעט און מלאכה, זי קען אָבער נישט אַריינקומען אין דער ווייסער געמיינשאַפט. דער אַבאָרידזשין לעבט אָפּט אין דער שטאָט, בשכנות מיטן ווייסן, ווייל אים נאָכטאָן אויף פאַרשידענע געביטן, קליידט זיך ווי דער ווייסער און פילט זיך דאָך אומבאַהאָלפן, אויב נישט פאַרראַטן; פאַרראַטן פון דער ווייסער ציוויליזאַציע, וואָס האָט אים געלאָזט שטיין אין מיטן וועג...

דעם אַבאָרידזשין איז דערלויבט צו וווינען אין באַשטימטע פאַר אים קוואַרטאַלן אויף דער פּעריפעריע פון שטאָט, וואָס איז פאַקטיש אַן אַבאָרידזשינער געטאָ. דאָס זענען אָפּגעריסענע בלעכערנע הייזקעס, ווו דער סאַניטאַרער מצב איז אַ קלאָגעדיקער. קראַנקהייטן און אַ גרויסע שטערבלעכקייט פאַרקלענערט זייער צאָל. זייערע קינדער פילן זיך פאַר־שטויסענע און קוקן מיט אייפערזיקע אויגן אויף די שכנותדיקע קינדער פון די ווייסע אין די ווייטערע גאַסן. זיי ווערן נישט צוגעלאָזט צו קיין העכערער בילדונג. אויב זיי קריגן אַ געוויסע בילדונג, איז עס אויפן שפּיץ פינגער, צו דער מדרגה פון אַ ווייסן קינד אין 10־טן לעבנס־יאָר. עס קומען נישט דעריבער פון זייערע רייען קיין מענטשן מיט העכערער בילדונג. די אַבאָרידזשינישע באַפעלקערונג האָט נישט ביז איצט קיין אייגענע אינטעליגענץ, מענטשן פון פרייע באַרופן, וואָס וואָלטן געקאָנט ווערן זייערע פירער און באַאיינפלוסן זייער לעבן.*)

*) זינט די לעצטע 5 יאָר זענען צוגעלאָזט עטלעכע צענדליק אַבאָ־רידזשיני־קינדער אין די מיטל־שולן און קוים דריי לערנען זיך אין די הויכשולן.

פעדאַגאָגן און פסיכאָלאָגן האָבן נאָך יאָרן־לאַנגע פאָרשונגען מודה געווען, אַז דאָס קאָלירטע קינד איז אַבסאָלוט נישט הינטערשטעליק אין אינטעליגענץ לגבי דעם ווייסן קינד. אין פיל פאַלן איז עס פיל פעאיקער און האָט אַ בעסערן זכרון.

אַן אַנדערער נעגאַטיווער פאַקטאָר וואָס ווירקט אויף דער צעריסנקייט און אָפגעזונדערטקייט פון די שבטים איז די פאַרשידנאַרטיקייט פון זייערע דיאַלעקטן. זיי פאַרשטייען זיך נישט איינע די אַנדערע, סיידן מיט די נאָענטסטע שכנים. דאָס נישט האָבן קיין געמיינזאַמע שפּראַך איז איינע פון די הויפּט־סיבות, וואָס שטערט זייער דערנענטערונג און דאָס פאַרוואַנדלען זיי אין איין נאַציאָנאַלער איינהייט.

עס הערן זיך לעצטנס פון דאָ און דאָרט שטימען מצד „ציוויליזירטע" אַבאָרידזשינעס אין די שטעט, וועלכע ווערן דיסקרימינירט מצד די ווייסע. די פּראָטעסט־שטימען באַגרענעצן זיך צו אַזעלכע אויסרופן:

„איר האָט צוגערויבט אונדזער לאַנד, איר זייט דאָ פרעמדע, אויסטראַליע איז אונדזער און נישט פון דעם ווייסן מענטש..."

די דאָזיקע פּראָטעסט־שטימען מצד ציוויליזירטע אַבאָרידזשינעס קומען מערסטנטייל בעת זיי זענען שיכור און האָבן זיך אָנגעטרונקען מיטן פאַרבאָטענעם וויסקי, צו וועלכן זייער אָרגאַניזם איז נישט געוווינט.

דער ווייסער מענטש נעמט אויף גוטמוטיק די דאָזיקע „באַליידיקונג" און פרעגט צוריק דעם קאָלירטן: „וועז נישט דער ווייסער מענטש, וועז וואָלסטו געטראָגן אויף דיין לייב אַ ווייס העמד און אַ פּאָר הויזן?"...

מיט דעם פאַרענדיקן זיך לרוב די דאָזיקע „פּאָליטישע וויכוחים".

* * *

פעברואַר 1958 איז געווען אַ היסטאָרישע דאַטע פאַר די אַקטיווע אָרגאַניזאַציעס, וואָס אַרבעטן פאַר דעם פאָרשריט און אויסבעסערונג פון די לעבנס־באַדינגונגען פון אַבאָרידזשין.

אין דעם חודש איז אין דער הויפּט־שטאָט פון דרום־אויסטראַליע, אַדעלייד, פאָרגעקומען אַ פעדעראַלע קאָנפערענץ פון פאַרשידענע אָרגאַניזאַציעס און עס איז דאָרט אויסגעוויילט געוואָרן אַ ראַט פאַר דעם פאָרשריט פון די אַבאָרידזשינעס. די דאָזיקע קערפּערשאַפט האָט די אויפגאַבע צו פירן אַן אויפקלערונגס־אַרבעט און זוכן מיטלען אויסצובעסערן און העלפן דער קאָלירטער באַפעלקערונג אין אויסטראַליע צו פאַרטיידיקן אירע ציווילע און בירגער־רעכט.

די קאָנפערענץ האָט אָנגענומען פינף פּרינציפּיעלע פּונקטן אַלס די הויפּט־באַזע פאַר העלפן די אַבאָרידזשינעס:

1) גלייכע רעכט פאַר די אַבאָרידזשינעס מיט אַנדערע אויסטראַלישע בירגער;

2) אַלע אַבאָרידזשינעס זאָל געגעבן ווערן אַ לעבנס־סטאַנדאַרד וואָס זאָל זיין צוגעפּאַסט פאַר זייער געזונט און אויסקום: שפּייז, באַקליידונג, וווינונג און מעדיצינישע אויפזיכט, פּונקט ווי עס קריגן זיי אַנדערע אויסטראַליער;

3) אַלע אַבאָרידזשינעס זאָלן באַקומען אַ גלייכן לוין פאַר דער זעלבער אַרבעט, און די זעלבע אינדוסטריעלע שוץ ווי אַנדערע אויסטראַליער;

4) בילדונג זאָל זיין פריי און אַבליגאַטאָריש פאַר די אַבאָרידזשינעס וואָס זענען אַוועק פון זייער שבטימדיקן לעבנס־שטייגער;

5) די פולשטענדיקע אויפלייזונג פון די אַבאָרידזשינישע רעזערוואַטן.

דאָ קומען מיר צו די דראַסטישע פאַרשריפטן, וואָס רעגולירן דאָס לעבן פון די שוואַרצע אין די אָפּגעשלאָסענע רעזערוואַטן. די דאָזיקע פאַרשריפטן, וואָס דאַרפן כלומרשט שיצן דעם אַבאָרידזשין, באַגרענעצן אין דער אמתן זיין פרייהייט. ער האָט נישט קיין רעכט צו באַזיצן אומבאַוועגלעכע גיטער און איז פאַקטיש באַרויבט אין זיין סאָציאַלן סטאַטוס.

די דאָזיקע פאַרשריפטן זענען זייער קאָמפּליצירטע און אַ ווייסער ריכטער קען זיך טיילמאָל נישט פאַנאַנדערקלייבן אין זיי, ווען ער דאַרף משפּטן אַ קאָלירטן. ווועלכער ווערט אָפּט זייער האַרב באַשטראָפט פאַר דעם מינדסטן עובר זיין אויפן געזעץ, פאַר וועלכע אַ ווייסער ווערט בכלל נישט באַשטראָפט.

די דאָזיקע פאַרשריפטן זענען לויט דער מיינונג פון קאָמפּעטענטע מענטשן, וואָס פאַרנעמען זיך מיט וועלפער־אַרבעט צווישן די אַבאָרידזשינעס, זייער פאַרעלטערט און אַפילו אַנטי־סאָציאַל. די דאָזיקע „רע־פאָרמען" זענען אין סתירה צו די מנהגים און טראַדיציעס פונעם אַבאָרידזשין און שטעלן אים אויפן שיידוועג צווישן צוויי וועלטן.

ווען וועלן די אַבאָרידזשינעס אַסימילירט ווערן אין דער ווייסער אויסטראַליע?

וואָס מער מיר רירן זיך צו צום אַבאָרידזשינישן פּראָבלעם, אַלץ מער דרינגען מיר אַריין אין אַ פאַרפלאָנטערטן קאָמפּלעקס פּראָבלעמען, וואָס קאָנען נישט על רגל אחת באַלויכטן ווערן, ווייל זיי נויטיקן זיך אין אַ מער גרינטלעכער באַהאַנדלונג.

דאָס מוז געטאָן ווערן ניכטער, אָביעקטיוו ,מער מן הצד, כדי צו זעןביידע זייטן פון דער מטבע. פון איין זייט, די באַציאונג פון די רעגירונגס־קרייזן און דער עפנטלעכער מיינונג; פון דער צווייטער זייט ווי אַזוי נוצט אויס דער אַבאָרידזשין זיין דערוואָרבענע פרייהייט און רעאַגירט אויף דער אומיושרדיקער באַהאַנדלונג לגבי אים, און לסוף: ווי אַזוי נוצט אויס דער אַבאָרידזשין זיין דערוואָרבענער פרייהייט און בירגערלעכע רעכט, צו וועלכע ער איז מיט דער צייט זוכה דורך ספּע־ציעלע פּריווילעגיעס.

דאָס איז אַ זייער קיצלדיק פּראָבלעם, וואָס מען מוז שטופּנווייז פאַנאַנדערקלייבן און באַלייכטן.

מיר, יידן, וואָס האָבן במשך דורות דורכגעמאַכט אַזוי פיל נגישות, פאַרפאָלגונגען, פאַראורטיילן, געליטן פון דער צרעת פון אומצוטרוי, וועו מ'האָט אונדז געהאַלטן פאַר פאַרשטויסענע: געשפּאָט פון אונדזער טראַכט, אונדזערע מנהגים, אונדזער לעבנס־שטייגער און טראַדיציעס — דאַרפן קוקן אויף די אַבאָרידזשינעס מיט מער פאַרשטענדעניש.

דאָס איז אַ ראַסע, וואָס איז אויף אַ ברוטאַלן אופן אַרויסגעריסן געוואָרן פון איר פּרימיטיוון לעבנס־שטייגער און האָט ביז איצט נישט געפונען קיין וועג צו דעם ווייסן מענטשס געזעלשאַפט: דאָס זענען מענטשן, וואָס לעבן ווי פאַרשטויסענע און פאַראורטיילטע; מענטשן וואָס זענען מיט כוח אָפּגעזונדערט געוואָרן פון דער אויסטראַלישער געמיינשאַפט, און דאָס אין אַ לאַנד וואָס שמט מיט זיין הויכער דעמאָ־קראַטישער איינשטעלונג.

פאַרוואָס געשעט דאָס אַזוי?

אמת, פון צייט צו צייט לייענען מיר אין דער פּרעסע וועגן איינצלנע אויסטראַלישע פאַמיליעס, ביי וועמען עס דערוועקט זיך אַ הומאַניטאַרער פאַרלאַנג עפּעס צו טאָן פאַר דעם יונגערן דור אַבאָרידזשינעס: זיי אַדאָפּ־טירן קינדער פון די צפון־געגנטן, ברענגען זיי אין זייערע רייכע היימען און גיבן זיי, צוזאַמען מיט זייערע אייגענע קינדער, דאָס אַלץ וואָס אַ קינד דאַרף האָבן פאַר אַ נאָרמאַלער אַנטוויקלונג.

פאַר טויזנטער אויסטראַליער קלינגט דאָס ממש אויסטערליש, עק־זאָטיש.

אַנדערע ווידער ברענגען אַראָפּ אַבאָרידזשינישע קינדער פון צענטראַל־אויסטראַליע אויף זומער־וואַקאַציעס. ס'רוב טוען דאָס אַזעלכע, וואָס האָבן אַליין אַמאָל געוווינט אין יענע געגנטן, אָדער געאַרבעט אויף פאַרשידענע מיסיעס אין די אַבאָרידזשינישע רעזערוואַטן.

זיי ווילן געבן די קאָלירטע קינדער אַ געלעגנהייט צו פאַרזוכן דעם טעם פון לעבן אין די גרויסע שטעט פונעם ווייסן מענטש.

אין אָנהויב איז דאָס קינד צעטומלט, שעמעוודיק, קוקט מיט אומ־צוטרוי. ס'איז צוריקגעהאַלטן, אָבער זיין אינסטינקט פון אַ פּרימיטיוון מענטש, וואָס קען אייך דורכנעמען אויף מיילן ווייט, פילט שוין אַרום ווי עס דאַרף זיך האַלטן און נאָכטאָן דעם ווייסן מענטש. גאָר שנעל לעבט זיך עס אַריין אין דער נייער סביבה.

דאָס איז נאַטירלעך, ווייל אַ קינד איז עלאַסטיש. זיין וועלט־באַנעמונג איז אַנדערש פון אַ דערוואַקסענעם, זאָל עס זיין אַ קינד פון פּרימיטיווע שבטים. דער רוב פון די קינדער זענען אָבער אַזעלכע, וואָס האָט שוין געגאַסן אין די רעזערוואַטן פון דעם אַלף־בית פון דעם ווייסן מענטשס ווייסן.

ווי דראַמאַטיש עס איז זיין באַגעגעניש מיט דער וועלט און סביבה פונעם ווייסן מענטש אין די שטעט, איז אָבער נאָך טראַגישער זיין צוריקקערן זיך אין דער ווילדערניש. דאָ קומט ערשט דער ויתרוצצו אין דעם קינדס מוח און האַרץ. ער איז האַלב אַרויסגעריסן פון זיין דורות־לאַנגן שבטים־לעבן, און פון דער אַנדערער זייט — פאַרכישופט פון דעם, וואָס ער האָט געזען און פאַרזוכט ביים טיש פון דעם ווייסן מענטש.

* * *

דער געוועזענער מיניסטער פאַר טעריטאָריעס, האַסלוק (היינט — אויסערן־מיניסטער), האָט דערקלערט, אַז עס וועט דויערן אַ יאָרהונדערט ביז די אויסטראַלישע אַבאָרידזשינעס וועלן פולשטענדיק אַסימילירט ווערן אין דער ווייסער אויסטראַליע.

„איך קאָן נישט זען דאָס פּראָבלעם זאָל געלייזט ווערן אין ווייניקער צייט ווי במשך דריי דורות, דאָס מיינט אין ניינציק יאָר צייט. אויב מיר וועלן טאָן אונדזער אַרבעט, וועט דאַן, אין 90 יאָר אַרום, נישט זיין מער קיין אַבאָרידזשיניש פּראָבלעם. אויב אָבער מיר וועלן נישט ריכטיק און ווי געהעריק טאָן אונדזער אויפגאַבע, וועט די ווייסע געמיינדע אין אויסטראַליע דאַרפן ווייטער צאָלן פאַר אויפהאַלטן נישט בלויז די איבער 70 טויזנט אַבאָרידזשינעס וואָס מיר האָבן היינט, נאָר פאַר פיל מער".

דער מיניסטער פאַר טעריטאָריעס, אונטער וועמענס השגחה עס פאַלט אַרונטער די אויפזיכט איבער דער איינגעבוירענער באַפעלקערונג, האָט אויסגעדריקט זיין אָפּטימיזם, אַז עס מוז קענטיק ווערן אַ באַדייטנ־דיקער פאַרשריט אין דער אַסימילאַציע פון די אַבאָרידזשינעס במשך איין דור — אין דרייסיק יאָר אַרום.

שמעון מירעלם

מיניאַטורן

יידיש און עברית

יידיש און עברית, צוויי ליבלעכע שוועסטער פון איין טאַטע־מאַמע.ביידע האָבן באַקומען אַ נאַציאָנאַלע דערציאונג, ביידע האָט מען געקעכלט, געצערטלט, זיי באַזונגען, שטאָלצירט מיט זיי און באַשיינט.

זענען געקומען מערדער, אויסגעהרגעט אַ דריטל פון יידישן פאָלק, טאַטע־מאַמע זענען אומגעקומען, אָבער די צוויי שוועסטער זענען געבליבן לעבן. זענען זיי אַוועק אין דער ווייטער וועלט אַריין צו די לעבן־געבליבענע קרובים, אָבער די קרובים האָבן די צוויי שוועסטער — דעם שטאָלץ פון מזרח־אייראָפּעאישן יידנטום, — פאַרשטופּט אין אַ ווינקל און זיי זענען געוואָרן דינסטן ביי דער רייכער ענגלישער און שפּאַנישער מאַדאַם. און ווען ארץ־ישראל איז געוואָרן אַ יידישע מדינה, האָט זי די שוועסטער עברית פאַרבעטן צו זיך און זי איז דאָרט אויפגעריכט געוואָרן, אָבער ביי די ענגליש־שפּאַניש־ און פראַנצויזיש־רעדנדיקע איז זי נישט קיין גרויסער יחוס. ווו אַ יידישע שמחה איז די פרעמדע מאַדאַם אויבנאָן, און די צוויי שוועסטער — יידיש און עברית — זיצן פאַרשעמטע אין זאַל צווישן עולם.

טרעפט נאָך, אַז אַ ישראל־שליח אָדער אַן אָפיציעלער ישראל־פאָרשטייער נעמט אַ וואָרט, באַגריסט ער זיך מיט דער שוועסטער עברית, נאָר אויס העפלעכקייט; דאַקעגן די שוועסטער יידיש זיצט אַ פאַרשטומטע, אַן איינזאַמע. אָרגאַניזירט עפּעס עמך, איז זי נאָך די געשעצטע, די חשובע, אָבער ביי די גרויסע יידישע ליט שעמט מען זיך מיט איר. זיצט זי נעבעך, די שוועסטער יידיש און ליידט און וועלקט ווי אַ בלום און ס׳טוט ווי דאָס האַרץ, אַז זי זאָל, חלילה, נישט אויסגיין אין דער שטיל, פון בענקשאַפט און שאַנדע, אין איינזאַמקייט, אָן אַ פריינד און אָן אַ גואל...

דער דרויסן

געווען אַמאָל אַ דרויסן. דאָס איז געווען אַמאָל, אַמאָל ווען יידן האָבן נאָך געלעבט אין די מזרח־אייראָפּעאישע שטעט און שטעטלעך: אין די פּוילישע, אין די ליטווישע, אין די ווייסרוסישע און אין די בעסאַראַבישע. איז דער דרויסן געווען — די גאַס, דער מאַרק, ווו מען האָט

געהאַנדלט און געוואַנדלט מיט גערשטן און קאָרן, מיט קוקורידזע און ווייץ, מיט זאַלץ און מיט שטיוול. דער ייִד האָט געקויפט און פאַרקויפט. דאָס זעלבע האָט געטאָן דער פּויער און דער גאַנצער מסחר איז געפירט געוואָרן — „אינדרויסן".

דער דרויסן איז שוין אַזוי אַלט ווי די וועלט און — אפשר נאָך עלטער. ווייל ווען עס איז נאָך קיין וועלט נישט געווען, איז אַלץ געווען אינדרויסן — אַ תוהו־ובוהו. און שפּעטער, ווען גאָט האָט באַשאַפן די וועלט, האָט ער זי אויך געלאָזט אינדרויסן, אַ ברירה האָט ער געהאַט? שפּעטער זענען געקומען מענטשן. האָבן זיי זיך אַרומגעקוקט און געזען, אַז זיי געפינען זיך אינדרויסן, אויסגעשטעלט אויף ווינט, שניי און רעגן, איז זיי געוואָרן אומהיימלעך־טרויעריק. האָבן זיי זיך אויסגעזוכט היילן און שפּעטער אויסגעבויט שטובן, וווּ זיי האָבן געוווינט און דער דרויסן איז געבליבן אויף דער גאַס...

און מיטן פאַרמערן זיך פון מענטשן האָבן זיך אויך פאַרמערט זייערע שטובן. זענען אויסגעבויט געוואָרן גאַנצע שטעט און דער דרויסן איז פאַרשטופּט געוואָרן — הינטער דער שטאָט.

איז דאָך דער מענטש בטבע אַן אומצופרידענער, האָט ער אָנגעהויבן בענקען נאָכן דרויסן. זייענדיק פאַרשלאָסן הינטער טיר און טויער, האָט ער דורכן פענסטער גענומען אַרויסקוקן און פון צייט צו צייט זיך אַרויס־געכאַפּט געוויער צו ווערן וואָס עס הערט זיך אינדרויסן.

אָבער נישט אַלע מאָל האָט דער דרויסן אים גוט אויפגענומען. אַ באַליידיקטער, אַ נאַקעטער, האָט ער טייל מאָל דורך ווינט און שטורעם־רעגנס דעם מענטשן פאַריאָגט צוריק אין שטוב אַריין. טייל מאָל האָט ער טעג און נעכט געוויינט אויף זיין ביטערן דרויסנדיקן מזל און פאַרגאָסן אַלץ אַרום: די פעלדער און וועגן און געמאַכט אויפשוועלן די טייכן. דעמאָלט האָבן מענטשן זיך פאַרמאַכט אין זייערע וואַרעמע שטובן, גע־זידלט און געשאָלטן: פוי, אַ פּאַסקודנער דרויסן, אַן עברה אַ הונט אַרויס־צולאָזן אויף דער גאַס.

מיטן וווּקס פון די אורבאַנישע צענטערן, מיטן פאַרכאַפּן וואָס אַמאָל גרעסערע שטחים פאַרן מענטש און זיין באַקוועמלעכקייט, מיטן בויען גי־גאַנטישע הייזער און וואָלקן־קראַצערס, איז דער דרויסן געוואָרן אַ פּאָעטי־שער באַגריף. מענטשן האָבן אויפגעהערט צו גיין אינדרויסן, מען פאָרט מיט אונטערערדישע באַנען און מיט אויטאָמאָבילן; דער דרויסן איז גע־וואָרן פאַריאָגט אין די ווייטע פליינען און וועלדער און ער ווערט באַזונגען דורך די פּאָעטן. אויך כאַפּן זיך פאַרליבטע פּאָרלעך טייל מאָל אַריין אין אַ דרויסנדיקער סביבה, ערגעץ הינטער דער שטאָט, כדי אומ־געשטערט פון אַ מענטשלעך אויג צו געניסן פון דער באַגערטער ליבע.

דעמאָלט איז דער דרויסן מילד צו די פאַרליבטע פּאָרלעך. עס שיינט די לבנה, די בוימער זינגען שירה, עס בלאָזט אַ קילווינטל און דאָס גראָז איז אַזוי מחיהדיק ווייך. דעמאָלט שווערן זיך פאַרליבטע פּאָרלעך אייביקע ליבע, וואָס דויערט ביז נאָך דער חתונה...

אין די נעכט, ווען מענטשן שלאָפן אין זייערע וואַרעמע בעטן און דער דרויסן איז איינגעהילט אין אַ געדיכטער פינצטערניש, קומען פאָר געשעענישן און די איינציקע עדות זענען נאָר הימל און ערד — די שטענדיקע דרויסנדיקע באַגלייטער, אָבער סוד בלייבט סוד, ווייל אַלץ איז פאַרהוילן פאַרן מענטשלעכן אויג אין דער דרויסנדיקער, סודותפולער נאַכט.

דער מענטש און להבדיל... דאָס פערד

וואָס מער די טעכניק און די וויסנשאַפט גייט פאָראויס, אַלץ ווינציקער וויכטיק ווערט דער מענטש און להבדיל — דאָס פערד ווערט וואָס אַמאָל מער חשוב...

די מענטשלעכע ראַסע מערט זיך מיט אַן אַסטראָנאָמישער שנעלקייט, אָבער די פערדישע ראַסע ווערט וואָס אַ יאָר — אַלץ מער איינגעשרומפּן.

פון די גאָר אַלטע צייטן ביזן אויפקומען פון ערשטן אויטאָמאָביל איז דאָס פערד געווען „מיט מענטשן גלייך". דער מענטש האָט זיך אָן פערד נישט געקאָנט רירן פון אָרט. דאָס פערד האָט געדינט דעם מענטשן ווי אַ טרייער פירער און באַגלייטער.

הונדערטער יאָרן פון אָנגעשטרענגטע פאָרשונגען און דערפינדונגען האָבן אוועקגעשטעלט דעם מענטש אויפן סאַמע אויבנאָן פון גאָטס באַשעפענישן און דאָס פערד איז געבליבן פערד.

אָבער אין דער זעלבער צייט, ווען די מאַשין קאָן שוין פאַרטרעטן דעם מענטש ביי דער טאָג־טעגלעכער אַרבעט: אין ביוראָ ביי שווערע חשבונות, ביים באַדינען די קליענטעלע אין די געשעפטן, און דער עיקר ביים הרגענען מענטשן אין דער מלחמה, האָט דער מענטש פאַרלוירן זיין ווערט און געוואָרן „אויס מענטש". אָבער דאָס פערד איז נאָך אַלץ חשוב.

ווען די הונען האָבן אויף זייער מלחמה־מאַרש פאַרפלייצט אייראָפּע און געזייט טויט און פאַרוויסטונג, האָט דאָס פערד זיי געטריי געדינט. היינט טראַנספּאָרטירט מען צו די שלאַכט־פעלדער מיט דער הילף פון דער מאָדערנסטער קאָמוניקאַציע־מאַשין מיליאָנען מענטשן אויף טויזנטער מיילן.

מיניאַטורן

צוליב דער קאָנקורענץ פון דער מאָדערנער קאָמוניקאַציע־מאַשין איז דאָס פערד געוואָרן אַ שפּילעכל און מען צאָלט פאַר אים שווערע טויזנ־טער. טראָגן אַוועק צענדליקער טויזנטער און אפשר מיליאָנען מענטשן איבער דער וועלט זייער וואָכן־לוין אויף די פערד־געיעגן אין: עפּסאָם, אַסקאָט, פלעמינגטאָן אָנצוקוקן דאָס פערד אין זיין וועט־לויף און באַגערן, אַז עס זאָל זיי באַגליקן.

דער מענטש איז געוואָרן אַ ביליק מאַטעריאַל פאַר אַלערליי מלחמה־מאַכערס און מלחמה־פירערס, און דאָס פערד... איז געוואָרן אַ זעלטן באַשעפעניש צו ווייל די הויכגעשטעלטע דאַמען און הערן פון דער אַריסטאָקראַטיע און אַ גליקלעכער צופאַל פאַר טויזנטער אָרעמע. צאַצקעט מען זיך מיט דעם פערד און מען היט אים ווי אַן אבן־טוב.

אָרעמער מענטש... ווער פוןביידן איז גליקלעכער?

מ. באַלבערישסקי

די ייִדישע קאַטעדרע ביים ווילנער אוניווערזיטעט

געווידמעט דעם אָנדענק פֿון די פּאַרפּייניקטע
נח און פּאַולאַ פּרילוצקי.

דאָס לעבן אין ווילנע אין סעפּטעמבער — דעצעמבער 1939

צוויי וואָכן נאָכן אויסברוך פֿון דער צווייטער וועלט־מלחמה, איז ווילנע, לויטן ריבענטראָפּ־מאָלאָטאָוו־אָפּמאַך, פֿאַרנומען געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי. די ערשטע אַרבעט פֿון די נייע מושלים איז געווען אָפּצורעכענען זיך מיט פּאָליטישע קעגנער. עס זענען גלייך אַרעסטירט און אַרויסגעשיקט געוואָרן די אָנגעזעענסטע טוער פֿון ייִדישן פּאָליטישן לעבן, פֿון די ייִדישע דעמאָקראַטישע און סאָציאַליסטישע פּאַרטייען, קולטור־טוער, זשורנאַליסטן וכדומה. למען האמת מוז מען צוגעבן, אַז מען האָט אויך נישט ווייניק אַרעסטירט נישט־ייִדישע טוער און ספּעציעל געוועזענע מיליטער־לייט.

די געשעפֿטן זענען נישט נאַציאָנאַליזירט געוואָרן, אָבער די שטימונג אין שטאָט איז געווען זייער אַ געדריקטע צוליב דער נישט־זיכערער פּאָליטישער לאַגע. מען האָט נישט געוווּסט וואָס פֿאַר אַ גורל ווילנע וועט האָבן: צי ווילנע וועט בלייבן סאָוויעטיש, אָדער די סאָוויעטן־מאַכט וועט צוריק באַנייען איר אַלטן אַקט פֿון אָפּגעבן ווילנע צו ליטע. און דאַן, וואָס וועט זיין מיט ליטע? ערשט צום סוף אָקטאָבער האָט די לאַגע גענומען קלאָר ווערן: די רויטע אַרמיי גייט אַוועק, ווילנע גייט איבער צו ליטע און ווערט די הויפּט־שטאָט פֿון ליטע, אַנשטאָט קאָוונע. אַזוי איז טאַקע געשען. די רויטע אַרמיי האָט פֿאַרלאָזן ווילנע און ליטע, איבערלאָזנדיק בלויז געוויסע מיליטערישע טיילן און אַ קאָנסולאַט אין קאָוונע.

די ליטווישע רעגירונג פֿון קאָוונע האָט ביסלעכווייז גענומען באַזעצן אַלע מלוכהשע און שטאַטישע אינסטיטוציעס און אַמטן, אַראָפּגעבראַכט

איר אייגענע פּאָליציי, אירע באַאַמטע און פעסט איבערגענומען די מאַכט. די לאַגע האָט זיך סטאַביליזירט און די שטימונגען האָבן זיך עטוואָס באַרואיקט.

אָנהויב פון יידישער קולטור־אַרבעט

אין די קרייזן פון די ווילנער יידישע קולטור־טוער איז מען צוגע־טראָטן צו אַ ברייט־פאַרצווייגטער קולטור־אַרבעט. אין ווילנע פלעגן אַרויסגיין דריי יידישע טעגלעכע צייטונגען, אין קאָוונע — צוויי. עס האָט זיך זייער שטאַרק אַנטוויקלט דער יידישער און העברעאישער שול־וועזן. עס זענען דערשינען נייע ביכער, דערהויפּט לערן־ביכער. די ליט־ווינער האָבן דאָן אַרויסגעוויזן אַ סך פאַרשטענדעניש פאַר יידישע קול־טור־ענינים. זיי האָבן געוואָלט געווינען יידן אויף זייער זייט, כדי בעסער צו באַקעמפן די פּאָליאַקן און זיך אויך ריינוואַשן פון דעם פּאָגראָם, וועלכן זיי האָבן איינגעאָרדנט אין די ערשטע טעג פון איבערנעמען ווילנע. לויטן אויפטראָג פון מיינע פּאַרטייאישע און קולטור־טוערישע פריינט, האָב איך אָנגעבונדן אַ קאָנטאַקט מיט אַ ריי ליטווישע פּאָליטיקער און געלערנטע. די ערשטע באַגעגעניש צווישן דער ליטווישער און יידישער פּראָגרעסיווער אינטעליגענץ איז פאָרגעקומען ביי חבר קאַפּלאַן־קאַפּלאַנ־סקי אין שטוב. זיין הויז איז געווען גלייכצייטיק דאָס הויז פון דער אַלטער, רייכער, אַריסטאָקראַטישער פאַמיליע — כאַלעם. די וווינונג האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַ מוזעאום פון ווילנער אַלטערטימלעכקייטן. די אַנוועזנדיקע ליטווישע פּראָפעסאָרן האָבן מיט גרויס אינטערעס באַטראַכט פיל היסטאָרישע בילדער, אַנטיקן, וועלכע דער ווילנער אוניווערזיטעט האָט נישט פאַרמאָגט. אין דעם צוזאַמענטרעף האָבן מצד די ליטווינער אָנטייל גענומען: די ברידער פּראָפעסאָרן מיכאַל און וויקטאָר בירזשישקאַ, דער שטאָט־פּרעזידענט, ד״ר סטאַשיס און נאָך איינציקע פּראָפעסאָרן פון ווילנער און קאָוונער אוניווערזיטעטן. מצד יידן זענען געווען: ד״ר ג. קאָוואַרסקי — פּאַרזיצער פון צענטראַלן בילדונגס־קאָמיטעט, דער דירעק־טאָר פון דער יידישער רעאַל־גימנאַזיע — טורבאָוויטש, ברוך ליובאָצקי, ד. קאַפּלאַן־קאַפּלאַנסקי, נח פּרילוצקי און איך. מען האָט פיל געשמועסט וועגן די לויפנדע פּאָליטישע ענינים, אָבער ספּעציעל וועגן דער קולטור־טעטיקייט. קאָנקרעט האָט מען דעם אָוונט פּאָזיטיוו דערליידיקט די פראַגע וועגן דער לעגאַליזאַציע פון יידישן שול־וועזן. דאָס איז פאַר דער יידישער געזעלשאַפט געווען אַ קאַלאָסאַל וויכטיק פּראָבלעם און אַ געווינס.

מ. באַלבערישסקי

יידישע קאַטעדרע אין ווילנער אוניווערזיטעט און דער קאַמף אַרום דער פּערזאָן פון ערשטן פּראָפעסאָר

אין דער צייט, האָב איך גענומען רעדן מיטן רעקטאָר פון ווילנער אוניווערזיטעט, פּראָפ. מיכאַל בירזשישקאַ, מיט וועלכן איך בין געווען זייער גוט באַפריינדעט און אַדאַנק וועמען איז מיר געלונגען אַרויסצו־ראַטעווען מיין פרוי און קינדער פון לאַדוש, אַז ער זאָל אויספועלן ביים אוניווערזיטעט־סענאַט און רעגירונג, אַז מען זאָל עפענען ביים ווילנער אוניווערזיטעט אַ קאַטעדרע פאַר יידיש און אַז נח פּרילוצקי זאָל נאָ־מינירט ווערן אַלס לעקטאָר. ער האָט מיר צוגעזאָגט צו שטיצן ביידע פּראָיעקטן. עטוואָס שפּעטער האָט ער מיר געמאָלדן, אַז פּרינציפּיעל איז די זאַך פּאָזיטיוו דערליידיקט.

ווען מיינע באַמיאונגען צו שאַפן די קאַטעדרע און באַשטימען נח פּרילוצקין אַלס דאָצענט האָבן זיך דערוווסט די בונדיסטן אין ווילנע און קאָוונע און זיי האָבן אויפגעהויבן אַ קאַמפּיין, אַז אַלס דאָצענט זאָל באַשטימט ווערן ד״ר מאַקס ווײַנרייך פון „ייוואָ״, וועלכער האָט זיך דאַן געפונען אין אויסלאַנד. שפּעטער האָב איך זיך דערוווסט, אַז ד״ר ווײַנרייך האָט צוגעשיקט אַ בריוו, אַז ער איז גרייט צו קומען קיין ווילנע, אויב ער באַקומט די קאַטעדרע. מען דאַרף אונטערשטרייכן, אַז די קאַנדידאַטור פון ד״ר ווײַנרייך איז געווען זייער אַן ערנסטע. עס האָט זיך דאָ אַנטוויקלט אַ שטילער, אָבער פאַרביסענער קאַמף צווישן אונדז און די בונדיסטן. ווען ס׳איז פעסט באַוווסט געוואָרן, אַז ס׳איז דאָ אַ באַשלוס וועגן עפענען אַזאַ קאַטעדרע, האָבן זיך אַריינגעמישט די ציוניסטן, פאַרלאַנגענדיק, אַז די קאַטעדרע זאָל זיין אַ העבראַעישע און אַלס פּראָפעסאָר זאָל באַשטימט ווערן דער דאָצענט פון קאָוונער אוני־ווערזיטעט — שאַפּיראָ, דער זון פון קאָוונער שטאָט־רב. דאָ איז שוין דער קאַמף מער פאַרשאַרפט געוואָרן און אַלע גרופּירונגען האָבן מאָבי־ליזירט זייערע כוחות צו געווינען דעם קאַמף פאַר זיך. אין קאַמף זענען אַריינגעצויגן געוואָרן אַ סך פּאָליטישע און קולטור־טוער. אין קאָוונע איז אונדזער זאַמל־פּונקט געווען אין הויז פון ד״ר מאַטיס. דאָרטן פלעגן זיך טרעפן די יידישע שרייבער, ווי לאה רודניצקי, גראַדע, סוצקעווער, קאַטשערגינסקי, וואָגלער, חיים סעמיאַטיצקי, נח פּרילוצקי און אַ ריי מיטאַרבעטער פון דער יידישער פּראָגרעסיווער צייטונג אויף קאָוונע „נייעס״. די רעאַליזאַציע פון דער זאַך האָט זיך פאַרצויגן אויף עטלעכע חדשים צוליב פאַרמעלע טעמים, בודזשעט־פראַגן א.א.וו., ווי אויך צוליב די אינעווייניקסטע קאַמפן פון די יידישע גרופּירונגען, הויפּטזעכלעך מצד די ציוניסטן, וועלכע האָבן בשום אופן נישט געוואָלט

דערלאָזן, אַז די קאַטעדרע אין ווילנע זאָל זיין פאַר יידיש און נישט פאַר העברעאיש.

י. ל. פרץ אַקאַדעמיע צום 25־טן יאָרצייט

וועלנדיק דורכפירן עטוואָס קאָנקרעטעס, יום־טובדיקס און הויפּט־זעכלעך צו פּאָפּולאַריזירן נח פּרילוצקין אין די אַקאַדעמישע קרייזן פון ווילנער אוניווערזיטעט, האָב איך זיך פאַרנומען מיטן אָרגאַניזירן אַ רעפעראַט פון נח פּרילוצקי אין ווילנער אוניווערזיטעט, אויסנוצנדיק דעם 25טן יאָרצייט נאָך י.ל. פּרץ (1940, פּסח־טעג).

דער רעקטאָר, פּראָפ. בירזשישקאַ, צו וועמען איך האָב זיך גע־ווענדעט וועגן דער זאַך, האָט מיר זיין דערלויבעניש געגעבן מיטן תּנאַי, אַז דאָס וועט איינאָרדענען אַן אַקאַדעמישע אינסטיטוציע פון אוניווער־זיטעט. אַזוי האָט עס געמוזט זיין, ווייל לויטן אוניווערזיטעט־רעגולאַמין, האָט אין אַן אוניווערזיטעט־זאַל געקאָנט אַרויסטרעטן אַן אַנגעהעריקער פון אַקאַדעמישן פּערסאָנאַל, אָדער אַ רעקאָמענדירטער פון אַן אַקאַדעמישער אינסטיטוציע. די זאַך האָב איך דערליידיקט דורך דעם יידישן סטודענטן־פאַראיין, וועלכער איז מסכּים געווען צו זיין דער אָרגאַניזאַטאָר פון דעם רעפעראַט. און דאָ איז ווידער אויסגעבראָכן אַ קאַמף מצד די ציוניסטן, וועלכע האָבן אָפּגעשלאָגן די טירן פון רעקטאָר, אַז זייער דאָצענט שאַפּיראָ פון קאָוונע זאָל זיין דער פּרעלעגענט. היות אָבער, סיי דער רעקטאָר און סיי דער פּראָרעקטאָר האָבן מיר צוגעזאָגט און די פאָרמאַליטעטן האָב איך דערליידיקט, איז געבליבן אַז אויף דער אַקאַדעמיע טרעט אַרויס נח פּרילוצקי.

חול המועד פּסח איז דער אַלטער, היסטאָרישער, פּרעכטיקער שניאַ־דעצקי־זאַל פון אוניווערזיטעט פאַרפולט געוואָרן מיט אַ יידישן עולם. דאָס שענסטע און בעסטע, וואָס דאָס אַלטע ירושלים דליטא האָט פאַר־מאָגט, איז געקומען צו דער אַקאַדעמיע. ס'איז געווען אַן אמתער יום־טוב ביי דער יידישער אינטעליגענץ און ביים באַוווסטזיניקן עולם, אָן אונטערשייד פון פּאַרטיי־ריכטונג. אין זאָל האָט מען געזען די עלטסטע און פאַרדינסטפולסטע בויער און שעפער פון דער יידישער און העברע־אישער שול, די פירער פון „ייוואָ", די גאַנצע יידישע לערערשאַפט, יידישע אַרבעטנדיקע אינטעליגענץ, סטודענטן, יידישע שרייבער און קינסטלער, הן ווילנער, הן פּליטים פון פּוילן. מיט איין וואָרט — דאָס שענסטע און בעסטע וואָס דאָס יידישע ווילנע האָט אין דעם מאָמענט פאַרמאָגט.

לויטן פּראָגראַם האָט די אַקאַדעמיע געדאַרפט עפענען דער פאַרזיצער פון יידישן סטודענטן־פאַראיין. לויטן באַשלוס פון פאַראיין האָט ער געזאָלט האַלטן זיין דערעפענונגס־רעדע אין ליטוויש און העברעאיש. וועגן דעם באַשלוס האָב איך זיך דערוווּסט אין לעצטן מאָמענט. נאָכן פאַרזיצערס רעדע האָט דער פּראָרעקטאָר געזאָלט פאָרשטעלן פּרילוצקין. ווען ס'איז געקומען די צייט, האָב איך געבעטן דעם פאַרזיצער צו עפענען די אַקאַדעמיע. דאָ כאַפּט זיך דער פאָרזיצער, אַז ער האָט זיין אָנגעשריבענע רעדע פאַרגעסן אין שטוב. ער האָט מיר געבעטן צו וואַרטן נאָך אַ ווײַלע און איז געלאָפן אַהיים צו ברענגען די רעדע. איך האָב געבעטן אַ סטודענטין, אַ מיטגליד פון קאָמיטעט, זי זאָל שנעל עפענען די אַקאַדעמיע אין ליטוויש און יידיש. דאָס איז גלייך געמאַכט געוואָרן. און ווען דער פאָרזיצער איז געקומען אַ פאַרסאָפּעטער צו לויפן, האָט שוין גערעדט דער פּראָרעקטאָר. נישט אַלע האָבן דאָן פאַרשטאַנען די ליטווישע שפּראַך, אָבער די גאַנצע רעדע פון פּראָרעקטאָר איז געווען איין גרויסער לויב־געזאַנג פאַר פּרילוצקיס פאַרדינסטן אַלס וויסנשאַפטלער אויפן געביט פון דער יידישער פילאָלאָגיע און שפּראַך־פאָרשונג בכלל. דריקנדיק פּרילוצקין די האַנט, האָט ער אים צוגעפירט צו דער קאַטעדרע. מיט אַ שטורעם אַפּלאָדיסמענטן איז נח באַגריסט געוואָרן פון פאַרזאַמלטן עולם.

אַ טיף גערירטער האָט נח אָנגעהויבן זיין רעפעראַט וועגן י.ל. פּרץ און זיין שאַפונג. דער רעפעראַט האָט געטראָגן אַ ריין אַקאַדעמישן כאַראַקטער און האָט געדויערט אַ קאָרגע שעה. וואָס פאַר אַ נחת רוח איז דאָס געווען! וואָס פאַר אַ שיינקייט און וואָס פאַר אַן אינטערפּרעטאַציע פון י.ל. פּרצן! גוט־באַקאַנטע קולטור־טוער, שרייבער האָבן אין איין קול געזאָגט, אַז מיט דעם אַרויסטריט האָט ער זיך אַליין איבערגעשטיגן.

„אַזאַ אויסטייטשונג פון פּרצן האָב איך נאָך אין מיין לעבן נישט געהערט", — האָט דערנאָך, אַ טיף גערירטער, געזאָגט דער נעסטאָר פון די יידישע קולטור־טוער אין ווילנע, דער באַוווּסטער פּעדאַגאָג, גרשון פּלודערמאַכער. נאָכן רעפעראַט האָבן אַלע אָפּגעגעבן פּרילוצקין מזל־טוב און געווונטשן אים ווי אַמשנעלסטן צו ווערן דער אָנפירער פון דער ערשטער יידישער קאַטעדרע. נאָך דעם איז פאָרגעקומען אַ פייערלעכער באַנקעט אין רעסטאָראַן „סאַוואָי" (אַמאָליקער פּרנסעס רעסטאָראַן). אויפן באַנקעט האָב איך דערציילט די מעשה מיטן פאָרזיצער און זיין שלימזלדיקער רעדע, וועלכע איז ביי אים געבליבן. מען האָט זיך געהאַלטן ביי די זייטן פון געלעכטער, ווייל קיינער האָט וועגן דעם נישט געוווּסט און קיינער האָט גאָרנישט באַמערקט.

א פאָטאָ פון נח פּרילוצקיס קאַרטע אין ווילנער געסטאַפּאָ.
אין דער קאַרטע ווערט אָנגעוויזן, אַז נח פּרילוצקי איז אַריינגענומען געוואָרן אין געסטאַפּאָ דעם 28טן יולי, 1941. אין דער שורה „אַרויסגעלאָזן" איז ציניש אַריינגעשריבן „ליקווידירט" 12.8.41. אונטערגעשריבן: אונטערשטורמפירער פאַלענסיווען.
(פון סאָוועטיש היימלאַנד", נומ. 3, פון 1965).

דער דאָזיקער יום־טוב האָט געמאַכט אַ גוואַלדיקן איינדרוק. די באַגייסטערונג, די גערירטקייט פון העכסט קולטורעלן עולם איז געווען אין לשער. לאַנג האָט מען וועגן דעם פרימאַרגן גערעדט אין די אינטע־ליגענטע יידישע קרייזן אין ווילנע.

דאָס האָט אונדז שוין פיל פאַרלייכטערט דעם ווייטערדיקן וועג צו באַקומען די קאַטעדרע פאַר נחן. נח האָט באַקומען די נאָמינאַציע אַלס דאָצענט פאַר דער יידישער קאַטעדרע, אָבער שוין גאָר ביי אַנדערע, גע־ענדערטע פּאָליטישע באַדינגונגען.

די אַלטע ליטווישע רעגירונג איז אַנטלאָפן. דאָס לאַנד איז אַריבער צו ראַטנפאַרבאַנד און די נייע רעגירונג, לויטן סאָוויעטישן שטייגער, האָט איבערגענומען דעם אוניווערזיטעט. ווו פּרילוצקי האָט אָנגעפירט מיט דער קאַטעדרע. נח האָט זיך אין דער אַקאַדעמישער אַרבעט אַריינ־געוואָרפן מיט לייב און לעבן. ער איז, ווי באַוווּסט, שטענדיק געווען אַן אויסערגעוויינלעך אַרבעטזאַמער מענטש. ער האָט געאַרבעט בוכ־שטעבלעך אַ 20 שעה אין מעת־לעת. זיין הויפּט־אַרבעט, זייט ער איז אָנגעקומען קיין ווילנע אַלס פּליט, איז געווען דאָס שרייבן אַ גרויס ווערק וועגן דער יידישער שפּראַך, וואָס האָט אים געזאָלט דינען אַלס אַ דיזערטאַציע פאַר אַ דאָקטאָר־טיטל און וואָס איז אויך נויטיק געווען צו באַקומען אַ דאָצענט — און שפּעטער אַ פּראָפעסאָר־טיטל. ווען ער האָט באַקומען די נאָמינאַציע אַלס דאָצענט, האָט ער אָנגעהויבן אויסצואַרבעטן אַ פּראָגראַם פאַר די לימודים אויף זיין קאַטעדרע. ער איז געווען געוואַלטיק באַגייסטערט און האָט מיר פיל מאָל געזאָגט: „ערשט איצט האָב איך באַקומען מיין תיקון. אין קיין שום פּלאַץ אין דער וועלט קאָן איך נישט האָבן דאָס, וואָס איך האָב דאָ". (פאַרביי־גייענדיק מוז איך באַמערקן, אַז פּאָלאַ איז געווען זייער צופרידן פון זיין וויסנשאַפטלעכן דערפאָלג, אָבער זייער ווייט נישט אַזוי באַגייסטערט צוליב אירע גרויסע ספקות אין דער סטאַבילקייט פון דער פּאָליטישער לאַגע).

אָנפירנדיק מיט דער קאַטעדרע, איז פּרילוצקי גלייכצייטיק באַ־שטימט געוואָרן אַלס הויפּט־אָנפירער פון „ייוואָ". פון אָנהויב זענען דאָרט געווען גרויסע רייבונגען צווישן די מיטאַרבעטער, אָבער שפּעטער איז געוואָרן אָרדענונג און יעדער באַשלוס זיינער איז געווען אַ באַפעל.

אין משך פון יאָר, וואָס ער האָט געאַרבעט אין אוניווערזיטעט, האָט ער מיט מיר פיל מאָל גערעדט וועגן דער מאָראַלישער און גייס־טיקער באַפרידיקונג, וואָס ער האָט ביי זיין אַרבעט און פיל מאָל אונ־טערגעשטראָכן, אַז זיינע סטודענטן זענען אַנטציקט פון אים און אויסער־געוויינלעך צופרידן. אָבער, אין אַ צייט אַרום, ווען איך האָב אין

ווילנער געטאָ, געוועזענעם געווערעגם קאָמיסאַר פֿאַר קולטור־ענינים אין ליטע, הרב קורליאַנטשיק, וועלכער איז אויך געווען דער משגיח איבער דער קאַטעדרע, האָט ער אין אַ שמועס מיט מיר וועגן פּרילוצקים טעטיקייט אין אוניווערזיטעט, איינמאָל אַ זאָג געטאָן:

„די סטודענטן פֿון ווילנער אוניווערזיטעט זענען זייער נישט צופֿרידן געווען מיט זיין אופֿן פֿון לערנען. זיי האָבן זיך באַקלאָגט, אַז זיינע אויסטייטשונגען זענען נישט נאָר נישט לויט דער מאַרקסיסטישער ליניע, נאָר זייער אָפֿט קעגן. מיר האָבן אים נישט געוואָלט צונעמען אין מיטן לערן־יאָר, אָבער צום נייעם יאָר וואָלטן מיר געבראַכט אַן אַנדערן לעקטאָר פֿון מינסק אָדער קיעוו און פּרילוצקין וואָלטן מיר געשיקט אַהין אויף אַקאַדעמישער אַרבעט"...

צו אַ נייעם לערן־יאָר איז נישט דערגאַנגען. דעם 21טן יוני 1941 זענען די דייטשן באַפֿאַלן ליטע און אין 6 וואָכן שפּעטער איז פּרילוצקי דערמאָרדעט געוואָרן אין געסטאַפּאָ.

ביים שאַפֿן אַ יידישע קאַטעדרע אין ווילנער אוניווערזיטעט און דאָס באַשטימען מיין לערער, וועגווייזער און אונדזער האַרציקן פֿאַמיליען־פֿריינט נח פּרילוצקי אַלס אָנפֿירער פֿון דער קאַטעדרע, האָב איך אַריינ־געלייגט אַ ים פּראַצע, געזונט און נערוון, און דאָס איז געווען מיין צווייטער ריזיקער אויפֿטו נאָכן אַרויסראַטעווען מיין פֿרוי און קינדער פֿון היטלערס נעגל, סוף דעצעמבער 1939.

כבוד זיין ליכטיקן אָנדענק און דעם אָנדענק פֿון זיין פֿרוי, די שריפֿטשטעלערין פּאַולאַ!

דער גורל האָט געוואָלט, אַז אָט די שורות זאָלן צום ערשטן מאָל געדרוקט ווערן אין ווייטן, ווייטן אויסטראַליע, אין דריטן אַלמאַנאַך, וואָס גיט אַרויס די „קדימה".

י. אַרבאַד

די שטורמישע טראַנספאָרמאַציע פון די שטעט און שטעטלעך אין מדינת־ישראל

(רייזע־איינדרוקן)

פונקט ווי דער קלימאַט און די באַפעלקערונג, אַזוי זענען אויך פאַר־שידנאַרטיק די שטעט און שטעטלעך אין מדינת ישראל. וואָס עס כאַראַק־טעריזירט זיי באַזונדערס, איז דאָס, וואָס אַלטערטימלעכקייט און מאָדער־ניזם הויזן דאָ צוזאַמען. מערקווירדיק איז אויך די רייכקייט פון פאַרשידענע טיפּן און אויך דער ראַשיקער לעבנס־טעמפּאָ, אויף וועלכן מען טרעפט זיך אָן אויף טריט און שריט אין די דאָזיקע „כולו־תכלת" שטעט און שטעטלעך, וואָס זענען אויפגעבויט געוואָרן פון „לויטער" יידישע הענט.

און להיפוך צו די קיבוצים, וועלכע אונטערשיידן זיך ווייניק איינער פון צווייטן — הגם צווישן זיי זענען אויך דאָ אידעאָלאָגישע און עטנאָ־גראַפישע דיפערענצן — איז דער אונטערשיד צווישן די פאַרשידענע שטעט, שטעטלעך, וואָס זענען אַנטשטאַנען פון די אַמאָליקע קאָלאָניעס, אַ סך גרעסער. תל־אביב איז נישט גלייך צו חיפה און חיפה איז נישט גלייך צו ירושלים. טבריה און צפת האָבן אַ סך געמיינזאַמעס, אונטערשיידן זיך אָבער זייער שטאַרק פון פתח־תקוה און חדרה. באר־שבע איז נישט ווי עכו און עס איז דאָ אַ גרויסער אונטערשיד צווישן דימונה און אשדוד; צווישן אילת און אשקלון, טראָץ דעם וואָס די לעצטע פיר זענען אויפ־געבויט געוואָרן כמעט אין דער זעלבער צייט און פון דעם זעלבן מענטשן־עלעמענט.

נאָך אַ זאַך וואָס איז גאָר כאַראַקטעריסטיש, איז דאָס, וואָס דער אונטערשיד איז אַזוי גרויס, אַז דער מרחק ווערט נישט אין מיילן אָפּגע־שאַצט, נאָר אין יאָרן, איך וואָלט געזאָגט: הונדערטער יאָרן... ווען מען פאָלט אַריין פון די קבלה־שטעט טבריה און צפת קיין חיפה און תל־אביב, אָדער פון רחביה אין ירושלים קיין מאה־שערים, דוכט זיך דיר, אַז מיט דער שנעלקייט פון אַ „מיסיל" ביסטו אָנגעקומען פון מערב־אייראָפּע אין

א געמאָ פון אָנהויב 19טן יאָרהונדערט, ערגעץ־ווו אין אַ יידישן ישוב אין פוילן אָדער ליטע. קאַבצאַנסק און אייראָפּע, מאָדערניזם און אָפּגע־שטאַנענקייט ווארפן זיך איבעראַל אין די אויגן און דאָך האָב איך געזען אונטערשידן צווישן תל־אביב און חיפה — ביידע מאָדערנע וועלטלעכע שטעט, — פונקט אַזוי ווי איך האָב געזען אַן אונטערשיד צווישן באר־שבע און טבריה — ביידע אַלטערטימלעכע שטעט.

תל־אביב

תל־אביב איז די גרעסטע שטאָט פון מדינת ישראל. צוזאַמען מיט יפו, וואָס איז מיט איר פאַרבונדן אין דעם זעלבן שטאָט־ראָט, און מיט די איבעריקע פאָרשטעט ווי: רמת־גן, בת־ים, חולון, בני־ברק און גבעתים, ציילט די שטאָט איבער 800 טויזנט איינוווינער, אַ דריטל פון דער גאַנצער באַפעלקערונג פון מדינת־ישראל. די שטאָט ווערט שוין באַלד אַ זעבציג־קערין. זי איז אויך דער צענטער פון קולטור־לעבן אין לאַנד און גלייכ־צייטיק די גרעסטע אינדוסטריעלע און קאָמערציעלע שטאָט אין דער מדינה. זי איז די צעבאַלעוועטסטע און צעבראַשטשעטסטע פון אַלע ישראל־שטעט, גלייכצייטיק די אַממיינסטן האָרעפּאַשנע שטאָט לויט דער צאָל אַרבעטער און האַנטווערקער.

ווען מען שפּאַצירט איבער די גאַסן פון תל־אביב און מען זעט דעם גרויסן מענטשן־שטראָם, וואָס פאַרפילט די גאַסן, די אומצאָליקע אויטאָס, וועלכע האָבן נישט ווו זיך אַוועקצושטעלן, די גרויסע צאָל קאַפע־הייזער, אָנגעשטאָפּטע מיט קאָנסומענטן בייטאָג און ביינאַכט, די נישט־קליינע צאָל נאַכט־לאָקאַלן און סתם קלובן, באַקומט זיך דער איינדרוק פון אַ צעלאָזענער אָריענט־שטאָט מיט מאָדערנע איינריכטונגען און אַ סך לײדיק־גייער. ספּעציעל ווארפן זיך אין די אויגן די פרויען, וועלכע פילן אוים די קאַפע־הייזער אין די אַרבעטס־שעהן מיט זייער — שוין צו פיל — עלעגאַנטער און שטאַרק מאָדערנער קליידונג... די איבערפולטע קינאָ־ און טעאַטער־זאַלן און די פאַרשידענע נאַכט־לאָקאַלן גיבן צו דער שטאָט אַן אויסזען פון רייכער פאַרשווענדערישקייט. אָבער אין דער דאָזיקער כלומרשט צעבאַלעוועטער שטאָט, איז דאָ אַ סך אָרעמקייט — פאַמיליעס, וואָס האַלטן זיך קוים אויס.

מען מוז אויך אונטערשטרייכן, אַז צו די קען־צייכנס פון תל־אביב דאַרפן צוגעגעבן ווערן די פיל ביכער און צייטונגען, וואָס ווערן געדרוקט אין דער שטאָט, אירע פילצאָליקע ביבליאָטעקן און בוכהאַנדלונגען, קונסט־אויסשטעלונגען, לעקציע־ און קאָנצערט־זאַלן און ספּעציעל דער באַרימ־

טער היכל־התרבות. דאָס אַלץ צוזאַמען קען נישט פאַרשעמען די דאָזיקע שטאָט לגבי אַנדערע מעטראָפּאָליעס אין דער גאָרער וועלט.

חיפה

חיפה איז שוין פון אַ גאָר אַנדערן שניט. קודם כל מאַכט זי דעם איינדרוק פון אַ מאָדערנער אַרבעטנדיקער שטאָט, ספּעציעל ווען מען באַזוכט דעם פּאָרט־קוואַרטאַל מיט די נייסטע איינריכטונגען.

די שטאָט ציילט מער ווי 200 טויזנט איינוווינער. 11 פּראָצענט פון די באַשעפטיקטע אין דער ישראל־אינדוסטריע לעבן אין חיפה. אין דער געגנט פון חיפה געפינען זיך אייניקע פון די גרעסטע אינדוסטריע־אונטערנעמונגען אין לאַנד, ווי: די פּעטראָל־ראַפינעריעס, די כעמישע אינדוסטריע, די גרויסע אייל, צעמענט און טעקסטיל־פאַבריקן: „שמן", „נשר" און „אתא". אין דער דאָזיקער שטאָט זעט מען די סאָציאַלע דערגרייכונגען פון די ישראלדיקע אַרבעטער, זייערע פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען און ספּעציעל זייערע אַרבעטער־ראַטן, וועלכע מאַכן אַלע אָנשטרענגונגען צו געבן דעם אַרבעטער אַ גאַנצע ריי סאָציאַלע פאַרבעסערונגען, וואָס זענען נישט בנמצא אין גאָר פאָרגעשריטענע לענדער, אויסטראַליע בתוכם.

אין חיפה איז אויך פאַראַן אַ מער פריינטלעך צוזאַמענלעבן צווישן יידן און אַראַבער. דאָ לעבן מער ווי 10 טויזנט אַראַבער, ממילא קומט אויס, אַז דער יידישער און אַראַבישער אַרבעטער איז צוזאַמען אויף איין אַרבעטס־פּלאַץ און דער פאַרשטייער פון די „מועצות הפועלים" (די אַרבעטער־ראַטן) זאָרגט פאַר זיינע מיטגלידער — די יידישע און די אַראַבישע.

די פּאַנאָראַמע פון חיפה איז וווּנדערבאַר, ספּעציעל פון הר־הכרמל, וואָס איז ענלעך צו דעם אויבערשטן שטאָט־טייל אין נעאַפּאָל.

ירושלים

ירושלים איז שוין גאַנץ אַנדערש פון תל־אביב און חיפה. נישטאָ דאָרט קיין אינדוסטריע און נישט קיין האַנדל. סך־הכל 5 פּראָצענט פון דער אַלגעמיינער צאָל אינדוסטריעלע אַרבעטער אין לאַנד, לעבן אין ירושלים. דער ווערט פון דער הויפּט־שטאָט פון מדינת־ישראל ליגט אין דעם, וואָס זי איז געווען און וועט בלייבן די צוציאונגס־קראַפט פאַר יידן אין ישראל און איבער דער גאָרער וועלט.

ירושלים איז צום היינטיקן טאָג דער אַדמיניסטראַטיווער צענטער פון דער מדינה און אויך אַן אוניווערזיטעט־שטאָט. אַ שטאָט פון באַאַמטע און פּראָפעסאָרן, אין וועלכער מען טרעפט אָן אויף טריט און שריט אַ מאָדערנע שטודירנדיקע יוגנט און טיפּן פון אַמאָליקן חסידישן שטייגער.

אין די נײַ־אויפגעבויטע קוואַרטאַלן פילט מען דעם גייסט פון דער מאָדערנער צייט און אין די אַלטע קוואַרטאַלן טרעפט מען נאָך ייִדן מיט שטריימלעך, פּיאות און לאַנגע קאַפּאָטעס, פּונקט ווי אין אַמאָליקן קאַזשע־ניץ און טשאָרטקאָוו. אָט די גאָטספאָרכטיקע ייִדן, וואָס גיבן צו מאַלעריש־קייט דער דאָזיקער קרוב 6000־יאָריקער שטאָט, זענען די הויפּט־אַטראַקציע פאַר די ייִדישע און נישט־ייִדישע אַל־רייטניקעס־טוריסטן.

טבריה און צפת

די דאָזיקע צוויי שטעט, וואָס פאַרבינדן היסטאָריש דעם אַמאָל מיטן היינט, האָבן אַ קלימאַט ענלעך צו די אַלפּן פון איטאַליע און פראַנקרייך. דער היסטאָרישער טייל פון די דאָזיקע שטעט שפּילט אַ גרויסע ראָל פאַר דער ייִדישער טוריסטיק. דאָס זענען שטעט פון תלמוד און קבלה; עס האָבן דאָ געלעבט: ר' עקיבא, דער רמב"ם און ר' מאיר בעל הנס, אויף וועמענס נאָמען זענען אָנגערופן געוואָרן די באַרימטע פּושקעס, וועלכע האָבן זיך געפונען אין יעטוועדן ייִדישן הויז פון פּוילן און ליטע.

אין טבריה זענען דאָ מינעראַל־בעדער, וואָס ווערן רעקאָמענדירט דורך מעדיקער־ספּעציאַליסטן און אַ סך קראַנקע קומען באָדן זיך אין די „חמי־טבריה". אין די לעצטע יאָרן איז די צאָל געסט אין דעם דאָזיקן קור־אָרט באַדייטנדיק געשטיגן, ספּעציעל פון אויסלאַנד.

טבריה האָט אַ פאַרדינסט פאַר די נײַע עמיגראַנטן פון מאַראָקאָ, קורדיסטאַן און אַפגאַניסטאַן, וועלכע האָבן כמעט נישט געוווּסט פון קיין ציוויליזאַציע. אין טבריה האָבן זיך די דאָזיקע פּרימיטיווע נײַע עולים אײַנגעאָרדנט אין פיש־פאַנג. מען קען זען אויפן כנרת אין די אָוונט־שעהן די שיפלעך מיט די יונגע פישער, וואָס לאָזן זיך אַרויס אויף פאַנג און טיילמאָל פאַרליינגן זייערע נעצן אונטער די קוילן פון די סירישע האַר־מאַטן.

אין צפת פילט מען דעם גייסט פון דער קבלה אין די שמאָלע געסלעך פון דער אַלט־שטאָט, אין די אוראַלטע שולן, אויפן אַלטן בית־עולם, ווו עס געפינט זיך דער קבר פון דעם מחבר פונעם שולחן־ערוך, יוסף קארו און צופוסנס פון דעם בארג מירון, ווו עס געפינט זיך דער קבר פון רבי שמעון בן יוחאי. אויף דעם דאָזיקן קבר ווערן יעדעס יאָר

איינגעאָרדנט ספּעציעלע פּייערונגען און טויזנטער יידן, יונג און אַלט, גלויביקע און פרייע קומען דאָרט צו פּאָרן. עס ווערן אָנגעצונדן גרויסע פלאַקערן און ארום זיי קומען פאָר אַ גאַנצע נאַכט פאָלקס־טענץ, באַגלייט פון געזאַנג.

אין די גאַסן און געסלעך פון צפת פילט מען דעם אראָמאַט פון דעם אַמאָליקן פוילישן קאַזשימיעזש. די יידישע מאָלער פון ישראל און פון דער גאַנצער וועלט האָבן צפת — מיט דער הערלעכער לאַנדשאַפט — אויסגעקליבן אלס זייער זיץ־אָרט. אַ גאָר באַזונדערן חן גיט צו דער מאלערישער שטאָט דער בלויער הימל, די לויטערע קילע לופט און די פּאַשרידענע קאָליר־רעפלעקסן פון דעם שכנותדיקן בארג הרמון, וואָס איז באַדעקט מיט אַ בלענדענדיקן ווייסן שניי. די, מיט לעגענדעס און מיסטעריע אָנגעפילטע צפתער טעג און נעכט, ווערן איבערגעטראָגן אויף די לייוונטן פון די אַלטע און יונגע מאָלער און אויך אויף די ספּעציעלע קופּער־ און מעש־טאָוולען פון די גראַוויר־ און מיניאַטור־קינסטלער.

* * *

עס וועט זיין אינטערעסאַנט זיך אויך אָפּצושטעלן אויף דער פאַרשידנאַרטיקייט פון די ניי־אַנטשטאַנענע שטעט און שטעטלעך נאָכן אויפקומען פון דער יידישער מדינה. איך האָב זיך באַגרענעצט בלויז אויף די באַזונדערקייטן פון די פינף שטעט, וועלכע האָבן געלייגט אַ חותם אויף דעם לעבן פון דעם יידישן ישוב אין ישראל.

די שטעט און שטעטלעך פון דער מדינה אונטערשיידן זיך נישט בלויז אין קלימאַט און פּייזאַזש, נאָר אויך אין דער צייט. פּונקט אַזוי ווי דאָס לאַנד ענדערט איר פּנים — וויסטעניש באַדעקן זיך מיט גרינע פעלדער און וועלדער — אַזוי אויך די שטעט און שטעטלעך, וואָס וואַקסן אין דער לענג, אין דער ברייט און אין דער הויך. אויפן אָרט פון הייזקעס וואַקסן אוים וואָלקן־קראַצער; דאָס אָרט פון קליינע בשמים־קרעמלעך פאַרנעמען סופּער־מאַרקעטן און „כל־בו"־געשעפטן — אַ שטורמישע טראַנספאָרמאַציע אויף אַלע געביטן.

בן ציון פטקין

דפים מיומן

אם אי־פעם יכתוב מישהו את דברי ימי התנועה הציונית באוסטרליה, ומה ששייך להתפתחותה במדינת ויקטוריה בכלל ומלבורן העיר בפרט, יתן בלי ספק תשומת לב ראויה לאגודות העבריות שנוסדו והתקימו במלבורן במשך עשרות שנים.

התפתחות התנועה הציונית וחיי הקהילה היהודית, השתלבו תמיד אחד בשני. יסוד מוסדות שונים בתוך הקהילה היהודית גרם להתרחבות הפעולות בהסתדרות הציוני. וכן, יסוד ארגונים ציוניים השפיע באופן ישיר על התפתחות חיי הקהילה.

השפעת הארגונים הציוניים על מהלך חיי הקהילה הורגשו תמיד; אבל היתה תקופה שדוקא ארגון דוברי עברית, הוא הוא שהשפיע על התפתחות התנועה הציונית וגם על חיי הקהילה היהודית עם רוב מוסדותיה.

מי שהכיר ועוד זוכר את היהדות באוסטרליה ומלבורן בפרט, בסוף שנות ה־1920 והתחלת שנות ה־1930, יודע שכל החיים הצבוריים בקהילה היהודית התרכזו סביב בתי הכנסת המועטים שחיו אז. פעילות זו נגעה רק בדור הותיקים פחות או יותר. היו אגודות ספורטיביות אחדות, וכל ההבדל ביניהן ובין האגודות הספורטיביות הלא יהודיות היה — שבראשונות החברים היו יהודים אבל ללא שמץ של הכרה ציונית או שאיפות לאומיות יהודיות.

היו מושבי־זקנים שהתנהלו לפי נוסח אנגלי־אוסטרלי והיתה „קדימה", עם ספריה ותיאטרון חובבים שסביבם התרכזו בעיקר מהגרים חדשים מאירופה המזרחית. אלה הצליחו ליסד מוסדות „גמילות חסד", „קבלות פנים" למהגרים שבאו אחריהם וכדו'.

ההסתדרות הציונית דאז, התעסקה רק באוסף כמה מאות לירות לקרנות שונות ושמשה כתובת לבאי־כח של ההסתדרות הציונית העולמית, שבקרו באוסטרליה מפעם לפעם.

אם המהגרים מאירופה המזרחית בתקופה של השנים הראשונות אחרי מלחמת העולם הראשונה, הצליחו לארגן את עצמם סביב „קדימה" שהיתה קימת כבר אזי ולפתח במה באידיש, ספריה, בעיקר בשפת האידיש וגם פעולות תרבות, שאורגנו במיוחד באידיש — הרי שהמהגרים מארץ ישראל

מאותה התקופה, לא הצליחו להקלט, לא בין החלק היהודי האנגלי־אוסטרלי ולא בחיק „קדימה".

בני מושבות הגליל העליון והתחתון שהגיעו אז, לא מצאו את מקומם בין שני חלקי הישוב היהודי דאז, והרגישו את עצמם כזרים. אולי בגלל התעסקותם, על פי רוב, במסחר פירות וירקות שדרש מהם את רוב זמנם בין ביום ובין בלילה. גם אי יכולתם של אכרי הגליל להתמזג עם המציאות היהודית האוסטרלית, גרמה לכך שהם נשארו כחלק נפרד, חלק בפני עצמו.

בסוף שנות העשרים לספירה האזרחית, הגיע לחופי אוסטרליה ובעיקר למלבורן, מספר ניכר של אנשים מארץ־ישראל, שלא היו לא הם ואף לא ילדיהם ילידי הארץ, הם באו לאוסטרליה „לשנה־שנתים", „לעשות" מעט כסף ולחזור.

הרבה מאלה חזרו, אך רובם השתקעו כאן, למרות שאחדים מהם, אחרי 30־35 שנים, עוד חיים כאילו „על המזוודות". ישנם גם כאלה שחזרו לישראל בתקופות שונות ושוב הגרו לאוסטרליה. אם משום שאבדו את כספם ש„עשו" כאן, או בגלל אי־יכולתם להסתדר מחדש בארץ ישראל. אנשים אלה התמזגו בחיי הקהילה המקומית.

בשנות השלושים הגיעו למלבורן גם כמה עשרות אנשים, בוגרי בתי הספר התיכוניים העבריים של „תרבות" בפולין וליטא וגם כאלה שהתחנכו בארגונים שונים של נוער ציוני, ביניהם גם קשישים שהשתיכו לתנועה הציונית באירופה על מפלגותיה הרבות.

התחלת „העבריה"

בשנת 1929 במוצאי שבת אחת התאספו בביתם של יוסף ואניה גינזבורג מספר חברים, דוברי עברית, ותוך כדי שיחה, נולד הרעיון ליסד אגודה בשם „חברת ארץ ישראל — „עבריה" ומטרותיה היו: ללכד סביבה דוברי עברית ולהפיץ את השפה העברית ותרבותה בקהילה היהודית דכאן ולהפיץ את הרעיון הציוני בין היהודים והלא יהודים, ליסד בתי ספר עבריים וכדו'.

עוד לא הספיקה ה„עבריה" להתארגן כראוי, והנה פרצו הפרעות בחודש אוגוסט 1929 בירושלים, חברון, צפת ומקומות אחרים, מבלי שזה יהיה בתוכנית פעולתה של ה„עבריה", יזם הועד אספת מחאה פומבית שאורגנה באולם „מונש" בקרלטון.

הותיקים מבין תושבי מלבורן אמרו אז, שזאת היתה הפגנה עממית מאין כמוה בקהילה היהודית. רושם כביר עשה אז נאומו העברי של

אחד מחברי ועד ה„עבריה", שמואל איידלמן ז"ל. זה היה הנאום העברי הראשון שנישא בפומבי באוסטרליה. האולם היה מלא עד אפס מקום, וחוץ מהתרוממות הרוח שנוצרה, נאסף גם סכום גדול של כסף לטובת נפגעי־הפרעות.

אחרי זמן קצר נקראה שוב אספת עם גדולה באולם הגדול של בניני העיריה „טאון האל". סיר דג'ון מונש ע"ה היה היושב ראש.

כדאי לציין עובדה אופינית בקשר עם ארגון האספה הזאת: כשנודע לפרנסי הקהילה, היהודים המתבוללים, שעומדים למחות נגד עמדת שלטון המנדט בארץ ישראל בקשר עם התנהגותו בימי פרעות של אוגוסט 1929, הם ניסו להשתמש במין צנזורה לנואמים, בפרט ניסו להשפיע על הגנרל דג'ון מונש ע"ה שישתדל להיות מתון. גם עם הרב ישראל ברודי דיברו וגם ניסו להשפיע על נואמים אחרים בכיוון הנ"ל.

באותם הימים, כשהציונות לא היתה חביבה ביותר על היהודים האוסטרליים, שתמיד פחדו בגלל מה יאמרו ה... („הלא יהודים"), חברי ועד „עבריה" אמרו בפשטות למנהיגי היהדות המקומית דאז, „אם אתם לא תעשו את מה שהשעה דורשת מכם, אנו נעשה זאת בלעדיכם". הידיד הגדול ביותר שהיה לנו אז, הרב ישראל ברודי, לא רק ששתף פעולה אלא גם קבל אותנו כבעלי ברית וכפי שהתבטא אחר כך, סוף סוף מצא לו שותפים לפעולות ציוניות ממשיות.

היות ועתונות יהודית עדיין לא היתה קימת במלבורן, (השבועון „דז'ואיש הרלד" הגיע רק לדוברי אנגלית וקוראיה) מוכרחים היו להודיע על ארגון ה„עבריה" ע"י בקורים מבית לבית וגם ע"י מודעות כתובות־יד שהחברים הדביקו על החלונות של הנויות־בשר, מכלת וכדו', במקומות שבהם היהודים היו רגילים לבקר כדי לערוך את הקניות שלהם.

האגודה „עבריה" התרחבה. נוספו חברים, אורגנו הרצאות ושיחות חברים על נושאים שונים, והעיקר, אנשים דוברי עברית הרגישו שיכולים איך־שהוא, לקבל ספוק — מה רוחני בסביבה הזרה.

אז גם נולד הרעיון, לארגן נשף מסכות לפורים. שתי סיבות היו לכך. אחת — הזדמנות לחברים וידידים להפגש ולבלות בנשף עברי, שנית — אפשרות הכנסת סכום כסף מסוים שיאפשר ל„עבריה" לסדר ספריה עברית, לשכור חדר או בית לפעולות תכופות ולפגישות חברים.

לאחר שהנשף הראשון הצליח, הוחלט לסדר גם נשף „אסתר המלכה", בערך חודש אחד לפני חג פורים, והבחורה, או האשה שתבחר ל„מלכה" באותו נשף, תוכתר בנשף המסכות של פורים. מחצית ההכנסה תמיד נתרמה לקרן הקימת.

אבל הנשפים האלה לא סודרו אך ורק לשם בדור או רווחים. ועד ה„עבריה" השתדל לנצל את הנשפים לטובת חנוך עברי למבוגרים. וגם תעמולה ציונית.

לדוגמה: מסכות החברים הוכנו על פי נושאים שונים מעניני דיומא. כדאי להזכיר אגב מסכה מסיומת, באחד הנשפים, שהוכנה ע"י יוסף גינזבורג. אדם לבוש כחיל אנגלי, בארץ ישראל, נושא שק על שכמו, ובתוך השק שני חתולים, אחד לבן ואחד שחור. החיל כל הזמן משתדל להרגיז את החתולים ולכן במקום לשבת במנוחה, החתולים, בפרט השחור, תמיד ניסה להתפרץ על החתול הלבן, כלומר: היתול על המצב בארץ ישראל באותן השנים, תחת ממשלת המנדט. עוד מסכה אחרת היתה בנוסח של גבר לבוש חציו סמוקינג ומכנסים עם פסים ועליו כתובת: „אני פטריוט אוסטרלי, מתנגד לציונות פוליטית". וחציו השני של לבושו היה של רב עטוף בטלית עם צוארון הפוך וכתובת אחרת עליו: „ותחזינה עינינו בשובך לציון".

בגלל הביקורים התכופים והתמידיים בנשפים של „עבריה", האנשים התחילו להתרגל לשפה העברית. כל ההודעות מעל הבמה ביחס לרקודים, הסידור הפנימי, מזנון וכו' הושמעו בעברית ותורגמו לאנגלית. כל הכרטיסים והמודעות הודפסו בעברית ובאנגלית, שווה בשווה. היו מקרים כש"יהודים" אוסטרליים טלפנו או פנו במחאה נגד שמוש השפה העברית או במודעות הכתובות עברית שהודבקו על קירות בניני האולמות במקומות בהם נערבו הנשפים, בטענה „שלא צריך להרגיז את אלה שאינם יהודים". מובן שהתגובה למחאות האלה היתה חזקה מאד מצדנו.

בינתים, התבסס המועדון של „עבריה". נוסדה ספריה, ופעם בשבוע או אפילו יותר נערכו מסיבות שונות, הרצאות, סימפוזיונים וכדו'.

נוצרה כאן אוירה ציונית שבאוסטרליה לא הרגישו כמותה עד כה. התחילו לבקר במועדון „עבריה" לעתים יותר תכופות, בקרו גם אנשים שבכלל לא הבינו עברית. הם באו להנות מהאוירה השוררת במועדון. רבים מהם נצטרפו בתור חברים לאגודה.

היות והתנועה הציונית במלבורן היתה חלשה, התחיל הועד של „עבריה" כמקביל לפעולותיו הכלליות לארגן גם הסתדרות ציונית, קרנות לאומיות, ובתקופה יותר מאוחרת, גם ויצ"ו; אגודת שוחרי האוניברסיטה העברית וכדו'.

מכירת שקלים ברחוב

אני נזכר בדבר אפיני של אותה התקופה: פעם ביום חם מאד, היה עלי לבקר אצל מישהו ברחוב ליגון בקרלטון. זה היה אם אינני טועה, בקיץ של שנת 1929. כשהגעתי לפינת רחובות לייגון ואלג׳ין, עצר בי איש אחד ושאל: „איר זייט א ייד?״ כשעניתי בחיוב, הוא הוציא מכיסו חבילת פנקסי שקלים ובקש: ״קויפט א פאר שקלים״. הסתכלתי באיש בעל הכתפים הרחבות, כרס די גדולה, חבוש מצנפת אנגלית „טהורה״ והבעת פניו מלאת תחינה ובקשה. הכרתי בו שזה היה מר שלמה ורטהיים ז״ל, מי שריכז סביבו, ואולי יותר נכון, ספג לתוך עצמו את כל הציונות הרעיונית והמעשית.

אחרי שקניתי שקל אחד בשני שילינגים ואמרתי לו שאסור למכר יותר משקל אחד לאיש, הוא ענה: „און וואס זאל איך מאכן מיט די איבעריקע? נאר איין שקל פאר יעדן נפש?״

הזכרתי לו שכבר נפגשנו בכמה אספות, והבעתי תקוה שעוד נפגש פעמים רבות. וכך היה. כשנפתח המועדון „עבריה״ והתחלנו בפעולות, שלמה ורטהיים, למרות שלא ידע בכלל עברית, כמעט ולא החסיר אף פעולה או מסיבה. יתר על כן, הוא התחיל לשתף פעולה באופן פעיל ביותר.

בשנת 1930 נקראה „אספה־כללית״ של תורמי הקק״ל, או יותר נכון, מחזיקי הקופסאות הכחולות. שררה חגיגיות שעוד לא היתה דוגמתה במלבורן היהודית. היום, אחרי 37 שנים כשרבבות לירות נאספות ע״י קק״ל, התחלטה של אותה אספה, „לאסוף השנה את הסכום לא פחות מ־500£״ תחשב אולי למישחק ילדים. אבל אותה אספה הניחה את היסוד לעבודה מאורגנת של קרן הקימת לישראל באוסטרליה.

בית הספר „עבריה״

באותה השנה נוסד גם בית הספר „עבריה״. בית ספר עברי, ברחוב ניל, בקרלטון. אחרי זמן־מה, בית הספר הזה הועבר לרחוב דרמונד, לבנין שבו התאכסנה „קדימה״ לפני שנבנה בנינה החדש ברחוב לייגון. בתקופה יותר מאוחרת בית הספר „עבריה״ נהפך לבית הספר ע״ש חיים נחמן ביאליק (טרם היותו לבי״ם כל־יומי).

גב' איידלמן, המנהלת הראשונה של ביה"ס „עבריה" (בעזרתו של מרדכי הוניג ז"ל) שהתמסרה לו בלב ונפש, שבה עם בעלה שמואל ז"ל לישראל בשנת 1936. הרוח תחיה בבית הספר היתה בלי ספק במשך כל השנים גב' אניה גינזבורג. עזרו לה יהודה הוניג, חיים יפה, ישראל זכס ז"ל ואחרים. אבל בתקופה יותר מאוחרת נצטרף גם י. רייזמן ז"ל מי שנתן את הדחיפה להפיכת בית הספר של יום ראשון לבית ספר יומי.

בשנת 1932 כבר הרגישו שהיטלר עומד לתפוס את השלטון בגרמניה. התחילה עלית יהודי גרמניה לישראל ובעקבותיהם גם יהודי פולניה, ליטא וארצות אחרות במזרח אירופה.

גם לאוסטרליה התחילו להגיע יהודים מאירופה המרכזית והמזרחית. הרושם היה שהנה תתחיל הגירה המונית של יהודים ליבשת זו. אבל הקשיים של השגת סרטיפיקטים לעליה לארץ ישראל וכן גם להשגת ויזות לאוסטרליה — מנעו במשך השנים הראשונות לשלטון הנאצי, להרבה אלפים יהודים בגרמניה ובארצות אחרות מלעזוב את מקומות מגוריהם.

בקורו של איתמר בן־אבי ז"ל באוסטרליה

בשנת 1932 בקר באוסטרליה איתמר בן־אבי ז"ל. הוא בא לכאן כשליח מוסדות לאומיים. כנהוג, הודיעו המוסדות בירושלים על בואו, והמכתבים האלה נשלחו אלי. קרה שלא היה באפשרותי לפגוש אותו בנמל ביום בואו ופגשתיו לראשונה בליל ששי בבית הכנסת, תיכף אחרי תפילת מעריב. נגשתי אליו ומובן שפניתי בעברית: „שלום מר בן־אבי, תסלח לי שלא יכולתי לפגוש אותך הבוקר". הוא הפסיק אותי במלים אלו: „אם אתה רוצה להפגש אתי, תסדר את הפגישה ע"י בן ציון פטקין". אמרתי לו שאני בן ציון פטקין. הוא הסתכל בי ואמר: „אם אתה פטקין בן ציון בשביל מה הבאת אותי לכאן, למה שלחו אותי למדבר הזה, אילו אני לא הייתי כאן, היו מחפשים יהודי אחר שישלים את המנין לקבלת השבת". מהרגע הראשון היינו לידידים. מובן שעלינו, על חברי ה„עבריה" וביחוד על הרב ישראל ברודי היה להדריכו, ובפרט לעודד אותו בנסיונותיו כדי ליצור דעת קהל צבורית פרו־ציונית, בקרב הקהילה היהודית.

יחידים בין יהודי אוסטרליה ידעו על איתמר בן־אבי, בפרט על הוריו אליעזר וחמדה בן־יהודה, חלוצי השפה העברית החיה והמדוברת. למרות שאיתמר בן־אבי כבר תפס מקום חשוב בצבוריות היהודית בכלל

ובארץ ישראל בפרט, בתור עתונאי, פובליציסט וסופר, מעטים היו שהכירו אפילו את שמו. כזו היתה הקהילה היהודית באוסטרליה בימים ההם.

רק אלה שהתרכזו סביב „עבריה" יכלו להעריך את בקורו במדינה הזאת. ומובן שנצלו את הזדמנות בקורו של בן־אבי בכל המובנים. ימי־חול של מלבורן הפכו לימי חג. יותר ויותר אנשים הוסיפו לבוע ולשמע מפיו על הנעשה בעולם היהודי הרחב ובפרט בארץ ישראל. כשהיה מדבר, היה מורגש שכל אברי גופו כאילו משתתפים בהבעת רעיונותיו שמוחו החריף יוצר. כשהיה מדבר, הבלורית מכוסה שיבה כספית היתה מתנועעת הנה והנה, כאילו ראשי העצים ביער מתנועעים תחת לחץ רוח הסערה.

באחת המסיבות שסודרו לכבודו במועדון „עבריה", מישהו שאל אותו אם הוא מוכן לשיר איזה שהוא שיר. בן־אבי קם במלוא קומתו, הניף את ראשו אחורית כשבלוריתו המוכספת מתנועעת כגלי ים החזקים וידיו מושטות לצדדים והכריז: „אילו ידעתי לשיר — הייתי כובש את העולם!"

מצב הרוח במסיבות של ה„עבריה" היה תמיד מרומם. בפרט היתה האוירה נלהבת במסיבה זאת. בדרך כלל דברו רק עברית במועדון ה„עבריה", הנואמים או ברכות לקבלות פנים נישאו תמיד בעברית. אלה שלא יכלו להתבטא בעברית המדוברת השתמשו בהברה אשכנזית בערבוב של כמה מלים באידיש.

קרה שדר' אהרן פטקין ז"ל היה נוכח במסיבה זו, אשר בדרך כלל היה רגשני ולא יכל להתאפק עוד וקרא: „אם ארץ ישראלנו יכולה לחנך בנים כמו איתמר בן־אבי, אהיה לציוני עוד יותר מסור ממה שהייתי בשנים האחרונות".

איתמר בן־אבי ז"ל, לפני בקורו באוסטרליה, הספיק כבר לבקר הרבה קהילות יהודיות באמריקה ובאירופה ולא יכול היה להבין שבין העסקנים הציוניים כמעט ולא פגש יהודים מהדור השני או השלישי ואפילו לא מבין היהודים האנגליים מהדור הראשון.

ספרתי לו על נסיונות שהיו לי ולאחרים, כשבאנו במגע עם היהודים האוסטרליים — האנגליים מאותם הימים וכדאי לרשום לפחות אחד מהם.

בבוקר יום ראשון אחד שלפני פסח של אותה השנה הלכתי מבית לבית בין היהודים ברחוב דנדינונג ובקשתי תרומות לקרן הקימת, או אם היתה קופסה כחולה בקשתי לרוקן אותה. בקרתי בערך ב־15 בתים. שלושה מבעלי הבתים החזירו את הקופסאות בטענה ש„צדקה מחלקים במקום ולא שולחים אותה אל מעבר לים". אחרים לא רצו אפילו לשמע מה שיש לי לומר להם. אבל בבית אחד בו הדלת נפתחה ע"י עקרת הבית,

אשה נעימה וחיננית, ענתה לשאלתי אם אוכל לראות את בעלה ולדבר אתו, שהוא משחק גולף ואילו אחרי הצהרים, הוא גם כן צריך להנפש. אולי היא יכולה לעזור לי? אמרתי לה שאני אוסף תרומות לקק"ל ואשמח לקבל את תרומת משפחתה ובמקרה שאין בביתה קופסה, אשמח להשאיר לא אחת. היא שאלה אותי, מה זה קק"ל (דז'ואיש נשיונל פאנד) ועניתי שזהו מוסד לאומי הדואג לקנות קרקעות בארץ ישראל כדי לישב עליהן עולים חדשים וגם ותיקים. „אה" היא אמרה, „אני כבר יודעת, אבל בעלי הוא כבר חבר בחברה קדישא זה מזמן ובטוחה אני שהוא תורם למוסד הזה בנדבת לבו". הסברתי לה שקק"ל מתעסקת ומעוניינת אך ורק באנשים חיים ואודה לה בעד איזו שהיא תרומה שתתן, כי בכל הבתים שבקרתי לא קבלתי ולא כלום, והבית שלה הוא האחרון ברשימתי. לא טוב להתהלך מרחקים במשך שעות מבלי להשיג כספים. כאן הרגשתי שמצב רוחה השתנה, בת הצחוק סר מפניה שנהיו קצת חמוצים ואמרה: „אתם באים למדינה זאת שלנו, מכניסים אורח חיים חדשים במקום ללמוד את המנהגים שלנו ועוד מעיזים לדרוש כספים. אתן לך שני שיל־לינגים, אבל בתנאי שלא תספר לבעלי, כי הוא מאד יכעס עלי שאני נכנסת לתוך עניניו".

מקרה אחר קרה לגב' גינזבורג, כשהלכה מבית לבית לרוקן את קופסאות קק"ל. עקרת הבית באחת הדירות אמרה לה: „בעלי אינו תורם לקק"ל ואינו רוצה קופסה כחולה". הגב' גינזבורג שאלה את האשה אם בעלה קומוניסט או בונדאי, שהוא כל כך מתנגד למוסד לאומי ארץ ישראלי. „לא" ענתה האשה באידיש: „מיין מאַן איז אַ שניידער".

בחרף 1933 הגיע לאוסטרליה ד"ר בן־ציון שיין ז"ל, שנשלח לכאן ע"י קרן היסוד בכדי לנהל מגבית לטובת יהודי גרמניה שהתחילו לזרות לארץ ישראל בהמונים הרב ברודי הביא את ד"ר שיין ל„עבריה" ומהרגע הראשון שהכרנו אותו, הרגשנו בו „כאחד משלנו".

ד"ר שיין, יליד ריגה, וחניך ב"ס עברי, חי בארץ ישראל וכולו היה מסור לעקרון ורעיון שליחותו. כנראה שזאת הפעם הראשונה שהוא יצא לשליחות כזאת ולא היה קל בשבילו וגם בשבילנו לארגן את הפעולות הדרושות. אבל בגלל זה שהוא היה נוח לבריות בלי שום דרישות ותביעות לעצמו, הוא הצליח לרכז סביבו מספר אנשים, ודוקא מבין יהודים אוסטרליים שנשארו כל חייהם נאמנים למגביות ארץ ישראליות.

למרות שאורגן ועד המגבית, התכניות והסדורים בקשר לאספות המגבית, קבלות פנים וכו' נעשו במועדון „עבריה" ע"י חברי ועד ה„עבריה" שיזמו את הפעולות ופעלו במרץ מבלי להתחשב במצבם החומרי הקשה ובפרנסתם שהזניחו.

אם כי מגביות קרן היסוד אורגנו באוסטרליה גם לפני כן (ד"ר אלכסנדר גולדשטיין ז"ל, מר אטינגן ואחרים שנשלחו לאוסטרליה ע"י קהי"ם), היסודות להקמת ועד קהי"ם הונחו במועדון „עבריה" ע"י חברי ה„עבריה".

גם הישגים אחרים נראו בתקופת שהותו של ד"ר שיין במלבורן, בפרט בשטח התרבות והשפה העברית. ד"ר שיין לא „התבייש" וגם לא „פחד" להתחיל את נאומיו לפני ה„גויים" בעברית. בכל ההזדמנות הוא דבר על הספרות העברית שנוצרת בארץ ישראל ע"י סופרים ומשוררים צעירים. הוא דבר על ה„הבימה" ו„האוהל", על ההישגים בענפי הכלכלה והמדיניות. עוד היום זוכרים את הרצאותיו ב„קדימה" בשפת אידיש על נושאים ספרותיים, באולם מלא עד אפס מקום. ד"ר שיין ביקר באוסטרליה עוד פעמיים, בשנות 1938 ו־1952. כל אחד מביקוריו השאיר רשמים בלתי נשכחים.

יהודי מלבורן קונים קרקע בנתניה

בשנת 1933, בקר באוסטרליה אבי, ישראל־דב פטקין ז"ל. בבקורו זה היה ברצונו להשיג שלש מטרות: א) להתראות עם בני משפחתו; ב) למכר חלקות אדמה בנתניה, שנוסדה רק לפני שלוש שנים. חברת „הנוטע" נתנה לו יפוי־כח לחתום חוזים בקשר עם נטיעת פרדסים על האדמה שתמכר; ג) לאסף כספים לטובת בנין בית הכנסת בנתניה.

את שתי המטרות הראשונות הוא השיג. אבל את המטרה השלישית השיג רק במקצת. מספר אנשים קנו חלקות אדמה, וגם התחיבו לשלם סכומים מסויימים עבור נטיעת פרדסים. בין אלה שקנו אז קרקע בנתניה היו שני ציונים וארבעה לא ציונים. חוץ מאחד, כולם מכרו את חלקם במשך הזמן, כי החליטו שיותר טוב להמשיך ולעשות רוחים באוסטרליה.

חברי אגודת „עבריה" ארגנו את שתי האספות הפומביות, שם אבא ז"ל ספר על ההתפתחות בארץ ישראל בכלל, והתפתחות נתניה בפרט. גם הרבה פגישות שלו עם המשקיעים האפשריים נתקימו במועדון „עבריה".

בשנת 1933 הוחלט ע"י „עבריה" להתחיל בפעולה לטובת יסוד בית ספר יומי עברי במלבורן. ידענו שאי אפשר בתנאים הקיימים באוסטרליה לקיים בית ספר שבו יתנהלו כל הלימודים בעברית, ז. א. המקצועות היהודיים וגם המקצועות הכלליים. בכל זאת ידענו שלפי חוקי

המדינה אפשר ללמד בעברית את השפה, התנ"ך ודברי ימי ישראל. אבל השאלה היא, איך נתגבר על ההתנגדות מצד היהודים, אפילו הציוניים וגם המתנגדים לכל זיקה יהודית לאומית ובפרט איפה נשיג את הכספים הדרושים.

קבלתי על עצמי את התפקיד להביא את ענין בית ספר עברי יומי לפני הועידה הציונית שהיתה צריכה להתקיים בשנת 1934. הכינותי הרצאה בכתב שהיה עלי להקריאה באנגלית. אבל לא היתה לי אפשרות אפילו להקריא את מה שכתבתי, מכיון שכמעט כל הצירים לועידה חשבו את רעיון בית ספר כזה כדבר בלתי רצוי ולא מציאותי.

גם בועידה שנתקימה בסידניי בשנת 1935, לא ניתנה אפשרות להרצות על שאלת בית ספר עברי. אבל נתקימה שיחה על עניני חנוך ובגלל הבקורת החריפה שמתחתי לגבי החנוך היהודי הקים, הרגשתי שסוף סוף הקיר נפרץ.

באותה ועידה, קרה דבר אופיני לציונות האוסטרלית מאותם הימים. אגודת „עבריה" הצליחה במרוצת הזמן להשריש את העקרון של נאום בשפה העברית בכל ועידה ציונית, למרות המחאות נגד „מהפכה כזאת" ע"י המתנגדים, ענין העברית נחיה כדבר המובן מאליו. באותה ועידה היה נוכח גם הרב גורביץ ז"ל, שהוזמן יחד עם רבנים אחרים ע"י נשיא הפדרציה, הרב ישראל ברודי, להשתתף בועידה בתור „אורחים פעילים". נשיאות הפדרציה החליטה שאפתח בדיונים על עניני חנוך עברי באוסטרליה ושאדבר בשפה העברית ואתרגם לאנגלית. הרב גורביץ נתבקש לקחת חלק בדיונים אלה והוא הסכים, בתנאי שידבר בשפת אידיש.

הישיבה הזאת נועדה לאחרי הצהרים וכרגיל, מספר צירים אחרו לבוא בזמן המועד, בשעה 2.30 בכל אופן, אחרי הקדמה קצרה ע"י היושב ראש של אותה הישיבה, ניתנה לי רשות הדיבור. במשך חמש הדקות הראשונות של נאומי, נכנסו לאולם מספר צירים ואחד מהם לאחר שישב והביט בי כמה דקות והסתכל לכל הצדדים, קם ובקש רשות להצעה ל„סדר היום".

הפסקתי לדבר והתישבתי. היושב ראש שאל את הציר מה היא הצעתו והלה ענה: „אני מוחה נגד העובדה שבועידה ציונית מדברים בשפה „זרה". כאשר היו"ר העיר לו, כי מר פטקין מדבר עברית, אותו אדם השיב: „טוב לדבר עברית בפלשתינה או במזרח אירופה, אבל לא בארץ אנגלו־סכסית איפה שצריך ללמוד ולדבר אנגלית".

שירה עברית ברדיו

למרות הקושיים והאכזבות שהתנסינו בהם, אנו העקשנים המעטים לא חדלנו מלפעול באופן יעיל. ידענו שרק על ידי פוריות נצליח לחדור לקהילה היהודית כאן, לענין יהודים אוסטרליים ברעיון ציוני־לאומי, ולמשך כוחות חדשים, בפרט מתוך בני הנוער היהודי, לפעילות לאומית יעילה.

החלטנו לארגן מקהלה ושתי סיבות עיקריות היו לכך. ראשית על ידי לימוד שירים עבריים ואידיש, ילידי המקום יספגו לתוכם משהו לאומי ולהמהגרים הצעירים תנתן הזדמנות לא לשכח את מה שלמדו בילדותם, ושנית, ע"י הופעת המקהלה לפני קהל יהודי ולא יהודי, תוצרנה אפשרויות להפיץ את רעיונותינו ברבים.

וכך היה. שנה שלמה התאמנו כ־20 בני נוער יהודי מכל השכבות. המדריך והמנצח הראשון של המקהלה היה דוקא לא־יהודי, אלא בחור לאטבי. אחריו בא איזי ספיוואקובסקי ולבסוף חיים גורט, המשכיל והמורה, איש האוהב אמנות, בפרט מוסיקה, שהגיע באותה התקופה מפולין למלבורן.

המקהלה הצליחה להתקים כשלוש שנים בקירוב. הופעותיה, ראשית במועדון ה„עבריה", אחרי־כן הופעות פומביות בנשפים ובחגיגות, לפני קהל יהודי וגם לפני קהל לא־יהודי, כמן בנשפי הקלוב הבין־לאומי, בנוכחות שרי הממשלה, אנשי אוניברסיטה ואמנות, עשו רושם נעים.

המקהלה הגיעה לשיאה בשנת 1936, ע"י הופעותיה בתחנות רדיו במלבורן, ומה גדולה היתה התלהבותם של חברינו כששירי העם היהודי בעברית ובאידיש היו נשמעים מתוך מקלטי הרדיו ולפני זה הקריין היה מודיע: „ועכשיו נשמע שירי עם יהודי בביצוע המקהלה העברית של חברת ה„עבריה".

צום אָנדענק פון אונדזערע זעקס מיליאָן קדושים

מיר קאָנען נישט שליסן דעם אַלמאַנאַך, נישט דערמאָנענדיק אונ־דזערע פאַרפייניקטע צום טויט דורך די נאַצישע מערדער זעקס מיליאָן ברידער און שוועסטער. זייער אָנדענק וועט פאַרבלייבן מיט אונדז אויף אייביק.

דער מעלבורנער יידישער ישוב האָט געשטעלט די קדושים א ווירדיקן מצבה־מאָנומענט אויפן היגן קאַרלטאָנער בית־עולם. די איניציאַטיוו איז געקומען פון א גרופּע קאַצעטלער, וועלכע האָט אייניקע מאָל אויפגעהויבן די פראַגע פון שטעלן א מאָנומענט ווי א סימבאָלישן קבר פאַר די קדושים. ווען די גרופּע האָט געזען, אַז עס ווערט גאָרנישט געטאָן וועגן דעם, האָט זי אָנהויב 1962 אַליין געגרינדעט א געזעלשאַפט צו שטעלן דעם מאָ־נומענט. גאָר שנעל איז די אידייע געוואָרן אויפגענומען דורך דעם גאַנצן ישוב און אַן אויסגעברייטערטער קאָמיטעט, אין וועלכן עס זענען אַריין פאַרשטייער פון „באָאַרד אָף דעפּיוטיס", „קדימה", לאַנדסמאַנשאַפטן, קאַציצטלער־פאַרבאַנד, יידישער הילפס־פאָנד, בני־ברית און גאַלדמאַרק־געזעלשאַפט — האָט ענדלעך דעם פּראָיעקט רעאַליזירט.

דעם 3טן מערץ 1963 איז פאָרגעקומען די לוויה פון קעסטל אַש פון טרעבלינקע־טויט־לאַגער, וואָס דער יידישער היסטאָרישער אינסטיטוט אין וואַרשע האָט צוגעשיקט אויף דער בקשה פון דעם אָרגאַניזיר־קאָמיטעט. אין דעם קעסטל האָבן זיך געפונען אויךביינער פון כעלמנאָ טויט־לאַגער און אייניקע שטיקלעך זייף, געמאַכט פון פעט פון יידישע קרבנות. ארום 8000 יידן, צווישן זיי פיל יוגנטלעכע האָבן זיך באַטייליקט אין דעם לוויה־צוג, וואָס איז געגאַנגען פון טהרה־שטיבל פון דער חברה קדישא צו דעם קאַרלטאָנער בית־עולם. דאָרט איז דאָס קעסטל באַערדיקט געוואָרן און עס איז געלייגט געוואָרן דער גרונטשטיין פאַרן מצבה־מאָנומענט.

די אַנטהילונג פון דעם מאָנומענט איז פאָרגעקומען צום 20טן יאָר־טאָג פון וואַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד. דעם 21טן אַפּריל 1963 האָבן זיך ווידער פאַרזאַמלט איבער 8000 מענטשן, צווישן זיי מיטגלידער

פון אַלע היגע אינסטיטוציעס, אָרגאַניזאַציעס און געזעלשאַפטן, אויך א גרויסע צאָל יוגנטלעכע.

אין פונדאַמענט איז אַריינגעלייגט געוואָרן אַ פּאַרמעט־מגילה, אויף וועלכער עס זענען אויפגעשריבן געוואָרן אַרום 7000 נעמען פון אומ־געבראַכטע משפחה־מיטגלידער פון די מעלבורנער יידן.

דער מאָנומענט שטעלט פאָר אין צענטער אַ גרויסע מנורה; רעכטס שטייען זעקס מצבות לזכר פון די זעקס מיליאָן קדושים; לינקס געפינט זיך אַ בראָנזענע פּלאַטע, אויף וועלכער עס זענען קינסטלעריש אויס־גראַווירט חורבן־מאָטיוון: שטעכל־דראָט פאַרצוימונגען, געשטאַלטן פון געטאָ־קעמפער און אַ שול אין פלאַמען. אונטן געפינט זיך אַ ליגנדיקער מצבה־שטיין מיט אויפשריפטן פון די טויט־לאַגערן. אויף די פאָדערשטע זיילן זענען אויסגערעכנט די לענדער, ווו יידן זענען אומגעבראַכט גע־וואָרן. דער מאָנומענט מאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק מיט זיין פאָרנעם און קינסטלערישער קאָמפּאָזיציע*).

די לוויה פון קעסטל אַש און די אַנטהילונג פון דער מצבה זענען געווען היסטאָרישע טעג פאַרן היגן ישוב. דער ראַדיאָ, די טעלעוויזיע און די טעגלעכע פּרעסע האָבן געווידמעט די צוויי געשעענישן פיל אויפ־מערקזאַמקייט.

יעדעס יאָר, ערב דעם יאָרטאָג פון וואַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד, קומט פאָר ביים מאָנומענט אַ הזכרה. אויך פיל לאַנדסמאַנשאַפטן האַלטן אָפּ הזכרות ביים מאָנומענט אין משך פון יאָר צום אָנדענק פון די אומגעבראַכטע יידן אין זייערע שטעט.

*) דאָס בילד פון דעם מאָנומענט געפינט זיך אויף דער זייט 87 פון דעם אַלמאַנאַך.

פאַנריסונגען

צום 55־יאָריקן יובל פון „קדימה"

באַגריס איך די אינסטיטוציע אין נאָמען פון גאַנצן ישוב אין וויקטאָריע.

די יידן אין וויקטאָריע דאַרפן זיין דאַנקבאַר די גרינדער און די קאָמיטעטן פון דער „קדימה", וועלכע האָבן מיט אַזוי פיל איבערגעגעבנקייט אויפגעהאַלטן אין משך פון גאָר שווערע צייטן דעם מעמד פון דער יידישער קולטור אין אונדזער ישוב.

שרעקט זיך נישט פאַר קיין קריטיק
און האַלט ווייטער אויף די גרויסע
און טייערע ירושה.

לעאָן לאַסקי
פּרעזידענט פון יידישן באָארד
אָף דעפּיוטיס אין וויקטאָריע

אין נאָמען פון אונדזערע מיטגלידער באַגריסן מיר

אונדזער שוועסטער־אינסטיטוציע „קדימה"

צו איר 55־יאָריקן יובל

און צום אַרויסגעבן פון דעם דריטן
אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך

מיר ווינטשן איר אַ סך כוחות און אויסדויער אָנצוגיין
מיט דער יידישער קולטור־געזעלשאַפטלעכער ארבעט.
זאָל איר טעטיקייט זיין געבענטשט מיט הצלחה.

יידישער פאָלקס־צענטער אין סידנעי

מיר באַגריסן די „קדימה"

אין נאָמען פון דער ציוניסטישער באַוועגונג
אין וויקטאָריע

צו איר 55־יאָריקן יובל

ביי דער געלעגנהייט ווילן מיר אונטערשטרייכן די וויכטיקע
ראָל, וואָס די „קדימה" האָט געשפילט אין דעם היגן יידישן
לעבן אין משך פון דעם לאַנגן צייט־אָפּשניט.

ציוניסטישער ראַט אין וויקטאָריע

מיר באַגריסן האַרציק די פאָלקסטימלעכע
יידישע קולטור - אינסטיטוציע „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל
און ווינטשן איר הצלחה אין איר ווייטערדיקער
טעטיקייט לטובת די היגע פאָלקס־יידן.

פעדעראַלער ראַט פון פוילישע יידן
אין אויסטראַליע

פעדעראַציע פון די לאַנדסמאַנשאַפטן
אין מעלבורן

מיר באַגריסן האַרציק די „קדימה,,
צו איר 55־יאָריקן יובל

און ווינטשן איר הצלחה אין איר
ווייטערדיקער טעטיקייט

„בונד" אין מעלבורן

מיר באַגריסן די „קדימה"

די עלטסטע און גרעסטע יידישע
קולטור־אינסטיטוציע אין אויסטראַליע

צו איר 55־יאָריקן יובל

און צום דערשיינען פון דעם דריטן אַלמאַנאַך

און ווינטשן איר דעם גרעסטן דערפאָלג אין איר וויכטיקער אויפגאַבע צו פלעגן און פאַרשפרייטן דאָס יידישע וואָרט אין אויסטראַליע — אין דעם פאַרוואָרפנסטן ווינקל פון דער יידישער וועלט.

קאָמיטעט, לערערס און שילערס
פון דער י. ל. פרץ־שול

מיר באַגריסן האַרציק

די יידישע נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

און צום דערשיינען פון איר אַלמאַנאַך.

מיט אייער אַרבעט האָט איר געוויזן אייער עקשנות און געטריישאַפט, אייער ווילן ווייטער צו בויען און פאַרשטאַרקן יידיש לעבן דאָ אין אויסטראַליע.

מיר ווינטשן אייך דערפאָלג אין אייער ווייטערדיקער טעטיקייט.

שלום עליכם שול און קינדערגאָרטן
אין מעלבורן

אונדזערע האַרציקסטע ווונטשן דער „קדימה“
צו איר 55־יאָריקן יובל

זי זאָל ממשיך זיין נאָך לאַנגע יאָרן איר וויכטיקע אַרבעט
פון אויפהאַלטן יידישע קולטור-ווערטן אין אונדזער ישוב.

לאָדזשער צענטער אין מעלבורן

צום 55־יאָריקן יובל פון דער „קדימה“

וווינטשן מיר איר זי זאָל דערפילן
איר וויכטיקע אויפגאַבע
אַלס טרעגערין פון יידישער קולטור
נאָך לאַנגע, לאַנגע יאָרן.

קאַלישער צענטער אין מעלבורן

דער יידישער קולטור־אינסטיטוציע „קדימה"

— אונדזערע האַרציקסטע ברכות

צו איר 55־יאָריקן יובל

און צום אַרויסגעבן דעם דריטן
אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך.

זי זאָל ממשיך זיין נאָך לאַנגע יאָרן איר וויכטיקע אַרבעט.

טאַמאַשאָווער, בזשעזשינער און ראַווער
לאַנדסמאַנשאַפט אין מעלבורן

אונדזערע בעסטע ברכות
און וואַרעמסטע ווונטשן

דער „קדימה" צו איר
55־יאָריקן יובל

מיר ווינטשן איר הצלחה אין
איר וויכטיקער קולטור־שליחות.

זשעלעכאָווער לאַנדסמאַנשאַפט
אין מעלבורן

דער יידישער
קולטור - אינסטיטוציע
„קדימה״
אונדזערע בעסטע ווונטשן

צו איר דערגרייכן
דעם 55־יאָריקן יובל

מיר ווינטשן איר הצלחה
אין איר ווייטערדיקן גאַנג.

טשענסטאָכאָווער
צענטער אין מעלבורן

צום אַרויסגעבן דעם דריטן
אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך
און צום 55־יאָריקן יובל
פון דער „קדימה״

ווינטשן מיר איר הצלחה און
דערפאָלג ביים אויפהאַלטן די
יידישע קולטור אין אונדזער
ישוב.

וואַרשעווער צענטער
אין מעלבורן

מיר באַגריסן די
יידישע קולטור־אינסטיטוציע
„קדימה״
צו איר 55־יאָריקן יובל
און צום דערשיינען פון דעם
3טן אויסטראַליש־יידישן
אַלמאַנאַך.

מיר ווינטשן איר הצלחה אין
איר ווייטערדיקער טעטיקייט.

פאַרוואַלטונג פון
ביאַליסטאָקער צענטער
אין מעלבורן

אונדזערע ברכות דער
„קדימה״

צו איר 55־יאָריקן יובל

זי זאָל זיך שטאַרקן
און אַנטוויקלען פאַרן וווּל
פון אונדזער ישוב.

לובלינער צענטער
און אומגעגנט
אין מעלבורן

אונדזערע
וואַרעמסטע ווונטשן
דער יידישער
פאָלקס־אינסטיטוציע
„ק ד י מ ה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

מיר באַגריסן אויך
דאָס דערשיינען
פון 3טן אויסטראַליש־יידישן
אַלמאַנאַך.

ביאַלער
לאַנדסמאַנשאַפט

מיר באַגריסן וואַרעם די
„קדימה"
— די פלעגערין פון יידישע
נאַציאָנאַלע קולטור־ווערטן —
צו איר 55־יאָריקן יובל

און ווינטשן איר דערפאָלג אין
איר אַרבעט לטובת די פאָלקס־
יידן פון אונדזער ישוב.

אָטוואָצק - פאַלעניצער
לאַנדסמאַנשאַפט
אין מעלבורן

אונדזער האַרציקע באַגריסונג
דער „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

מיר ווינטשן איר גרויס
דערפאָלג אין איר
ווייטערדיקער טעטיקייט

לאָמושער
לאַנדסמאַנשאַפט
אין מעלבורן

מיר באַגריסן פייערלעך דעם
3טן אויסטראַלישן־יידישן
אַלמאַנאַך
צו זיין דערשיינען
צום 55־יאָריקן יובל
פון אונדזער אַלעמענס
באַליבטע
קולטור־אינסטיטוציע
„קדימה"

זאַגלעמביער
לאַנדסמאַנשאַפט
„פנקס זאַגלעמביע"

אונדזערע בעסטע ברכות
און וואַרעמסטע גרוסן

דער „קדימה"

צו איר 55־יאָריקן יובל

ווילנער
לאַנדסמאַנשאַפט
אין מעלבורן

מיר באַגריסן די
„קדימה"
צום דערגרייכן דעם עלטער
פון 55 יאָר
און ווינטשן איר נאָך לאַנגע
יאָרן פון פרוכטבאַרער
אַרבעט

לאָווויטשער
לאַנדסמאַנשאַפט
אין מעלבורן

THE MELBOURNE JEWISH FRIENDLY SOCIETY
Congratulates the "KADIMAH"
on its completion of 55 years of Cultural Activities.

די איינציקע יידישע קראַנקן־קאַסע אין מעלבורן,
וועלכע איז העכער 100 יאָר אַלט,

באַגריסט האַרציק די „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

די יידישע קראַנקן־קאַסע באַזאָרגט אירע מיטגלידער
און פאַמיליעס מיט די ליבעראַלסטע און גינסטיקסטע
צוריקצאָלונגען אין פאַל פון קראַנקהייט. אין אייער
אייגענעם אינטערעס שליסט זיך אָן באַלד אין דער
יידישער קראַנקן־קאַסע —

„די מעלבורן דזשואיש פרענדלי סאָסייעטי"
392A ST. KILDA RD., MELBOURNE, S.C.2. Tel.: 26-4561

דער יידישער הילפס־פאַנד
אין מעלבורן

באַגריסט די „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

דער יידישער הילפס־פאַנד

- שטיצט יידישע משפחות, וועלכע נויטיקן זיך אין הילף;
- העלפט יידישע אַלטע לייט און אינוואַלידן;
- גיט מעדיצינישע הילף קראַנקע;
- העלפט צו באַקומען אַרבעט יידישע אַרבעטסלאָזע;
- זאָרגט פאַר יידישע יתומים;
- האַלט אויס אַ וואַרשטאַט פאַר יידישע עלטערע מענטשן;
- בויט וווינונגען פאַר עלטערע לייט;
- זאָרגט פאַר יידישע אימיגראַנטן;
- גיט הילף אויף פאַרשידענע אַנדערע אופנים.

גיב דיין באַשטייערונג פאַר

THE AUSTRALIAN JEWISH WELFARE & RELIEF SOCIETY

466 PUNT ROAD, SOUTH YARRA

ווען דו מאַכסט אַ צוואה געדענק וועגן דעם הילפס־פאַנד

מיר באַגריסן האַרציק
די „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

אונ צום דערשיינען פון דעם
דריטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך.

מיר ווינטשן דער אינסטיטוציע נאָך לאַנגע יאָרן
פון פרוכטבאַרער אַרבעט.

סענדער בורשטין און די זין:
ביינוש, מאָריס און דוד און זייערע משפחות

BURSTIN HOSIERY MILLS

PTY. LTD.

Manufacturers of Men's Half Hose

408-412 LYGON ST., EAST BRUNSWICK, N.11

די ייִדישע פּאָסט

THE AUSTRALIAN
JEWISH POST

באַגריסט די „קדימה“ צו איר 55־יאַריקן יובל

„די ייִדישע פּאָסט“
שטייט אויף דער וואַך פון ערנסטן ייִדישן וואָרט
און ייִדישן קולטור־שאַפן.

די צייטונג פאַרן פאָלק און אין דינסט פון פאָלק און אַלץ,
וואָס איז קאָנסטרוקטיוו־שעפעריש אין ייִדישן
געזעלשאַפטלעכן און קולטור־לעבן.

„די ייִדישע פּאָסט“
ברענגט צום אויסדרוק אין אַן אָביעקטיוון ליכט אַלע
וויכטיקע געשעענישן אין ייִדישן, סיי אַלגעמיינעם לעבן
אויפן אָרט, אין ישראל און אין דער וועלט, און איז
תמיד רייך אילוסטרירט.

לייענט און פאַרשפּרייט „די ייִדישע פּאָסט“

אַבאָנאַמענטס־אָפּצאָל — יערלעך — ייִדיש און ענגליש $5.

“JEWISH POST”:
256 High Street, St. Kilda, Victoria. Tel.: 94 0306-7.
City Branch: 260 Flinders Lane, Tel.: 63-7501.

אונדזערע בעסטע ברכות
דער „קדימה“
צו איר 55־יאַריקן יובל
און צום דערשיינען
פון דעם
דריטן אויסטראַליש־ייִדישן אַלמאַנאַך.

יהודית און מאיר סילמאַן

55 יאָר פון „קדימה"־עקזיסטענץ
איז גאָר אַ וויכטיקע דאַטע אין לעבן פון אונדזער ישוב.
אַ באַזונדערע באַדייטונג און וויכטיקייט גיט צו דער דאַטע
דאָס דערשיינען פון דריטן
אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך.

איך ווינטש דער „קדימה", אַז איר ראָל אין דער צוקונפט
זאָל נישט זיין קלענער, נאָר פיל גרעסער ווי אין דער
פאַרגאַנגענהייט.

יעקב ריימער

בעסטע ווונטשן דער „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

שלמה ווין

S. Wynn & Co.

348 ST. KILDA ROAD, MELBOURNE

Best wines for all occasions.

מיר באַגריסן די „קדימה“
צו איר 55־יאָריקן יובל
און צום אַרויסגעבן
דעם דריטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך

ברידער פינק

UNITED
CARPET
MILLS

64 OAKOVER ROAD,
PRESTON, VICTORIA.

מיר באַגריסן האַרציק די „קדימה"

צו איר 55־יאָריקן יובל

לעאָן טשערני, פרוי און זון

מיר באַגריסן די „קדימה"

צו איר 55־יאָריקן יובל

און ווינטשן איר הצלחה אין

איר ווייטערדיקער טעטיקייט

משפחות

גאָטליב און יאַטשמעניק

מיר באַגריסן די „קדימה"
צו איר 55 ־ יאָריקן יובל

מר. און מרס. ק. סאַלעוויטש
אייגנטימער פון דעם מאָדערנעם „ארמונד־האַל"

דער פּאַסיקסטער זאַל פאַר שמחות
און געזעלשאַפטלעכע צוזאַמענטרעפן.

75 אַלמאַ ראוד, סט. קילדאַ — טעל. 94־6283

אונדזערע בעסטע ווונטשן
דער „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

זי זאָל וואקסן, אנטוויקלען זיך
און ממשיך זיין איר וויכטיקע
אַרבעט.

MAGNET SHOE CO.

משפחות שמערלינג

מיר באַגריסן הארציק די
„קדימה"

צו איר 55־יאָריקן יובל

און ווינטשן איר דערפאָלג אין
איר ווייטערדיקער טעטיקייט.

מאַלטשע און חיים
בראַון

מיר באַגריסן הארציק די
„קדימה“
צו איר 55־יאָריקן יובל

און ווינטשן איר דערפאָלג
אין איר ווייטערדיקער
טעטיקייט.

סאַראַ און פיליפּ
בלאָק

מיר באַגריסן די
„קדימה“
צו איר 55־יאָריקן יובל

און ווינטשן איר הצלחה
אין איר ווייטערדיקער
טעטיקייט.

משפחה קראַנהיל

די יידיש־ענגלישע דרוקעריי
פון
הערשל און אַנקע
באַכראַך

E. H. GIBBS
& SONS
19 NIAGARA LANE,
MELBOURNE

באַגריסט די
„קדימה“
צו איר 55־יאָריקן יובל

צום אָנדענק פון די בויער
און שאַפער
פון דער יידישער קולטור
אין אויסטראַליע.

מר. און מרס.
פ. אַלטמאַן

אויסטראַלישע
יידישע נייעס

געגרינדעט אין 1935

באַגריסט די „קדימה" צו איר 55־יאָריקן יובל

די „אויסטראַלישע יידישע נייעס"

- איז די עלטסטע, פאַרשפּרייטסטע און אומאָפּהענגיקע יידישע וואָכנצייטונג אין מעלבורן (באַזונדערע אויסגאַבע „סידנעיער יידישע נייעס"), קומט אָן אין אַלע שטעט אין אויסטראַליע;
- גיט די לעצטע נייסטע טעלעגראַפישע ידיעות פון ישראל און פון דער וועלט („ייטאַ", „יונייטעד פרעס" א"א), האָט קאָרעס־פּאָנדענטן אין אַלע תפוצות פון דער וועלט, באַזונדערס אַ ספּעציעלן קאָרעספּאָנדענט אין ישראל;
- רייך אילוסטרירט, יעדע וואָך 12 זייטן אין יידיש און 24 אין ענגליש.

די „אויסטראַלישע יידישע נייעס"
קומט אַריין אין יעדער יידישער היים.

אַבאָנאַמענטן־אָפּצאָל: יידיש — $2.50 אַ יאָר.
יידיש און ענגליש — $4.00 אַ יאָר.

AUSTRALIAN JEWISH NEWS
306 Little Collins Street, Melbourne, 63-6517 (3 lines).
198 Faraday Street, Carlton, 34-9078 (3 lines).

מיר באַגריסן די „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל
און ווינטשן איר זי זאָל זיך אַנטוויקלען
און טעטיק זיין נאָך לאַנגע און לאַנגע יאָרן.

SIX LITTLE TAILORS
PTY. LTD.

219 ELIZABETH STREET, MELBOURNE

משפחות מראַצקי

Greetings from . . .

DAVID KEYS KNITWEAR

PTY. LTD.

16 HILL STREET, RICHMOND, VICTORIA

איך באַגריס האַרציק
דעם יידישן קולטור־צענטער
און נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק
„קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

און ווינטשן איר הצלחה
אין איר ווייטערדיקער
וויכטיקער קולטור־אַרבעט.

דוד זיג

דער אָרטאָדאָקסישער
כשר־רעסטאָראַן
„צ י ו ן"

10 GLEN EIRA AVENUE,
RIPPONLEA

באַגריסט די
„ק ד י מ ה"
צו איר 55־יאָריקער
עקזיסטענץ

מיר באַגריסן
די „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

"SCHEHEREZADE"
Restaurant - Coffee Lounge
99 ACLAND STREET,
ST. KILDA
Tel.: 94-2722

מפשחות
זשעלעזניקאָוו
און
לעווינגער

די ערשטע יידישע בוכהאַנדלונג אין אויסטראַליע פון
באַלבערישסקיס
באַגריסט די „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל
און צום אַרויסגעבן
פון דעם דריטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך.

BALBERYSZSKI'S

198 Rathdown St., Carlton, Vic. Tel.: 34-5983
98 Acland Street, St. Kilda, Vic. Tel. 94-6003

דאָרט, ווו מען קאָן באַקומען יידישע און ענגלישע ביכער, יידישע זשורנאַלן פון דער גאַנצער וועלט, סידורים, טליתים און אַנדערע רעליגיעזע חפצים, קונסט־ווערק פון ישראל, רעקאָרדס, קאַרטן צו פאַרשידענע געלעגנהייטן און אַנדערע אַרטיקלען.

מיר באַגריסן האַרציק די
„קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

Sherwood Garment
PTY. LTD.

Manufacturers of Coats,
Frocks and Suits

37 SWANSTON ST.,
MELBOURNE

א האַרציקן מזל טוב
צום דערשיינען פון
דריטן אויסטראַליש - יידישן
אַלמאַנאַך

פ. און ה. סמיט

9 EDGECOMBE STREET,
KEW

מיר באַגריסן האַרציק
די „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

TERRA
WHOLESALERS
SERVICE PTY. LTD.

42 ELIZABETH STREET, SOUTH YARRA
Tel.: 24-5834; 24-1268

מיר באַגריסן דאָס דערשיינען
פון דעם
דריטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך

רייזל און שמחה בריליאַנט

מיר באַגריסן האַרציק
די „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

HAROS PRESS

Commercial & Colour Printer

232 HIGH STREET, NORTHCOTE

אייגנטימער:
הדסה און שמעון ראָזענבוים

מיר באַגריסן האַרציק
די „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל
און צום דערשיינען פון דעם
דריטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך.

Goldstein Engineering
PTY. LTD.
223 Balaclava Road,
Caulfield, S.E.7
Structural Engineers.
Phone: 53-2108, 53-2095

SAMSTEEL
PTY. LTD.
4-6 WATER RD.,
PRESTON, N.18
Steel Fabricators.
Phone: 78-2416, 78-2418

שמואל און מרים גאָלדשטיין

מיר באַגריסן די
„קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל
נ. און ס. סמושיק

WEST END TAILORS

High Class Mens Wear

404 LT. BOURKE ST.,
MELBOURNE
Tel. 67-4806

אויסוואַל פון אויסלענדישע
זומער און ווינטער־שטאָפן.
באַשטעלונגען
אויף ערשטקלאַסיקע אָנצוגן
און מאַנטלען, ווי אויך
פּאַרטיקע מלבושים פאַר
צוגענגלעכע פּרייזן.

מיר באַגריסן די
„קדימה"
צום אַרויסגעבן דעם
דריטן אויסטראַליש - יידישן
אַלמאַנאַך

TIP-TOP LEATHER GOODS

199 HIGH STREET,
PRESTON

מיר באַגריסן האַרציק
די „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

TRIO WOLLEN MILLS

PTY. LTD.

358 JOHNSTON STREET, ABBOTSFORD

Tel.: 41-3606

מיר באגריסן הארציק
די „קדימה"
צו איר 55־יאריקן יובל

Worth Hosiery
PTY. LTD.

2 ST. PHILLIPP ST., EAST BRUNSWICK

מיר באגריסן הארציק די
„קדימה"
צו איר 55־יאריקן יובל

רבקה און מאטל ראט

12 PALMER AVE.,
E. BRIGHTON

מיר באגריסן די
„קדימה"
צו איר 55־יאריקן יובל

RITE WEAR

154 HIGH STREET,
PRESTON, VICTORIA

אייגנטימער:
מ. נאטליב
און
פ. פרידמאן

With Compliments of . . .

International Fabric Converters

PTY. LTD.

50 FLINDERS LANE, MELBOURNE, C.1

For all your fabrics requirements see the fashion leaders in cotton, rayon, silk and coating.

מיר באַגריסן האַרציק
די יידישע
קולטור־אינסטיטוציע
„קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

Meed's Fashions

7 CENTRE PLACE,
MELBOURNE.

ה. מיאַדאָווניק

Greetings from . . .

SHERMAN EDIBLE OIL CO.

PTY. LTD.

24 BARKLY PLACE,
CARLTON, VIC.

משפחה אַלבאַ

מיר באַגריסן האַרציק
די „קדימה"
צום אַרויסגעבן
דעם דריטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך
און צו איר 55־יאָריקן יובל.

מר. און מרס. ש. האַנדלסמאַן

TORONTO

MANUFACTURING CO.

PTY. LTD.

183 FLINDERS LANE, MELBOURNE

מיר באַגריסן
די „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל.

VENUS
MAIDEN
SHAPE
PTY. LTD.

262 DRUMMOND ST.,
CARLTON

מיר באַגריסן די
„קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל
און ווינטשן איר דערפאָלג
אין איר וויכטיקער
קולטור־אַרבעט

פעלאַ, ראַמעק און סעם
האַמבורגער

28 מיטפאָרד סטריט,
סט. קילדא

האַרציקע ברכות דער „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

זי זאָל ממשיך זיין איר קולטור־טעטיקייט
נאָך לאַנגע, לאַנגע יאָרן.

P. KRYSTAL

MEN'S CASUAL WEAR

119 SWANSTON ST., MELBOURNE, C.1

מיר באַגריסן האַרציק
די „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל
און ווינטשן ווייטערדיקן דערפאָלג אין דער אַרבעט.

Emporium Knitwear

PTY. LTD.

106 VICTORIA ST., FITZROY, VIC.

Manufacturers of Ladies', Children's and Men's Knitted Outwear.

משפחה קאָהן

With Compliments of . . .

P.A. Knitting Mills
PTY. LTD.

594 GLENHUNTLY RD.,
ELSTERNWICK.
Tel.: 53-5639

י. האָפּע

Greetings from . . .

HENRY R. GROVES
PTY. LTD.

Manufacturers & Wholesalers
Trimmings for the Whole
Clothing Trade.

301 EXHIBITION ST.,
MELBOURNE
Tel.: 32-2571, 32-3580

With Compliments of . . .

T. & H. Trading Co.
PTY. LTD.

Textile Importers &
Wholesalers

100 FLINDERS LANE,
MELBOURNE, C.1
Tel.: 63-5859, 63-5850

ש. טענענבוים
און
ס. מאַרגאָלים

Greetings from . . .

Max Davids Models

Manufacturers of High-Class
Costumes and Coats.

230 BRUNSWICK STREET,
FITZROY, VICTORIA

Tel.: 41-2272

ד. אַפּפעלבוים

די בעסטע ברכות
דער „קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

CARLTON PRESS

Commercial Printers.

English, Yiddish, Hebrew.

148 JOHNSTON ST.,
COLLINGWOOD

משפחות בענעט

מיר באַגריסן די
„קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

FAIRWAY EMPORIUM

PTY. LTD.

116 Elizabeth Street,
141 Swanston Street,
Melbourne.

מר. און מרס.
מ. בורשטין און זין

Greetings from

PEERLESS MILLS

PTY. LTD.

BRUNSWICK, VICTORIA

Greetings from . . .

ANTHONY MC.CAUL

PTY. LTD.

257 LATROBE STREET, MELBOURNE, C.1

ק. שמולעוויטש און ם. בענדער

Greetings from . . .

C. W. MILLS

PTY. LTD.

Bristol Knitting Mills

432 WAVERLEY RD.,

E. MALVERN, VICTORIA.

Tel.: 211-5605

ג. טשאַרני
און
ק. ניימאַן

With Compliments from:

DUNNE BROS & CO.

PTY. LTD.

Men's Clothing Manufacturers

106 FRANKLIN ST.,
MELBOURNE, C.1

[illegible]

With Compliments of . . .

"ALED" LTD. of BNEY BERAQ, ISRAEL
Largest manufacturers and exporters of fashionable Knitted Suits and Dresses to most countries of the world.

"GLOVIS" LTD. of MIGDAL HAEMEK, ISRAEL
Manufacturers of Leather Clothing, Handbags and Gloves.

J. SALPETER & SONS of TEL AVIV, ISRAEL
Manufacturers of Rainwear for men and women.

APTCO DENTAL LTD. of BENYAMINA, ISRAEL
Dental Supplies
and other Israeli products.

Sole AUSTRALIAN representatives —

BENPAT PTY. LTD.,
(B. PATKIN)

108 Flinders Lane Melbourne. — Tel.: 63-8528, 63-8959.

צום 55־יאָריקן יובל
און צום דערשיינען
פון דריטן אַלמאַנאַך
שיקן מיר איבער אונדזער
האַרציקסטע באַגריסונג
דער „קדימה"

מאַלא און יוסף אָרבאַך

Greetings from . . .

T. & M. HONIG
PTY. LTD.

Textile Importers & Wholesalers

50 FLINDERS LANE,
MELBOURNE, C.1

"Lancashire House".

With Compliments of . . .

BLACKBURN & LOCKWOOD

R.E.S.I.

AUCTIONEERS & SWORN VALUERS

Head Office: 1017 High St., Malvern 50-4221 (7 lines)
City Office: 414 Collins St. 67-3883

Branches: 676 Bourke Rd., Camberwell. 82-4154
1596 High Street, Glen Iris. 25-6856

RENT COLLECTING A SPECIALTY.

Greetings from . . .

CARMEL SHOE CO.

2 FISHERS LANE, FITZROY

משפחות: דאַנציגער און זילבערשטיין

Greetings from

"SUN" PLEATING

7 ANTHONY STREET,
MELBOURNE

Mr. M. STEINLAUF.

Greetings from

Melbourne Hebrew Congregation

on the occasion of the
55th Anniversary of the KADIMAH.

The Congregation extends its best wishes for the continued success in the interests of Jewish Community.

**Synagogue Chambers,
Toorak Rd., South Yarra.**

Greetings from

M. Sanders & Co.

Distributors of Woolen
and Worsted Piece Goods.

289 FLINDERS LANE,
MELBOURNE

מיר באַגריסן האַרציק די
„קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

און צום אַרויסגעבן דעם
דריטן אַלמאַנאַך.

רבקה און נחמן
גריפּענבערג

מיר באַגריסן האַרציק די
„קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל
און צום אַרויסגעבן דעם
דריטן אויסטראַליש - יידישן
אַלמאַנאַך

PANAMA TRADING CO.

233 RUSSELL ST.,

MELBOURNE

מיר באַגריסן האַרציק די
„קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

PLEATING STYLES CO.

PTY. LTD.

258 BRUNSWICK ST.,

FITZROY

מיר באַגריסן די
„קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל
און ווינטשן איר הצלחה
אין איר ווייטערדיקער
טעטיקייט.

ROSEWEAR KNITTING MILLS

171 ROSENEATH ST.,
CLIFTON HILL

אייגנטימערס:
מר. און מרס.
מ. ערליך

מיר באַגריסן די
„קדימה"
צו איר 55־יאָריקן יובל

Preston Hairfelt Co.

PTY. LTD.

Underfelt Mfgrs.

331 EDWARD STREET,
RESERVOIR

אייגנטימערס:
הינדע און מיכאל פינק

צום דערשיינען פון דעם
אַלמאַנאַך
באַגריסן מיר די
„קדימה״
און ווינטשן איר
ווייטערדיקן דערפאָלג.

"LUANA MODES"
109 SWANSTON ST.,
MELBOURNE, C.1

מר. און מרס.
י. ראָזענבערג

מר. און מרס.
ש. פרישער

הארציקע ברכות דער
„קדימה״
צו איר 55־יאָריקן יובל.

פייגעלע און חיים דוד
גינטער

מיר באַגריסן די
„קדימה״
צו איר 55־יאָריקן יובל

Marein Leather
PTY. LTD.

Tanners & Leather
Manufacturers

178 COWPER ST.,
Footscray, W.11
Telephone: MW 1882

מיר באַגריסן די
„קדימה״
און ווינטשן איר הצלחה
אין איר ווייטערדיקער
טעטיקייט.

מר. און מרס.
פ. קלאָצמאַן

Jafa Cloting
PTY. LTD.

8 CARLTON ST.,
PRAHRAN

Greetings from . . .

MR. & MRS. NATHAN GROSBY

MR. & MRS. RALPH GROSBY

Grosby Shoe Manufacturing Co. Pty. Ltd.

371 FLEMINGTON ROAD,

NORTH MELBOURNE

Greetings from

N. KLINGS & CO.

Manufacturers of "Sovrano" Knitwear

261 ALBERT STREET, BRUNSWICK, VICTORIA
Telephones: 38-8368; 38-8372.

Showroom: 276 COLLINS STREET, Tel.: 63-4364.

With Compliments from

Mssrs. WILLIAM PEARCE & SONS

For all timber, hardware and general building supplies.

431 VICTORIA STREET, ABBOTSFORD, VICTORIA
Telephones: 42-6855; 42-5695

Managing Director: M. F. SHEPPET

Greetings from

SIEGEL BROS. PTY. LTD.

Wholesale and Exporters Butchers.

LORINER ST., SOUTH MELBOURNE, VIC.

Greetings from

TALBOT & CO. PTY. LTD.

(S. TOBOLOWSKI, PRINCIPAL)

259 COLLINS STREET, MELBOURNE

Auctioneers and Real Estate Agents.

With Compliments of

MAXWELL'S RADIO

PTY. LTD.

269 Lonsdale Street, Melbourne
48 Elizabeth Street, Melbourne
356 Lonsdale Street, Melbourne
183 Swanston Street, Melbourne
421 Centre Road, Bentleigh
147 Nicholson Street, Footscray
47 Puckle Street, Moonee Ponds.

Greetings from . . .

RECORD LEATHER MANUFACTURERS

PTY. LTD.

50 Oakover Rd., Preston, Victoria
Phone: 44-1771, 44-1485

SUEDED	LINING
COLOURED	JACKET
COLLAR	CHROME TANNED
ELECTRIFIED	BARK TANNED
BIG TYPE	POLISHED

LAMBSWOOL

With Compliments of . . .

ANDREWS BROS.

PROPRIETARY LIMITED

Sole Australian Distributors of:

GOLDEN SQUARE; SUNNINGDALE; VALLANDRO
WORSTEDS and ARRANDALE TWEEDS.

MELBOURNE: 206 Flinders Lane. Perth: 360 Murray St.
Launceston: 5 Qadrant St. Sydney: 40 King St.
Adelaide: 76 Pirie St. Brisbane: 228 Elizabeth St.

Our Congratulation to the
"KADIMAH"
on its 55th Anniversary

I. L. WISE

360 LT. BOURKE ST.,
MELBOURNE

Manufacturers of High Grade
Men's Clothing, Tailoring &
Ready to Wear Suits.

Greetings from

J. L. ROZAN CO. PTY. LTD.

26-32 King St., C.1

All Classes of Insurance.

Phone: 62-1266; 62-1265

J. L. ROZAN,
Managing Director.

With Compliments of

Broons Containers Ltd.

Manufactures of Solid and Corrugated Fibre Containers

520 GEELONG ROAD, BROOKLYN

Tel. Brooklyn 66-9231

With Compliments of

GOLDHAR
& NEWSOME

Textile Dyers.

1 LITTLE CHARLES ST.,

ABBOTSFORD

Greetings from

GIBGOT
& KAY

PTY. LTD.

89 CONDELL ST.,

FITZROY

With Compliments of

C.M. Greenglass
(Sales)

PTY. LTD.

61 CHURCH ST.,
HAWTHORN

Manufacturers of CMG
Electric Motors and
Vibromotors.

With Compliments of

LANE SWIM
SUITS

124-126 LYGON ST.,

EAST BRUNSWICK

Greetings from

Messrs. F. Sender, I. Sender & M. Hoffman

Sentex

Pty. Ltd.

Novelty Knittings Mills

Pty. Ltd.

121 HIGH STREET, PRAHRAN, VICTORIA

Telephones: 51-5267; 51-4816; 51-4817

Greetings from

Messrs. S. LENCZNER &
R. LEHRER

M. Block

Pty. Ltd.

284 VICTORIA ST.,

BRUNSWICK, VICTORIA

Tel.: 38-1181 (3 lines)

With Compliments of

Wondafit Footwear

375 HIGHETT ST.,

RICHMOND, VICTORIA

In memory of the late

ALICK MUSHIN

from

CENTURY WEAVING MILLS PTY. LTD.

With Compliments of

Henry Marlow

WHOLESALE
ELECTRICAL
SUPPLIES

895 HIGH STREET, ARMADALE

With Compliments of

LEADING FASHIONS

PTY. LTD.

100 FLINDERS LANE, MELBOURNE

Greetings from

MUSHIN & MILLER

PTY. LTD.

279 JOHNSTON ST., FITZROY, N.6

With Compliments of . . .

Charles Parsons

THE PEOPLE BEHIND AUSTRALIA'S
TOP CLOTHIERS
FOR OVER 50 YEARS

Suppliers to the Clothing Trade of all the newest and best in basic materials and accessories.

Reg. Office:

538-544 SWANSTON ST., CARLTON, VIC.
Tel.: 34-8151

Cooks World Travel Service

sincerely congratulated the Kadimah on its 55th Anniversary, and would like to convey warm and cordial greetings to their many thousands of friends in the Jewish community in Australia whom they have had the pleasure and privilege of serving in the past. COOKS convey every good wish to all in the community for their well-being and prosperity in the years to come and emphasise that their travel advice is willingly offered to any who may require it.

THOS. COOK & SON
(AUSTRALASIA)
PTY. LTD.

159-161 COLLINS ST., MELBOURNE

Phone 63-2442 (7 lines)

מיר באַגריסן די „קדימה" צו איר 55־יאָריקן יובל
און צום אַרויסגעבן דעם
דריטן אויסטראַליש־ייִדישן אַלמאַנאַך:

אַבראַנטשקאַ י.
גאָלדשטיין משה
דייווים ד.
האָניג יהודה
זשאַבינסקי ח. מרס.
טרייוויש ע. ד"ר
מיטעלבערג ר.
פערטשיקאָוו בן־ציון
פרענקעל ק.
ריכטער ש.
שער יאַשאַ

We greet the "KADIMAH" on its 55th Anniversary:

BLICWAYS LADIES CLOTHING MNF.
CONCORDIA WOOLEN MILLS PTY. LTD.
FIELD L.
G. G. KNITWEAR PTY. LTD.
GENDALA K.
GRAND FASHIONS
HALPRIN H., CHEMIST
LINTEX TRADING CO. PTY. LTD.
LIPSON H.
LUX J.
MAGNET CO. PTY. LTD.
NINETTE CREATIONS PTY. LTD.
OPERA HANDBAG CO.
PRAHRAN CAR RADIO CENTER
REDLICH E.
RONEC FABRICS DISTRIBUTORS
SYMONDS M. J.
SOUTH YARRA HARDWARE
TAILORS TRIMMING CO.
TEXPORT CLOTHING
WAKER ROBERT
ZION RESTAURANT

פאַרצייכעניש פון בילדער
וואָס גייען אַריין אין דעם אַלמאַנאַך

זייט

ק ד י מ ה

די „קדימה"־געביידע — — — — — — — — — — — — — — — 15
„קדימה"־קאָמיטעט ביים אריינגאַנג פון דער „קדימה"־געביידע
אין יאָר 1953 — — — — — — — — — — — — — — 23
„קדימה"־קאָמיטעט מיטן גאַסט־רעדנער דוב־בער מאַלקין
אין יאָר 1963 — — — — — — — — — — — — — — 25
יעקב מאַלקין ביים אָנקומען קיין מעלבורן אין 1960 — — — — 27
קבלת־פנים פאַרן דיכטער אברהם סוצקעווער אין 1961 — — — — 27
פראָפ. עזריאל נאַקס ביים אָנקומען קיין מעלבורן אין 1964 — — — 27
א ווינקל פון דער שלום־עליכם־אויסשטעלונג אין „קדימה"
אין יאָר 1959 — — — — — — — — — — — — — — 29
אויף דער פייערונג פון 50 יאָר „קדימה" אין דעצעמבער 1961 — 31
אַקאַדעמיע צום יאָרטאָג פון וואַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד
אין שטאָט־ראַט פון מעלבורן אין יאָר 1965 — — — — 33
ה. לייוויק טרויער־אָוונט אין „קדימה" אין 1963 — — — — — 123
פייערלעכער אָוונט אין „קדימה" צו פּרצעס 50טן יאָרצייט — — 125
אויפן אָוונט אין „קדימה" לכבוד י. ראַפּאָפּאָרטן צום דערשיינען
פון זיין בוך „תנ"ך־אימפּראָוויזאַציעס" אין 1961 — — — 126
אַנטייל־נעמער אויף דעם אָוונט אין „קדימה" צום דערשיינען
פון הערץ בערגנערס בוך „ווו דער אמת שטייט איין"
אין יאָר 1965 — — — — — — — — — — — — — — 127
אויפן אָוונט צום דערשיינען פון יצחק קאַהאַנס בוך „פונקן
און פלאַמען" אין 1965 — — — — — — — — — — 127
אויפן קבלת־פנים־אָוונט פאַר מענדל מאַן אין 1962 — — — — — 172
ד"ר בערל פרימער ביים אָנקומען קיין מעלבורן אין יאָר 1965 — — — 175

ט ע אַ ט ע ר

טעאַטער־קרייז א. נ. „יידישע בינע" אין יאָר 1930 — — — — — 37
דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז אין אָנהויב פערציקער יאָרן — — — — 41
זיגמונט און ראָזאַ טורקאָוו ביים אָנקומען קיין מעלבורן
אין יאָר 1955 — — — — — — — — — — — — — — 43
אידאַ קאַמינסקאַ און אַנדערע ייד. אַרטיסטן פון פוילן
אויף אַ קבלת־פנים אין „קדימה" אין 1960 — — — — 43
יוסף שיין ביים אָנקומען קיין מעלבורן אין 1964 — — — — — 43

זייט

רחל האַלצער — — — — — — — — — — — — — — — — 45
אַ פּלאַקאַט פון „שמאַטעס", אויפגעפירט צו לייוויקס ערשטן יאָרצייט. רעזשי: רחל האַלצער — — — — — — — — — — 45
אויפן קבלת־פּנים פאַר שמעון דזשיגאַן און פרוי און כוכבה הררי אין יאָר 1965 — — — — — — — — — — — — 46
רות בערגנער פירט אויס אַ טאַנץ אויף אַ באַל פון טעאַטער־קרייז — — — — — — — — — — — — 49
ש. טיגעל און ש. מינדאַלעק אין „צוויי קוני לעמל" אין יאָר 1964. רעזשי: יוסף שיין — — — — — — — 49
אַ טייל פון דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז און איינציקע פריינד פון קרייז צוזאַמען מיט רחל האַלצער און יוסף שיין אין יאָר 1964 — — — — — — — — — 51
אַנטיילנעמער אין „בית הלל" פון משה שמיר; רעזשי: יעקב ווייסליץ, אין יאָר 1953 — — — — — — — — — 52
אַ סצענע פון „אַ מזלדיקער שטרייק" פון מייקל ברעט; רעזשי: רחל האַלצער, אין יאָר 1961 — — — — — — — 52
יאָשאַ שער און חוה זילבערמאַן אין שלום־עליכמס „בלאָנדזשענדע שטערן"; רעזשי: י. שיין, אין 1964 — 53
שמעון דזשיגאַן און כוכבה הררי מיט די שפּילער פון דוד הערמאַן טעאַטער־קרייז — — — — — — — — 54

יעקב ווייסליץ

יעקב ווייסליץ אין דער ראָל פון „שיילאָק" — — — — — — — — 329
יעקב ווייסליץ אַלס „שימעלע סאַראָקער" אין „200.000" פון שלום־עליכם — — — — — — — — — — — — 335
אַנטיילנעמער אין דער אויפפירונג „די הילצערנע שיסל"; רעזשי: יעקב ווייסליץ, אין יאָר 1958 — — — — — — 338
יעקב ווייסליץ אַלס „יואל שוואַרץ" אין „די הילצערנע שיסל" — — — 339
יעקב ווייסליץ — — — — — — — — — — — — — — — — — 441

יידיש לעבן אין אויסטראַליע

מעלבורן

די אַלטע געביידע פון מושב זקנים א. נ. פון משה מאָנטעפיאָרע — 61
דער נייער פליגל פון מושב זקנים א. נ. פון משה מאָנטעפיאָרע, אויפגעבויט אין יאָר 1964 — — — — — — — — — 62
די י. ל. פרץ־שול — — — — — — — — — — — — — — 67
די געביידע פון יידישן הילפס־פאָנד — — — — — — — — — — 72
וואַרשטאַט פאַר עלטערע מענטשן ביים יידישן הילפס־פאָנד — — — 73
דער גרויסער יידישער ספּאָרט־קלוב „איידזשעקס" — — — — — — 79

זייט
דער לאָקאַל פון דער יידישער קונסט־געזעלשאַפט
א. נ. פון בן־אורי — — — — — — — — — — — — 81
דער מצבה־מאָנומענט אויפן קאַרלטאָנער בית־עולם צום אָנדענק
פון די 6 מיליאָן קדושים, אויפגעבויט אין 1963 — — — 87
די טורעק־שול — — — — — — — — — — — — — — 89
א גרופע יידישע שרייבער אין מעלבורן
אין אָנהויב פופציקער יאָרן — — — — — — — — — 119
ערשטע יידישע קולטור־קאָנפערענץ אין אויסטראַליע
אין יאָר 1948 — — — — — — — — — — — — — 121
אויפן אָוונט לכבוד מ. אייזענבודס בוך „ניעסוויזשער יידן"
אין יאָר 1965 — — — — — — — — — — — — — 126
דער ביאַליסטאָקער צענטער — — — — — — — — — — 142
די ישיבה־טאָג־שול — — — — — — — — — — — — 143
די קאולפילד־שול — — — — — — — — — — — — — 145
יבנה־טאָג־שול — — — — — — — — — — — — — — 145
בית־רבקה טאָג־שול — — — — — — — — — — — — 145
קיו־שול — — — — — — — — — — — — — — — — 147
מוראַבין־שול — — — — — — — — — — — — — — 147
די גרויסע הר־הצופים־שול — — — — — — — — — — 149

סידניי

די גרויסע שול — — — — — — — — — — — — — — 92
בני־ברית־הייזער פאַר עלטערע מענטשן — — — — — — — 93
מוריה טאָג־שול — — — — — — — — — — — — — — 94
דער צענטער פון נאַציאָנאַלן ראַט פון יידישע פרויען — — — — 97

פערט

די ק"ק שארית ישראל־שול — — — — — — — — — — 101
די „כרמל"־שול א. נ. פון גדל קאַרסונסקי — — — — — — 101
די ליבעראַלע שול א. נ. טעמפל דוד — — — — — — — — 103
דער „זעלינסאָן" קינדערגאַרטן — — — — — — — — — 103

אַדעלייד

מלך ראַוויטש און הערש מינץ אין אַדעלייד אין יאָר 1933 — — 162

אַנדערע שטעט

די באַלאַראַטער שול — — — — — — — — — — — — 106
די שול אין האָבאַרט (פּראָנט) — — — — — — — — — — 109
אינערלעכער אויסזען פון דער שול אין האָבאַרט — — — — — 111

פאַרשידענע בילדער

אַבאָרידזשינישע מענער אין צפון פון אויסטראַליע — — — — 359
אַבאָרידזשינישע פרויען און קינדער — — — — — — — — 361
פּאָטאָ פון נח פּרילוצקיס קאַרטע פון ווילנער געסטאַפּאָ — — — 381